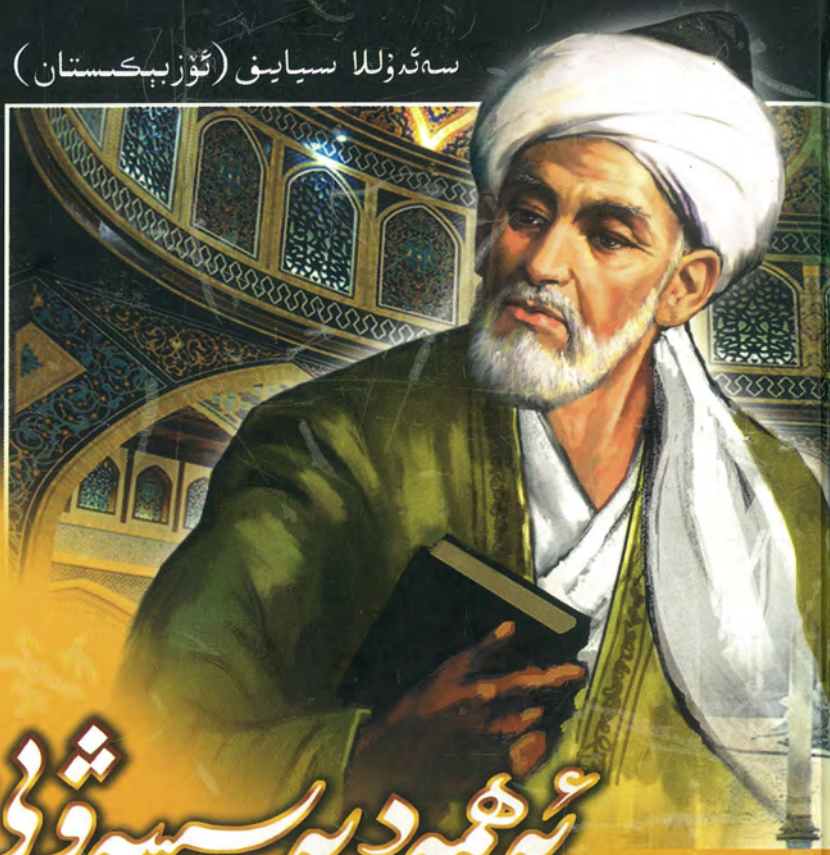
سەئدۇللا سىيابى (ئۆزبېكستان)

ئەھمەدىيە سىستېمىسى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ئۈچ دېرىسىۋېنى

خەتتات: جەۋلانى . لايىھىلىگۈچى: رىۋايەت

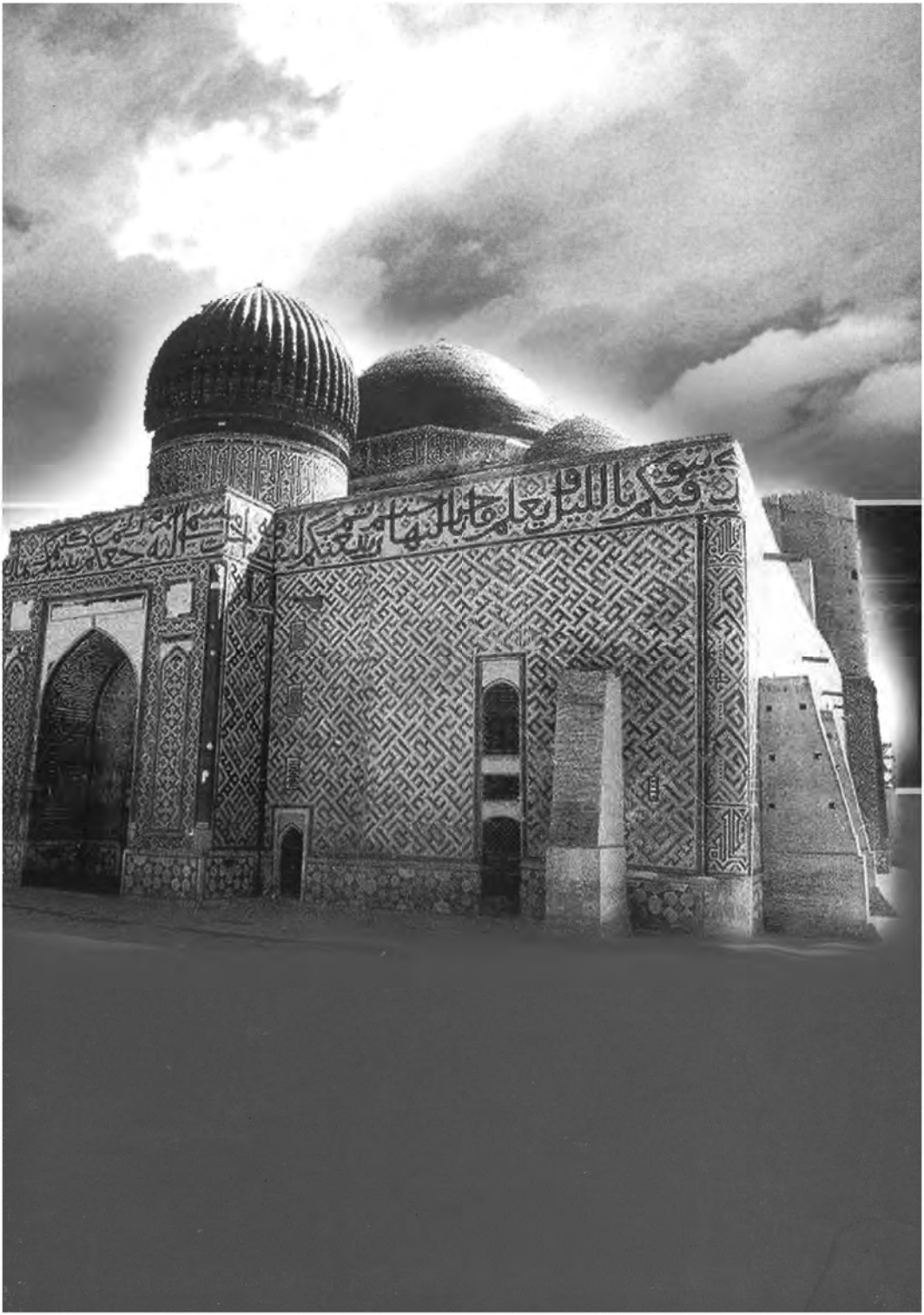

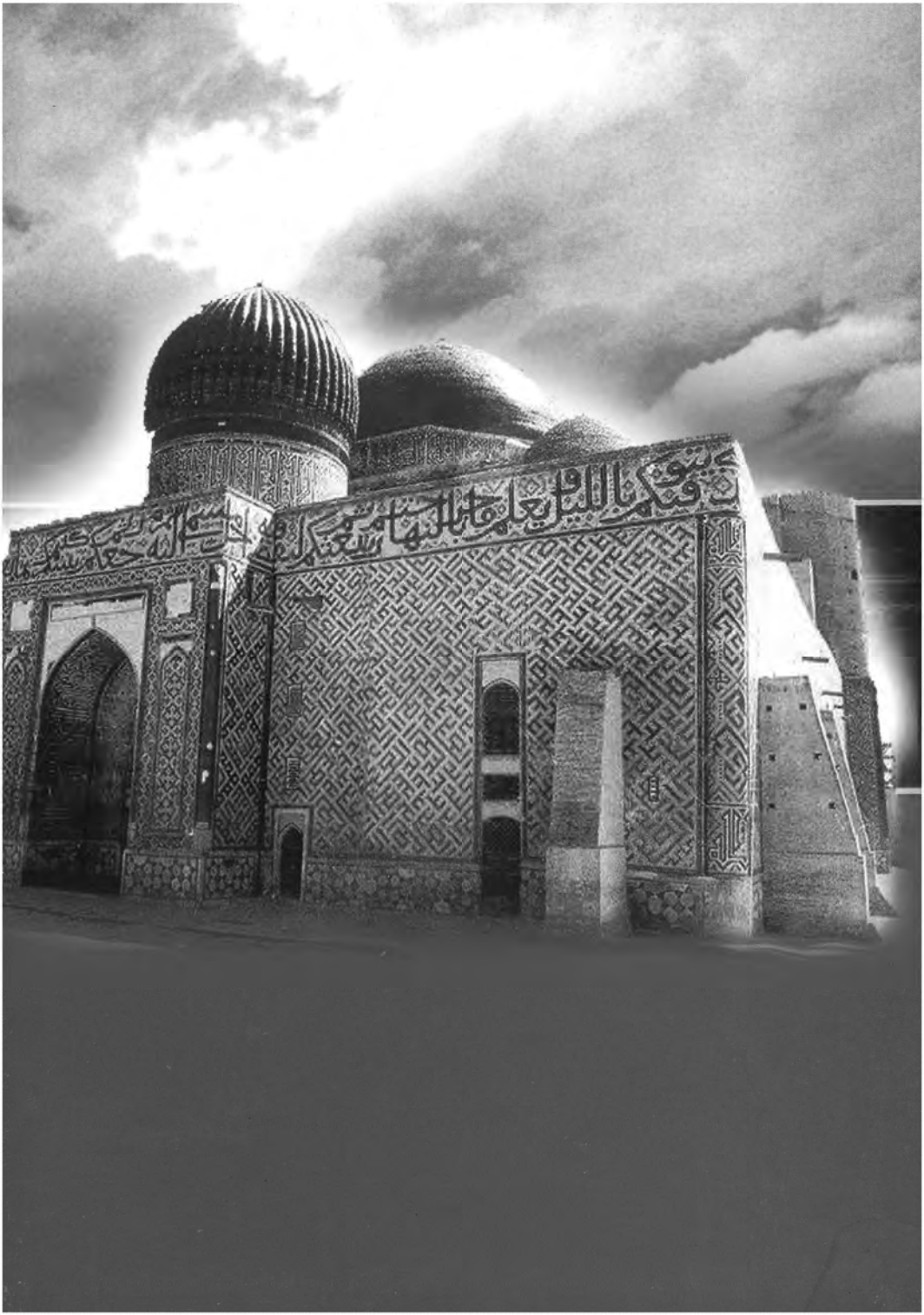
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ISBN 978-7-228-09927-6

9 787228 099276 >

定价:27.00元

سەئدۇللا سىيىق (ئۆزبېكستان)

ئەھمەدىيە سىستېمىسى

ـــــ ئالخرقى سەپەر

ئۆزبېكچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: ئەزىزى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

阿合买德·叶萨维：维吾尔文/(乌兹)萨都拉著；艾则孜·艾力译. —乌鲁木齐：新疆人民出版社，2006.3
ISBN 978-7-228-09927-3

Ⅰ.阿… Ⅱ.①萨…②艾… Ⅲ.长篇小说—乌兹别克斯坦—现代—维吾尔语(中国少数民族语言) Ⅳ.I362.45

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2006)第 022314 号

著　　者	萨都拉
译　　者	艾则孜·艾力
责任编辑	买买提吐尔地·米尔孜艾合买提
责任校对	阿斯亚·艾合买提
封面设计	木拉丁·阿比提
出版发行	新疆人民出版社
地　　址	乌鲁木齐市解放南路 348 号
邮　　编	830001
印　　刷	新疆金版印务有限公司
经　　销	新疆维吾尔自治区新华书店
开　　本	880×1230 毫米　1/32
印　　张	10.875
版　　次	2008 年 2 月第 1 版
印　　次	2008 年 2 月第 1 次印刷
印　　数	1—6100 册
定　　价	27.00 元

مۇندەرىجە

مۇبارەك بوۋىكالان قىسسىسى ..... ئابدۇللا ئارىپوف(1)
مۇئەللىپتىن ..... سەئدۇللا سىيايىپ(4)
1. قەسەمخورنىڭ جازاسى 1
2. يىغلىما، ئانا 14
3. پىتنە 26
4. باباماچىن بىلگەن سىر 43
5. بىراۋغا ئىيىتىپ بولمايدىغان دەرد 54
6. روكىنىددىن ئاتتىن چۈشتى 66
7. دىندىن چىققان قارلۇق 73
8. قارا داۋاندىكى جەڭ 90
9. زىكىر ئالدىدىكى ھادىسە 99
10. زىكىر 109
11. ئىككى قالتىس سوئال 124
12. ساڭى سالتۇقنىڭ سالىمى 136
13. يېشىل ياپراق سولدىمۇ 146
14. ئەرۋاھ مەدەتكار 160
15. زەھەر دەرىخىنىڭ مېۋىسى 169
16. ئاسىي پەرزەنت 183
17. ئەشرەپخان قازى تەشۋىشتە 195

18. نەققاشنىڭ سەۋەنلىكى 209
19. شاھزادە نەزەربەندتە 228
20. ھەق يولچىسى 238
21. مۇبارەك تەسۋى 252
22. قۇتبىددىننىڭ ئىشتىياقىغا دەز كەتتى 263
23. ناشەرئى خىراج 271
24. دىيانەتكە خىيانەت 279
25. ئادالەت قوڭغۇرىقى 295
26. مەنسۇر ھەللاجنىڭ خاكى 310
27. «بەيئىتنىڭ قوبۇل بولدى» 321
ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچىدىن ..... ئەزىزى (338)

مۇبارەك بوۋىكالان قىسسىسى

ئابدۇللا ئارىپوف (ئۆزبېكىستان قەھرىمانى)

قولۇمدا يازغۇچى سەئدۇللا سىيايىپىنىڭ ئۇلۇغ بوۋىمىز ھەزرىتى يەسسەۋي ھەققىدىكى كاتتا ئەسىرىنىڭ پۈتكەن قىسمى تۇرۇپتۇ. ئەسەرنى زور قايىللىق بىلەن ئوقۇپ چىقتىمىۇ، خىيال مېنى ئوتتۇز يىللار بۇرۇنقى ۋەقەلەرگە ئەكەتتى. ئۇ چاغلار تېخى مەنمۇ يېتىمزدىكى مەھكۇملۇق دەۋرلىرى ئىدى. خۇسۇسەن ئۆتمۇش مەدەنىيىتىمىز، بولۇپمۇ مەنۋى سېيمالىرىمىز ھەققىدە بىرەر نەرسە دېيىش قەتئىي چەكلەنگەنىدى.

كۆڭۈل مەيلىدىنمۇ ياكى شارائىت مۇشەققەتلىرىدىن زېرىكەنلىكىمىز ئۈچۈنمۇ، ئىشقىلىپ، سەئدۇللا ئاكا بىلەن ھەزرىتى سۇلتان — يەسسەۋي بوۋا زىيارىتىگە يول ئالدۇق. مەن شۇ چاغدا يەسسەۋي بوۋىمىزغا بېغىشلاپ بىر ئىقرارنامە — بىر غەزەل پۈتكەنىدىم. سەئدۇللا سىيايىپى غەزەلنى مېنىڭدىن ئېلىۋېلىپ، كېيىن چە بىر گېزىتتە ئېلان قىلىۋەتتى. شۇنىڭدىن كېيىنكى مالامەتلەرنى بىر دېمەڭ...

مەن شۇ چاغدا يازغۇچىنىڭ بۇ جاسارىتىگە بىرئاز ئەجەبلەنگەنىدىم. دەرۋەقە، س. سىيايىپى كۇندىلىك تۇرمۇش ھەققىدە قانچىلىك ئەستايىدىل بولمىسۇن، ھەجۋي ھېكايىلەرنى يېزىپ يۈرگەن ئەدىب ئىدى. ئەگەر بىر يۈرتلۇق ئىكەنلىكىنى ھېسابقا ئالمىساڭىز، بىر قاراشتا يازغۇچى بىلەن يەسسەۋي پەلسەپىسىنىڭ ھېچبىر ئالاقىسى يوقتەك ئىدى. ئەمدى ئويلىسام، ئەدىبنىڭ روھىدا يەسسەۋي روھىيىتىگە بولغان تەلپۈنۈش ئاشۇ يىللاردىلا باشلانغانىكەن.

كەن. ئەلۋەتتە، بۇ ئارىدا ئەدەب تارىخىي ماۋزۇدا «ئەۋەز ئۇتەر» دېگەن رومانىنى يېزىپ قەلەمنى بىرئاز پىشۇرۇۋالدى. بىراق، يەسسەۋئي...

پىكرىمىزچە، مۇكەممەل تەپەككۇر ھېچقاچان تەبىقىلەرگە بۆ-لۇنمەيدۇ. ئۇ مەيلى دۇنياۋى، مەيلى روھانىي بولمىسۇن، ئىنسان تەپەككۇرىنىڭ نەمۇنىسى سۇپىتىدە نامايان بولىدۇ. شۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، ئىنسانىيەت روھىي ئالمىنىڭ بۇيۇك چوققىلىرىدىن بىرى يەسسەۋئي بولۇمىز ھەققىدە ئەسەر يېزىشقا جۇرئەت قىلىش چاقچاق قىلىدىغان گەپ ئەمەس. مەيلى يەسسەۋئي كەبى زاتلار ھەققىدە بىرەر نەرسە دېمەي جىم يۇرگەن دەۋرلىرىمىزنى تارىخنىڭ بىر ئادالەتسىز پۇرسىتى دەپ تۇرايلى، شۇنداقتىمۇ، بىزنىڭ ھا-زىرقى مۇھىتىمىزغا ئوخشاشمايدىغان ئۆزگىچە بىر دۇنيانىڭ چوڭ بىر پارچىسى بولغان يەسسەۋئي بولۇنى بىر دەققىمۇ ئۇنتۇماستىن ئىلاھىيلاشتۇرۇپ قاراش ھەققەتمۇ؟! خەيرىيەت، ئۆزبېكىستان-مىز مۇستەقىل بولغاچ، ئۆز ئەۋلىيالىرىمىز — روھىي مەدەتكار-لىرىمىزنى خۇدۇكسىرىمەي تاۋاپ قىلىشقا باشلىدۇق. ئەنە شۇنداق پەدەرلىرىمىزنىڭ بىرىنچىسى، بەلكى يەسسەۋئي بولۇمىزدۇر. س. سىيايېفنىڭ ئۇشبۇ ئەسىرىدە يەسسەۋئي بولۇمىزنىڭ ھايات يولى ياكى تەرىقىتى ئىلمىي بايان قىلىنغان ئەمەس. بۇ ئەسەر تولۇق مەنىدىكى بەدىئىي ئەسەر نەمۇنىسىدۇر. ئەسەردە شەيخ ھەزرەتلىرى ھەمدە ئۇ زات ياشىغان مۇھىت تارىخىي ھەقىقەت باراۋىرىدە جانلىق ھاياتىي تەسۋىرلەر بىلەن يۇغۇرۇلۇپ كەتكەن. يەسسەۋئي بوۋا دۇنيا قارىشى ھەققىدە روھانىيەت ئالىملىرى قاتارىدا ئۆزىمىز كەبى يۇزەكى، ئاددىي تارىخشۇناسلارمۇ تۇرلۇك پىكىرلەرنى بىلدۇرۇپ كەلمەكتە. ئەسلىدە ھەزرەت يەسسەۋئي ئىنسانىنى باشقا مەۋجۇداتـ لاردىن كەسكىن ئايرىپ تۇرغۇچى روھ دۇنياسىنى تەتقىق قىلغان، يەنى يۇقىرىدىكى ئىككى قۇتۇپنى بىرلەشتۇرگۇچىمۇ ياكى ئۇلا-رنى بىر - بىرىدىن پەرقلەندۇرگۇچىمۇ نەپسى دېگەن.

يەسسەۋئي بوۋا مانا شۇ ئاددىي ۋە لېكىن سېھىرلىك ئاچقۇچـ

ئىنسان ۋاستىسىدە ئادەم بالىلىرىغا ئۆگۈت قىلغان. ھەر‌بىر سۆل‌ـ تانىنىڭ مۇھىم ئىخلاسچىسى ئەلىشىر نەۋائىي تۆۋەندىكى بەيىتنى دەل يەسسەۋىيە تەرىقىتىگە ئىقرار بولۇپ يازغان دېسەك، ھەرگىز يېڭىلىشمىغان بولىمىز:

ئەركىن ئولدۇر سەد ئېتىپ نەپسانىيەت،
غالىب ئولسا ئۇمرىگە رۇھانىيەت.

نەۋائىي دېمەكچىكى، ئۆز نەپسىنى يەڭگەن ۋە ھاياتىدا رو‌ـ ھىي، مەنىۋى جەھەتتىن غالىب ئادەم بۇ دۇنيادا ئەركىن، مۇستە‌ـ قىل ئادەمدۇر. مانا بۇ يەسسەۋىيە تەرىقىتىدۇر. بۇ دۇنيا قاراش دىنى، مىللىتىدىن قەتئىينەزەر ھەربىر ئىنسان بالىسى ئۈچۈن نىزام، ئۆمۈرلۈك ياشاش شوئارى بولۇپ قالدى. س. سىيايىق ئەسەردە ئۆزىنى تامامەن خالىس ئەدىب سۈپىتىدە تۇتىدۇ. يازغۇچى ئاشۇ دەۋر مەپكۇرىسى، تۇرمۇش تەركىبلىرىنى تەتقىق قىلغىنىدا، قايسىدۇر قەھرىمانغا يان بېسىۋاتقانلىقىنى بىلىندۇرمەسلىككە تە‌ـ رىشىدۇ. بولۇپمۇ تارىخىي ئەسەر يېزىۋاتقان ئەدىب ئۈچۈن بۇ غايەت زور ۋە بۈيۈك پەزىلەتتۇر. ئەدىبنىڭ جەلپكار بۇ ئەسىرىنى ئوقۇشقا باشلىغىنىڭىزدا، ئەدىبنىڭ پىشىپ يېتىلىشكە باشلىغان ماھارىتىگە قايىل بولىسىز. ئۇ مۇھىمى، تەۋەررۈك بوۋىمىز سۇلتانۇل ئارىپىن يەسسەۋىي ھەزرەتلىرىنىڭ مۇبارەك سىيماسىنى ئېنىق تەسەۋۋۇر قىلالايسىز.

يەسسەۋىي بوۋىمىزنىڭ روھى سىزنى قوللىسۇن، سەئدۇللا ئاكا!

مۇئەللىپتىن

كەسىنىڭ بۇيۇك مۇتەپەككۇر ۋە شائىر خوجا ئەھمەد يەسسە-ۋىيگە بېغىشلانغان رومانىم قېرىنداش ئۇيغۇر تىلىغا ئۆرۈلۈپتۇ. ئۇ ئىش مېنى غايەت سۆيۈندۈردى. تارىخقا نەزەر سالساق، ئۆزبېك ۋە ئۇيغۇر خەلقلىرىنىڭ ئەزەل - ئەزەلدىن قانداش ۋە جانداش ئىكەنلىكىگە گۇۋاھ بولىمىز. بىزنىڭ تىلىمىز ۋە دىلىمىز ئورتاق، ئەدەبىياتىمىز، سەنئىتىمىز، ئۆرپ - ئادەتلىرىمىز، ئەنئەنىلىرىمىز ئۆزئارا چېتىشىپ كەتكەن. شۇ مەنىدىن ئالغاندا خەلقلىرىمىزنىڭ شەيخۇل ماشايىخى بولمىش ئەھمەد يەسسەۋىي ھەزرەتلىرى ھەققىدىكى بۇ ئەسەرنىڭ ئۇيغۇر تىلىدا جارالىنىشى تەبىئىي ھالدۇر. بۇنداق ئىزگۈ ئىشنى پەقەت قۇتلۇقلىماق لازىمدۇر.

مەن بىر يازغۇچى بولۇش سۈپىتىم بىلەن ئەسىرىمنى ئۇيغۇر تىلىغا ئۆرۈگەن جان پىدالارغا تەھسىن ۋە رەھمەت ئېيتىمەن، ھەمدە بۇ ئەسىرىمنىڭ نەشر قىلىنىشىنى ئارزۇ قىلىپ كۇتىمەن.

سەئدۇللا سىيايىف

2005 - يىل 10 - ئاپرىل

1. قەسەمخورنىڭ جازاسى

خوجا ئەھمەد يەسسەۋي تۈركىستان مۇلكىـ
نىڭ شەيخۇل ماشايىخىدۇر. مەرتىۋىسى ئالىي ۋە
مەشھۇر، كارامىتى مول ۋە چوڭقۇر ئەرمىش.
مۇرىت ۋە ساھابىلەر غايەت كۆپ، شاھ ۋە گادايـ
لار ئۇنىڭ ئىرادەت ۋە ئىخلاس ئاستاندا بىھبساب
ئەرمىش.

— ئەلىشىر نەۋائىي

سەپەر ئىبىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا تۈركىستان ئارا «شەيخ ھەزرەتـ
لىرى كەبە زىيارىتىنى ئىختىيار قىلىپتۇ!» دېگەن تەشۋىشلىك
خەۋەر تارقالدى. بۇ خەۋەر ئاۋات شەھەرلەر، جىمجىت كەنتلەر،
زەپىران قىرلار، ياپلاقلار، كۆجۇم باغلاردىن ئىشىپ ئەلدىـ
گە، تىلدىن تىلغا كۆچتى.

تەبئىيكى، كەبە سەپىرىنى بىرىنچى بولۇپ يەسسىلىكلەر
ئاڭلىدى.

شەھەر بازىرىدا قارناق قىشلىقىدىن كەلگەن ئىككى دېھقان
ئالما، ئۈزۈم سېتىۋاتاتتى، ئۇلارنىڭ بىرى نىزامىدىن خۇشرۇي،
يەنە بىرى كامال قارا ئىدى.

— قارىۋاي، ئاڭلىدىڭمۇ، ھەزرىتى سۇلتان ھەجگە مېڭىپتۇـ
مىش.

كامال ئۇ سېۋەتتىن بۇ سېۋەتكە ئالما ئېلىۋاتاتتى.

— ياق، شۇنداقمۇ؟ — دەپ بىردەم تۇرۇپ قالدى.

— شۇنداق، بايا سەن يوق چاغدا دەرۋىشلەر: «شەيخۇل ماشايىخ، سۇلتانۇل ئارىپىن خوجا ئەھمەد يەسەۋىي ھەزرەتلىرى بەيتۇل مۇقەددەسكە ئاتلاندى!» دەپ توۋلىشىپ ئۆتتى.

— بىزنى خۇدا ئۇرۇپتۇ، — دېدى كامالنىڭ روھى چۇشۇپ، — ئەمدىلا ئىلىكخانلار زۇلمىدىن قۇتۇلغانىدۇق، ئەمدى قاراقىتانلار كېلىپ قالمىسا بولاتتى.

— قاراقىتانلار كېلىمەن دېسە كېلىۋېرىدۇ، گورخان ئۇچۇن ئىككى دۇنيا بىر قەدەم.

— شەيخ بوۋا يېنىمىزدا بولسا كېلەلمەيدۇ. سۇلتان سەنجەر پىرىمگە قول بەرگەن. بىر ئىلىك خەت پۇتۇپ ئەۋەتسە، ئۇ گورخانىنىڭ يولىنى كېسىپ تاشلايدۇ.

شۇ پەيت رەستىگە كۆك موۋۇت چەكمەن كىيگەن، ئۆلىما سۇپەت بىر كىشى كەلدى. ئۇنىڭ بېلىدە قوش بەلباغ، قىپقىزىل مەڭزى بۆرتۇپ چىققان، كۆزلىرى قىيسىق ئىدى. بۇ يات كىشى ئۇندىمەي ئۇزۇم يېيىشكە باشلىدى.

— ھەي خۇشرۇي، شەيخ بوۋا شۇنچە يىل بىر يەردە تۇردى. نېمىشقا ئەمدى توساتتىن ھەجگە ئاتلىنىپ قالدىكىنە؟

كۆك موۋۇتلۇق كىشى خىرىلداپ كۇلدى:

— شۇنىڭغىمۇ ئەقلىڭ يەتمەمدۇ، نادان؟ پىرىڭنىڭ ئۆمرى ئاخىرلىشىپ قالغان. زاۋالدىن بۇرۇن مەككەئى مۇكەررەمگە بېرىپ قىلغان گۇناھلىرىنى سېتىۋالماقچى ئۇ مەككار.

ئۇ يەنە ئۇزۇم تىرنىدى، ئۇزۇن، ئالا ساقىلىنى سىلكىتىپ ئۇزۇم چاينىدى.

— ئۇزۇم قانچىدىن بولدى؟ — دەپ نىزامىدىننىڭ يۇزىگە ھىجىيىپ قارىدى.

بۇ كىشىنىڭ تەكەللۇپسىز قىلىقلىرى خۇشرۇيىنى غەش قىلىپ تۇرغانىدى، شەيخ بوۋىغا تىل تەگكۈزگىنى بولسا جەھلىنى

چىقاردى.

— ئەگەر بېلىگىزدە زۇننارىڭىز بولمىسا بىكارلىق! — دېدى ئەتەي ئۇنى مەسخىرە قىلىپ.

قوش بەلباغلىق كىشىنىڭ قىيسىق كۆزلىرى چوڭ ئېچىلىپ كەتتى:

— نەپسىڭنى ئىسسىق قىل، ئەي بىتەۋپىق! زۇننارىدىن ئەل-ھەزەر! — دەپ قول شىلتىدى، — ئەلھەمدۇلىللا، ئىككى نۆۋەت ئېھرام باغلىغانمىز. شاھابىددىن ھاجى دېسەڭ ئىتمۇ ھەم، پىتمۇ ھەم تونۇيدۇ، سەن ئاڭلىماپسەن ـ دە، ساۋاتسىز!

— ئىت بىلەن پىت تونۇغانىنى بىز قانداق بىلەيلى، تەقسىر...

ئىككى دېھقان بۇ ھاجىنىڭ ساراسىمگە چۈشكەنلىكىنى كۆ-رۈپ، قانغۇچە كۈلدى.

ھاجى بولسا بىر ساپ ئۈزۈمگە چاڭ سالدىيۇ، بىر نېمىلەرنى غودۇڭشىغىنىچە كېتىپ قالدى. كامال يەنە دەردىنى سۆزلىدى:

— ئىشقىلىپ، ھەزرىتىم ھەجدىن ئامان ـ ئېسەن قايتسۇن!

— ئىنشائاللا!

— ئۇ كىشى بىزنىڭ يۆلەنچۈك تېغىمىز ئىدى.

— ھەرقانداق بالا ـ قازا كەلسە قاراتاغدەك كۆكسى بىلەن توسۇپ تۇراتتى.

— ھەجگە بارمىسىمۇ يۈز ھەج قىلغان ئادەمنىڭ ساۋابىنى ئېلىپ يۈرگەنىدى، شۇنداقمۇ؟

نىزامىددىن جاۋاب بېرىشكە ئۇلگۈرمىدى. بازارنىڭ بۇرجىكـ-ىدىكى كالتە مۇناردىن مەزىننىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

«ئاللاھۇ ئەكبەر، ئاللاھۇ ئەكبەر! ئەشھەدۇ ئەنلا ئىلاھە ئىل-لاللا!...»

ئىككى دوست ئالدىراپ ـ تېنەپ مېڭىلىرىنىڭ ئۇستىگە بۆز يېپىپ قويۇپ، پېشىن نامىزىغا يول ئالدى.

ھەزرەت نامازنى خەلپىلىرى بىلەن بىرگە ئوقۇتىدى. سالات

تۇگىگەندىن كېيىن، سوپى دانىشمەن زەرناقىي ئۇنىڭ ئوڭ تەرىپىدە، ھەكىم ئاتا لەقمىنى ئالغان خەلپىسى سۇلايمان سول تەرىپىدە ئولتۇراتتى. يەنە بىر يېقىن مەھرىمى، دەسلەپكى ئۇستازى ئارسلانبابىنىڭ دىلبەندى بولمىش مەنسۇر خوجا دەرۋىشلەر سېپىگە يېڭى كېلىپ قوشۇلغان ياشلارغا تەرتىپ ئەدەپلىرىنى ئۆگىتىپ خانىقاغا قايتقان ۋە سەپكە قوشۇلغانىدى.

ھەزرەت يۇزىگە پاتمە تارتىپ، جاينامازنى يىغىشتۇردى، كېيىن سوپى دانىشمەن بىلەن سۇلايمانغىمۇ ئىجازەت بەردى، شەيخ-نىڭ يىگىتلىك چېغىدىن قالغان بىر ئادىتى بار ئىدى، ھەر قېتىم نامازغا ئاداسىدىن كېيىن تەنھا قېلىشنى ئىختىيار قىلاتتى، قولىغا تەسبىھنى ئېلىپ، كۆزلىرىنى يۇماتتى، خىيال ئېتىغا مىنىپ، ۋۇجۇد شەھرىنى كېزەتتى، يەتتە ئىقلىمدا، توققۇز پەلەكتە سەيلە قىلاتتى، ئەرشى - كۇرسىنى ئايلىناتتى، لەۋھۇ قەلەمدىن ئاگاھ بولاتتى، ئەنە شۇ ئۇچقۇر ئات ئۇنى بۇراق كەبى مۇرادىغا يەتكۈزدى. يالغۇز قەلبىپ، ۋۇجۇدىنى سەيلە قىلىش — مۇلاھىزە، مۇشاھىدە، تەكبىر تۇپەيلىدىن ئۇ غەۋسۇل ئەزەم مۇھەممەدىن گىلانىي تەرىقىتىگە كۆڭۈل بەردى. بۇ تەرىقەتنىڭ بىر ئالتۇن پۇتاقى بولاي دەپ، تۇركىي جەھرىيە سۇلۇكىنى تۇزدى. قەلب زىكرىسى تۇپەيلىدىن تىلى تاۋلاندى، ھېكمەت ئېيتتى. تۇركىي تىلىدا لەتىپ ۋە نازۇك مەنىلىك بېيىت ئېيتىپ بولماس دېگەن تەكەببۇرلارنىڭ ئاغزىغا ئۇردى. شۇكرىكىم، ھېكمەتلىرى تۇركىستان ئارا مەقبۇل ۋە مەشھۇر بولدى.

شەيخ قاپقاراڭغۇ ھۇجرىدا، گۇل سېلىنماستىن سىدام توقۇلغان ئەدىيالدا تەكبىر ئېيتىپ ئولتۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ كۆزلىرى يۇمۇق، قولىدا خورما تەسۋى، بارماقلار تەسۋى دانىسىنى ئاستا - ئاستا سىيرىمەكتە، ھەر دانە سىيرىلغاندا ئاللانىڭ بىر ئىسمى ئۇنىڭ يادىغا كېلىدۇ. تەسۋىنىڭ توقسان يەتتىنچى دانىسى سىيرىلغاندا ئاياغ تىۋىشى ئاڭلاندى. شەيخ كۆزىنى ئاچتى. بوسۇغىدا خاس خادىمى قۇتبىددىن تۇراتتى. قۇتبىددىن سەمەرقەنت پادىشاھى مەھ-

مۇدخان ئىبنى ئارسلانخاننىڭ سۆيۈملۈك پەرزەنتى. ئون يەتتە - ئون سەككىز ياشلارغا كىرىپ قالغان بۇ يىگىت تەبىئىتى يېقىملىق، پەمى ئۆتكۈر، دىل ساھىبلىرىدىن، ئىككى يىل مۇقەددەم قىبلىگاھى بىرلە شەيخ زىيارىتىگە كەلدى. كېيىن تۇغۇلغان يۇرتى، ئاتا - ئانىسىنىڭ ۋەسلىدىن ۋاز كېچىپ، مۇشۇ يەردە قېپىقالدى.

— بۇزرۇكۋارىم...

شەيخ ئۇنىڭ سىرىنى سىرتىغا چىقارمىدى، تەسەللىي بېرىپ: — چى دانىسىنى ساناپ پاتمە قىلدى. قۇتبىددىن ئىلدام ئولتۇرۇپ دۇئاغا قوشۇلدى، كېيىن تارتىنغان ھالدا ئېغىز ئاچتى:

— بۇزرۇكۋارىم... سابراندىن كەلگەن شاھابىددىن ھاجى ئىجازەت سوراۋاتىدۇ.

شاھابىددىن... بۇ ئىسىم شەيخنىڭ دىلىغا خىرەلىك ئەكەلدى. ھازىرلا جىسمى - جېنىنى چۈلغاپ تۇرغان ياغدۇنى بۇلۇت قاپلىغاندەك بولدى.

شاھابىددىن مەخسۇم بىر چاغلار دىل ساھىبلىرىدىن ئىدى. ھەكىم سۇلايمان، سوپى دانىشمەن، بابا ماچىن كەبى مۇرتىلىرى قاتارىدا يەسسەۋىيە تەرىقىتىگە روناق تىلەپ شەيخكە قول بەرگەنىدى. كېيىن شەيتان ئۇنى يولدىن ئازدۇردى، نادانلىققا بېرىلدى. خارەزمدىن ئىمام مەرۋەزىي ھەزرەت بىلەن مۇنازىرە قىلىشقىلى كەلگەندە، مەخسۇم ئۇنىڭ يېنىنى ئالدى. يەسسەۋىينىڭ لەۋزىگە چاڭ سېلىپ، «مەنسۇرى ھەللاج — كاپىر!» دەپ ۋارقىرىدى. نەچچە كۈنلۈك مۇنازىرىدىن كېيىن مەرۋەزىي يېڭىلگەچ، توۋا قىلىدى، ئىللا - بىللا جەھرىيە تەرىقىتىنى قوبۇل قىلدىم، پىرىم، گۇناھىمدىن ئۆتۈڭ، دەپ يەرگە باش ئۇردى. شەيخ مۇرۇۋۋەت قىلدى. بىراق، مەخسۇم خانىقاھ شەرتلىرىگە چىدىمىدى. تۇغۇلغان يۇرتى سابرانغا كەتتى. مەدرىسىدە مۇتەۋەللى بولدى. نەپسىنىڭ تىزگىنى قولدىن چىقىپ كەتسە، چارە يوق ئىكەن. شاھابىددىن تالىپلارنىڭ ھەققىگە خىيانەت قىلىپ، سابراندىنمۇ ھەيدەلدى.

مەخسۇمنىڭ باشقا ئەدەپسىز ئىشلىرىنىمۇ شەيخ ئاڭلاپ تۇر-دى. يۇرت كېزىپ، خەلقىئالەمنى ھەق يولغا دەۋەت قىلغۇچى دەرۋىشلەردىن خەۋەر كەلدى. شاھابىددىن بۇلتۇر ساباراندىن ھەيـ-دەلگەچ، قاراتاغنىڭ كەينىگە ئۆتۈپتۇ. شەيخۇل ماشايىخنىڭ نامـ-دىن ئىرشات يېزىپ، ئۆزىنى قۇمكەنت خانىقاسىنىڭ سەرۋەرى دەپ ئېلان قىلىپتۇ. ئاشۇ يالغان ئىرشات مانا شەيخنىڭ قولىدا تۇرۇپتۇ. مۆھۈرنى ئەينەن، ئەسلىي مۆھۈرگە ئوخشىتىپ ئويدۇ-رۇپ چىقىپتۇ، بىتەۋپىق.

شەيخ قۇمكەنتكە ئادەم ئەۋەتىپ، مەخسۇمنى چاقىرتتۇردى. ئۇنى ئەلنىڭ كۆزى ئالدىدا مەسچىتنىڭ تۈۋرۈكىگە باغلىتىپ سازا-يى قىلدۇرماقچىدى. بىراق، شاھابىددىن ھۆكۈمگە بويسۇنمىدى، قۇمكەنتتىن ھەجگە قاچتى. مانا ئەمدى ئۆزى كېلىپتۇ... نېچۈك ئاڭا ئىنساپ يەتكەندۇر؟

شەيخ يانپىشىدىن شاھابىددىننىڭ يالغان يارلىقىنى ئالدى-دە، ئورنىدىن تۇردى.

— مەخسۇم بىرلە ئەل ئالدىدا سۆزلەشكەيمىز، — دېدى ۋە مىخقا ئېسىقلىق سەللىسىگە قول سوزدى. قۇتىبىدىن ئىلدام بېرىپ سەللىنى ئالدى ۋە ئىككى قوللاپ ئۇزاتتى.

— بەرىكەت تېپىڭ، ئوغلۇم... ئادەم كۆپمۇ؟

— كۆپ، ئىسپىجاپتىنمۇ كەپتۇ...

شەيخنىڭ يۈرىكى سىيرىلدى، كۆڭلى غەلىيان قىلدى، ئىسـ-پىجاپ ئۇنىڭ يۈرتى، كىندىك قېنى تۆكۈلگەن مەنزىل. قىبلىگا-ھىنىڭ قەبرىسى، ئائىسىنىڭ بىر سىقىم تۇپرىقى ئىسپىجاپتا. نەچچە يىلدۇركى، زىيارىتىگە بارالمىدى. كۆڭلىنى ئارمان، نادا-مەت ئۆرتەيدۇ. ئاللا نېسىپ قىلسا، ئەمدى ئاز قالدى، بىرەر ھەپتىدە تاۋاپ ئەيلەپ كۆزلىرىگە سۈرتكۈسى.

ھەزرەتنى كۆرۈپ نۆكەرلەر ئوپۇل - توپۇل ئاتلىرىدىن چۈشتى.

سۇلتانۇل ئارىپىن ئېگىز ئايۇاندا بىر مەزگىل سۈكۈت

ساقلاپ، خالايىقنا نەزەر سالدى. كىشىلەر ئىچىدە ئەۋلىيا بوۋىنىڭ كارامەتلىرىنى مىڭ رەت ئاڭلىغان، لېكىن ئۆزىنى كۆرمىگەنلەر كۆپ ئىدى. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ئەۋلىيا، دىۋەقامەت، ساقىلى كۆك. سىگە چۈشكەن، سەللىسى سېۋەتتەك، تونىنىڭ يەڭ ۋە ئېتەكلىرى. گە ھەرخىل ئايەتلەر چېكىلگەن ھەيۋەتلىك بىر كىشى بولۇشى كېرەك ئىدى. ئەمما، ھەزرەت پۈتۈنلەي باشقىچە ئىدى. ئەنە ئۇ ئويچان كۆزلىرىنى تىكىپ كىشىلەرگە ياۋاش بېقىپ تۇرۇپتۇ. ئەڭنىدە ئاپئاق، ئاددىي يەكتەك، ئىنچىكە ئورالغان چاغراق سەل. لە، ساقال - بۇرۇتلىرىمۇ بېجىرىم، بېلىدە زەڭگەر بەلباغ، جۇغىمۇ كىچىك.

كىشىلەر ھەيرەت بارمىقىنى چىشلىدى. شۇنداق كىچىك تۇرق، تىك قامەت، خۇش سۈرەت بىر كىشىنىڭ ئەۋلىيا ئىكەنلىكى، دۇنيانىڭ تۆت تەرىپىدە توقسان مىڭ مۇرىتى بارلىقى، ھەتتا پادىشاھلارنىڭمۇ ئۇ كىشى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ئىش قىلىدىغانلىقى تەسەۋۋۇرغا سىغمايتتى. مەيدان ئېغىر گۈرۈلدىدى. بەزى كىشىلەر ئالامانىنى ئىتتىرىپ، پېشايۋانسېرى ئىنتىلدى. شەيخ ئەتراپىغا قارىدى. ئوڭ تەرەپتە سوپى دانىشمەن بىلەن مەنسۇر خوجا، سولدا ھەكىم خوجا سۇلايمان بىلەن بابا ماچىنىنى كۆرۈپ، قولىنى كۆتۈردى. ئەتراپ تىنچلاندى.

«بىسمىللاھىر رەھمانىر رەھىم!» دېدى ھەزرەت بوغۇق، يېقىملىق ئاۋازدا.

مەيداندىن گۈلدۈرلەپ سادا كەلدى:

«ئاللاھۇ ئەكبەر!»

«ئاللاھۇ ئەكبەر!»

— ئەي، ئەھلى مۆمىن! ئاراڭلاردا شاھابىددىن دەپ ئاتالمىش شەيخۇلرەئىسنى تونۇيدىغان مۇسۇلمان بولسا، مانا بۇ يەرگە چىقىپ گۇۋاھلىق بەرسۇن.

مەيدان ئېغىر سۈكۈتكە چۆمدى.

— ھېچكىم ئۇنى تونۇمايدۇ؟

— ياق! بىز ھەزرىتى سۇلتاننى تونۇيمىز! شەيخ شاھابىددىن- نى تونۇمايمىز، — دېگەن ۋارقىراشلار ئاڭلاندى.

— نېمىشقا تونۇمايسىلەر؟ مانا ئۇ كىشى، — شەيخ سول يېنىغا ئۆرۈلدى، — تەقسىر، مۇرىتلىرىڭىزغا ئۆزىڭىزنى بىر كۆرسىتىڭ...

شاھابىددىن ھەزرەتتىن بىر قەدەمچە كەينىدە تۇرغانىدى، تېـ- پىرلىدى، خۇدۇكسىرەپ خەلقنىڭ ئەزىزىدىن قاچماقچى بولدى. بىراق، بابا ماچىننىڭ تۆمۈر پەنجىسىدىن قۇتۇلالمىدى. بابا ماچىن ئۇنى گەجگىسىدىن مەھكەم تۇتۇپ ئايۇاننىڭ لېۋىگە ئەكەلدى. كىشىلەر كۆك موۋۈت تون كىيىپ، بېلىنى ئىككى يەردىن باغلـ- غان قالماق سۇپەت كىشىگە ئەجەبلىنىپ قاراشتى. شەيخ بايىقىدەك مۇلايىم ئاۋازدا خىتاب قىلدى:

— پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جانابلىرى «ئەل كەززابۇ لەئۇممە- تى»[1] دەپتۇرلەر. ئالدىڭلاردا تۇرغان ئاسىي بەندە بۇ ھەدىسنىڭ مەنىسىنى بىلمەسمىدى؟ بىلەتتى. ئەمما، رىئايە قىلمىدى. ئاللا- نىڭ غەزىپىدىن قورقماي يالغان سۆزلىدى. ھەق يولىغا كىرگەن تالىبى ئىلىملەرنىڭ ھەققىنى يېگەن، ئۆزىنى تەڭداشسىز شەيخ چاغلاپ، بىھايالىق بىلەن ئۆزىگە ئۆزى پەتىۋا يېزىۋالغان، ئەھلى مۆمىنىڭ كۆزىنى بويىاپ. رىياكارلىق قىلغان، نەپسى ھايۋانىنى دەپ، ئاخىرەتنى سېتقان، ئۇنىڭ ئۈستىگە يۈزىنى قېلىن قىلىپ، ئەل ئىچىدە ھاجىلىق دوپپىسىنى كىيىپ كېرىلىپ يۈرگەن كىشـ- نى قانداق ئادەم دېگىلى بولسۇن!

شاھابىددىن ھاجىنىڭ ئۇمىدى تۇتەككە ئايلاندى. «ئاھ، قېـ- رىپمۇ قويۇلمىغان بېشىم، — دەپ ئۆزىنى قارغىدى ئىچىدە، — گۇمراھ بولمىساڭ، شۇ تەكەببۇر شەيخنىڭ ئالدىغا بويۇن ئېگىپ كېلەرمىدىڭ؟ ئەمدى نېمە بولدۇڭ؟ نامىئەمالىڭنى بىلمىگەنلەرمۇ بىلىۋالىدىغان بولدى. ۋاھەرىخا، قايسى جىن ئۇردى سېنى؟ ھەي، شاھابىددىن ھاجى، نېمىشقا كەلدىڭ بۇ يەرگە، نېمىشقىمۇ كەلـ-

---

① يالغانچى ئۇممىتىم ئەمەس. («ھەدىس»)

دىك؟ مانا ئەمدى خارلىق تۆپرىقىغا مىلىنىپ قارا يۇز بولدۇڭ، هاجى!»

ئەسلىدە ئۇنىڭ باشقا ئىلاجىمۇ يوق ئىدى. يالغان پەتىۋا ئاشكارا بولغاچ، شاھابىددىن بىر يەردە تۇرالماي يۇرتمۇ يۇرت تەمتىرەپ يۈردى. ئاۋۇ قاپاق باش دەرۋىشلەر ئۇنىڭ قىلمىشلىرىنى يەتتە ئالەمگە يېيىپ ئۇلگۈرگەنكەن. مەخسۇم قايسى كەنت، قىشلاق ياكى مەھەللىگە بارسا «ئۆزىگە ئۆزى ئىرشات يېزىپ، شەيخ بولۇۋالغان كىشى سىز ئەمەسمۇ، تەقسىر؟» دېيىشۋاتىدۇ. ئىشقىلىپ، ئۇنىڭ ئىشلىرى يۈرۈشمىدى، نېسىۋىسى قىرقىلدى. بۇنىڭدىن كېيىن شاھابىددىن يا نامىنى ئۆزگەرتىپ ئەل تونۇمايدىغان يەرلەردە ئىستىقامەت قىلىشى، ياكى شەيخىنىڭ ئالدىدا توۋا قىلىپ، غەزىپى يانسا بىرەر مەسچىتنىڭ ئىمامىلىقىنى سورىشى لازىم ئىدى. مەخسۇم ئىككىنچى يولنى تاللىدى. ئەمما، شەيخ ئۇنى كەچۈرمىدى. ئەقەللىيسى ئىستىغپار ئېيتىشقىمۇ قويمىدى، ئەكسىچە ئاۋام خەلقنىڭ كۆزى ئالدىدا شەرمەندە قىلدى.

— ئەي، مۆمىنلەر! — هەزرەتنىڭ تاۋۇشى يىراقتىن، گويا سامادىن گۈمبۈرلەپ كەلگەندەك بولدى، — شەرئىتى مۇستاپاغا شەك كەلتۈرۈپ، بىراۋنىڭ هەققىگە خىيانەت قىلغان، يالغان پەتىۋا بىلەن كىشىلەرنىڭ رىزقىغا چاڭ سالغان، ئىلىم ئېلىپ، ئۇنىڭغا رىئايە قىلمىغان، مۇناپىق، نەپسانىيەتچى كىشىنىڭ جازاسى نە بولغاي؟

خالايىق هاۋاغا مۇشتىنى شىلتىپ شاۋقۇن سالدى. سەپ ئالدىدا تۇرغان ئۆلىمالاردىن بىرى «سازايى قىلىنسۇن!» دەپ ۋارقىرىدى.

— سازايى قىلىنسۇن!

— ساقال - بۇرۇتى قىرىلسۇن!

— مەسچىتكە يولاتماسلىق كېرەك، بۇنداق نەپسى بۇزۇقنى!

شاھابىددىننىڭ ئۆتى يېرىلغۇدەك بولدى، جېنى هەلقۇمغا تىقىلدى. نەزىرىدە هازىر، مۇشۇ يەردە قول - پۇتىنى باغلاپ

ساقال - بۇرۇتىنى قىرىپ تاشلايدىغاندەك، لاغىلداپ تىترىدى.
— يالغان! — دېدى ئۇ خىرىلداپ، — شەيخ يالغان سۆزلەۋا-تىدۇ. مەن ئۇنىڭ ئېتىكىنى كۆزۈمگە سۈرتمىدىم. شۇ سەۋەبتىن مەندە قەستى بار.
شەيخ سول يېنىغا قاراپ «مۇسەپ!» دېدى كەسكىن. مەن-سۇر خوجا قولىدىكى قۇرئاننى ئىككى قوللاپ شاھابىددىنغا تۇتتى.
— ئېلىڭ! — دېدى شەيخ ھاجىغا، — مانا شۇ كالامۇللانى تۇتۇپ قەسەم ئىچىڭ! يالغان سۆزلىگەن بولسىڭىز سىزنى خۇدا ئۇرسۇن، ئەگەر مەن يالغان سۆزلىگەن بولسام مېنى خۇدا ئۇرسۇن!
شاھابىددىن ئىككىلەندى، ئەگەر قۇرئاننى تۇتۇپ قەسەم قىل-ماسا، ھازىر ئېيتقان سۆزلىرى يالغانغا چىقاتتى، ئۇنداق بولسا راستتىنلا قول - پۇتىنى باغلاپ ساقلىنى قىرىپ تاشلاشلىرى مۇمكىن ئىدى. ھاجى مۇناپىقلىقنىڭ كەچۈرۈلمەس گۇناھ ئىكەنلە-كىنى بىلىپ تۇرسىمۇ، قۇرئاننى قولىغا ئالدى، ماڭلىيىغا سۈر-كەپ سۆيدى، كېيىن ئۇنى كۆكسىگە بېسىپ تۇرۇپ خالايىقا ئۆرۈلدى.
— مانا شۇ كالامۇللا بىلەن قەسەم ئىچىمەنكى، شەيخ مەندەك بىر بىگۇناھ مۆمىن مۇسۇلمانغا تۆھمەت تېشىنى ياغدۇرۇپ تۇرۇپ-تۇ. بىر يىل مۇقەددەم ماڭا ئۆز قوللىرى بىلەن شاھادەتنامە يېزىپ بەرگەن ئىدىلەر، ئەمدى بولسا، ئاشۇ شاھادەتنامىدىن ھەم ئۆزىنىڭ مۆھرىدىن تېپىپ، كەمىندەك مۇسۇلمانى كاپىلغا بەتنام قىلدى... ئەگەر يالغان سۆزلەۋاتقان بولسام...
كىشىلەر نەپەس ئالماي، ئاۋازى، پۇتۇن ۋۇجۇدى تىترەپ قەسەم ئىچىۋاتقان ھاجىغا تىكىلدىلەر. ئۇلار، «ئەجەبا ھەزرىتى سۇلتان بىر مۇسۇلمانغا تۆھمەت قىلسا...» دېگەن گۇماندىن ھەيـ-ران ئىدى.
شەيخ بولسا، ھاجىنى بۇنچىلىك قىلدۇ، دەپ ئويلىمىغان-دى. ئەللىك يىلدۇركى، ئۇ تائەت - ئىبادەت بىلەن مەشغۇل،

«قۇرئان كەرىم» نى مىڭ رەت خەتمە قىلدى، ئەمما قۇرئاننى تۈتۈپ، يالغاننى راست دەپ قەسەم ئىچكەن قەسەمخورنى تۈنجى مەرتىۋە كۆرۈپ تۇرۇپتۇ.

شەيخ ياقىسىغا قولىنى سوزدى. «ئەستاغپۇرۇللا! ئەستاغپۇرۇللا!» دەپ ئىچىدە كەلىمە ئېيتتى. تىلىدا ئىستىغپار، دىلىدا ئۆزگە بىر ئايەت، ئۆزگە بىر دۇئا...

— ئەگەر يالغان سۆزلەۋاتقان بولسام يەر بىلەن يەكسان بولسامۇ، ئاغزى - بۇرنۇم قىڭغىر كەتسىمۇ رازىمەن...

هاجى قۇرئاننى سۆيۈپ، مەنسۇر خوجىغا ئۇزاتتى ۋە هەزرەت تەرەپكە غالىبانە قاراپ قويدى - دە، ئىككى قەدەم نېرى بولدى. شەيخ ۋۇجۇدىدىكى يالغۇز ئۆزىگىلا مەلۇم بولغان روهىي قۇۋۋەتنى يىغىپ، هاجىنىڭ كۆزلىرىگە قاتتىق تىكىلدى. شاهابىددىن چاقىلىپ كەتكەندەك بولدى، كېيىن ئايۋاننىڭ چېتىگە قاراپ ماڭدى. شەيخ ئۆتكۈر نىگاهى بىلەن هامان ئۇنىڭغا تىكىلىپ تۇراتتى. هاجى «چاڭگىلىڭدىن ئامان - ئېسەن قۇتۇلدۇم، ئەمدى قانداق قىلارسەن؟» دېگەندەك، مەمنۇن هىجايدى. ئۇ ئۇزۇنچاق ئايۋانىنىڭ چېتىگە باردى ۋە «بىسمىللا!» دەپ پەلەمپەيدىن چۇشۇشكە تەمشىلدى.

شەيخنىڭ قارامتۇل يۈزى سۇرلۇك تۇس ئالدى، لەۋلىرى بىلىنەر - بىلىنمەس قىمىرلاپ، پېشانىسىدە تەر تامچىلىرى كۆرۈندى.

ئايۋان ئىككى گەزچە كېلەتتى. هاجى ئۇچ پەلەمپەيدىن چۇشۇپ، تۆتىنچىسىگە كەلگەندە قېقىلىپ كەتتى - دە، ئۇچ دومىلاپ پەسكە چۇشتى.

خالايىق يەردە دادلاپ ياتقان هاجىغا ئەمەس، ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ ئىچكىرىگە كىرىپ كېتىۋاتقان هەزرىتى سۇلتانغا ئەمىنىپ قاراشتى.

شاهابىددىن هاجىنىڭ قولى سۇنغان، جاۋغىيى چىقىپ، ئاغزى قىڭغىيىپ قالغانىدى.

مەنسۇرخوجا بىلەن ھەكسم سۇلايمان شەيخنىڭ كەينىدىن ماڭ-
دى. سوپى دانىشمەن خالايىققا ئىككى ئېغىز سۆز قىلدى:
— سۇلتانۇل ئارىپىن ھەزرەتلىرىنىڭ سىلەرگە ئېيتقىنىغان ۋەسىيەتلىرى بار ئىدى. ئەپسۇسكى ۋەزىيەت بۇنداق بولۇپ قالدى. ئاللا نېسىپ قىلسا، رەببىيەلئەۋۋەلنىڭ ئىككىنچى ھەپتىسى ھەزرەت مەككەئى مۇكەررەمگە ئاتلانغۇسى. سەپەردىن بۇرۇن يەنە كۆرۈشۈپ، شەيخىمىزنىڭ ئەمرىمەرۇپلىرىنى ئاڭلىغايسىلەر، قېنى ئامىن، يارانلار ئىگەم ھەربىر مۆمىن بەندىسىنى ئىماندىن ئايرىمەسۇن، بالا ـ قازادىن ساقلىسۇن.
خالايىق دەرھال دۇئاغا قوشۇلدى. كىشىلەر تارقىلىشقا باشلىدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا كامال قارا بىلەن نىزامىددىن خۇشرۇيمۇ بار ئىدى. ئۇلار تەشۋىشتە قالغان كىشىلەرگە قوشۇلۇپ، ئۆزئارا سۆزگە چۈشتى:
— كامال، يامان بولدى ـ ھە؟
— شۇنداق، يامان بولدى، خۇشرۇي، توڭگۇزغا يەم بولغۇر ھاجى، يالغان سۆزلەپ، تىترەپ تۇرغۇچە، توۋا قىلدىم دەپ قۇتۇلامدۇ؟
— شۇنى دېمەمدىغان، سۇلتان بىلەن ئېلىشىپ بولامدۇ؟ ئاتام رەھمەتلىك دەيتتى، شەيخ بوۋا «كەچۈرىمەن، لېكىن كەچ ئۇرىمەن» دەر ئىكەنلەر.
— بۇ نېمە دېگىنى، خۇشرۇي؟
— ھەي ئوقۇمىغان، سەن گۇناھ قىلساڭ ئۇ بىر كەچۈرىدۇ، ئىككى كەچۈرىدۇ... ئەمما ئۇچىنچىسىدە ئاۋۇ ھاجىدەك بولىسەن، دېمەكچى، قارىۋاي، كۆردۇڭمۇ، قۇرئاننى پەش قىلغىنى ئۈچۈن قولى سۇنىدى، يالغان سۆزلىگىنى ئۈچۈن ئېغىزى قىڭغىيىپ قالدى.
— بولدى قىل، ئۇنىڭغا پەقەت ئىتلا ئوخشىسۇن.
خۇشرۇي دوستى بىلەن چېقىشتى:
— بەزىدە سەنمۇ يالغان سۆزلەپ قويىسەن.

— قاچان يالغان سۆزلىدىم؟

— قايسى كۈنى خوتۇنۇڭغا «سەندىن باشقىسىنى دېسەم، تىلىم كۆيسۈن» دەپ قەسەم ئىچكىنىڭچۇ، قارىۋاي؟

— بۇ دېگەن باشقا گەپ. شۇنىڭدىن بېرى خوتۇن يېپەكتەك بولۇپ كەتتى. يۈر، كۈن پېتىشتىن بۇرۇن يولغا چىقىۋالايلى. تېخى بازاردىن بالىلارغا ئۈنى ـ بۈنى هەم ئېلىشىمىز كېرەك. ئىككى دوست بازارغا قاراپ ماڭدى.

2. يىغلىما، ئانا

جەننەت — ئانىلارنىڭ ئايىغى ئاستىدىدۇر.

— ھەدىس

ھىجرىيە 541 ـ يىل رەبىئەلئەۋۋەلنىڭ ئون ئۈچىنچىسى. پەيشەنبە. ياز ئاخىرلىشىپ سۈنبۈلە كىرگەن. يېرىم كېچە. شەھەر شېرىن ئۇيقۇدا.

شەيخ كىتاب ئوقۇپ ئولتۇرغانىدى، كۆزلىرى چارچاپ كىتابنى ياپتى، يۈزىگە پاتمە تارتىپ ئورنىدىن تۇردى، يەڭگىل كىيىنىپ تاشقىرىغا قاراپ ماڭدى. يانتاق ئۆينىڭ ئىشىكى ئالدىدىن ئۆتۈۋاتقاندا رۇقىيەبۇۋىگە دۇچ كەلدى. رەپىقىسى بېشىنى ئېگىپ تۇراتتى.

— ئاتىسى، بىرەر خىزمەت بارمىدى؟

— بەھۇزۇر دەم ئېلىۋېرىڭ، تېخى سۈبھىگە خېلى بار. سەيلە قىلىغۇم كەلدى.

رۇقىيەبۇۋى ئېرىنىڭ ئارقىسىدىن مەيۈس قاراپ قالدى. ئۇ جۈپتى ھالالىغا مىننەتسىز خىزمەت قىلىشنى ئۆزى ئۈچۈن ساۋاب دەپ بىلىدىغان ئاقىلە، زېرەك ئايالالار تائىپىسىدىن ئىدى. بىراق... مانا خۇداغا شۈكۈر، شەيخ بىلەن بىر ياستۇققا باش قويغىلى يېگىرمە يىل بولۇپتۇ. ئەنە شۇ يېگىرمە يىلدىن بېرى شەيخ ئۇنىڭغا ئانىلىق خىزمىتىدىن بۆلەك ۋەزىپىنى راۋا كۆرمىدى.

شەيخنىڭ ئۆمرى مەسچىت خانىقاسىدا خەلپىلەر، مۇرىتلار ئارىسىدا ئۆتىدۇ، ئۆيگىمۇ تۇنىگىلى گاھى ـ گاھىدا كېلىدۇ. مۇساپىرچىلىقتا ئۆز ئىشىنى ئۆزى قىلىپ ئۆگىنىپ كەتكەنمۇ قانداق، كىيىملىرىنى ئۆزى يامايدۇ، يۇيۇش، تۇگمە قاداش ئىشلىرىنى ئەتراپىدىكى كىشىلەرگە ئوخشاشلا ئۆزى قىلىدۇ. رۇقىيە بۇۋى ئىككى قىز بىلەن بىر ئوغۇلنى باغرىغا بېسىپ، مەسچىتنىڭ يېنىدىكى ئۇچ ئېغىز ئۆيدىن ئىبارەت تارغىنا هويلىدا ئەل قاتارى ئوتتۇرا هال ياشاپ كەلمەكتە.

هەزرەت هويلىغا چىقتى. هويلىدىن گۈپ قىلىپ رەيهاننىڭ هىدى كەلدى. مۇزدەك هاۋا ئۇنىڭ كۆكسىگە ئۇرۇلدى، روهى يايراپ كەتتى. ئۇ كىچىككىنە ئىشىكنى ئاستا ئېچىپ بوسۇغىدىن ئاتلىدى. شەيخنىڭ ئۆيى شەهەرنىڭ دۆڭرەك قىسمىدا، قەلئە سېپىلىغا يېقىن ئىدى. هەزرەت هاۋادىن مەست بولۇپ، بىر لەهزە تۇرۇپ قالدى. ئاسمان چېچەكلىرى — يۇلتۇزلار ئۆزئارا كۆز قىسىشىپ، گويا شۇنىڭ لىشۇاتقاندەك ئىدى، تولۇن ئاي بولسا ماهىر ناۋاينىڭ قولىدىن چىققان يۇپقا نانده‌ك يالتىرايتتى.

شەيخ مەسچىتنىڭ سىرتىغا ئۆتتى. ئۇزۇن، كەڭ شوتىنىڭ ئالدىغا بېرىپ، بىردەم ئويلىنىپ تۇردى ـ دە، «بىسمىللا!» دەپ ئۆگزىگە چىقىشقا باشلىدى. ئۇ ئەزەلدىن مەسچىتنىڭ ئۆگزىسىگە چىقمىغانىدى. بۇ نۆۋەت كۆڭۈل رايىغا قارشىلىق قىلالمىدى. شەهەرگە ئۇستىدىن نەزەر سېلىشنى، كۆزلىرى تالغۇچە بېقىشنى خالاپ قالدى. ئېهتىمال بۇ ئۇنىڭ ئاخىرقى نەزىرىدۇر، ئېهتىمال...

ئۆگزىگە چىقتى. ئۆگزە سەل سالقىنراق ئىكەن، تېنى شۇرۇكۇندى. ئۇنىڭغا ئاسمان يېقىنلاپ قالغاندەك، يۇلتۇزلارغىمۇ قول سوزسا يەتكۈدەك، پەلەك بولسا بېشىغا سايە تاشلاپ تۇرغاندەك تۇيۇلدى. شەيخ ئەتراپقا باقتى، يەسسىدىكى ئەڭ ئېگىز ئىمارەت مانا شۇ مەسچىتنى سۇلتانىيە ئىدى. شەهەر گويا بىر ئەزىم پەتنۇس ئۇستىدە تۇرغاندەك ئېنىق كۆزگە تاشلىناتتى. كۈنگۇرىلىك قەلئە

سېپىللىرى، قاراخانىيلار سۇلالىسىنىڭ ئاتابېگى بۇغراخان قۇر-دۇرغان مەدرىسە، بازار تاملىرى، مۇساپىرخانىلار، بىر - بىرىگە تۇتىشىپ كەتكەن پاكار ئۆيلەر، ئاندا - ساندا ئۇچرايدىغان باغلار، كۆللەر... ھەممىسى پەستە ئىدى. ئەنە، باش قوۋۇقنىڭ ئالدىدا دەرۋازىنىڭ ئېچىلىشىنى كۈتۈپ ياتقان مۇساپىرلار، كىمدۇر ھار-ۋىدا چاپىنىغا ئورىنىپ ئۇخلاپ يېتىپتۇ. باشقىلار ئاتلىرىنى، ئېشەكلىرىنى باغلاپ قويۇپ قارا يەردە بېشىنى ساڭگىلاتقانچە مۇگدەشمەكتە.

شەيخ كۈنپېتىشقا ئۆرۈلدى. شىرىلداپ قىبلە شامىلى ئەستى. بۇ ئۇنىڭغا ياخشىلىقنىڭ ئالامىتى بولۇپ تۇيۇلدى. ئۇ ئۆزىنى مەسچىتنىڭ ئۆگزىسىدە ئەمەس، ئەراپات تېغىدا تۇرغاندەك ھېس قىلدى.

يۇلتۇز ئۆچتى. كىچىك بىر يۇلتۇز يالقۇنغا ئايلىنىپ، ھاۋانى ئالتۇن يايدەك تىلىپ ئۆتتى. بۇ ھالەتنى شەيخ ئۆزىگە قىياس قىلىپ تەبرىلىدى. نۇرلۇق سىزىق پەلەكتىن ۋۇجۇدىغا كۆچتى. كۆكسى تىترەپ، ئۈستىدىكى ئەنە شۇ قۇببەتۇل ئاسمان كەبى مەۋھۇم ۋە چەكسىز خىيالغا غەرق بولدى، قىبلىگە قاراپ تۇرۇپ مۇناجات قىلدى: «پەرۋەردىگارى ئالەم ئىنايەت ئېيلەپ يول بەرسە، بۇگۈن مەككەئى مۇكەررەمە سىرى ئاتلانغايمىز. نېسىپ قىلسا، ھەجەرۇل ئەسۋەتنى كۆزگە سۈرتۈپ، يەنە يۇرتقا قايتارمىز. مۇبادا بىر سەقىم تۇپرىقىمىز يات ئەللەردە بۇيرۇلغان بولسا، نە چارە، يارانقانىنىڭ ئىرادىسى... قايتىپ سىزنى كۆرەلمىسەك رازى بولۇڭ، ئاتا يۇرت ئاسمىنى! غېرىبلارنىڭ كۆز يېشىدەك پارلىغان يۇلتۇز-لار، سىلەرمۇ بىزدىن رازى بولۇڭلار. كېچىلىرى ئازغان يولۇچى-لارنىڭ يولىنى يورۇتقۇچى ئاسمان - پەلەك، رازى بولۇڭ! ئۇزاق ئۆتمەي يۇز كۆرسىتىدىغان قۇياش، سىز تىرىكلىكنىڭ سەۋەبچى-سى، كۈللى بارلىقنىڭ ئۆمرىنى داۋام ئەتكۈچىدۇرسىز، ئاتمىش بىر يىل بۆشۈك كەبى مۇرەببىلىك قىلغىنىڭىز ئۈچۈن رازى بو-لۇڭ! ئېرىقلار، سىزلەردىن ئىچكەن سۇ ئۈچۈن رازى بولۇڭلار!

دەرەخلەر، سىلەردىن تېتىغان شېرىن مېۋىلەر ئۈچۈن رازى بولۇڭ-لار! شامالىلار، غەمكىن چاغلىرىمدا يۇز - كۆزلىرىمنى سىيپاپ تەسەللى بەردىڭىزلەر، گۈللەر، چېچەكلەر، سىلەر دىمىغىمنى خۇشبۇي ھىدلارغا تولدۇردۇڭلار، باغرىمغا جەننەت نەپسىنى ئاتا قىلدىڭلار، سىلەرمۇ رازى بولۇڭلار! ئەي ئەزىم سەيھۇن، سېنى بېھىشت دەريا دېيىشىدۇ، چۈچۈك سۈيۈڭدە قايتا يۇز چايقاش نېسىپ قىلسۇن. دانالارنىڭ دەردىدەك ۋەزمىن تاغلار، مىسكىن مۇساپىرنىڭ خىيالىدەك پايانسىز سەھرالار، ئاۋات كەنتلەر، ئا-ۋۇللار، سىلەرمۇ رازى بولۇڭلار! قۇل خوجا ئەھمەد يەسسەۋى ئاتلىق بىر ئۈممىتىم بار ئىدى، تىلى ئۆتكۈر، كۆزى نەملىك، دىلى غەملىك خاكسار ئىدى، دەپ ياد ئەيلىگەيسىز! تاكى كۆزۈم ئوچۇق ئىكەن، مەنمۇ سىلەرنى دۇئا بىرلە ياد ئەتكەيمەن. رازى بولۇڭلار، ھەممىڭلار رازى بولۇڭلار...»

ھەزرەتنىڭ كۆڭلى بوشاپ قالغاندەك بولدى، ئەمما روھى روشەنلىشىپ قالدى، تۆت تەرىپىگە ئۆرۈلۈپ هامان غەپلەت ئۇيقۇ-سىدا ياتقان شەھەرگە قايتا - قايتا باقتى، گويا شۇ بېقىشتا شەھەر بىلەن ئۇنسىز ۋىدالاشتى، كېيىن ئالدىرىماي پەسكە چۈشۈشكە باشلىدى، مەسچىتكە كىرمەكچى بولدى، ئەمما رۇقىيەبۇۋىنى ئەس-لەپ ئۆيىگە بۇرۇلدى.

رۇقىيەبۇۋى يېنىپ ئاخىرلىشىپ قالغان خىرە شامنىڭ ئالدى-دا پەدەرىنى ئويلاپ، ئېڭىكىنى تايىنىپ ئولتۇراتتى، سىرتتىن كەلگەن ئاياغ تىۋىشىنى ئاڭلاپ ئىلدام قوزغالدى. ھەزرەت ئوندى-مەي خاس خانىسىغا كىردى. رۇقىيەبۇۋى ئونىڭغا ئەگەشتى. شەيخ مېھرابنىڭ يېنىغا ئولتۇردى. رۇقىيەبۇۋى تەكچىدىكى چوڭ شام-دانىنى ياقتى. «بىرەر خىزمەت بارمۇ» دېگەندەك روملىنىڭ ئوچە-نى چىشلەپ ئىتائەتمەنلىك بىلەن كۆتۈپ تۇردى.

— نان بىلەن سۇ كەلتۈرۈڭ، ئانىسى، — دېدى شەيخ. رۇقىيەبۇۋى ئېرىنىڭ ئالدىغا بۆز داستىخانىنى سالدى، نېرىقى ئۆيـ-دىن ئىككى نان، بىر ئاياق سۇ ئېلىپ كىردى.

— ئولتۇرۇڭ، ئانىسى، — دېدى شەيخ، — سىزگە ئىككى ئېغىز گەپ بار.

رۇقىيەبۇۋىنىڭ يۈرىكى جىغىلداپ كەتتى ۋە ئاستا يۇكۇنۇپ ئولتۇردى. نەزىرىدە ئېرىدىن شۇ كەمگىچە ئاڭلىمىغان قالتىس بىر گەپنى ئاڭلايدىغاندەك چۆچۈدى. شەيخنىڭ ئويچان يۈزىگە ئەيمىنىپ-قىنا لەپپىدە بىر نەزەر سالدى.

شەيخ ئاياق بىلەن ناننى ئوتتۇرىغىراق سۈردى، يەردىن كۆز ئۈزمەي مۇڭلىنىپ ئولتۇرغان رۇقىيەبۇۋىگە قاراپ ئاستا دېدى:

— ئانىسى، مەن سىزدىن رازىلىق سورىماقچىمەن. ئاللا نىيىتىمىزگە يەتكۈزسە، بۇگۈن يولغا چىققايمىز. سىزدىن يوشۇرۇمايمەن، يول يىراق، بېرىش - كېلىش ئارىسىدا بىر يىل ئۆتىدۇ. ئىنشائاللا، پەرزىنى ئادا قىلىپ، يەنە مۇشۇ داستىخانىڭغا يېنىغا قايتقايمىز، دېگەن ئۈمىدتىمەن. لېكىن، ئىنسان بالىسى ئەتە نېمە بولۇشىنى بىلمەيدۇ. بۇ قۇتلۇق نەپەس بارچىمىزگە ئامانەتتۇر. مۇبادا قازايىمىز يېتىپ... بۇ تۈپراقنى قايتا كۆرۈش نېسىپ قىلمىسا، رازى بولۇڭ، ئانىسى...

رۇقىيەبۇۋى پىخىلداپ يىغلىدى.

— كۆز يېشى قىلماڭ، كۆز يېشىنى كېيىنگە قويۇڭ.

رۇقىيەبۇۋى دەرھال كۆزلىرىنى سۈرتتى.

— يىگىرمە يىلدىن بېرى بىمىنەت خىزمەت قىلدىڭىز. چەكىكەن زەخمەتلىرىڭىزگە رازى بولۇڭ. قولىڭىزنى ئۆكسۈتكەن بولسام ئۆزرە، بەزىدە قاتتىق - قۇرۇق سۆزلەپ قويدۇم، ئۇنىمۇ كەچۈرۈڭ، ئانىسى. مەن سىزدىن رازىمەن، سىز ھەم مەندىن رازى بولۇڭ. قىيامەت كۈنى يورۇق يۈز بىلەن دىدار كۆرۈشكەيمىز.

رۇقىيەبۇۋىنىڭ بېشى ئېگىلىپ، تىزىغا تېگەي دېدى. ئېرىدىنىڭ ئۆگەتكىنىنى ئۇنتۇپ، ئۇنسىز يىغلاشقا باشلىدى.

— مەن سىڭ مەرتىۋەن، شەيخىم... سىزمۇ رازى بولۇڭ...

ھەزرەتنىڭ يەنە بىر گېپى بار ئىدى. ئۇنى ئېيتسا رۇقىيەبۇ-ۋىنىڭ رازى بولمايدىغانلىقىنى بىلىدۇ. بۇ ئىشنىڭ ئاياللىنىڭ مەھ-زۇن كۆڭلىنى بەتتەر ۋەيران قىلىدىغانلىقىنى سېزىپ تۇرۇپتۇ، بىراق بەربىر ئېيتىشقا جەزم قىلدى.

— ئانىسى، مەن ئىبراھىمنىمۇ ھەجگە بىرگە ئېلىپ بارسام دەپ نىيەت قىلىۋىدىم... ئەلۋەتتە سىز رازى بولسىڭىز.

رۇقىيەبۇۋىنىڭ يۈرىكى پارە بولدى. ئۇ شەيخ تەرەپكە قول سوزۇپ موككىدە يىقىلدى، ئېرىنىڭ ئېتىكىنى مەھكەم تۇتۇپ ھۆركىرەپ يىغلىدى.

— مېنى يالغۇزۇمدىن جۇدا قىلماڭ، شەيخىم! مەن شور پېشانىگە رەھىم قىلىڭ!... بىر يولى ئىككىڭلاردىن ئايرىلسام... ئىككىلا قولۇم كېسىلمەسمۇ؟ بىز ھەققىڭىزگە دۇئا قىلىپ ئولتۇ-رايلى. ئاللا يولىڭىزنى راۋان قىلسۇن. يالغۇز ئوغلۇمنى قويۇپ كېتىڭ، شەيخىم...

— يىغلىماڭ، ئىبراھىم يېنىڭىزدا بولىدۇ، — دېدى ھەز-رەت. بىر زەئىپەنى ئىككى قىز بىلەن تاشلاپ كېتىش نائىنساپلىق ئىدى. شەيخ خاتا ئويلىغانلىقىنى بىلدى.

رۇقىيەبۇۋى بېشىنى كۆتۈردى، يۈز - كۆزىنى سۈرتۈپ، ئاياقتىكى سۇدىن ئوتلىدى، كۆڭلى بېسىلغاندەك بولدى. ئۇ ئېر-نىڭ مىجەزىنى ئوبدان بىلىدۇ. كەم سۆز، ئەمما كەسكىن، بىر ئىشنى ئېيتتىمۇ بولدى، ئېيتقىنىنى قىلىدۇ. شەيخنىڭ سۆزى، ئەزمى - قارارى مۇھاكىمە قىلىنمايدۇ، ئۇ پەرز بولمىسىمۇ، ۋاجىپ ئىدى.

ھەزرەت بىر ئانىنى ئېلىپ ئىككىگە بۆلدى، يېرىمىنى رۇقىيە-بۇۋىنىڭ ئالدىغا قويدى.

— مەن ئۇلۇشۇمنى ئېلىپ كەتكەيمەن. بۇنى سىز ئاسراڭ. ئامان - ئېسەن قايتىپ كەلسەم، ئىككى يېرىمنى بىرلەشتۇرگەي-مىز. ئاللا ھەركىمنىڭ رىزقىنى پۈتۈن قىلسۇن. ئامىن!

شەيخ سۇدىن بىر ئوتلاپ، ئاياقنى ئورنىغا قويدى - دە،

ئورنىدىن تۇردى.

— بىز قايتقۇچە سىلەر ئىسپىنجاپتا ئىستىقامەت قىلىڭلار، تۇغۇلغان يەر دۇرۇسراق، — دېدى ئۇ كۆڭلى بوشاپ.

رۇقىيەبۇۋى ئىسپىنجاپلىق مۇسا شەيخ دېگەن كىشىنىڭ كەنجى قىزى ئىدى. ھەزرىتى سۇلتان «بىر يىلغىچە ئۆيدە بولالمايدىغانلىقىمىز ئۈچۈن، بۇلار تۇرمۇش زەخمىتىنى چەكمىسۇن» دېگەن خىيالىدا ئائىلىسىنى قېيناتىسىنىڭ ئالدىغا تاپشۇرۇپ كەتمەكچىدى.

رۇقىيەبۇۋىنىڭ كۆز يېشىدىن كۆپچۈپ كەتكەن يۈزىگە قان يۈگۈردى.

شەيخ مەسچىتكە چىقىپ كەتتى. مەسچىت ئىچى يورۇق، خەلپە ۋە مۇرتلار سەپەر تەييارلىقىنى قىلىۋاتاتتى.

مەزىنىنىڭ ئەزىنى ياڭرىشى بىلەن شەھەرنىڭ تۆت قوۋۇقى باراۋەر ئېچىلدى. ھەزرىتى سۇلتاننى ھەجگە ئۇزاتماقچى بولۇپ كەلگەن كىشىلەر يوپۇرۇلۇپ ئىچكىرى كىردى.

تاڭ ئاتتى. قەدىمىي يەسسىنىڭ مەشھۇر ئاق تېرەكلىرىنىڭ ئۇچىدا يېپەك نۇر ئوينايتتى. شەھەر ئادەم بىلەن تولغان بولۇپ، ھەممىسى مەسچىتى سۇلتانىيە تەرەپكە ئاقاتتى.

راباتتىمۇ ئادەم كۆپ، مۇساپىرخانىلار، كارۋانسارايلارمۇ ئادەم بىلەن تولغان. سېپىلنىڭ كەينىدە ئاتلار كىشنەيدۇ، قېچىرلار يۇلقۇنىدۇ، نار تۆگىلەرنىڭ پۇشقۇرۇقى ئاڭلىنىدۇ. يەسسى يەسسى بولۇپ ئېھتىمال بۇنچىلىك تەۋرەشنى كۆرمىگەندۇر. قاراتاغ ئېتىكىدىكى قىشلاقلاردىن، دەشتى قىپچاق يايلاقلىرىدىن، سەيھۇن بويلىرىدىن، ھەتتا ئەڭ چەت يېڭىكەنت شەھەرلىرىدىن توپ - توپ بولۇشۇپ ئۇۋچى، قويچى، كاسىپ، تىجارەتچى ۋە دېھقانلار كەلمەكتە. بىراۋنىڭ تىلىدا دۇئايى خەير، بىراۋنىڭ دىلىدا ئېھرام باغلاش نىيىتى يەنە ھەج ئۈچۈن زاكات ئايرىپ ساۋاب ئىزلىگەنلەر، شەيخ ھەزرەت مەرھەمەت قىلىپ بىزنىڭمۇ ئالغاچ كېتەرمىكىن دېگەن ئۈمىدۋار كىشىلەرمۇ يوق ئەمەس.

كۇن نەيزە بويى كۆتۈرۈلدى. ئەل - ئۇلۇس بىلەن خوشلە- شىش ۋاقتى بولغانىدى. ھەزرەت خەلپىلىرى، ئۆلىما، مۇرتىلە- رىنىڭ ھەمراھلىقىدا مەسچىتنىڭ ئايۋىنىغا چىقتى. خالايىق تۇنۇ- گۇنكىدىن ئۇن ھەسسە كۆپ ئىدى. مەيدانغا سىغمىغانلار ئەتراپتە- كى ئۆيلەرنىڭ تېمىغا، قەلئە ئۈستىگە چىقىپ، سۇلتانۇل ئارىپىن- نىڭ ۋەزىنى ئاڭلاشقا تەشنا بولۇپ تۇرۇشاتتى.

شەيخ كىرپىك قاقماي مۆلدۈرلەپ تۇرغان قارا كۆزلەرگە بې- قىپ بىر لەھزە خىيالغا پاتتى: «بۇلار نېمە ئىستەيدۇ؟ يەنە ئەمرە- مەرۇپقا ئۇندەمدۇ؟ ئەمرىمەرۇپ، پەند - نەسىھەت بىلەن يامان كىشى ياخشىغا ئايلانسا، دۇنيادا ئوغرى - كاززاپ، زىناكار، ئاچ كۆزلەر قالماس ئىدى. نە ئىلاج، چىقمىغان جاندا ئۈمىد بار، دېگەن گەپ بار. تامچە تاشنى تېشەرمەش. ئەجەبا، بۇ ئازغىنا پەند - نەسىھەتمىز مىڭ قۇلاقنىڭ بىرىدە توختاپ ئىجابەت بولسا؟»

ھەر قېتىم ۋەز ئېيتقاندا شەيخنىڭ كۆكسىدە ئوتلۇق بىر ئىلھام پەيدا بولاتتى. ھازىرمۇ ئەنە شۇنداق ئىلھام تاشقىنىدىن دىلى پارتلاپ سۆز باشلىدى:

— بۇرادەرلىرىم! ئاراڭلاردا ئۆكسۈگەنلەرنى كۆرۈپ تۇرۇپ- تىمەن. ئۇلار بەلكىم، بىزمۇ مەككەئى مۇكەررەمگە بېرىپ ساۋاب- قا نائىل بولساق، دەپ ئۆرتىنىۋاتقاندۇر. بۇنداق ئۆرتىنىش ھاجەت ئەمەس. ھەج پەرزدۇر. چۈنكى، ھەق مۇستاپا: «ئاللاتائالا كۆرۈ- نۈشۈڭلارغا ئەمەس، قەلبىڭلارغا ۋە ئەمەللىرىڭلارغا قارايدۇ» دې- گەن. جەننەتنىڭ بەدىلى مەككە بولسا ئەمەس، ھەربىر بەندىنىڭ مانا بۇ يېرىدە، پاك قەلبىدە. بەزىبىر گۈمراھلار بار، پەرزەنتلە- رىنىڭ رىزقىنى قىيىپ، يىمەي - ئىچمەي ھەجگە خىراجەت يىغە- دۇ. بۇنداق يول بىلەن يىغىلغان خىراجەت ھەجگە راۋا ئەمەستۇر. ئەھلى ئايال، بالا - چاقا، قولۇم - قوشنا، مىسكىن - پېقىرلەر- نىڭ ھەققىنى سەرپ قىلىپ ساۋاب تاپمەن دېگەن كىشىگە ئاللانىڭ لەنىتى بولسۇن! كۆڭلى سۇنۇق غېرىبنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرۈڭ،

خەير - ئېھسان قىلىڭ، مۇساپىرغا ياردەم قىلىڭ، يېتىمنىڭ بېشىنى سىلاڭ، بىراۋغا زۇلۇم قىلماڭ، بىراۋنىڭ دىلىنى ئاغرىتماڭ، ئېرىق كولاپ، كۆچەت تىكىڭ، قولىڭىزدىن كەلسە نادانغا ئىلىم ئۆگىتىڭ، مۆمىن، قابىل ئەۋلاد تەربىيىلەڭ... ئەنە شۇنىڭدا جەننەتنىڭ دەرۋازىسى سىزگە ئېچىلغاي.

ئېھرام باغلىيالمىدۇق دەپ ئۆكسۈنمەڭلار، ئەراپات تېغىنى ئايلىنىپ، ئېھرام باغلاپ قايتقان تىلى باشقا، دىلى باشقا مۇناپىقلارنى كۆپ كۆردۈق. ئۇلار يالغان تاۋاپلىرىنى پۈچەك پۈلغا ساتىدۇ. بىرى، قازى مەن، دېدى، بىرى، مۇپتى مەن، دېدى، بىرى، ئىمام مەن دېدى، بىرى، ھاكىم مەن، دېدى. لېكىن، ھارامدىن ھەزەر قىلمىدى. ئاللادىن قورقمىدى، بەندىدىن ئۇيالمىدى. ئەنە شۇلارمۇ ھاجىلىق دوپپىسىنى كىيگەن، ئېشەكنىڭ بېلىگە ئېھرام باغلاپ، ھاجىلىق دوپپىسىنى كىيدۇرگەن بىلەن ئېشەك يەنىلا ئېشەكتۇر، ھەرگىز ئىنسانغا ئايلانماس.

پەخرىي ئالەم مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسسەللەم: ئاھ-دەملەر ئارىسىدا ئالتە خىل تائىپىدىن باردۇركى، ئۇلار تاڭلا مەھشەردىن بۇرۇن دوزاخ ئوتىدا كۆيگەي، دەپ بېشارەت قىلغان. بۇ تائىپە جۇملىسىگە زۇلۇم قىلغان ھاكىم، كىشىلەرنى بىر - بىرى بىلەن دۇشمەن قىلغۇچى پىتنىخور، تەكەببۇر رەھبەر، خىيانەتكار تىجارەتچى، پاراغەتكە بېرىلگەن نادان ۋە ھەسەتخور ئالىم كىرىدۇ. بەس، ئەي مۆمىنلەر، دۇئايى قارغىشتىن ھەزەر قىلىڭلار. دۇئايى قارغىشتىن قورقماي غەپلەتتە قالغان ئاسىيلار ئۇنتۇمىسۇنكى، ئاتا - ئانىنىڭ پەرزەنتىنى قارغاپ قىلغان دۇئاسى، مۇساپىرنىڭ تىلىكى ۋە مەزلۇمنىڭ مۇناجىتى راۋا بولغاي.

مەيلى ۋەسىيەت دەڭلار، مەيلى نەسىھەت دەڭلار، سىلەرگە ئېيتىدىغان ئاخىرقى سۆزۈم شۇكى، تەنگە ئۆلۈم يەتمەستىن بۇرۇن ياخشىلىق ئۇرۇقىنى تىكىڭلار، ياخشىلىقتىن نېمە يامانلىق كۆردۇڭلار، يامانلىقتىن قانداق ياخشىلىق تاپتىڭلار؟

قۇل خوجا ئەھمەد، يامانلارنىڭ يامانىسەن،
بارچە بۇغداي، ئەل تۇتمىغان سامانى سەن...

ھاسىلكالام، ۋەسسالام!

ھەزرەت يۈزىگە پاتمە تارتتى. كىشىلەر ئۇنىڭغا ئەگىشىپ، تەكبىر ئېيتىپ، يۈقىرى ئاۋازدا دۇئا قىلدى. شۇ چاغدا ئوتتۇرىدىن دىراق تۇرغان بىر ئايال بالىسىنىڭ يەلكىسىدىن تۇتتى:

— بار، بالام، شەيخ بوۋاڭنىڭ ئايىغىغا باش قوي. ئاتامنى قويۇپ كېتىڭ، دەپ يىغلا، رەھىم قىلسا ئەجەب ئەمەس، بار، بالام...

يەتتە ـ سەككىز ياشلاردىكى ئالا تون كىيگەن بالا ئىككىلىنىپ-تىراق كىشىلەر ئارىسىدىن چىقتى، ئايۇاننىڭ لېۋىگە بېرىپ، ئارقا-سىغا ياندى. ئايالنىڭ ئۇنلۇك ئاۋازى ئاڭلاندى:

— ئۇيالما، بالام، دەردىڭنى ئېيت، پىرىم سېنى قوللايدۇ.

شەيخ خالايىقنىڭ ئىچىدىن كۆزى بىلەن ئايالنى ئىزلىدى، كېيىن ئېڭىشىپ بالىنى دەس كۆتۈردى، بېشىنى سىلىدى:

— سۆزلەڭ، ئوغلۇم...

بالا ئۇندىمىدى. يەنە ئايالنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

— يۇكۇن، بالام، شەيخ بوۋاڭغا قۇللۇق قىل! باياتىن يولدا نېمە دېدىڭ، ئاتامنى سورىۋالىمەن دېمىدىڭمۇ، ئېيت، قوزام...

بالىدىن سادا چىقمايۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئايال بىر ـ ئىككى قەدەم ئالدىغا چىقتى ـ دە، ئايۇانغا يېقىنراق بېرىپ ھەسرىتىنى ئېيتتى:

— پىرىم، ئەنە شۇ نارەسىدىنىڭ ئاتىسى، يالغۇز ئوغلۇم مەككىگە بارىمەن دەپ تۇرۇپتۇ. خۇدانىڭ زارىنى قىلدىم، سەن بولمىساڭ بىز قانداق كۈن كۆرىمىز؟ دېدىم، لېكىن ئۇ ئۇنىمىدى. پەدەرىمىز بۇ ئالەمدىن كەتكەن، ئىشەنگىنىمىزمۇ، تايانغىنىمىزمۇ شۇ يالغۇز ئوغۇل. يەنە ئۇلۇغ ـ ئۇششاق بەش بالىسى بار. پىرىم، ئوغلۇمغا نەسىھەت قىلىڭ، بالا ـ چاقىسىنىڭ يېنىغا

قايتسۇن. بىزنى تاشلاپ ئۆيدىن چىقىپ كەتكىنىگە بىر يىل بولـ
دى. شۇنىڭدىن بېرى دەرۋىشلەرنىڭ ئارىسىدا يۇرۇپتۇ. ئىلاھا،
ئاخىرىتىڭىز ئاۋات بولسۇن، پىرىم، بالامنى قالدۇرۇپ كېتىڭ.

ئايال ھۆكۈرەپ يىغلىدى. شەيخنىڭ كۆڭلى غەش بولدى،
يېتىملىق جەبرىنى چېكىپ، ئانا دىدارىغا قانمىغىنى ئۈچۈنمىكىن،
ئايال كىشىنىڭ كۆز يېشىنى كۆرسە كۆڭلى بۇزۇلىدۇ، بىر زەئـ
پىنى يىغلاتقان كىشىنى جازالىتىپ، ئەدەپىنى بەرگۈسى كېلىدۇ.
شەيخ ئايالغا قاراپ خىتاب قىلدى:

— يىغلىماڭ، ئانا، ئىنشائاللا، ئوغلىڭىز يېنىڭىزدا قالغاي،
ئۇنىڭ ئىسمى...

— رەئۇپ، ئابدۇرەئۇپ! — دېدى بىچارە ئايال ئۈمىدۋارلىق
بىلەن. ھەزرەتنىڭ تاۋۇشى يەنىمۇ كەسكىن تۇس ئالدى.

— بىز ئەمرىمەرۇپ قىلىپ نېمە دېدۇق؟ ئەھلى ئائىلىسىنى
زار قاقشىتىپ مەككە يولىدا ساۋاب ئىزلىگەنلەر خار بولغاي!
رىۋايەتچىلەر شۇنداق رىۋايەت قىلىدۇلەركى، بىر گۈمراھ ھەج
يولىدا ئىبادەت قىلغىلى مەسچىتكە كىردى. كۆردىكى، بىر مۇسا-
پىر كىيىملىرىنى ياماپ ئولتۇرۇپتۇ. ئول سورىدى: «ئاللا يار
بولسۇن، نەگە بارۇرسەن؟» «مەككىگە» دېدى يولۇچى. مۇساپىر:
«ئاناڭ بارمۇ؟» دەپ سورىدى. «ھە، بار» دېدى يولۇچى. «سەپـ
رىڭدىن ئاناڭ رازىمۇ؟» دېدى مۇساپىر. يولۇچى «بىلمىدىم»
دېگەن مەنىدە يەلكىسىنى قىستى. «ئۇنداق بولسا پۇرسەتنى ئۆتـ
كۈزمەي ئاناڭنىڭ خىزمىتىگە ئاتلان!» دېدى مۇساپىر؛ مەن ئەل-
لىك مەرتىۋە ھەج قىلدىم، باش بالاڭ، پۇت يالاڭ، ئاچ قورساق
دەشتۇ بايابانلارنى كەزدىم. لېكىن، ھەجىم قوبۇل بولمىدى. مەن
ۋالىدەم، مېھرىبانىمنى نارازى قىلغانىدىم. ئەي ئاسىي بەندە،
پۇرسەتنىڭ باردا ئاناڭنىڭ ھۇزۇرىغا ئاتلان، ئۇنىڭ ئاياغلىرىغا
باش قوي، ئىستىسەڭ، مەن ھەج ساۋابىنى ساڭا بېرەي، سەن
ئاناڭنى رازى قىلىپ تاپقان شادلىقىڭنى ماڭا بەر!» شۇنداً گۈمراھ
يولۇچى ئانىسىنىڭ يولىغا قايتتى.

خالايىق گۈرۈلدىدى. تەرەپ - تەرەپتىن خىتابلار، دۇئالار ياڭرىدى. شەيخ سۆزىنى داۋام قىلدى:

— ئەي ئابدۇرەئۇپ! بىز سىزگە ۋالىدە مېھرىبانىڭىزنىڭ شادلىقىنى راۋا كۆردۇق، ئانىڭىزنى تاۋاپ قىلىڭ! چۈنكى، جەننەت ئانىلارنىڭ ئايىغىنىڭ ئاستىدىدۇر.

ھەزرەت بالىنى ئاستا پەسكە چۈشۈرۈپ قويدى. بالا يۈگۈرۈپ بېرىپ مومىسىنىڭ پېشىگە ئېسىلدى.

خالايىق تارقىلىشقا باشلىدى. بىر ئاش پىشىمدىن كېيىن شەيخنىڭ كارۋىنى يولغا چىقتى.

3. پىتنە

ئەگەر ئالىم بولساڭ، جانىم تەسەددۇق،
قېنى ئالىم، قېنى ئامىل، يارانلار؟

— ئەھمەد يەسسەۋىي

شاھابىددىن ھاجى ئىككى كۈن «ۋاي - ۋاي» لاپ ياتتى. قولى ئىششىپ كەتتى. يىقىلغاندا تىلىنى چىشلىۋالغان چېغى، تىلىمۇ ئاغرىپ تۇرۇپتۇ، ئېغىزىنى ئاچالمايدۇ، بۇرنى بىلەن پۇ-شۇلداپ نەپەس ئالىدۇ، ئىڭرايدۇ، تولغىنىدۇ، ئاللاغا يالۋۇرۇپ، دەردىگە شىپا تىلەيدۇ. «نەس بېسىپ، نېمىشقىمۇ شەيخىڭ ئالدىغا بارغاندىمەن؟» دەپ پۇشايمان قىلىدۇ. مەسچىتتىكى ئېگىز ئايۇنى-نى، ئامىتى كەلگەن شەيخنى قارغايدۇ، بىراق ... «قۇرئان تۇتۇپ تۇرۇپ قەسەم قىلغان ئۆزۈم ئەمەسمۇ؟» دېگەن گەپ خىيالىغىمۇ كەلمەيدۇ.

ئۇچىنچى كۈنى دەرد ئېغىر كەلدى. ھاجى يىغلاشقا چۈشتى. ئوغلى دەريا بويىدىن بايبۇسىن سۈنۈقچىنى ئېلىپ كەلدى.

بايبۇسىن بوسۇغىدىن ئاتلاپ كىردىيۇ، شاھابىددىنىڭ ئەپتە-گە قاراپ تۇرۇپ قالدى.

— يا پىرىم، خۇدا ئۇرۇپتۇغۇ! — دېدى ياقىسىنى تۇتۇپ، كېيىن ھاجىنىڭ يېنىغا كېلىپ چازانى قۇرۇپ ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭ ئوڭ قولىنى يىلقا مېيى بىلەن خېلىغىچە مايلىدى، ئاندىن كۈتۈل-

مىگەندە سىلكىپ تارتتى. ھاجى ۋاي دېيىشكە ئۇلگۈرەلمەي قالدى. شۇنىڭ بىلەن سۇنۇقچى چىققان قولىنى جايىغا سالدى.

— ھە، بولدى. يىغلىما، چوڭ موللا بولساڭمۇ بالىغىلا ئوخشايسەن، — دەپ ھاجى بىلەن چېقىشقان بولدى ھەمدە ھاجىنىڭ قولىنى تاختىلاپ تېڭىپ قويدى.

شاھابىددىن ئىما ـ ئىشارەت بىلەن ئەپتىنى كۆرسەتتى. سۇنۇقچى ئىششىق كۆزلىرىگە، قىيىسىق ئېغىزىغا تىكىلىپ قارىدى.

— ھەي ئاللا! — دېدى سۇنۇقچى ئۇھ تارتىپ، — چىرايىڭغا نېمە بولدى، موللا؟

شاھابىددىن نېمىنىدۇر دېمەكچى بولۇپ كۈچەندى، ئەمما تىلى گەپكە كەلمىدى.

— يالغان سۆزلىدىڭما؟ موللا دېگەن يالغان سۆزلىمەسلىكى كېرەكقۇ؟ ھەي... سېنى جىن ئۇرغان بولمىسۇن. ئۇنداق بولسا سۇرە ياسىن ئوقۇتۇپ كۆر، شۇنداقمۇ ساقايمىسا‌ڭ، ھەزرىتىمىنىڭ يېنىغا بېرىپ، ئۇنىڭ دۇئاسىنى سورا. مەن نېمە ئامال قىلالايمەن بۇنىڭغا، موللىكا.

سۇنۇقچى ھاجىنى ھەزرىتى سۇلتاننىڭ يېنىغا بار دەۋاتاتتى. شاھابىددىن باش چايقىدى.

— يا... ياق... بار... ماي ... مەن.

— ئۇنداق بولسا ئۆزۈڭ بىل، — دېدى سۇنۇقچى، — نېمىلا بولسىمۇ بىر يامان ئىش قىلىپسەن. شۇنىڭ خۇنىنى يۇيۇش كېرەك. ئۇنداق بولسا مەن كەتتىم.

بايبۇسىن چىقىپ كەتتى. شاھابىددىن ئەينەك ئېلىپ ئەپتىگە قارىدى، قارىدىيۇ، قورقۇپ كەتتى. «ئەگەر بىر ئۆمۈر قىيىسىق ئېغىز بولۇپ قالسام قانداق بولغىنى؟ تىلاۋەت نېمە بولىدۇ؟ بىز بۇ ياقتا قېلىپ، ئاۋۇ مەۋلۇتقارىيغا ئوخشىغانلار تۆرگە ئۆتۈپ كېتەمدۇ؟ شەيخىنىڭ ئالدىغا بېرىپ پۈتىغا باش قويساممىكىن؟ ياق، بارمايمەن! مېنى يەر بىلەن تەڭ قىلمامدۇ؟ يائاللا، خاتا قىلدىم، سېنىڭ مۇبارەك سۆزۈڭگە شەك كەلتۈردۈم، ئۆزۈڭ

شەپقەت قىل، مەن ئاسىي بەندەڭمەن. ئەل - يۇرتقا رەسۋا قىلما. توۋا قىلدىم، توۋا قىلدىم، پەرۋەردىگارى ئالەم...!»

ئەتىسى ھاجى مەھەللىدىن تۆت موللىنى چاقىرتتى. ئۇلار شاھابىددىننى ئوتتۇرىغا ئولتۇرغۇزۇپ، سۇرە ياسىن ئوقۇشقا چۈشتى. تۆت موللا ئۈچ كۈنگىچە سۇرە ياسىننى قىرىق قېتىمدىن ئوقۇدى. ھاجىنىڭ دەردى يەڭگىللەپ قالغاندەك بولدى، لېكىن ئېغىرى، كۆزى ئەسلىگە كەلمىدى. ئۇ كېچىلىرى خۇداغا مۇناجات قىلىپ يىغلىدى، دۇئانىڭ كۈچىنى يەنە بەش - ئالتە كۈن كۈتتى، ئاخىرى يۈزىنى سىلىۋېتىپ، ھەزرەتنىڭ ئالدىغا بېرىپ، توۋا قىلىشقا جەزم قىلدى. «بىز كەتمەن چېپىپ نان تېپىپ يېيىشكە ئۆگەنمىگەنمىز، رىزقىمىزنى ئاللا ئۆزى يارىتقان، رىزقىمىز ئاۋام خەلقنىڭ كۆڭلىگە ئىمان نۇرىنى ياغدۇرۇش بىرلە پۈتۈندۇر. شۇ تەكەببۇر شەيخنىڭ ئالدىغا يەنە بىر بارىمەن، گۇناھىمدىن كەچسە كەچتى، كەچمىسە ئۇۋالىمغا قالىدۇ، تاڭلا مەھشەردە ئۆزى جاۋاب بەرگەي».

شاھابىددىن ئوغلىغا ئېشەكنى توقۇشنى بۇيرۇدى - دە، كىيىنىپ تاشقىرىغا چىقتى. ئوغلى يانپىشىدىن يۆلىدى، ھاجى بىسمىللا، دەپ ئېشەككە مىنىشكە باشلىدى، ئەمدىلا توقۇمغا ئىلەشكەندە تەڭپۇڭلۇقىنى يوقاتتى. توقۇمنىڭ تۆشلۈكى بوش تارتىلغاندا مۇ ياكى ھاجىنىڭ بېشى قايدىمۇ، ئىشقىلىپ، ئوڭ تەرەپكە يىقىلىدى، تەسلىكتە ئورنىدىن تۇردى. ئوغلى بولسا ئاتىسىنىڭ ئەپتىگە قاراپ قېتىپلا قالدى.

— ھۇ، ھارىمى، قىلغۇلۇقنى قىلىپ بولۇپ، يەنە نېمىشقا بېزىرىپ تۇرىسەن؟ — دەپ ۋارقىرىدى ھاجى، — ئاتام ئېشەكتىن يىقىلىپ ئۆلسۇن دېگەنمىدىڭ، نېمىشقا تۆشلۈكنى بوش تارتتىڭ؟

— تۆشلۈك چىڭ ئىدى، ئاتا...— دېدى ئوغۇل ھامان ئۆزىگە كېلەلمەي، — ئاتا، يۈزىڭىز... ئەسلىگە كېلىپ قالدى.

— ھە، — ھاجى جان ئاچچىقىدا يۈزىنى سىلىدى، — يۇگۇر، ئەينەك ئاچىق!

ئوغۇل يۈگۈرگەن پېتى ئىچكىرىگە كىرىپ كەتتى ـ دە، هايال بولمايلا ئەينەك ئاچقىتى. هاجى ئەينەككە قاراپ كۈلۈمسىرىدى.

— خۇداغا شۈكۈر، ئادەم قىياپىتىگە كىرىپتىمەن. قارا، نۇرىددىن، يۈزۈم ئەسلىگە كەپتۇ، يا ئاللا!

ئۇنىڭ كۆڭلىگە «شەيخىنىڭ ئالدىغا بۇرۇنراق بارسام بولماس-مىدى؟» دېگەن خىيال كەلدى. ئوغۇل ئېشەكنىڭ نوختىسىنى تۇتتى:

— ئاتا، مىنمەمسىز؟

— ئەمدى ئېشەككە مىنىپ نېمە قىلىمەن، بالام، — دېدى هاجى تەلۈلەرچە كۈلۈمسىرەپ.

— ئۆزىڭىز سۈلتانىمنىڭ قېشىغا بارىمەن دېگەنتىڭىزغۇ؟

— بولدى قىل، بالام، شەيخىنىڭ ئالدىدا پىشۇرۇپ قويۇپتىمۇ؟ شەيخىسىزمۇ كۈنىمىز ئۆتۈۋاتىدۇغۇ، بار، ئېشەكنىڭ توقۇمىنى ئېلىۋېتىپ، ئېرىقنىڭ بويىغا باغلاپ قوي. مەن قازىنىڭكىگە بېرىپ كېلىمەن.

نۇرىددىن ئېشەكنى يېتىلەپ هويلىغا قاراپ ماڭدى. هاجى ئەينەكنى يانچۇقىغا سېلىپ، ئەشرەپخان قازىنىڭكىگە قاراپ ماڭدى.

ئەشرەپخان قازى پەيغەمبەر يېشىدىن ئاشقان بولسىمۇ، كىچىك كەلگەن كۆزلىرى زېرەك، ئاق سېرىق سېمىز يۈزى تىنىق، تىلى ئۆتكۈر بوۋاي ئىدى. ياش ۋاقتىدا ئۇنى گۈمبەز قارىي دېيىشەتتى. ئاۋۋال مۇپتى، ئاندىن قازى بولۇپ، بۇ لەقەمدىن قۇتۇلىدى. ئەمما، تەڭتۇشلىرى هامان ئۇنىڭ پاكىنەك، خام سېمىزلىقىنى ئېلىپ مەسخىرە قىلىدۇ. راست دېگەندەك، بىچارە قازى ئۆرە تۇرسىمۇ، سامان تىقىلغان يوغان تاغارنى ئەسلىتەتتى. مانا بەش يىلدىن بېرى، ئەشرەپخان سابراندا قازىلىق قىلىدۇ. بۇ يىل مەككىگە بارماقچى. ئاللا يولىنى بەرسە، شەيخىكە هەمراھ بولۇپ، بىر هەپتىدىن كېيىن يولغا چىقىدۇ. شۇ سەۋەبتىن، نەچچە كۈن-

دىن بېرى، ئۆيىدىن ئادەم ئۈزۈلمىدى. بىراۋ ھەج زاكاتىنى ئېلىپ، بىراۋ ئاقيول تىلەپ، كېلىپ ـ كېتىپ تۇرۇپتۇ. ئەشرەپ-خان بارلىق تەييارلىقنى قىلىپ بولدىيۇ، ئەڭ مۇھىم ئىشنى قىلىپ بولالماي ئىچى پۇشۇپ ئولتۇرۇپتۇ. ئۇ سەمەرقەنت خاقانى مەھمۇدخانغا مەكتۇپ يازمىقى لازىم. ئەمما، بۇ مەكتۇپنى مۇپتى، ئىمام دېگەندەك ئۆلىمالارنىڭ ئىشتىراكىدا يېزىشى كېرەك ئىدى. ئۇشبۇ مەكتۇپنى يېزىشقا شاھابىددىن ھاجىمۇ قاتنىشىشى لازىم ئىدى، ئەمما ئۇنى خۇدا ئۇرغانمىش. ئاغزى قىيسىيىپ، قولى چىقىپ ئورۇن تۇتۇپ ياتقانمىش. بىر ـ ئىككى قېتىم ئادەم ئەۋەتتى، كەلمىدى. گەپ قىلغىلى قۇربى يوق، تىلى ئېغىزىغا پاتماسمىش. «كەلسەڭ بولاتتى، قەسەمخور، — دەپ ئىچىدە غۇدۇرىدى قازى، — تىلىڭ ئىشلىمىسە، كۆزۈڭ بار، خەتنى ئوقۇپ، قولۇڭنى باسساڭ بولدى».

قازىنىڭ ئالدىدا قەلەم، بىر دەستە يىپەك قەغەز. ئۇ مۇپتى بىلەن مەۋلۇتقارىينى كۈتۈپ ئولتۇرۇپتۇ. دەھلىزدە كىمدۇر پۇتىنى قاقتى. سەلدىن كېيىن پاكارراق، ئويما ئىشىك ئېچىلدى. ئۆيگە مۇھەممەد رەسۇل مۇپتى ئېگىشىپ كىردى. ئۇ پېشانىسىنى سىلاپ كۈلدى.

— ئەشرەپخان، ئۆي سالغاندا يالغۇز ئۆزىڭىزنىلا ئويلاپسىز ـ دە، بۇرادەر. بۇ ئىشكىتىن ئۆلچەملىك ئەرلەرمۇ كىرسە كېرەك، دەپ ئويلىماپسىز. يەنە ماڭلاينى ئۇرۇۋالدۇق.

مۇپنى دارازا ئادەم بولۇپ، سەل كەم ئۇچ گەز كېلەتتى. بىر زامانلار قازىكالان بىلەن خېلى ئۇزۇنغىچە بىر مەدرىسىدە تۇرغانلىقتىن، ئىسمىنى ئۇدۇللا ئېيتاتتى، گېزى كەلسە چاقچاقلارنىمۇ قىلىۋېرەتتى.

مۇپتىنىڭ «سەن پاكىنەك» دېگەن مەنىدىكى ئىلمەكلىك چاقچىقىغا ئەشرەپخان كۈلۈپلا قويدى. تازىنى تاز دېسەڭ بىر ـ ئىككى قېتىم رەنجىيدۇ، كېيىن يۈزى قېتىپ ئۆگىنىپ كېتىدۇ. ئەشرەپخان قازىمۇ «پاكىنەك، خام سېمىز» دېگەندەك ھەزىللەرگە

كۆنۈپ قالغاندىدى، شۇڭا ئېغىر ئېلىپ كەتمەيتتى. ئەكسىچە رەقىبىنىڭ بىرەر قۇسۇرىنى تېپىپ، ھېساب - كىتابنى توغرىلىۋالاتتى.

— تۆگىدەك بوي بەرگۈچە تۆگمىدەك ئەقىل بەرسۇن، دېگەنىكەن كونىلار، — دېدى قازى «سالام» نى لايىقىدا «ئىلىك» ئېلىپ، — ئىشكىتىن ئۆتكەندە ئەقىلنى ئىشلىتىپ كىرىش كېرەك. قوغۇنىنىڭمۇ ئۇرۇقى كۆپ بولىدۇ، شۇنداقمۇ، دوستى قەدىردان - دە!

مۇپتىنىڭ كاللىسى سوزۇنچاق، خەلق تىلى بىلەن ئېيتقاندا «قوغۇنباش» ئىدى. قازى شۇنىڭغا ئىشارە قىلدى. مۇپتى بۇرۇتىنى سىلاپ كۈلۈمسىرىدى - دە، دوستىنىڭ يۇمىلاق كاللىسىنى نىشانغا ئالدى:

— دېگىنىڭىز راست، تەقسىر، ھەر ھالدا تاۋۇزنىڭكىدىن كەم ئەمەس.

ئەگەر مېھمانخانىغا «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم!» دەپ، شاھابىدىن ھاجى بىلەن مەۋلۇتقاري سالام قىلىپ كىرىپ كەلمىگەن بولسا، ئۇلارنىڭ «ئېلىشىش»لىرى خېلىغىچە داۋام قىلغان بولۇر ئىدى.

— كەل، — دەپ قازى ھاجىغا قولىنىڭ ئۇچىنى بەردى. ئۇنىڭ تېڭىلغان قولىغا، سولغۇن چىرايىغا قاراپ قويدى، — تۇرقۇڭ ئادەمگە ئوخشاپتۇ، نېمە چارە قىلدىڭ؟

— كېچىمۇ قىيىسق ئىدى، — ئۆزىنى ئاقلاشقا باشلىدى ھاجى، — سۇرە ياسىن ئوقۇتقاندىن كېيىن ئېڭىكىم مىدىرلايدىغان بولدى...

ئۇ ئۆزرە سورىغىلى ھەزرەتنىڭ يېنىغا ماڭغانلىقىنى، ئېشەكىتىن يىقىلىپ ئەسلىگە كېلىپ قالغانلىقىنى يوشۇردى.

قازى يەنىلا نەشتىرىنى سانجىدى:

— بۇنىڭدىن كېيىن قەسەمخورلۇقۇڭ تۇتۇپ، تىلىڭ قىچىشىسا، ئاۋۋال سۇرە ياسىن ئوقۇتۇۋال، ئاندىن قەسەم ئىچ! ساڭا نەچچە قېتىم ئېيتتىم، شەيخ بىلەن ئېلىشما دېدىم. شەيخ گويا

يېنىپ تۇرغان ئوت. يىراقتىن تۇرۇپ ئۇنىڭ تەپتىدىن ئىسسىنىماق كېرەك. ئۇنىڭغا دەرقەمتە يېقىنلاشماسلىق كېرەك، بولمىسا كۆيۈپ كېتىمىز.

مەژلۇتقاري خىرىلداپ گەپگە ئارىلاشتى:

— خوپ دانا نەسىھەت بولدى، تەقسىر، تولىمۇ راست گەپ بولدى، بىراق بۇ ئىشقا بارساڭ كۆيدۈرىدۇ! ھەزەر ئەيلەپ يىراق يۈرسىڭىزمۇ ئۇ ئوتتىن ئۇچقۇن چاچراپ ئېتىكىڭىزگە چۈشىدۇ. تۇنۇگۈن بازارغا بېرىۋىدىم. بىر جۈنۈن سۈپەت دەرۋىش ئازغۇنلار- چە بېيىتلارنى ئېيتىپ يۈرۈپتۇ، سەدىقە بېرىپ، شۇ بېيىتنى يېزىۋالدىم. شەيخ شەمسىزنى يەرگە ئۇرۇپتۇ، تەقسىر.

قاري سەللىسىنىڭ قېتىدىن ئوراقلىق قەغەزنى ئالدى ۋە ئىككى قوللاپ قازىغا ئۇزاتتى. قازى ئالدىرماي قەغەزنى ئاچتى، يورۇقتا تۇتۇپ پىچىرلاپ ئوقۇدى، لەۋلىرىنىڭ قېنى ئۆچتى ـ دە، بىراقلا ئۇنلۇك ئوقۇشقا باشلىدى:

مۇللا، مۇپتى بولغانلار... يالغان پەتىۋا بەرگەنلەر،
ئاقنى قارا قىلغانلار، ئول تەمۇغقا كىرمىشلەر...

قازى مۇپتىغا قاراپ مەككارلىق بىلەن كۈلدى:

— لەببەي، مۇپتىنى جانابلىرى، «ئاقنى قارا قىلغانلار» دەپتۇ؟

— داۋامىنى ئوقۇڭ، قازى، داۋامىنى، — دېدى مۇپتى قىزىرىپ. ئەشرەپخان قەغەزگە تىكىلىپ تۇردى ـ دە، بىر بېيىتنى تاشلاپ ئوقۇدى:

ھارام يېگەن ھاكىملار...

مۇپتى دەرھال قول سوزدى. ئەمما، قازى چاققانلىق بىلەن قەغەزنى كەيتىگە يوشۇرۇۋالدى.

— بىر نېمىتنى تاشلاپ كەتتىڭىز، تەقسىر! — دېدى مۇپتى ئاچچىقلىنىپ، — نامەردلىك بولمىسۇن، قېنى قەغەزنى بېرىڭ!

قازى قەغەزنى بەرمىدى.

— ئەگەر ئۆزىڭىز ئوقۇشتىن ئار قىلسىڭىز بىزدىن ئاڭلاڭ، — دېدى مۇپتى. يەسسەۋىينىڭ بۇ ھەجۋىي شېئىرى ئىككى كۈن بۇرۇن ئۇنىڭ قولىغىمۇ چۈشكەنىدى. مۇپتى ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ زوق بىلەن قىرائەت قىلدى:

قازى، ئىمام بولغانلار، ناھەق دەۋا قىلغانلار،
ھىمار يەڭلىغ بولۇبان يۈك ئاستىدا قالمىشلەر...

مۇپتى قاقاقلاپ كۈلدى.

— قاراڭ، ھىمار يەڭلىغ بولۇبان، دەپتۇمۇ؟ تىلى ئۆتكۈر ـ دە ھەزرىتىمىزنىڭ، سۆزنى تېپىپ ئېيتىتدۇ.

مۇپتى قازىنىڭ چىشىغا تېگىش ئۈچۈن «ھىمار يەڭلىغ» دېگەن سۆزلەرنى قايتا ـ قايتا تەكرارلىدى. «ھىمار» — ئېشەك دېگەنلىك ئىدى. مەۋلۇتقارىي ئەدى قازى چېڭمىنى چىقىرىدۇ، دەپ چۆچۈدى. شاھابىددىن: «سېنىمۇ تۈزلەيدىغانلار بار، گۇمبەز» دەپ ئىچىدە خۇشال بولدى.

قازى جان ئاچچىقىدا قەغەزنى ھاۋادا پۈلاڭلىتىپ ئېتىراز بىلدۈردى.

— ھىمار ئەمەس، ھىمار ئەمەس! بۇ يەردە بىر سەۋەنلىك ئۆتكەن! — ئۇ قارىيغا شالىنى چاچتى، — ھەي نادان، ئۇ جاھىل دەرۋىش نېمىلا دېسە يېزىۋەردىڭمۇ، ئۇ ھىمار دەپ ئېنىق ئېيتتىمۇ ياكى سېنىڭ سالپاڭ قۇلىقىڭغا ھىمار دەپ ئاڭلاندىمۇ؟

— ئېيتقىنىنى يازدىم، تەقسىر...

— ئەنە، قارىي ئاڭلىغىنىنى يېزىپتۇ، — دەپ يەنە قازىنىڭ چىشىغا تەگدى مۇپتى. ئەشرەپخان ئۇلارنىڭ خىيالىنى چالغىتىش ئۈچۈن ھېكمەتنىڭ داۋامىنى ئوقۇشقا باشلىدى:

هارام يېگەن هاكىملار، رىشۋە ئېلىپ يېگەنلەر،
ئۆز بارماقىن چىشلەپمۇ قورقۇپ تۇرۇپ قالمىشلەر.

— بۇنىسى توغرا، هاكىملاردا ئىنساپ قالمىدى. قازىلىقنىڭ ئىشلىرىغىمۇ بۇرنىنى تىقىدۇ، قولىدىكى دۇنياغا تويمايدۇ.
ئەشرەپخان قازى يەنە خۇدۇكسىرەپ قەغەزگە كۆز يۈگۈرتتى. ئۆزىنىڭ ئەھۋالى يوقلۇقىنى كۆرۈپ، بىمالال ئوقۇشقا باشلىدى:

تاتلىق - تاتلىق يېگەنلەر، تۇرلۇك - تۇرلۇك كىيگەنلەر،
ئالتۇن تەختىتە ئولتۇرغانلار تۆپراق ئارا ياتمىشلەر.
مۆمىن قۇللار، سادىقلار، سىدقى بىرلە تۇرغانلار،
دۇنيالىغىن سەرپ ئېتىپ، ئۇچماق هۆرىن قۇچمىشلەر.
قۇل خاجە ئەھمەد، بىلمىشسەن، هەق يولىغا كىرمىشسەن،
.....

— بۇ يەرلىرى پۈچەك ئىكەن، ئۆزىنى ماختاپتۇ، — دېدى قازى ۋە قەغەزنى پۈرلەپ ئوراپ ئارقىسىدىكى تەكچىگە ئاتتى.
بىرنەچچە دەقىقە هېچكىم زۇۋان سۈرمىدى. بۇ سۈكۈنات ناپاك بىر ئىش ئۈستىدە تىل بىرىكتۈرۈپ، كېيىن بىر - بىرىنى ساتقان هەمتاۋاقلارنىڭ مات بولغان هالىتىنى ئەسلىتەتتى.
سۈكۈناتنى قازى بۇزدى:
— شەيخ ئەندىشىنى پۈتكۈل ئۈنتۇدى. شەرىئەت پېشۋالىرىغا مالامەت تاشلىرىنى ياغدۇرۇشقا ئۆتتى. بېيىت پۈتسە، بېيىتىغا قازى، مۇپتى، ئەلەمنى قوشىدۇ، ۋەز ئېيتسا ۋەزىدە، موللا، ئىمام، قارىنىڭ مازاق قىلىدۇ. سەۋر - قىلدۇق، ئول كىشىدىن ئىنساپ ۋە تەۋپىق تىلىدۇق. شەيخكە ئاللا ئىنساپ بەرمىدى، هەددىدىن ئاشتى. بەس، تۆهمەت تاشلىرىغا بويۇن قىسىپ تۇرماققا سەۋر - تاقەت قالمىدى. بىز ئول تاشلارنى شەيخىنىڭ ئۆزىگە ئاتمىقىمىز دەركار، ئۇ تەكەببۇر بولسا، ئەركانى دىن ئۇنىڭ

ناغرىسىغا زىكىرگە چۈشىدىغان تەلۈە دەرۋىشلەر ئەمەس، ئەكسىچە ئەھلى مۆمىننى شەرىئەت ئەھكامىى بويىچە يولغا باشلايدىغان زاتى شەرىپلەردۇر.

مۇپتى سورىدى:

— تەقسىر، ئول نېچۈك تاشلاركى، بىز ھەم بىلسەك...

— نىيىتىمىز شۈلكىم، سەمەرقەنت خاقانى مەھمۇد تامغاچ-خان ئىبنى ئارسلانخانغا ئەرزنامە پۈتكەيمىز. قازى بىرلە مۇپتى شەيخىنىڭ خەلپىسى ئەمەس، ئۇنىڭ ئېغىزىغا قاراپ ئىش تۈتمايدۇ. بىز تامغاچخان ھەزرەتلىرىگە تەۋەدۇرمىز. بەس، تامغاچخان تەيىن-لىگەن زاتلارنى بەتنام قىلماق، مەھمۇدخان ھەزرەتلىرىگە شەك كەلتۈرمەك بىرلە باراۋەردۇر. بۇ شەيخنىڭ بىرىنچى ئەيىبى.

— يەنە ئەيىبى بار ئوخشىمامدۇ؟ — دېدى مۇپتى ئىچىدە قازىنىڭ كالتە پەملىكىگە كۈلۈپ.

— ئىنشائاللا، بار — دەپ كاللىسىنى ئىرغىتتى قازى ۋە چەپ بىقىنىدىكى پەي ياستۇقنىڭ تېگىدىن بىر پارچە خەتنى ئالدى، — شەيخ تىلىنىڭ ئۈچىدا — «ھەقىقەتنىڭ ئىشكىنى ئاچتىم» دەپ ۋەز ئېيتىدۇ. ئەمما، ئۆزى رىياكارلىق قىلىپ، ئۇلۇغ خاقانىمىزنىڭ دۈشمەنلىرىگە روناق تىلەيدۇ. مانا دەلىل!

مۇپتى بىئارام بولغان ھالدا قىمىرلاپ قويدى. قازى خەتنى ئېچىپ مىننەت بىلەن مۇپتىنىڭ ئالدىغا تاشلىدى.

— مەرھەمەت قىلىپ ئوقۇڭ، جانابىي مۇپتى. بۇل ئىنشا خارەزمشاھ ئالاۋۇددىن ئاتسىزنىڭ ۋەلىئەھدى ئابدۇلپەتىھقا ئەۋە-تىلگەن. ئاتسىز شەمسۇل ئىسلام سۇلتان سەنجەر ھەزرەتلىرىنىڭ دۈشمىنى. سۇلتان سەنجەر بولسا، مەھمۇدخانىنىڭ تۇغقىنى. خوش، بۇنىڭدىن نېمە مەنە چىقىدۇ، مۇپتى جانابلىرى؟

مۇپتى ئاللىقاچان خەتكە كۆز يۈگۈرتكەنىدى، شۇڭا مۇرىسىنى قىستى.

— شەيخ ئابدۇلپەتىھنىڭ باسقۇنلىرى خۇسۇسىدا بىرنېمە دې-مەپتۇ. ئۇنىڭ قىلغان خەير - ئېھسانىغا تەشەككۈر بىلدۈرۈپ،

نۇرى ئىسلامنى راۋاجلاندۇرۇش يولىدىكى ئىش ـ ھەربىكەتنىڭ ئامىتىنى تىلەپتۇ. بۇنىڭ نېمىسى رىياكارلىق، جانابىي قازى؟

قازى سېمىز يوتىسىغا شاپىلاقلىدى.

— ھەي، سۆزلىگەنلىرىم، مەن نېمە دەيمەنۇ، قۇمۇزىم نېمە دەيدۇ؟ تەسەۋۋۇر قىلىڭكى، تەسەۋۋۇر قىلىڭكى، ئىككىمىز بۇرا-دەرمىز، بىر دەستىخاندىن تاماق يەيمىز. ئەمما، مەن سىزنى دوست تۇتۇپ تۇرۇپ، سىزنىڭ دۇشمىنىڭىز بىرلە ئېغىز ـ بۇرۇن يالاشسام، ئۇنىڭغا مۇھەببەتنامە يازسام، مەن قانداق ئادەم بولدۇم؟ تېخى شەيخ سەمەرقەنتكە بارىدۇ، مەھمۇدخان ھەزرەتلىرىنىڭ تۇزۇ-نى يەيدۇ. خوش، بۇ مەكتۇپنى ئالسا تامغاچخان شەيخكە مەرھەمەت كۆزى بىلەن باقامدۇ؟ باقمايدۇ، بىزگە مانا شۇنىسى كېرەك، دوستۇم مۇھەممەد رەسۇل!

مۇپتى قازىنىڭ كۆپۈپ كەتكەن كىچىككىنە ئېغىزىغا قارىدى ـ دە، خىيالغا پاتتى: «ئۆزىمۇ، سۆزىمۇ كۆپۈك، بۇنىڭ ئۆزى دەريانىڭ كۆپۈكىنى كۆرىدۇ. بىراق، كۆپۈكنىڭ ئاستىدىكى سۇغا غەرق بولۇپ كېتىشنى ئويلىمايدۇ» مۇپتى ئوندىمەي باش چايقاپ قويدى.

— ھىم، مۇپتى، بېشىڭىزنى چايقاشقا باشلىدىڭىز. كۆڭلى-ڭىزگە بىرەر شۇبھە كەلدىمۇ؟

— جانابىي قازى... ئەشرەپخان، — دېدى مۇپتى ئۇھ تارتىپ، — سىز قالتىس ئىشقا تۇتۇش قىپسىز. ئەمما، ئەسلا ئاقىۋىتىنى ئويلىمىغاندەك كۆرۈنىسىز. مەھمۇدخان مەزكۇر مەكـ-تۇپنى ئوقۇپ، بۇ قانداق قىلىپ سىزنىڭ قولىڭىزغا چۈشتى، دەپ سورىسا نېمىدەپ جاۋاب بېرىسىز؟ خوجا ئەھمەد يەسسەۋىيدەك شەيخۇل ماشايىخنىڭ شاھزادىلەرگە يازغان مەكتۇپى يول ئۈستىدە دوملاپ ياتمىسا كېرەك، تەقسىر؟

قازىنىڭ يۈزى خېنە سۇرگەندەك قىزاردى. مۇپتى ئۇنى قولـ-لىڭ ناپاكلىقىدا ئەيىبلەۋاتاتتى. مانا بۇ ئاغزى بالا ھاجى بىلەن لەقۋا قارىي بولمىغاندا ئوچۇقىنى ئېيتار ئىدى. يىراقتىكى قەدىنا-

سىم سەدرىددىن ئەۋەتىپ بەردى، دەر ئىدى. ئەمما، ھازىر ئۇنداق دېيەلمىدى ـ دە، مۇغەمبەرلەرچە ھىجايدى.

— ئۇزۇمىنى يەڭ، سېپىنى سۈرۈشتۇرۇپ نېمە قىلىسىز. بۇنى بىزگە تامغاچخانىڭ دوستلىرى يەتكۈزدى. خان ھەزرەتلىرىڭ دوستلىرى ھەر يەردە ھازىر.

— دېمەك، سۇخەنچىلىرىڭىز يەتكۈزۈپتۇ. كىشىلەرنى ئەيىبلىگۈچى سۇخەنچىنىڭ ھالىغا ۋاي، دەپتۇ ئاللا. ئۆپكىلىمەڭ، تەقسىر، ئەمما مەن بۇنداق مەكرۇھ ئىشقا باش قوشالمايمەن.

— دېمەك، سىزگە خانىمىزنىڭ ئابرۇيى بىر پۇل، ئۆزىڭىزنىڭ قەدرىمۇ ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدىكەن ـ دە؟ بىراۋ يۈزىڭىزگە شاپىلاق بىلەن سالسا، ئۇندىمەي سىلىۋېتىپ كېتىۋېرىسىز، شۇنداقمۇ، مۇپتى جانابلىرى؟

— يوقسۇ، ئۇنداق ئەمەس، بىراۋ مېنى بىر شاپىلاق ئۇرسا، مەن جاۋابەن ئىككى شاپىلاق ئۇرىمەن. ئەمما، سۇنى كۆرمەي تۇرۇپ، ئەلدىن بۇرۇن ئۆتۈك يەشمەيمەن. دۇنيادا قازى، مۇپتىڭ توغرىسىمۇ، ئەگرىسىمۇ تولۇپ يېتىپتۇ. شەيخ بېيىت پۇتۇپ ئەشرەپخان دېمەپتۇ، مۇھەممەد رەسۇل دېمەپتۇ! ھەيرانمەن، نېمىشقا بۇنچىلىك بىئارام بولىسىز؟

— مەنمۇ سىزگە قاراپ ھەيرەت بارمىقىمنى چىشلەپ تۇرۇپتىمەن. مۇبادا سىز كونا ھەمساۋقىم بولمىغىنىڭىزدا، سىز بىلەن قىرىق يىلىڭىڭ بېرىسىگە بىر تاۋاقتىن تائام يېمىگىنىمىزدە ۋە... ئىككىمىز بىر ۋاراقنىڭ ئىككى يۈزى بولمىغىنىمىزدا، سىزنى شەك ـ شۇبھىسىز شەيخىنىڭ ئادىمى دەپ گۇمان قىلۇر ئىدىم. ئۆزلىرى بىزدىن پىنھان يەسسەۋىيە تەرىقىتىگە كىرىپ كەتمىگەنلا، دوستۇم؟

— ياق، كىرمىدۇق. ئىنشائاللا كىرمەسمەن. راست، شەيخىڭ كۆپ جەھەتلىرىنى مەنمۇ قارىلايمەن. بولۇپمۇ ئۇ كىشىنىڭ ئىلمىي زاھىردىن ئىلمىي باتىنىنى ئەۋزەل بىلىشلىرى ياكى ۋۇجۇدى ۋاجىپتىن ۋۇجۇدى مۇمكىنگە مايىل ئىكەنلىكى شەرىئەتكە

خىلاپتۇر. ئەمما، پۇقراپەرۋەرلىكى تەھسىنگە لايىق. بۇنى كۆر-مەسلىكمۇ گۇناھ، تەقسىر.

مۇپتىنى ئۆز تەرىپىگە ئاغدۇرالماسلىققا كۆزى يەتتى. مۇپتى بىلەن ئارىنى ئوچۇق قىلىشنىڭ ئىلاجى يوق ئىدى. قازىنىمۇ، مۇپتىنىمۇ ئۆلىمالار كېڭىشى سايلايدۇ. كېيىن خانىقانىڭ تەستە-قىدىن ئۆتىدۇ. قازى خالىسۇن - خالىمىسۇن مۇپتى بىلەن مۇرەسسە قىلىپ ئىشلەشكە مەجبۇر. چۈنكى، پەتۋانى مۇپتى بېرىدۇ، كېيىن قازى ھۆكۈم چىقىرىدۇ. پەتۋاسىز ھۆكۈم شەرىئەتكە ئۇيغۇن ئەمەس، پەتۋاسىز قازى مىسالى قورال - ياراغسىز نۆكەر-نىڭ ئۆزى. شۇلارنى ئويلاپ ئەشرەپخاننىڭ پىغانى ئۆچتى. مۇپتىغا يان بېسىپ، يېزىپ قويغان ئەرزنامىسىنى كۆيدۈرۈپ تاشلاي دېسە، بۇلتۇرقى ئەلەم كۆڭلىدە تاش بولۇپ تۇرۇپتۇ. بۇلتۇر ماۋۇ موزاي-ۋاش ھاجى مەدرىسىدە قولغا چۈشۈپ ھەيدەلگەندىن كېيىن جاڭجال بولدى. تەپتىش ۋاقتىدا، شاھابىددىننىڭ تالىپلارنىڭ ھەققىنى بىر ئۆزۈم يېگىنىم يوق، ھەر پەيشەنبە كۈنى قازى جانابلىرىنىڭكىگىمۇ ئاپىرىپ تۇردۇم، دەپ ئېغىزىدىن ئىلىندۇرۇپ قويدى. بۇ گەپ شەيخنىڭ قۇلىقىغا يەتكەنىكەن، جۈمە نامىزىدا خالايىققا ئاشكارا قىلىپتۇ. قازى بۇ ئىشتىن تاندى، كېيىن مەدرىسە ھەيئىتىنىڭ مەسلىھىتىگە ئاساسەن، تالىپلارغا بىر سەركە ئېھسان قىلىپ، مىش - مىشلارنىڭ تۇۋۇقىنى ياپتى. ھېلىمۇ ياخشى، ئۇ چاغدا مۇپتى ساۋراندا ئەمەس، ھەجگە كەتكەنىدى. ھېلىمۇ بۇ ئىشنى ئاڭلىماپتۇ، بولمىسا بۇگۈن قازىنى ئېغىز ئاچۇرماس ئىدى. «مۇپتى، مەن ئۆز كۆچۈمگە تايىنىپ كۈن كۆرىمەن، دەپ تۇرۇۋۇا-لىدۇ، مال سەمرىتىپ سېتىشنى ئادەت قىلىدۇ. شەيخكە تەقلىد قىلماقچى بولىدۇ. شەيخمۇ ئوتۇغۇچ ياسارمىش، قوشۇق ئويار-مىش. قايسى ئەخمەق ئىشىنىدۇ، بۇنىڭغا؟ كۈندە ئويىدىغان تۆت قوشۇق بىرلە بىر جۈپ ئوتىغۇچىنىڭ پۇلى نېمە بولىدۇ، خوش، بۇ مۇپتىنى نېمە قىلسام بولىدىكىن، دەپ ئويلىدى قازى: «ئۆزۈمەمۇ كۈلمەيمەن. ئۆزگىنىمۇ كۈلدۈرمەيمەن دەيدىغان كاساپەت

ئەمەسمۇ بۇ؟»

قازى ئويلاپ - ئويلاپ مۇرەسسەنى ماقۇل كۆردى:

— نېمە ئامال، — دېدى قازى ساقلىنى قاشلاپ، — زارىمىز بار، ئىللا زورىمىز يوق، دوستۇم.

مۇپتى باش چايقىدى:

— ئەلۋەتتە. ھەركىمنىڭ مازىرى باشقا، ئىش - ئەمەلى باشقا، ئاقىۋەتتە ھەركىم ئۆز قىلمىشىغا ئۆزى جاۋاب بەرگەي.

مۇپتى مۇدەررىسلىكىمۇ قىلاتتى، دېرىزىدىن سىرتقا قاراپ قويۇپ پاتىمە قىلدى.

— بىزگە ئىجازەت، تەقسىرلەر، تالىپلار ساقلاپ قالمىسۇن.

ئۇ ئىشىككە بارماي تۇرۇپلا ئېڭىشتى، ھە دېمەي ھويلىدىنمۇ قارىسى ئۇچتى.

گەرچە ئىسلامدا مەرھۇم بىلەن ئۆزى يوق كىشىنىڭ غەيۋىتىنى قىلىش گۇناھىئەزىم سانالسىمۇ، قازى مۇپتىنى يامانلاپ، ئالدىدا ئولتۇرغان ئىككىيلەننى ئاقلىغان بولدى.

— پۇتەر ئىشىنىڭ بېشىغا ياخشى كېلەر قېشىغا، دەپتىكەن. مۇپتى قېرىپ، مېڭىسى ئايلىنىپ قاپتۇ. ئەمدى بۇ ئاشنى ئۇچىمىز پىشۇرغايمىز. شەيخىنىڭ كۆزىنى ئىچىپ قويمىساق، ئەتە ئۆتۈپ، ئۆگۈنسى شاھابىددىننىڭ بېشىغا چۈشكەن كۈننىڭ بىزنىڭ بېشىمىزغا چۈشۈشى ھېچ گەپ ئەمەس. خوش، مانا مەن سابران ئۆلىمالىرى نامىدىن خان جانابلىرىغا ئەرزنامە پۈتۈپ قويدۇم. ئەمدى بۇنى بىر خەتتاتقا كۆچۈرتتۈرمەك لازىم يا ئۆزۈڭ كۆچۈرەمسەن، شاھاب؟

— مەن شەيخنى ئۆلۈمگە بۇيرۇغان ھۆكۈمنىمۇ جان دەپ ئادا قىلاتتىم. ئەمما قولۇم بۇنداق ... قارىي يازسۇن.

— قارىي بەتخەت، — دەپ قازى ئۇنىمىدى، — قارىيغا باشقا خىزمەت بار.

«قازىكالان مېنى نە بالاغا گىرىپتار قىلاركىن؟» دەپ مەۋلۇت قارىينىڭ يۈرىكى دۈپۈلدەپ كەتتى. ئەشرەپخان قازى شەيخنىڭ

شاهزاده ئابدۇلپەتتاھقا يوللىغان مەكتۇپىنى ئېلىپ داستىخانغا قويدى، كېيىن يەنە بىر ۋاراق قېلىن قەغەز چىقاردى. ئۇ شەيخنىڭ مۆھۈرىدىن كۆچۈرۈلگەن نۇسخا ئىدى.

— سەن ماۋۇلارنى ئېلىپ ھازىرلا سېلىم نەققاشنىڭكىگە بارىسەن، — دېدى قازى شاھابىددىنغا، — شەيخنىڭ خېتىنى كۆچۈرسۇن، ئاندىن مۆھۈرىدىن نۇسخا ئېلىپ قېلىپ ياساپ بەرسۇن.

ھاجى چۆچۈپ كەتتى:

— تەقسىر، نەققاش ئۇنارمۇ؟ بىراۋنىڭ مۆھۈرىدىن نۇسخا ئالماق ئۇچۇن... مۆھۈر ئىگىسىنىڭ رازىلىقى كېرەك.

قازى تۈكۈرۈك چاچرىتىپ ۋارقىرىدى:

— سەن ئۆزۈڭگە يالغان پەتىۋا يېزىپ مۆھۈر باسقاندا قانداق قىلغانتىڭ، شەيخنىڭ رازىلىقىنى ئالغانمىدىڭ؟

— ئۇ چاغدا مەن قېلىپ ياساتمىدىم... نۇسخىدىن نۇسخا كۆچۈرۈپ، باشپىيازنى ئىككىگە بۆلۈپ سىياھلاپ باسقانمەن...

— شەيتاندىن دەرس ئالغانسەن، ھاجى! سەن ئەندىشە قىلما. ماۋۇ خەتنى كۆرسە ئۇستا گۇمان قىلمايدۇ. «پۇلىنى بېرىمەن، رازى قىلىمەن» دە، «بۇ خەتنى قازىكالان بىلەن مۇپتى كۆتۈپ تۇرۇپتۇ، ئەتە نامازغا ئەسىرگىچە تەييار بولسۇن» دە، ئۇقتۇڭمۇ؟

ھاجى بېشىنى سىلكىپ، ساق قولىنى كۆكسىگە باستى.

— بولدى، ساڭا رۇخسەت، ھوشيار بول، يولدا چۈشۈرۈپ قويما!

ھاجى مۆھۈر بىلەن خەتنى يانچۇقىغا سېلىپ چىقىپ كەتتى. قازى بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرغان قارىيغا سىناق نەزىرى بىلەن تىكىلدى. مەۋلۇتقارىي يېشى قىرىقتا ئۇلىشىپ قالغان، ئىنچىكە، كۆزلىرى مەستانە، يۈزى كەڭ، مۆمىن، قابىل كىشى ئىدى. ئۇمۇ شاھابىددىن ھاجىغا ئوخشاش قازىنىڭ مۇرىتلىرىدىن ئىدى. ئەمما، ھاجى تەرسا، پىخسىق، ئۆلگۈدەك مەككار، كىچىككىنە پايدا چىقىدىغان يەردە جېنىدىن كېچىپ يېتىۋالىدۇ. قارىي بولسا

سادا، كۆڭۈلچەك، ئىككى ئېغىز ماختاپ قويساڭ، بولدى، ئۆزىنى ئوتقىمۇ سۇغىمۇ ئۇرۇۋېرىدۇ. ئەمما، قورقۇنچاق، قاپاق تۇرۇپ دوق قىلساڭ، پۈتۈكۈگا باش ئۇرۇشتىن ئار قىلمايدۇ. قازىنىڭ بۇنى ئوبدان بىلگىنى ئۈچۈن تامىقىنى قىرىپ، كۈلۈمسىرىدى:

— خوش، مەۋلۈتبېك، سەپەر جابدۇقى تەييارمۇ؟

— تەييار، تەقسىر، تەييار! — دېدى قارىيىنىڭ يۈرىكى ئويناپ، — يۇر دېسىڭىزلا ئىزىڭىزغا چۈشۈپ كېتىۋېرىمەن.

مەۋلۈتقاري بىر يىلدىن بېرى «تەقسىر، ھەج زىيارىتىگە بارسا، مېنىمۇ ھەجگە ئالغاچ كەتسىكىز، ئاخشىمى - ئەتىسى خىزمىتىڭىزدە بولسام» دەپ يالۋۇرۇپ يۈرەتتى. قازى بۇ سەپەر ئۇنى رويخەتكە قوشتى. شۇڭا، قاچان ماڭمىز، دېگەندەك كۈنىگە ئىككى رەت قازىنىڭگە كېلىپ كېتىپ يۈرۈپتۇ. ھازىر قازى ئەسلىي نىيىتىگە كۆچۈشتىن بۇرۇن قارىيىنى ئازراق چۆچۈتۈپ قويماقچى بولدى.

— ياخشى، مەۋلۈتبېك، ئەمما ئاۋۇ تاش مەسچىتنىڭ ئىمامى بارغۇ...

— تۇردىقۇلمۇ؟

— ھە، بارىكاللا، دەل شۇ، مېنىمۇ ئالغاچ كەتسىكىز، دەپ بوسۇغامدىن نېرى كەتمەيۋاتىدۇ. شەيخ بىرلا كىشىگە رۇخسەت بەرگەن. ئىككىڭلارنى قانداق ئېلىپ كېتىمەن؟ يا ئىمام بېرىشى كېرەك، يا سەن...

قارىيىنىڭ جېنى چىقىپ كېتەي دېدى. ئۇ ھەجگە بارىدىغانلىقىنى ئائىلىسىدىكىلەرگىلا ئەمەس، جەمئىي ئۇرۇق - تۇغقانلىرىغىمۇ ئېلان قىلىپ بولغانىدى. ھەتتا ئابىزەمزەم ئۈچۈن كىگىز تاشلىق ئىدىشىنىمۇ تەييارلاپ قويغان. ئەجەپا بىر كونا مەسچىتنىڭ ئىمامى ئۇنى سۇرۇپ تاشلاپ، شەيخنىڭ كارۋىنىغا قوشۇلسا...

مەۋلۈتقاري ئىختىيارسىز ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

— تەقسىر، مېنى شەرمەندە قىلماڭ! ئۆلگۈچە خىزمىتىڭىزدە بولاي. مەن سىزنى ئاتام دېمىگەنمەن، ئەمدى بىر ئاتلىق

قىلىڭ، نېمە خىزمەت دېسىڭىز رازىمەن...

— ئولتۇر! — دېدى قازى مەمنۇن هالدا هەجىيىپ. قارىي تۇزسىز خېمىرده‌ك بوشىشىپ تۇراتتى، ئەمدى ئۇنىڭدىن خالىغان زۇۋۇلىنى ئۇزۇش مۇمكىن ئىدى.

قارىي ئۆره تۇرىۋەردى.

— ئولتۇرمايمەن، تەقسىر... تاكى بىر ئېغىز «ماقۇل» دې‌گەن سۆزىڭىزنى ئالمىغۇچە ئولتۇرمايمەن...

— قانداق بىئەدەپسەن، ماقۇل دېدىمغۇ، ئولتۇر ئەمدى.

قارىي قۇرۇق تاغارده‌ك پۇكلىنىپ جايىغا ئولتۇردى.

— مەيلى، ئىمامنى ئەمەس، سېنى ئېلىۋالاي. ئەمما، ساڭا ئەرزىمىگەن بىر خىزمەت بار. ئاۋۇ شاهاب يازدۇرۇۋاتقان خەتنى ساڭا بېرىمەن. سەمەرقەنتكە بارغاندا خان هەزرەتلىرىنىڭ قولىغا تاپشۇرىسەن.

قارىينىڭ جېنى هەلقۇمىغا كېلىپ قالدى. ئۇ ئىككى ئوت ئوتتۇرىسىدا قالغانىدى. «ياق» دېسە مەككىگە بارالمايدۇ، «ماقۇل» دېسە... قولىغا چۈشۈپ رەسۋايىئالەم بولۇشمۇ مۇمكىن.

قارىينىڭ بېشى ساڭگىلاپ كەتتى. ئاخىر ئۇ شەرمەندىلىكىنى بوينىغا ئالدى.

— خوپ، تەقسىر، بولىدۇ، — دېدى ئۇ ئاڭلىنار ـ ئاڭلانماس ئاۋازدا.

ئۇستا سېلىم ئاۋۇال ۋاقتىم يوق، دەپ تۇرۇۋالدى، كېيىن شاهابىددىنىڭ قولىدىكى پارقىراپ تۇرغان تىللاغا كۆزى چۈشۈپ، رازى بولدى. شەيخىنىڭ مەكتۇبىنى چىرايلىق قىلىپ كۆچۈردى، مۆھۈرگە قېلىپ ئويدى، لېكىن بىپەرۋالىق قىلىپ، بىر خاتاغا يول قويدى. بۇ كىچىككىنە خاتا كېيىنچە قازى بىلەن قارىيغا ئېغىرغا توختىدى.

4. بابا ماچىن بىلگەن سىر

شەرئىتى ئارەستە، تەرىقىتى پەيۋەستە،
ھەقىقىتى شايىستە، شەيخىم ئەھمەد يەسسەۋىي.
ئون سەككىزمىڭ ئالەمدە، ئىسمى باردۇ كالامدا،
ئورنى دارۇسسالامدا، شەيخىم ئەھمەد يەسسەۋىي.

— سۇلايمان باقىرغانىي

كارۋان شەھەردىن چىقىپ ئۇتىرار تەرەپكە بۇرۇلدى. ئالدىدا خىرقە كىيگەن دەرۋىشلەر بار ئىدى. ئۇلار «يا ھەق!» دەپ، ھاسىلىرىنى زەربە بىلەن يەرگە ئۇراتتى، شامالغا كۆكسىنى تۇتۇپ يولنىڭ تانابىنى تارتاتتى. ئۇلارنىڭ نىيىتى كەبىنى زىيارەت قىلىش ئەمەس، شەيخكە ھەمراھ بولۇپ، ئىسپىنجاپقىچە بېرىش ۋە ئۇ يەردىكى چوڭ زىكرىگە قاتنىشىپ، يەنە قايتىپ كېلىش ئىدى.

دەرۋىشلەردىن يۈز قەدەمچە كېيىن تورۇق ئاتتا ھەزرەت خىيال سۈرۈپ كېلىۋاتاتتى. تورۇقنى بابا ماچىن يېتىلىۋالغانىدى. شەيخنىڭ ئىككى يېنىدا شەرئەت پېشۋالىرى — مۇپتىلار، قازىلار، ئەلەملەر، سەييىد ھەم خوجىلار، ئىشانلار كېلىۋاتاتتى. ئۇلاردىن كېيىن ئەھلى ئامما — كاسىپ، تىجارەتچى، دېھقان، قويچى، مۇدەررىس، تالىپ، ئىشقىلىپ، ھەرخىل ساھەگە تەۋە كىشىلەر كېلىۋاتاتتى. تاپقانىنىڭ تېگىدە ئات، قېچىر، ئېشەك، تاپالمىغان غېرىب ـ غۇرۇالار پىيادە دىلىغا كەبەتۇللانىڭ ساۋابىنى پۇكۇپ يول باسماقتا ئىدى.

قۇمكەنىت شەھىرىنىڭ ھاكىمى ھەدىيە قىلغان ئىككى نار تۆگىگە ھەزرەتنىڭ كىتابلىرى، شەخسىي تۇرمۇش بۇيۇملىرى يۈك-لەنگەنىدى. تۆگە قوشۇلغان سايىۋەنلىك ھارۋىدا رۇقىيەبۇۋى، قىزلىرى گەۋھىرى شاھناز، گەۋھىرى خۇشناز ۋە ئوغلى ئىبرا-ھىم ئولتۇراتتى. كارۋاننىڭ ئىككى تەرىپىدە ئوغۇزخانى ياۋقۇر ئالتۇنتاشنىڭ خاس نۆكەرلىرى زىيارەتچىلەرنى قوغداپ كېلىۋاتا-تتى. سەپنىڭ قۇيرۇقىدا چاڭ - توزانغا پېتىپ، تىللىرىنى ساڭگد-لاتقانچە بىر توپ ئىت سوكۇلداپ كېلەتتى. ئاۋام خەلق ھەيران بولۇپ كەينىگە ئۆرۈلۈپ ئىتلارنى قوغلايتتى. ئەمما، ئىتلار بىر-دەم قۇيرۇقلىرىنى قىسىپ ئۆزىنى چەتكە ئالاتتىيۇ، يەنە كارۋانغا ئەگىشەتتى. شەيخ سەپەرگە چىقسا ئۇنىڭ كەينىدىن بىر توپ ئىت ئەگىشىپ يۈرەتتى. بۇنىڭ سەۋەبىنى ھېچكىم بىلمەيتتى، ئەمما ھەركىم ئۆزگىچە تەبىرلەيتتى.

كارۋان راباتتىن چىقتى. يەسسىنىڭ تاغلىرى ئارقىدا قالدى. قەلئە سېپىللىرى غىل - پال كۆزگە چېلىقاتتى. شەيخ ئاتىنى توختاتتى. بابا ماچىن كەينىگە ئۆرۈلدى.

— سوپى، ئەمدى خوشلىشايلى، — دېدى شەيخ ئوڭ تەرىپىدە كېلىۋاتقان مۇھەممەد دانىشمەنگە.

سوپى مۇھەممەد ھەزرەتنىڭ ئوچىنچى خەلپىسى ئىدى. شەيخ ئۇنىڭ باشقىلاردىن ئارتۇق تەرەپلىرىنى ياخشى بىلەتتى. مۇھەممەد-نىڭ ئەقلى چوڭقۇر، تەدبىرى جايىدا، پاراسىتى تېز ئىدى. بىرەر ئىختىلاپنىڭ ئاقىۋىتىدىن بۇرۇن سەۋەبىنى بايقاپ بىر تەرەپ قىلا-لايتتى. ئۇنىڭغا «دانىشمەن» دېگەن لەقەم بىكار بېرىلمىگەنىدى.

ھەزرەت ئاتتىن چۈشتى. مۇھەممەد دانىشمەن بىلەن ئوچ قېتىم قۇچاقلىشىپ خوشلاشتى.

— سىزنى ئاللا ئۆزى پاناھىدا ئاسرىسۇن، — دېدى شەيخ.

— بارچىمىزنى ئاللا پاناھىدا ئاسرىسۇن، شەيخىم. يولىڭىزغا ھىدايەت تىلەي.

بابا ماچىن شەيخنى تورۇققا مىندۈردى ۋە چۈلۈڭۇرنى تۇتتى.

مۇھەممەد دانىشمەن ئېتىنىڭ بېشىنى بۇراپ، يەسسىگە قايتتى، ئۇ ھەزرەتنىڭ ئورنىدا، ئۇنىڭ ئىشلىرىنى داۋاملاشتۇرۇپ تۇرۇش ئۈچۈن قالغانىدى.

كارۋان قەدىمكى يىپەك يولىغا چۈشتى. باغلار بىلەن قورشالغان پاكار ئۆيلەر ئارقىدا قالدى. قىپچاق دەشتى دەپ ئاتالغان چەكسىز يالاڭلىق باشلاندى. ئىككى تەرەپ پۈتۈنلەي كۆكۈچ ئوتلاق، يىراقلاردا قارا قوڭغۇزلاردەك يەر بېغىرلاپ يۈرگەن قوي پادىلىرى كۆزگە تاشلىنىدۇ، ھاۋادا يىرتلىپ، تىتىلىپ كەتكەن كىگىزدەك بۇلۇت پارچىلىرى ئۇزۇشىدۇ. قىبلە تەرەپتىن ھامان سالقىن شامال ئېسىپ تۇرىدۇ. شامال گويا يولۇچىلارغا مەدەت بېرىۋاتقاندەك، ئۇلارنىڭ تېزرەك مەنزىلگە يەتكۈزمەكچىدەك ئۇ-رۇق - تۇغقان ئوت - چۆپلەرنىڭ ھىدىنى ئېلىپ كېلىدۇ، يۈزلەپ تۇياقلار، ئۆتۈك، چورۇق كىيگەن زىيارەتچىلەرنىڭ چاڭ- توزان-لىرىنى ئۈچۈرۈپ كېتىدۇ.

دەرۋىشلەر ھامان بىر خىل ھالدا سالماق، مەزمۇت قەدەم تاشلايدۇ. ئۇلارنىڭ ھاسىلىرىغا قادالغان تۆمۈر ھالقىلارنىڭ بىر خىل رېتىمدىكى جىرىڭلىغان ئاۋازى ئاجايىپ بىر نەغمىدەك ياڭرايدۇ، سالقىن سۈنبۈلە ھاۋاسى دەشتىنىڭ يېقىملىق ئەپكىنىدىن سەرخۇش بولغان كۆڭۈللەرگە مەيىن قوڭغۇراق ئاۋازىدەك ئارام-لىق بېغىشلايدۇ.

شەيخ كۆزى بىلەن قۇتىبددىننى ئىزلىدى، كۇلاھلىرىنى سىلكىتىپ، ھاسىلىرىنى يەرگە تەگكۈزۈپ - تەگكۈزمەي كېتىۋاتقان پىدائىيلارغا بېقىپ، قۇتىبددىننىڭ بوي - بەستىنى ئاختۇردى. شەيخنىڭ مىڭلاپ مۇرىتلىرى، ئونلاپ خەلىپىلىرى، دىل مەھرەم-لىرى بولسىمۇ، بالاغەت يېشىغا يەتكەن ئوغۇل پەرزەنتى يوق ئىدى. تۇنجى ئوغلى ئابدۇللەتىپنى ئاللا دەرگاھىغا ئېلىپ كەتتى. كەنجىسى ئىبراھىم تېخى نارەسىدە. شۇ تۇپەيلىدىنمۇ، ھەزرەت قۇتىبددىننى سادىق بىر مۇرىتلا ئەمەس، بەلكى تۇتۇنغان پەرزەنت قاتارىدا كۆرەتتى. ئەمما، بۇنى قۇتىبددىنغا سەزدۈرمەيتتى، ھەر

ۋاقىت ئۇنىڭ خىزمىتىدىن بەھرىمەن بولغىنىدا، «تەڭرىتاغالا ئو-غۇل بەرسە، شۇنىڭدىنمۇ بۇيرۇسا» دەپ قەلبىنىڭ قەرىدىن ھەۋەس قىلاتتى.

قۇتبىددىن ئاتا - ئانىسىنىڭ تەقىبىدىن قېچىپ، سەلتەنەت دەرۋازىسىدىن ۋاز كېچىپ يەسسىگە قايتىپ كېلىش بىلەن بىرگە ھەزرەتنىڭ خىزمىتىگە كىردى. «ئاستانىڭىزنى سۈپۈرسەم رازى-مەن، پىرىم، تىلىكىم شۇلكى، مۇبارەك نەزىرىڭىزدىن چەتتە قالمىسام، مەرھەمىتىڭىزنى مەندىن ئايمىسىڭىز» دەپ ئىلتىجا قىلدى. شەيخ ئۇنىڭ يۇرۇش - تۇرۇشىنى، زېھنىنى، مىجەز-خۇلقىنى سىنىدى. قۇتبىددىن ئەمدىلا ئون ئالتە ياشىنىڭ قارىسىنى ئالغانىدى، ئەمما ئۇنىڭ تاشقى ئالىمى بىلەن ئىچكى ئالىمى بىر - بىرىدىن قېلىشماس، بىر - بىرىدىن ئەلا ئىدى. قامىتى ئەدەپ ئىكرامىدەك مۇكەممەل، قارا، مۇڭلۇق ۋە ئەقىللىق كۆزلە-رى كىشى كۆزلىرىگە يورۇقلۇق بېغىشلار، تەبىئىتى نازۇك، ئىدراكى بولسا تېز ئىدى. شەيخ بۇ يىگىتنىڭ جىسمىغا جا بولغان غەيرەتنىمۇ دەرھال ئىلغىدى. ھەربىتى تېز، بىراق قوپال ئە-مەس، گەپلىرى ئورۇنلۇق، ھەربىر لەۋزىدە ئىچ - ئىچىنى ياندۇ-رۇپ تۇرغۇچى روھىي ئالىمى جىلۋىلىنىپ تۇراتتى. شەيخ قۇتبىد-دىننى كۆرسە كۆزلىرى سۆيۈنىدىغان بولدى، پەرزەنت ئورنىدا باغرىغا ئالدى. ئەمدىلىكتە قۇتبىددىن ھەزرەتنىڭ خاس كىشىسىگە ئايلانغانىدى.

ئارىدىن سەل كەم ئىككى يىل ئۆتتى. قۇتبىددىن يەسسەۋىيە ئەدەپ - قائىدىلىرىنى ئوبدان ئۆگەندى، مۇشكۇل سىناقلاردىن ئۆتتى. ئۆزىمۇ بالاغەت يېشىغا يەتتى، پەزىلەت ۋە كامالىتى كۆپەي-دى. ئەمدى ئۇ خەلپىلىككە ھازىرلىنىۋاتاتتى. شەيخ ئىسپىجاپتىكى چوڭ زىكىرىدىن كېيىن قۇتبىددىنغا ئۆز قولى بىلەن خىرقە كىيدۇ-رۇپ خەلپىلىككە قوبۇل قىلماقنى نىيەت قىلغانىدى. قۇتبىددىن سەمەرقەنتتە ئەلۋەتتە ئاتىسى بىلەن كۆرۈشىدۇ. گەرچە ئاتا - ئانىسى ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈگەن، قۇتبىددىنمۇ شاھزادىلىك مەرتە-

ۇسسدىن ۋاز كەچكەن بولسىمۇ، خان پەدەرىنىڭ ئالدىغا ئىرشات ئالغان كامىل خەلىپە سۇپىتىدە بارسۇن دېگەن خىيالدا ئىدى شەيخ.

ھەزرەت بويلۇق، دادىل زىكىر ئەھلى ئارىسىغا كۆز يۈگۈرتۈپ قۇتبىددىننى ئاختۇردى. نىھايەت ئۇنى كۆرگەندەك بولدى. ئەنە، ئۇ قولىدىكى ھاسىنى ھاۋاغا شىلتىپ يېنىدىكى دەرۋىش يىگىتكە نېمىنىدۇر چۈشەندۈرمەكتە، ئوت - چۆپلەرنى ئاساۋ ئاتتەك تېپىپ مەغرۇر قەدەم تاشلىماقتا. شەيخ بىر تۈركىي نەقىلنى ئەسلىدى: «ئەل مىڭ قويچىغا بىر باشچى، دەپتۇ. ئاللا ئۆمرىنى زىيادە قىلسۇن. بىز ئۆتكەندىن كېيىن چىرىغىمىزنى ياندۇرۇپ قالىدىغان خەلىپىلەرنىڭ بىرى قۇتبىددىن بولسا ئەجەب ئەمەس. ئىنىنەما ئەلئە-مەل بىل خەۋاتىم[1]، ئىلاھا، ئۆزۈڭ باشپاناھ بولغىل!»

شەيخ ئاسمانغا قارىدى. كۈن ئىككى تېرەك بويى كۆتۈرۈلۈپ-تۇ. ھەزرەت ئەسىر نامىزىنى ئىيقاندا ئوقۇپ، خۇپتەنگە ئۇترارغا، ئۇستادى ئەۋۋەل ئارسلانباب مەقبەرىسىگە يېتىپ بېرىشنى مۆلچەر-لەپ قويغانىدى.

— تېزرەك ماڭايلى، بابا قۇل، — دېدى شەيخ ئاستا ئاۋازدا. بابا قۇلغا ئەسلىي شۇ سۆز كېرەك ئىدى. خېلىدىن بېرى شەيخ ئاتىنىڭ يۈگىنىنى ئەمەس، گويا بابا قۇلنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ كېلىۋاتقاندەك ئىدى. بابا ماچىنىڭ لەقمى يەل تاپان، يېشى ئەللىكنى قارىلاپ قالغان بولسىمۇ چەپچىپ تۇرىدۇ، بىر يەردە ئولتۇرسا بەدىنى قىزىپ كېتىدۇ، كۈنىگە ئون — ئون بەش پەرسەخ، يەنى كېمىدە يۈز چاقىرىم يۈرۈپ تۇرمىسا زەنجىرلەنگەن ئارسلاندەك تېپىرلاپ، ئۆزىنى قويغىلى جاي تاپالماي قالىدۇ. شەيخ خىزمەت يۈزىسىدىن ئۇنى بىر - ئىككى قېتىم يىراق ئاۋۇللارغا ئەۋەتتى. ياخشى يورغا ئات بىر كۈندە باسىدىغان يەرگە بابا ماچىن يېرىم كۈندە بېرىپ كېلەتتى. كېيىن شەيخ ئۇنىڭ «ئۇچۇپ - قونۇپ» يۈرۈشىنى مەنئى قىلدى. يەسسەۋىيە قائىدىسى شۇنى تەقەززا قىلاتتى.

---

① ھەربىر ئىش نەتىجىسى بىلەن ئۆلچىنىدۇ.

شەيخنىڭ «تېزرەك ماڭايلى» دېگىنىنى ئاڭلاپ بابا ماچىنغا جان كىردى. ئاستا مېڭىشتىن قېينىلىپ، تەرلەپ كەتكەن بابا ماچىن قەدىمىنى تېزلەتتى. ھەزرەتنىڭ ئوڭ تەرىپىدە كېتىۋاتقان ھەكىم خوجا سۇلايمان بابا ماچىندىن سورىدى:

— خارەزمگە يېقىنلاشتۇقمۇ، بابا قۇل؟

— ئىككى پەرسەخ يېقىنلاشتۇق.

سۇلايمان ئاستا ئۇھ تارتىپ قويدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن جەيھۇن دەرياسى، نەمخۇش ساھىلدا يالاڭ ئاياغ چېپىپ يۈرگەن چاغلىرى، چېچەكلىگەن يۇلغۇنلار... ئۆتتى. ئاسمان ـ پەلەك باراقسان دەرەخلەرنىڭ سالقىن شامىلى يۈزىگە ئۇرۇلغاندەك بولىدى. ئانىسىنى ئەسلىدى... يۈرىكى جىغىلدىدى.

سۇلايمان ئەسلىي خارەزملىك ئىدى. قاراخانىيلار دەۋرىگە كەلگەندە بۇخاراغا كۆچۈپ كەلدى. ئون — ئون ئىككى ياش چاغلىرى بولسا كېرەك، ئىمام بۇخارى ھەدىسلىرىنى ئوقۇپ، قۇرئان تەپسىرىگە چۈشكەن ۋاقىتلىرى ئىدى. ئاتىسى ئۇنى سەدرى جاھان دەپ ئاتالغان بۇرھانىددىن ئابدۇلئەزىزخان مەدرىسىسىگە بەردى. شەيخ بىلەن شۇ يەردە ئۇچراشتى، پىرىم دەپ ئۇنىڭ ئېتىكىگە ئېسىلدى، تەرىقەتنى قوبۇل قىلدى، غاپىل ئىدى، فازىل بولدى، سۇلۇك ئەھلىنىڭ باشلامچىسى دەپ نام چىقاردى. سوپىلار ھالقىسىغا كىرىپ، يەتتە مەقامدىن ئۆتتى، كېچە ـ كۈندۈز تىلاۋەت بىلەن شۇغۇللاندى، مانا يېشى قىرىقنى قارىلاپ قالدى، ھەقىقەت ئىشىكىنى ئاچقاندەك بولدى، ئەمما ھازىرغىچە بىرەر ساھىب جامالىنىڭ ئىپپەت پەردىسىنى ئاچماق نېسىپ قىلمىدى. كېيىنكى ۋاقىتلاردا سۇلايمان بۇ ھەقتە پات ـ پات ئويلايتتى، لېكىن پىرىغا ئېغىز ئېچىشقا ھەددى سىغمايتتى. ئۇ ھەزرەتنىڭ مۇرۇۋۋىتىگە ئۇمىد باغلايتتى.

شەيخمۇ ئېگەردە ئاستا چايقىلىپ سۇلايماننى ئويلاپ كېلىۋاتاتتى. سۇلايمان بىلەن بابا ماچىنىڭ بايانىنى ئىككى ئېغىز گەپتى شەيخكە تەندەك تۇيۇلدى. «ئاھ ئۇرۇش چارىسىزلىكىنىڭ بالىسى

سىدۇر، دەردى بار كىشى كۆكسىنى تولىدۇرۇپ ئاھ ئۇرالمايدۇ. سۇلايمان ساڭا نېمە بولدى؟ ياكى ۋەتەن ھەدى سېنى چىللاۋاتامدۇ؟»

سۇلايمان پىرىنىڭ ئۆزىگە خىتاب قىلىۋاتقانلىقىنى سەزگەن-دەك، يالت قىلىپ قارىدى. شەيخ ئۆز خىيالى بىلەن بەند ئىدى. ئېگەرنىڭ قېشىدىن كۆزىنى ئۇزمەي، سۇلايمانىنى تۇنجى ئۇچراتقان كۈنىنى ئەسلىدى.

بۇخارا، مۇنارەئى كالاننىڭ ئۇدۇلىدىكى مەدرىسە، شەيخ پىرى يۇسۇپ ھەمەدانى خىزمىتىنى تۇگىتىپ، ئۆزى سوپىلار سۇلۇكىنى تۇزۇش خىيالىدا ئىدى. شەيخ مۇنارنىڭ ئاستىدىكى كۆكتاشتا خىيالغا پېرىلىپ ئولتۇراتتى. مەدرىسىدىن بىر توپ بالا چۇرقىرىشىپ چىقتى. توپنىڭ ئاخىرىدا ئون تۆت — ئون بەش ياشلاردىكى بەردەم، بويلۇق، قارا مېغىز بىر بالا كېلەتتى. ئۇ باشقىلاردىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇراتتى. جىلىتىنى بوينىغا ئاسماستىن ئىككى قوللاپ ئېگىز كۆتۈرۈپ، مەدرىسكە كەينىنى قىلماستىن ئارقىچە-لاپ مېڭىپ كېلىۋاتاتتى. شەيخ بالىنىڭ قىلىقىدىن تەئەججۇپلەن-دى، يېقىن كەلگەندە يېنىغا چاقىردى. بالا جىلىتىنى كۆكسىگە بېسىپ تەزىم بىلەن سالام بەردى.

— ئوغلۇم، نېچۈن بۇنداق ماڭىسىز، جىلىتىڭىزنىڭ بوغقۇچى ئۇزۇلدىمۇيا؟

— بوغقۇچ ساق، تەقسىر، — دېدى بالا ئەدەپ بىلەن، — مەن كۆزۈمنى روشەن قىلغان بۇل كالامۇللانى ئۆشنەمگە تاشلاپ مېڭىشنى راۋا كۆرمىدىم. دىلىمنى روشەن قىلغان مەدرىسكە ئارقامنى قىلىپ كېتىشنى ئەدەپسىزلىك دەپ بىلۇرمەن...

بالىنىڭ جاۋابىدىن شەيخ زوقلاندى، كۆڭلى ئېرىدى.

ئاشۇ بالا مانا شۇ سۇلايمان ئىدى. شەيخ ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسى-نى سۇرۇشتۇردى، ئۇلارنىڭ رازىلىقى بىلەن سۇلايمانىنى مۇرىتلىق-قا ئالدى. ئۇنىڭغا پاراسىتىگە ئاپىرىن دېگەن مەنىدە ھەكىم دېگەن لەقەمنى بەردى.

شەيخ بۇخارائى شەرىپتە يەسسەۋىيە تەرىقىتىگە ئاساس سالغاندا سۇلايمان ئۇنىڭ يېنىدا ئىدى. ئۇ سۇلۇككە كىرگەنلەرگە باش، ھەزرەتكە يولداش بولدى. سۇلايمان قاۋۇل، كۇچكە تولغانىدى، تۆت دەرۋىشكە كۇچى يېتەتتى، شەۋقى ئۇرغۇپ تاشقاندا بولسا ئۆزىنى تىزگىنلىيەلمەي قالاتتى.

ئاتا ـ ئانىسى يەنە خارەزمگە كۆچۈپ كەتكەندە سۇلايمان بۇخارادا قالدى، شەيخىنىڭ خەلپىسى، دىلكىشى، مەسلەكدىشىغا ئايلاندى. ئۇنىڭغا تەقلىد قىلىپ ھېكمەت ئېيتىشقا باشلىدى.

شەيخىنىڭ خىيالچان يۇزى يورۇپ كەتتى، كۆز ئالدىدا چاراقلاپ تۇرغان ئاپتاپتىن كۆڭلىگە بىر چاڭگال نۇر قونغاندەك بولدى. تىلىغا سۇلايمانىنىڭ ئىككى بېيىتى كەلدى:

نە خۇش بۇ دۇنيادا ئىمان ۋە قۇرئان،
نە بولغاي دۇنيادا ئىماندىن ئارتۇق.
مېنىڭ بۇ دەردىمە ھېچ كىمسە بىلمەس،
ئەگەر بىلسە، ھەكىم لوقماندىن ئارتۇق!

— دەردىڭىزنى بىلىمىز، — دېدى شەيخ سۇلايمانغا كۆز قىرىنى تاشلاپ، — سەۋر قىلىڭ. باشلانغان ھەرقانداق نەرسە ئاخىرلاشقاي.

سۇلايمان خىجالەت بولدى. ئۇ ۋەتەن ئارزۇسىغا غەرق بولۇپ، شەيخنى ئۇنتۇغانىدى.

— شەيخىم، بىزدىن ئاسىيلىق ئۆتتى، كەچۈرگەيلا...

— بىز سىزنى پەرزەنت دېگەنمىز، سۇلايمان. بارچىمىز ئاللانىڭ قۇلىمىز، ھەرگىز بىر ـ بىرىمىزگە قۇل ئەمەستۇرمىز... — شەيخ ئاسماندا پەرۋاز قىلىپ يۇرگەن بىر جۈپ قۇشقا ئىشارە قىلدى، — قاراڭ، ئاۋۇ قۇشلارمۇ جۈپ يۇرۇپتۇ. «قۇرئانى كەرىم» دە، بىز ھەربىر نەرسىنى جۈپتى بىلەن يارىتتۇق، دېيىلگەن. ئىنشائاللا، يارىتقانىنىڭ پەرزىنى ئادا قىلىپ قايتايلى،

ئاندىن سىزنىڭ مۇشكۇلىڭىزنى ئاسان قىلغايمىز.
سۇلايماننىڭ كۆڭلى پۈشايمان تېشىغا ئۇرۇلۇپ، چۈل - چۆل بولغاندەك بولدى.
— بابا قۇل!
— لەببەي، پېرىم! — بابا ماڭىن كەينىگە ئۆرۈلدى.
— ھېلىقى ئاننىڭ ئەرزى نېمە بولدى؟
— ئوغلى بىرلە سۆزلەشتىم. شەيخىم ئىجازەت بەرمىسە ھەجگە بارمايمەن، ئەمما ئۆيگىمۇ قايتمايمەن دەيدۇ.
— نېچۈن؟ سەۋەبىنى سورىمىدىڭىزمۇ؟
— سورىدىم، سىر ئاچمىدى، قەلبىدە جاراھەت بارمىش. مۇشكۇلۈمنى شەيخىم ئاسان قىلغاي، يالغۇز پېرىمغا ئېيتىدىغان گېپىم بار، دەيدۇ.
شەيخ ئۇندىمىدى. يىگىتنىڭ دەردى ئېغىر، تەقدىرى چىگىش-تەك قىلاتتى. «نېمىشقا بەش قارا كۆز پەرزەنتىنى ئىككى زەئىپە-گە تاشلاپ قويۇپ، ئائىلىسىدىن قول ئۈزۈپ يۈرگەندۇر؟ بۇ ئەر كىشىگە مۇناسىپمۇ؟»
— باباقۇل!
— لەببەي، پېرىم!
— ھېلىقى ئابدۇرەئۇپ قايدا ھازىر؟
— ئەنە، دەرۋىشلەر ئارىسىدا، — دېدى بابا ماڭىن دەرۋىشلەر تەرەپنى ئىشارە قىلىپ، — ئۆي تەرەپكە قاراشنى كۆڭلۈم خالىمايدۇ، دەيدۇ. ئانىسىنىڭ كۆز يېشىنى كۆرسە بىھوش بولارمىش.
— ئەتە بامدات نامىزىدىن كېيىن ھۇزۇرۇمغا چاقىرىڭ، دەردىنى ئاڭلايلى.
بابا ماڭىن گويا ئۆزىنىڭ مۇشكۈلى ئاسان بولغاندەك سۆيۈندى.
قۇياش تىكلەندى. پېشىن نامىزىنى ئوقۇپ ئازراق دەم ئېلىش ئۈچۈن ھەزرەت ئىيقان قىشلىقىدا توختىدى.
زىيارەتچىلەرنى ئىيقان كەنتىنىڭ ئاقساقىلى باشلىق ئۆلىمالار

كۈتۈۋالدى. شەيخكە ئاتاپ ئۆكۈز، قويلار سويۇلدى. ئاقساقال تۆت تاناپ كىلىدىغان چوڭ بېغىدا كىمىدە مىڭ كىشى نامىز ئوقۇسا يەتكۈدەك جاي ھازىرلاتتى.

بۇ يەردە بابا ماچىن بىر سىردىن ۋاقىپ بولدى. ئاقساقال زىيارەتچىلەرگە ئاتاپ نۇرغۇن تاھارەتخانا ياساتقانىدى. بابا ماچىن ساپال چۆگۈننى كۆتۈرۈپ بىر تاھارەتخانىغا كىردى. ئەمدى تاھارەت ئالاي دەپ تۇرۇشىغا، ياندىكى تاھارەتخانىدىن ئەشرەپخان قازىمىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ قالدى. قازى كىمگىدۇر زەردە قىلاتتى:

— ساڭا نەچچە قېتىم ئېيتتىم، قوتۇر ئۆچكىدەك ماڭا سۈۋۈ-نۇپلا يۇرمە، يىراقراق يۈر!

— قورقۇپ كېتىۋاتسام، قانداق قىلاي، تەقسىر، — دېدى بىر يىگىت ئۆزىنى ئاقلاپ، — بارچە خالايىق قوينۇڭدىكىنى بىلەمىز دەپ ماڭا قاراپ تۇرغاندەك...

قازى ئېغىزىغا سۇ ئالدى، غەرغەر قىلدى، كېيىن يىگىتكە دېدى:

— شەيخىمىڭ كۆزىدىن يىراقراق يۈر. ئۇنىڭ جادۇسى بار. ئەپتىڭگە بىر تىكىلسە سەن قورقۇنچاق قوينۇڭدىكىنى ئىككى قوللاپ ئېلىپ تۇنقۇزۇپ قويۇشتىن يانمايسەن - دە.

— راست، تەقسىر، شەيخىمىڭ كۆزىدىن قورقىمەن، كۆزلىرى...

قازىنىڭ ئاچچىقى كەلدى:

— بىلجىرلىما، توخۇ يۈرەك، ئاۋۇ بابا ماچىنغا ئوخشاش پۇراپ تاپىدىغانلارمۇ سەزمىسۇن، ئۇقتۇڭمۇ؟

— ئۇقتۇم، تەقسىر...

— ئۇترارادا يېنىمغا كەل، — دېدى قازى، — مە، ماۋۇ چۆگۈننى ئاپىرىۋەت.

بابا ماچىن تاھارەت ئېلىپ چىقتى، قارىسا ئون قەدەمچە نېرىدا موللا سۈپەت بىر يىگىت يورغىلاپ كېتىپ بارىتتى. بابا ماچىن ئۇنىڭ ياقىسىدىن ئالماقچى بولدى، كېيىن ئالدى بىلە پىرىمغا

مەسلىھەت سالاي، دەپ نىيىتىدىن ياندى. باباقۇل پالۋان بولغىنى ئۇچۇن ھەرقانداق ئىشنى قولىنىڭ كۇچىگە تايىنىپ بىر تەرەپ قىلغۇسى كېلەتتى. ئەمما، شەيخ ۇنى ياقتۇرمايتتى. «ئىنسانىنىڭ قۇدرىتى — ئەقىل - ئىدراكىدا، — دەيتتى شەيخ، — ئەقىل بىلەن قولغا كەلگەن غەلىبە قەدىرلىكتۇر. زورلۇق — نادانلار، جاھىللارنىڭ قورالى».

خۇپتەن بىلەن زىيارەتچىلەر ئۇترارغا يېتىپ كەلدى. شەيخ ئېتىنىڭ بېشىنى ئارسلانباب خانىقاسى تەرەپكە بۇردى. ئارسلانباب شەيخنىڭ دەسلەپكى ئۇستازى، بىر چاغلار ياش ئەھمەد يېتمىلىك بايا ۇنىدا بوزلاپ يۇرگىنىدە بېشىنى سىلاپ، ئۆز خانىقاسىدىن ئىسىق جاي بەرگەن، ئۇنى مەرىپەت بوستانىغا يېتىلەپ كىرگەن زاتى شەرىپ ئىدى.

ھەزرەت ئۇستازىنىڭ مەقبەرىسىنى كۆزىگە سۇرتتى، قەبرە بېشىدا ئۇزۇنغىچە تىلاۋەت قىلىپ ئولتۇردى. بامداتقىچە قۇرئان- نىڭ ئون پارىسىنى خەتمە قىلىپ تۇگەتتى. ئۇترارنىڭ ئېگىز مۇنارىسىدىن مەزىنىنىڭ ئاۋازى ئاڭلانغاندا مەنسۇر خوجىغا كۆز قىرىنى سالدى. شەيخنىڭ نېمە دېمەكچى بولغانلىقىنى سۆزسىز چۈشىنىپ ئادەتلەنگەن مەنسۇرخوجا شامنى پۇۋلىدى ۋە دۇئا قىلىپ ھەزرەتكە ئەگىشىپ ئورنىدىن قوزغالدى.

5. بىراۋغا ئىيتىپ بولمايدىغان دەرد

ئەر ۋە ئايال بىر - بىرىنىڭ لىباسى.

— «قۇرئان كەرىم»

هالال ئايالغا هالال ئەر راۋائى شەرئىدۇر.

— هەدىس

بابا ماچىن ئابدۇرەئۇپنى ئىزدەپ كەتتى. ئادەتتە دەرۋىشلەر بىرەر شەيخ ياكى ئەۋلىيانىڭ قەبرىسى يېنىدىكى خانىقادا، مەسچىت-لەردە ياكى باي كىشىلەر تەرىپىدىن سېلىنغان مۇساپىرخانىلاردا ئىستىقامەت قىلىشاتتى. بابا ماچىن يەل تاپان بولغاچقا بىر چاي قاينايدىغان پۇرسەت ئىچىدە شەھەرنى ئىككى ئايلىنىپ چىقتى. ئابدۇرەئۇپ تېپىلمىدى. باباماچىن لېۋىنى چىشلەپ كارۋان سارايـ-نىڭ ئالدىدا تۇرۇپ قالدى. بىراق، ئىچكىرىگە كىرمىدى. نېمە ئۈچۈندۇر، دەرۋىش زاتى كارۋان سارايلارغا كىرمەيدۇ، ئۇلار ئاشۇنداق كىشىلەر، كارۋان ساراي دېگەن كارۋان ساراي. بۇ يەردە مەيخورلۇقمۇ بولىدۇ، قىمارمۇ ئوينىلىدۇ، قۇل سودىسىمۇ ئەۋجـ-گە چىقىدۇ، كارۋان ساراي تىجارەت ئەھلىنىڭ، ئازغىنا پۇلنىڭ دەردىدە جان تىكىپ، جاپا چېكىپ يۈرگۈچىلەرنىڭ سۆيۈملۈك مەسكەنى. ئابدۇرەئۇپتەك سىرلىق ۋە چىگىش دەردكە گىرىپتار بولغان بىچارە بۇ يەردە نېمە ئىش قىلسۇن؟

ئابدۇرەئۇپ كۈتۈلمىگەن يەردە يولۇقتى.

بابا ماچىن شامالدەك تېزلىكتە مەسچىت ۋە مەدرىسە ھويلىسى-نى ئايلاندى، ئىچى پۇشۇپ كەلگەن يېرىگە قايتتى. دەل شۇ پەيتتە كونا قەبرىستان يېنىدىكى تاشلاندۇق مۇساپىرخانا ئالدىدا بىر ئىتنى كۆرۈپ قالدى. قۇلاقلىرى، قۇيرۇقى كېسىلگەن ئىت مۇساپىرخانا تەرەپكە قاراپ تۇراتتى. باباماچىن يامان خىيالغا چۆمدى. «بىرەر گۆر ئېچىلىپ قالغان بولسا، ئىت مېيىتنى كۆزلەپ تۇرغان بولمىسۇن يەنە» دەپ ئويلىدى. ئىت بابا ماچىنىڭ ھەيۋەتلىك بەستىنى كۆرۈپ قورقۇمسىراپ يانپاشلاپ چېكىندى. باباماچىن مۇساپىرخانىنىڭ بويۇنداپ قارىدى. ئىچكىرىدە، ئەمدىلا كۆتۈرۈلگەن كۈز ئاپتېپىغا ئۆزىنى سېلىپ بىر دەرۋىش ئولتۇراتتى. باباماچىن يېقىن باردى. دەرۋىشنىڭ ئۇچىسىدا يېنىك مەللە تون، بېشىدا تۆت بۇرجەكلىك كىگىز قالپاق بولۇپ، بېشىنى ساڭگىلىتىپ خىيالغا پاتقانىدى. تۆمۈر ھالقىلىق ھاسىسى ئۇنىڭ تىزىغا تىرەپ قويۇلغانىدى. گويا ھاسا ئۇنى يۆلەپ تۇرغاندەك، بولمىسا يىقىلىپ چۈشىدىغاندەك كۆرۈنەتتى.

باباماچىن قىسقا يۆتەلدى. دەرۋىش پەرۋا قىلمىدى. «ۋۇجۇد سەيلىسىگە بېرىلىپتۇ» دەپ ئويلىدى باباماچىن ۋە ئۇنىڭ يېنىغا-راق باردى.

— نېچۈن بۇ خارابىدە يالغۇز ئولتۇرۇپسىز، ئەي مۆمىن؟ — دېدى بابا ماچىن يات كىشىنىڭ يېنىغا بېرىپ. دەرۋىش بېشىنى كۆتۈردى.

— جۇپ ئىدىم، يالغۇز بولدۇم[1].

بۇ ئابدۇرەئۇپ ئىدى.

بابا ماچىن ئۇنىڭ بىلىكىنى تۇتۇپ تومۇرىنى تەكشىدى، ئابدۇرەئۇپنىڭ يۈرىكى تېز - تېز سوقاتتى.

— شەيخىم سەن بىلەن سۆزلەشمەكچى، — دېدى بابا ماچىن، — قېنى ئورنۇڭدىن تۇر.

---

① بۇ دەرۋىشلەرگە خاس ھېكمەت بولۇپ، ئاللا بىلەن سۆھبەتلىشىۋاتاتتىم، سەن كەلدىڭ، ئۇنىڭ ۋەسلىدىن جۇدا بولدۇم، دېگەن مەنىدە.

دەرۋىش باش چايقىدى:

— شەيخنىڭ ئالدىغىمۇ، ئۆيگىمۇ بارمايمەن. چۆل - باياۋانغا چىقىپ كېتىمەن. ياللا، نېمە كۈنلەرگە سالدىڭ بۇ قۇلۇڭنى؟

— ساراڭلىق قىلما، ئابدۇرەئۇپ، — دېدى بابا ماچىن ۋە ھاسىسىنى ئېلىپ يىگىتكە تۈنتۈزدى، — ئىختىيارىي بارمىساڭ قولتۇقلاپ ئېلىپ كېتىمەن، پىرىم خالىغان كىشىنى ھۆزۈرىغا چاقىرىپ سۆھبەتلەشمەيدۇ. دەردىڭنى ئۆز ئاغزىڭدىن ئاڭلىماقچى، يۈر، ماڭمىز.

ئابدۇرەئۇپ نائىلاج ئورنىدىن تۇردى.

شەيخ ئارسلانباب خانىقاسىدا ئۇتراراللىق ئۆلىمالار بىلەن سۆھبەتلىشىپ ئولتۇرغانىدى. بابا ماچىن كىرىپ كەلدى.

— پىرىم، ھېلىقى يىگىتنى تاپتىم، ئىنايىتىڭىزگە تەييار-دۇر.

ئۆلىمالار بىردىن - بىردىن چىقىپ كېتىشتى، شەيخنىڭ يېنىدا يالغۇز سىردىشى ھېكىم خوجا سۇلايمان قالدى. ئابدۇرەئۇپ كىردى. ئۇ ھۇجرىنىڭ ئوتتۇرىسىغا بېرىپ يۇكۇندى. شەيخ ئابدۇ-رەئۇپنىڭ سولغۇن ھالىتىگە، نۇرسىز كۆزلىرىگە، سۇنۇق چىرايى-غا قاراپ قويدى. يىگىت گويا ھازىرلا ئەڭ قەدىرلىك كىشىسىنى كۆمۈپ قويۇپ كەلگەن كىشىنى ئەسكە سالاتتى.

ئابدۇرەئۇپ بېشىنى كۆتۈرۈپ ھەزرەتكە قارىدى. ئۇ بىر يىل-دىن بېرى دەرۋىشلەر ئارىسىدا يۈردى. لېكىن، بۇ ھەزرەت بىلەن تۇنجى قېتىم يۈزمۇ يۈز ئولتۇرۇشى ئىدى. ئۇ شەيخنىڭ كارامەت-لىرى ھەققىدە كۆپ رىۋايەتلەرنى ئاڭلىغانىدى. «شەيخنىڭ سۈرى باسارمىش، ئۇنىڭ ئالدىدا ھاكىملار ئۆزىنى ئازادە تۇتالماسمىش» دېگەن گەپلەرگە بۇ بىر ھاماقەتلىك دەپ ئىشەنمىگەنىدى. مانا ئەمدى ئۆزى شۇ ھالغا چۈشتى. شەيخنىڭ قانداقتۇر سىناق نەزىرى ۋە مۆڭلۇق نىگاھىغا بەرداشلىق بېرەلمەي، يەرگە تىكىلدى، يۈرە-كى پوكۈلداپ كەتتى، قۇلىقىغا ئېغىر - بېسىق تىنىق ئاۋاز ئاڭلاندى:

— سۆزلەڭ، يىگىت، نېمە بولدى؟ نېمە ئۈچۈن ئىككى غەربىيەنى تەڭقىس ھالدا قالدۇرۇپ، ئۆيىنى تاشلاپ يۈرۈپسىز؟

بۇ شەيخنىڭ ئاۋازى ئىدى. ئابدۇرەئۇپ ئۇندىمىدى، بېشىنى ساڭگىلاتقىنىچە ئولتۇرىۋەردى. شەيخ ئىككىنچى مەرتىۋە سورىغاندا ئابدۇرەئۇپ ئاق كىگىزدىن كۆزىنى ئېلىپ، ھەزرەتنىڭ يۈزىگە چۆچۈپ نەزەر سالدى. ئىلى ئاران - ئاران سۆزگە كەلدى:

— شەيخىم... مېنىڭ دەردىم ئېغىر، بىراۋغا ئېيتىپ بولمايدىغان سەۋداغا يولۇقتۇم...

شەيخ، بۇ يىگىت يات كىشىلەرنىڭ ئالدىدا سىرىنى ئېچىشتىن نومۇس قىلىۋاتسا كېرەك، دەپ ئويلىدى ۋە بابا ماچىنغا ئىما قىلدى. ئۇ ئىشىكنى ئاستا يېپىپ چىقىپ كەتتى. ئابدۇرەئۇپ ھېكىم خوجا سۇلايمانغا قاراپ قويدى.

— بۇ بىزنىڭ ئۆز مەھرەملىرىمىزدىن، — دېدى ھەزرەت، سۇلايمانغا ئىشارە قىلىپ، — گېپىڭىزگە بىرەر گۇۋاھ كېرەك بولسا، مانا شۇ سۇلايمان گۇۋاھلىق بېرىدۇ. خوش، ئەمدى سۆزلەڭ، يىگىت، بىراۋغا ئېيتىپ بولمايدىغان نېمە دەردىكەن ئۇ؟ ئاللا تائالانىڭ شاپائىتى بىرلە مۇشكۈلىڭىزنى ئاسان قىلساق ئەجەب ئەمەس.

ئابدۇرەئۇپنىڭ قاراڭغۇ كۆڭلىدە ئۈمىد ئۇچقۇنى چاقنىدى. ئۇ شەيخكە سىرىنى ئېيتىشى لازىم. بىرىنچىدىن، بۇنى يەسسەۋىيە تەرىقىتىنىڭ ئەھكامى تەلەپ قىلىدۇ. مۇرىتىنىڭ ئۆز پىرىدىن يوشۇرىدىغان سىر - ئەسرارى بولماسلىقى كېرەك. ئىككىنچىدىن، بىر يىل ئىچىدە ئابدۇرەئۇپ بىرنەچچە كىشىگە دەردىنى ئېيتتى، مەسلىھەت سورىدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئابدۇرەئۇپنىڭ خوتۇنىنى قارىلىدى، ئۆيىنى تاشلاپ توغرا قىلىپسەن، دېدى. ئەمدىلىكتە ئاخىرقى يول قالغانىدى. ئەگەر شەيخمۇ ئۇنىڭ دەردىگە مەلھەم تاپالمىسا، ئابدۇرەئۇپ بۇ پانىي دۇنيادىن مېھرىنى ئۈزۈپ كەتمەكچى ئىدى.

ھەزرەت «قۇلىقسىز سىزدە» دېگەن مەنىدە گېپىنى قىردى. ئابدۇرەئۇپ يەردىن كۆزىنى ئۇزمەي ئولتۇرۇپ پاجىئەلىك كەچمىشىنى ئېيتىشقا باشلىدى:

— ئۆزۈم دېھقان بالىسىمەن. قاراتاغنىڭ ئايىغىدا قاينار بۇلاق دېگەن قىشلاق بار، مەن شۇ يەردىنمەن. ئالتە يىل بولدى، قىبلە-گاھىمىزنى يەرگە قويدۇق. مېنىڭ بېشىمنى ئىككى قىلىپ ئۇل-گۇرگەنىدى رەھمەتلىك... بىز تەرەپلەردە سۇ كۆپ، يايلاق كۆپ. شۇنىڭ ئۈچۈن چارۋا باقمىز. چارۋا سېمىز بولىدۇ. ئەل قاتارى نېسىۋىمىزنى تېپىپ يەپ يۈرگەنىدۇق. بالىلارنىڭمۇ ئۇستىبېشى تولۇق، قورسىقى توق ئىدى. نەپسىمگە بېرىلىپ شۇ كۈنلەرگە قالدىم، پىرىم...

ئابدۇرەئۇپ تۈكۈرۈكىنى يۇتتى، ئۇنىڭ بېشى يەنمۇ ئېگىلىدى، خورسىنغان ھالدا سۆزىنى داۋام قىلدى:

— ئىككى يىل بۇرۇن تىجارەتكە كىرىشتىم. ئۆمرۈمدە ئالدى - ساتتى قىلىپ باقمىغانمەن. قايناردا ئۆتىگەن باي دېگەن بىر سودىگەر بار، شۇ ئۆتىگەن باي مەن بىلەن ماڭ، بىر يىل خۇراسان، شامنى ئايلىنىپ كەلسەڭ، ئائىلەڭگە بىر تاۋاق مەرۋا-يىت تېپىپ كېلىسەن، دېدى. مېنى كارۋان بېشى قىلماقچى بول-دى، ياش ۋاقتىمدىن بېرى ئات - تۆگە ئارىسىدا چوڭ بولغانمەن، بۇ جانىۋارلارنىڭ خۇيى - پەيلىنى ياخشى بىلىمەن. خۇداغا شۈكۈر، بىلىكىمدە تۆت قاراقچىغا تەڭ كەلگۈدەك كۈچۈم بار. ئالدىمدا ئىككى ئوغۇلنىڭ سۈننىتى تۇرۇپتۇ. ئۇلارنى مۇسۇلمان قاتارىغا قوشۇشۇم كېرەك. بىر سەۋەب بولسىمۇ كۆپرەك دۇنيا بولسا، يىرتقىلىرىمغا ياماق بولار دەپ ئويلىدىم. شۇنىڭ بىلەن ئۆتىگەن بايغا ماقۇل بولدۇم.

شۇنداق بولدى، بۇخارا، مەرۋ، نىشاپۇر، بەسرە، قەيسەرى رۇمغىچە باردۇق. بىر يىل سەككىز ئاي بولغاندا ئاندىن قايىتتۇق. مېھرىبان ئانام، ئىككى ئوغۇل، بىر قىز ۋە ئۇلارنىڭ ئانىسىنى ئويلاپ، جىگىرىم خۇن بولۇپ ئۆيگە كەلدىم. ئانام يىغلاپ بويىنۇمغا

ئېسىلدى: «شەرمەندە بولدۇم، ئىككى دۇنيادا رەسۋا بولدۇم، بالام» دەپ يىغلىدى. سەۋەبىنى سورىسام يۇزىنى چاڭگاللاپ «ئاب-دۇرەئۇپ، سەن كەتكەندىن كېيىن بىر يىل ئۆتۈپ ئايالىڭ ئېغىر ئاياغ بولۇپ قالدى. قورسىقى يوغىنىغاندىن كېيىن ئەل - يۇرتتىن نومۇس قىلىپ ئاتا - ئانىسىنىڭكىگە ئاپىرىپ قويدۇم» دېدى. «بۇ شەرمەندىچىلىكتىن كۆرە مۇساپىرچىلىقتا بىرەر قاراقچىنىڭ قولـ-دا ياكى كېسەل بولۇپ ئۆلۈپ كەتكىنىم ئەلا ئەمەسمۇ، خۇدايىم» دەپ ناله قىلدىم. ئۇچ كۈنگىچە تالاغا چىقماي يۇرىكىمنى يەرگە يېقىپ ياتتىم.

— ئايالىڭنىڭ ئالدىغا بارمىدىڭىزمۇ؟ — سورىدى شەيخ.

— باردىم، مېنى كۆرۈپ بىئارام بولدى، بېشىنى پۈتۈمگا ئۇرۇپ يىغلىدى. «مەن بەتبەختىنى ئۆلتۈرۈۋېتىڭ، بۇنداق يۇرگـ-ىنىمدىن كۆرە ئۆلگىنىم ياخشى» دەپ پەرياد قىلدى. بىر خىيالىم، ئۇنى ئۆزىنىڭ چېچى بىلەن بوغۇپ ئۆلتۇر، بىراقلا ئازابتىن قۇتۇ-لىسۇن، دېدى. ئەمما، ئېغىرلىدىن ئاتا سۈتى كەتمىگەن نارەسىدە گۆدەككە رەھىمىم كەلدى. ئەمدى ئۇ ئايال ماڭا هارام ئىدى. بالىنىڭ ئاتىسىنىڭ كىملىكىنى سورىدىم، بىلمەيمەن، دېدى.

باياتىن بېرى جىم ئولتۇرغان سۇلايمان ياقىسىنى تۇتتى:

— ياۋاللا، ئول نېچۈك ئىنسانكى، قورسىقىدا پەيدا بولغان مەۋجۇداتنىڭ سەۋەبىنى بىلمىگەي. سىرنى ئاچقۇسى كەلمىگەن چېغى بەلكىم.

شەيخ بىر مەسىلىنىڭ تېگىگە يەتمەي تۇرۇپ ھۆكۈم چىقىرـ-ىدىغان كىشىلەرنى ياخشى كۆرمەيتتى، شۇڭا سۇلايمانغا ياقتۇرماس-لىق نەزىرى بىلەن قاراپ قويدى. كېيىن، سۆزلەۋېرىڭ، دېگەنـ-دەك يىگىتكە باش ئىرغىتتى. ئابدۇرەئۇپ شەيخنىڭ يۇزىدە ئىلگـ-رىكىدەك سۇرنى ئەمەس ھېسداشلىق ئالامەتلىرىنى كۆرۈپ، دادىلـ-لىشىپ قالدى:

— قۇرئاننى ئوتتۇرىغا قويدۇم. ئايالىم قۇرئاننى باغرىغا بېسىپ قەسەم ئىچتى. «هارام يولغا كىرگەن بولسام مۇشۇ ئول-

تۇرغان يېرىمده تىن تارتماي ئۆلەي» دەپ زارلىدى. «سىز يوق چاغدا يات ئەرلەرنىڭ قۇلىنى تۇتقان بولسام، قارا يەرنىڭ قەرىگە كىرەي» دەپ چاچلىرىنى يۇلۇپ يىغلىدى. ھەيران بولدۇم...

— ئايالىڭىزنىڭ ئەۋلاد - ئەجدادلىرى قانداق ئادەملەر؟ ئۇلارنىڭ ئارىسىدا كاززاپ، قەسەمخور، خوتۇننىنى قويۇۋەتكەن، ئېرىدىن چىققان كىشىلەر بارمۇ؟

— يوق... ئايالىم ئۆزىمىزنىڭ قوۋمىدىن، پىرىم. شۇ چاغقە- چە بىزنىڭ ئۇرۇقتىن ئەگرى قەدەم باسىدىغان بىرەر ئەر ياكى ئايال چىققان ئەمەس.

— قوۋمىڭىز ئىمانلىق ئادەملەر ئىكەن،— دېدى شەيخ، — ئوغلۇم، ئايالىڭىزدىن سورىدىڭىزمۇ، ئۇ ئەرلەر بارىدىغان ھامما- غا بارمىغاندۇر؟

ئابدۇرەئۇپ ئەجەبلىنىپ يەلكىسىنى قىستى ۋە ئويلاندى.

— سورىمىدىم، پىرىم. ئەرلەر ھاممامغا بارماس... بارمايدۇ. قىشلاقتا ئىككى ھاممام بار. بىرى، ئەرلەرنىڭ، بىرى، ئايالالارنىڭ. ھەپتىدە بىر قېتىم ئانام، قىزىم ئۇچەيلەن بىرىپ تۇرۇشاتتى.

— خوش، ئاغا - ئىنىلىرىڭىز بارمۇ؟

ئابدۇرەئۇپ شەيخنىڭ مۇددىئاسىنى چۈشەندى، خىيالىغا دەر- ھاللا بالاغەتكە يەتمىگەن ئۇكىسى ئابدۇقادىر كەلدى.

— ئىنىم بار، پىرىم. ئەمما، ئۇ تېخى ئەمدىلا ئون تۆت ياشقا كىردى. يەڭگىسىنى ئۆزىنىڭ ئانىسىدەك كۆرىدۇ، ئۆز ئاغىسىغا خىيانەت قىلسا كور بولىدۇ...

— بارىكاللا! ئايالىڭىز بىپەرۋالىق قىلىپ ئاشۇ ئىنىڭىزنىڭ كىيىملىرىنى كىيگەن بولۇشى مۇمكىنمۇ؟

ئابدۇرەئۇپ گاڭگىراپ قالدى. ئۇ تېگىدىن قىشلاق بالىسى ئىدى، شۇڭا شەيخنىڭ سوئالىدىكى پىنھان مەنىنى چۈشىنەلمىدى.

— بەلكىم كىيسە كىيگەندۇر، — دېدى كۆز ئالدىغا يىغلاپ قالغان ئۇكىسى كېلىپ، — مالغا قارايدىغان چاغدا ئايالىم مېنىڭ

تونۇم بىلەن بۆكۈمنى كىيىۋالاتتى ـ دە، «ئاتىسى ئەمدى مەن سىزگە ئوخشىدىم، ئېتىكىز مېنى تەپمەيدىغان بولدى» دەپ كۈلەتتى.

ئابدۇرەئۇپنىڭ روھى چۈشۈپ كەتتى، يەنە ئاق كىگىزنى تىرناپ، سۈكۈتكە چۆمدى.

— ماڭا قاراڭ، يىگىت. كۆڭلىڭىز نېمە دەۋاتىدۇ؟ ئايالىڭىزنىڭ زىنا قىلىدىغانلىقىغا ئىمانىڭىز كامىلمۇ؟

ئابدۇرەئۇپ سوزۇپ ئۇھ تارتتى.

— ئىشەنگۈم كەلمەيدۇ... ئىشەنمەي دېسەم، دەلىل تۇرۇپتۇ. ئىشىنەي دېسەم گۇۋاھىم يوق. ئۆزى بوينىغا ئالمىدى، بالىنىڭ ئاتىسىنى دەپ بېرەلمىدى. قىشلاقتا تۇرۇۋېرىشكە يۈزۈم چىدىمىدى. شۇنىڭ بىلەن بېشىمنى ئېلىپ چىقىپ كەتتىم. يىگىرمە يېشىمدا تىرىك مۇردا بولۇپ يۈرۈپتىمەن. ئانامنىڭ ھالى نېمە بولدى. يالغۇز قېرىندىشىم بىلەن گۆدەكلەرنىڭ ھالىچۇ؟...

ھەزرەت كۆزىنى يۇمۇپ مۇلاھىزىگە بېرىلدى. پۈتۈن ئەقىل قۇۋۋىتىنى يىغىپ، بۇ يىگىتنىڭ بېشىغا چۈشكەن پاجىئەنىڭ شەرھىنى ئىزدىدى. كۆز ئالدىدىن ياش ۋاقتىدا ئوقۇغان كىتابلىرى، ۋەلىيلەر بىلەن بولغان سۆھبەتلەر ئۆتتى. شەيخ سەمەرقەنتتە، كېيىن بۇخارادا پىرى كامىل خوجا يۈسۈپ ھەمەدانى خانىقاسىدا تەلىم ئالغان چېغىدا، پىرىغا ھەمراھ بولۇپ، شام، ئىراقتىن باغدات، كەشمىرگىچە كېزىپ چىقتى. بۇ ساياھەتلەر جەريانىدا يۈزلەپ راۋىيلارنى ئۇچراتتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا سەرۋازلار، قۇشچىلار، سابىق شاھزادىلەر، قارغىش تەگكەن كىشىلەر، دىنسىزلار، مەيخورلار، بىر كېچىدىلا مىسلىسىز باي بولۇپ كەتكەن گادايلار، بىر كېچىدىلا تەختتىن ئايرىلغان سۇلتانلار، ئەھلى ئايالىنى قىمارغا تىككەن بەتبەختلەر، ئىشق ئوتىدا تەلۋە بولغان مەجنۇنلار... ئىشقىلىپ، يۈلتۇزدەك ھېسابسىز كىشىلەر بار ئىدى. ئۇلارنىڭ تۇندەك قارا، تاغدەك ئېغىر، ئوغا ـ زەھەردەك ئاچچىق قىسىلىرى تا ھازىرغىچە شەيخنىڭ كۆكسىدە قات ـ قات بولۇپ

قاتلىنىپ يېتىپتۇ. ئەنە شۇ بەختى قارىلارنىڭ ئىچىدە ماڭا بۇ ئابدۇرەئۇپقا ئوخشىغانلار يوقمىدۇر؟ بار بولسا، ئۇ نېمە دېگەنىدى؟

ھەزرەت كۆزىنى ئېچىپ يىگىتكە قارىدى. ئابدۇرەئۇپ ھامان بېشىنى ساڭگىلىتىپ، ھايات ـ ماماتىنى شەيخنىڭ ئىختىيارىغا تاپشۇرغاندەك جىمجىت ئولتۇراتتى. شەيخ يەنە پۈتۈن ئەقلىنى يىغىپ، بۇ مۇشكۈل مەسىلىنى مەنتىق ئىلمى ئاساسىدا تەھلىل قىلىشقا كىرىشتى. «ئايالىدىن كۆڭلى توق، ئىنىسىدىن گۇمانى يوق. ئايال زىناكار ئەمەس. زىنا قىلغان ئايال تالاق سورايدۇ ياكى ئەيىبىنى يېپىش نىيىتىدە بالىدىن قۇتۇلۇشنىڭ چارىسىنى قىلىدۇ. زىناكار ئايال ئېرىنىڭ بۇرنىدىن يىپ ئۆتكۈزىدۇ، ئۆيدە ئولتۇرۇپ يات ئەرلەرنى قوبۇل قىلىۋېرىدۇ. ئەگەر ھېلىقى باغدات سودىگىرىنىڭ خوتۇنىغا ئوخشاش...»

ھەزرەتنىڭ كۆز ئالدىغا ئابدۇرەئۇپنىڭ خوتۇنى كەلدى. ئۇ تۆت بالىسىنى باغرىغا بېسىپ بوزلايتتى، «ياردەم بېرىڭ، پىرىم، مەندە گۇناھ يوق، مانا بۇ قارا كۆزلەرنى تىرىك يېتىم قىلماڭ» دەپ قولىنى سوزۇپ ناله قىلاتتى.

ۋەقەلەر تەسۋىرىنىڭ دانىسىدەك بىر ـ بىرىگە ئۇلىشىۋاتاتتى. سودىگەرنىڭ خوتۇنى ھەققىدىكى قىسسە باشقا بىر ھېكايىگە تۇرتكە بولدى. توساتتىن شەيخ «ئاللاغا شۇكرى» دېدى ئاستىلا. ئۇنىڭ جىددىي تۇس ئالغان قارامتۇل يۈزى يورۇدى. شەيخ تۇگۈنىنىڭ ئۇچىنى تاپقاندەك بولدى. يادىغا ئۆسمۈرلۈك ۋاقتىدا ئوقۇغان رىسالە چۈشتى. ھەكىم لوقمانىنىڭمۇ ۋە ياكى بىرەر ئەۋلىيانىڭمۇ پۈتۈكلىرى ئىدى. شۇ رىسالىدە ھېكايە قىلىنىشىچە، بىر شاھنىڭ پاك قىزى ھامىلدار بولۇپ قالىدۇ. شاھ قىزىنى ئۆلۈمگە بۇيرۇيدۇ. ئەمما، ياخشى كىشىلەر قىزنىڭ ئورنىغا باشقا گۇناھكارنى ئولتۇرۇپ، قىزنى سەھراغا ئاپىرىپ تاشلايدۇ. كۆپ يىللار ئۆتۈپ قىزنىڭ بىگۇناھلىقى مەلۇم بولىدۇ. ئۇنىڭ ئىپپەت پەردىسىگە يات نەرسە تەگمىگەنىكەن...

— ئۆزىڭىزنى تەمكىن تۇتۇڭ، ئوغلۇم، — دېدى شەيخ، — ئايالىڭىز زىنا قىلغان ئەمەس، ئۇ بىر تاسادىپىيلىقنىڭ قۇربانى بولغانىكەن.

ھەكىم سۇلايمان يالت قىلىپ ھەزرەتكە قارىدى.

— بۇۋى مەرىيەمنۇ روھتىن ئۇزۇقلىنىپ...

— بۇ ئالەم — سىرلار ئالىمى. ئىنسانىنىڭ گۆھەر قەتىردىن پەيدا بولۇشى، ئۇنىڭ سۈرىتى، ئىچكى تۈزۈلۈشى، جىسمى يوقالـ ـسىمۇ روھىنىڭ ئەبەدىلئەبەد بەرھايات بولۇپ قېلىشى... سىر ئەـ ـمەسمۇ؟ بۇ ئەسرارنى يۇز مىڭ لوقمانى ھەكىم بىر بولۇپمۇ مىڭ يىلدا يېشەلمەس ... ئابدۇرەئۇپ، ئۇ بىگۇناھ نارەسىدىنىڭ ئىسمى غايىبۇللا ئەمەسمۇ؟

— غايىبۇللا، پىرىم، غايىبۇللا! — دېدى ئابدۇرەئۇپ چۆـ ـچۈپ، ئۇ شەيخنىڭ كارامىتىگە ئەمدى تولۇق ئىشەنگەنىدى. چۈنـ ـكى، ئۇ بالىنىڭ ئىسمىنى ئېيتمىغانىدى. ئەۋلىيا ـ دە، ئەۋلىيا بولمىسا بۇنى قانداقسىگە توپتوغرا بىلىدۇ؟

ئەمدى شەيختە ئايالىنىڭ پاكلىقىغا گۇمان قالمىغانىدى.

— غايىبتىن بولغان غايىبۇللا... ئىنشائاللا، سىز سەۋر قىـ ـلىڭ، بىز سەپەردىن قايتايلى، ئاندىن بۇ ئىشنى بىر ياقلىق قىلغايمىز.

— مەن كۈنۈ تۈن يارانقان ئىگەمدىن ئامان ـ ئېسەن قايتىشىـ ـڭىزنى تىلەپ ئولتۇرىمەن، پىرىم.

ئابدۇرەئۇپ تىزىغا تايىنىپ ئاستا ئورنىدىن تۇردى، ھاسسىـ ـنى ئالدى ـ دە، گويا شەپىدەك سۈرۈلۈپ چىقىپ كەتتى. بابا ماچىن كىرىپ كەلدى.

ھەزرەت بىر گەپنى قىلىشقا تەييارلىنىپ، لېۋىنى جۈپلەپ تۇرغان بابا ماچىنغا قارىدى:

— ھىم، بابا قۇل، ئېيتماقچا ئالدىراۋاتقىنىڭىز نېمە خەۋەر ئۇ؟

— شەيخىم، ئەشرەپخان قازى بىر پىتنىگە باش بولۇپ كېلىـ

ۋاتىدۇ، — دېدى بابا ماچىن ۋە ئىيقاندا، ئاقساقالنىڭ بېغىدا ئاڭلىغانلىرىنى قىسقىچە ئېيتىپ بەردى.

— سېزدىڭ تۇرۇۋاتقىنىڭ، — دېدى شەيخ باش لىڭشىتىپ، — نەچچە كۈندىن بېرى قازى بەك تۈزۈت قىلىدىغان بولۇپ قالدى. دۈشمىنىڭ خۇشامەتكە ئۆتسە، هوشيار بولماق كېرەك.

— ئاشۇ موللا يىگىت سەۋرانلىق مەۋلۈتقاري ئىكەن. قوينىدىكى پىتنە خېتىنى ئوقۇشنىڭ ئامالىنى قىلغانىدىم، قۇيرۇقىنى تۇتقۇزماي كۆزدىن غايىب بولدى، ئىبلىسنىڭ بالىسى.

شەيخ بابا ماچىننىڭ يەڭگىللىك قىلماقچى بولغانلىقىدىن رەنجىدى.

— بەستىگىز يەتتە پۇت كېلىدۇ، باباقۇل، پەيلىگىزنىمۇ ئېغىر قىلىدۇ. قولنى ئۆز مەيلىگە قويۇۋېتىشتىن بۇرۇن ئەقىل گۆھىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، مۇشاهىده ئېيلىمەك لازىم. قازىكالان مەهمۇدخان بىلەن ئارىمىزنى بۇزماقچى بولغانكەن، دېمەك، ئۆزىگە شۇ ئىشنى مۇناسىپ كۆرۈپتۇ. «كىشىلەرنىڭ ئەڭ يامىنى كىم؟» دېدى ساهابىلەر. «ئىككى مۆمىنىڭ ئارىسىغا زىددىيەت سېلىپ ئۇرۇشتۇرغۇچى ئۇممىتىم» دېدى هەق مۇستاپا. نېمە قىلساڭ مۇكاپاتىنى ئالغايسەن. قاراڭ، قاري بىلەن قازىكالان بىئارامىلىقتا، جېنىدا هالاۋەت يوق. شۇنىڭ ئۆزى ئۇلارغا جازا ئەمەسمۇ؟ سەمەرقەنت تېخى يىراق، كېمىدە يەنە بىر ئاي يول باسىمىز. ئۇلار تىرىك قىلغان تاۋۇشتىن چۆچۈپ، جان ئازابى ئىچىدە ئۆرتىنىپ يۇرىدۇ. ئۇلارغا بۇنىڭدىن ئارتۇق نېمە جازا كېرەك، باباقۇل؟

بابا ماچىن مۇنداق ئويلاپ قارىسا، هەزرەتنىڭ گېپىدە چوڭقۇر مەنە بار ئىكەن. «مەن خام كاللا بىلمەستىن قارىغا ياخشىلىق قىلماقچىكەنمەن ـ دە، — دەپ ئويلىدى بابا ماچىن، — ئەمدى بۇ هەقتە ئويلىمايمەن. لېكىن، هەر قونالغۇدا بىر كۆرۈپ، قازاق، قاري يىگىت، يۈكىنىڭ ئېغىرلىقى قىلمايۋاتقاندۇر، دەپ قويىمەن. شۇنىڭ بىلەن جېنىنى ئالىقانلاپ يۈرسۇن».

ئەپسۇسكى، بابا ماچىن مەۋلۇتقارىينى قايتا كۆرەلمىدى. ئۇ قازىنىڭ مەسلىھىتىگە بىنائەن، شەيخنىڭ كارۋىنىدىن ئايرىلىپ قالدى ۋە سەمەرقەنتكە كېتىۋاتقان سودىگەرلەرگە قوشۇلۇپ، ئۇ-دۇل مەھمۇدخانىنىڭ ھۇزۇرىغا يول ئالدى.

ھەزرەت ئۇتـرارداً بـر كۈن تۇرۇپ، ئىسپىجابقا قاراپ ئاتلاندى.

6. روكنىددىن ئاتتىن چۈشتى

ئەھمەد يەسسەۋىينىڭ ئاتا ـ ئانىسى سايرامسۇ بويىدا يەر تېرىپ دېھقانچىلىق قىلار ئىكەن. بالا ئەھمەد كۈن بويى دالا كېزىپ يۈرەركەن. بىر كۈنى ئاتا ـ ئانىسى ئوت ئوتاپ تارا قىينىلىپتۇ. شۇ چاغدا ئەھمەد چۆنەككە كىرىپ، بار-ماقلىرى بىلەن ئوت ـ چۆپلەرنىڭ ئۈچىنى سىلاپ «بىگانە چىق، يېگانە قال» دەپ مېڭىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن مۆجىزە يۈز بېرىپتۇ. بىگانە ئوت ـ چۆپلەر ئەھمەدنىڭ بارماقلىرىغا ئىلىشىپ چىقىپ، زىرائەتلەر بولسا ياشناشقا باشلاپتۇ. يەسسەۋىينىڭ ئەۋلىيالىقى ئەنە شۇنىڭدىن باشلانغانكەن.

— رىۋايەت

ئىسپىجاپ تۈركىستانىنىڭ پاراۋان ۋە خوش ھاۋا شەھەرلىرى-دىن ئىدى. قەدىمكى پۈتۈكلەردە ئۇ «شەھىرى ئەزىم» دەپ ئاتالـ-غان ۋە نوھ پەيغەمبەرنىڭ نامى بىلەن باغلانغانىدى. دەرھەقىقەت، ئىسپىجاپنىڭ بۇ بېشىدىن ئۇ بېشىغچە كېمىدە ئىككى پەرسەخ كېلەتتى. شەھەر قەلئەسىدە ئون مىڭلاپ كىشى ئىستىقامەت قىلاتـ-تى. شەھەرنى يامان كۆزدىن ئاسرىغاندەك، كۈنچىقىش تەرەپتە ئۈنى ئېگىز تاغلار توسۇپ تۇراتتى، كۈنپېتىش تەرىپى بولسا بولۇق يېشىل ۋادىلارغا تۇتىشاتتى. بىر يېنىدىن سايرامسۇ ئېقىپ ئۆتەتـ-تى، يەنە بىر يېنىدىن ئويناقشىپ تۇۋالاقساي ئېقىپ ئۆتەتتى. سۇنىڭ موللۇقىدىن يايلاق بىلەن باغ كۆپ، دەل ـ دەرەخنىڭ كۆپلۈكىدىن مېۋە ـ چېۋە كۆپ، چارۋا ماللار سېمىز، دېھقان

بىلەن چارۋىچىنىڭ كەيپىياتى چاغ ئىدى.

ئەمما كېيىنكى يىللاردا ئىسپىنجاپ ئەھلىنىڭ شادلىقى ۋاقىتلىق بولۇپ قالدى. يەتتە يىلدا شەھەر ئىككى قېتىم قاراقىتانلار-نىڭ باسقۇنچىلىقىغا ئۇچرىدى. قىتانلارنىڭ ئەسلىي يېرى يەتتە سۇدىن يىراقتا ئىدى. ئۇلار ئولجا ئىزدەپ ئاستا - ئاستا يەتتەسۇنى ئىشغال قىلدى، كېيىن قاراخانىيلارنىڭ ئاتا يۇرتى بالاساغۇننى ئىگىلەپ، قارلۇقلار بىلەن تىل بىرىكتۇردى. قارلۇقلار سەمەر-قەنت خانى مەھمۇد ئىبىن ئىبراھىم تاۋغاچخانغا تەۋە ئىدى. ئۇلار قىتانلارنىڭ خانى گورخاننىڭ يارىمىدە مەھمۇدخاننىڭ تەۋەلىكى-دىن چىقىپ ئۆز دۆلىتىنى قۇرۇش نىيىتىدە دىنداش، ئەلداش خەلققە قارشى جەڭگە ئاتلاندى. باغلار پايخان قىلىندى، ئون مىڭلاپ ئاتلارنىڭ تۇيىقىدىن مىڭ - مىڭ تاناپ يەرلەر شۇدىگەرگە ئايلاندى، كۆپلىگەن يىگىتلەر ئەسىرگە ئېلىنىدى. قىتانلارنىڭ كۆپ قىسمى بۇتپەرەس ئىدى. ئۇلار مەسچىتلەرگە ئوت قويدى، ئىسپىنجاپ ئەتراپىدىكى، ئىچكەنتتىكى ئەۋلىيالار مەقبەرىسىنى ۋەيران قىلدى، قەلئە تاملىرى بۇزۇپ تاشلاندى.

تۆت يىل بۇرۇن گورخان يۇز مىڭ كىشىلىك لەشكەرگە باش بولۇپ، سەمەرقەنت تەرەپكە يۈرۈش قىلغاندا، يەنە ئىسپىجاپنى بۇلاپ - تالىدى، گويا ئىگراپ ياتقان بىمار شەھەرنىڭ كۆكسىگە يەنە خەنجەر ئۇرۇپ كەتتى. بىر - ئىككى يىلدىن بېرى ئىسپىجاپ ئوت ئىچىدىن ئامان چىققان قېقىنۇستەك ئاستا - ئاستا ئۆزىگە كېلىۋاتاتتى. ئەتراپقا كۆچەتلەر تىكىلدى، تېرىلغۇ يەرلەر ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، كۆمۈلگەن ئېرىقلار قايتا ئېچىلدى، مەسچىت - مەدرىسىلەر رېمونت قىلىندى.

ئىسپىجاپنىڭ ھاكىمى روكنىددىن ئىدى. ئۇ سۇلتان سەنجەر-نىڭ جىيەنى، مەھمۇدخاننىڭ ئاغىسى مەرھۇم ئەھمەدخاننىڭ ئوغلى ئىدى. ئەمدىلا ئوتتۇز ياشلارنى قارىلىغان بۇ يىگىت تەكەببۇر، نازۇك ۋە ئۆز بېشىمچى ئىدى. روكنىددىن ئۆزىنى باتۇر جەڭچى ھېسابلايتتى، دەرھەقىقەت، ئۇ ئوق ئېتىش، قىلىچ ئوينىتىش

بابىدا ماھىر ئىدى. لېكىن، دىنىي ئىلىملەرگە سۈس قارايتتى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۆلىمالارنى ياقتۇرمايتتى، ئاتامنىڭ ئۆلۈپ كېتىشىدە ئۇلارنىڭ قولى بار، دەپ قاراپ كۆڭلىدە ئۇلارغا ئاداۋەت ساقلايتتى. شۇ تۈپەيلىدىن ئۇ دەسلەپتە شەيخنىڭ ئىستىقبالىغا چىقىشنى ئۆزىگە مۇناسىپ كۆرمىدى. ئىسپىجاپنىڭ قازىسىنى چاقىرتتۇردى. روكىنىددىن سايرامسۇ بويىدا ئون ئىككى قاناتلىق شاھانە ئاق ئۆيدە قىمىز ئىچىپ يانپاشلاپ ياتاتتى. قازىكالان كىرىپ كەلدى. تۆرگە يېقىن ھاكىمنىڭ ئوڭ تەرىپىگە ئۆتۈپ ئولتۇردى. قازىكالان يەتمىشلەردىن ھالقىغان نۇرلۇق چىراي بوۋاي بولۇپ، باغداتتا ئىلىم ئالغان ئەللامىلەردىن ئىدى. ئاتىسى كەبى پازىل كىشىنىڭ ئىززىتى ئۈچۈن بولسىمۇ روكىنىددىن ئەقەللىيسى بېشىنى كۆتۈرۈپ قويمىدى، قاچىدىكى قىمىزنى ئىچىپ، يېڭى بىلەن لېۋىنى سۈرتۈپ قازىغا ئۆرۈلدى:

— قازى جانابلىرى، بىز سىزنى بىر ئىش ۋەجىدىن چاقىرتۇق. سىزمۇ بىلىسىز، شەيخ ھەزرەتلىرى كېلىۋاتىدۇ. ھازىر بادامسۇ بويىدا توختاپتۇ. نېسىپ قىلسا، نامازدىگەردە شەھەرگە يېتىپ كىرگەي. يېنىڭىزغا ئەركانى دىنىدىن ئۈچ ـ تۆت كىشىنى ئېلىپ ئالدىغا چىقىڭىز، شەيخ ھەزرەتلىرىنى قارارگاھىمىزغا باشلاپ كەلسىڭىز، دېگەن تىلىكىمىز بار.

قائىدىگە بىنائەن، قازى «بەجانىدىل، تەقسىر!» دەپ ئورنىدىن تۇرۇشى كېرەك ئىدى. لېكىن، قازى ئۇنداق قىلمىدى. سۈكۈت ساقلاپ ئولتۇرىۋەردى. روكىنىددىن قازىغا ئەجەبلىنىپ قارىدى.

— نېمىنى مۇلاھىزە قىلىۋاتىسىز، تەقسىر؟

— مۇلاھىزەم شۇلكىم، شەيخ ھەزرەتلىرى سەمەرقەنت ياكى ئىسپىجاپنىڭ قازىسى ئەمەستۇر، بەلكى تۈركىستان شەيخلىرىنىڭ سەرۋەرىدۇر. خوجا ئەھمەد يەسەۋىي جانابلىرى شاھلارنىڭ ھۆزۈرىغا بارماس، ئەكسىچە شاھلار ھەزرەتنىڭ ھۆزۈرىغا بېرىپ، دۇئا تەلەپ قىلىدۇ.

روكنىددىن ئىختىيارسىز قەددىنى كۆتۈردى. نەزىرىدە، قازى مۇبالىغە قىلىۋاتقاندەك، ئۇنىڭغا قارشى دىن پېشۋالىرىنىڭ ئابرۇ- يىنى ئەتەي يۇكسەك پەللىگە كۆتۈرۈۋاتقاندەك ئىدى. روكنىددىنىڭ كۆڭلى ھامان ھەزرىتى سۇلتانىنىڭ ئۇلۇغ مەرتىۋىسىنى تەن ئالغۇ- سى كەلمىدى.

— بىز ھەزرەتكە ئەستايىدىل مەرھەمەت كۆرسەتمەكنى نىيەت قىلغانىدۇق، — دېدى روكنىددىن قازىنى ئەمرىگە بويسۇندۇرماق بولۇپ، — ئەمما ھەزرەت بىزنى نەزەرگە ئىلمىسا، ئەپسۇسلانغاي- مىز، تەقسىر.

— ھەزرەتتىن شاھ ۋە گادايلار باراۋەر مەرھەمەت تىلەي- دۇ، — دېدى قازىمۇ بوش كەلمەي، — ئۇلۇغ تاغىڭىز ئەمرۇل مۇسلىمىن سۇلتان سەنجەر ھەزرەتلىرى شەيخقە نۇرغۇن - نۇرغۇن ھەدىيىلەر ئەۋەتىدۇ، بۇ سىر ئەمەستۇر. خان ئاغىڭىز، دۆلىتە- ڭىزنىڭ پاسىبانى مەھمۇدخان جانابلىرىنىڭ ھەزرەتكە قول بىرىپ مۇرىت بولغانلىقىدىن ھەم خەۋىرىڭىز بار.

روكنىددىنىڭ ئىززەت نەپسى لەت بولدى، شۇنداقمۇ زەھەر- خەندىلىك بىلەن كۈلدى:

— شۇ بائىستىن ئۆزىمىزمۇ كۆرمىگەن ئىززەت - ئىكرامنى ھەزرىتىمگە كۆرسەتمەك نىيىتىدە ئىدۇق...

ھاكىمنىڭ پاراسەتسىزلىكى قازىغا ئېغىر كەلدى. «دىنىي ئىلىملەردىن يىراق بىر سەرۋاز بالا ئۆزىنى ئەۋلىيالارنىڭ سەرۋەر- گە تەڭلەشتۈرۈپ ئولتۇرۇپتۇ، يارەببىم! قانداق كۈنلەرگە قال- دۇق.» قازى ئىچىدە «ئەستاغىپۇرۇللا» دەپ قويدى.

— ئىنشائاللا، نىيىتىڭىز ھەمراھىڭىز بولسۇن، ھاكىم. پىكرى ئاجىزىمىز شۇلكىم، ھەزرەتنىڭ ئىستىقبالىغا ئۆزىڭىز باش بولۇپ چىقسىڭىز خەلقنىڭ رەھمىتى ياغقاي.

قازىنىڭ «خەلق» سۆزىگە ئۇرغۇ بىرىپ سۆزلىشى روكنىد- دىننى ئويلاندۇرۇپ قويدى. بىر يىلدىن بېرى ۋىلايەتتە ئاسايىشلىق قالمىدى. ئۇياقتىن - بۇياقتىن دېھقانلار ئىسيان كۆتۈرۈپ، مۇ-

لۇكدارلارنىڭ يېرىنى تارتىۋالماقتا، سېلىقتىن باش تارتماقتا، قىشلاق ئاقساقاللىرىغا يارىدەمگە بارغان سەرۋازلارنىڭ قورال - ياراغلىرىنى، ئاتلىرىنى تارتىۋالماقتا ئىدى. ئەل ئارىسىدا مىش-مىشلار كۆپەيدى. قارلۇقلار نۆكەر توپلاۋاتقانمىش، قىتانلار يەنە بېسىپ كېلەرمىش... روكىنىدىن بولۇپمۇ دەرۋىشلەردىن قورقاتى. ئۇلار بولسىلا، ئىسپىجاپتا پاراغەت بولمايدۇ. دەرۋىشلەر باشقىلارنىڭ گەپلىرىگە كۆنمەيدۇ، پەقەتلا شەيخۇل ماشايىخنىڭ گېپىگە قۇلاق سالارمىش...

ۋەھىمە تۇيغۇسى كىشىدىن ئۇستۇن كەلدى. روكىنىدىن بېلىدىكى تىللا كەمىرىنى بوشىتىپ قويدى.

— سىز ۋاجىپ دېسىڭىز، ھەزرەتنىڭ ئىستىقبالىغا چىققاي-مىز، — دېدى روكىنىدىن نائىلاج، — ئەھلى ئۆلىمالارنى چاقىرىڭ، قازى جانابلىرى.

قازى كۇلۇمسىرەپ تەزىم قىلدى.

روكىنىدىن ئۆلىما ۋە ئۇمەرا دېگەندەك يىغىرمە — ئوتتۇز كىشىنىڭ ھەمراھلىقىدا يولغا چىقتى. ئۇ شاھانە لىباس كىيىپ ئاق ئاتقا مىنگەن بولۇپ، يېنىدا سەرۋازلار بار ئىدى. شەيخنىڭ كارۋىنى بادامسۇ بويىدىن چىقىپ شەھەرنىڭ غەربىي قوۋۇقى تەرەپ-كە بۇرۇلدى. بەلدەرۋازىغا يېقىن خانىبرىقنىڭ يېنىدا ئابدۇلئەزىز ئاتىنىڭ قەبرىسى بار ئىدى. ئابدۇلئەزىز ئاتا تابئىنىلاردىن، يەنى پەيغەمبەرنىڭ ساھابىلىرىنى كۆرگەن ئەۋلىيالاردىن ئىدى. ئاۋام خەلق ئىچىدە بالا گەردان دەپ نام چىقارغان بۇ ۋەلىينىڭ قەبرىسى-نى زىيارەت قىلماي شەھەرگە كىرىشنىڭ خاسىيىتى يوق، دەپ ھېسابلىناتتى.

كارۋاننىڭ ئالدىدا ھاسىلرىنى يەرگە زەرب بىلەن ئۇرۇپ كېلىۋاتقان يۈزلەپ دەرۋىشلەرنى كۆرۈپ، ھاكىملا ئەمەس، ھەتتا سەرۋازلارمۇ ئۆزىنى چەتكە ئېلىشتى. دەرۋىشلەر ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن روكىنىدىنىڭ كۆزى شەيخكە چۈشتى - دە، دەرھال ئېتى-نىڭ بېشىنى تارتتى. قازىكالان بىلەن ئۆلىمالارنىڭ ئېگەردىن

چۇشكەنلىكىنى كۆرۈپ، روكىنىددىنمۇ ئىختىيارسىز ئاتتىن چۈشـ
تى. ئۆلىمالار ئۇنىڭغا يول بەردى. ھاكىم ئىلدام بېرىپ ھەزرەتـ
نىڭ ئېتىكىنى كۆزىگە سۈرتتى، ئۇنى مۇبارەكلىدى. ھەزرەتنى
قۇتلۇقلاش ئۈچۈن روھانىيلار نۆۋەتكە تىزىلدى.

روكىنىددىن يەنە ئاتقا مىنمەكچى بولدى، ئەمما شەيخكە قاراپ
پىكىرىدىن قايتتى، ئاق يەكتىكىنى سىلكىتىپ يەرگە قاراپ ئۇنسىز
كېتىۋاتقان ھەزرەتكە ئەگەشتى. شەيخ ئاتا شەھىرىگە ئۆز پۇتى
بىلەن پىيادە كىرىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ قويغانىدى. روكىنىددىن
شەيخنىڭ قايانقا بارىدىغانلىقىنى بىلەلمەي ئاۋارە ئىدى. دەسلىپـ
دە، قېينىناتىسى مۇسا شەيخنىڭكىدە قونسا كېرەك دەپ ئويلىدى.
قارىسا، مۇسا شەيخ قىزى بىلەن نەۋرىلىرى چۈشكەن سايىۋەنلىك
ھارۋىنى باشلاپ باشقا تەرەپكە يول ئالدى. ھاكىم: «شەيخ جانابلـ
رىغا مەخسۇس جاي ھازىرلىغانسىدۇق» دېمەكچى بولدىيۇ، تىلى
گەپكە كەلمىدى. ھەزرەتنىڭ سورى بار دېگىنى راست ئوخشايدۇ.
بولمىسا، سېھىرلەنگەندەك ئۇنىڭغا ئىتائەتكارانە ئەگىشىپ كېتىۋې
رەرمىدى؟

ئىسپىجاپنىڭ قاپ بېلىدە، جامە مەسچىتى بىلەن سايرامسۇ
ئوتتۇرىسىدا خانىقا بولۇپ، ئۇنىڭغا شەيخنىڭ قوۋملىرىدىن ئىسمـ
يىل خوجا باشچىلىق قىلاتتى. شەيخنىڭ كارۋىنى شۇ تەرەپكە قاراپ
ماڭدى. ھەزرەتنى كۈتۈۋېلىشقا چىققان مىڭلاپ كىشىلەرنىڭ ھەمـ
راھلىقىدا زىيارەتچىلەر خانىقانىڭ چوڭ ھويلىسىغا يېتىپ كەلدى.

ئاتلار ئات باقارلارغا تاپشۇرۇلدى، سەرۋازلار قونالغۇلىرىغا
كەتتى، دەرۋىشلەر ئۆزلىرىنى سۇخانىغا ئاتتى. ئىسمايىل خوجا
شەيخ ئۈچۈن ئاجرىتىلغان خاس خانىنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ بېرىپ
ئۆزىنى چەتكە ئالدى. ئاۋۋال بىسمىللا دەپ سۈلتانۇل ئارىپىن،
ئۇنىڭ كەينىدىن روكىنىددىن، سۈلايمان، ئەشرەپخان قازى، بابا
ماچىن، ئىسپىجاپ ئۆلىمالىرى ئىچكىرىگە ئۆتتى.

شەيخنىڭ ئىشارىتى بىلەن سۈلايمان «تەبارەك» سۈرىسىنى
تىلاۋەت قىلىدى. روكىنىددىن دەرھال ئېگىلىپ تەزىم بەجا

كەلتۇردى:

— جانابلىرىنى ئانا يۇرتلىرىدا خۇش كۆردۇق، شەيخ ھەزرەتلىرى، قەدەملىرى قۇتلۇق بولغاي...

ھەزرەتنىڭ ھارغىن چىرايى ئېچىلمىدى، ئاستا ېېشىنى سىلكىپ قويدى. ئەمدى روكىنىددىن ساھىبخانىلىق ۋەزىپىسىنى ئادا قىلمىقى لازىم ئىدى. ئۇ يەنە ئېگىشتى:

— پىرىم، پۇرسەتلىرى يار بەرسە بىر پىيالە چېيىمىز بار ئىدى. بىز جانابلىرىغا ئاتاپ سايرامسۇ ياقىسىدىن جاي ھازىرلاپ قويغانىدۇق. سۆھبەتلىرىدىن بەھرىمەن بولساق دېگەن ئۈمىدتىمىز...

شەيخ گەپنى چورتلا ئۈزۈپ تاشلىدى:

— بىزنىڭ چېيىمىزمۇ، جايىمىزمۇ مۇشۇ يەردە، ئۆزلىرى مەرھەمەت قىلسىلا، خىزمەتلىرىگە تەييارمىز.

روكىنىددىن مات بولدى، گويا كى شەيخ ساھىبخانا، روكىنىددىن مېھمان بولۇپ قالغاندى. شەيخنىڭ گېپىنى ھاكىم ئۆزىچە «ئاتىغىنىڭ بولسا مۇشۇ يەرگە ئېلىپ كەل، مېنى ئاۋارە قىلما!» دېگەن مەنىدە چۈشەندى.

روكىنىددىن ئورنىدىن تۇردى. شەيخ بىلەن سۆلايماندىن باشقىلىرى دەرھال ئورنىدىن تۇردى. «ئىسپىجاپ ھاكىمنى كۆزگە ئىلمايدىغان قايسى موللا ئىكەن ئۇ؟» دېگەندەك، روكىنىددىن سۆلايمانغا ئالىيىپ قاراپ قويدى.

خانىقانىڭ ھويلىسىدا داش قازانلار ئېسىلدى. ھارۋىلاردا چوڭ - چوڭ پارچىلانغان موزاي گۆشلىرى، پۇتۇن قويلار، سېۋەت - سېۋەت مېۋە - چېۋىلەر، تاغار - تاغار قوغۇن - تاۋۇزلار كەلتۈرۈلدى. بۇ روكىنىددىنىڭ زىيارەتچىلەرگە قىلغان ئېھسانى ئىدى.

روكىنىددىن ئەتىسىمۇ، ئۆگۈنىمۇ شەيخنىڭ ھۈزۇرىغا كىرەلمىدى. ۋىلايەت تەۋەسىدە ئىسيانلار باشلانغاندى. ئۇ ئىسيانچىلار بىلەن سۆزلىشىش ئۈچۈن كەنتلەرگە چىقىپ كەتتى.

7. دىندىن چىققان قارلۇق

ئەي مۇھەممەد! سېنى بۇتلارغا چوقۇنۇشقا ئۇندىگۈچى كۇپپارلارغا ئېيتقىنكى: «ئەي كۇپپارلار! سىلەر چوقۇنغان بۇتلارغا مەن چوقۇنمايمەن... سىلەرنىڭ دىنىڭلار ئۆزۈڭلار ئۈچۈن، مېنىڭ دىنىم ئۆزۈم ئۈچۈندۇر».

— «قۇرئان كەرىم» «كافىرۇن» سۈرىسىدىن

مۆمىن — مۆمىننىڭ ئەينىكىدۇر. مۆمىن — مۆمىننىڭ قېرىندىشىدۇر.

— ھەدىس

شەيخ تاڭنىڭ ئېتىشىنى ئىنتىزار بولۇپ كۈتتى، يىراق يول-دىن ھېرىپ - چارچاپ كەلگەن بولسىمۇ، سەھەرگىچە كىرپىك قاقمىدى. ئۇنى پەدەرى بۇزرۇكۇارى بىلەن ۋالىدەئى مېھرىبانىنىڭ ئەرۋاھى چىللىدى، تاشقىرىغا چىقتى، كىندىك قېنى تۆكۈلگەن يۇرتنىڭ ئاسمىنىغا نەزەر سالدى. قاراڭغۇ گۇمبەز ئىچىدە شام-دەك پىلىلداپ تۇرغان ھېسابسىز يۇلتۇزلارغا قاراپ شۇركۈندى. ئۇ ئۆزى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن مەھەللىسىگە يېقىن يەردە تۇراتتى. شەيخ شۇ يەردە تەۋەللۇت تاپتى، ئاتىسىنىڭ قولىدا ساۋات چىقار-دى، قەلەندەرخانىنىڭ يېنىدىكى كۆك مەسچىتتە ئوقۇدى. دەسلەپ-كى ئۇستازى ئاتىسى بولغان بولسا، كېيىنكى ئۇستازى كىتابلار ئىدى، ئالەمنىڭ چوڭقۇر سىرلىرىنى ئۆزىدە مۇجەسسەم قىلغان

تەزكىرىلەر، رىسالىلەر، مەناقىبلار، بايازلار، كۈللىياتۇ پۈتۈكلەر ئىدى. ئۇنىڭ قولىدىن كىتاب چۈشمەيتتى. سۈغا بارسىمۇ، دۇ-كانغا چىقسىمۇ قولىتۈقىدا رەتلىك ئورالغان كىتاب بولاتتى. ئۇ يەتتە يېشىدا قۇرئاننى يادقا ئوقۇشقا باشلىدى، پاكىنەك ئۇستازى تايچاق دامواللام ياقىسىنى تۇتۇپ قالدى، ساۋاقداشلىرى ئۇنىڭغا ھەۋەس قىلىشتى، بىچارە ئانىسى بولسا، «بالا دېگەن شۇنداق تىنىمسىز ئوقۇمدۇ، بېشى ئايلىنىپ قالسا قانداق قىلىمەن؟» دەپ ئەنسىرەيتتى. ئەمما، ئەھمەد كىتاب ئوقۇشتىن باش كۆتۈرمەيتتى، ئۇنىڭ شادلىقى، بەختى، تاپقان خەزىنىسى ئەقىلنى لال قىلىدىغان دانا كىتابلار ئىدى. ئۇ ياش، تېخى ئىسپىجاپتىن تۆت قەدەممۇ نېرى چىقمىغانىدى، بىراق تەنها ۋە دانا مەسلىھەتچىسى بولمىش كىتابلار ئارقىلىق ئۆزىچە دۇنيانى كەشىپ قىلماقچى، سەبى كۆڭلىنى ئوڭتەي - توڭتەي قىلىۋاتقان سىرلىق، چىگىش سوئاللارغا جاۋاب تاپماقچى بولاتتى.

ئۇ ئاۋۇال ئانىسىدىن ئايرىلدى. سەككىز ياشقا كىرمەي تۇ-رۇپ ئاتىسىمۇ ئاللانىڭ رەھمىتىگە باردى. يالغۇز جىگەر پارىسى گۆھەرى شاھناز بىلەن بوتىدەك بوزلاپ قالدى. شۇكرىكىم، سەي-ھۇن تەرەپتىن يەسسىلىك بوۋىسى ئارسلانبابدىن ندا كەلدى. ئۇ ئىككى يېتىمنىڭ بېشىنى سىلاپ ئىسسىق باغرىغا ئالدى. گۆھەرگە جاي بېرىپ قىزىم، دېدى، ئەھمەدنى ئوغلۇم دەپ يېنىغا تارتتى، نان - تۇز بەردى، تەلىم - تەربىيە بەردى. شۇ چاغدا ئەھمەد ھەدىسى بىلەن ئۆزىنىڭ غەمكىن ئەھۋالىدىن، ئارسلان بابىسىنىڭ مېھىر - شەپقىتىدىن تەسىرلىنىپ، تۇنجى قېتىم شېئىر توقۇغانىدى. مۇزلاپ ياتقان كۆڭۈل قەپىسىنى باي چېچەكتەك يېرىپ چىققان بۇ مىسرالار تا ھازىرغىچە ئۇنىڭ يادىدا بار ئىدى:

غېرىبلىقتا غېرىب بولغان غېرىبلەر،
غېرىبلار ھالىنى بىلگەن غېرىبلەر.
سەۋەب بىرلە يىراق يەرگە بېرىبان،
قېرىنداشنىڭ قەدرىن بىلگەن غېرىبلەر...

ئۇ شۇ كەتكەنچە سەل كەم ئەللىك يىلدىن كېيىن، تۆت يىل بۇرۇن ئىسپىنجاپ تۇپرىقىغا قايتا قەدەم باسقانىدى. مانا، يەنە كەلدى، بۇ ئاخىرقى زىيارىتى. شەيخنىڭ ئەلدىن مەخپىي بىر سىرى بار ئىدى. ئەگەر تەقدىرىتائالا رەھمەت قىلىپ مۇرادىغا يەتكۈزسە ھەجدىن قايتقاندىن كېيىن، بۇ پانىي دۇنيادىن قول ئۈزۈپ مەكچى، ئۇزلەتكە چېكىنىپ، قالغان ئۆمرىنى تائەت - ئىبادەت، زىكرى - سانا بىلەن ئۆتكۈزمەكچىدى. شەيخ خىيالىدا مانا شەھىرى بىلەن ۋىدالاشتى. خۇددى تۇنۇگۈن يەسسىرە، مەسچىدىنىڭ ئۈستىدە تۇرغانىدەك يۇلتۇزلارغا، بالىلىقى ئۆتكەن تار كوچىلارغا، ئۆزى بىلەن بىرگە چوڭ بولغان تەقدىرىشلىرى ۋە ئۇنىڭغا بىر كاسا سۇ تۇتقان مېھرىبان قاراكۆزلەرگە ئىچىدە تەزىم قىلىپ، رازىلىق تىلىدى.

كۆكتە يۇلتۇزلار شالاڭلاشتى، ئەمما سۇبھىگە خېلى بار ئىدى. شەيخ خانىقا ھويلىسىنى ئايلاندى. ئايۋاندا بىر - بىرىگە بىقىتداپ شېرىن ئۇيقۇغا كەتكەن دەرۋىشلەرگە قاراپ مېھرى جۇش ئۇردى. ئۇلار گويا بىر زەنجىرنىڭ كۇمۇش ھالقىلىرىغا ئوخشايتتى. بۇ ھالقا تۇرك سۇلۇكى دېيىلەتتى. ئۇنىڭ باش ھالقىسى خوجا ئەھمەد يەسسەۋىي ئىدى. شەيخ يول بويى، ئۇتراردىن ئىسپىجاپقا يەتكۈچە «يا ھەببى!» دەپ شامالغا كۆكسىنى ئۇرۇپ كېلىۋاتقان روھىي پەرزەنتلىرى - دەرۋىشلەر شەنگە بېيىت توقۇپ كەلگەندى. ھازىر ئاشۇ بېيىتلار ئۇنىڭ خىيالىدا مارجانەڭ تىزىلدى:

كۆيۈپ - يېنىپ كۇل بولغان، ئىشقىدا بۇلبۇل بولغان،
كىمنى كۆرسە قۇل بولغان، مەردان بولغان ئاشىقلار.
يول ئۇستىدە خاك بولغان، سىنەلىرى چاك بولغان،
زىكرىن ئېيتىپ پاك بولغان، نالان بولغان ئاشىقلار.
ھېكمەت قۇرىن باغلىغان، يۈرەك - باغرىن داغلىغان،
پەرياد ئۇرۇپ يىغلىغان، گىريان بولغان ئاشىقلار.
گاھى يۈزى سارغىيىپ، گاھى يولدا ئۇل غەرىب،
تەسبىھلىرى: «يا، ھەببى!» جەۋلان بولغان ئاشىقلار.

دەرۋىشلەرنىڭ بىر نامى ئاشىق، بىر نامى سادىق، بىر نامى زاكىر، بىر نامى شاكىر ئىدى. شەيخ كۆلچەكتىن سۇ ئېلىپ يۇزىنى چايقىدى، ئاندىن ئىچكىرىگە كىردى. تەسۋى سىيرىپ مىڭ دانە ئۆتكۈزدى. تەنھالىق مەقامى — قەلبەكى زىكىر بىلەن، يەنە بىر ساۋاتنى ئۆتكۈزدى.

تاڭ سۈزۈلدى. قەدىمكى ئىسپىجاپ ھەر كۈندىكىدەك سەھەر ئويغاندى. ھەزرەتنىڭ ئىسپىجاپقا تەشرىپ بۇيرۇغانلىقى پۈتۈن شەھەرگە يېيىلغانىدى. خالايىق توپ - توپ بولۇپ سوپىلار خانىقاسى تەرەپكە ئېقىپ كېلىشكە باشلىدى. ئەمما، شەيخ ئاللىقاچان سۈلايمان بىلەن بابا ماچىننى ئەگەشتۈرۈپ ھۈجرىدىن چىقىپ كەتكەنىدى.

ۋالىدەسى قارا ساچ ئانىنىڭ قەبرىسى قىلئە ئىچىدە، پەدەرنىڭ تۈپرىقى شەھەر سىرتىدا، رابائتا ئىدى. شەيخ ئاۋۋال ئانىسىنىڭ يېشىغا بېرىپ خاكىنى كۆزىگە سۈرتتى. «سۈرە ياسىن» نى ئوقۇدى. تىلاۋەتنى تۈگىتىپ بىر چىمدىم تۈپراق ئېلىپ قول رومىلىنىڭ ئۈچىغا تۈگدى، يەنە قەبرىنى تاۋاپ ئەيلەپ، خېلىغىچە سۈكۈتتە تۇردى، يۈزى ئېچىشتى، كۆكسىدىن ئۈنسىز ئىزتىراپلىق نىدا كەلدى: «رازى بولۇڭ، ئانا، ئاللانىڭ ھۆكمى ئىكەن، بىزنى ۋاقىتسىز تاشلاپ كەتتىڭىز. تىرىكلىكىڭىزدە خىزمىتىڭىزنى قىلالمىدۇق، ئىنشائاللا، تاڭلا مەھشەردە پەرزەنتلىك بۇرچىمىزنى ئادا قىلغايمىز. ئىلاھا، سىزنى بېھىشىنىڭ تۆرىدە تاپقايمەن، مېھرىبانىم...»

شەيخ ئاتىسىنىڭ قەبرىسى تەرەپكە ماڭدى.

ئىسپىجاپنىڭ شىمالىدا قىزىلسۇغا بارماستىن بۇرۇن بىر ئېگىز تۆپىلىك بار. بۇ يەر كونا قەبرىستان. بۇ يەردە قىبلىگاھى ئىبراھىم شەيخ ئىبنى مەھمۇد دەپنە قىلىنغان. قەبرىنىڭ يېنىدا يوغان ئاق ئۇجمە ئۆسۈپ تۇرۇپتۇ. ئۇچ يولۇچى ئۇجمىنىڭ ئاستىغا بېرىپ يۇكۇندى. شەيخ نىيەت قىلىپ «بەقەرە» سۈرىسىنى ئوقۇدى. بۇ «قۇرئان كەرىم» دىكى ئەڭ ئۇزۇن سۈرە ئىدى. تىلاۋەت

داۋامىدا ئەتراپتا ياشىغۇچىلار بىردىن ـ ئىككىدىن توپلىككە يىغىلدى. شەيخنى تونۇپ ئون — ئون بەش قەدەم نېرىدا يۇكۇندى. جەمجىت قەبرىستانىنىڭ سېھرى، شەيخنىڭ سەل بوغۇق، ئەمما ئادەمنى سەل قىلىدىغان يېقىملىق تاۋۇشى ئەتراپتىكىلەرنى بېشىنى ئېگىپ، كۆزلىرىنى يۇمۇشقا مەجبۇر قىلدى.

ھەزرەت ئەتراپىغا جامائەتنىڭ يىغىلغانلىقىنى سەزگەندى، شۇ سەۋەبتىن قىسقا دۇئا قىلدى ـ دە، يۈزىگە پاتمە تارتىپ قوزغالدى، بېشىنى ئېگىپ ئاتىسى بىلەن ۋىدالاشتى: «رازى بولۇڭ، قىبلىگاھىم، ئۆمرىڭىزدە قىلغان خەيرلىڭ دۇئالىرىڭىز ماڭغان يولىمىزدا يولداش بولغاي».

شەيخ تۆپىلىكىڭ ئۇ تەرىپىدىن پەسكە — دەريا تەرەپكە بۇرۇلدى.

— سۇ ياقىلاپ كېتەيلى. بۇ سۇلارنى يەنە قاچان كۆرىمىز.

ئۇنىڭ كۆكسىدە نەچچە كۈندىن بېرى لاۋۇلدىغان سېغىنىش ئوتى تېخى بېسىلمىغان، سايدىن ئېسىۋاتقان سالقىن شامال بۇ ئوتنىڭ تەپتىنى ئۆچۈرۈش ئۈياقتا تۇرسۇن، ئەكسىچە تېخىمۇ ئۇلغايتىۋەتكەندى.

ئوتتۇرىدا ھەزرەت، ئىككى تەرەپتە سۇلايمان بىلەن بابا ماچىن ئېقىن بويىدىكى تار، تاقىر يولدا ئاستا كېتىپ باراتتى. سۇنبۇلەنىڭ سۈيى تىنىق دېيىشىدۇ. سۇدا ئاسمانىنىڭ بىر پارىسى ئەكس ئەتمەكتە ئىدى.

شەيخ دەريانىڭ لېۋىگە يېقىن بېرىپ توختىدى، سۇنىڭ ئېغىر شاۋقۇنىغا قۇلاق سالدى. تىنچ، سالاپەتلىك ئېقىن ئۇنى بالىلىقىغا قايتۇردى. بىر چاغلاردا مانا شۇ سۇ بويىدىكى كامارلاردىن بىلىق تۇتۇپ، مەجنۇنتالنىڭ نوتىسىغا ئۆتكۈزۈپ، سۆيۈنۈپ ـ سۆيۈنۈپ ئۆيگە ئېلىپ كېتىشەتتى. ھېلىمۇ ئېسىدە، بىر كۈنى ئوتتۇرا بارماقتەك كىچىك بېلىقلارنى كۆرۈپ، ئاتىسى ئۇنى ئۈيالدۇرغاندى: «بالام، ئۇششاق بېلىقلارنى تۇتۇپسەن، بۇ غېرىبلارنى ئاتىسى ئىزدەپ يۈرگەندۇر، بار، سۇغا قويۇۋېتىپ كەل!» ياش

ئەھمەد بېلىجانلارنى ئېلىپ يەنە سۇ بويىغا باردى. جان كىرسۇن دەپ سۇلۇق ئويمانغا سالدى. قارىسا بېلىجانلار ئۆلۈپ قالغانكەن، ئۇ يىغلىۋەتتى. شۇنىڭدىن بېرى بېلىق يېمىدى، بېلىقنى كۆرسە، مۇردىغا قارىغاندەك كۆڭلى سەسكىنىدۇ.

تاغنىڭ كەينىدىن قۇياش كۆتۈرۈلدى. سۇ يۈزىدە چاقماق چاققاندەك زەر سىزىقلار پەيدا بولدى. ئاقار سۇدا بالقىپ تۇرغان ئاق تېرەكلەرنىڭ سايىسى سارغۇچ تۇسكە كىردى.

يولدا ئادەملەر پەيدا بولدى. ئۇلار سۇ بويىدا جىمجىت تۇرغان ئاق لىباسلىق، ئاددىي سەللىلىك ئوچ كىشىگە سالام بېرىپ تەزىم قىلىپ ئۆتۈشەتتى. بابا ماچىن بىلەن سۇلايمان سالامنى ئىلىك ئېلىشاتتى. شەيخ بولسا دەريادىن كۆز ئۈزمەيتتى. ئۇ ئەتراپىدىكى بارلىقنى ئۇنتۇغان، ئۆز تەبىرى بىلەن ئېيتقاندا، «دەردۇ ھالەت پەيدا قىلغان» ئىدى.

بابا ماچىن ئېقىنىنى بويلاپ تىكىلىپ تۇراتتى. بىردىن «ئاھ!» دەپ جانلاندى. ئۇ بىرنېمىدىن قاتتىق تەسىرلەنگەندە ھاياجىنىنى ئىچىگە يۇتالمايتتى، ھەتتا مەجلىستىمۇ، جامائەتنىڭ ئالدىدىمۇ خىتابتىن ئۆزىنى تۇتالمايتتى. بۇنداق قىلىق بىئەدەپلىك ھېسابلىناتتى. شەيخ بىرنەچچە قېتىم ئۇنىڭغا تەنبىھ بەردى، ھەتتا تۇڭۇككە باغلاتقۇزدى. بىراق، بابا ماچىن توۋا قىلىپ چارچىمىدى، ئاھ تارتىشنىمۇ تەرك قىلمىدى.

— توۋا قىلدىم، پىرىم... ئاۋۇنىڭغا قارىڭ، يا مەجنۇن، يا دىنسىز!

شەيخ بىلەن سۇلايمان سول تەرىپىگە نەزەر سالدى، سۇ بويىدىكى ئوتلاقتا بىر يالغۇز كەپە كۆرۈنەتتى. كەپىنىڭ ئالدىدا بېشى يالاڭ بىر كىشى قىزىرىپ چىقىۋاتقان كۈنگە قولىنى سوزۇپ، نېمىلەرنىدۇر دەۋاتاتتى. ئۇ توساتتىن كۈنگە قاراپ يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ، يەنە كۈنگە خىتاب قىلدى، كېيىن ئىرغىپ ئورنىدىن تۇردى، قۇياشقا ئوچ قېتىم ئېگىلىپ سالام بەردى...

— يۇرۇڭلار! — دېدى شەيخ ۋە چىغىر يولدىن پەسكە بۇرۇلۇپ

دى. كەپىنىڭ ئىگىسى كۆرۈنمەيتتى. ساي تېشىدىن ياسالغان ۋاقىتلىق ئوچاقنىڭ ئۈستىدە قارا چۆگۈن تۇراتتى. ھەممە ياق تۈتۈن. شاخ ـ شۇمبىدىن تىكلەنگەن كەپىنىڭ سىرتىدىكى ئارقانغا كىچىك ـ كىچىك تور سېۋەتلەر ئىلىپ قويۇلغانىدى.

— ھوي، ئادەم بارمۇ بۇ يەردە؟ — دەپ بابا ماچىن ئەتراپقا قاراپ قويدى. كەپىنىڭ ئىچىدىن ئاۋاز كەلدى:

— بىزنى يوقلاپ كەلگەن تىرىك جانغا تىرىكمەن!

ئىچكىرىدىن يۇڭ چەكمەن كىيىپ بېلىنى چۈلۈۋۇر بىلەن باغلىغان بەستلىك يىگىت چىقتى. ئۇ يالاڭباش ئىدى، چېچى ئۆسۈپ يەلكىسىگە چۈشكەن، يوغان ـ يوغان كۆزلىرى ئادەمگە ناخۇش باقاتتى. يىگىت ئۆلىما سۈپەت ئۇچ سەللىلىككە مەنسىتمەگەندەك قاراپ قويدى، كېيىن بېشىنى سەل ئېگىپ تەزىم قىلدى، بىراق قولىنى كۆكسىگە قويمىدى.

— نېچۈن سالام بەرمەيسەن، بىتەۋپىق؟ — دېدى بابا ماچىن ئاچچىقلىنىپ، — ناساراھۇسەن؟

— ياق، ئوتپەرەسمەن.

بابا ماچىن «ئەنە، دېمىدىمۇ» دېگەندەك ھەزرەتكە يالت قىلىپ قاردى. يالاڭباش يىگىتنىڭ تىلى قارلۇق شېۋىسىنى ئەسلەتتى.

شەيخ يىگىتنىڭ چېچىغا سىنچىلاپ باقتى:

— قارلۇقمۇسىز؟

يىگىت بېشىنى سىلكىدى:

— ھەئە، قارلۇقمەن.

— قارلۇقلار ئەھلى سۈننەت ھېسابلىنۇر. ئۇلار مۇسۇلمانلىقنى قوبۇل قىلغان. سىز نېچۈن ئۇلاردىن ئايرىلىپ يۈرىسىز؟

— مەنمۇ بىر چاغلار مۇسۇلمان بولغانمەن، — دېدى يىگىت زەردە قىلىپ، — ئەمدى مۇسۇلمانچىلىقتىن چىقتىم. مۇنداق ئويلاپ باقسام، تۇركىنىڭ سۆزى توغرىكەن.

— قايسى سۆزى؟ — دېدى خىلىدىن بېرى سۈكەت ساقلاپ

تۇرغان سۇلايمان. يىگىت ئۇنىڭغا يۇزلەندى.

— تۇرك ئېيتقانىكەن، تەڭرىم، قۇرئاندىن ئايرىساڭ ئايرىدىغىن، بىراق تۇگمەندىن ئايرىما.

بابا ماچىن مەسخىرە بىلەن دېدى:

— ھاي مەجۇسى، دىندىن چىققان بولساڭ چىقىپسەن، ئادەمگەرچىلىكتىنمۇ چىقتىڭمۇ؟ ئىشىكىڭ ئالدىغا كەلگەن مېھمانىنى ئۆرە تۇرغۇزۇپ قويۇش قايسى مەزھەپتە بار؟

يىگىت ئۇندىمىدى، شارتتىدە بۇرۇلۇپ ئىچكىرىگە كىرىپ كەتتى، ئىچكىرىدىن بورا ئاچقىچە كەپىنەك ئالدىغا سالدى، ئۇستىگە يىرتىق - ياماق كىگىز تاشلىدى.

— ئولتۇرۇڭلار، تەقسىرلەر، — دېدى يىگىت كىگىزگە ئىشارەت قىلىپ. مېھمانلار قارا كىگىزنىڭ ئۈستىگە چىقىپ چازا قۇرۇپ ئولتۇردى. يىگىت ئۇلارنىڭ ئۈدۈلىغا، قېرى تېرەكنىڭ كۆتىكىگە ئولتۇردى. ئۇ تاسادىپىي تەشرىپ بۇيرۇغان بۇ كىشىلەرگە ئەجەبلىنىپ باقتى. «كىم بولدى بۇلار؟ مۇپتىمۇ؟ قازىمۇ، نېمە ئىشى بار؟ يا دىنغا كىر، يا كۆچ دەيدۇ - دە».

يىگىت بابا ماچىنغا يەرنىڭ تەكتىدىن كۆز تاشلىدى، ئۇنىڭدىن ھېيىقتى. «ماۋۇ ئالا يۇزلۇك كىشى يامانەك قىلىدۇ. ئۆزىمۇ ئالۋاستىدەك قوپالكەن».

شەيخ ئۇدۇللا سوئال بەردى:

— خوش، بۇرادەر، سىز نېمە ئۈچۈن تۇگمەننى قۇرئاندىن ئۈستۈن قويدىڭىز؟ نەپسىڭىزگە قۇلمۇسىز؟

يىگىت سوغۇق كۇلۇمسىرىدى:

— كىم نەپسىگە قۇل ئەمەس؟ موللىمۇ، قازىمۇ، ئاقساقالمۇ؟ يا قىتانلارمۇ؟ ھەممىسى قۇل. ھەممىسىنىڭ گېلى تۆشۈك.

— دېمەك، دۇنيادا قورسىقىڭىزدىن بۆلەك غېمىڭىز يوق ئىكەن - دە؟

— مەقسىتىڭىزنى چۈشەندىم. «ئەي قارلۇق، ساڭا ئىمان كېرەك ئەمەسمۇ؟» دېمەكچىغۇسىز؟ ئىمان كېرەك. پەيغەمبەر

ئېيتقانىكەن، ئىمانسىز كىشى يالىڭاچ ئادەمگە ئوخشايدۇ، دەپ نېمە قىلاي، مېنىڭ ئىمانىمنى سىزنىڭ مۇسۇلمانلىرىڭىز سالدۇ- رۇۋالدى.

شەيخكە قارلۇقنىڭ مىجەزى ياقتى. لېكىن، «سىزنىڭ مۇ- سۇلمانلىرىڭىز» دېگەن سۆزى شەيخنى ئويلاندۇرۇپ قويدى. «مېنىڭ تونۇدىمۇ؟ قانداق تونۇيدۇ؟ بۇ يەرگە ئەمدىلا كېلىشىم تۇرسا».

— دېمەك، سىز خەلقئالەمدىن تويۇپ، مانا مۇشۇنداق خىل- ۋەت يەرلەردە ياشاشنى جەزم قىلدىڭىز، شۇنداقمۇ؟

— توغرا، بۇنى نەدىن بىلدىڭىز؟

— بىلدۇق. يالىڭاچ ئادەم ئەل ئىچىدە قانداق ياشايدۇ؟

— يۈزى يوق ئادەم ياشاۋېرىدۇ. شەرمەندىگە شەھەر كەڭ، دېگەن گەپنى ئاڭلىمىغانمىدىڭىز؟ ئەنە، ئىمامىمۇ ياشاۋاتىدۇ. مەس- چىتكە بېرىپ بىر خىل سۆزلەيدۇ، ئۆيىگە كېلىپ بىر خىل سۆزلەيدۇ.

يىگىت ئارقىسىغا ئۆرۈلدى، جوغىسىدىن ئاپئاق هور چىقە- رىپ قاياناپ تۇرغان چۆگۈنگە قاراپ قويۇپ، ئورنىدىن تۇردى، بابا ماچىنغا كۈلۈمسىرەپ قاراپ قويدى.

— بىر چاي دەملەي. ناشتىدىن قالما، دەپتۇ بۇرۇنقى ماشا- يىخلار. يىرگەنمىسەڭلار، بىزنىڭ قولىمىزدىن بىر قاچا چاي ئىچىپ كېتىڭلار، تەقسىرلەر.

ئۇ كەپىگە كىردى، ئىككى ساپال قاچا بىلەن بىر تۇگۈنچەكنى ئاچىقتى. قاچىلارنى قاياناق سۇدا ئوبدان چايقىدى، كېيىن تۇگۈن- چەكنى ئېچىپ، هىدلاپ قويدى - دە، بىرنەچچە چىمدىم بىرنېمە- نى ئېلىپ چۆگۈنگە سېلىشقا باشلىدى.

— چاينىڭ ئورنىدا بىر غەلىتە نەرسە دەملەپ بېرىمەن. رەنجىمەڭلار، چاينى ئۆيدىمۇ ئىچىسىلەر. بۇ نەرسە پەقەت بىزدىلا بولىدۇ. ئۆزۈم تاغدىن تېرىپ كەلگەنمەن. بۇنى مېھرىگىياھ دەي- دۇ. ئىككى ئادەم دەملەپ، بىر قاچىدىن ئىچسە بىر - بىرىنى

ياقتۇرۇپ قالارمىش. بۇ بىر رىۋايەت، توغرىمۇ، تەقسىرلەر؟

يىگىت سۆزلىگەچ چاي دەملىدى، داستىخان ھېسابىدا بەلۈپ-غىنى يايدى، چۆگۈندىن بىر چىنە چاي قۇيۇپ، ئوڭ قوللاپ شەيخكە ئۇزاتتى. چاي ئاجايىپ خۇشبۇي، مەززىلىك بولۇپ، ئۇ-نىڭدىن تاغ رەيھىنى، ئىپار، كېيىكنىڭ ئۆتى، يەنە قانداقتۇر گىياھلارنىڭ پۇرىقى ئاڭقىپ تۇراتتى.

سۇلايمان چايدىن بىر ئوتلاپ، ساھىبخانىغا كۈلۈمسىرىدى:

— بۇ چايدىن ئىمامىڭىزغىمۇ دەملەپ بېرىپسىز — دە، مېھرى چۈشۈپ قالغاندۇر، سىزگە...

يىگىت تېرىكسىپ كەتتى:

— قويۇڭ، تەقسىر! — دېدى يىگىت قولىنى شىلتىپ، — ئۇ كاززاپنى كۈنىگە ئۈچ قېتىم مېھرىگىياھقا چۆمۈلدۈرسىڭىزمۇ پايدىسى يوق! مېنىڭ دىندىن چىقىشىمغا سەۋەبچى بولغانمۇ ئەنە شۇ قەسەمخور. بولمىسا يۈرتۇمنى تاشلاپ بىگانە بولۇپ يۈرەرمە-دىم؟ «لائىلاھە ئىللەللاھ» دەپ ھارۋامنى سۆرەپ يۈرمەسمىدىم!

— ئۇ سىزگە نېمە قىلدى؟

— ھەي، سورىماڭ، تەقسىر، ماڭا كۈن بەرمىدى. كۈندۈزى كۈلكەمنى بۇزىدۇ، كېچىسى ئۇيقۇمنى بۇزىدۇ. نەرسە سوراۋېرىپ سارالىڭ قىلىپ قويدى. سورىسا مەيلىدى، قوشنا بولغاندىكىن ئالدى — بەردى بولىدۇغۇ، توغرىمۇ؟ بىراق بۇ ئىمام ئالغىنىنى قايتۇرۇپ بەرمەيدۇ، شۇنىسى يامان. كەتمەن دەمسىز، قازان دەمسىز، پالتا دەمسىز، كۆزىگە نېمە كۆرۈنسە شۇنى سوراۋېرىدۇ. بۇ سورۇشى بىلەن بىر كۈنى ئەمەس بىر كۈنى ئايالىمنىمۇ سوراپ قالمىسىدى دەپ قورقىمەن. ياق، خۇدا ئىنساپ بەرمىدى، ئىشقە-لىپ، قىلىدىغىنىنى قىلىۋەردى... ئېلىشقا كەلگەندە بىسمىللا، بېرىشكە كەلگەندە ئەستاغپۇرۇللا. ئىشقىلىپ، قايتۇرۇپ بەرمەي-دۇ. سۆنۈپ كەتتى دەيدۇ، يوقالدى دەيدۇ... بىر كۈنى ئۆيىگە كىرسەم، يەتتە — سەككىز ئورغاق، پالتا دېگەندەك نەرسىلەر دۆۋىلىنىپ يېتىپتۇ. ھەمىدىن سورايدىكەنسەن — دە، كاززاپ

دېدىم. شۇنىڭدىن بېرى بىر يېڭىلىق يېپىنمۇ بەرمىدىم. كېيىن مېنى يامانلاشقا ئۆتتى. خوتۇنۇم بوشىنىپ ئىسسىقلىق ئىچكەنىدى، كۆرۈپ قاپتۇ. پالانچىنىڭ ئايالى مۇسۇلمان ئەمەس، روزا تۇتمايدۇ، دەپ گەپ تارقىتىپتۇ. بالا تۇغقان ئايالنىڭ بىرنېمە يېيىشكە ھەققى بارمۇ، يوقمۇ؟ يا بوۋىقىنى ئاچلىقتىن ئۆلتۈرۈشى كېرەكمۇ؟ بۇلارمۇ تۈرۈپ تۇرسۇن. بىر كۈنى ئىشكىمنىڭ ئالدىغا دۇئانە كېلىپ قالدى. نان بەردىم. قارىسام ئۇستۇېشى ئىت تالىغاندەك يامان، كىيىم - كېچەكلىرى تۆكۈلۈپ تۇرۇپتۇ. ئۆيگە ئېلىپ كىردىم، ئەسكى - تۇسكى كىيىملىرىمدىن بەردىم. ئىمانسىز ئىمام بۇنىمۇ ئاڭلاپ قاپتۇ. مەسچىتتە خالايىققا جار سېلىپ: «پالانچى قارلۇق يەھۇدىينى ئۆيگە ئەكىرىپ بىر قاچىدا تاماق يېدى، بۇنداق كاپىرنى مەھەللىدىن ھەيدەش كېرەك!» دەپتۇ. توۋا دېدىم، كىم كاپىر ئۆزى؟ بىر غېرىبكە تاماق بېرىپ خەيرلىك قىلغان مەن كاپىرمۇ ياكى بولمىسا بىراۋنىڭ ھەققىنى يەپ، كۆزىنى يۇمۇۋاتقىنى شۇ ئىمام كاپىرمۇ؟ بىز ئوقۇمىغان ئادەممىز، مانا ئۆزۈڭلار ئېيتىڭلار، مۇسۇلمانمۇ، كاپىرمۇ، ئىشقىلىپ، ئىنسان بالىسى ئىشىك ئالدىدا زار قاقشاپ تۇرسا، ئۇنىڭ ھاجىتىدىن چىقىش كېرەكمۇ ياكى يوقال دەپ كەينىگە تېپىش كېرەكمۇ؟

— بىراۋنىڭ ھاجىتىدىن چىقمىغان مۇسۇلمان ئەمەس، — دېدى بابا ماچىن.

— ياشاپ كېتىڭ، ئاغا! قۇل خوجا ئەھمەد پىرىم ھەم شۇنداق دەپتۇ. ئول ھەزرەتنىڭ بىر ھېكمىتى بار ئىدى. بۇرۇن بارغانلا يېرىمدە يادلاپ يۈرەتتىم، مانا ئەمدى ماۋۇ تەقسىرىم ئېيتقانىدەك قورساق قايغۇسى بىلەن بولۇپ كېتىپ، ئېسىمدىن چىقىپتۇ، — قارلۇق بېشىغا ئۇرۇپ قويدى. بابا ماچىن تەۋەككۇل قىلىپ شەيخىنىڭ مەشھۇر بېيتىنى ئوقۇدى:

سۇننەت ئەرمىش، كاپىر بولسا بەرمە ئازار،
كۆڭلى قاتتىق دىل ئازاردىن خۇدا بىزار...

— شۇ، دەل ئۆزى شۇ. تۇرقىڭىز قوپال بولغىنى بىلەن ئۆزىڭىز ياخشى ئادەمگە ئوخشايدىكەنسىز. ھەزرىتى سۇلتانىمنىڭ بېيىتىنى ياد بىلمىدىكەنسىز.

سۇلايمان يەر تېگىدىن شەيخكە قاراپ قويدى، كېيىن بابا ماچىنغا ئىشارە قىلىپ دېدى:

— بۇ تەقسىر شەيخ ئەھمەد يەسسەۋىي ھەزرەتلىرىنىڭ قولىدا تەھسىل ئالغان...

— ۋاھ، ۋاھ! — دەۋەتتىي يىگىت ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ، — مەن دىندىن چىققان بىر ئاسىيمەن. شۇنداقتىمۇ ئېتىكىڭىزنى تاۋاپ قىلمەن. سۇلتانىمنى كۆرگەنىكەنسىز - دە؟ — ئۇ بابا ماچىنىڭ ئېتىكىنى كۆزىگە سۈرتتى. شۇ پەيتكىچە ھېچكىم بابا ماچىنغا سەجدە قىلمىغانىدى. شەيخ كۈلدى، بابا ماچىن قىزاردى. يىگىت ئورنىغا قايتىپ ئېغىر تىن ئالدى، — قېنى شۇ شەيخ بوۋا بىزنىڭ كەنتىمىزگىمۇ بىر كەلسە، زالىملارنى يىغىپ ئىنساپقا چاقىرسا، ھەي خۇدادىن بىخەۋەر، بىر غېرىبنى ئاياغ ئاستى قىلما، بۇمۇ ساڭا ئوخشاش ئىنسان بالىسى، دەپ قورقۇتۇپ قويسا... كېلەلمەيدۇ - دە، ... ھەزرىتى سۇلتان يالغۇز، زالىملار كۆپ، توغرىمۇ، تەقسىرلەر؟

ھەممەيلەن سۇكۇتكە چۆمدى. شەيخ ئويلايتتى: «بۇ يىگىت تېخى ئىسلامدىن پۈتكۈل يۈز ئۆرۈگەن ئەمەس. بۇرگىنىڭ ئاچچىقىغا كۆرپىنى ئوتقا تاشلاپتۇ. ئىنشائاللا، ئۇنى ھەق يولىغا قايتۇرساق بولغاي».

سۇلايمان يىگىتكە باقتى، بىرنېمىنى سورىغىلى ئېغىزىنى جۈپلىدى. شۇ پەيت يىگىت ئۆزى گەپ ئاچتى:

— داستانىم چالا قالدى، چۆگۈنۈم يەنە بىر قاينىغۇچە قالغىنىمۇ سۆزلەپ بېرەي. بىر كۈنى ئىمامنىڭ ئۆيى بىلەن بىزنىڭ ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تام بۇزۇلدى. يامان خوتۇننىڭ ئېغىزىغا ئوخشاش ئېچىلىپ تۇرمىسۇن، ياساپ قويماي دېدىم. لاي قىلدىم، ئەمدى تامنى ياساپ تۇرسام، لوكۇلداپ ئىمام كېلىپ قالدى.

«هوي، بىتەۋپىق، نېمىشقا مەن تەرەپتىن توپا ئالدىڭ، سەن كاپىرغا يەر يەتمىدىمۇ؟» دەپ ۋارقىرىدى. تامنىڭ ئەسلىي ئورنىنى كۆرسەتتىم، ئەمما ئىمام ئۇنىمىدى. «بۇ مېنىڭ يېرىم، ئىككى گەز نېرىغا سۇرىسەن» دەپ تۇرۇۋالدى. قوشنىلارنى چاقىردى. مەسچىتكە ئادەم ئەۋەتتى. ئىككى سەللىلىك كەلدى. بۇ ياقتا مېنىڭ گۇۋاھلىرىم، قاششاق ئوقۇمىغان كىشىلەر، ئۇ ياقتا ئىمامنىڭ گۇۋاھلىرى، مەرتىۋىلىك، ئېغىزىدا ئىلمى بار، يۈزلىرى قىزىل كىشىلەر. «مۇسۇلمان مۇسۇلمان بىلەن يەر تالاشمايدۇ» دېدى موللا. «ئىمام مۇسۇلمان بولسا، نېمىشقا بىراۋنىڭ يېرىنى ئىگىلىۋالماقچى بولىدۇ؟ بۇنىڭدىن قارىغاندا ئىككىلىمىز كاپىر ئىكەنمىز ـ دە» دېدىم مەن. ئىمام ۋايداد دېگىلى باشلىدى. قازىنىڭ قېشىغا بارىمىز دەپ تۇرۇۋالدى. ئاقساقال كەلدى، ئادەم يىغىلدى. «ئىككى گەز يەر كىمدىن قالمايدۇ، سەمەت، — دېدى ئاقساقال، — بۇ يالغان دۇنيادا ھەممە كىشى ئىككى گەز يەرنى دەپ يۇرۇپتۇ، بەر ئۇنىڭ كۆزى تويسۇن». دەۋانى سورىغۇچى قازى بولغاندىكىن نېمە قىلالايتتىڭ، توغرىمۇ، تەقسىرلەر؟ بولدى دەپ تامنى ئۆزۈم تەرەپكە ئىككى گەز سۈردۈم. ئەمما، بەربىر ئىمامغا ئىنساپ كىرمىدى، يەنە قازىغا چېقىپتۇ. قازى، سەمەتنى مەھەللىگە قوشماڭلار، دەپ پەتىۋا بېرىپتۇ. ساتىراشقا بارسام چېچىمنى ئالمىدى، قاسساپقا بارسام گۆش بەرمىدى، باققال تۇز بەرمىدى. ئۆيدىن چىقالماي قالدىم. ھېلىمۇ ياخشى ئالا سىيىر بار ئىكەن، بولمىسا ئاچلىقتىن ئۆلەتتۇق. مېنى خورلۇق تۇتتى. ھارۋامنى ھەيدەپ چىقىپ كەتتىم. مانا بىر يىل بولدى، ئىگىسىز تاغنىڭ ئارىسىدا غارنى ئۆي قىلىپ تەمتىرەپ يۈرۈپتىمەن...

شەيخ ئىچىدىن ئۇۋلىپ كەتتى، كۆز ئالدىدا قۇرغان تۇتۇپ، مەسچىتنىڭ ئايۋانىدا قەسەم ئىچىپ تۇرغان شاھابىددىن ھاجى، تالىپلارنىڭ ھەققىگە خىيانەت قىلىپ مەدرىسە ھويلىسىغا ئورۇق ئۆچكىنى يېتىلەپ كىرگەن ئەشرەپخان قازى، مانا شۇ غېرىب قارلۇقنىڭ كۆلىسىگە قولىنى سوزغان ئىمام نامايان بولدى. ئۇ

يىگىتكە تىكىلدى.

— ماڭا قاراڭ، يىگىت.

قارلۇق قولىدىكى چۈشۈق بىلەن يەرنى جىجىلاپ ئولتۇرغاندى، بېشىنى كۆتۈردى.

— سىزنى بىر ئوي ئاۋارە قىلىپ تۇرۇۋاتىدۇ. بۇ تەقسىرلەر مېنى دىنغا قايتۇرغىلى كەلگەن، دەپ خىيال قىلمۇاتىسىز. بۇ خىيالىڭىزدىن يېنىڭ. مەن سىزنى دىنغا دەۋەت قىلمايمەن. شۇڭا رىكىم، جاھىلىيەت دەۋرى ئاياغلاشتى. ئىسلام ماتا شۇ ئاقار سۇدەك ھاياتلىق بېغىشلىغۇچى دەريادۇركىم، تەشنا كىشىلەر ئۇنىڭغا ئىنتىلگەيلەر. ئىمان ۋە ياخشىلىق تىلىگەن، پاكلىق ۋە ساۋاب ئىزدىگەن ھەربىر بەندە مۇرادىنى تاپقاي.

قارلۇقنىڭ قەيسەرلىكى تۇتتى.

— ئۆزرە، تەقسىر، گېپىڭىزنى چۈشەندىم. ئىشقىلىپ، دې-گىنىڭىز بولغاي، دېمەك، بىراۋ مېنى ئۇرۇپ ـ سوقسا چىدىشىم، غىڭ ـ پىڭ دېمەي بوينۇمنى ئېگىپ تۇرۇشۇم، ئېغىزىمدىكى نېنىمنى ئېلىۋالسىمۇ، قوللۇق، تەقسىر، ئەمدى نان يېمەيمەن، دەپ ئاچلىقتىن ئۆلۈشۈم كېرەك ئىكەن ـ دە؟ مەن بۇنىڭغا رازى ئەمەسمەن. ئۆز قولۇڭغا تايىنىپ ئەل قاتارى كۇن كۆرەي دېسەڭ، بۇنىڭغا ئىمكان بەرمىسە، ھەر كۇنى بېشىڭدا قۇرئانىنىڭ ئايىتىنى تاياقتەك ئوينىتىپ تۇرسا... بۇنداق دىنىنى نېمە قىلىمەن؟ دىنى ئىسلام بىزدەك ئۇستىبېشى يېلىڭ، پۇتى يالاڭ، قورسىقى ئاچ كىشىلەرنى ياقلىشى كېرەكمۇ، ئەمەسمۇ؟ قۇرئان كىم ئۇچۇن نازىل بولغان ئۆزى؟ يالغان مولىلىلار ئۇچۇنمۇ ياكى ھەممە ئۇچۇنمۇ؟

— «قۇرئان كەرىم» ئاللانىڭ سۆزى. ئۇ ھەممىگە، شاھقە-مۇ، گادايغىمۇ ۋاجىپ، ئەللامىگىمۇ، ئاۋامغىمۇ، ئەۋلىياغىمۇ، دەرۋىشكىمۇ ۋاجىپ. بىر دىيانەتسىز قازى، سانتۇن مۇپتى، نادان موللا ئىسلامنىڭ ۋەكىلى ئەمەس. ئاسماندىن يامغۇر ياغسا جۇملە ئالەم بەھرە ئالىدۇ، قىرلاردا ھەرخىل گىياھلار كۆكىرىپ چىقە-

دۇ. بۇ گىياھلارنىڭ ئىچىدە مانا بۇ مېھرىگىياھتەك ئادەمگە مەل-ھەم بولىدىغىنىمۇ، تېتىپ قويسىڭىز زەھەرلەپ ئۆلتۈرىدىغىنىمۇ بولىدۇ. خۇددى شۇنداق، توققۇز پەلەكنىڭ ئىگىسى ئادەملەرنى ياخشى - يامان قىلىپ ياراتقانمىش. بىرى دانا، بىرى جاھىل، بىرى سېخىي، بىرى بېخىل، بىرىنىڭ كۆزى توق، بىرىنىڭ كۆزى ئاچ، بىرى قانائەت ئىگىسى، يەنە بىرى نەپسى بەندىسى، بىرى ھايا بىلەن تارتىنىشتىن كېيىم كىيگەن، يەنە بىرى شەرمەن-دىلىكنى كەسىپ قىلغان... نېمە چارىڭىز بار؟ سىز بىر كاززاپ ئىمام تۇپەيلى دىندىن چىقىپسىز. بۇنىڭ بىلەن ئۇ كاززاپنىڭ گۇناھى كېمەيمەيدۇ. سىزنىڭمۇ قىممىتىڭىز ئاشمايدۇ. ئىمام سىزنى خورلىغان بولسا، بىلىڭكى، ئۇ ئەل ئارىسىدا قارغىشقا قالدى. مەزلۇمنىڭ ئىلتىجاسى راۋا بولغاي. يۇرتىڭىزغا بېرىپ قازى بىلەن ئىمامنىڭ ھۆكۈنكى ھالىتىنى سۈرۈشتۈرۈڭ. ئۇ يا ئىماملىقتىن ھەيدەلگەن، يا بىرەر بالاغا گىرىپتار بولغان. بىر غېرىبنى يىغلاتقان زالىمنىڭ كۆلۈپ يۇرۇشنى ئاللا خۇش كۆرمەيدىغەي. ئەلقىساسۇ مىنەلھەق، ھەر كىشىگە ئەجرۇ مۇكاپات بار.

— ئۇنداقتا، نېمە قىل دەيسىز؟! — قارلۇقنىڭ پىغانى ئۆرلىدى، — بېشىمنى تاشقا ئۇرۇپ ياراي دېسەم، ئىككى نارەسىدىنىڭ ئۇۋالىغا قالىمەن.

— تۇركىتە بىر ماقال بار، ئاداشساڭ كۆپچىلىك بىلەن ئاداش دېگەن، كۆرۈپ تۇرۇپتۇق، بىر يىلدا گاداي بولۇپسىز، ئىككى يىلدا ئادا بولىسىز.

قارلۇق بىرنېمە دېمەكچى بولۇپ ئېغىزىنى جۇپلىدى. دەل شۇ پەيتتە يىراقتا ئات كىشنىدى. قارلۇق يالت قىلىپ شۇ تەرەپكە قارىدى، سۇنىڭ ئۇ تەرىپىدە ئات مىنگەن ئاق قالپاقلىق بىر كىشى تۇراتتى. ئات يەرنى تېپىپ كۆككە چاپچىيتتى، ئاق قالپاق كىشى تىزگىننى تارتىپ، بىر قولىنى ھاۋادا ئوينىتىپ ۋارقىرىدى:

— ھەي، قارلۇق، بارمۇ سەن؟!

ئات سوزۇپ كىشنىدى. ئاتلىق كىشى يەنە ۋارقىرىدى:

— هەي !!!...

قارلۇق يىگىت ئىرغىپ ئورنىدىن تۇردى، رەڭگى دەرھال قىزاردى، كۆزلىرىدە توساتتىن غەزەپ چاقنىدى، تۆت سەكرەپ سۇنىڭ بويىغا باردى، ئاتلىق كىشىگە بىر تىكىلدى ـ دە، قوللىرىنى ئاغزىغا كاناپچە قىلىپ جاۋاب بەردى.

— مەن بار...

قارلۇق ئىلدام ئىزىغا قايتتى، ئۇياق ـ بۇياققا قارىدى.

— ئۆزرە، تەقسىرلەر، — دېدى تەمتىرەپ، — مەن بارمەسام بولمايدۇ. قارلۇققا بالا كەپتۇ، مەن كەتتىم.

ئۇ تېزلىكتە كەپىگە كىرىپ كەتتى، نېمىلەرنىدۇر تاراقشىتتى، ئاندىن بىر ئۆرۈمە قامچىنى كۆتۈرۈپ چىقتى، كەپىنىڭ سىرتىدىن چۈلۈڭۇرنى ئېلىپ تېزلىكتە بېلىگە باغلىدى. كۈمۈشتەك يالتىراپ تۇرغان ئاپتاپقا ئالدىراپ ـ تېنىپ ئېگىلىپ سالام بەردى ـ دە، دىكىلداپ دەريا بويىغا قاراپ كەتتى.

ئۇ ئۇدۇل دەريانىڭ بويىغا بېرىپ ئۆزىنى سۇغا ئاتتى. ساھىلدىكى ئاتلىق ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى ـ دە، قارلۇقنى ئېتىغا مىنگەشتۈرۈپ، قامچا سالدى. ئۇلار بىردەمدىلا كۆزدىن غايىب بولدى.

«نان تالاشقىلى كەتتى، — دېدى شەيخ ئۆزىگە ئۆزى گەپ قىلغاندەك، — قارلۇقنىڭ كۆزى توق، قورسىقى ئاچ، روكىنىدىنىڭ قورسىقى توق، لېكىن كۆزى ئاچ. يا رەببىم!»

ئۇلار دۇئا قىلىپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى. ھەزرەتنىڭ كۆز ئالدىدىن بايىقى مەنزىرە نېرى كەتمىدى. ئۇ قارلۇقنى چاقىرىپ كەلگەن كىشىنىڭ ئىسيانچىلاردىن ئىكەنلىكىنى سەزدى. ئىككى كۈندىن بېرى، روكىنىدىن ئۆز خەلقى بىلەن جەڭ قىلىۋاتاتتى. شەيخ يەردىن بېشىنى كۆتۈرمەي قەلئەگە قاراپ كېتىۋېتىپ كۆڭلىدە تەگسىز خىياللارغا بېرىلدى. «يارەببىم، ئەجەبا توقلار بىلەن ئاچلار ئوتتۇرىسىدىكى جەڭ مەڭگۈ داۋام قىلارمۇ؟ ئادەمزاتى شۇنچە شەپقەتسىزمىدۇر؟! قاشقىرمۇ تويسا ئېغىزىدىكى لوقمىسىنى ئۇرۇقداشلىرىغا بېرىدۇ. ئادەم بالىسى ئۆزىدىن ئاشقانىنى بىراۋغا

بېرىشتىن قىزغىنىدۇ، يېمەي - ئىچمەي چىرىتىپ تاشلايدۇ. ئەمما، بىرەر موھتاجغا راۋا كۆرمەيدۇ. ئەي رەببىم، بىر ھېكمەتىڭگە ئەقلىم يەتمەي ئۆرتىنىمەن، قايسى ئىنسان ئىلىم - ئېرپان ئىگىلەپ موللا بولسا، ئالىم بولسا ئۇ ئۆزىنى باشقىلاردىن بىر غېرىچ يۇقىرى قويىدۇ، نەپسىگە بېرىلىدۇ. تۇرلۇك - تۇرلۇك كېسىلىشكە، تاتلىق - تاتلىق يېيىشكە ئىنتىلىدۇ. بىراۋنىڭ رىزقىغا قول سوزىدۇ، ئەلدىن ئۈيالمايدۇ، ئىگىسىدىن قورقمايدۇ. ئەكسىچە كۆڭۈل كۆزى كور، مەكتەپ كۆرمىگەن ئاددىي كىشىلەر بولسا ئەمگەك ئاستىدا كۈن كەچۈرۈپ، قانائەتنى ئۆزىگە زىننەت دەپ بىلىدۇ، ھارامدىن ھەزەر قىلىدۇ، بىر نان تاپسا يېرىمىنى موھتاجغا بېرىدۇ، ئىمانىنى ساتمايدۇ. مەن ئاسىي بەندەڭمەن، شەك كەلتۈرگەن بولسام ئۆزۈڭ كەچۈرگىن، ئەمما بۇ ئىشىڭدىن ئەقلىم لال. ئەجەبا زاماندىن زامان ئۆتۈپ ئۆلىما بىرلە پۈقرا ئارىسىدىكى بۇ ئىختىلاپ داۋام قىلىۋەرسە قانداق بولغىنى؟ ئۇلۇسنىڭ كۆز تىككىنى ئاشۇ ئالىملار ئەمەسمۇ؟! قولى قاداق، پۈتى يالاڭ، قورسىقى ئاچ ئەمگەكچىنى، كۆزلىرى ياشقا تولغان يېتىم - يېسىرنى خان ۋە بەگزادىلەرنىڭ زۇلمىدىن ھمايە قىلىپ، ئۇلارنىڭ جېنىغا مەلھەم بولىدىغان كىشى كىم؟ ئۇ ئەھلى ئىلىم، پەزلۇ كامال ساھىبلىرى ئەمەسمۇ؟ خەلق ئۇلارنى پەرزەنتلىرىم دەيدۇ. شۇنداق ئىكەن، ئۆز ئاتا - ئانىسىنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇشتىن باش تارتقان گۇمراھلارنى نېمىدەپ ئاتايمىز؟ ئەلھەزەر، ئەي پەرۋەردىگارىم! يولدىن ئازغان بەندىلىرىڭنىڭ كۆكسىگە ئىنساپ ۋە دىيانەت ئۇرۇقىنى چاچقىن، پەرۋەردىگارىم، سەندىن بۆلەك ھىماتچىم يوق، سەن ئۆزۈڭ مېھرىبانسەن، يالغۇز ساڭلا سېغىنىمەن...»

8. قارا داۋاندىكى جەڭ

ئۆزۈڭ مەدەت بەرگىل، ياداتاش،
ئاتلىق ئەمەس، پىيادىمەن، ياداتاش.

— مەجۇسىيلەرنىڭ قەدىمكى قوشاقلىرىدىن

روكنىددىن شەيخ بىلەن ۋاقتىنچە خەيرلەشكەندىن كېيىن ئۇچ كۈنگىچە ئۇنىڭ ھۇزۇرىغا كېلەلمىدى. ئۇ قارلۇقلارنىڭ ئىسيانىنى باستۇرۇش ئۈچۈن قارا داۋان تەرەپكە كەتكەنىدى.

قارلۇقلارنىڭ يۇرتى ئەسلىي مەركى بىلەن قۇلانىنىڭ نېرىسىدا، بالاساغۇن تەۋەسىدە ئىدى. لېكىن، ئۇلار ئىسپىجاپ ۋىلايىتىدىمۇ ئانچە - مۇنچە ياشايتتى، تۆت يىل بۇرۇن قىتانلار باستۇرۇپ كەلگەندە ئۇلار يەرلىكلەر تەرىپىدە تۇردى. بىراق، قارلۇق دېسە، روكنىددىننىڭ يەلكىسى قىچىشاتتى، ئۇلار بەربىر گورخان بىلەن بىر، تىلى باشقا، دىلى باشقا دەپ ئويلايتتى. شۇ خىيال سەۋەبىدىن ئۆز يېقىنلىرىغا مۇلۇك تەقسىم قىلغاندا قارلۇقلارنىڭ سۈيى مول، بولۇق يەرلىرىگىمۇ كۆز تىكتى. ئۇلارنىڭ ئاتا مۇلۇكلىرىنى كېسىپ - قىرقىپ قولىنى قىسقا قىلىشقا باشلىدى. قارلۇقلار بۇنىڭغا نارازى بولدىيۇ، ئەمما ئاچچىقىنى ئىچىگە يۇتۇشتى. قىتانلار مەغلۇپ بولغان ئىسپىجاپتىكى ھەربىر ئائىلىدىن تۆلەم ھېسابىدا بەش — ئون دىناردىن سېلىق ئالاتتى. ئۆلگەننىڭ ئۇستىگە تەپمەك دېگەندەك روكنىددىن يېڭى سېلىقلارنى يولغا قويغانىدى. بۇ ھال قارلۇقلارغا ھاقارەت بولۇپ تۇيۇلدى. كەنتلەردە غەلىيانلار

كۆتۈرۈلدى. ئاقساقاللار مەسلىھەت قىلىشىپ، روكىنىدىنغا سۆزغا - سالام بىلەن ئەلچى ئەۋەتتى. ھاكىمنى مۇرەسسەگە، ئىنساپقا ئۈندىدى. لېكىن، روكىنىدىن بۇنى ئاجىزلىق، قورقاقلىق دەپ چۈشەندى. قارلۇق ئەلچىلىرىنىڭ كۆزى ئالدىدا قىممەت باھالىق ھەدىيىلەر — چىن شايىلىرى، بۇخارانىڭ زەر چاپانلىرىنى ئوتقا تاشلاتتى. ئەلچىنىڭ ساقال - بۇرۇتىنى قىردۇرۇپ سازايى قىلىپ يولغا سالدى. ئۇنىڭ يەنە «ئۇچ كۈن ئىچىدە قىشلاقنى بوشىتىپ كۆچۈڭلار، بولمىسا ئۆيۈڭلەرگە ئوت قويۇپ مۈشۈ لاتا - پۈتىدەك كۈلىنى كۆككە سورۇغايمەن» دەپ شەرت قويدى. ۋىلايەتنىڭ تۈرلۈك شەھەرلىرىدە ياشايدىغان قارلۇقلار روكىنىدىنىڭ بۇ جاھىللىقىدىن دەرغەزەپ بولۇپ، قوللىرىغا قورال ئالدى. «مەرد بولساڭ ئەتە قارا داۋانغا كەل، ساڭا ئۇرۇشۇنى بىر ئۆگىتىپ قويايلى!» دەپ خەت يوللىدى. روكىنىدىن مۇ ئەسلىي شۇنى كۈتكەنىدى. شۇڭا، يېنىغا ئەللىككە يېقىن تاللانغان تۈركمەن جەڭچىلىرىنى ئېلىپ پېشىنگە يېقىن قارادۆاندىكى دولانەزارلىققا قاراپ يۈرۈپ كەتتى. دولانەزارلىقنىڭ ئەتراپى ئوچۇق مەيدان بولۇپ، بىر تەرىپى داۋانغا تۇتاش، يەنە بىر تەرىپى تار جىلغىغا بېرىپ تاقىلاتتى. روكىنىدىن ئاق ئېتىنىڭ يۈگىنىنى قاتتىق تارتتى، ئات ئاسمانغا چاپچىدى، گويا ئۇمۇ ئىگىسىگە ئوخشاش ئۇرۇشقا خۇمار بولغاندەك، ئارامسىز تېپىرلىدى.

جىلغا تەرەپتە بىر توپ قارلۇق كۆرۈندى. ئۇلارنىڭ يىگىرمە — ئوتتۇز چاغلىقى ئاتلىق، قالغانلىرى ئاساسەن پىيادە ئىدى. قارلۇقلارنىڭ گۈرزە، كالتەك، ھەتتا ياغاچ ئارا كۆتۈرگەنلىرىمۇ كۆرۈنەتتى. ئىسيانچىلار دەريانىڭ ئۇ تەرىپىدە توختىدى، بىر يەرگە جەم بولۇپ نېمىلەرنىدۇر مەسلىھەت قىلدى. ئاردىدىن بىر قىزىل ئاتلىق ئايرىلىپ چىقتى - دە، ھاكىم تەرەپكە يېقىنلاپ كېلىپ، قوللىرىنى ئېغىزىغا كاناي قىلىپ توۋلىدى:

— ھەي زالىم، كېچىككەن بولساڭمۇ ئەقلىڭنى يىغ! سۆزۈڭ-

نى ياندۇرۇۋال! سېلىقنى تۆلەيلى، يۇرتىمىزغا تەگمە! بۇ يەرلەر-
مۇ سەمەرقەنتنىڭ يەرلىرى ئەمەس، قاراخانىيلاردىن بۇرۇنمۇ بار
ئىدى. قوشۇلمىساڭ كەل ئېلىشىمىز، ئاغاڭغا ئوخشاش كىرگىلى
تۆشۈك تاپالماي قالىسەن، بالا...

«بالا» دېگەن سۆز روكىنىددىننىڭ زېتىغا تېگىپ كەتتى. ئۇ
ساداققا قول سوزدى، سۇلھى تەلەپ قىلىپ سۇ بويىدا تۇرغان
قارلۇققا قارىتىپ ئوق ئۇزدى. ئوق ۋىزىلداپ بېرىپ ئەلچىنىڭ
يېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى - دە، قېرى دولاناغا سانجىلدى. قارلۇق
كەينىگە چېكىنىدى، ئىككى قولىنى كۆتۈرۈپ قوۋمىغا قارىدى.
بىر دەملا «ئامىن! تەڭرى بىزنى قوللاپ زالىمنىڭ ئېغىزىدىن قان
كەلسۇن!» دېگەن خىتاب ئاڭلاندى. شۇ زامان ئىسيانچىلار يوپۇ-
رۇلۇپ ئېقىنىنىڭ بۇ تەرىپىگە ئۆتۈشكە باشلىدى.

تۇركمەن يىگىتلەر قىلىچلىرىنى يالىڭاچلىدى. ئۇلار ئات ئۈي-
نىتىپ، گۈرزىلىرىنى ھاۋادا پۇلاڭلىتىپ، ئارىلىرىنى تەڭلەپ
چۇقان سالغىنىچە ئېقىندىن ئۆتۈۋاتقان قارلۇقلارغا يۇزمۇيۇز چىق-
تى. روكىنىددىن كەينىدىرەك، توپىلىكتە تۇراتتى. ئۇ ئالدىنقى
قاتاردىكى تورۇق ئات مىنگەن قارلۇقنىڭ كۆكسىنى نىشانلاپ ئوق
ئاتتى. قارلۇق پالاقلاپ سۇغا يىقىلدى. بۇنى كۆرۈپ ئىسيانچىلار
قىيقاس - چۇقان كۆتۈرگىنىچە باستۇرۇپ كېلىشكە باشلىدى.
تۇركمەن يىگىتلەر ئاتلىرىغا قامچا سالدى. يۇزمۇيۇز جەڭ باشلاڭ-
دى. روكىنىددىننىڭ يىگىتلىرى ئاۋۋال قارلۇقلارنىڭ ئاتلىقلىرىنى
بىر تەرەپ قىلايلى دەپ ئويلىدىمۇ ئۇدۇل ئاتلىقلارغا ھۇجۇم قىل-
دى. بىر تۇركمەن تېزلىكتە بېرىپ ئاتلىق قارلۇقنىڭ كۆكرىكىنى
مۆلچەرلەپ نەيزە ئاتتى. قارلۇق بېشىنى ئېگىۋالدى، نەيزە تۆت
قەدەم نېرىدا جەڭ قىلىۋاتقان تۇركمەن يىگىتنىڭ مۇرىسىگە ساڭ-
جىلدى. ئامىتى كەلگەن قارلۇق نەيزىلىك نۆكەرنىڭ قولىدىكى
قىلىچىنى ئۇرۇپ سۇندۇرۇۋەتتى. شۇ چاغدا قارلۇقنىڭ بىلىكىگە
قىلىچ تەگدى.

جەڭ بارغانسېرى ئەۋجىگە چىقتى قارلۇقلار تۇرۇپ - تۇرۇپ

ۋارقىراپ بىر - بىرىنى روھلاندۇراتتى. «باس، قارلۇقۇم! يو- قال، نامەرد! ياتار يەرىڭ مۇشۇ، يا ۋەتەن، يا ئۆلۈم!» دەپ ئەتراپىنى بىر ئالاتتى.

ئات تۇياقلىرى ئاستىدا بىرنەچچە قارلۇقنىڭ ئۆلۈكى قالدى. روكىنىدىننىڭ يىگىتلىرى جەسەتلەرنىڭ كۆكسىگە نەيزە سانجىپ تەلۈنلەرچە كۈلەتتى، ئاتلىرىغا توختىماي قامچا سېلىپ، ئۇچرىغان- لىكى قارلۇقنى ساۋايتتى.

گۈرزە ۋە كالتەككە ئۈمىد باغلىغان قارلۇقلار قىلىچ، قال- غان، ئوقيا بىلەن قوراللانغان نۆكەرلەرنىڭ ئالدىدا ئاجىزلىق قىلدى. ئۇلارنىڭ ئاتلىرى نابۇت بولدى. ئون — ئون بەشچە ئاتلىقنى ھېسابقا ئالمىغاندا كۆپ ساندىكىلىرى پىيادە قالغانىدى. ئىسيانچىلار بېلىدىكى ئارقانلىرىنى يېشىپ، قىلىچ ئوينىتىپ باس- تۇرۇپ كېلىۋاتقان نۆكەرلەرنىڭ ئۈدۈلىدا تۇرۇۋالدى. نۆكەرلەر ئېڭىشىپ قىلىچ ئۇرماقچى بولغاندا، قارلۇقلار گۈرزە بىلەن ئاد- نىڭ كاللىسىغا سالدى، ئاندىن غۇلاچلاپ سالما تاشلىدى. نۆكەر- لەر تورغا چۈشكەن بۆدۈنىدەك ھالغا چۈشۈپ قالدى. قارلۇقلار ئۇلارنى سىلكىپ يەرگە يىقتتى - دە، قولىدىكى قىلىچنى تارتىۋې- لىپ دەرھال كاللىسىنى كەستى. ھەش - پەش دېگۈچە يەتتە - سەككىز نۆكەر يەر چىشلەپ بېشىدىن جۇدا بولدى. يەردە دومىلاپ ياتقان نۆكەرلەرنىڭ ئاتلىرى كىشنەپ قېچىشقا باشلىدى. روكىنى- دىن باشلىق بىر توپ نۆكەرلەرمۇ قارلۇقلارنىڭ بۇ تۇزىقىدىن چۆچۈپ ئاتتىن چۈشۈۋېلىشتى. ئۇلار قارلۇقلار بىلەن يەكمۇ يەك ئېلىشىشقا كىرىشتى. ئارا بىلەن گۈرزىنىڭ قۇلايسىزلىقى، كال- تەكلەرنىڭ ئېغىرلىقى قارلۇقلارنىڭ جېنىغا زامىن بولدى. بۇنىڭ ئۈستىگە قارلۇقلار ئۆمۈر بويى بىراۋ بىلەن ئۇرۇشماي مېھنەت بىلەن كۈن كەچۈرگەن، ھەربىي ئىشلارنىڭ سىرلىرىدىن بىخەۋەر ئىدى. روكىنىدىننىڭ سەرۋازلىرى ئىسيانچىلارنى جازالاش ئۈچۈن مەخسۇس تەييارلانغان گەۋدىلىك، كۈچلۈك، ئادەم ئۆلتۈرۈشتە مەخسۇس مەشىق قىلدۇرۇلغان قاتىللار ئىدى. ناماز ئەسىرگە

بارغاندا هەر ئىككى تەرەپتىن قولى كېسىلگەن، ئوق تەگكەن، چېپىلغان ياردارلار كۆپەيدى. ئېقىنىنىڭ سۈيى قانغا بويالدى. بىرەر سائەتتىن كېيىن روكىنىددىنىنىڭ نۆكەرلىرى ئۇستۈنلۈكنى ئىگىلەشكە باشلىدى. قارلۇقلار قارا داۋانغا چېكىندى. ئەمدى ئۇلارنىڭ نىجاتلىق يولى پەقەتلا يادا تاشلا ئىدى. روكىنىددىنمۇ ئۆزىنى ئازراق بېسىۋېلىپ سۈدا يۈز - قولىنى چايقاپ ئېغىر تىندى، ئاندىن جەڭ مەيدانىنى ئايلىنىپ چىقتى. نۆكەرلەرنىڭ بىر قىسمى ئۆلۈپ ياتاتتى، يەنە بىر قىسمى ئىگراپ ئولتۇراتتى. ئەما، قارلۇقلارنىڭ جەسىتى كۆرۈنمەيتتى. «قېنى ئۇلارنىڭ جەسەتلىرى، نەگە كەتكەندۇر؟» دېدى روكىنىددىن ئەرۋاھى ئۆرلەپ، قارلۇقلار كېيىن كېلىپ كۆمۈۋېتىش ئۈچۈن ئۆلگەنلەرنى تاشلارنىڭ كاۋاكلىرىغا يوشۇرۇپ قويغانىدى. ياردار بۇرادەرلىرىنى بولاسا، ئېلىپ كېتىشكەنىدى.

قارلۇقلار داۋاندا خېلى ئۇزۇنغىچە دەم ئالدى. ئۇلار ئەمدى خاتىرجەم ئىدى. بۇ داۋان ئۇلارنى نەچچە قېتىم پالاكەتلەردىن ساقلاپ قالغان، شۇڭا هازىرمۇ زالىمنىڭ قەستىدىن ئۆزلىرىنى ئاسراپ قالىدىغانلىقىغا ئىشىنەتتى. قارلۇقلارنىڭ ئۈمىدى يادا تاشىتا ئىدى. روكىنىددىن بۇ يەرلىك ئەمەس، نۆكەرلەر ياللانما، ئۇلار سىرلىق داۋاننىڭ كارامىتىنى بىلمەيدۇ. قارلۇقلار داۋاننىڭ تۆپىسىدىن تاش دومىلاتتى. قازاندەك بىر قارا تاش روكىنىددىنىنىڭ ئالدىغا بېرىپ چۈشتى. روكىنىددىن تېزلىكتە ئۆزىنى چەتكە ئالدى ۋە ئۈستىگە قاراپ پوپوزا قىلدى.

— هەي هايۋان، هازىر چىقمەن، باردىغان يېرىڭنى تاپالماي، قۇزغۇنغا يەم بولغايسەن، هارىمى!

تۆپىدىن سەمەتنىڭ ئاۋازى كەلدى:

— ئەركەك بولساڭ، بۇ يەرگە چىق! ئۆلۈكلىرىڭنى ساناپ بولدۇڭمۇ، هەزىلەك؟

روكىنىددىن قالغان نۆكەرلىرىنى توپلىدى. ئۆزى ئىرغىپ ئاق ئېتىغا مىندى.

— باستۇق، لاچىنلىرىم! ھەربىر قارلۇقنىڭ بېشىغا مىڭ تىللا بېرىمەن. بۇ ھارامزادىلەرنى يوقاتقانغا ئۇلارنىڭ ھويلا - ئارامى، ئەھلى ئايالى مۇكاپات. لاچىنلىرىم، شىر يۈرەك بولۇڭلار، غازى بولغايسىز، غازى!

نۆكەرلەرنىڭ ئارىسىدا ئىسپىجاپ ۋىلايىتىدىن ئەرتوغان مەرگەنمۇ بار ئىدى. ئۇ روكىنىددىننى نىيىتىدىن ياندۇرماقچى بولدى.

— تۆرەم، بۇ تاغقا چىقمايلى. ياۋ قاچتى، قوغلىساق بالاغا قالىمىز. بۇ تاغقا ئات بىلەن چىققىلى بولمايدۇ. پايدىسى يوق.

روكىنىددىننىڭ كۆڭلىگە شۇبھە چۈشتى. «قېنى سەن، قارتا سەن، ئاخىر ئەسلىگە تارتىسەن. مەرگەن يۈرتداش قارلۇقلىرىنىڭ تەرىپىنى ئالىدۇ - دە».

— سىز كىمنىڭ ئېنىنى يەيسىز، بىزنىڭمۇ ياكى ئاۋۇ مۇنتەھەم قارلۇقلارنىڭمۇ؟

— ئەلھەمدۇلىللا، سىزنىڭ ئېنىڭىزنى يەيمىز، تۆرەم... شۇ ۋەجىدىن تاغقا ئاتلىق چىقمايلى دېدىم. ياق، چىققىمەن دېسىڭىز، ئاتلارنىڭ تۇيىقىغا كىگىز باغلىۋالايلى.

روكىنىددىننىڭ ئەسەبىيلىكى تۇتتى:

— مەن مۇشۇك ئەمەسمەن، ئوغرىلىقچە يامىشىپ چىقىدىغان. ئۇچسا يۇلتۇزلارغا يېتىدىغان ئارغىماقلىرىم بار. چۇھ دەپ قويسام تاغنى تالقان قىلىپ تاشلايدۇ ئۇلار! قېنى، يىگىتلىرىم، نامەرد قارلۇقلارنىڭ ئۈستىگە ئاتلاندۇق! ئىلاھىم، ئۇلۇغ تاغام سۇلتان سەنجەرنىڭ مۇزەپپەر كۈنلىرىنى ئاتا قىلسۇن. بىزگە خۇدا يار، غازى بولىمىز، غازى!...

روكىنىددىن قىلىچ ئوينىتىپ داۋانغا ئات سالدى. قارلۇقلار داۋىنىنىڭ ئىچكىرىسىگە كىرىپ، پىستىرمىدا تۇردى. ئۇلارنىڭ كۆڭلىدە قورقۇش، ئۈمىد، تىلىدا ئىلتىجا: «ئەي مۇقەددەس يادا تاش! بىز غېرىبلارغا رەھىمىڭ كەلسۇن! زالىمنىڭ جازاسىنى بەر! بالىلىرىمىزنى يېتىم قىلىپ قويما. تايادا چىمىز ئۆزۈڭ سەن. يادا تاش، يادا تاش، خالاسكارىم، ئۆزۈڭ مەدەت بەر، يادا

تاش! ...» روكنىددىنىڭ ئاتلىقلىرى داۋانغا كۆتۈرۈلدى. شۇ چاغ-
دا ئاجايىپ بىر هال يۈز بەردى. ئەتراپنى ئاپئاق بۇغناق، كېيىن
قارامتۇل تۇمان قاپلىدى. بىردىن قاتتىق شامال چىقتى. ئەتراپنى
قاپقارا تۇن قوينىغا ئالدى. نۆكەرلەرنىڭ كۆزى غۇۋالىشىپ، ئاتنى
قاياقتا سېلىشنى بىلمەي قالدى. قارا تۇمان قويۇقلىشىپ يامغۇر
تامچىلىدى، ئارقىدىنلا يامغۇر شارقىراپ قۇيۇۋەتتى. ئاتلار تېپىر-
لاپ كىشىندى، شامال كۈچەيدى، يامغۇر مۆلدۈرگە ئايلاندى.
ئاتلارنىڭ تۇيىقىدىن چىققان سۇس ئاۋاز، مۆلدۈرنىڭ تاشقا ئۇرۇ-
لۇشىدىن چىققان غەلىتە سادا، زۇلمەت قاراڭغۇلۇق نۆكەرلەرنىڭ
يۈرىكىنى ياراي دېدى. ئۇلار قاياقتا قېچىشنى، شارقىراتمىدىن
چۈشكەندەك يېغىپ تۇرغان يامغۇرنىڭ زەربىسىدىن ئۆزىنى نەگە
قويۇشنى بىلەلمەي تەمتىرەپ قالدى.

مۆلدۈر پەسىيىپ يامغۇر يېغىشقا باشلىدى. يەر پاتقاقلا ئايلا-
دى. داۋان سېغىز تۈپراقلىق ئىدى، شۇڭا پاتقاق گويا يېلىمگە
ئوخشاش ئاتلارنى ئەركىن هەرىكەت قىلالماس قىلىپ قويدى. نۆ-
كەرلەر «بۇ لەنىتى تاغ» دىن قۇتۇلماقچى بولۇپ ئاتلىرىغا قامچا
ئۇرۇشتى، لېكىن ئامالى بولمىدى.

يېرىم سائەتلەردىن كېيىن يامغۇر تىندى. بۇلۇت تارقىدى.
نۆكەرلەر ئاتلىرىنىڭ يۈگىنىنى چىڭ تۇتۇپ ئۇچ - تۆتتىن غۇژ-
مەك بولۇپ تۇرۇشاتتى، ئۇلار باياتىن بېشىغا چۈشكەن سەۋادىن
هەيرانۇهەس ئىدى.

روكنىددىن مەغلۇپ بولغانلىقىنى بوينىغا ئالدى، گەپ - سۆز
قىلماستىن ئېتىنىڭ بېشىنى بۇرىدى. ئۇ بىر قىسىم نۆكەرلىرى
ۋە يېرىمىدىن كۆپرەك ئارغىماقلىرىدىن ئايرىلغانىدى.

خۇپتەن ۋاقتىدا هاكىم نۆكەرلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ قەلئەگە
قايتتى. دەرۋازىلار تاقاق ئىدى. ئۇلار ۋارقىرىدى، دەرۋازىنۇەن
بۇنى ئاڭلىدىيۇ، ئىشكىنى ئاچمىدى. «ئىشكىنى ئاچ، ئىتنىڭ
بالىسى! مەن روكىنىددىنمەن!» دەپ ۋارقىرىدى روكنىد-
دىن. بىراق، قەلئە دورغىسى كەلگۈچە دەرۋازىنۇەن قۇلۇپقا ئاچقۇچ

سالمىدى.

قەلئە دورغىسى تاشچىراغنى كۆتۈرۈپ كېلىپ روكىنىددىنىنى كۆردى ۋە ئۇلارنى ئىچكىرىگە كىرگۈزۈپ دەرۋازىنى قۇلۇپلىدى، كېيىن ئىككىلىنىپراق روكىنىددىنغا بىر قەغەزنى ئۇزاتتى.

— بىر قەلەندەر سۈپەت كىشى ھېلىراق كېلىپ بېرىپ كەتكەنىدى، جاناۋلىرىغا خاس ئىكەن...

روكىنىددىنىنىڭ ھازىر خەت ئوقۇشقا ھەپسىلىسى يوق ئىدى.

— ئوقۇ، نېمە گەپكەن؟ — دېدى روكىنىددىن ئاتتا تۇرۇپ.

دورغا قەغەز خالتىنى يىرتىپ، تاشچىراغنىڭ يورۇقىدا ھەجەلەپ ئوقۇشقا باشلىدى: «ئەي نامەرد روكىنىددىن! ئوغلۇڭنى ئىزدەپ ئاۋارە بولما، ئۇ بىزنىڭ قولىمىزدا. ئەتە يەنە ئۇرۇشمىمىز دېسەڭ، ئۇنىڭ جېنىنى ئالمىمىز. سېنى ۋەيران قىلغان قارلۇقلار...»

— ئەبلەخ! — دەپ ۋارقىرىدى روكىنىددىن ۋە گويا خەتنى قارلۇقلار ئەمەس ماۋا مۇشۇ تىترەپ تۇرغان دورغا يازغاندەك ئۇنىڭ باش ـ كۆزىگە قامچا سالدى. ئۇ يەنە دەرۋازىنى ئاچتۇرۇپ يېنىغا كۆپرەك نۆكەر ئېلىپ قارلۇقلارنىڭ ئۇستىگە باستۇرۇپ بارماقچى، ئۇلارنى پۈتۈنلەي قەتلىئام قىلماقچى بولدى، ئەمما كېيىن بۇ نىيىتىدىن ياندى. نۆكەرلەر ھالىدىن كەتكەنىدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇخلاپ ياتقان قىشلاقنىڭ ئۇستىگە باستۇرۇپ كىرسە ئەل ـ ئۇلۇسنىڭ ئالدىدا ئابرۇيىنىڭ تۆكۈلۈپ كېتىشىدىن ئەنسىرىدى.

ئۇ ئۇدۇل ئوردىغا باردى، ئىچكىرىگە كىرىپ يېشىنىدى، ئاندىن ئىسسىق كىيىملەرنى كىيدى، ئارقىمۇ ئارقا شاراب ئەكەلدۈردى. مۇزلاپ كەتكەن نۆكەرلىرىگىمۇ بولدى دېگۈچە ئىچۈردى. شۇنىڭ بىلەن تاڭغا يېقىن مەست ـ ئەلەس ھالدا يانپاشلاپ ياتتى.

روكىنىددىن كۆزىنى ئاچقاندا بامدات نامىزى ئۆتۈپ كەتكەنىدى. ئىشكىئاغىسى كۆموش پەتنۇستا خەت ئەكىردى. روكىنىددىن ئورالغان قەغەزنى ئېلىپ خەتكە مەستانە ھالدا تىكىلدى. ئۇنىڭ ئەلەس كۆزلىرى يوغان ئېچىلدى، يۈرىكى تېز ـ تېز سوقتى.

مەكتۇپ ئىككىلىكلا بولۇپ، ئۇنىڭ پىراق ئوتىدا كۆيۈپ تۇرغان يۈرىكىگە مەلھەم بېغىشلىدى. «ھاكىم جانابلىرى، بالىڭىزغا رەھىم قىلدۇق. سىزمۇ كۆڭلىڭىزنى كەڭ تۇتۇڭ. ئوغلىڭىزنى يەسسەۋنىي پىرىمنىڭ قولىدىن ئالغايسىز».

روكىنىددىن، تۇنجى قېتىم ئوغلۇمدىن ئايرىلدىم، قارلۇقلار تۇنۇگۈنكى ئۆلگەنلەرنىڭ بەدىلىگە ئوغلۇمنى ئاختا قىلىۋېتىدۇ، دەپ قورقماندى. ئۇنىڭ ئۈمىدسىزلەنگەن ۋۇجۇدىغا قايتىدىن جان كىرگەندەك بولدى. ئالدىراپ ئورنىدىن تۇردى ـ دە، چاۋاك چالىدى. ئىشىكئاغىسى كىرىپ كەلدى.

— دورغىنى چاقىرىڭ! — دەپ ۋارقىرىدى ئۇ ھاياجان بىلەن. ئۇ شەيخنىڭ ھۇزۇرىغا دورغىنى ئەۋەتىپ، ئوغلىنى تىلىۋالماقچىدى. ئەمما، دورغا كىرگۈچە ئويغا پاتتى: «قارلۇقلار پەزىلىددىنى بىكارغا شەيخنىڭ ئالدىغا ئاپىرىپ قويمىغاندۇر. ھاكىمنىڭ ئۆزى كەلسۇن دېگەن گەپ. بارمىسامچۇ؟ ئوغلۇمنى بەرمەي قويارمۇ؟ نېمىشقا بەرمەي قويار. پەرزەنت كىمنىڭكى؟»

ئۇنىڭ قەلبىدە ئىككى خىل تۇيغۇ ئورۇن تالىشاتتى؛ بىرى، بار، ئوغلۇڭ بىچارە ھالدا قالدى — دەيدۇ؛ ئەمما غۇرۇرى ئاتىلىق مېھرىگە بوي بەرمەيدۇ. يەنە بىرى «بارساڭ ھەزرەتنىڭ قەھرىگە يولۇقىسەن. سېنى قاتىللىققا ئەيىبلەيدۇ» دەپ ئويلايدۇ.

دورغا كىردى. ئۇنىڭ كەينىدە ئىسپىنجاپ قازىسى زوھۇرىدىن ھاجى تۇراتتى. روكىنىددىن دورغىغا قول شىلتىپ چىقىپ كېتىشىنى بۇيرۇدى ـ دە، قازىنى يېنىغا چاقىردى ۋە دەردىنى ئېيتتى.

قازى گەپنى قىسقىلا قىلدى.

— ئېگىلگەن باشنى قىلىچ كەسمەپتۇ، تۆرەم. پىرىمنى زىيارەت قىلىپ پەرزەنتىڭزنىڭ دىدارىغا داخىل بولسىڭىز، بىر يولى ئىككى ساۋابقا نائىل بولغايسىز.

روكىنىددىن قازىكالانىنى، ئىككى خاس نۆكىرىنى ئېلىپ ئوردىدىن چىقتى، خانىقا يېقىن بولغىنى ئۈچۈن پىيادە ماڭدى.

9. زىكىر ئالدىدىكى ھادىسە

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام دەپتۇرلەركى، ئۇچ نەرسە ئادەمنى ھالاك قىلىدۇ: خەسىسلىك، ھەيۋە ۋە كىبىر. بۇلاردىن خالاس بولماق ئۈچۈن ئۇلار-نىڭ سەۋەبىنى بىلمەك ۋە كېيىن ئۇنىڭ ئالدىنى ئالماق لازىمدۇر.

— ھەدىس

ئاردىدىن ئىككى كۈن ئۆتتى. جۇمە كەلدى. خانىقا ھويلىسىدا زىكىرگە تەييارلىق كۆرۈلمەكتە ئىدى. ئادەتتە دەرۋىشلەر دەسلەپ-كى كۆكلەمدىن تاكى قارا كۈزگىچە دەشتى قىپچاقنى بويلاپ تېرىق-تەك چېچىلىپ كېتەتتى، پەقەت قىشنىڭ بېشىدىلا خانىقاغا توپلا-نىپ قىشنى تىلاۋەت، زىكىر بىلەن ئۆتكۈزەتتى. ھەركىم سالاھە-يىتىگە قاراپ يەتتە مەقامدىن ئۆتۈشنى ئارزۇ قىلاتتى. سوپىلار تەرىقىتىگە ئاساسەن، ئىشقى ئىلاھىيغا يېتىپ، ھۆسنى مۇتلەق، يەنى ئاللانىڭ ۋەسلىگە يېتىش ئۈچۈن يەتتە مەقامنى بېسىپ ئۆتۈشى شەرت ئىدى. بۇ يەتتە مەقام تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت ئىدى: بىرىنچى، توۋا، يەنە يارالقاننىڭ ئالدىدا گۇناھلىرى ئۈچۈن توۋا قىلىش، مۇناجات ۋە قەسەم قىلىش. ئىككىنچى، ۋەرە، يەنى ھوشيارلىق. بۇ مەقامغا يەتكەن تەلەپكار ھالال بىلەن ھارامنى ئايرىشى، بىراۋ بېرىدىغان بىكار لوقمىغا ئەمەس، قول كۈچىگە تايىنىپ تاپىدىغان نېمەتكە ئىشەنمىكى لازىم. كېيىنكى مەقام

زۇھد، يەنى نەپسىنى يىغىش. زۇھد قىلغان دەرۋىش ئاۋۋال نەپ-سىنى يىغىپقى، ياخشى كىيىملەردىن، تاتلىق تائاملاردىن، ئەھلى ئايالدىن، ئومۇمەن بۇ پانىي دۇنيانىڭ ئۆتكۈنچى لەززەتلىرىدىن يىراق تۇرمىقى كېرەك. مۇشۇ يول بىلەن سوپى تۆتىنچى مەقامغا يېتىپ، پېقىر ياكى مىسكىن ئۇنۋانىنى ئالىدۇ. سوپىلار ھالقىسىدا «پېقىرلىكتە تىرىك بول، تىرىكلىكتە پېقىر بول!» دېگەن ھېكمەت بار. ئۇلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ «ئەل فەقىر فەخرى» (پېقىرلىق پەخرىمدۇر) دېگەن ھەدىسىنى ئۆزلىرى ئۈچۈن تۇمار دەپ بىلىدۇ ۋە ئۇنىڭغا قاتتىق ئەمەل قىلىدۇ. بەشىنچى مەقام — سەۋر. مۇرىت كىچە - كۈندۈز ئاللادىن سەۋر تىلىمىكى، ئۆز ئىرادىسىنى مۇستەھكەملەپ، ۋۇجۇدىنى، قەلبىنى، روھىنى سۇكۇت بىلەن زىننەتلىشى لازىم. ئاغرىقلا، ئازارغا، خورلۇق-قا، بالا - قازاغا سەۋر قىلىشى كېرەك. سەۋر - بەرداش مۇرىتنى ئالتىنچى مەقامغا، يەنى تەۋەككۈلگە يەتكۈزىدۇ. بۇ باسقۇچتا مۇ-رىت ئۆزىنى تامامەن ئاللانىڭ ئىختىيارىغا تاپشۇرىدۇ، پەقەتلا پەر-ۋەردىگارىنىڭ مەرھەمىتىگە، لۇتپى كەرەمىگە تايىنىدۇ. ئۇلار نە-پەسنى مۇقەددەس بىلىدۇ، بۇ ئۆتكۈنچى دۇنيانىڭ غەم - ئەندىشە-لىرىنى نەزەرگە ئالمايدۇ، پەقەتلا يالغۇز ئاللانىڭ ئىشقىنى ياد ئېتىپ شۇ سائەت، شۇ دەقىقە، شۇ لەھزىنىڭ خىيالى بىلەنلا ياشايدۇ.

ئۇزاق يىللىق جاپالاردىن كېيىن سوپى ئاخىرقى باسقۇچ، يەنى رىزا مەقامىغا قەدەم قويىدۇ. رىزا — تەۋە بولۇش، ئاللانىڭ ھۆكمىگە بويسۇنۇش دېگەنلىكتۇر. بۇ ھالەتنى سوپىلار مۇنداق شەرھلەيدۇ: تۇغۇلماق بار، ئۆلمەكمۇ بار. دېمەك، ھايات بىلەن ئۆلۈمنىڭ ئارىسىدىكى پۇرسەت بىزگە ئامانەت. ئامانەتكە خىيانەت بولمىسۇن دېسەك، روھىڭنى پاك تۇت، ئۆزۈڭنى يامان ھېسلاردىن خالاس قىل. ھەربىر كىشى ئۆزىنى ياخشى خۇلقلار بىلەن زىننەت-لىسە، جىسمىكى ئىنسانىيەت ساپلىشىدۇ، دۇنيادا ئىنساپ، ئادا-لەت، ئىمان قارار تاپىدۇ ۋە جەبىر - زۇلۇم، ياۋۇزلۇق، زالالەت

يوقىلىدۇ.

تەسەۋۋۇپ ئەھكامىغا ئاساسەن بۇ يولغا كىرگەن كىشى «قال» ئىلمى، يەنى مەرىپەتنى ئىگىلەپ، «ھال» ئىلمىگە ئۆتمىكى لازىم. تەرىقەتتىن كېيىن ھەققۇل يەقىن، يەنى ھەقىقەت باسقۇچى كېلىدۇ. ئەمما، ھەقىقەتنىڭ ئىشكىنى ئېچىش ھەممىلا ئادەمگە نېسىپ بولمۇەرمەيدۇ، بۇنىڭ ئۈچۈن ئىنساندا بۇيۇك روھىي قۇۋۋەتتىن تاشقىرى ئەۋلىيالىق نىشانىمۇ بولۇشى كېرەك ئىدى. پەنا پىللاھ دەپ ئاتالغان ئەڭ ئالىي مەقامغا يەتكەن زات — گويا جىسمى جەھەتتىن يەردە، قەلبى جەھەتتىن سامادا، مالائىكىلەرنىڭ ئارىسىدا ياشايدۇ. بۇنداق مەرتىۋىگە مۇيەسسەر بولغانلار ئۈچۈن زامان بىلەن ماكاننىڭ پەرقى قالمايدۇ، ئۇلار قۇشلار، ھايۋانلارنىڭ تىلىنى بىلىدۇ، ئەتراپتا يۈز بېرىدىغان ھادىسىلەردىن ئالدىن بېشارەت بېرەلەيدۇ. ئەرەبلەردىن جۇنەيد باغدادى بىلەن بايازىد بىستامى، پارسلاردىن يۈسۈپ ھەمەدانىي، تۈركلەردىن شەيخ ئەھمەد يەسسەۋىي ئەنە شۇنداق ئەۋلىيالاردىن ھېسابلىنىاتتى.

خانىقا ئېچكى ـ تاشقى ھويلىلاردىن ئىبارەت ئىدى. تاشقى ھويلا كىچىكرەك بولۇپ، بۇ يەردە خانىقانىڭ باشقۇرغۇچىسى ئىسمايىل خوجا ئائىلىسى بىلەن ئىستىقامەت قىلاتتى، ئۆزىنى تەرىقەت يولىغا ئاتاپ كەلگەنياش تالىپلارنىڭ ئاش ـ تاماقلىرىغا مەسئۇل بولغانلارمۇ مۇشۇ يەردە تۇراتتى. ئىچكى ھويلا كەڭ بولۇپ، بۇ تەرەپتىن ئۇ تەرىپىگە يەتمىش قەدەم كېلەتتى. ئىشكىتىن كىرىشنىڭ ئوڭ تەرىپىدە قىبلىگە قارىتىپ سېلىنغان مەسچىت بار ئىدى. ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا سەككىز بۇرجەكلىك كۆلچەك بار ئىدى. تۆردە بىر ـ بىرىگە تۇتاش كەتكەن كىچىك ـ كىچىك ھۇجرىلار بار ئىدى. يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكىنىمىزدەك، تەرىقەت ئەھلىلىرى يازدا خانىقاغا كەلمەيتتى، بىرەر ـ ئىككى بىمار دەرۋىشنى ھېسابقا ئالمىغاندا خانىقا كەچ كۈزگىچە بىكار تۇراتتى. ئەمما، تۆت كۈندىن بۇيان خۇدانىڭ سۆيۈملۈك بەندىلىرى بولغان دەرۋىشلەر خانىقا ھويلىسىدىن سىرتقا چىقمىدى. ئۇلار زىكىر

سۇلتاننى كۆتۈۋاتاتتى. شەيخۇل ماشايىخ پەتىۋا بېرىپ، زىكىر باشلانسا، روھنى پاكلاپ يەنە بىپايان كەڭلىكلەر، ئەزىمەت تاغلار-نىڭ قوينىغا سالقىن شامالىلار ئويناپدىغان باغلار ۋە شارقىراپ ئېقىۋاتقان سايلارنىڭ بويىغا ئاتلىنىشقا ئالدىراپتتى. ياپيېشىل ئوت - چۆپلەرنى تۆشەك، تاش بولامدۇ، ياغاچ بولامدۇ ياستۇق قىلىپ ئۆگەنگەن ھۆر پىكىرلىك ئازاد قۇشلار - دەرۋىشلەر ئۇچۇن بۇ كەڭ ھويلىمۇ قەپەستەك تارلىق قىلالىۋاتاتتى. ئۇلار توپ - توپ بولۇپ ئېگىز تامنىڭ تۆۋىدە ئاپتاپقا قاقلىنىپ ئولتۇراتتى، كۆلچەكنىڭ يېنىغا كېلىپ سۇزۇك سۇغا تەلمۇرۇپ قارايتتى ياكى ئەتراپتا يالغۇز - يالغۇز بولۇشۇپ زىكىرده ئېيتىلغان شېئىرلار — يەسسەۋىينىڭ ھېكمەتلىرىنى پىچىرلاپ يۇرۇشەتتى. ئومۇمەن خانىقا ھويلىسىدا بىر ئاسايىشلىق ھۆكۈم سۈرەتتى.

بۇ سۆكۈنات توساتتىن بۇزۇلدى.

ھويلىغا تۆت قوراللىق يىگىت ئات چاپتۇرۇپ كەلدى. ئىككى يىگىت تاشقىرىدا قالدى. قارا لىباس كىيگەن، يېنىغا خەنجەر ئاسقان، بېلىنى چەمە كەمەر بىلەن باغلاپ، پۇتىغا ئۇزۇن قوتچلۇق ئۆتۈك كىيگەن گەۋدىلىك بىر يىگىت ئاتتىن ئىرغىپ چۈشتى. ئاتنىڭ يۈگىنىنى شېرىكىگە تۇتقۇزدى ۋە ئۇنىڭ ئالدىغا ئارتىلغان بالىنى دەس كۆتۈرۈۋالدى. بالا تاغارغا سولانغانىدى. يىگىت بالىنى تاغاردىن چىقىرىپ قۇچىقىغا ئالدى ۋە خۇددى مېۋە توشقۇزۇلغان سېۋەتنى كۆتۈرگەندەك كۆتۈرۈپ ئىچكىرىگە قاراپ ماڭدى. بۇ غەلىتە ئىشنى كۆرۈپ گاڭگىراپ قالغان دەرۋىشلەر ئۇنىڭغا يول بەردى، «نەگە بارارکىن» دېگەندەك ئۇنىڭغا ئەگەشتى.

بالا كۆتۈرگەن يىگىت كۆلچەكنىڭ يېنىغا كېلىپ توختىدى، كەينىدىن ئەگىشىپ كەلگەن دەرۋىشلەردىن قوپاللىق بىلەن سورىدى:

— ھوي، يەسسەۋىي پىرىڭ نەدە؟!

دەرۋىشلەر گاڭگىراپ قالدىمۇ قانداق، ئۇندىمىدى. قارا لىباسلىق يىگىت ۋارقىرىدى:

— هوي، هەممىڭلارنىڭ قۇلىقى پاڭمۇ؟ نېمىشقا زۇۋان سۆرەيسىلەر؟ يەسسەۋئي پىرىڭ ئەدە دەپ سوراۋاتىمەن سەنلەر-دىن!

بىر دەرۋىش قولىنى سوزۇپ تۆردىكى ھوجرىغا ئىشارەت قىلدى. يىگىت چوڭ - چوڭ قەدەم تاشلاپ تۆرگە قاراپ ماڭدى. بالا بىر - ئىككى قېتىم تېپىرلىدى. ئەمما، يىگىت ئۇنىڭغا پەرۋا قىلمىدى، بالىنىڭ يۇزىگە قاتتىق تۆكۈرۈپ قويدى - دە، ئۇدۇل ھوجرىنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئىچكىرىگە كىردى. كۆزى دەرھال قاراڭغۇلۇققا كۆنەلمىگەچكىمىكىن، ئىچكىرىدىكىلەرنى پەرق ئېتەلمەي، بوسۇغىدا بىر نەپەس تۇرۇپ قالدى. ئاخىر دەرقەمتە بولۇپ ئولتۇرغان بوۋايلارغا كۆزى چۈشتى. ئۇلارنىڭ ئىككىسىنى تونۇغاندەكمۇ بولدى. شۇنداق، ئۇلار تۇنۇگۈن كەپسىدە چاي ئىچىپ كەتكەن كىشىلەر ئىدى.

— سۇلتانىم قايسىڭىز بولىسىز؟ — دېدى يىگىت ئولتۇرغانلارغا بىر قۇر كۆز يۈگۈرتۈپ.

شەيخ بولغۇسى زىكىر ھەققىدە سۆھبەتلىشىپ ئولتۇرغانىدى. ئەتراپتىكىلىرى بابا ماچىن، ئەشرەپخان قازى، ئىسمايىل خوجا ۋە ئىسپىجاپ ئۇلىمالىرى ئىدى. بابا ماچىن يىگىتنى تونۇدى، ئۇنىڭ تەكەللۇپسىزلىقىدىن ئاغرىندى. ئەگەر يېنىدا شەيخ بولمىغان بولسا ئىرغىپ ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇنىڭ يۈزىگە شاپىلاق بىلەن سالغان بولاتتى. ئۇ ئېغىر ئىرغاڭلاپ قويدى، غەزىپى تىلىغا كۆچتى:

— هوي، سېنىمۇ ئىنسان بالىسى دېگىلى بولامدۇ يا هايۋانىدىن بولغانمۇسەن؟! ئىجازەت سورىماي ئىشىكتىن كىرىپ كەلدىڭ، سالام بەرسەڭ تىلىڭ ئۇزۇلۇپ كېتەمدۇ؟ نائىنساپ؟!

قارلۇق يىگىت سەل پەسكويغا چۈشتى، بېشىنى ئېگىپ تەزىم قىلدى.

— ئالەمنى يورۇتقۇچى ئاپتاپ سىلەرگە يار بولسۇن، تەقسىر-لەر، — دېدى يىگىت سالامىنىڭ ئورنىغا.

— دەردىڭنى ئېيت، شەيخمدە نېمە ئىشىڭ بار؟ — دەپ سورىدى بابا ماچىن.

— بۇنى تاپشۇرۇپ بەرمەكچىدىم...

قول - پۇتى باغلانغان بالا تېپىرلىدى، بېشىنى ئۇيان - بۇيانغا بۇراپ غۇدۇرىدى. ئەشرەپخان قازى گويا پەخىرلەنگەندەك شەيخكە بۇرۇلدى:

— ھەزرىتى سۇلتان جانابلىرى مۇشۇ كىشى بولىدۇ.

قارلۇق يىگىت ئىشەنمىگەندەك شەيخكە قاراپ قويدى. جۇغى كىچىك، ئورۇق، بۇغداي ئۆڭ، ئۇستېبېشىمۇ پېقىرانە بۇ كىشى شەيخمدۇر، تۇنۇگۈن بىراۋ ئۇنىڭغا «مانا بۇ كىشى يەسسەۋي پىرىم بولىدۇ» دېسە يالغان سۆزلىمە، مېنى ئەخمەق قىلما دېگەن بولاتتى. ئەۋلىيالارنىڭ ئەۋلىياسىمۇ شۇنداق ئادەتتىكى بىر كىشىگە ئوخشامدۇ؟

قارلۇق يىگىت ھالىنى شەيخنىڭ ئالدىغا قويدى. شەيخ، بۇ كىم، دەپ سورىمىدى. قارلۇق يىگىت ئەمدىلا گەپكە ئېغىز جۇپلىگەندى، شەيخنىڭ ئۆزى سۆز باشلىدى:

— روكنىددىننىڭ پەرزەنتىمۇ؟

قارلۇق يىگىتنىڭ رەڭگى ئۆزگەردى. «بۇنى نەدىن بىلدى، مەندىن بۇرۇن ئاتىسى خەۋەر قىلغانمىكىنىيا؟»

— تونۇدىڭىزمۇ، تەقسىر؟ — دېدى يىگىت شەيخنىڭ كۆزىگە تەمتىرەپ قاراپ.

— بۇ ھالىنى ئىلگىرى كۆرگەنمەن، — دېدى شەيخ، — سىز بۇنى ئاتىسىغا قارشى گۆرۈگە ئېلىپ كەلدىڭىز، شۇنداقمۇ؟

قارلۇق ئېڭىشىپ شەيخنىڭ ئېتىكىنى سۆيدى.

— ئەۋلىيالىقىڭىزغا ئىشەندىم. تۇنۇگۈن كۆڭلۈمگە كەلگەندىدى. سۇ بويىدىچۇ، كەپىدە. ئادەتتىكى موللا ئادەم ئۇنداق مەنىسى چوڭقۇر گەپلەرنى ئېيتالماس دەپ ئويلىغانىدىم...

يىگىت يەنە تېمىنىدۇر دېمەكچىدى، شەيخ ئۇنىڭ گېپىنى بۆلدى.

— يېشىۋېتىڭ!

يىگىت بالىنىڭ ئاغزىدىكى لاتىنى ئېلىپ تاشلىدى، قول ـ پۇتىنى يەشتى. بالا ئىرغىپ ئورنىدىن تۇردى ـ دە، يىگىتكە ئېتىلدى. يىگىت ئۆزىنى قاچۇردى، لېكىن بالا بەربىر ئۇنىڭ ساقلىدىن بىرنەچچە تال يۇلۇۋالدى.

— ھەي ئىتنىڭ بالىسى، جىم تۇر، بولمىسا يەنە تاغارغا تىقىمەن، — دېدى يىگىت. بالا يەنە ئېتىلدى. يىگىت ئۇنى ئىتتىرىۋەتتى. بالا سەنتۇرۇلۇپ بابا ماچىنىنىڭ قۇچىقىغا ئولتۇرۇپ قالدى. بابا ماچىن ئۇنى تۆمۈردەك قولى بىلەن قاماللاپ يېنىغا ئولتۇرغۇزدى. روكىددىنىڭ ئوغلى ئولتۇرغان پېتى پوپوزا قىلدى:

— قېنى چوڭ بولاي، ئاناڭنى كۆرسىتىمەن. ساڭا ئوخشىغان ئىمانى يوقلارنى ئايىماي قىرىپ تاشلايمەن.

قارلۇق يىگىت ئۇنىڭغا ئالىيىپ قاراپ قويدى. شەيخ، بالىنى ئاچىقىپ كېتىڭلار، دېگەندەك ئىما قىلدى. ئىشىكتىن بىر خادىم كىرىپ، بالىنى يېتىلەپ ئاچىقىپ كەتتى.

قارلۇق يىگىت سەمەت بوراننىڭ ئۇستىگە تىزلاندى. ئۇ ئالدىراپ تۇراتتى، ئىككى ئېغىز دەردىمنى ئېيتىمەن، ئاندىن كېتىمەن دېگەن خىيالدا گەپ قىلىشقا تەمشەلدى. بىراق، شەيخنىڭ كۆزىگە قارىدىيۇ، دېمەكچى بولغان گېپىنى يوقىتىپ قويدى، ئىچىدە خىجىل بولدى. قىزىق، مۇشۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۆزىنى ئىككىنچى قېتىم يوقىتىپ قويۇشى. تۇنۇگۈن سۇ بويىدىمۇ شۇنداق بولدى. شەيخىنىڭ كۆزلىرىدە نېمىدۇر بار، ئادەمگە قارىسا تىلىڭنىڭ ئۇچىدا تۇرغان گەپ غايىب بولۇپ، بەدىنىڭ قىزىشقا باشلايدۇ.

— بۇ بالا سىزگە ئامانەت، شەيخ بوۋا. بىز روكىددىنغا يارىشىپ قالايلى دەپ ئەلچى ئەۋەتتۇق. ئەمما، ئۇ نامەرد ئىكەن، ئەلچىمىزنىڭ قۇلاق ـ بۇرنىنى كېسىپ قايتۇرۇۋېتىپتۇ. قارلۇقلىنىڭ بۆشۈكتىكى بالىسىغىچە قىرىپ تاشلايمەن، دەپتۇ. بىز ئاتىلىنىڭ تېزىكىنى يەپسەن، دېدۇق. دۇنيانىڭ يېرىمىنى ئالغان سەدىر

جەر تاغاڭ نېمە بولدى، سەمەرقەنتتە پۇسكىنىپ ئولتۇرغان مەھـ
مۇد ئاغاڭ نېمە بولدى، ئويلاپ باق، دەپ خەت ئەۋەتتۇق. شەيخ
بوۋا، سىز ئەۋلىيا ئادەمسىز، روكنىددىن زالىم كەلسە ...
بىلمەن، بالىسىنى ئىزلەپ كېلىدۇ، ئەگەر كەلسە ئېيتىپ قويـ
سىڭىز، ئاتىمىز بىر — ئادەم ئاتا، ئانىمىز بىر — ھەۋۋا ئانا،
بەش قولىنى بىراقلا ئېغىزغا تىقماي تىنچ يۈرسۇن. بىزنىڭ بىر
بۇردا نېنىمىزنى ئۆزىمىزگە يېگىلى قويسا، بىز ئۇنىڭغا چېقىلمايـ
مىز. قارلۇقمۇ مۇشۇ يەرنىڭ ئىگىسى. مەن ئوتپەرەس بولساممۇ
سىزدىن ئۆتۈنمەن، بوۋا. ئەگەر ئۇ بىز بىلەن ئېيتىشۇەرسە،
ئۆيىنى ۋەيران قىلىپ، بالىلىرىنى ئوتقا سالغايمىز. تەقسىرلەر،
ئەمدى مەن كەتتىم، بىزنى نامەرد دەپ قالماڭلار، بولمىسا مۇشۇنـ
داق ئەزىز يەردە يەنە قان تۆكۈلىدۇ.

قارلۇق بېشىنى چايقاپ ئۇھ تارتتى. «ۋاي، قارلۇق بولۇپ قالغان جېنىم» دەپ ئەپسۇس نادامەت ئىچىدە چىقىپ كەتتى.

چارەك سائەتلەردىن كېيىن خانىقانىڭ ھويلىسىغا روكنىددىن كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ ئۈستىدە كۆك موۋۈت تون، بېشىدا ياقۇت قادالغان سەللە، بېلىدە تىللا كەمەر بار ئىدى. ئۇ ئىلگىرىكى تەكەببۇر روكنىددىنغا ئوخشاشمايتتى، چوڭ بىر گۈناھ قىلىپ قويۇپ، توۋا قىلىشقا كەلگەن شاھزادىنى ئەسلىتەتتى.

روكنىددىن تاش ياتقۇزۇلغان ھويلىغا ئاچچىق دەسسەپ، شەيخنىڭ ھۇجرىسى تەرەپكە قاراپ ماڭدى، پۇتنىڭ ئاستىدىن چىقىۋاتقان ئاۋازلار ئۇنىڭ ئاچچىقىنى كەلتۈردى. گويا بۇ ئاۋازلار ئاخشام داۋاندا پالاكەت ئەكەلگەن ئاۋازلارنىڭ ئەكس ساداسىدەك ئۇنىڭ يۈرىكىگە ۋەھىمە سالدى. روكنىددىن ھۇجرىغا كىرىپ، تۆۋەن ئاۋازدا سالام بەردى. شەيخمۇ ئاستا ئىلىك ئالدى. روكنىددىن قارلۇقلارنى يامانلىدى:

— بۇ ئىمانسىزلار پادىشاھلىقنىڭ سېلىقىنى تۆلەشتىن باش تارتتى، پىرىم. خەلقنى ياۋدىن ئاسرايدىغان نۆكەرلەرنى نېمە بىلەن باقىمەن؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە بىرنەچچە كىشى قارلۇقلارنىڭ مەزھىپىـ

گه كىرىپ دىندىن چىقىپتۇ. ئىنشائاللا، مەن بېلىمگە ھەزرىتى ئەلىنىڭ قىلىچىنى باغلىغانمەن، شەيخىم.

روكىنددىن، دىنىي نۇقتىدىن سۆزلىسەم، شەيخ مەن تەرەپتە تۇرار، ئاخشامقى ئۇرۇشنى يۇزۈمگە سالماس دەپ ئويلىغانىدى. ئەمما ئۇنىڭ ئەكسى بولۇپ چىقتى. شەيخ روكىنددىنىڭ بارلىق قىلمىشلىرىنى ئاڭلىغانىدى. قاراداۋاندىكى قان تۆكۈشنى قارلۇق يىگىتمۇ ئېيتىپ بەردى. شەيخنىڭ ئەڭ يامان كۆرىدىغىنى مۇناپىقلىق ئىدى. مانا، ئالدىدا جەننەتتەك بىر ۋىلايەتنىڭ ھاكىمى كۆزدىنى يۇمۇپ رىياكارلىق قىلىپ ئولتۇرۇپتۇ. شەيخنىڭ مىسكىن قەلبى لەرزىگە كەلدى، ئولتۇرغان ئۆلىمالارنىڭ ئالدىدا ھاكىمنىڭ پوستىكىنى قېقىپ ئەدەپلەپ قويماقچى بولدىيۇ، بۇ پىكىردىن قايتى. «ئاللاتائالا لېيىنى يۇغۇرغاندا بۇ پاسىققا بىر چىمدىم ئىنساپ - دىيانەت نېسىپ قىلمىغان چېغى، ئەمدىلا ئوتتۇز ياشقا كىرگەن بىراۋغا ۋەز - نەسىھەت ۋاجىپ ئەمەس». شەيخ يېنىدىن مۇشتەك خالتىنى ئېلىپ ھاكىمنىڭ ئالدىغا ئاتتى. ئولتۇرغانلار ئەجەبسىنىپ قاراپ نۇردى. روكىنددىن خالتىنى ئېلىپ ئاچتى. ئۇنىڭدا قۇرۇق تۇپراق بارلىقىنى بىلىپ قىزاردى. شەيخ ئاتقان خالتا ئۇنىڭغا تەستەك كەبى تەسىر قىلدى. شەيخ گويا «تۇپراقنىڭ ئاستىغا كىرگەندە يەرگە تويىسەن» دەپ تەنە قىلىۋاتقاندەك قىلاتى. روكىنددىن قاتتىق - قۇرۇق گەپ قىلىپ قويۇشتىن ئۆزىنى تارتتى، لېكىن ئىرغىپ ئورنىدىن تۇردى، بوسۇغىغا بارغاندا كەينىگە ئۆرۈلدى:

— مەن سىزنى بۇ قەدەر شەپقەتسىز دەپ خىيال قىلمىغانىدىم...— دېدى.

— بىگۇناھ، قورالسىز، رەھىمەتكەش، غېرىب كىشىلەرنىڭ قېنىنى تۆكمەك شەپقەتلىك ئىنسانىنىڭ ئىشمۇ، ئوغلۇم؟ — دېدى شەيخ پەس ئاۋازدا، ئاندىن بابا ماچىنغا يۈزلەندى، — ئامانتىنى بېرىڭلار.

بابا ماچىن روكىنددىنىڭ كەينىدىن چىقتى. پەزلىددىن يان

ھۇجرىدا ئۇخلاپ قالغانىدى. بابا ماچىن بالىنى ئويغىتىپ، ئاتىسى-نىڭ ئالدىغا ئاچىقتى. روكىنىددىن ئوغلىغا ئىنتىلدى. بىراق، بالا قىمىر قىلماي تۇرىۋەردى. روكىنىددىن يېقىن بېرىپ ئوغلىنىڭ بېشىنى سىلىماقچى بولدى. پەزلىددىن ئاتىسىنىڭ قولىنى شىلـ-تىپ تاشلاپ ئۆزىنى چەتكە ئالدى.

— قورقۇنچاق... سىز قورقۇنچاقسىز. تاياق كۆتۈرگەن ھايـ-ۋانلاردىن قېچىپ كەلدىڭىز...

روكىنىددىن ئوغلىنىڭ يۈزىگە بىر شاپىلاق سېلىۋەتتى. بالا يىغلىمسىدى، يۈزىنى سىلاپ ۋارقىرىدى:

— ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتسىڭىزمۇ سىز بىلەن كەتمەيمەن! سەـ-مەرقەنتكە كېتىمەن! سەنجەر تاغامنىڭ ئالدىغا بارىمەن!

روكىنىددىن يېنىدىكى نۆكەرلىرىگە قاراپ ۋارقىرىدى:

— ئۇنى تۇتۇپ پۇت ـ قولىنى باغلاڭلار!

پەزلىددىن قاچتى، يۈگۈرۈپ بېرىپ ھويلىدىكى ئۇجمىنىڭ ئۇستىگە چىقىۋالدى. روكىنىددىن كوچىغا سەكرەشنى مۆلچەرلەپ تۇرغان ئوغلىغا خەۋپسىرەپ قاراپ تۇردى ـ دە، بېشىنى چايقاپ قويدى، كېيىن نۆكەرلىرىنى ئەگەشتۈرگىنىچە ھويلىدىن چىقىپ كەتتى.

10. زىكىر

روھنى پاك قىلغان ئادەم مۇرادىغا يەتكەي.

— «قۇرئان كەرىم»، «شەمس» سۈرىسى 9 ـ ئايەت

زىكىر — جاننىڭ راھىتى.

— ئەھمەد يەسسەۋي

قۇتبىددىن زىكرىنى سېغىندى. ئۇ ھاياجان، خەلقنىڭ تىلى بىلەن ئېيتقاندا ماڭسا يەرنى كۆيدۈرىدىغان يىگىتلەردىن ئىدى. تۆت كۈندىن بېرى تومۇرلىرىدا يىگىتلىك قېنى جۇش ئۇراتتى، بەدىنى قىزىپ، ئۆزىنى قويىدىغانغا جاي تاپالماي تىت- تىت بولاتتى. قۇتبىددىن پىر ھەزرەتلىرىدىن مۇنداق بىر ھېكايەتنى ئاڭلىغانىدى: ئىلگىرى ئۆتكەن بىر سوپىنىڭ شەۋقى ۋە ئىخلاسى شۇقەدەر زور بولۇپ، نامازغا ئوقۇۋاتقان چېغىدا سۆڭەكلىرىدىن قاراسلاپ ئاۋاز چىقارمىشكەن. نەچچە كۈندىن بېرى، قۇتبىددىنمۇ ئاشۇ سوپىنىڭ كويىغا چۈشۈپ قالدى. ئون سەككىز ياشنى توسۇن ئاتتەك ئېگەرلەپ مىنىۋالغان بۇ كۆچتۇڭگۇر يىگىت جىسمى جېنىغا يوشۇرۇنغان ئوتلۇق قۇۋۋەتنى تېزرەك سەرپ قىلىپ، ۋۇجۇد شەھىرىنى ئوتلۇق ھېسلارنىڭ تۇتقۇنىدىن ئازاد قىلماقچى بولاتتى. بۇنىڭغا پەقەتلا زىكىر ـ ساما ئارقىلىقلا ئېرىشكىلى بولاتتى.

ئەما، نېمىشقىدۇر زىكىر كېچىكتۈرۈلدى. ئادەتتە زىكىر جۈمە كۈنلىرى باشلىنىپ تا كەچكىچە داۋام قىلاتتى. كېيىن زىكىر ئەھلى كېچىنى سەيلە ۋۇجۇد، تىلاۋەت بىلەن ئۆتكۈزۈپ، بامدات نامىزىدىن كېيىن سەيلە ـ سايا‌ھەتكە چىقىپ كېتىشەتتى. بۇ قېتىم ئىسپىجاپتىكى غەلىيان ۋە قارلۇقلار بىلەن تەكەببۇر روكىنىدىنىڭ غوۋغاسى تۈپەيلىدىن زىكىر باشقا بىر كۈنگە قالدۇرۇلدى. قۇتبىدىن خاس خادىم بولغانلىقتىن شەيخنىڭ ھۇجرىسى يېنىدا، بابا ماچىن بىلەن بىر ھۇجرىدا ئىستىقامەت قىلاتتى. ئۇ ئىككىسى ھۇجرىدا تاقەتسىزلىك بىلەن ئۇياقتىن ـ بۇياققا ماڭاتتى. شەيخىنىڭ ھۇجرىسىنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ئىچكىرىگە قۇلاق سالاتتى، يەنە ھۇجرىسىغا قايتىپ، «دىۋانى ھېكمەت» نى پىچىرلاپ يادلايتتى. گاھىدا كۆلچەكنىڭ ئەتراپىدىكى سۇدىكى ئەكسىنى تاماشا قىلىپ تۇرغان دەرۋىشلەرنىڭ يېنىغا بارا‌تتى، تامنىڭ تۈۋىدە، ئۇجمىنىڭ ئاستىدا بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرغان دەرۋىشلەرنىڭ قېشىغا بېرىپ ئولتۇرۇپ باقاتتى، يۇرىكى تىنىمسىز تېپىرلايتتى، ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇياققا ـ بۇياققا ماڭاتتى، شەيخنىڭ ئىشىكىگە تەلمۈرەتتى. ھەزرەت پەتىۋا بەرسە تېزرەك زىكىر باشلانسا دەپ ئويلايتتى...

قۇتبىددىن تاشقى ھويلا بىلەن ئىچكەركى ھويلا ئوتتۇرىسىدىكى ئايۋانغا بېرىپ ئولتۇردى. يېنىغا قىرىق ياشلارنى قارىلىغان، قاتمال، بىر دەرۋىش كېلىپ ئولتۇردى. قۇتبىددىن ئەدەپ يۇزىسىدىن سەل سۇرۇلۇپ قويدى. دەرۋىش قۇللۇق بىلدۇردى. ئۇ قۇتبىددىنىڭ قاپقارا تاۋلىنىپ تۇرغان قىسقا ساقىلىغا، ئانارداك قىپقىزىل يۇزىگە، ئۇچىسىدىكى ئازادە كىيىملىرىگە نەزەر سالدى، ئۇنىڭغا ھەۋىسى كەلدى. ئۇ قۇتبىددىننى تونۇيتتى، ئۇنىڭ شەيخۇل ماشايىخىنىڭ يېقىن مۇرىتلىرىدىن ئىكەنلىكىنىمۇ بىلەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاتايىن ياندىشىپ كەلگەنىدى.

قۇتبىددىن ئۇنىڭغا كۆز سالدى. دەرۋىش سېزىلەر ـ سېزىلمەس ئارامسىزلىناتتى.

— ئاغا، نەپسىڭىز قىسلامدۇ؟ نېمىشقا بۇنداق قىينىلىپ دەم ئالىسىز؟

— كىچىكىمدىن قالغان دەردىم بار. ھاۋا بۇزۇلغان كۈنلىرى كۆزۈمگە دۇنيا تار كۆرۈنىدۇ.

— ئىنشائاللا، جەھرىيە بىرلە مەشغۇل بولۇپ تۇرسىڭىز، بۇ دەردىتىن خالاس بولۇپ كېتىۋرسىز. — دېدى قۇتبىددىن ۋە سورىدى، — سۇلۇككە يېقىندا كىردىڭىزمۇ؟

— ھەئە، قىرىق كۈن بولدى. تۆت قېتىم زىكىرگە قاتناشتىم، خالاس.

— ئۇنداق بولسا، زىكرى ئەل ئەۋقاتنى[1] تاشلىماڭ. ئۆپكە-ڭىز ساپ ھاۋانى تويۇپ سۈمۈرۈپ تۇرسا، نەپسىڭىز راۋانلىشىدۇ، تاغا. ماڭا قاراپ تۇرۇڭ، مەن ھازىر ئۆپكەمنى تولدۇرۇپ نەپەس ئالىمەن، كېيىن ئاغزىمدىن چىقىرىمەن، — قۇتبىددىن كۆكسىنى كۆتۈرۈپ ئەركىن نەپەس ئالدى ۋە «پۇھ ـ ھ!» دەپ دەم ياندۇرىدى، — بۇنى زىكرى نەپەسىيە دەيمىز. بۇ قورساقتىن كېلىدىغان نەپەستۇر. ئۇ ئېغىز ـ بۇرۇن ئارقىلىق سىرتقا چىقىدۇ. قېنى، نەپەس ئېلىڭچۇ.

دەرۋىش قىينىلىپراق ھاۋانى سۈمۈردى، قۇتبىددىنغا ئوخشىتىپ دەم ياندۇردى.

— تولۇق نەپەس ئېلىڭ، ئاغا، كۆكسىڭىز ھاۋاغا تولسۇن! شۇنداق ئىچىڭىزدىكى يەل بىلەن ئىللەتمۇ چىقىپ كېتىدۇ. قېنى نەپەس ئېلىڭ، ئۆزىڭىزنى ئايماڭ! جېنىم ئاغرىمىسۇن دېسىڭىز ئاۋۋال جېنىڭىزنى ئاغرىتماڭ. بايا سۈمۈرگەن ھاۋانى ئېغىزىمىز ئارقىلىق چىقاردۇق، ئەمدى بولسا، ئېغىزىمىزنى يۇمۇپ، بۇرۇنـ-دىن چىقىرىمىز. مانا مۇنداق.

قۇتبىددىن كۆكسىنى تولدۇرۇپ نەپەس ئالدى ۋە «پىش» قىلىپ بۇرنىدىن چىقاردى.

— نەپەس ئالغاندىمۇ، نەپەس چىقارغاندىمۇ خىيالىڭىزدا بىرلا

---

① زىكرى ئەل ئەۋقات — كۈندىلىك زىكىر.

پىكىر بولسۇن. مەن مېڭەمنى پاكلايمەن دەپ ئويلاڭ. زىكرى روھىيدىن مەقسەت ئەقىلنى تازىلاش، كاللىدىكى جىمىكى يات نەرسىلەرنى چىقىرىپ تاشلاشتۇر. قېنى بىر مەشىق قىلىپ كۆرۈڭچۇ.

دەرۋىش ئىخلاس بىلەن نەپەس ئالدى، ھاۋانى بۇرنىدىن چەقارماقچى بولدى، بىراق ئوڭايسىزلىنىپ قالدىمۇ قانداق، ئەپلەشتۈرەلمىدى.

— ئوڭايسىزلانماڭ، ئاغا، خۇدا خالىسا ئۆگىنىپ كېتىسىز. مۇسۇلمانچىلىق ئاستا - ئاستا دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ. مەنمۇ زىكرى روھىينى ئىگىلەش ئۈچۈن ئىككى يىل زەھمەت چەكتىم. روھىڭىز مىسالى بىر ئۇچقۇر ئات، بەدىنىڭىز يۇگەن بولۇپ ئۇنى تۇتۇپ تۇرۇپتۇ. روھىڭىز تىزگىنىدىن ئازاد بولغاندىن كېيىن، بەدەن زۇلمىتىدىن قۇتۇلغاي.

— ئىنشائاللا.

شۇ چاغدا يان ئىشىكتىن ئىسمايىل خوجا كىردى، قۇتىبىددىن بىلەن دەرۋىش ئۇنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن ئىرغىپ پەسكە چۈشتى. ئىسمايىل خوجا ئىلدام مېڭىپ شەيخىڭ ھوجرىسى تەرەپكە ئۆتۈپ كەتتى، بىر پەستىن كېيىن قايتىپ چىقتى - دە، ئۇچ قېتىم چاۋاك چالدى. بۇ زىكرىنىڭ باشلانغانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى.

ھويلىدا چېچىلىپ يۈرگەن دەرۋىشلەر بىردىن - بىردىن كۆلچەكنىڭ يېنىدىكى سېپىنىڭ ئاستىغا جەم بولۇشقا باشلىدى. سېپىنىڭ ئاستىغا بورىلار سېلىنغان، ئۇستىگە كىگىزلەر يېيىلغانىدى. ئادەتتە بۇ يەردە قىرىق - ئەللىق دەرۋىش توپلىنىپ زىكىر قىلاتتى. بۇ نۆۋەت، شەيخىڭ كېلىش مۇناسىۋىتى بىلەن چوڭ زىكىر ئۈيۈشتۇرۇلغان بولۇپ، شۇ تۈپەيلىدىن يەسسىدىن، ئۈتراردىن بولۇپ يۈزگە يېقىن دەرۋىش يىغىلغانىدى.

ئىسمائىل خوجا سەپنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ چازانە قۇردى - دە، «پاتىھە» سۈرىسىنى ئوقۇدى، كېيىن كۆزلىرىنى يۇمدى. ئۇ قەدىمكى ئەقىدىگە ئاساسەن، يەسسەۋىي ھېكمەتلىرىنى

ئوقۇپ، دەرۋىشلەرنى ھالقىغا چىللىدى:

«ھۇۋ» ھالقىسى قۇرۇلدى، ئەي دەرۋىشلەر، كېلىڭلار،
«ھەق» سۆپرىسى يېيىلدى، ئۇندىن ئۇلۇش ئېلىڭلار!
قال ئىلمىنى ئوقۇبان، ھال ئىلمىگە يېتىبان،
يوقلۇق ئىچرە پاتىبان، بارلىقلاردىن ئېلىڭلار!
يىرتىپ شەپقەت پەردىسىن، تىلەپ دىدارى خۇدا،
ئېچىپ كۆڭۈل دىدەسىن، مۇشاھىدە قىلىڭلار!
«ھۇۋ» ھارىسىن ئېلىبان، نەپس بېشىغا سېلىبان،
تۇنى - كۇنى، تالىپلار، جاننى پىدا قىلىڭلار!
ھالقا ئىچرە «ھۇۋ» دەڭلار، ئىشق ئوتىدا يېنىڭلار،
جان - تەن بىرلە، تالىپلار، تەكبىر باشلاپ ئېيتىڭلار!
«ھۇۋ - ھۇۋ» دەيۇ زار ئىڭراپ، ھۇۋ دېمەكتىن مەنە بار،
دىداريدىن ئۇمىدۋار، رەھمىتىدىن ئېلىڭلار!
قۇل خاجە ئەھمەد قۇل بولغان، يول ئۇستىدە كۇل بولغان،
تالىپلار كامىل بولغان، ئاندىن ئىبرەت ئېلىڭلار!

ئىسمايىل خوجا ھېكمەتنى ئوقۇپ بولغۇچە، زىكىرگە قاتنىشىدىغانلار بىر يەرگە يىغىلىپ كىگىزدە توپلىشىپ تۇردى. ئەمدى تەھلىل - تەگبىر ئېيتىش كېرەك ئىدى. جەھرىيە تەرىقىتىنىڭ شەرتى شۇكى، زىكىردىن بۇرۇن قىيامدا تۇرۇپ، كەلىمەئى شاھادەت ئوتتۇز ئۇچ قېتىم تەكرارلىنىدۇ. شۇ ئۇسۇل بىلەن زىكىرگە قاتناشقۇچى گويا تېنىدىكى ئۇچ يوز ئاتمىش تومۇرنى ئاستا - ئاستا كۆزەجىتىدۇ، خىيالىدىكى بىھۇدە پىكىرلەرنى ھەيدەپ چىقىرىدۇ، بۇ پانىي دۇنيادىن ئۈزۈلۈپ، پۈتكۈل بارلىقنى ئۇنتۇيدۇ. يالغۇز ئاللانىڭ يادى، پەرۋەردىگارى ئالەمنىڭ دىدارى بىلەن بەند بولىدۇ. تەكبىر ئاخىرلاشقاندا ھەق يولىغا كىرگەن مۇرىت ئۇچۇن نە زامان، نە ماكان چۈشەنچىسى قالمايدۇ، ئالەمدە بىر ئۆزى، بىر ئاللا قالىدۇ، خالاس.

ئىسمايىل خوجا كەلىمەئى تەييىبە ئېيتتى:
«لائىلاھە ئىللەللاھ! مۇھەممەدۇن رەسۇلىللا!»
تۆت ئەتراپتىن جور بولغان ئاۋاز كەلدى:
«لائىلاھە ئىللەللاھ! مۇھەممەدۇن رەسۇلىللا!»
ئەمدى زىكىر ئەھلى نۆۋەت بىلەن ئىمان كەلتۈرۈشكە باشلىدى. بىر دەرۋىش كەلىمە تەييىبەنى قىرائەت قىلاتتى، قالغانلار ئۇنى ئورتاق ئاۋازدا تەكرارلايتتى.
مۇبارەك كەلىمە كۆپ ئېيتىلغانسېرى زىكىر ئەھلىنىڭ غەيرىتى جۇش ئۇرۇپ، ئاۋازلىرى بارغانسېرى جارانلىق چىقاتتى، زىكىر ئەھلىنىڭ بوم، ئىنچىكە، سوزۇق قىرائەتلىرىدىن ھويلا لەرزىگە كەلگەندەك بولاتتى. كەلىمە تەييىبە ئوتتۇز ئۇچ قېتىم ئېيتىلغاندىن كېيىن، زىكىر ئەھلى نەپەسلىرىنى رۇسلىۋالدى ۋە خانىقا ساھىبىنىڭ ئىجازىتى بىلەن ئولتۇردى. خۇددى شۇنى كۈتكەندەك ئىچكىرىدىن ھەزرەت چىقىپ كەلدى. ئۇ سۇلايمان، بابا ماچىن، ئەشرەپخان قازى بىلەن كۆلچەكنىڭ يېنىغا، ئۇجمىنىڭ ئاستىغا سېلىنغان بورىغا بېرىپ ئولتۇردى. شەيخ زىكىرنى باشلاشقا ئىجازەت بەردى.
ئارىنى بىر دەملىك سۈكۈت قاپلىدى. دەرۋىشلەرنىڭ كاللىسىمۇ، كۆزلىرىمۇ يۇمۇق، ئۇلار شۇ ئولتۇرۇشتا گويا پەرۋاز قىلىشتىن بۇرۇن ئانا زېمىندىن قۇۋۋەت ئېمىۋاتقان قۇشلارنى ئەسلىتەتتى. شەيخۇل ئەكبەرمۇ ئۇلارنى بىكارغا قۇشلار دەپ ئاتىمىغانىدى. ھازىر ئۇلار «ھەق! ھۇۋ» يەنى «يا ئەزىم ئاللا!» دېگەن خىتاب ئارقىلىق كۆككە — ئەرشىئەلاغا ئۇچۇشقا تەييار ئىدى.
نىھايەت، ئىسمايىل خوجا سالماقلىق بىلەن ھېكمەت باشلىدى:

قاھھار ئاتلىق قەھرىڭدىن،
قورقۇپ يىغلار خاجە ئەھمەد...

ئەتراپتىن دەرھال «ھەق! ھۇ‌ۋ!» دېگەن جاۋاب ياڭرىدى.

رەھمان ئاتلىق رەھمىدىن،
ئۇمىد كۈتەر خاجە ئەھمەد...

ئەمدى دەرۋىشلەر ئادەت بويىچە قوش خىتاب ياڭراتتى:
«ھەق، ھۇ‌ۋ! ھەق، ھۇ‌ۋ!»

گۈناھىم كۆپ، ئاللاھىم،
كەچۈرگەيسەن گۈناھىم...

«ھەق، ھۇ‌ۋ! ھەق، ھۇ‌ۋ!»

بارچە قۇللار ئىچىدە،
ئاسىي قۇلدۇر خاجە ئەھمەد...

— ھەق، ھۇ‌ۋ! ھەق، ھۇ‌ۋ!

ئىسمائىل خوجا زىكىر ئەھلىنىڭ بەدىنىنىڭ قىزىشقا باشلىرى. غانلىقىنى كۆرۈپ، بېيىتلارنى جۇپلاپ، تېز - تېز ئوقۇشقا باشلىدى:

مۇناپىقلار يۈرۈرلەر،
پىسقۇ پۇجۇر قىلۇرلەر.
ھارام لوقما يېيۈرلەر،
قورقۇپ يىغلار خاجە ئەھمەد.

دەرۋىشلەر ۋائىزنىڭ شىددىتىگە ماس ھالدا سۇرئەتنى تېز-لەشتۈردى، سول تەرەپكە قاراپ «ھەق! ھۇ‌ۋ!» دەپ بولۇپ

دەرھال ئوڭغا ئۆرۈلەتتى ۋە ئۆتكۈر نەپەس بىلەن ئېيتىلغان «ھۇۋ!» دىن كېيىن ھاسىراپ ھېكمەتنىڭ داۋامىنى كۈتۈشەتتى.

تەرىقەتنى بىلمىدىم،
ھەقىقەتكە كىرمىدىم.
پىر بۇيرۇقىن تۇتمىدىم،
ئۆزرى كۆپتۇر خاجە ئەھمەد.

زىكىر ئەھلى قىزىدى. ئۇلار ئەمدى ئۆزلىرىنى، ئەتراپ مۇھىتىنى ئۇنتۇشقا باشلىغانىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن باشتا دانىمۇدانە، بىر خىل روھىي ئېھتىراس بىلەن ئېيتىلىۋاتقان سۆزلەرنى قىسقارتىپ، قوشۇپ توۋلاشقا باشلىدى:

«ھەق، ھۇۋ! ھەق، ھۇۋ! ھەق، ھۇۋ!!!»

شەيخ ئەتراپقا نەزەر سېلىپ قۇتبىددىننى ئىزلىدى. ئەنە، قۇتبىددىن ئىسمايىل خوجىنىڭ ئۇدۇلىدا ئولتۇرۇپتۇ. زىكىر شارپىتى تۇپەيلىدىن بولسا كېرەك، ياقىسى ئوچۇق، كۆزلىرى ئاجايىپ بىر جلۋە بىلەن يانىتتى. «ھەق، ھۇۋ!» دەپ ئىككى يېنىغا بۇرالغاندا ئارچىدەك ئۇچلۇق، چوڭ كۆلاھ بېشىدىن ئۇچۇپ كەتكۈدەك بولۇپ سىلكىنەتتى. قۇتبىددىننىڭ جان - جەھلى بىلەن زىكىرگە چۇشۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، شەيخنىڭ ھەۋىسى جۇش ئۇردى، كۆڭلىنى پەخىر تۇيغۇسى قاپلىدى، خىيالىدىن بىر سېيما شىپىلداپ ئۆتتى: «ئەگەر قۇش سۇغا تۆشىنى يېقىپ راھەتلەنسە، بۇ يالغۇز سۇنىڭ پەزىلىتىلا ئەمەس، ئاشۇ قۇشنىڭمۇ ئېھتىياجىدۇر».

قۇل خاجە ئەھمەد تائەت قىل،
يىغلىماقنى ئادەت قىل.
بالا كەلسە تاقەت قىل،
ھەقتىن بىلۇر خاجە ئەھمەد...

دەرۋىشلەر ئالدىراپ - تېنەپ «ھەق، ھۇ!» دېيىشتى ۋە تۇرۇشقا تەييارلىق قىلدى. ئىسمايىل خوجا چاۋاك چالدى. زىكىر ئەھلى ئىرغىپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى، قوللىرىنى يېيىپ بىر - بىرىنىڭ يەلكىلىرىگە قويدى. ئەمدى زىكىرنىڭ مۇرەككەپ ۋە ئەڭ ھاياجانلىق دەملىرى باشلىنىشى كېرەك ئىدى. بۇنى زىكرى ھەرە دەيتتى. شەيخۇل ماشايىخ بىر چاغلاردا، بۇخارادا يۈرگەن ۋاقتىدا سۇلۇك تۇزگەندە، يېڭى تەرىقەت ئۇچۇن قايسى زىكىرنى تاللىسام بولار، دەپ ئۇزاق خىيالغا پاتتى. سوپىلار مەسىلىكىدە ئىككى خىل زىكىر ئاساسىي ئورۇندا تۇراتتى. بىرى، زىكرى قەلبىي. بۇ زىكىر يالغۇز دەرۋىشنىڭ مەشغۇلاتى ئىدى. زىكرى قەلبىيگە كۆڭۈل قويغان دەرۋىش ئىمكانقەدەر جامائەتكە قوشۇلماي، تەنھا يۈرۈپ، تەنھا تۇراتتى، جامائەتتىن يىراق يەرلەردە تىلاۋەت قىلىپ، كېچە - كۇندۇز ئاللانىڭ يادى بىلەن ياشايتتى. زىكرى قەلبىي تەرەپدارلىرى ئىنسان تەنھالىقتا مۇلاھىزە، مۇشاھىدە، تەھلىل ئارقىلىقلا ئۆزىنىڭ كىملىكىنى، بۇ ئالەمدىكى ئورنىنى ھېس قىلىدۇ دەپ ھېسابلايتتى. خوجا يۈسۈپ ھەمەدانىي تەرغىب قىلغان ۋە كامالەتكە يەتكۈزگەن زىكرى قەلبىي پەلسەپىسى مۇنداق بىر جۇملە ھېكمەتكە يىغىنچاقلانغانىدى: «كۆزۈڭنى يۇم، ئەي دەرۋىش، شۇندىلا ئىككى ئالەم ساڭا كۆرۈنگەي!»، يەنى ئىنسان ئۇزاق يىللىق زاھىتلارغا خاس تەھلىل نەتىجىسىدە ئۆزىنى چۇشىنىدۇ، ئۆزىنىڭ ئون سەككىز مىڭ ئالەمنىڭ بىر پارچىسى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىدۇ، ماددىي ئالەمدىن ئىلاھىي ئالەمگىچە بولغان غايىبانە ۋە شەرەپلىك يولنى بېسىپ ئۆتىدۇ. يىغىنچاقلاپ ئېيتقاندا، زىكرى قەلبىي يەككە يالغۇز ھالدا ئىچكى بىر ئىرادە، ئىنتىزام، ئېتىقاد ۋە تائەت - ئىبادەت ھەمدە مەشىق ئارقىلىق روھىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن كامالەتكە يېتىش تەرىقىتى ئىدى. شەيخ بۇ زىكرىنى ئىنكار قىلدى. چۇنكى، ئۇ تۇرك خەلقلىرىنىڭ مىجەزىنى ياخشى بىلىدۇ. بۇ خەلق جەڭگىۋار، غەيرەتلىك، بىر-يەردە قونۇمى يوق، تىنىم تاپماس خەلق. ئۇنىڭ ئۇستىگە قېنى

قاينـاپ تۇردۇ. ئۇلارغا بىر ئېغىز گەپ كۆپلۈك، يېرىم ئېغىز گەپ كەملىك قىلمىدۇ. بوز قىرلاردا ئۆيۈر - ئۆيۈر مال ھەيدەپ يۈرگەن، چەكسىز دەشتى قىپچاقتا ئات چاپتۇرۇپ شامالدەك بەلەن بەسلىشىپ ئويناۋاتقان كۆچمەنلەرنىڭ سەھرادەك كەڭ، قۇشتەك ئەركىن كۆڭلىنى تىزگىنلەپ، زىكرى قەلبىگە كۆندۈرۈش ئاسان ئەمەس. «ھەر يەرنىڭ تۈلكىسىنى ئۆز بۇركۈتى بەلەن ئوۋلايدۇ، — دەپ ئويلىدى شەيخ، — ئاساۋۇ ئاتنى توپىدىن ئايرىساڭ ئېگەرگە كۆنمەيدۇ. توپى بىلەن بىر يەرگە جەملەپ ھەممىسىنى ئۆگىتىش ياخشى ئەمەسمۇ؟» شەيخنىڭ نەزىرىدە ئىنسان بەدىنىدە مۇگدەپ ياتقان گۆھەردەك بىباھا ھېسلارنى ئويغىتىپ، ئادەم بالىسىنىڭ كۆزىنى ئاچىدىغان، ئۇنىڭغا ھاياتلىق سۇيىنى ئىچۈرۈپ، دەردىگە دەرمان، دىلىغا مەلھەم بېغىشلايدىغان روھىي نېمەت — جەھرىيە، يەنى يۇقىرى ئاۋاز بىلەن ئېيتىلىدىغان زىكرى ساما ئىدى. «تۇركىي خەلق ئۆزى بىلەن ئېلىشىشنى ياقتۇرمايدۇ، ئۇنىڭ ئىش - ھەرىكىتى، شىجائىتى، جىسمانىي قۇۋۋىتى، ئۇنىڭ ئاۋاز بىلەن زىكىرگە چۇشۇشكە مايىلدۇر» دەپ ئويلىدى شەيخ ۋە غەۋسۇل ئەزەم ئابدۇلقادىر گىلانىيدىن مىراس قالغان ئوپچە، جور ئاۋازلىق زىكرنى يەسسەۋىي تەرىقىتىنىڭ بىر شەرتى دەپ قوبۇل قىلدى.

گىلانىي جەھرىيەسى گويا كى بىر مېۋىلىك دەرەخ ئىدى. نەچچە يىللاردىن بېرى، دەرۋىشلەر بۇ دەرەخنىڭ مېۋىسىدىن بەھرىمەن بولۇپ، سايىسىدىن ئارام تېپىپ كەلمەكتە. شەيخ بۇ مۇئەززەم دەرەخكە ئىككى يېشىل پۇتاق ئاتا قىلدى. بىرىنچىسىنى زىكرى ھەرە، ئىككىنچىسىنى زىكرى سۇلتانى دەپ ئاتىدى. دەرۋىشلەر ھازىر ئەنە شۇ زىكرى ھەرە ھالىتىدە، خەلىپىنىڭ ئەمرىگە مۇشتاق بولۇپ تۇراتتى. قۇتبىددىن ھاسرايتتى، ئۇنىڭ يەتمىش ئىككى خىل بوغۇنىدا ئاجايىپ بىر راھەتبەخش سەزگۈ ئويناياتتى، ئىككى يېنىدا، ئالدىدا، ئۆزىگە ئوخشاش جەندە كىيگەن ۋە تەرلەپ پىشقان بۇرادەرلىرى بىلەن سىرلىق بىر ئالەمنى سەيلە قىلىشقا

ئاتلىنىدىغاندەك دىلى يۇلقۇناتتى.
ئىسمايىل خوجا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شەنىگە پۈتۈلگەن غەزەلنىڭ بىر بېيتىنى سالماق ئاۋازدا ئوقۇدى:

ئون سەككىز مىڭ ئالەمگە سەرۋەر بولغان مۇھەممەد،
ئوتتۇز ئۈچ مىڭ ئەسھابقا رەھبەر بولغان مۇھەممەد!

دەرۋىشلەر كېيىنكى بىر مىسرانى بىرلىكتە سۆزمۇسۆز تەكرارلىدى.
ئۇلار خەلپىگە ئەگىشىپ شېئىر ئېيتىش بىلەن بىرگە، گاھ ئوڭغا، گاھ سولغا ئېگىلەتتى، ئالدىغا قاراپ تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ، كەينىگە چايقىلاتتى، كېيىن كەڭ ھويلىنى لەرزىگە سېلىپ «ھەق! ھۇ! » دەپ ۋارقىرىشاتتى. قائىدىگە ئاساسەن، غەزەلنىڭ داۋامىنى زىكىر ئەھلى ئۆزلىرى نۆۋەت بىلەن ئېيتىپ، زىكرى سامادىن زىكرى ھەرەگە ئۆتۈشى لازىم ئىدى.
ئوتتۇرىدىن بىر دەرۋىش ندا قىلدى:

يولدىن ئازغان گۇمراھقا ھىدايەتلىك مۇھەممەد،
مۇھىم چۈشسە ھەركىمگە كۆپايەتلىك مۇھەممەد!

زىكرى ئەھلى تۆت تەرەپكە غۇلاچ تاشلاپ ھۇ تارتتى. بېيتنىڭ قىرائىتى تېزلەشتى:

مالامەتنىڭ سابۇنى، سالامەتلىك مۇھەممەد!...

«ھەق، ھۇ! ھۇ! »

ھەربىر كەتلەر يەنمۇ تېزلەشتى. دەسلىپىدە دەرۋىشلەر ھەربىر بېيىتتىن كېيىن سەل تىنچىپ، نۆۋەتتىكى دەرۋىشنىڭ خىتابىنى

كۇتسه، ئەمدى بېيتتىن بېيتقىچە يەرنى تېپىپ، توختاۋسىز سىلكىنىشكە باشلىدى. قۇتبىددىنگە نۆۋەت كەلدى. ئۇنىڭ ئاۋازى يېقىملىق ۋە كۈچلۈك ئىدى. قۇتبىددىن خۇددى باشقىلار بىلەن تېزلىكتە بەسلەشكەندەك غەزەلنىڭ بىر بېيتىنى نەپەس ئالماي شارىلدىتىپ ئوقۇشقا باشلىدى:

تەرىقەتكە رەھنەما ئىرادىلىك مۇھەممەد،
ھەقىقەتكە مۇقتىدا ئىجازەتلىك مۇھەممەد!

زىكىر ئەھلى ئىچ - ئىچىدىن ئۇرغۇپ چىققان ھېسلارنى تىزگىنلىيەلمەي لەرزىگە چۈشتى. ئەمدى ئۇلار شېئىر ئېيتقۇچى ۋائىزنىڭ ئاۋازىغا قۇلاق سالمايتتى، ھەر قايسىسى ئۆزى بىلگىنىچە يۇقىرى ئاۋازدا ۋارقىرايتتى، تېزلىك بىلەن تۆت تەرەپكە چاپقىلىپ، بىر - بىرىنى يىقىتىپ تاشلىغۇدەك ئەلپازدا ساماغا ئىلتىجا قىلاتتى:

يامانلىققا ياخشىلىق! ھە! ھۇ! ھە! ھۇ!
كارامەتلىك مۇھەممەد! ھە! ھۇ! ھە! ھۇ!
تەۋپىق بەرگەن زالىمغا! ھە! ھۇ! ھە! ھۇ!
جالالەتلىك مۇھەممەد! ھە! ھۇ! ھە! ھۇ!

سۇرئەت يەنە تېزلەشتى. زىكىر ئەھلى گېلى يىرتىلغۇدەك ھالەتتە ۋارقىرايتتى. ئۇلارنىڭ كۆزلىرى ئالىيىپ كەتكەن بولۇپ، كىگىزلەردىن ئاقۇچ توزان كۆتۈرۈلەتتى، ھەربىرىنىڭ تېزلىكىدىن بەزى زىكىر ئەھلىنىڭ بېشىدىن قالپاقلىرى ئۇچۇپ كەتكەن ياكى بېلىدىكى پوتلىرى يېشىلىپ يەرگە چۈشۈپ كەتكەنىدى. بىراق، بۇ ئالەمدىن تامامەن مۇستەسنا بولغان دەرۋىشلەر ھېچ نەرسىنى بايقىمايتتى، ئۇلارنىڭ ئېڭى، ھېس - تۇيغۇسى قاياقلارغىدۇر، باشقا بىر ئالەمگە كۆچكەنىدى، ئۇلار ھازىر پەقەت پۈتى بىلەن

يەرنى تېپىپ، ۋۇجۇدلىرىنى لەرزىگە سالاتتى، يەلكىلەرگە مەھكەم يېپىشقان قوللىرى ۋە ئېغىزىغا سىغماي كەتكەن تىللىرى يەسسەۋۈي ھېكمەتلىرىنى ۋارقىراپ تەكرارلايتتى.

قۇتبىددىننىڭ پۈتۈن ئەزايى - بەدىنى تەرلەپ كىيىملىرى بەدىنىگە يېپىشىپ قالدى. ئۇ كۆچلۈك قوللىرى بىلەن ئىككى تەرىپىدىكى ھەمراھلىرىنى مەھكەم تۇتقىنىچە ھامان زىكىرگە چۈشۈمەكتە ئىدى. ئىسمايىل خوجا ئارقىمۇئارقا چاۋاك چالدى. بۇنى ئاڭلاپ، دەرۋىشلەر تېز ئايلىنىشقا باشلىدى. تىنىمسىز ۋارقىراپ بېيىت ئېيتىش، يەرنى زەربە بىلەن تېپىش، ئۇنىڭ ئۇستىگە گاھ سولغا ئون قەدەم، گاھ ئوڭغا ئون قەدەم تاشلاپ ئايلىنىش، ھۇ تارتىپ تۇرۇش زىكىر ئەھلىنى خېلىلا ھالسىدىن كەتكۈزدى. غەزەلىنىڭ كېيىنكى بېيىتلىرى ئېيتىلغاندا دەسلەپكى شىددەتلىك ھالەت پەسلەشكە باشلىدى. ئىسمايىل خوجا قەددى ئېگىلىشكە باشلىغان دەرۋىشلەرگە قىيا قاراپ قويۇپ، زىكىرنى ئاخىرلاشتۇردى:

مىسكىن ئەھمەد قۇلىغا كىتابەتلىك مۇھەممەد،
يېتىم، پېقىر، غېرىبقا ساخاۋەتلىك مۇھەممەد...

ھەممەيلەن «يا مۇھەممەد!» دەپ ۋارقىراشتى. ئىسمايىل خوجا ئاۋۇالقى ئورنىغا كېلىپ چازانى قۇرۇپ ئولتۇردى. زىكىر ئەھلىمۇ ئارقا - ئارقىدىن ئولتۇردى. ئاندىن «ئاللا! ئاللا! ھۇ ئاللا!!!» دەپ ئۇزۇن ئاھ تارتىشتى. ھەممىسىنىڭ بېشى ئېگىلىدى، قوللىرى قوشتۇرۇلدى. شۇ ئەلپازدا دەرۋىشلەر بىرنەچچە دەقىقە سۈكۈتكە چۆمدى. قۇتبىددىنمۇ كۆزلىرىنى يۇمدى. ئۇنىڭ ئەتراپى ئاپئاق نۇرغا تولدى. ئۇ گويا ئۆزىنى ئاق كىگىزنىڭ ئۈستىدە ئەمەس، كۈمۈش رەڭ تەختتە، ئەرشئەلادا ئولتۇرغاندەك ھېس قىلدى.

قائىدىگە ئاساسەن زىكىردىن كېيىن يەنە يەسسەۋۈي ھېكمەتلىرى ئوقۇلاتتى، بۇ ئېغىر، ئويچان شېئىرلار ئارقىلىق يۈرەكلىرى

ىنىڭ تېپىرلىشى تېخىچە بېسىلمىغان دەرۋىشلەر پەسكويغا چۈشەتتى. شەيخ قۇتبىددىنغا نەزەر سالدى. ئۇ سۆيۈملۈك شاگىرتىنىڭ قىرائىتىنى بەكمۇ خالايتتى.

— قۇتبىددىن، نەدىسىز؟

قۇتبىددىن ئىرغىپ ئورنىدىن تۇردى، قوللىرىنى قوشتۇرۇپ تەزىم قىلدى.

— ھېكمەت ئېيتىڭ، ئوغلۇم، — دېدى شەيخ. قۇتبىددىن پىرى نېمىنى يازغان بولسا ھەممىسىنى يادا بىلەتتى، كۆزلىرىنى يۇمۇپ، ئۆزى سۆيىدىغان بىر ھېكمەتنى قىرائەت قىلىشقا باشلىدى:

ۋەھدەت خۇمى ئېچىلدى، مەيخانىگە كىرسەممەن،
بىر جام ئىچىپ شول مەيدىن، مەستۇ ھەيران بولساممەن.
ئۇشول مەينىڭ مەززىسى ئىچ - باغرىمنى قان قىلدى،
بېغىر قانىم ئاققۇزۇپ، جانان ساری بارسام مەن.

ھاسىراشلىرى بېسىلاي دېگەن دەرۋىشلەر شېئىرنىڭ زوقىدىن. مۇ ياكى بۇ نەزمىنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ھازىرقى ھالەتلىرىگە ماس كەلگەنلىكىدىنمۇ «بەللى» دەپ قۇتبىددىننى ئالقىشلاپ قويدى.

ساقىي سۇندى ھەر نەپەس كەيپىياتىنىڭ شارابىن،
سەرمەست بولۇپ ئۇشال دەم نالە، پەريات ئۇرساممەن.

«بەرھەق! بەرھەق!»

ئىنسانىيەت ياقاسىن شەۋق ئاتەشى كۆيدۈردى،
ۋەھدانىيەت دەريا سىن ئۇشال دەمدە سۇرسەممەن.

«ۋادەرىخ! ۋادەرىخ!»

ئول دەريانىڭ مەۋجىدىن تەمە غەۋۋاس دۇر ئالماس،
جاندىن كېچىپ دۇر ئۈچۈن بەھر قەدىگە كىرسەممەن.

«يا پەلەك!»

خاجە ئەھمەدنىڭ خۇمىدا مۇھەببەتنىڭ شارابى،
ئاشىقلارغا شول مەيدىن مۇرادىنچە بەرسەممەن!

ئەتراپتىن «پىرىم» دېگەن خىتابلار ياڭرىدى. ھەزرەت دۇئاغا قول كۆتۈردى. خانقا ھويلىسىغا يىغىلغان ئەھلى جامائەت، دەرۋىشلەر، خىزمەتكارلار ۋە باشقا خادىملار «ئامىن» دەپ قوللىنى كۆتۈردى.

شەيخ يېنىڭ قوزغىلىپ، ھۇجرىسى تەرەپكە ماڭدى. زىكىر تامام بولغانىدى.

11. ئىككى قالتىس سوئال

ئادەمنى قۇچاقلاپ ئۆلتۈرسىمۇ بولىدۇ.

— شەرق ھېكمىتى

بىر ھەپتىدىن بېرى شەيخ ئىسپىنجاپتا تۇردى. بۇ جەننەت ماكان مەنزىلدىن زادى كۆڭۈل ئۈزۈپ كەتكۈسى كەلمىدى. تۈغۈلغان يېرىڭنىڭ تۈپرىقى زەر، تىكىنى گۈل، سۇيى بالدەك تاتلىق بولار ئىكەن. شەيخ ئۆتكەن ھەپتە ئىچىدە ئەتراپقا سەيلىگە چىقتى، يىراق ئاۋۇللارغا باردى. ئاقسۇ بويلىرىدا، قارامۇرت، كۆكبۇلاق كەنتلىرىدە ئەل ـ ئۇلۇسنىڭ داستىخىنىدىن تۇز تېتىدى، ئەزىز ئەۋلىيا ـ ئەنبىيالارنىڭ مەقبەرلىرىنى زىيارەت قىلدى. ھەزرەت قاياقتىلا بارسا «كۆڭلى سۇنۇق خالايىق» نىڭ دەردىگە قۇلاق سېلىشنى، قولىدىن كەلمىسە، تىلى بىلەن ئۇلارنىڭ مۇشكۈلىنى ئاسان قىلىشنىڭ يولىنى ئىزدەيتتى. يەتتە كۈندىن بېرى بامداتتىن خۇپتەنگىچە خانىقادىن زىيارەتچىلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمىدى. راباتتىن كەلگەن چاكارلار، مەدرىسە تالىپلىرى، مۇدەررىسلەر، سودىگەرلەر، كەنت ئاقساقاللىرى، قەلەندەرلەر، بالاساغۇندىن رۇسىيە تەرەپكە كېتىۋاتقان سەييا ھلار، كۆچمەنچى مالچىلار، يا مۇسۇلمان، يا ناسارا بولالمايى ئاسارەتتە قالغان مەجۇسىلەر، ئىشقىلىپ، مۇشۇ زەڭگەر ئاسماننىڭ ئاستىدا ئاخىرەتنىڭ قورالىنى گاھ تېپىپ، گاھ يوقىتىپ يۈرگەن كىشىلەرنىڭ ھەممىسى شەيخۇل ماشايىخنىڭ دەرگاھىغا ئىنتىلەتتى، ئۇنىڭ سۆھبىتىدىن بەھرىمەن

بولۇشقا ئىنتىزار بولاتتى. ئەۋلىيالار سەرۋەرى دەپ شۆھرەت تا-
جىنى كىيگەن بۇ ئاپئاق ساقاللىق، ئۇزۇنمۇ، كىيىم - كېچەكلىرى-
مۇ ئاددىي - ساددا، ئەمما تىلى ئۆتكۇر، سۆزى چوڭقۇر، ھۆكمى
قەتئىي شەيخنىڭ مەجلىسلىرىدە تاڭ ئاتتۇرۇپ، كۈن پاتتۇرۇش
ئۈمىدىدە يۇرگەنلەر سان - سانىقسىزئىدى. بىر ھەپتە داۋامىدا
شەيخ مىڭلاپ كىشىلەر بىلەن سۆھبەتلەشتى، ئۇلارنىڭ يۈزلەپ
سوئالىغا جاۋاب بەردى. ئىلاھىي ئىشق، مۇشرىكلار، ساھابىلەر،
ئەھكامى ئىسلام، ئىرادە ۋە قۇدرەت، مۇستاپانىڭ سۈننىتى، زۇ-
ھۇد ۋە تەقۋا، دەرۋىشلىكنىڭ خاسىيىتى، خىلۋەتنى شەرىئەت،
خىلۋەتنى تەرىقەت، زىكىر - ساما شەرھلىرىنى سۆزلىدى. ئەمرى-
مەرۇپىتىن ۋەز ئېيتىپ ھۆكۈمەت بىلەن ئاۋام خەلقىنى ئىنساپقا،
تەۋپىققە ئۈندىدى.

بەس، ئەمدى سەپەر ۋاقتى بولۇپ قالدى، يول تەييارلىقىنى
كۆرمەك كېرەك. سۈنبۈلە ئېيى ئاخىرلاشماقتا، يول بولسا يە-
راق، سەمەرقەنتكە بارغۇچە مىزان ئېيىمۇ ئاخىرلىشىپ قالىدۇ.
تېخى ئالدىدا قەپپالى شاشى زىيارىتى، چۆل زەخمىتى تۇرۇپتۇ.
ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا سەمەرقەنتىكى غېرىب ھۇجرىسى، قىيامەتلىك
دوستى ئابدۇخالىق غىجدۇۋانىي سۆھبەتلىرى يەنە چۆللەر، باياۋان-
لار، شاۋقۇن - سۇرەنلىك شەھەرلەر ئېشىپ، يېتىپ باردىغان
مەنزىلى مەككەئى مۇكەررەمە گەۋدىلەندى. شەيخ چۈش كۆردى.
چۈشىگە خىزىر ئەلەيھىسسالام كىردى. گويا ئىككىسى ئىككى ئاق
تۆگىدە بەيتۇل مۇقەددەسكە قاراپ كېتىۋاتارمىش. شۇ پەيت دوستى
ئابدۇخالىق پەيدا بولدى. ئۇ شەيخ مىنگەن تۆگىنىڭ بۇيۇنتۇرۇقى-
دىن تۇتۇپ: «دوستۇم، سىزنىڭ قىبلىڭىز تۇركىستاندىدۇر.
دۇنيانىڭ تۆت تەرىپىدىن توقسان توققۇز مىڭ غاپىلنىڭ كۆزىنى
ئېچىپ، كۆڭلىگە ئىلاھىي ئىشق نۇرىنى سالدىڭىز، جايىڭىز جەن-
نەتتىنىڭ تۆرىدىدۇر» دەرمىش.

خىيال ئۈمماندا يېتىپ شەيخنىڭ كۆزى ئۇيقۇغا كەتكەنىكەن،
دەرھال ئېسىگە كېلىپ قاتتىق ياستۇقتىن بېشىنى ئالدى. ماي

قەغىزى يېپىشتۇرۇلغان كىچىككىنە دېرىزىگە قاراپ قويدى. ھويلىدىن ئاپتاپ يوقىلىپتۇ، ناماز دىگەر ۋاقتى بوپتۇ. ھوجرىنىڭ بۇرجىكىدە سۇلايمان ئولتۇرۇپتۇ، تىزىدا قەغەز، قولىدا قەلەم. ئۇمۇ خىيال ئۇممانغا غەرق بولغان ئوخشايدۇ، شەيخىنىڭ شەپسىنىمۇ سەزمىدى. سۇلايمانىنىڭ كۆز ئالدىدىن بۇگۈنكى سۆھبەت كەتمىدى. نەچچە يىللاردىن بېرى ئۇ ھەزرەتنىڭ سادىق مەھرىمى بولۇپ كەلدى، تا ھازىرغىچە ئۇنىڭ كەينىدە سايىدەك ئەگىشىپ يۈرۈپتۇ، ئاچچىق - چۈچۈكنى بىرگە تېتىدى، دوستىنى دوستۇم، رەقىبىنى رەقىبىم دېدى، يۈزلەپ سۆھبەتلەرگە قاتناشتى. ئەمما، بۇگۈنكى سۆھبەت بارلىق مۇنازىرىلەرنىڭ گۈلتاجى بولدى. ئىسپەنجاپنىڭ ئەڭ ئۇلۇغۋار مەسچىتى — مەسچىتى قاراخانىيغا ئادەم سىغماي قالدى. جۇمە بولغانلىقى ئۈچۈنمىكىن تۆت ئەتىراپتىن خالايىق توپلانغانىدى. بامدات نامىزىدىن تا پېشىنغىچە كېمىدە ئالتە - يەتتە سائەت ئۆزۈلمەي ۋەز، مۇزاكىرە، بەھىس - مۇنازىرە داۋام قىلدى. سۆھبەتتە شەيخكە ئىرادە باغلىغانلار كۆپ ئىدى، ئەمما شەيخنى ياقلىمايدىغانلارمۇ ئاز ئەمەس ئىدى. ئۇلار ئاساسەن ئەركانى دىن، شەرىئەت ھۆكمىدىن باشقىسىنى تەن ئالمايدىغان، قۇرئان ئوقۇپ مەنىسىنى ئۇقمايدىغان، ئايەتلەردە پۈتۈلگەن ئىشارەتلەرگە ئەقلى يەتمەيدىغان ئەقىل كۆزى كور ئۇلىمالار ئىدى. ھەزرەت ئۇلارنى قۇرئان تەپسىرى بىلەن، ئىسمايىل ئەل بۇخارىدەك ئۇلۇغ ھەدىسشۇناسلارنىڭ شەرھى بىلەن مات قىلدى. سۇلايمان ياقىسىنى چىشلىدى. شەيخ قۇرئاننىلا ئەمەس، بەلكى ھېكمەتلەردىن ئىبارەت بولغان تېرمىزىي، بەيھەقىي، ئىبنى ھېببال داريمىي كەبى ھەدىسشۇناس پىرلارنىڭ ئىنىشالىرىنىمۇ ياد بىلمەيدىكەن.

سۇلايمانىنىڭ خاتىرىسىگە ئىككى قالتىس سوئال ۋە ئۇنىڭ جاۋابى مىختەك ئورنىشىپ كەتتى. سۆھبەت ئەۋجىگە چىقىپ، سۇلتانۇل ئارىپىنىنىڭ رەقىبلىرى ئۇممەتسىزلىنىشكە باشلىغان پەيتتە، قايسىبىر ئىشان شەيخكە مۇراجىئەت قىلدى:

— هەزرىتىم، كەمىنىنى بىر مەسىلە قىيناۋاتىدۇ. ئاياندۇر-كى، يەسسەۋىيلىك تەرىقىتى شەرىئەتنى ئىنكار قىلمايدۇ، ئەكسىچە ئۇنىڭغا تايىنىدۇ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننەتلىرىگە مۇتە-لەق بويسۇنىدۇ، توغرىمۇ؟

شەيخ تەستىق تەرزىدە بېشىنى لىڭشىتتى.

— ئۇنداق بولسا، جاناۋلىرى بىر ھېكمەت ئېيتىپسىز، ئۇ-نىڭدا «پوستى ئىمان — شەرىئەتتۇر، مېغىزى تەرىق» دەپسىز. شەرىئەت ئىسلامنىڭ بىر پوستى، تەرىقەت بولسا مېغىزىمۇ، شەرە-ئەتسىز تەرىقەت بولامدۇ؟ جاناۋلىرى يەسسەۋىيلىك تەرىقىتىنى ئال-لاتائالا ۋە تاباۋەك سۆزلىرىگە خىلاپ قىلىپ قويمىغاندۇر دەپ ئەنسىرەيمەن.

ئەھلى ئۆلىما «ئەمدى ھالىڭ قىيىن بولدى، شەيخ» دېگەندەك ھەزرەت تەرەپكە غالىبلارچە قاراپ قويدى. شەيخ ئادىتى بويىچە كىچىككىنە كىنايە ئارىلاش جاۋاب بەردى:

— سىز شەرىئەت بىلەن تەرىقەت ئارىسىدا ئىختىلاپ تاپتىم، دەپ خۇشال بولماڭ. ئەكسىچە مۇشۇ ياشقا كەلگۈچە نېمە ئۈچۈن پوستى بىلەن مېغىزنىڭ پەرقىنى بىلمىدىم، دەپ قورقۇڭ. قۇر-ئان تىلاۋەت قىلىشتىن مەقسەت نېمە؟ مۇبارەك ئايەتلەرنى جاھىل-لارچە ۋارقىراپ ئوقۇشمۇ ۋە ياكى مەنىسىنى بىلىشمۇ؟ ئەلۋەتتە مەنىسىنى بىلىشتۇر. ئىبادەتتىن مۇددىئا نېمىدۇر؟ شۇنچىكى ئول-تۇرۇپ ـ قوپۇپ سەجدە قىلماقمۇ ۋە ياكى ھەقنىڭ ۋەسلىگە يېتىش ئارزۇسىمۇ؟ ئىنشائاللا، ھەقنىڭ ۋەسلىگە يېتىشتۇر.

شەيخ داستىخاندىن بىر ئانارنى ئېلىپ ئىشانغا كۆرسەتتى:

— بۇ نېمە؟

— ئانار، تەقسىر.

— بۇنى قانداق بىلدىڭىز؟

— پوستى ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ.

— بەللى! دېمەك، سىز ئانارنى پوستىغا قاراپ تونۇدىڭىز. ئەمما تېخى ماھىيىتىگە يەتمىدىڭىز. بۇنىڭ ئۈچۈن مانا شۇ پوستە-

ىنىڭ ئىچىدىكى پىنھان دانىنى تېتىپ كۆرۈش لازىمدۇر. شۇندىلا سىز ئانارنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى چۈشىنىسىز. شەرىئەت مىسالى ئىسلامنىڭ پوستى، سۈرىتى، تەرىقەت بولسا دانىسى، ماھىيىتى. ئانارنىڭ پوستىنى ئۇنىڭ دېنىسىز تەسەۋۋۇر قىلىپ بولمىغاندەك، شەرىئەتنىمۇ تەرىقەتسىز بىلىپ بولمايدۇ. نۇرغۇن نادان ئالىملار مانا شۇ مىسالنىڭ پەرقىنى بىلمەي لاپ ئۇرىدۇ. ھەقنىڭ دىدارى ئانار دانىسىدەك يوشۇرۇن، ئەمما ئەمەلىيەتتە بولسا ئانارنىڭ پوستىنىغا ئوخشايدۇ، يەنى شەرىئەت بولۇپ يۈز كۆرسىتىدۇ. يالغۇز شەرىئەت ئەھكامىغا تايىنىپ ئارزۇغا يەتمەك مۇشكۈلدۇر. ھەقىقەتنىڭ ئىشىكىنى ئىلمى قال[1] ئەمەس، ئىلمى ھال[2] ئاچقۇسىدۇر. پەيغەمبىرى مۇرسەل جانابلىرىنىڭ ۋەسىيەتلىرىنى يادىڭىزغا ئېلىڭ. ئۇنىڭدا، نېمىلا ئاڭلىغان بولسام — شەرىئەتتۇر، قىلغان ئەمەللىرىم بولسا تەرىقىتىمدۇر، ھەقىقەت مېنىڭ روھىي ھالىتىمدۇر دېيىلگەن. دەرەخنىڭ كۆركى شاخ، پۇتاقلىرىدا، ياپرىقىدا. ئەمما، سىز ئىشان جانابلىرى، دەرەخنىڭ ساياسىدە ئولتۇرغىنىڭىزدا ئۇشبۇ دەرەخنىڭ نوقۇتتەك ئۇرۇقتىن كۆكىرىپ چىققانلىقىنى يادىڭىزدىن چىقارماڭ، ياپراق بىرلە پۇتاقلا ھايات ئاتا قىلىپ تۇرغان يىلتىز مۇتەبەردۇر. تەرىقەت ئەنە شۇ يىلتىزدۇر، شەرىئەت بولسا ياپراقتۇر.

ئىشان تەنبىھ ئاڭلىغان تالىپتەك تىلىنى چىشلىدى، «قۇلۇق، تەقسىر» دەپ قولىنى كۆكسىگە قويدى. تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرغان مەللە تونلۇق بىر كىشى قولىنى كۆتۈرۈپ ئىجازەت سورىدى:

— سۇئالىم، بىر سۇئالىم بار ئىدى، بىئەدەپلىك بولسا ئەپۇ قىلىڭ. كەمىنىڭىز مەسچىتتە ئىمام خاتىپتۇرمەن. مېنى بىر سۇئال قىينايدۇ. مۇپتى جانابلىرىدىن سورىدىم، ئەمما جاۋابى تېپىلمىدى. ئۇ نېمە سۇئال دېسىڭىز، پىردىم، جەنىنەتتە

---

① ئىلمى قال — مەدرىسە ئىلمى ياكى دۇنياۋى ئىلىم.
② ئىلمى ھال — سوپىلارغا خاس ئىلىم.

تۇرلۇك - تۇمەن مېۋىلەر پىشىپ يېتىپتۇ، ئابىكەۋسەر ئېقىپ تۇرۇپتۇ، ئاللانىڭ رەھمىتىگە سازاۋەر بولغان مۆمىنلەر مېۋىلەرنى تويغۇچە يەپ، راھەت - پاراغەتتە ياشايدۇ. ئەمما، يېمەكنىڭ قۇسمىقى بار دېگەن گەپ بار. لەك - لەك ئىنسان داۋاملىق يەپ - ئىچسە، ئىلاھا، ئاسىي بەندىگىنى ئۆزۈڭ كەچۈرگىن، قورسىقىنى بوشاتقىلى بىرەر جايغا بارمىسا، بۇ نېچۈك ھالدۇر، پىرىم؟ مۇبادا بىزدىن ئەدەپسىزلىك ئۆتكەن بولسا مەيلى، جاۋاب بەرمىسىڭىزمۇ رازىمىز. مەسچىت ئەھلى بۇ سوئالنىڭ يېشىمىنى شەيخۇل ماشايىخ بەرسە ئەجەب ئەمەس، دەپ مېنى ۋەكىل قىلىپ ئەۋەتتى. سوئالىم ئەدەپتىن چەتلەپ كەتكەن بولسا، قايتۇرۇۋالمەن، پىرىم...

كىشىلەر ئارىسىدا گۇدۇك - گۇدۇك باشلاندى، كىمدۇر ئاۋازىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ «بىئەدەپ» دەپ ۋارقىرىدى. شەيخكە يېقىنراق، تۆردە كېرىلىپ ئولتۇرغان ئەشرەپخان قازى يېنىدىكى كىشىنى تۇرتۈپ كۆزىنى قىستى: «بۇ سوئالغا مۇسا بىلەن ئەيسا تىرىلىپ كەلسىمۇ جاۋاب بېرەلمەس». سۇلايمان ئەندىشىگە چۈشىتى. ئۇ نەچچە يىللاردىن بېرى شەيخنىڭ كەينىدە يۈرۈپ نۇرغۇن سۆھبەتلەرگە قاتناشتى، ئەمما بۇنداق كۈتۈلمىگەن، بىر قاراشتا پەردىشەپكە ئۇيغۇن كەلمەيدىغان، شۇنداقتىمۇ ئىنسانىنى ئىككىلا دۇنيادا سىرىنى بىلىشكە ئۇندەيدىغان بۇنداق مەسىلىنىڭ ئوتتۇرىغا تاشلانغانلىقىنى بىلمەيتتى.

شەيخ قولىنى كۆتۈردى، ئەتراپ تىمتاس جىمىدى.

— بىلمىگەن نەرسىنى تەھقىلەپ بىلىۋېلىش بىئەدەپلىك ھېسابلانمايدۇ، ئەكسىچە شەكسىلدىكى ئەدەپ يۇزىسىدىن سورىماي جاھىل پېتى قالغان ئۇياتتۇر. ئەتراپىكىلارغا بېقىپ مۇشاھىدە قىلىڭلار. شۇندىلا خۇداۋەندە كەرىمنىڭ قۇدرىتىگە قايىل بولىسىلەر. توققۇز پەلەك، يەتتە ئىقلىم، قۇياش، ئاي، يۇلتۇز، زېمىن، ھايۋانات ۋە جىمىكى مەۋجۇدات ئالىمىنىڭ ساھىبى نۇرغۇن مۆجىزاتلارنى ياراتمىش. ئىككى تاشنى بىر - بىرىگە ئۇرسىڭىز ئوت

پەيدا بولۇر، ئەمما ئىككى كىسەكنىڭ بىر - بىرىگە ئۇرۇلۇشىدىن ئوت چىقماس. نېمە ئۈچۈن گۆھەردەك بىر قەترە بىر نەچچە ئاي ئىچىدە ئىنسان قىياپىتىگە كىرىدۇ؟ بۇ قانداق مۆجىزە، بۇرادەر-لەر؟ مۇشۇكياپىلاقنىڭ كۆزى كور، ئەمما كېچىدە ئاداشماي ئۇچىدۇ. بۇ جاندارەتنىڭ جەسۇر پەرۋازىنى كۆرۈپ ياقىڭىزنى چىشلەمەي ئامالىڭىز يوق. ئۇنىڭ سىرىنى يۇز ئەللامە بىرلىشىپ تاپالمىغايمۇ؟ ئاللا تائالا بىر ئايىتىدە «ئۆلۈكتىن تىرىك يارىتقايمەن، تىرىكتىن ئۆلۈك» دېگەن. توخۇنىڭ باغرىدىن جانسىز تۇخۇم چۈشىدۇ، بۇ جانسىز تۇخۇم پەرۋەردىگارنىڭ ئىنايىتى بىلەن تىرىككە ئايلىنىپ يورۇق دۇنيانى كېزىدۇ. مۇشۇنداق مۇئەممانى كىم يېشىدۇ؟ خوش، خاتىپ، سىزنىڭ جېنىڭىزنى كۆيدۈرگەن سوئالغا كەمىنىمۇ سوئال بىرلە جاۋاب بەرگەيمەن.

كىشىلەر نەپەسلىرىنى ئىچىگە يۇتۇپ جىم بولۇپ قالدى. شەيخ غەمكىن، ئويچان كۆزلىرىنى خاتىپقا تىكىپ سۆزىنى داۋام قىلدى:

— ھامىلە ئانىنىڭ قورسىقىدا توققۇز ئاي ياتىدۇ. بۇ توققۇز ئاي ئىچىدە ئانىسىنىڭ ۋۇجۇدىدىن قۇۋۋەت ئالىدۇ، ئەمما ئالغان نېسىۋىنى ھېچقاياقتا چىقارمايدۇ. بەدەنگە زەررىمۇ زەررە ئۇزلۇكسىز ئۆتۈپ تۇرغان يېمىشىنىڭ گۆھەكنىڭ جىسمىدىن ئايرىلماسلىقىدىكى سىر نېمە؟ مۇشۇ ھەقتە ئويلاپ كۆردىڭىزمۇ؟ ئويلىغان بىلەن بۇ كەشپىياتقا ئادەم بالىسىنىڭ ئەقلى يەتكەيمۇ؟

شەيخنىڭ ئېغىر - بېسىق، لېكىن كۈچلۈك ۋە ئېھتىراسلىق دەللىلىرىدىن سۆھبەت ئەھلى قانائەت ھاسىل قىلغاندەك ئىدى. خاتىپ تىزلىنىپ تەزىم بەجا كەلتۈردى:

— ئىككى دۇنيا رەھمىتىگە سازاۋەر بولۇڭ، پىرىم. مەسچىتىمىزدىكى جامائەتنىڭ ئالدىدا يۈزۈمنى يورۇق قىلدىڭىز، يارانقان ئىگەمنىڭ ھۇزۇرىدا يۈزىڭىز يورۇق بولغاي.

سۆھبەت ئاخىرلاشتى. شەيخ بىلەن سۇلايمان خانىقادىكى ھۇجرىلىرىغا قايتتى. شەيخ ئارام ئېلىش ئۈچۈن ياتىاشلىدى. سۇلايمان

ئىشكنى ئاستا يېپىپ هويلىغا چىقتى. خىلۋەتەرەك يەر ئىزدەپ، ئۇجمىنىڭ ئاستىغا بېرىپ ئولتۇردى. كۆزلىرىنى يۇمدى، خىيالىدا هازىرلا ئاياغلاشقان سۆھبەت جانلاندى. ئۇ ئىلتىجا، سىناق، زوق بىلەن يانغان قارا كۆزلەرنى يەنە كۆرگەندەك بولدى، بېشى غوڭۇلداپ، يۈرىكى گۈپۈلدەپ كەتتى. بەئەينى تۇنجى قېتىم پىراق ئالدىدا ئىمتىهان بېرىۋاتقان كۇنىدىكىدەك بەدىنى قىزىدى. سۇلايمان ئويغاق هالدا چوش كۆرۈۋاتقاندەك بولدى. سۆھبەت ئەھلى يەردە، شەيخ بولسا تورۇسقا يېقىن يوغان، ئاپئاق كۇرسىدا ئولتۇرغانىدى. ئادەملەر تۆپىگە قاراپ سوئال بېرەرمىش، شەيخ يېنىدىن ئالمقانچىلىك قەغەزلەرنى ئېلىپ پەسكە تاشلارمىش. قەغەز پەسكە چۈشكەندىن كېيىن ئادەملەرنىڭ هەممىسى ئۇنىڭغا ئىنتىلەر، ئۇنى تېز - تېز ئوقۇپ ئۆزئارا مۇنازىرىگە كىرىشىپ كېتەرمىش، تۇرقى، چاچ - ساقىلى كۆرۈنمەيدىغان بىر كۆلەڭگە ئۇستىگە بېقىپ نېمىنىدۇر سورارمىش، شەيخ جاۋاب ئورنىغا پەيدەك يېنىك قەغەزنى تاشلاپ، قاپىقىنى سېلىپ ئولتۇرارمىش.

سۇلايمان ئويغا چۆمدى. «بىكارغا قۇتبۇل ئەقتاب دېمەيدۇ هەزرەتنى. ئۇ ئىككى دۇنيانىڭ ئىلمۇ هېكمىتىنى سۇ كەبى ئىچىپ يۇرۇپتۇ. ئۇ كىشىدىكى ئىلمىنىڭ ئەقەللىيسى يۇزدىن بىرى بىزدىمۇ بولسىچۇ؟ ئالىلا سۆيگەن بەندىسىنى زىيادە قىلىپ يارىتاركەن».

سۇلايماننىڭ خىيالى يىراق ئۆتمۇشكە كۆچتى. سەمەرقەنتتىمۇ، بۇخارادىمۇ، ئېنىق ئېسىدە يوق، ئېھتىمال بۇخارا... غىجدۇۋانىنىڭ ئاۋات باغلىرىنىڭ بىرى ئىدى. شەيخ دوستى ئابدۇخالىقنىڭكىگە مېهمانغا بارغانىدى. سۇلايمان ئۇ چاغلاردا ياش ئىدى. ئاۋازى كۆتۈرۈلۈپ، ئون بەش - ئون ئالتىلەرگە قەدەم قويغان چاغلار ئىدى. باهارنىڭ ئوتتۇرىلىرى بولۇپ، ئالمىلار چېچەكلىگەنىدى. باغدا ئادەم كۆپ بولۇپ، سۆھبەت قىزىپ كەتكەنىدى. باغ چىرايلىق، ئەتراپ تىپتىنچ ئىدى. بىر چاغدا شەيخ ئالدىغا غەمكىن قاراپ تۇردى - دە: «قاراڭ، ئالمىلارنىڭ چېچىكى

تۆكۈلۈش ئالدىدا، ئەمدى نۆۋەت مېۋىگە كەلدى» دېدى ئاستا. دەل شۇ چاغدا ئالمىلار يېنىك چايقالدى، كېيىن تېز - تېز تەۋرەندى ۋە چېچەكلەر شارىلداپ تۆكۈلدى. سۆھبەت ئەھلى ھەيران بولۇپ بىر - بىرىگە قاراپ قويۇشتى. گويا ئۇسسۇلغا چۈشكەندەك نازاكەت بىلەن ئۈياق - بۇياققا تولغىنىۋاتقان نوتىلاردىن كۆز ئۈزەلمەي قالدى. شەيخ: «توۋا، بۇ دەرەخلەرگە نېمە بولدى، بىراۋ ئۇ- نىڭغا تەۋرەن دەپتۇمۇ» دېدى. شۇ زامان دەرەخلەر چايقىلىشتىن توختىدى.

سۇلايمان شەيخنىڭ كارامىتىنى تۇنجى قېتىم ئەنە شۇ غىجدۇ- ۋانىي بېغىدا كۆرگەنىدى. ئەسلىدە ھەزرەت ئۆزىنى ئىمكانقەدەر ئەلنىڭ نەزىرىدىن يىراقراق تۇتۇشقا ئۇرۇناتتى، كارامەتلىرىنى ئاشكارىلاشتىن كۆرە پىنھان ساقلاشنى ئەۋزەل بىلەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن سۇلايمان پىرىنىڭ كارامەتلىرىدىن ئانچە خەۋەردار ئەمەس ئىدى. سوپى دانىشمەننىڭ گېپىگە قارىغاندا، ھەزرەت بىر قېتىم خۇراسانلىق ئەللامىلەر بىلەن بەسلىشىپ سۇ ئۈستىگە جايناماز سايتۇ ۋە ئىككى رەكەت نامار ئوقۇيتۇ. شۇنىڭدىن بېرى خۇراسا- نلىق ئۆلىمالار پىرغا قوللۇق بىلدۇرۇيتۇ...

سۇلايمانىنىڭ ۋۇجۇدىنى نەزمە شەۋقى چۈلغىدى. كۆپ يىللار- دىن بېرى ئۇنىڭ دىلىدا ئوتلۇق بىر ئارمان ياشايدۇ. ئۆسمۈرلۈك، بەلكى بالىلىقىدىن باشلاپ شەپقەتلىك ئاتىدەك ئۆزىگە مېھىر بېرىپ كېلىۋاتقان مۇرەببىيسى، رەھنەماسى ھەزرىتى سۇلتانىنىڭ شەنىگە بىر مەدھىيە يازماقچى بولاتتى. دەسلىپىدە تەرىپىنى قىلالمىسام كېرەك، دەپ ئەنسىرىدى، كېيىن شەيختىن ھېيىقتى. شەيخ ئۆزە- نى ماختىغان كىشىنى ياقتۇرمايتتى، ئومۇمەن ھەزرەت قەلبىنىڭ تېگىدىكى ھېسلارنى ئاشكارا قىلىشنى ياخشى كۆرمەيتتى. بۇنى سۇلايمانمۇ ياخشى بىلەتتى... لېكىن نېمە ئامال؟ دەرەختىكى مېۋە پىشىپ يېتىلگەندىن كېيىن ئۇنى شېخىدا ساقلاش قىيىن ئىكەن. سۇلايمان ئۆزى ئۈچۈن، كۆڭۈل ئېھتىياجى ئۈچۈن بىر شېئىر يازغۇسى كېلەتتى. كەبە سەپىرىدىكى خۇشاللىقلار ۋە كۆڭۈلسىز-

لىكلەر، ھەرخىل ئۇچرىشىشلار، قارلۇق يېگىت بىلەن، تەكەببۇر روكىنىدىن بىلەن ئۇچرىشىش، زىكىر ۋە بۇگۈنكى ئۆلىمالار سۆھبىتىدىكى تەسىراتلار ئۇنىڭ ئىرادىسىنى مۇستەھكەملىدى. ئەتىجىدە شېئىر يېزىشنى جەزم قىلدى. ئۇجمىنىڭ تېگىدە، جىمجىت مۇھىتتا، سالقىن ھاۋا، يېقىملىق شامالنىڭ پەيزىدە خىيالغا شۇڭغۇدى. دىلىغا تەسۇرى دانىسىدەك تىزدىلىپ شەيخىنىڭ تەۋسىيىسى كېلىشكە باشلىدى...

سۇلايمان ھامان خىيال سۇرۇپ ئولتۇراتتى. توساتتىن تەرتىپسىز، خىرە سۆزلەرگە جان كىردى. سۇلايمانىنىڭ مېھرى جۇش ئۇرۇپ، سۆزلەر مىسرالارغا تىزىلدى. ئېتىقاد، ئېھتىرام تۇيغۇسى يالقۇنلىنىپ، تىنىق، ئويناق جىلغىدەك كۆكۈل بوستانىنى ئابىھايات بىلەن سۇغىرىپ تىلىغا كۆچتى، بىر-بىرىگە جىپسىلاشقان، جاراڭلىق سۆزلەر گۈھەر كەبى تىزىلىپ كېلىشكە باشلىدى...

باقسا كەبە كۆرۈنگەي، باسسا يوللار تۇرۇلگەي،
«لام» دەك ئىلمى ئۇيۇلغان شەيخىم ئەھمەد يەسسەۋىي.

بىرىنچى بېيىت خۇددى ئېقىن سۇدەك ئىككىنچى ئېقىننى باشلاپ كەلدى:

ئەسلىي ئېرۇر خانىدان، بىلمەس ئانى كۆپ نادان،
بىلۇر ئانى ھەق يەزدان، شەيخىم ئەھمەد يەسسەۋىي.

سۇلايمان ئالدىراپ قوينىغا قول سالدى. ئالىقانىدەك بىر تەخلەم قەغەزنى ئېلىپ دۇگىلەك تاشقەلەمنى چىقاردى. گويا دىلىدىن قۇيۇلۇپ كېلىۋاتقان سۆزلەر ئېسىدىن چىقىپ كېتىدىغاندەك، قەغەزنى تىزىغا قويۇپ يېزىشقا باشلىدى:

يەسسى سۈيىن ئارىسى، ياتار جىگەر پارىسى،
ماشايىخلار سەرەسى شەيخىم ئەھمەد يەسسەۋي.
قارچىغىنى قاشلىغان، شۈكقار، لاچىن ئۈشلىغان،
سانسىز مۈرىت باشلىغان شەيخىم ئەھمەد يەسسەۋي.

ئۇ قەلبىنى چىشلەپ ئويلىنىپ قالدى. مۈرىت سۆزى تەرەقەتكە تۈرتكە بولدى. يەنە قەغەزنىڭ ئۈستىدە قەلەم يورغىلاشقا باشلىدى:

شەرىئىتى ئارەستە، تەرىقىتى پەيۋەستە،
ھەقىقىتى شايىستە، شەيخىم ئەھمەد يەسسەۋي.

خوش، تەرىقىتى پەيۋەستە ئىكەن، سۈلكى تۈركىي دەپ ئاتالمىشى بۇ تەرىقەتكە كىملەر كىرمىدى؟ بۇ تەرىپى بالاساغۇن، ئۇ تەرىپى ئاق ئىدىل بويلىرىدىن نىشاپۇرغىچە، ئۆزگەندىن پەركەتۇ، قۇمكەنت، قارقاراغىچە مۈرىتلار بىھىساب ئەمەسمۇ؟ شۇنداق ئىكەن نەزمىمۇ شۇنىڭغا مۇناسىپ بولغاي:

كۇن تۇغقاندىن پاتارغا، تەرسا، جوھوت، تاتارغا،
قۇللۇق قىلىپ ساتارغا، شەيخىم ئەھمەد يەسسەۋي.
ئون سەككىز مىڭ ئالەمدە، ئېتى مەشھۇر كالامدا،
ئورنى دارۇسسالامدا، شەيخىم ئەھمەد يەسسەۋي.

سۈلايمانىڭ ئويىچە مەدھىيە سوزۇلۇپ كېتىدىغاندەك قىلاتتى. دەرۋەقە، ئاشىق ئۆز ئىشقىنى ئېيتىپ تۈگىتەلەمدۇ؟ ئەمما نەزمىنىڭمۇ قائىدىسى بار، بېشى بىلەن ئاخىرىنىڭ ئارىسى مۇسابىر بولمىسا تۈگىمەس ئەمەس، ئۇ ئايەت كەبى مىزانغا ئىگە بولۇشى لازىم ئىدى. كۆپ گەپ ئېشەككە يۈك دېيىلمىدۇ.

خىزىر بىرلە سۆھبەتلىك، ئىلياس بىرلە ئۇلپەتلىك،
ھەق قېشىدا ھۆرمەتلىك شەيخىم ئەھمەد يەسسەۋىي.
تۈركىستانغا بارايلى، خىزمىتىدە بولايلى،
ئۇلۇش بەرسە ئالايلى شەيخىم ئەھمەد يەسسەۋىي.

سۇلايمان شېئىرغا بابا ماچىننىڭ ئىسمىنىمۇ قوشتى: «شەيخ كايىپ قالسا بابا ماچىن ئىككىمىز تەڭ ئۇستىمىزگە ئالىمىز. ناننىڭ پۈتۈنى، كالتەكنىڭ يېرىمى ياخشى».

بابا ماچىن ئۇل سۇلتان مۇرىد بولدى بىگۇمان،
ھېكىم خوجا سۇلايمان، شەيخىم ئەھمەد يەسسەۋىي.

سۇلايمان قەلب زىكرىگە چۆمگەن دەرۋىشتەك شېئىرنىڭ شەۋقىدىن مەست بولۇپ خېلىغىچە ئولتۇردى. يۈرىكىنىڭ ئۇرۇشلىرى بېسىلدى، بەدىنى سوۋۇغاندەك بولدى، ئەتراپقا باقتى. ئۇجمىنىڭ سايىسى سوزۇلۇپ نامازدىگەردىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى. ئۇ ئورنىدىن تۇردى، ھۇجرا تەرەپكە قاراپ ماڭدى، ئىشىكتە چۆگۈن كۆتۈرۈپ چىقىۋاتقان شەيخكە دۇچ كەلدى، ئۇ ئۆزىنى چەتكە ئېلىپ شەيخكە يول بەردى، كېيىن دەرھال ئىچكىرىگە كىرىپ، چويۇن چۆگۈننى ئالدى ـ دە، شەيخنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى.

12. ساری سالتۇقنىڭ سالىمى

ھەقتىن ئىنگەن شەربەتنى ئىچتۇق، ئەلھەمدۇلىللاھ،
شۇل قۇدرەت دېگىزىدا قۇچتۇق، ئەلھەمدۇلىللاھ.
قۇرۇق ئىدۇق، ياش بولدۇق، ئاياغ ئىدۇق، باش بولدۇق،
ھاۋالاندۇق، قۇش بولدۇق، ئۇچتۇق، ئەلھەمدۇلىللاھ.

— يۇنۇس ئەمرە

خانىقا ھويلىسىغا قاراڭغۇ چۈشتى، ھويلا بۇگۈنمۇ ئادەتتىكىدەك رەتلىك، سالقىن، سۆھبەت ئۇچۇن ئارامليق ئىدى. شەيخكە ھەمراھ بولۇپ مەككىگە كېتىۋاتقانلارنىڭ كۆپ قىسمى مۇساپىرخانىلاردا قونغان بولۇپ، نەچچە كۈندىن بېرى زىكرى كەبىر تەمەسىدە يۈرگەن دەرۋىشلەرنىڭ بىر قىسمى يەنە ئۈتراز بىلەن يەسسىگە قايتقان، بىر قىسمى ئىسپىجاپنىڭ كەنتلىرىگە چىقىپ كەتكەنىدى. خانىقادا شەيخنىڭ دائىملىق ھەمراھلىرى سۇلايمان، بابا ماچىن، قۇتبىددىن بار ئىدى. ئەشرەپخان قازى ئەتىگەندە كېلىپ نامازشامدىن كېيىن يەنە مۇساپىرخانىغا كېتەتتى. ئۇ ئىمكانقەدەر ئۆزىنى شەيخكە يېقىن تۇتۇشقا ئۇرۇناتتى، سەمەرقەنتتە قانداق ۋەقەلەرنىڭ يۈز بېرىشىدىن بىخەۋەر ھالەتتە ئۆزىنى ھەزرەتنىڭ سادىق سۆھبەتدىشى، ھەتتا مەسلەكدىشى قىلىپ كۆرسەتمەكچى بولاتتى. شەيخ ئۇنىڭ مەقسىتىنى ئاللىقاچان سەزگەن، ئەمما بىلمىگەنگە سالغانىدى، «شۇنداق ئادەملەر بارکى، ئالدىغا سۇركىلىپ كەلگەن ئىتنىڭمۇ بېشىنى سىلايدۇ. مەيلى، يامان بولسا بېشىنى يەيدۇ،

ياخشى بولسا ئېشىنى» دەپ قورسىقىنى كەڭ تۇتاتتى.

مانا بۇگۈنمۇ كەچتە ئەھلى سۆھبەت يوغان دەرەخنىڭ تېگىدە جەم بولدى. كۆرپىلەردە چازانى قۇرۇپ دۇنيانىڭ ئىشلىرىدىن، بۇگۈنكى سۆھبەتتىن، ئەتە ئۆتۈپ، ئىندىئىلىققا يولغا چىقىدىغانلار قىدىن سۆزلىشەتتى. ئەشرەپخان قازى شەيخنىڭ كۆڭلىنى ئېرىتىپ، گۈمانلىرىنى يوق قىلىش ئۈچۈن خۇشامەت قىلىشقا باشلىدى:

— سۇلتانىم، بۇگۈنكى سۆھبەتنى ئويلىسام، بېشىم قايىدۇ. كۈن بويى ئويلىدىم. دەرھەقىقەت، تۇخۇم قانداق بىر قۇدرەت بىلەن بۇركۇت شەكلىگە كىرىدۇ؟ مانا بۇ ئالەمنىڭ ئېچىنى ئاق، قىزىلىنى قىزىل قىلىپ كىم رەڭ بېرىدۇ؟ ئەقلىم ھەيران. كەمىنە بۇگۈنكى سۆھبەتلىرىڭىزدىن بەھرىمەن بولۇپ، گويا قايتىدىن تەلىم ئالغاندەك بولدۇم. ئەپسۇسكى، جانابلىرىنىڭ بايانلىرىنى بىر ئەقىللىق كاتىپ مەخسۇس دەپتەر قىلىپ يېزىۋالمىدى. تالىپلارغا ئۆزلىرى ئېيتقاندەك دەپتىرى سانى بولۇپ قالار ئىدى...

بىراۋ ماختىسا شەيخنىڭ قاپاقلىرى سېلىنىپ كېتەتتى. ماختىغۇچى گويا ئۇنى ماختاش ئارقىلىق ئاتايىن يولدىن ئازدۇرۇۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى. توغرا، شەيخ رىياكارلىق بىلەن ساداقەتنىڭ پەرقىنى ئاللىقاچان سېزىپ بولدى، دوستىنىڭ تىلىكىنى دۇشمەنلىكىڭ سۆزىدىن پەرقلەندۈرۈشنى بىلىدۇ. شۇ سەۋەبتىن، قازىنىڭ ماختاشلىرى ئۇنىڭ غەشلىكىنى كەلتۈردى.

— قازى، سىز باغنى كۆرۈپ، باغۋەننى يادىڭىزدىن چىقارديڭىز، — دېدى قاپىقىنى تۈرۈپ، — مەدھىيىنىڭ كىمگە يارىشىدىغانلىقىنى ئوبدان بىلىسىز، «تەكەببۇرنى ئاللا ياقتۇرمايدۇ» دېگەن ھەدىستىنمۇ خەۋرىڭىز بار ۋە لېكىن...

— شەيخىم، كەمىنە زىكىرگە قاتناشقان دەرۋىشلەرنىڭ دىلىدىكىنى ئېيتتىم، خالاس...

— گېپىڭىزگە شەك كەلتۈرمەك ئىمانىڭىزغا چاڭ سېلىش بىلەن باراۋەردۇر. سەۋر قىلىپ گەپكە قۇلاق سېلىڭ. شۇنداق

بىر رىۋايەت باركىم، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرى بىلەن سۆھبەت قۇرۇپ ئولتۇرغانكەن. ساھابىلەر توساتتىن ھەق مۇستاپانىڭ پەزلۇ كامالىدىن سۆز ئېچىپ، ئول جانابنى ماختاشقا باشلاپتۇ. پەيغەمبىرىمىز ئارامسىزلىنىپ: «ئەي ئۇممەتلىرىم، مەن سىلەرگە نېمە يامانلىق قىلدىم، نېمىشقا مېنى بۇ دەرىجىدە ئۇلۇغلاپ مۇشكۈل ھالغا قويىسىلەر؟» دەپتۇرلار. ساھابىلەر ھەيران بولۇپتۇ. رەسۇلىللا: «سىلەر مېنى ماختاپ مەدھىيىلىسەڭلار، شەيتان، ئەي مۇھەممەد، سەندىن ئۇلۇغ زات يوق، دەپ كۆڭلۈمگە ۋەسۋەسە سالىدۇ، سەن ئەلالارنىڭ ئەلاسىدۇرسەن، ئۇممەتلىرىڭ تۇپراق، ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن دەسسەپ ئۆت، دەپ قۇلقىمغا شۇرلايدۇ. كېيىن مەندە تەكەببۇرلۇق پەيدا بولىدۇ. ئۆزۈمنى باشقىلاردىن ئۈستۈن قويۇشقا ئۆتىمەن. بۇنى ئاللا ياقتۇرمايدۇ. مەنمۇ سىلەرگە ئوخشاش ئاللانىڭ بەندىسىمەن» دەپتۇ.

— سۆزلىرىگە سەدىقە بولاي رەسۇلىمىزنىڭ، — دېدى پىشىلداپ قازى. شەيخ نېمە ئۈچۈندۇر سۇلايمانغا قاراپ سۆزىنى داۋام قىلدى:

— سىز مېنىڭ شەنىمنى ماختاپ سۆزلىگىنىڭىزدە ھەق مۇسۇتاپانىڭ ئەنە شۇ سۆھبىتىنى ئېسىمگە ئالدىم. سىز بىر رەت ماختاپ قويسىڭىز، مەندە ئۇلۇغلۇق گۇمانى پەيدا بولۇر. ئىككىنچى قېتىم يەنە خۇشامەت قىلسىڭىز، ئىككىلىنىپ قالىمەن، ئەمما ھەممىڭلار، مانا سىز، سۇلايمان، ئىسمايىل خوجا بىرلىكتە ماختىساڭلار كەمىنىمۇ ئىشەنمەي ئىلاجىم يوق. «جامائەت بىرلىكتە بىر ئېغىزدىن ھەمدۇسانا ئېيتىپ تۇرۇپتۇ، ئەي يەسسەۋئي ئەسلىدە سەن راستتىنلا ئۇلۇغ زات ئىكەنسەن» دېگەن خىيالغا بارمەن. بۇ ھالدا سىز ماڭا دۇشمەنلىك قىلغان بولمايسىزمۇ؟

سۇلايماننىڭ سول كۆكسىنى تېخى بايا تىنلا يازغان شېئىرى ئىسسىتىپ تۇراتتى. ئۇ بۇ مەدھىيىنى كېچىدە ئەستايىدىل كۆرۈپ مەكچى، كېيىن شەيخنىڭ كەيپىياتىغا قاراپ ئۇنىڭغا سۇنماقچىدى. «ئەمدى ھاجىتى قالمىدى، — دېدى سۇلايمان ئىچىدە، —

قازىكالاننىڭ بىر ئېغىز تاتلىق گېپىگە شۇنچە مالامەت كەلدى، مۇبادا بۇ شېئىرنى ئوقۇسام، شەيخىنىڭ غەزىپى كېلىشى تۇرغانلا گەپ. بولدى، كۆرسەتمەيمەن».

شەيخ پىيالىدىكى چايدىن ئوتلاپ گېلىتى نەمدىدى. شۇ چاغدا ئىشىكتە بىر مۇساپىر كۆرۈندى. ئۇنىڭ بېشىدا ئۇچلۇق قىزىل قالپاق، بېلىدە قوش بەلباغ بار ئىدى. ئۇ بوسۇغىدىن ئاتلاپ ئۇچ-تۆت قەدەم ماڭدىيۇ، ئەتراپىغا ئالاقزادىلىك بىلەن قاراپ توختىدى، كېيىن سۇپىدا ئولتۇرغان كىشىلەرنى كۆرۈپ ئاستا يېقىن كەلدى - دە، بېشىنى ئېگىپ تەزىم قىلدى:

— ئالا مەنزىلىڭلارنى ئاۋات قىلسۇن، ئەپەندىلەر! ئەسسالامۇئەلەيكۇم!

شەيخ سالامنى ئىلىك ئېلىپ مۇساپىرغا تىكىلىپ قارىدى. «تىلى تۇركىي، كۆزلىرى كۆپكۆك، رۇمالىققا ئوخشاپ تۇرىدۇ، ساري سالتۇقنىڭ كۆزلىرىمۇ زەڭگەر ئىدى.»

— كېلىڭ...

مۇساپىر سۆز باشلىدى:

— مەن رۇم ئېلىدىن كەلدىم. ماڭا ھەزرەت يەسسەۋي پىرىم كېرەك ئىدى.

شەيخ قولى بىلەن سۇپىغا ئىشارەت قىلدى:

— مەرھەمەت، بۇرادەر، بۇياققا چىقىڭ.

مېھمان سۇپىنىڭ لېۋىگە كېلىپ چارا قۇردى، ساھىبخانىنىڭ دۇئاسىنى كۇتمەيلا قولى بىلەن يۇزىنى سىلىدى.

— مەن بىر سودىگەرمەن. تىجارەت بىلەن رۇمادىن قەشقەرگە كېتىۋاتىمەن. مەندە بىر ئامانەت خەت بار، ئۇ خەتنى ھەزرەت يەسسەۋي پىرىمغا تاپشۇرماقچىمەن.

— ئۇ نېمە خەت؟ كىمدىن كەلگەن؟ — دېدى شەيخ قىزىقىپ. مۇساپىر قوينىنى ئاختۇرۇپ، خەتنى ئالدى. خەت شايى لاتىغا ئورىلىپ چەمبەرچاس باغلانغانىدى.

— بۇ خەتنى بىزنىڭ سۆيۈملۈك شەيخىمىز ساري سالتۇق

ئەپەندىمىز يازغان. ئۇ خەتنى ماڭا بېرىپ: ئەي ئوغلان، سەن قەشقەرگە بارساڭ يەسسى قەلئەسىدىن ئۆتسەن، يەسسەۋنى پىرىم-نى زىيارەت قىل ۋە بۇ ئامانەتنى ئىگىسىگە تاپشۇر، شەيخ ساڭ سالتۇقنى ئۆزىگە مۇرىت دەپ بىلسۇن، دېگەنىدى. مەن يەسسىگە كېلىپ شەيخىمنى ئىزلىدىم. كىشىلەر، شەيخ مەككە سەپىرىدە، ھازىر ئىسپىجاپتا دېدىلەر. شۇڭا، ئىزلەپ بۇ يەرگە كەلدىم.

سودىگەر مەكتۇپنى شەيخكە ئۇزاتتى. ھەزرەت شايىنى يېشىپ خەتنى ئالدى. خەت بىر ۋاراق بولۇپ، يوغان - يوغان نەستەلىق نۇسخىسىدا يېزىلغانىدى. شەيخ ساڭ سالتۇقنىڭ ئۆز قولى بىلەن يازغان خېتىنى دەرھال تونۇدى. خەتنى ئىچىدە ئوقۇدى:

«بىسمىللاھىر رەھمانىر رەھىم! ئاۋۋال سىزگە سالام ۋە دۇئا بولسۇن، ئاللا يار، چارىيالار مەدەتكار بولۇپ، تۇ-غۇلغان يۇرتۇمغا يېتىپ كەلدىم ۋە سىز بۇيرۇغان مەنزىلگە چۈشتۈم. بىلىمدە شەيخىم ئىنئام قىلغان سوپىلىق كەمىرى ۋە شەمشەر، دىلىمدا ئەھكامى يەسسەۋىيە، رۇم ئىلىدە سۇ-لۇك تۈزۈش نىيىتىدە ئىجتىھات قىلىۋاتىمەن. جانابلىرىڭ ئەمرىمەرۇپلىرى يۇرسەم يولۇمنى، تۇرسام كۆڭلۇمنى يورۇق قىلمىش. ئىنشائاللا، بىر گۈرۈھ مۇسۇلمانلار جەھرىيە تە-رىقىتىنى قوبۇل قىلىشقا رازى بولۇشتى، بۇ ئىش بىرلە ھەزرىتىمنى مۇبارەكلەيمەن. پىرىم، تۇنۇگۈن چۈش كۆر-دۈم. سەھەر ۋاقتىمىش، چىرايلىق بىر باغ ئىچىدە، مەن سېنى كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىمەن. دەپ پېقىرىڭنى باغرىڭىز-غا ئالغۇدەكسىز. مەنمۇ سىز ھەزرىتىمنىڭ دىدارىغا قانماقنى ئىستەيمەن. ئىلاھا، ئۆزۈڭ مۇرادىمغا يەتكۈز دەپ تەڭرىگە ئىبادەت قىلدىم. ھەزرىتىم مەككىگە سەپەرگە ئاتلانسا مەن يولنى ئارزۇ قىلىپ تۇرىمەن، يول ئۈستىدە بىزدەك ئېرادەت ئەھلى تەۋەررۇك سۆھبەتلىرىڭىزگە داخىل بولساق ئەجەب ئەمەس...

ئىنايىتىڭىز نۇرىدىن بەھرىمەن ۋە شاھادىتىڭىزدىن قەدىرلىك بولغان پەرزەنتىڭىز ساری سالتۇق دەپ بىلىڭ. ماھى مۇھەررەمنىڭ بىرىنچى جۈمەسى.»

شەيخ مەكتۇپتىن بېشىنى كۆتۈردى.

— بەرىكەت تېپىڭ، بۇرادەر. بىزنى دەپ كۆپ رەنج - مۇشەققەت چېكىپسىز. ئۆمرىڭىز زىيادە بولسۇن.

شەيخنىڭ تىلىكىنى سودىگەر «رەھمەت، ئەمدى سىزگە رۇخسەت» دېگەن مەنىدە چۈشەندى. بىراق، ئۇنىڭ كەتكۈسى يوق ئىدى.

— شەيخىم، مەن خەتنىڭ جاۋابىنى ئالماي كېتەلمەيمەن. سالتۇق پىرىمنىڭ تىلىكىمۇ شۇ.

ھەزرەتنىڭ چېھرىگە تەبەسسۇم ئولاشتى.

— ھەقىقىي سودىگەر ئىكەنسىز، بۇرادەر، نېسىدىن نەپنى ئەۋزەل بىلىدىكەنسىز. قەرزگىمۇ مۆھلەت بېرىلىدۇ، سەپىرىڭىزنى قاچان داۋام قىلماقچىسىز؟

— ئاللا تىلىكىمنى بەرسە چارشەنبە كۈنى، شەيخىم.

— بولىدۇ. ئۇنداق بولسا ئەتە مۇشۇ چاغدا جاۋاب تەييار بولغاي.

سودىگەر قۇللۇق قىلىپ ئورنىدىن تۇردى.

ساری سالتۇقنىڭ ئەلچىسى كەتتى، بىراق شەيخنىڭ كۆزى ئالدىدىن مۇرتى ساريىنىڭ سىيماسى كەتمىدى. ساری سالتۇق رۇملۇق ئىدى. تۆت يىل مۇقەددەم رۇمدىن پىيادە يول يۈرۈپ يەسسىگە كەلدى، شەيخكە مۇرىت بولدى. ئادەتتە يات مۇرىتلار كېمىدە مىڭ كۈن تۇرلۇك - تۇمەن سىناقلارغا سېلىناتتى. بىرىنچى يىلى ئۇ دەرۋىشلەرگە خىزمەت قىلىشى كېرەك ئىدى. ئىككىنچى يىلى مەرىپەت باسقۇچىدىن ئۆتۈپ تەرىقەت سىرلىرىنى ئىگىلەيتتى. ئۈچىنچى يىلى دەرۋىشلىق خىرقىسىنى كىيىپ، ئۆزىنى سوپىلىققا تەييارلىشى لازىم ئىدى. ئەنە شۇ مۇشكۈل سىناقلارغا

بەرداشلىق بېرەلىگەن مۇرىتلار يەسسەۋىيە ئەھكاملىرىنى تولۇق ئىگىلەپ سوپى خەلىپىلىك مەرتىۋىسىگە ئېرىشەتتى.

ساری سالتۇق يەسسەۋىيە ئاساسلىرىدىن تەرىقەت ھۆكمىدىن باشلاپ ۋاجىپى سۇننەت ۋە باشقا ساۋابلىق ئىشلارنى ئەستايىدىل ئۆگەندى. شەيخكە ساری سالتۇقنىڭ زېھنى، ئىخلاسى، بولۇپمۇ قەيسەرلىكى ياردى. ئۆزى نەچچە رەت ئۇنى سىناقتىن ئۆتكۈزدى. بىرەر يەردە تاقەت رىشتىسى ئۈزۈلۈپ، سۇلۇكتىن قول ئۈزۈپ كېتىپ قېلىشى مۇمكىن دەپ شۇبھىلەندى. ساری سالتۇق بوش، گەۋدىسىنى ئاران كۆتۈرۈپ يۇرىدىغان بىغەم كىشىلەرگە ئوخشايتى. ئەمما، شەيخ ئۆزىنىڭ خاتا ئويلىغانلىقىنى ھېس قىلدى. ساری سالتۇق ئېغىزى يۇمۇق غۇنچىغا ئوخشايتتى. غۇنچە تۇن بويى ئىنتىزار بولۇپ تاڭنى كۈتىدۇ. سۇبھى ۋاقتى كېلىپ نەملىك يەتكەندىن كېيىن، ئاستا ـ ئاستا ئېچىلىدۇ. خۇددى شۇنىڭدەك ساری سالتۇقمۇ كۇن بويى خاموش، ئويچان يۈرەتتى، ساما ياكى زىكىر بولسا ۋۇجۇدىدا يوشۇرۇنۇپ ياتقان ئاجايىپ بىر قۇۋۋەت گۈپۈلدەپ تېشىغا ئۇرۇلاتتى. بۇنداق چاغدا بىخۇد ۋە بىغەم ساری سالتۇقنى ئاتەش كەبى قۇتبىددىندىن پەرق قىلغىلى بولمايتتى.

بىر يىل بۇرۇن، شەيخ ساری سالتۇققا ئىجازەت بەردى ۋە رۇم ئېلىنىڭ دېڭىز بويىدىكى بىر ۋىلايىتىگە شەيخ قىلىپ تەيىنلىدى. پىر ـ مۇرشىدلىق ئەركانىغا ئاساسەن ئۇنىڭغا ئاق تۆگە ئىنئام قىلدى، بېلىگە كۈموش غىلاپلىق شەمشەر ئاستى، يېنىغا قىرىق مۇرىتىنى قوشۇپ بەردى. مانا ياراتقانىڭ ئىنايىتى بىلەن ساری سالتۇق ئامان ـ ئېسەن نۇغۇلغان ئېلىگە يېتىپ بېرىپتۇ. يەسسەۋىيە سۇلۇكىنىڭ دەسلەپكى ئۇرۇقلىرىنى رۇم ئېلىگە تىكىپ-تۇ. شەيخنىڭ دىلىنى شۇكۇر، ئۇمىد، پەخىر تۇيغۇسى چۇلغىدى. ئىچىدە ساری سالتۇققا دۇئا قىلدى، ئۇنىڭ چەككەن زەخمەتلىرىگە رازىلىق بىلدۇردى.

سۇلايمان بىلەن باباماچىن ھەزرەتنىڭ تەنھالىقىنى خالاۋاتقانلىقىنى سېزىپ، ئۇنى خالىي قالدۇردى. شەيخ ھۇجرىسىغا قايتىپ

تا خۇپتەنگىچە خىيال دېڭىزىغا غەرق بولۇپ ئولتۇردى. ئۇ ساری سالتۇققا ئەۋەتىلىدىغان جاۋابنى ئويلايتتى. نېمە دېيىش كېرەك؟ دۇئايبخەير ۋاجىپ. نەسىھەتنىڭ ئورنى يوق. ئاقىلغا بىر ۋەسىيەت كۇپايە. نادانىڭ قۇلىقىدىن شامال ئۆتىدۇ، مىسالى قومۇش نەيـ چىگە ئوخشاش، بۇ تەرىپىدىن پۈۋلىسەڭ ئۇ تەرىپىدىن چىقىپ كېتىدۇ.

شەيخ ئۆز تەرىقىتىنىڭ بارلىق سۈننەتلىرىنى ئەستە ياخشى ساقلانسۇن دەپ سەجدە ئۇسۇلدا يېزىپ چىققانىدى. كىشىلەر ئارـ سىدا ئېيتىدىغان ۋەزلىرىنمۇ نەزمىي ئۇسۇلدا ئىپادە قىلىشنى ياخشى كۆرەتتى. «ئەل ئارىسىدا قانداق ماقال بولسۇن، ئۇ ۋەزىن قاپىيە بىلەن يارىتىلغان. شۇنىڭ ئۈچۈن خالايىق ئۇنى تېز قوبۇل قىلىپ يادىدا تۇتىدۇ. (قۇرئانى مەجىد) ۋەزىنلىك بولمىغاندا، مۇبارەك سۈرىلەرنى ياد ئالماق مۇشكۇل بولۇر ئىدى؟»

ئۇ ساری سالتۇققا ئىككى ئېغىز دۇئايىسالام يازدى، كېيىن ئالدىغا بىر تەخلەم قەغەزنى يايدى. گويا ئاپئاق قەغەزنى سېھىرلىـ مەكچى بولغاندەك ئۇنىڭغا ئۇزاق تىكىلدى...

سۇلايمان قايتىپ كەلگەندە شەيخ ھۇجرىسىدا يوق ئىدى. ئۇ ساری سالتۇققا ئاتالغان مەكتۇپنى يېزىپ بېرىپ ئايلانغىلى چىقىپ كەتكەنىدى.

ناشتىدىن كېيىن ھەزرەت سۇلايمانغا ئىككى ۋاراق قەغەز ئۇزاتتى:

— بۇ جاۋابتۇر. مۆھۈر بېسىپ تەييار قىلىڭ. مانا بۇنىسىنى كۆچۈرۈڭ، ئەسلىي نۇسخىسىنى ساری سالتۇققا ئەۋەتىڭ.

سۇلايمان خەتكە يەسسەۋىينىڭ كىچىك مۆھرىنى بېسىپ خالـ تىغا سالدى، ئاندىن بىر چەتتە ئولتۇرۇپ شېئىرلىرى مەكتۇپنى كۆچۈرۈشكە باشلىدى. ئۇ قولىغا قەلەم ئالدىيۇ، ئۇششاق ئەمما كەشتىدەك نازۇك يېزىققا قاراپ ئۇنىڭدىن كۆزىنى ئۇزەلمەي قالـ دى. شېئىر دولقۇنلاپ كېلىۋاتقان سۈدەك ئۇنى ئۆزىگە تارتىپ تامامەن مەھلىيا قىلىۋالغانىدى:

مەندىن سالام دوستلارغا، تەلەپ يادىن قويمىسۇن،
دىدار تەلەپ قىلىسلار ھەرگىز غاپىل بولمىسۇن.
غاپىل تاپماس ھەق يولىن، ئاندا تاپماسلار ئورۇن،
ئىچى تېشى كۆيىبان سەھەرلەردە ياتمىسۇن.
يادى بىرلە بولسىلەر، دىدار ئارزۇ قىلسىلەر،
ھەر چەند خارلىق كۆرسىلەر، كۆڭۈل ئۆزگە بولمىسۇن.
ئاشقلارغا دۇنيادا خارلىق، زارلىق مالامەت،
مالامەتسىز، مېھنەتسىز ئاشقەمەن دەپ، ئېيتمىسۇن.
شەرىئەتتە تەجرىددۇر دۇنياسىنى تەرك ئەتمەك،
تەرك ئەتمەيىن دۇنيانى ھەقنى سۆيدۇم دېمىسۇن.
تەرىقەتتە تەن - جاننى تەرك ئەتمەكى تەجرىدتۇر،
تەرك ئەتمەيىن تەن - جاننى تەجرىد بولدۇم دېمىسۇن.
ھەقىقەتتە ھارامدۇر بىر خۇدادىن ئۆزگىسى،
ئانداق بولماي ئاشقلار دىدار ئارزۇ قىلمىسۇن.
ئانداق رەسۇل مۇستاپا دۇنيا مالىن سۆيمىدى،
ئۇممەت بولسا رەسۇلغا دۇنيا مالىن سۆيمىسۇن.
مىسكىن ئەھمەد يەسسەۋي سالام ئېيتتى دوستلارغا،
ئۇشبۇ سۆزنىڭ مەناسىن تالىپ بولسا ئاڭلاسۇن.

سۇلايمان ئىختىيارسىز خىتاب قىلدى:
— ۋاھ! پىرىم، يەتمىش ئىككى بوغۇنۇم يۇمشىدى، مۇبارەك بولسۇن، پىرىم.
شەيخ قاپقىنى تۇردى.
— تېخىچە كۆچۈرمىدىڭىزمۇ؟
— كۆچۈرمەن، پىرىم. ئاۋۋال ماڭا بۇ يەرگە كۆچۈردۇم، — ئۇ كۆكسىنى ئىشارەت قىلدى، — ئەمدى قەغەزگە كۆچۈرىمەن.
شەيخ سۇلايمانىنىڭ چېچەك ئىزلىرى قالغان كەڭ، چوقۇر يۈزىگە بىر قاراپ قويۇپ تاشقىرىغا چىقىپ كەتتى. سۇلايمان شېـ

ئىرنى ئىككى نۆسخا كۆچۈردى، بىرىنى قوينىغا سالدى. ئۇ شەيخ- كە مەخسۇس مۇنشىيلىق ۋەزىپىسىنىمۇ ئادا قىلاتتى، ھەزرەت پۇتكەن ھېكمەتلەرنى، يىراق - يېقىنغا ئەۋەتىلىدىغان مەكتۇپلارنى يازاتتى، شۇڭا شەيخنىڭ مۆھۈرلىرىمۇ سۇلايماندا ساقلىناتتى.

كەچقۇرۇن سودىگەر مەكتۇپنى ئالغىلى كەلدى.

— ئاللا يولىمىزنى بەرسە، بىر ئاي ئىچىدە قايتىمەن.

— ئۇنداق بولسا سىزنى ساری سالتۇقنىڭ يېنىدا كۆرگەي- مىز، — دېدى شەيخ سودىگەرنى خۇرسەن قىلىش مەقسىتىدە.

— ئىنشائاللا! — سودىگەر تەزىم قىلدى، — يارانقان پەر- ۋەردىگار تىلىكىمىزنى بەرسۇن!

سۇلايمان سودىگەرنى ئۇزىتىپ چىقتى.

— قۇتبىددىن كىرسۇن، — دېدى ھەزرەت. بىرەمدىلا قۇتۇ- بىددىن بوسۇغىدىن ئاتلىدى، قولىنى قوشتۇرۇپ پىرىنىڭ پەرما- نىغا تەييار بولۇپ تۇردى.

— ئەتە پېشىندىن كېيىن سىزگە خىرقە كىيدۈرۈشنى نىيەت قىلدۇق، — دېدى شەيخ، — تەييارلىق كۆرۈڭ، ئوغلۇم.

قۇتبىددىننىڭ يۈرىكى ئويناقلاپ قېنىدىن چىقىپ كەتكۈدەك بولدى. ئۇ ئىلدام بېرىپ پىرىنىڭ ئالدىدا تىزلاندى، پىرىنىڭ ئېتىكىنى سۆيدى، كېيىن ئاستا ئورنىدىن تۇردى، ئارقىچىلاپ مېڭىپ ئىشىككە بارغاندىن كېيىن غايىب بولدى.

شۇ تاپتا دۇنيادا قۇتبىددىنەدەك بەختلىك ئادەم يوق ئىدى.

13. يېشىل ياپراق سولدىمۇ

جۇنەيد باغدادىيدىن سوربىدىلار: «سوپى كىم؟» ئۇ جاۋاب بەردى: «سوپى شۇكىم، ئۇنىڭ قەلبى ئىبراھىم-نىڭ قەلبىگە ئوخشىسا، مۇسىلىكتە ئىسمائىلدەك بولسا، مۇڭلۇقلۇقتا داۋۇتتەك، پېقىرلىقتا ئىيسادەك، سەۋر - قانائەتتە ئەييۇبتەك، مۇناجاتتا مۇسادەك، سەمىمىيلىكتە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدەك بولسا.»

قۇتبىددىننىڭ شادلىقى ئالەمگە سىغمايتتى. ئۇ دەرۋىشلەرنىڭ مۇنۇ ھېكمىتىنى ياخشى بىلىدۇ. «قولدىن كەتكەن نەرسەڭگە زىيا-دە ئۆكۈنمە ۋە قولغا كىرگەن نەرسەڭدىن ئارتۇقچە كۆيۈنمە». بۇ ھېكمەتنى ئۇ مۇبارەك كەلىمىلەر قاتاردا كۆڭۈل تۆرىگە يېزىۋالغان بولۇپ، ئۇنىڭغا شەكسىز ئەمەل قىلىش زۆرۈر دەپ قارايتتى. ئەمما... نېمە ئامال، ھەزرەتنىڭ بىر ئېغىز سۆزى قەلب تۇۋىدە يىللارنىڭ كۈلىگە كۆمۈلۈپ ياتقان ئۈمىد چوغىنى ئېچىپ تاشلى-دى. مانا ئەمدى بۇ چوغ قۇتبىددىننىڭ جىسمىنى ئۆرتەپ، كۆك-سىنى كۆيدۈرمەكتە. قۇتبىددىن ئۆز ھالىتىگە ئىزاھ ئىزلىدى، لېكىن تاپالمىدى. ئېسىگە لاپ قىلىپ پىرى كامىلىنىڭ بىر مىسراسى كەلدى: «بۇل قەپەسىنىڭ تۇتسى، پەرۋاز قىلاردۇر ئۇچقىلى!» پىرى بۇ مىسرانى دەل قۇتبىددىنگە بېغىشلاپ يازغان-دەك قىلاتتى. ئۇ دەرۋىشلەرنىڭ ئۇدۇمىغا رىئايە قىلىپ، ئۆزىنى قانچىلىك تەمكىن تۇتۇشقا ئۇرۇنمىسۇن، بەربىر ئىختىيارىي ئىرا-دىسىدىن ئۇستۇن كېلەتتى، ۋۇجۇدىنى بىر يورۇق نۇر تولدۇرۇپ

تۇراتتى. ئۇ خۇشال بولماي قانداق چىدىسۇن، مانا ئۈچ يىلدىن بېرى ئۇ شاھزادىلىك تەختى، بەختىدىن كېچىپ دەشتى قىپچاقتا دەرۋىشلەر قاتاردا سەرگەردان كېزىپ يۈرۈپتۇ. پىر ئۇنىڭدىن مەرھەمىتىنى ئايىمىدى، ئۆزىگە يېقىن مەھرەم قىلىۋالدى، كەبە سەپىرىگىمۇ ئۇنى ئېلىۋالدى. خۇدا خالىسا يەنە پىرىنىڭ ئىنايەتلىرىدىن بەھرىمەن بولۇش ئالدىدا تۇرۇپتۇ. ئاللا نېسىپ قىلسا ئەتە تەۋەررۈك خىرقىنى كىيىپ، چىن سالىھلىق مەرتىۋىسىگە ئېرىشكەي. نەچچە كۈندىن بېرى قۇتبىددىننى بىر خىيال قىينايدۇ. ئۇ سەمەرقەنتتە دادىسىنىڭ پۈتىغا يېقىلىپ ئازغانلىقى ئۈچۈن ئۆزرە سوراشنى نىيەت قىلغانىدى. دادىسىنىڭ تەنبىسىنى ھازىرمۇ كۆڭلىدە سېزىپ تۇراتتى. دادىسىنىڭ «سارايدىن شاھزادىلىك مەرتىۋىسى بىلەن چىقىپ كەتكەنىدىڭ، ئەمدى جەندە كىيگەن قەلەندەر بولۇپ كەپسەن ـ دە، ئوغلۇم؟» دەيدىغانلىقى تۇرغانلا گەپ. خۇدا خالىس، ئەمدى يۈزى يورۇق بولىدۇ. پەدەرى بۇزرۇكۋارىنىڭ ھۇزۇرىغا دەرۋىشلەرنىڭ سەردارى، دىل ساھىبى مەرتىۋىسىدە كىرگەي.

قائىدە بويىچە دەرۋىش غەم ـ قايغۇنىمۇ، شادلىقنىمۇ مەسلەكداشلىرىدىن يوشۇرماسلىقى كېرەك ئىدى. قۇتبىددىن شادلىقىنى ئېيتىپ يۈرىكىنى بوشىتىش ئۈچۈن ھويلىدىكى قانار ھۇجرىلارنى ئايلىنىپ چىقتى. ھۇجرىلار قۇپقۇرۇق بولۇپ، دەرۋىشلەر بامدات نامىزىدىن كېيىن قىشلاقلارغا سايادەتكە چىقىپ كېتىشكەنىدى. بىر ھۇجرىدا كىمدۇر خىيالغا پېتىپ ئولتۇراتتى. قاراڭغۇلۇقتا ئۇنىڭ قارىسىلا كۆزگە تاشلىناتتى، بىراق ھاسىراپ نەپەس ئېلىشى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. قۇتبىددىن ئىچكىرىگە كىردى. تۆردە تۇنۇگۈنكى دەرۋىش تۇگۈلۈپ، بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇراتتى.

— ئاللا يار بولسۇن، بۇرادەر! — دەپ قۇتبىددىن ئاستا كېلىپ دەرۋىشنىڭ يېنىدا ئولتۇردى.

— سىزگىمۇ شۇنى تىلەيمەن، — دېدى دەرۋىش قاتتىق يۆتىلىپ. قۇتبىددىننىڭ ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىدى. «بىچارىنىڭ جېـ

نى ئازابلانماقتا، تېۋىپقا كۆرسىتىش زۆرۈر».
— دېمىسىڭىزچۇ سىقىلىشى كەتمەيتىۋى، — دېدى قۇتبىدىن، — مەن دېگەن زىكرى ئەۋقات بىلەن مەشغۇل بولمىدىڭىزمۇ؟
— دېگىنىڭىزنى قىلدىم، بۇرادەر، ئەمما تېخىمۇ ئېغىرلىشىپ كەتتىم. تەرگە چۆمۈلۈپ ھالىم ئېغىرلاشماقتا. بوش تاغار ئۆرە تۇرمايدىكەن. تەندە قۇۋۋەت بولمىغاندىكىن ئۆپكەم قىسىلىپ ئورنۇمدىن تۇرالماي قالدىم. بۇگۈن ئىككى رەكەت نامازنى ئاران ئادا قىلدىم. ئاللاتائالا ئامانىتىنى ئالسىمۇ رازى ئىدىم.
قۇتبىددىننىڭ نۇرلىنىپ تۇرغان كۆكسىگە بىر چاڭگال كۈل سېپىلگەندەك بولدى. ئۇ ئازراق ۋاقىت ئويلىنىپ تۇردى ـ دە، ئىرغىپ ئورنىدىن تۇردى.
— يۈرۈڭ، ئاغا، سىزنى ساپ ھاۋاغا ئاچىقاي. بۇ قاراڭغۇدا بىر كېسىلىڭىز ئون بولمدۇ.
دەرۋىش خالىمايراق قوزغالدى، قۇتبىددىنغا ئەگىشىپ چىقىپ ئۇجمىنىڭ ئاستىدا ئولتۇردى.
— سىز مۇشۇ يەردە ئولتۇرۇپ تۇرۇڭ، — دېدى قۇتبىددىن، — مەن بازارغا بېرىپ سىزگە دورا ئىزلەپ باقاي.
ئۇ بابا ماچىندىن رۇخسەت سوراپ خانىقادىن چىقتى. جامە مەسچىتىنىڭ يېنىدا قاتار دۇكانلار بار ئىدى. ئۇ بىر تېۋىپنى تېپىپ ئەھۋالنى ئېيتتى. ئۇنىڭ دەرۋىشلەر تائىپىسىدىن ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ تېۋىپ دورىسىغا ھەق ئالمىدى. ئەسلىدە قۇتبىددىننىڭ يېنىدا بابا ماچىن بەرگەن بىر كۈمۈش تەڭگىدىن باشقا ھېچنېمە يوق ئىدى.
قۇتبىددىن تېۋىپ بەرگەن دورىنى ئېلىپ ئالدىراپ خانىقاغا قايتتى. بىمار دەرۋىش يەنىلا ئۇجمىنىڭ تۈۋىدە ئولتۇراتتى، چۆلدە يالغۇز قېلىپ ئۇسسۇزلۇقتىن مادارى قالمىغان كىشىدەك ئېغىزىنى ئېچىپ تېز ـ تېز نەپەس ئالاتتى. قۇتبىددىن ئىچكىرىگە كىرىپ، ساپال قاچىدا سۇ ئاچىقتى.
— ئاغا، دورا ئىچىڭ، كۈنگە ئۈچ قېتىم ناسۇالدەك كاپ

ئېتىدىكەنسىز. مانا بۇنى كۆنىگە ئىككى قېتىم تېرىقتەك چوڭلۇقتا ئىچىدىكەنسىز، بۇنى ئېسىڭىزدە چىڭ تۇتۇڭ — قۇتبىددىن دەر. ۋىشنىڭ ئالدىغا يەنە بىر خالتا نەرسىنى قويدى، — بۇلارنىڭ ئېمىلىكىنى بىلمىدىم، تېۋىپنىڭ ئېيتىشىچە ناشتىدا، ئاندىن يات. دىغان چاغدا ئىچىدىكەنسىز. ئېلىڭ، ئاغا، خۇدا شىپا بېرىپ قالسا ئەجەب ئەمەس. بىرەر ھەپتىدە ئەپسىگىز راۋانلىشىپ تېنىگىزگە قۇۋۋەت يىغىلغاي.

دەرۋىش دۇئا قىلماقچى بولدى، ئەمما خجىللىقتىن تىلى گەپكە كەلمىدى. ئۇ گويا «قۇللۇق» دېگەندەك بېشىنى ئېغىر چايقاپ قويدى، قۇتبىددىنىڭ قولىنى تۇتۇپ قاتتىق سىقتى.

كەچقۇرۇن قۇتبىددىن دەرۋىشتىن خەۋەر ئالغىلى ھېلىقى تار ھۇجرىغا باردى. دورىنىڭ تەسىرىمۇ ياكى «ئىخلاس ـ خالاس» دېگەن روھىي نېمەتنىڭ نەتىجىسىمۇ، ھەر ھالدا دەرۋىشنىڭ رەڭ. گىرويى خېلى ياخشىلىنىپ قالغاندى، نەپەس ئېلىشىمۇ يېنىكلەپ قالغاندەك قىلاتتى. قۇتبىددىن ھۇجرىسىغا قايتىپ ئەتىكى سىناق ئۇچۇن تەييارلىق قىلىشقا باشلىدى.

يەسسەۋىيە تەرىقىتىنى تولۇق ئىگىلەپ، ساھىبدىل ياكى ئا. رىپ بولۇشنىڭ ئۇچ باسقۇچى بار ئىدى. بىرىنچىسى، سۇلۇككە كىرگەن سالىكنى جامائەتنىڭ ئالدىدا مۇرتلىققا قوبۇل قىلىش مۇراسىمى ئىدى. ئىككىنچىسى، بىرنەچچە يىل دەرۋىشلەر ئارىسى. دا يۇرۇپ ئەستايىدىل زىكرۇسانا، تائەت ـ ئىبادەت بىلەن مەشغۇل بولغان مۇرتنى سالىھ، يەنى خەلىپىلىك مەرتىۋىسىگە كۆتۈرۈش، ئۇنىڭغا شەيخنىڭ قولىدىن خىرقە كىيدۈرۈش. بۇ مەرتىۋە ئىگىلى. رى تەرىقەت ئەھكامىغا ئاساسەن تۆۋەندىكى سۇپەتلەرگە مۇشەررەپ بولۇشلىرى لازىم ئىدى: كۆرۈنۈشتە جەندە ـ تون كىيىش، روھىي جەھەتتە تىرىك كۆڭۇل، ئويغاق دىل ۋە ئۆز نەپسىنىڭ ھاكىمى بولۇش. ئۆز نەپسىنىڭ ھاكىمىغا ئايلانغان دەرۋىش قانائەت تەختى. نى ئىگىلەپ، مەنىۋىيەت مۇلكىگە سۇلتان بولىدۇ. بۇنداق سائا. دەتلىك كىشىلەر سالىھ ياكى ساھىبدىل دېگەن ئۇنۋانغا مۇشەررەپ

بولىدۇ. سالىھ — ئىچكى ئالىمى پاكىز، ياخشىلىققا مايىل، ئىمانى تولۇق ئادەمدۇر. ساھىبدىل — تەرىقەتتە يەتتە مەقامنى ئىگىلىگەن، كۆڭۈل كۆزى ئويغاق، دىلى ئويغاق شەخستۇر. تۆ-تىنچىسى، مەرتىۋە — ئەڭ ئالىي مەقام بولۇپ، بۇ شەيخلىك، ئارىپلىق پەللىسىدۇر. تەسەۋۋۇپ قائىدىلىرىگە ئاساسلانغاندا، ئىنسان كۆكسىدە بەش نۇر بار. ئۇلار قەلب نۇرى، روھ نۇرى، سىر نۇرى، يوشۇرۇن نۇر ۋە چوڭقۇر مەخپىي نۇر دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ نۇرلارنىڭ رەڭگى، جىلۋىسى ھەرخىل بولىدۇ. سوپى ئۆمۇر بويى ئاشۇ بەش نۇرنىڭ ئىشقىدا زەھمەت چېكىشى كېرەك. بەشىد-چىسى، يەنە ئاخىرقى نۇرغا سازاۋەر بولغان كىشى ئەللامە، ئەۋلە-يا، قۇتبۇل ئەقتاپ، يەنى روھىي ئالەمنىڭ يېگانىسىلىق دەرىجە-سىگە ئېرىشىدۇ. چوڭقۇر مەخپىي نۇرغا يېتىپ مەخپىي سىر بىلەن ئاشنا بولغان سوپىلار ئۇچۇن زامان ياكى ماكاننىڭ پەرقى قالمايدۇ، ئۇ قۇشلار، ھايۋانلار بىلەن سۆزلىشەلەيدۇ، تىرىك ۋە ئۆلۈك جىسىملارنىڭ ماھىيىتىنى بىلىدۇ، خالايىقنىڭ كۆزىگە كۆ-رۈنمەيدىغان نەرسىلەرنى كۆرەلەيدۇ، ئالەمدىن ئۆتكەن مەرھۇملار-نىڭ روھى بىلەن سۆزلىشەلەيدۇ، كەلگۈسى تەقدىردىن بېشارەت بېرەلەيدۇ. نۇرى تەجەللى دەپ ئاتالمىش بۇ نۇرغا شەيخۇل ماشايىخ كەبى ناھايىتى ئاز سانلىق كىشىلەرلا مۇيەسسەر بولالايدۇ.

قۇتبىددىن ھازىرچە ئىككىنچى باسقۇچنىڭ ھارپىسىدا، خىرقە كىيىپ سالىكلارنىڭ سېپىگە قوشۇلۇش ئالدىدا تۇراتتى. ئۇ تۇن بويى تىلاۋەت قىلىپ، مۇناجات ئېيتتى، ئۆزىدىن بۇرۇن خىرقە كىيىپ، پىرنىڭ قولىدىن يېشىل تامغىلىق كۇلاھنى ئالغان سالىھلارنىڭ سىنىقىدىن ئۆتكۈزدى. ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ ئۇنىڭ ھاياجىنى كۈچىيىپ باراتتى. ئەتىسى ئۇ بابا ماچىندىن بىر سۆز ئاڭلىدى. قۇتبىددىننى پىرنىڭ ئۆزى سىناقتىن ئۆتكۈزەر-مىش. بۇنى ئاڭلاپ قۇتبىددىننىڭ پۈت ـ قوللىرى بوشىشىپ كەتتى. بىر تەرەپتىن، بۇ ئۇلۇغ بىر بەخت ئىدى، يەنە بىر تەرەپتىن، ئەگەر سىناقتىن ئۆتەلمىسە ئۆلگەن بىلەن باراۋەر

ئىدى.

قۇتبىددىن تا پېشىنگىچە كىشىلەر بىلەن ئارىلاشماي ئۆزى بىلەن ئۆزى سۆزلىشىپ يۈردى. ئۇ ئىچىدە مۇناجات ئېيتاتتى: «ئەي ئەرزۇ - ساما ئىگىسى، زىكرىيادەك كۇنۇ تۇن زىكىر بىلەن بولدۇم. ئۆزۈك قوللىغايسەن! خاتىرەمنى جەم قىلغايسەن، يۈزۈمنى يورۇق قىلغايسەن، تاياڭچىم پەقەت سەن ئۆزۈڭسەن...»

ھېلىقى سۆھبەت بولغان ھۇجرىغا دەرۋىشلەر بىر - بىرلەپ يىغىلىشقا باشلىدى. مۇرتلار ھەزرەتنىڭ ئىماملىقىدا پېشىن نامىنى ئوقۇدى، كېيىن خۇددى زىكىر ۋاقتىدىكىدەك چۆرىدەپ ئولتۇرۇشتى. شەيخ ئوتتۇرىغا كېلىپ ئولتۇردى. ھەر ۋاقىتتىكىدەك ئوڭ تەرەپتە سۆلايمان، سول تەرەپتە باباماچىن بىلەن ئىسمايىل خوجا ئولتۇردى. قۇتبىددىن ئەندىشە بىلەن شەيخنىڭ ئالدىغا كېلىپ تىزلاندى. بېشىدىن كۆلاھىنى ئالدى ۋە تەقدىرگە تەن بەرگەن مەھبۇستەك بېشىنى ئەگدى. سىناق ۋاقتىدا شەيخ گويا سالىكقا مەدەت، ئىلھام بەرمەكچى بولغاندەك ئۇنىڭ بېشىغا ئالىقىنىنى قويۇپ تۇراتتى. شەيخ قۇتبىددىننىڭ بېشىغا ئالىقىنىنى قويدى، يىگىتنىڭ پاكىز قىرىلغان تاقىر كاللىسى ئىسسىق ئىدى. شەيخ قۇتبىددىننىڭ گۈپۈلدەپ ئۇرۇپ تۇرغان دىلىغا قۇلاق سېلىپ راھەتلىنىۋاتقاندەك بىرنەچچە دەقىقە سۈكۈتكە چۆمدى، ئاندىن ئېغىر - بېسىق، مۇلايىم ئاۋازدا سۆز باشلىدى:

— قېنى، تەرىقىتى تۇركىيىنىڭ ئاساسلىرىنى ئېيتىڭچۇ، ئوغلۇم...

يەسسەۋىيە تەرىقىتى بىرنەچچە پەرز ئۈستىگە قۇرۇلغان بولۇپ، ئۇلار مۇرتلىق شەرتلىرى، تەرىقەت ئەھكامى، ۋاجىپلىرى، سۈننەتلىرى، سۇلۇكىنىڭ ئەدەپى، شەيخلىك ۋە مۇرتلىق ئەركانى دەپ ئاتىلاتتى. قۇتبىددىن تۇنجى سوئالىنىڭ يېنىكلىكىدىن سۆيۈندى. ئۇ بۇ پەرزلەرنى، پەرزلەرنىڭ شەرھىنى بەش قولدەك ياد بىلەتتى، كېچىسى ئويغىتىپ سوراپسىكىزمۇ ئادىشىپ قالمايتتى. قۇتبىددىن تېزدىن جاۋاب بەردى:

— تەرىقىتى تۇركىي، يەنى يەسسەۋىيە تەرىقىتى بەش ئاساس بىرلە مۇستەھكەمدۇر. ئۇلارنىڭ جۇملىسىگە تەۋھىدنى ئاساس قىلغان تەسەۋۋۇپ، شەرىئەتكە ۋە ھەق مۇستاپا سۇننىتىگە مۇتلەق ئېتىقاد، شەرىئەتكە تايانغان تەرىقەت، زىيارەت ۋە مۇشاھىدە، خىلۋەت ۋە زىكىر كىرىدۇ.

— توغرا.

بابا ماچىن شەيختىن ئىجازەت سوراپ سوئال بەردى:

— خىلۋەت نېمىدۇر؟

بۇ سوئالغىمۇ قۇتبىددىننىڭ جاۋابى تەييار ئىدى.

— خىلۋەتنىڭ ھەربىر ھەرپى بىر ھىدايەت، تەقسىر.

— توغرا — دېدى باباماچىن. يەنە شەيخ سوئال تاشلىدى:

— تەرىقەتنىڭ ئەھكامىنى ئېيتىڭ؟

— تەرىقەتنىڭ ئەھكامى ئالتىدۇر. مەرىپىتى ھەق، ساخاۋىتى مۇتلەق، ساداقىتى مۇھەققەق، يەقىنى مۇستەغرەق، تەۋەككۇلى رىزقى مۇئەللەق، تەپەككۇرى مۇدەققەق.

— يەنى؟

— يەنى، ھەقنى تونۇماق يولىدا مەرىپەتكە ئىنتىلمەك، مۇتەلەق ۋە ئۇزلۇكسىز ساخاۋەت كۆرسەتمەك، ئاللاغا ساداقەت ساقلىماق، ساغلام كۆڭۈل ئىگىسى بولماق، يەتتە ئىقلىمنىڭ ئىگىسى ئاتا قىلغان رىزقىغا قانائەت قىلىپ، چوڭقۇر تەپەككۇر، مۇلاھىزە بىرلە روھىيىتىمىزنى پاكلىماق.

قۇتبىددىن ئەمدى ئۆزىنى بىرئاز بېسىۋېلىپ، خىيالىدا ۋاجىپى تەرىقەتنى ئويلاپ، ئېغىز جۇپلەپ تۇراتتى. بىراق، شەيخ ئۇنىڭ خىيالىنى بىلىپ تۇرغاندەك، كۇتۇلمىگەندە تەرىقىتى ئەدەپىتىن سوراپ قالدى. بۇ سوئالمۇ يېنىك ئىدى، شۇڭا قۇتبىددىن تەمتىرەپ قالمىدى.

— ئەدەپنىڭ شەرتلىرى ئالتىدۇر، پىرىم. جامائەتنىڭ ئالدىدا تىزلىپ ئەدەپ بىلەن ئولتۇرماق، ئۆزىنى باشقىلاردىن تۆۋەن تۇتماق، ئەكسىچە ئۆزگىلەرنى ئۆزىدىن يۇقىرى ھېسابلىماق، ئە-

جازەتسىز سۆز قىلماسلىق ۋە پىرى كامىلنىڭ بېشارەتلىرىنى، كارامەتلىرىنى ئەسته تۇتماق، ئۇنى دىلغا جا قىلماق پەرزدۇر.

شەيخ «توغرا» دېگەندەك بېشىنى چايقىدى ۋە ئېغىر - بېسىق هالدا «ۋاجىپ» دېدى. بۇ تەرىقەتنىڭ ۋاجىپلىرىنى ئېيتىڭ دېگىنى ئىدى. قۇتبىددىن خۇددى تىلاۋەت قىلىدىغاندەك كۆزلىرىنى يۇمدى. سوئال مۇرەككەپ، ئۇنىڭ شەرھىمۇ مۇشكۈلرەك ئىدى.

قۇتبىددىن تەرىقەتنىڭ ۋاجىپلىرىنى تەرتىپلەپ ئېيتىشقا تەمشەلگەنىدى، شەيخ ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى:

— تەپسىرگە هاجەت يوق، سۇننەتكە ئۆتۈڭ، ئوغلۇم.

تەرىقەتنىڭ سۇننەتلىرىمۇ ئالته ئىدى. سالىك جامائەت بىرلە نامار ئوقۇمىقى، سەھەرلىرى ئويغاق بولمىقى، ئىبادەتنى ئەسلا تەرك قىلماسلىقى، پىكرى - زىكرى بىلەن ئىشقى ئىلاهىيغا باغلىنىپ تۇرۇشى، ياخشىلىق ۋە هىدايەت يولىغا يېتەكلىگۈچى پازىل كىشىلەرگە سۆزسىز ئىتائەت قىلىشى لازىم ئىدى. قۇتبىددىن سۇننەتنىڭ شەرتلىرىنى تۇگىتىپ، مېهمان - مۇساپىرلار بىلەن بولىدىغان مۇئامىلىنىڭ قائىدىلىرىنى ئېيتتى:

— مېهماننى ئوچۇق يۈز ۋە دىلدا سۆيۈنۈش بىلەن ئۇزاتماق زۆرۈر بولغىنى كەبى، ئىشىكنىڭ ئالدىغا كەلگەن مۇساپىرنى كۆلۈپ تۇرۇپ، ئاللاغا شۈكۈر قىلىپ قوبۇل قىلماق لازىمدۇر. مېهمان نەچچە كۈن قېشىڭىزدا بولسا ئۇنى شۇنچە كۈن غەنىيمەت بىلىڭ. ئۇنىڭ غېرىبلىقىنى، سىزگە نىسبەتەن مۇساپىرلىقىنى ئېسىڭىزدىن چىقىرىڭ. مېهمان نېمىنى تىلىسە تىلىكىنى بەجا كەلتۈرۈڭ، ئۇنىڭ هاجىتىدىن چىقىشتىن چارچىماڭ...

ئەمدى شەيخلىك ۋە مۇرتلىق ئەركانى قالغانىدى. قۇتبىددىن بۇ پەرزنى بەكمۇ ياخشى كۆرەتتى، ئۇنى كۆڭلىدە گۆھەردەك ساقلايتتى. مەزكۇر ئەركان شەرتلىرى قۇتبىددىنىڭ ئەڭ مۇقەددەس ئارزۇسىغا ماس كەلگەنلىكى ئۈچۈنمىكىن (ئۇ قاچانلاردۇر شەيخنىڭ قولىدىن ئىرشات ئېلىپ، شەيخلىك مەرتىۋىسىگە مۇيەسسەر بولۇشتى خىيال قىلاتتى) ياكى بۇ ئەركانىڭ تەركىبلىرى يەسسەر

ۋې ھېكمەتلىرىدەك ساددا، راۋان ۋە گۈزەل بولغانلىقى ئۈچۈنمۇ كىشى ئۇلارنى تىلىدىن چۈشۈرمەيتتى، ھامان ئىچىدە پىچىرلاپ تەكرارلاپ يۈرەتتى. ئەركاننىڭ پەرزىلىرىمۇ تەرىقەتنىڭ باشقا ئەھكاملىرىغا ئوخشاش ئالتە ئىدى: ئىلمى دىنۇل يەقىن، يەنى ئىلىم-لەرگە شەكسىز ئىشەنمەك؛ ھىلمى مۇبىنۇ مەتىن — ئاشكارا ۋە ھەقىقىي مۇلايىملىق؛ سەۋرى جەمىل ياكى بەرداشلىق سەۋر ئىگىسى بولۇش؛ زىرائى جەلىل ياكى ئۇلۇغ بىر خاھىش بىلەن ئاللا-نىڭ ئىرادىسىگە بويسۇنۇش؛ ئىخلاسى خەلىل، يەنى پەقەت يالغۇز ئاللاغىلا ئىخلاس قىلىش ۋە قۇربى جەزىل — ئۆزىنى ئاللاتائالاغا ناھايىتى يېقىن تۇتۇش. ئۆزئارا ماس كەلگەن، نازۇك، جاراڭلىق بۇ سۆزلەر ئۇنىڭ يۈرىكىنى جۇشقۇنلىتىپ، كۆزلىرىگە ياش يامراتتى. ئۇ تەلمۇرۇپ شەيخىتىن تەرىقەتنىڭ ئاخىرقى باسقۇچىغا نائىل قىلىدىغان سوئالىنى كۈتتى. ئەمما ھەزرەت ئۇنىڭ بېشىدىن ئاستا قولىنى ئالدى.

— شەيخلىك ۋە مۇرىتلىق ئەركانىنى ئاللا نېسىپ قىلسا ۋاقتى - سائىتى كەلگەندە سورارمىز.

بۇنىڭ بىلەن ھەزرەت قۇتبىددىنغا نېمىنىدۇر ۋەدە قىلغاندەك قىلاتتى. قۇتبىددىن چەككەن زەخمەتلىرىگە رازى بولدى، قىسمەت-لىرىگە شۈكرى دېدى. بايىاتىن شەيخ ئۇنىڭ بېشىغا ئالىقىنىنى قويۇپ تۇرغاندا پىكرى روشەن، كۆڭلى سۈزۈك ئىدى، ئەمدى ھەزرەت قولىنى تارتىۋالغاندىن كېيىن مېڭىسى سىقىلغاندەك، ئېڭى خىرەلەشكەندەك، ئۆزىنى خېلى بوشاپ قالغاندەك ھېس قىلىشقا باشلىدى.

سىناق مۇراسىمىنى كۆزىتىپ تۇرۇپ، سۈلايماننىڭ كۆڭلىگە شۈبھە، گۇمان كەلدى، ئىچىدە شەيتان ۋەسۋەسە قىلدى: «ھەزرەتىم نېمە سەۋەبتىن سابىق شاھزادىنى شۇ قەدەر ياقلايدۇ؟ سەل كەم ئوتتۇز يىل بولدى، مەن شەيخنىڭ ئېتىكىدىن قول ئۈزمەي يۈرۈپتىمەن. ياشلا بىر مۇرىتقا شۇنچە مەرھەمەت كۆرسىتىشنىڭ نېمە ھاجىتى؟» شاھ، سۈلتان دېسە سۈلايماننىڭ يەلكىسى قورۇ-

لاتتى. بولۇپمۇ مەھمۇدخاننى ياقتۇرمايتتى. سۇلايمان خارەزملىك ئىدى. سۇلتام مەھمۇد ۋە يېزىنسى سۇلتان سەنجەر سۇلايمانغا خارەزمنى ئىككى پۈتلاپ دەسسەپ تۇرغاندەك تۇيۇلاتتى. قۇتبىددىن ئەنە شۇ مەھمۇدخاننىڭ ئوغلى، سەنجەرنىڭ جىيەن تۇغقىنى. ئۇ قۇتبىددىننى ئۇنىڭ دادىل، توغرا جاۋابىغا تەلمۇرۇپ ئولتۇرغان دەرۋىشلەرنىڭ ئالدىدا ئوسال قىلماقچى بولدى. شەيخنىن ئىجازەت ئېلىپ سوئال تاشلىدى:

— ئەھكاملارنى، پەرزنى ياخشى بىلمىدىكەنسىز، ئىنىم. ھەزرىتىمنىڭ بىر ھېكمىتى بار. ئۇنى سەمىزگە سېلىپ ئۆتەي.

قۇل خاجە ئەھمەد ھەق سۆزىنى سۆزلەپ ئۆتتى،
ئىلمۇل يەقىن شەرىئەتنى كۆزلەپ ئۆتتى.
ئەينۇل يەقىن تەرىقەتتىن بوزلاپ ئۆتتى،
ھەققۇل يەقىن ھەقىقەتتىن ئېيتتىم مانا.

بۇ يەردىكى «يەقىن» لەردىن مەقسەت نېمىدۇر؟

سۇلايمان «قېنى ئەمدى بىر سايراڭچۇ، كۆرەيلى» دېگەندەك مىيىقىدا كۈلۈمسىرىدى. قۇتبىددىن ئۇنىڭ قارامتۇل، كەڭ، چوقۇر يۈزىگە قاراپ ئويلىنىپ قالدى. «ھەزرەتنىڭ بۇ ھېكمىتىنى ياد بىلمەن. ئەسلا مەنىسىنى ئويلاپ كۆرمىگەنىكەنمەن. نېچۈن ئۇنىڭ مېغىزىنى چاقمىدىم؟ ... خوش، يەقىن دېگەن بۇ گەپ بىگۇمان، شۇبھىسىز دېگەنلىكتۇر. ئەينى دېگەن گەپ كۆز، كۆڭۈل كۆزى دېگەنلىكتۇر... شۇبھىسىز ئىلىم، كۆز بىرلە كۆرۈش ۋە...»

شۇ چاغدا شەيخ قۇتبىددىننىڭ بىلىكىنى تۇتتى. شۇنىڭ بىلەن گويا مۆجىزە يۈز بەردى. قۇتبىددىننىڭ ئەقلى پىرىنىڭ قولىدىن روھىي مەدەت ئالغاندەك بولدى. ئۇ ئىككىلىنىپراق، پەسرەك ئاۋازدا دېدى:

— تەقسىر، بەندەڭىز ئاجىزنىڭ تەسەۋۋۇرىدا، ئىلمۇل يەقىن ئىدراك بىلەن، ئەقلىي دەلىللەر ئارقىلىق يېتىدىغان ئىلىمدۇر.

شەرئىتى ھەققە، ئىنشائاللا تەلىم، تىلاۋەت مۇتالىئە يولى بىرلە ئېرىشكەيمىز. ئەينۇل يەقىن سەزگۈ ئەزالارنىڭ يارىمسىدە ئەمەس، ئويغاق دىل، جۇشقۇن قەلب ۋە روھىي بىر تۈيغۇ ئارقىلىق يېتىدۇ. غان مەرتىۋىدۇر. بۇ — تەرىقەت يولىدۇر. كېيىنكى مەقامغا كەلسەك، ئۇ ھەققۇل يەقىندۇر. ئىلىم - ئېرپاندىن قۇۋۋەت ئېلىپ، روھىي ئالەمنىڭ سىرلىرىدىن ۋاقىپ بولۇپ، بۇ پانىي دۇنيادىن قول ئۈزۈپ ئاندىن بۇ مەرتىۋىگە يېقىنلىشىش مۇمكىن...

شەيخ مەنىلىك يۆتەلدى. سۇلايمان قىزاردى. قۇتبىددىن تەرلەپ كەتتى، ئۇ سۇلايمانىنىڭ ئالدىدا مات بولمىغانىدى.

سۇلايمان مەغلۇبىيەتكە تەن بەرگۈسى كەلمىدى. ئۇ تىلىدا قۇتبىددىننى قۇتلۇقلىغان بولدى.

— ئاپىرىن، ئىنىم، ئەمدى ئەقلىڭنى بىر نامايان قىلىڭ. پىرىم: «رىيازەتنى قاتتىق تارتىپ، قانلار يۇتۇپ، مەن دەپتىرى سانىي سۆزىن ئاچتىم مانا» دېگەن. ئېسىڭىزدىدۇر؟

قۇتبىددىن ھە دېگەندەك بېشىنى لىڭشىتتى.

— ئۇنداق بولسا بۇ يەردىكى «دەپتىرى سانىي» دېگىنى نېمە؟

قۇتبىددىننىڭ كۆڭلى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. ئۇ «دەپتىرى سانىي» نى بىلمەيتتى. ئەسلىدە بۇنى بىلىشمۇ سوپىيلىق شەرتلىرىگە كىرمەيتتى. سۇلايمانىنىڭ كۆرەلمەسلىكى تۈپەيلىدىن تۇغۇلغان مۇشكۈلاتتىن قۇتبىددىننى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن شەيخ:

— پاراسەت — ئادەمگە نېسىپ قىلىنغان كارامەتتۇر. سۇلايمان، شۈكۈر قىلىڭ، بۇ جاھاندا بىلگەنلىرىمىزدىن بىلمىگەنلىرىمىز كۆپتۇر. بۇ مۇراسىم ھېكمەتلەرنىڭ تەھلىلى ئەمەس، بابا قۇل، سىز نېمە دەيسىز؟ — دېدى.

بابا ماچىن مەغرىب ۋە مەشرىقتە ئۆتكەن مەشھۇر مۇتەسەۋۋۇپلار توغرىسىدا سوئال تاشلىدى. قۇتبىددىن ئۇلارنىڭ تەرجىمھالى، دىلى توغرىسىدا كۆپ ئاڭلىغان، شىبلى، غەززالى، باغدادى، مەنسۇرى ھەللاج كەبى شەيخۇل ماشايىخلارنىڭ ھاياتىغا ئائىت نۇر-

غۇن ھېكايەتلەرنى ياد بىلەتتى. ھەتتا ئەبۇبەكىر شىبلىنىڭ بىر ھېكمىتىنى تۇمار قىلىپ بوينىغا ئېسىۋالغان بولۇپ، ھەر ۋاقىت بېشىغا مۇشكۇل ئىش چۈشسە ئۇنى سىلاپ قويياتتى. مەزكۇر تۇمار-غا «تىلەيمەنكى، تىلىمىگەيسەن» دېگەن سۆز پۈتۈلگەنىدى. بۇ سۆزنىڭ مەنىسىنى قۇتبىددىن ئۆزىچە، تىلىكىم شۇكى بىراۋدىن بىرنېمە سورىما، نەپسىڭنى ئۆلتۈرۈپ، ئىرادەڭگە ھاكىم بول، شۇندىلا ئاللادىن مەدەت تىلىمىگەيسەن، بۇ ئۆتكۈنچى دۇنيادا بىراۋ-غا تىرناقچىلىك ياخشىلىق قىلغان بولساڭ رازى بول، ئەسلا بەندە-دىنمۇ ھەم خەلقىئالەمدىنمۇ مۇكاپات كۈتمە... دېگەن مەنىلەردە چۈشىنەتتى.

شىبلى پەلسەپىسىنى قۇتبىددىنىڭ ئاجايىپ زوق - شوق بىلەن قاياناپ - تېشىپ تەلقىن قىلىشى باباماچىنىڭ ھەۋىسىنى كەلتۈردى. ئەگەر ئالدىدا شەيخۇلئەزەم بولمىغان بولسا ئۇ «ۋاھ» دەپ ۋارقىراپ تاشلىغان بولاتتى.

سىناق خېلى ئۇزۇن داۋام قىلدى. شەيخ مۇراسىمنى ئاخىر-لاشتۇرماقچى بولدى. شۇ چاغدا قۇتبىددىن قولىنى كۆتۈردى، دەرۋىشلەرلا ئەمەس گۇۋاھلىققا كەلگەن ئۆلىمالارمۇ ئەجەبلەندى. قۇتبىددىن شەيخىنىڭ رۇخسەت ئېلىپ سۇلايمان تەرەپكە قارىدى:

— مۆھتەرەم مەۋلانە سۇلايمان ئاغىمىزنىڭ سوئاللىرىغا مۇنا-سىپ جاۋاب تاپالماي كەمىنىڭىز خىجىل بولدۇم. بۇ جاھاندا بىلە-دىغانلىرىمىزدىن بىلمەيدىغانلىرىمىز كۆپ ئىكەن، نېمە ئىلاج دې-گەن خىيالدىمەن. ئەمما، مەن ئاجىز بەندە ئاللانىڭ دەرگاھىغا بىلمىگەن نەرسەمنى بىلۈپلىپ بېرىشنى ئۆزەل كۆرىمەن. ئەگەر جانابىي مەۋلانىگە ئېغىر كەلمىسە، پېقىرىڭىزگە ئاشۇ دەپتىرى سانىينىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ بەرسىڭىز، ھەققىڭىزدە دۇئا قىلغان بولۇر ئىدىم...

ھەزرەت قۇتبىددىنىڭ پاراسىتىگە ئىچىدە ئاپىرىن ئوقۇدى. سۇلايمان بىسەرەمجان بولدى. چۈنكى، دەپتىرى سانىي ئۇستىدە ئوخشاش بولمىغان قاراشلار بار ئىدى. شەيخنىڭ بۇ ئىبارىسىنى

ھەركىم ئۆزىچە تەلقىن قىلاتتى. مۇبادا ئۇنىڭ شەرھى يۇزەكى بولۇپ قالسا، شاھزادە ئۇنى ئېسىدە تۇتۇۋېلىپ ھەممىلا يەردە سۇلايمانىنىڭ دېگىنى بويىچە ئىزاھلايدۇ. ئۇنداقتا سۇلايمانىنىڭ ئاب-رۇيى قانداق بولىدۇ؟

سۇلايماندىن بۇرۇن ھەزرەت ئېيغىز ئاچتى:

— ھازىر بۇنىڭ پۇرسىتى ئەمەس. كېيىنچە سۇلايمان سىزگە دەپتىرى سانىينى ئوقۇپ بەرگەي.

سۇلايمان ئىچىدە «ئۇنىڭدىن دەپتىرى سانىينى سوراپ نېمە قىلاتتىڭ» دەپ ئۆزىنى كايىدى. كېيىن «خىرقە كىيىش ئالدىدا تۇرۇپسەن، ۋاتىلداۋەرمەي ئەدەپ ساقلاپ تۇرساڭچۇ» دەپ ئىچىدە قۇتبىددىننى كايىغان بولدى.

شەيخنىڭ ئىشارىتى بىلەن ئىسمايىل خوجا خەلىپىلىك لازى-مەتلىكلىرىنى ھازىر قىلدى. ھەزرەت «پاتىھە» سۇرىسىنى تىلاۋەت قىلدى. ئاندىن قۇتبىددىننىڭ شەنىگە ئىككى ئېغىز ماختاش سۆزى قىلىپ، پەتىۋا بەردى:

— بىز ياش مۇتەسەۋۋۇپلاردىن بولمىش مۇرىتىمىز قۇتبىد-دىن مەھمۇدخان ئوغلىنى ئىلمىي دىندا، ئاللاغا بولغان ئىخلاستا، قۇربى ئەقىلدە ئىمتىھان قىلىپ بۇل سالىكنىڭ ئىخلاسىغا، سالا-ھىيىتىگە، بىلىمىگە ئىمان كەلتۈردۇق. ئۇنى خەلىپە ھەمدە ئەس-ھاب مەرتىۋىسىگە لايىق كۆردۇق. ئىلاھا، بۇل مۇرىتىمىز ھەق يولىدا چەككەن زەخمەتلىرىمىزنى ئاقلىغاي، جۇملە مۆمىنلەرنىڭ كۆڭلىگە ئاللانىڭ پەرزىنى، ھەق مۇستاپانىڭ سۇننەتلىرىنى سالا-غاي، ئىنسانلارنى ياخشىلىققا، ئىمانغا دەۋەت قىلغاي، ئاللاتائالا ياقلىغان ئىسمىڭىز تا قىيامەتكىچە يولدىشىڭىز بولغاي، سىزدىن يورۇقلۇق كۆرگەن كىشى ئىككى دۇنيا راھىتىنى كۆرگەي، ئامىن، ئاللاھۇئەكبەر!

بارلىق قوللار پاتىھەگە كۆتۈرۈلدى. شەيخ ئىسمايىل خوجا-نىڭ قولىدىن يېڭى يۇڭ چاپاننى ئېلىپ قۇتبىددىنغا كىيگۈزدى. قۇتبىددىن ئېڭىشىپ شەيخنىڭ ئېتىكىنى، قولىنى سۆيدى، كېـ-

يىن تېزدىن ئورنىدىن تۇرۇپ قول قوشتۇرۇپ ئۇچ قېتىم تەزىم بەجا كەلتۈردى. شەيخ قۇتبىددىننىڭ بېشىغا كۈلاھ كىيدۈردى. كۈلاھنىڭ ئالدى تەرىپىگە يېشىل ياپراق شەكلىدە تامغا بېسىلغان، ياپراقنىڭ ئىچىگە بىر ـ بىرىگە پاراللېل ئۇچ قاتار ئاق سىزىق تارتىلغانىدى. بۇ يەسسەۋىيە تەرىقىتىگە مەنسۇپ سوپىلىق بەلگىسى ئىدى. يېشىل ياپراقلىق تامغا چېكىلگەن كۈلاھ ئۇچ مەقامنىڭ كەمىدە ئىككىسىنى بېسىپ ئۆتكەن خەلپە ـ شاگىرتلارغا نېسىپ بولاتتى.

قۇتبىددىن شۇ كۈنى سوپىلىققا خاس نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىگە ئېرىشتى، ئەتراپتىكى دەرۋىشلەر ئۇنى تەۋەررۈك ھىركا بىلەن مۇبارەكلەشتى.

قۇتبىددىن بىرنەچچە كۈنگىچە «دەپتىرى سانىينىڭ مەنىسىنى ئېيتىپ بەرسىكەن» دېگەن ئۈمىدتە سۈلايمانىنىڭ ئېغىزىغا تەلمۈرۈپ يۈردى. ئەمما، سۈلايماندىن سادا كەلمىدى. قۇتبىددىن «مەيلى، بىر كۈنى پىرىمنىڭ ئۆزىدىن سوراپ بىلىۋالارمەن» دەپ ئۆزىگە تەسەللى بەردى.

قۇتبىددىن خۇپتەن نامىزىنى تۈگىتىپ كۆرپىگە سوزۇلدى، بىراق، كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمىدى. ئەتە ئۇلار سەمەرقەنتكە قاراپ يولغا چىقماقچى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن كىندىك قېنى تۆكۈلگەن ئانا شەھرىنىڭ كوچىلىرى، ئەزىمەت چىنارلىرى، پەدەرى بۇزرۇكۋارى، مېھرىبان ئانىسى ئۆتتى. ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنى كۆرمىگىنىگە ئىككى يىلدىن ئاشتى. ئۇلار قۇتبىددىندىن ئايرىلىپ نېمە كويلارغا گىرىپتار بولدىكىن؟

قۇتبىددىننىڭ كۆزىدىن ئىككى تامچە ياش سىرغىپ چىقىپ يۈزىگە چۈشتى، كۆڭلى ئېچىشتى. كۆز ئالدىدىن ئانىسىنىڭ سېيماسى نېرى كەتمىدى. گويا خىيالىدا ئانىسى ئۇنىڭغا قولىنى سوزۇپ يىغلاپ تۇرغاندەك قىلاتتى. قۇتبىددىن تولغىنىپ شۇنىلىدى: «ئانا، سىزنى سېغىندىم، بەكمۇ سېغىندىم... قاچان دىدار ىگىزىغا تويىمەن، ئانا؟»

14. ئەرۋاھ مەدەتكار

مەنزىلى مەھمۇد ئىمىش ئالىي مەقام،
ئول مەقامنى ئىستە ھەقتىن، ۋەسسەلام.
ھەقنى بىلسەڭ بۇ ئالەم سۇلتانىسەن،
بىلمىسەڭ يا دىۋە، يا شەيتانى سەن.

— نەسىمىي

قاراخانىيلار سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى ۋەكىلى بولمىش سۇلتان مەھمۇدخان ياز بويى سۇياپ ساھىلىدىكى قارارگاھىدىن ئايرىلمىدى. مانا، كۈز ئاخىرلاشماقتا، ھە دېمەي قارلىق، قىرولىق قىش كېلىدۇ. تۈنلەر سالقىنلىشىپ قالدى. ئەمما، سۇلتان قارارگاھىنى شەھەردىكى ساراىيغا كۆچۈرۈشنى ئويلاپمۇ قويمىدى. بىر كۈن، بىر ھەپتە بولسىمۇ دالا - تۈزنى غەنىيمەت بىلدى. ياۋا گۈللەر، ئەركىن شامالىلار، ئاقار سۇلارنىڭ يېنىدا بولۇشنى خالىدى. بۇ كۆڭۈلنىڭ مەيلى ئەمەس، بالىلىقىدىن بېرى قان - قېنىغا سىڭىپ كەتكەن ئادەت ئىدى. ئېھتىمال ئەجدادلىرىدىن روھىغا ئۆتكەن مىراستۇر. رەھمەتلىك دادىسىمۇ نورۇزدىن تا قار ياغقۇچە چۆل - باياۋاندىن، ئېدىر قىرلاردىن، ياىلاقلاردىن، شارقىراق ئېقىنلاردىن، ئارچىزار تاغلاردىن مېھرىنى ئۈزەلمەيتتى. مەھمۇدخان دىمىق شەھەر ھاۋاسىدىن كەڭلىكلەرنى، يۇلتۇزلۇق، ئايلىق كېچىلەرنى ئەڭزەل كۆرەتتى. قارلىغاچ كەلدى دېگۈچە قارارگاھنى زەرەپشان دەريا‌سى بويىغىمۇ، ئۇرگۈت تاغلىرىغىمۇ، ئابىگەرىم بۇلاقلىرى ياكى ئامانقۇتان قىرلىرىغىمۇ كۆچۈرەتتى. ئاق ئۆي

تىكتۇرۇپ كېيىك ئۆتى سېلىنغان خۇشبۇي قىمىزنى ئىچىپ ئارام ئالاتتى.

مەخمۇدخان بۇ يىل سەمەرقەنت يېقىنىدىكى ئابىكوھەككە ئاق ئۆي تىكتۇردى. ئۇ كېيىنكى ئۈچ - تۆت يىل ئىچىدە قىتانلار ۋە قارلۇقلار بىلەن ئېلىشىۋېرىپ ھارغانىدى. شۇ سەۋەبتىن شە- ھەردىن يىراقلاپ كەتكۈسى كەلمىدى. گۆھىرىم — سەمەرقەنت كۆز ئالدىمدا تۇرسۇن، دەپ كوھەك قىرلىرىدا ئىستىراھەت قە- لىشقا جەزم قىلدى.

ئۇ يازنى دىلخۇشلۇق بىلەن ئۆتكۈزدى. شاھانە كېمىلەر بىلەن زەرەپشاندا سەيلە قىلدى. مىزان ئېيىنىڭ ئاخىرلىرىدا ئۇرگۈت تاغلىرىغا ئېيىق ئوۋلاشقا چىقتى، قاپقان قويدۇرۇپ، ئېيىق بالە- سىنى تۇتتۇردى. ئۇنىڭغا ئۆزىچە گور بالا دەپ نام قويدى. گور- خان — قىتانلارنىڭ خانى ئىدى، ئۇ مەھمۇدخان بىلەن ئۇنىڭ يېڭىسى سەنجەرنى نېمە ئازابلارغا گىرىپتار قىلمىدى؟ سۇلتان مەھمۇدخان گورخاننى بىر ھايۋانغا تەڭلەشتۇرۇپ، ئۇنىڭدىن ئەلە- مىنى ئالماقچىدى. مەھمۇدخان دوغلاققىنە، قوڭۇر ئېيىق بالە- سىنىڭ ئالدىدا سائەتلەپ خىيال سۇرۇپ ئولتۇراتتى، ئېيىق بالە- سى قەپەسنىڭ چېتىگە بېرىپ كاللىسىنى ئىككى پۇتىنىڭ ئارىسە- غا تىقىپ ياتاتتى، ئاندا - ساندا سۇ ئىچىپ قويىاتتى، خالاس. ئانىسىدىن ئايرىلغىنىغا ماتەم تۇتۇۋاتقاندەك كۈن بويى غىڭشىپ چىقاتتى.

ئاخىر مەلىكە ئايتۇغدى سۇلتاننىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ ھايۋا- نىڭ ساۋابىنى تىلىدى: «بېگىم، شۇ ئولجىڭىزنى ماڭا بەخشەندە قىلسىڭىز، بىچارىگە رەھىم كېلىۋاتىدۇ. چۈنكى ئۇمۇ مېھرىگە زار. گۆھەككە تائامدىن بۇرۇن مۇلايىم سۆز لازىمدۇر».

سۇلتاننىڭ غۇرۇرى خورلانغاندەك بولدى. ئەمما، سۆيۈملۈك مەلىكىنىڭ گېپىنى يىرالمىدى. «ئۆزى پەرزەنتىدىن ئايرىلىپ قاقشاپ يۇرۇپتۇ، شۇ جانىۋارنى ئالسا ئالسۇن» دەپ ئېيىق بالىسە- نى ئۇنىڭغا ھەدىيە قىلدى. مانا بىرنەچچە كۈندىن بېرى گور بالا

ئايتۇغدىنىڭ خاس چېدىرىنىڭ يېنىدا ياشىماقتا. سۇلتان گاھىدا بۇ سابىق ئەسىرنى كۆرگىلى بارىدۇ. بىر كۈنى ئاجايىپ بىر مەنزىرىنىڭ ئۈستىگە بېرىپ قالدى. مەلىكە خۇددى چۆرىگە ئوخشاش كىيىنىپ، قولىدا كۈمۈش تاۋاقنى تۇتقىنىچە قەپەسنىڭ ئالدىدا زوكۇنىيىپ ئېيىقنىڭ بالىسىغا مېھىر ئىزھار قىلىۋاتاتتى: «مانا سۈت ئىچكىن... كۆزلىرىڭ ئاجايىپ چىرايلىق ئىكەن، مەسالى مېنىڭ ئوغلۇم قۇتبىددىننىڭ قارا كۆزلىرىگە ئوخشايدىكەن. مە ئىچكىن... قورسىقىڭ توق بولسا ماغدۇرۇڭدىن كەتمەيسەن، خۇدا خالىسا بىر كۈنى ئازاد بولغايسەن. يەنە ئارچىزارلىققا بېرىپ ئاناڭ بىلەن دىدارلاشقايسەن، قارا كۆز! مە ئىچ...»

سۇلتان ئەجەبلىنىپ تۇرۇپ قالدى، كېيىن جاھىللىق بىلەن مەلىكىنىڭ چېچىنى چاڭگاللىدى:

— ھىم، مەلىكە، پادىشاھلىقنى ئۆز قولىڭىزغا ئالدىڭىزمۇ؟ بىزدىن رۇخسەتسىز بىر ھايۋانغا ئازادلىق ۋەدە قىلىۋاتسىزغۇ؟ قېنى ئىچكىرى كىرىڭ.

مەلىكە تاۋاقنى قەپەسنىڭ ئالدىغا قويدى. سۇلتان بىر تېپىپ تاۋاقنى ئۆرۈپ تاشلىدى. ئېيىق بالىسى قورقۇپ قەپەسنىڭ بۇرجەكىگە قاچتى.

سۇلتان چېدىرغا كىرىپ پەي ياستۇققا يانپاشلىدى. ئايتۇغدى تۆۋەن تەرەپتە ئولتۇردى. خېلىغىچە ئىككىسىدىن سادا چىقمىدى. ئايتۇغدى ياغلىقىنىڭ ئۇچى بىلەن كۆزلىرىنى سۈرتتى، بېشىنى ئېگىپ ئولتۇردى.

— سۆزلەڭ، مەلىكەم! — دېدى سۇلتان ئاچچىقلىنىپ.

مەلىكە خانىڭ چىرايىغا تىكىلىپ قارىدى:

— ئۇچ كۈندىن بېرى بۇ ئېيىقنىڭ ئانىسى كېلىپ ئۈيقۇمنى بۆزۈۋاتىدۇ. ھەر كۈنى خۇپتەن بىلەن يېتىپ كېلىدۇ، ئېيىقنىڭ ئۇ تەرىپىدە تۇرۇپ پەريات قىلىدۇ.

— ئېيىق بالىسىنىڭ تۇتقۇن ئىكەنلىكىنى قانداق بىلىپتۇ؟

ئايتۇغدى كۈلۈمسىرىدى:

— ئۇمۇ ئانا ـ دە، بېگىم. ئانىنىڭ يۈرىكى بالىنىڭ ئېسىنى تۇيىدۇ. توۋا قىلدىم، نەچچە كۈندىن بېرى مېنىڭمۇ كۆڭلۈم سىرقىراۋاتىدۇ. قۇتبىددىننى كۆرىدىغان ئوخشايمەن. ئىنشائاللا، مۇشۇ يېقىن پۈرسەتتە بالامنىڭ دىدارىغا قانغايمەن دەپ ئۈمىد قىلىمەن...

ئايتۇغدىنىڭ «ئاسىي ئوغۇل» نى تىلغا ئالغىنى مەھمۇدخانغا ياقمىدى.

— ئەمدى ئۇنداق ئوغۇلمىز يوق. ئۇ بىزدىن، سىزدىن ۋاز كېچىپ قەلەندەر بولۇپ كەتكەن. خوش، كېچىسى ئۇيقۇڭىزنى بۇزۇۋاتقان بولسا، گور بالىنى كۆزدىن يوقاتقۇزۇۋېتەي.

ئايتۇغدىنىڭ رەڭگى ئۆچتى.

— بېگىم، ئەگەر بۇ بىچارە جانۋارنى كۆزدىن يوقاتسىڭىز، پۇشايمان قىلغايسىز. ئۇنداقتا مەلىكىڭىزدىنمۇ ئۈمىد ئۈزۈڭ...

سۇلتان يېگىرمە يىللىق ياستۇقدىشىدىن بۇنداق سۆزنى كۈتمىگەنىدى، بىردەم ئەجەبلىنىپ قالدى، كېيىن ئاستا گەۋدىسىنى كۆتۈرۈپ چازا قۇردى.

— مۇبارەك سۆزىڭىزنى يەنە بىر تەكرارلاڭ، مەلىكەم، — دېدى سۇلتان ئالىقىنىنى قۇلىقىغا تۇتۇپ، — قۇلىقىم نېمە دېگەنلىكىڭىزنى تۈزۈك ئاڭلىمىدى بولغاي...

ئايتۇغدى كىرپىك قاقماي گېپىنى تەكرارلىدى:

— ئەگەر، بېگىم بىر بىگۇناھ جانۋارنى جېنىدىن جۇدا قىلسا، ياستۇقدىشىدىنمۇ ئايرىلغۇسى. سۆزۈم شۇ.

مەھمۇدخان ئايتۇغدىنىڭ مىجەزىنى ياخشى بىلەتتى. ئۇ سۇلتان سەنجەرگە ئاجايىپ خىزمەت قىلغان شەۋكەتلىك باھادىر بۆرۈكيارۇغ ئەمىرىنىڭ ئەركە قىزى ئىدى. ئايتۇغدى چەۋەندازلىق ۋە كامان ئېتىشتا يىگىتلەرنىڭ ھەۋىسىنى كەلتۈرسە، نازاكەتتە، ئايالىلىق لاتاپەتتە، شېرىن سۆزلۈكتە قىزلارنىڭ ھەسىتىنى قوزغايتتى. سۇلتان بىر قېتىم ئۇنىڭغا كېنىزەككە مۇئامىلە قىلغاندەك مۇئامىلە قىلدى. ئايتۇغدى گەپ قىلمىدى، ئوغلىنى، كېنىزەكلىرىنى ئېلىپ ئۆيىگە كىرىپ كەتتى.

ىرىنى ئېلىپ مەرۇگە كېتىپ قالدى. مەھمۇدخان ئارىغا يېزىنىسى سۇلتان سەنجەرنى قويدى. ئايتۇغدى: «جانابىي مەھمۇدخانغا ئېيتىڭلار، ئاۋۋال خانىش بىلەن كېنىزەكنىڭ پەرقىنى چۈشەنسۇن، ئاندىن ئەھلى ئايالىنى تەلەپ قىلسۇن» دېدى. ئاخىرى سۇلتاننىڭ ئۆزى مەرۇگە باردى، ئايتۇغدى بىلەن ياش قۇتبىددىننى ئېلىپ قايتتى. شۇنىڭدىن بېرى، رەپىقىسىنىڭ رايىغا باراتتى، ئەمما بۇگۈن ئۆتكەن ئىشنى ئۇنتۇدى.

— دېمەك، شەرئىەتلىك ئېرىڭىزنىڭ قارارىدىن سىزگە بىر ياۋايى مەخلۇقنىڭ جېنى ئەزىز ئىكەن — دە؟

— ياق، بېگىم. ماشايخلار ئېرىڭ — پىرىڭ دېگەنكەن. سىلى پىرىم ئىكەنلا، مۇبارەك قوللىرىنى بىھۇدە قانغا بويىمىسلا. تېخى دۇنيانىڭ ئاچچىق — چۈچۈكىنى تېتىپ كۆرمىگەن بىر جانە. ۋاراڭ ئۆلتۈرۈپ، نېمىگە ئېرىشكەيلا؟

— مەن سىزنىڭ تىنچلىقىڭىزنى ئويلاۋاتىمەن.

— قۇللۇق، بېگىم. مېنىڭ تىنچلىقىمنى ئويلىغانكەنسىز، ئۇنىڭ جېنىنى ماڭا بېغىشلاڭ. بۇ ئېيىقنىڭ بالىسىنى ماڭا ھەدىيە قىلغانسىزغۇ؟ ھەدىيە قىلىنغان نەرسە قايتۇرۇۋېلىنامدۇ؟

سۇلتان ئايتۇغدىنىڭ ئورۇنلۇق سۆزلىرى ئالدىدا يەنە يول قويدى.

— بولىدۇ، ئەنە بېغىشلىدۇق، — دېدى سۇلتان ساقلىنى سىلاپ، — نېمە قىلسىڭىز ئىختىيارىڭىز.

ئايتۇغدى ئورنىدىن تۇرۇپ سۇلتانغا تەزىم قىلدى.

— سىز بىر نارەسىدە جانۋارنىڭ غېمىنى يېگەن بولسىڭىز، ئاللاتائالا سىزنى دەرگاھىدا ساقلىسۇن، بېگىم...

كېچىدە مەھمۇدخان قىيا — چىيادىن ئويغىنىپ كەتتى. تۆگە يۇڭىدىن قىلىنغان يەڭگىل، ئىسسىق يوتقانىنى تېپىپ تاشلاپ، قەددىنى رۇسلىدى ۋە ھازىرلا كۆرگەن چۈشىنى ئويلىدى. يۈزىگە پاتمە تارتىپ «ئەستاغپۇرۇللا» دەپ قويدى، ئاسمانغا قارىدى. پەردە تارتىلغان تۇڭلۇكىنىڭ ئۈستىدە كۈمۈش ئاي شولا تۆكۈپ

تۇراتتى. شۇ چاغدا يەنە ۋارقىراشقان ئاۋازلار ئاڭلاندى. يىراقتىن بۇقىنىڭ مۆرىگىنىدەك بوغۇق ئاۋازى ئاڭلاندى. سۇلتان ئاستا ئورنىدىن تۇردى، چاۋاك چالدى، ھېچكىم كىزمىدى. ئۇ ئوستىگە يۇك چەكمىنىنى، پۇتىغا كېپىشىنى ئىلىپ، بېشىغا سۇسەر تۇمىقىنى كىيدى - دە، سىرتقا چىقتى، ئىشىكنىڭ ئالدىدا ئىككى قاراۋۇل كاللىسىنى ساڭگىلاتقىنىچە داڭ قېتىپ ئۇخلاپ ئولتۇراتتى. سۇلتان ئۇلارنىڭ يېنىدا تۇرغان نەيزىلىرىنى ئېلىپ چۆرۈپ تاشلىۋەتتى. مەلىكىنىڭ چېدىرى ئەللىك قەدەمچە نېرىدا ئىدى. ئىككى - ئۈچ كىشىنىڭ قارىسىنى كۆرۈپ شۇ تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

ئەتراپ سۈتتەك ئايدىڭ، كېنىزەكلەر ئالدىراپ يۈگۈرۈشۈپ يۇرۇشتى. ئايپالتا كۆتۈرگەن كېلەڭسىز بىر كىشى ساي تەرەپكە يۈگۈرەپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ ھەدەپ «مەلىكەم، مەلىكەم، بارماڭ، ئۇ مەخلۇققا يەم بولىسىز!» دەپ ۋارقىرايتتى.

سۇلتان مۇلازىملار كېتىۋاتقان ئېدىرغا قاراپ ماڭدى، يۈز قەدەمچە مېڭىپ توختىدى. كوھەك سۈيىنىڭ قارشى تەرىپىدە ئۇچ ياشلىق بۇقىدەك كېلىدىغان قاپقارا بىر ئېيىق تۇراتتى، ئېيىق ھەدەپ ئالدىنقى ئىككى پۇتىنى ھاۋاغا كۆتۈرۈپ ھۆركىرەيتتى. سۇلتان يەنە ئالدىغا قاراپ ماڭدى، كۆزى ئايتۇغدىغا چۈشتى. ئۇنى بىر توپ ئاياللار قورشىۋالغان بولۇپ، ئەتراپىدا قوراللانغان نۆكەرلەر يۇرۇشەتتى. ئايتۇغدىنىڭ بېشى يالاڭ بولۇپ، ئۇ ئانا ئېيىقتىن كۆزىنى ئۈزمەي تىكىلىپ تۇراتتى. ئېيىق توختىماي ھۆركىرەيتتى، گويا ئىنتىزار بولۇپ بىراۋنى چاقىرغاندەك ناله قىلاتتى...

بىر دەمدىن كېيىن سۇدىن ئېيىقنىڭ بالىسى ئۈزۈپ ئۆتتى ۋە بىر - ئىككى سىلكىنىپ ئانىسى تەرەپكە قاراپ كېتىپ ئېتىلدى. ئانا ئېيىق سەكرەپ كېلىپ بالىسىنى باغرىغا ئالدى - دە، تاغنىڭ ئىچكىرىسىگە قاراپ كېتىپ قالدى. مەلىكە تىترەك ئاۋازدا قولىنى كۆتۈردى: «ئىلاھا، ئاناڭنى تاپقىنىڭ راست بولسۇن... تەڭرىم، بۇ دۇنيادا ھېچكىم جىگەر پارىسىدىن ئايرىلمىسۇن... يالغۇز ئۆ-

زوڭگە سېغىنىدىم، سېنىڭدىن ئۆزگە تايانچىم يوق...» مەلىكىنىڭ ئاۋازى سۇلتانىنىڭ كۆڭلىنى غەش قىلدى. ئۇ دەرھال كەلگەن ئىزى بىلەن قايتتى. چېدىرنىڭ ئالدىدا قاراۋۇللار هامان خورەك تارتىپ ئۇخلاپ ئولتۇرۇشاتتى. سۇلتانىنىڭ ئاچچىقى كەلدى، ئىككى قاراۋۇلنى تېپىپ ئۆرۈۋەتتى ـ دە، ئىچكىرىگە كىرىپ كەتتى.

سۇلتانىنىڭ ئويغاقلىقىدىن خەۋەر تاپقىنىمۇ قانداق، ئىجازەت سوراپ مۇلازىم كىردى. ئۇ چېدىرنىڭ ئۆت تەرىپىدىكى تىللا شامدانلارغا ئوت ياقتى. چېدىر يورۇدى.

مۇلازىم پەگاهقا بېرىپ تىزلاندى، قوللىرىنى قوشتۇرۇپ پەرمان كۈتۈپ ئولتۇردى. سۇلتان ئېغىز ئاچمىدى. ئۇ ئۆز خىيالى بىلەن بەند ئىدى، يۈزلىرى ئېچىشىپ، بايانىن كۆرگەن چۈشىنى ئويلايتتى. ئۇ چۈشىدە قىبلىگاهنى كۆردى، رەھمەتلىك پالەچ كېسىلى بىلەن جان تەسلىم قىلغانىدى. ئۇ تەختىراۋاندا ئولتۇرار-مىش، غەمكىن كۆزلىرىنى مەهمۇدخانغا تىكىپ، تەسلىكتە تىلغا كېلىپ: «ئوغلۇم، مەئىشەتنى دەپ پۇقرالارنى ئۇنتۇدۇڭ... بىمارنىڭ ئەھۋالىنى سورىمىغان تېۋىپنى قانداق تېۋىپ دېگىلى بولسۇن... پۇقرالارنىڭ هالىدىن خەۋەر ئالمىساڭ سەن قانداق سۇلتان بولدۇڭ. ئەلنى ئارىلىمايسەن، بازار ئارىلىمايسەن... جامائەت بىرلە ئىبادەت قىلىشنى ئۇنتۇدۇڭ... كۆزۈڭنى ئاچ، بالام، بارار يولۇڭنى ئويلا...»

سۇلتان سەسكىنىپ كەتتى. ئاتىسى «بارار يولۇڭنى ئويلا» دەپ ئۇنى تاڭلا مەهشەردىن ئاگاهلاندۇرۇۋاتاتتى. بۇ ئىشارە ئۇنى ئەرشىئەلادىن زېمىنگە چۈشۈرگەندەك بولدى. دەرۋەقە، سۇلتان كېيىنكى چاغلاردا كۆڭۈل خاهىشىغا بېرىلىپ ئەتراپىنا نېمە هادىسىلەرنىڭ سادىر بولۇۋاتقانلىقىنى نەزەردىن ساقىت قىلدى. ئۇنىڭ يەر هەيدەپ، دان چېچىۋاتقان دېهقانىنىڭ ئېتىزىنى كۆرمىگىنىگە قانچە ئۆزۈن بولدى؟ قىتانلارنىڭ باسقۇنىدىن كېيىن سەمەرقەنت بازارلىرىنى ئارىلاپ كۆردىمۇ؟ قەبرىستان تەۋەررۈك جايلارنى ئاخىرقى قېتىم قاچان زىيارەت قىلغانىدى؟ هەتتا ئىمام بۇخارى

ھەزرەتلىرىنىڭ مەقبەرىسىگە بارمىغىنىغىمۇ بىر يىلدىن ئېشىپ
تۇ. ئەسلىدە ئۇ بۇيۇك زاتنىڭ قەبرىسى قول سوزسا يەتكۈدەك
يەردە — سوغدى كەنتىدە ئىدى. سۇلتان ئېچىدە «مېنىڭ قىلغان-
لىرىم ئىنساپلىق كىشىنىڭ ئىشلىرى ئەمەس، ئەرۋاھلارنىڭ سۆ-
زى تىرىكلەرگە ۋەسىيەت. پەرز ۋە سۇننەتتىن، ئىلاھىي ۋاقىپلار-
دىن غەپلەتتە قاپتىمەن. مەندىن ئاسىيلىق ئۆتتى، پەدەرى بۇزرۇك-
ۋارىم، ئىنشائاللا، ئەمدى روھىڭىزنى بىئارام قىلمايمەن. توۋا
ئېچىرە ئۆرتىنىۋاتىمەن، قىبلىگاھىم» دېدى.

سۇلتان پاراسلاپ يېنىپ تۇرغان شامىلارغا بىر - بىرلەپ نەزەر
سالدى، دىلىنى ئۆرتەۋاتقان نادامەت، ئەپسۇس، توۋا ئوتلىرىغا ئەنە
شۇ شامىلاردىن ئوخشاشلىق تاپتى، ئېچىدە ئىستىغپار ئېيتىپ،
«پاتمە» سۈرىسىنى ئوقۇدى، ئالىقانلىرىنى يۈزىگە سۈرتتى.
ئۇنىڭغا ئەگىشىپ مۇلازىمۇ پاتمەگە قول كۆتۈردى.

شايى پەردىنى قايرىپ قارچىغا باھادىر خۇددى قارا قۇيۇندەك
كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ بويى سەل كەم ئۇچ گەز كېلەتتى، ئۇ
سۇلتاننىڭ قارارگاھىدىكى قاراۋۇللارنىڭ سەردارى ئىدى. قارچىغا
باھادىرنىڭ رەڭگى ئۆڭگەن، چىرايىدا قان يوق، كۆزلىرى چاقناپ
كەتكەن بولۇپ، گويا ھازىرلار ئادەم ئۆلتۈرۈپ كەلگەن قاتىلدەك
ھاسىرايتتى.

— سۇلتانىم، بىر قوشۇق قېنىمدىن كېچىڭ... ئۇ ئىتنىڭ
بالىلىرى ئۇخلاپ قاپتۇ. ھازىر ئىككىسىنى دەرەخكە باغلىتىپ
قويدۇم. پەرمانىڭىزغا مۇنتەزىرمەن. بېشىنى كەس دېسىڭىز، ئۆز
قولۇم بىلەن كەسكەيمەن، بۇ باشقىلارغا ئىبرەت بولغاي...

— ئۇلارنى يالىڭاچ قىلىپ سۇغا پىشىڭلار، — دېدى سۇلتان
خاتىرجەم ئاۋازدا، — ئاندىن ئىت باقار قىلىپ قويۇڭلار.

قارچىغا باھادىر قاراۋۇللارنىڭ، شۇنداقلا ئۆزىنىڭ گۇناھىنى
بوينىغا ئېلىپ تىترەپ تۇراتتى. ئۇ سۇلتاننىڭ نېمە ئۈچۈن گۇنا-
ھىدىن ئۆتكەنلىكىنى چۈشىنەلمىدى. مەھمۇدخاننىڭ قىبلىگاھە-
نىڭ ئەرۋاھى ئالدىدا توۋا قىلىپ، كۆڭلىنىڭ شامدەك ئېرىپ

تۇرغانلىقىنى ئۇ نەدىن بىلسۇن؟

قارچىغا باھادىر ئىچىدە ھەقتائالاغا شۈكرى ئېيتىپ يەرگە يۇكۈندى.

— ئۆمۈر بويى سادىق قۇلىڭىزمەن، ھەزرىتىم...

سۇلتاننىڭ ئاۋازى ئۇنىڭ قۇلاقلىرىغا باشقىچىلا يېقىملىق ئاڭلاندى:

— بېرىڭ، ئۆلىمالارنى ئويغىتىڭ. بامدات نامىزىنى قەلئەدە، چوڭ جامەدە ئوقۇشنى نىيەت قىلدىم.

قارچىغا باھادىر ئىرغىپ ئورنىدىن تۇردى، مۇلازىممۇ ئورنىدىن تۇردى.

— قۇرئان كەلتۈرۈلسۇن، — دېدى سۇلتان قىسقىغىنە. يانپاشلاپ مۇلازىم ئىشىككە قاراپ ماڭدى.

سەلدىن كېيىن قارچىغا باھادىرنىڭ ۋارقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى:

— جېنىڭلارنى تىلىۋالدىم، لەنىتىلەر، ئەمدى ئايىغىمنى سۆيىسەڭلارمۇ ئاز! يۈز دەرھەمدىن جازا تۆلەيسىلەر، ئاندىن خالىغانلارنى ئىت باقار قىلىمەن، خالىمىغانلارنىڭ كەينىگە تېپىپ ھەيدەيمەن!

خانىنىڭ خاس قاراۋۇللىرىنى ئىت باقار قىلىپ قويۇشى مىسلى كۆرۈلمىگەن ھاقارەت ئىدى. ئەمما يۈز دەررە يەپ مەجرۇھ بولۇپ قالغاندىن يۈز دەرھەم تۆلەپ ئىت باقار بولۇش ئەلاراق ئىدى. قاراۋۇللار قارچىغا باھادىرنىڭ ھەققىگە دۇئا قىلىپ، ئۇنىڭ شەرىتىگە رازىلىق بىلدۈرۈشتى.

قارچىغىنىڭ ئىككى يۈزلىمىلىكى سۇلتاننىڭ ئېرىپ تۇرغان ئىسسىق باغرىغا سوغۇق سۇ بولۇپ سېپىلدى. «ئىمانسىز، — دەپ ئۇھ تارتتى مەھمۇدخان، — بۇ دۇنيادا ئۆزۈڭدىن ئۆزگە سادىق مەھرەم يوقمىدۇر؟ ئۇ بىتەۋپىقنى قانداق قىلىش كېرەك، غاپىل قاراۋۇللارغا قوشۇپ ئۇنىمۇ ئىت باقار قىلايمۇ؟ بۇ دۇنيادا دوست تاپماق تولىمۇ دەشۋار ئىكەن...!»

15. زەھەر دەرىخىنىڭ مېۋىسى

قۇياش پاتسا ئۆكۈنمە، ئەتە ئۇ
تاڭنى باشلاپ كېلىدۇ.

— «ئاۋېستا» دىن

بۇ كاج پەلەكنىڭ ئىشلىرى قىزىق ئىكەن، گاھىدا شۆھرەتپە-
رەسلىك بىلەن باشلانغان ئىش ياخشىلىق بىلەن تۈگەيدۇ، ئەكسىچە
ياخشىلىق، خۇشاللىق ۋەدە قىلىدىغان كۈن ۋەسىيەت، غەم بىلەن
ئاخىرلىشىدۇ.

سۇلتان مەھمۇدخان سۇبھى بىلەن ئەركانى دىن ۋە ئۆلىما
پازىللارنى ئېلىپ، ئاق تۇلپارغا مىنگەندە كۆڭلى سۇنبۇلە سۇيە-
دەك تىنىق ئىدى. كەچكە يېرىپ كۆڭلى ۋەيران بولدى. كۈنلەر-
دىن بېرى قەلبىنى قاپلاپ تۇرغان خۇشاللىقتىن ئەسەرمۇ قالمىدى.

مەھمۇدخان دەبدەبە بىلەن يولغا چۈشتى. ئالدىدا جاكارچىلار
خانىنىڭ سەمەرقەنتكە تەشرىپ بۇيرۇۋاتقانلىقىنى خەۋەر قىلىپ،
ئات چاپتۇرۇپ كەتتى. سۇيۇب ساھىلى ئەمدىلا ئۇيقۇدىن ئويغانغان-
دى. ئىككى تەرىپى لەرزان شاخلىق دەرەخلەر بىلەن قاپلانغان تار
كوچىلاردا ئېشەك ھارۋىلىق، قېچىر ھارۋىلىق دېھقانلار ئۈچرايتى-
تى. بۇ ھارۋىلاردىكى سېۋەتلەردە كۆزنىڭ مېۋىلىرى يالتىرايتتى.
دېھقانلار بازارغا ئالدىرايتتى، تاڭ ئاقارماستىن بۇرۇن سەمەرقەنت
رەستىلىرىدىن جاي ئىگىلەش ئۈچۈن ئۇلاغلىرىنى قوغلايتتى.

شەھەرگە يېقىنلاشقانسېرى سۇلتان مەھمۇدخانىڭ يۇرىكىنىڭ سوقۇشلىرى تېزلىدى. ئۇ يەنە ئانىسىنىڭ ئەرۋاھىنى ئېسىگە ئالـدى، دىلىدا تەكبىر ئېيتتى. چوڭ جامائەنىڭ ئالدىغا يېغىلىدىغان كىشىلەرنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. «راست، مەندىن غاپىللىق ئۆتۈپتۇ، شەھەرگە كىرىپ جامائەت بىرلە نامازنى ئۆتىمىگىنىمگە ئۇچ ئاي بوپـتۇ. مەرىكـدىن يـراق قالغان مۆمىنـگە ئـوخشاپ قاپتىمەن».

سۇلتان سەمەرقەنتنىڭ سۇ سېپىپ سۈپۈرۈلگەن رەتلىك كوچىلىرىغا قەدەم باسقىنىدا نەقىشلىك، ھەيۋەتلىك مۇنارلاردىن مەزىنىڭ نامازغا چىللىغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

سۇلتان ھەمراھلىرى بىلەن جامائە مەسچىتىگە بۇرۇلدى. كوچىلاردا ئادەم كۆپەيدى. «پوش، پوش» دەپ يول ئېچىپ بېرىۋاتقان قارچىغا باھادىرنىڭ ھەيۋىتىدىن چۆچۈپ، پۇقرالار ئۆزلىرىنى چەتكە ئېلىشماقتا، قوللىرىنى قوشتۇرۇپ، ئاق تۇلپارنىڭ ئۈستىدە ئەتراپقا ھەيۋەت بىلەن بېقىپ كېلىۋاتقان سۇلتان مەھمۇد خانغا تەزىم بەجا كەلتۈرمەكتە. سۇلتاننىڭ ئۈستىدە يېشىل لاۋا چەكمەن، بېشىدا ئىمامى ئەزەم مەزھىپىدىكى شەيخلەرنىڭ قائىدىسى بويىچە ئورالغان چاققان سەللە. سەللىنىڭ ئالدىدا بەدەخشان ياقۇتى پارلاپ تۇراتتى. سۇلتان ھەر قېتىم ئىككى يېنىغا بېقىپ پۇقرالارنىڭ سالىمىنى ئېلىك ئالغاندا ياقۇت يالت ـ يۇلت قىلىپ يالتىراپ كېتەتتى، ئۇ كىشىلەردە ھەۋەس، ئاداۋەت، كىنايە، پەخىر ۋە قانداقتۇر چۈشەندۈرۈپ بولمايدىغان تۇيغۇلارنى پەيدا قىلاتتى.

يول بويى كىيىمى يېلىڭ، ئاياغلىرى يالاڭ كىشىلەرنى كۆرۈپ سۇلتاننىڭ كۆڭلى ئېرىدى، سەدىقە بېرىشنى ئويلاپ قالدى، سول يېنىغا ئۆرۈلۈپ كىمگىدۇر ئىما قىلدى. ئېتىنى دېۋىتىپ خەزىنىدار ياندىشىپ كەلدى.

— ئۇلارغا بىزنىڭ نامىمىزدىن سەدىقە بېرىڭ، — دېدى سۇلتان، — ھەققىمىزگە دۇئا قىلسۇن.

خەزىنىدار ئۇزەكگىگە پۇتىنى تىرەپ ئات ئۇستىدە ئۆزىنى رۇسلىدى.

— ئەي مۆمىن مۇسۇلمانلار! ھەزرىتى ئالەمپاناھ شول قۇتلۇق سۇبھىدە جەننەت كەبى سەمەرقەنتكە قويغان مۇبارەك قەدەملىرىنى خەير - ئېھسان قىلىشتىن باشلىدى! — دەپ ۋارقىرىدى، — ئاڭلىمىدىم دېمەڭلار، مەھمۇدخان ئىبنى ئارسلانخان جانابلىرى مۇرۇۋۋەت ئەيلەپ، پۇقرالىرىغا خەير - سەدىقە تارقىتىدۇ!

خەزىنىدار قوينىدىن بىر خالتىنى ئېلىپ ئېغىزىنى يەشتى ۋە ئەتراپقا سەپىلاپ دەرھەم چېچىشقا باشلىدى. خالايىق بىر - بىرىنى بېسىپ، يانجىپ يەرگە يېپىشتى. خەزىنىدار بەشىنچى خالتىنى سۇلتاندىن يوشۇرۇنچە يانچۇقىغا سالدى.

سەمەرقەنتنىڭ ئۇلۇغۋار، نەقىشلىك جامائە مەسچىتىدە بامدات نامىزىنى ئۆتەپ سۇلتان مەھمۇدخان يەنە ئاتقا مىندى. ئەركانى دۆلەت ۋە ھۆكۈمالارنىڭ ھەمراھلىقىدا شەھەر ئارىلىدى. قۇشخانىلارنى، رەستىلەرنى، ھۈنەرۋەنلەرنىڭ دۇكانلىرىنى، مەدرىسىلەرنى كۆردى. قۇسەم ئىبنى ئەببىاس شەيخنىڭ قەبرىگاھىنى زىيارەت قىلدى. كۈن كۆتۈرۈلگەندە چاربازارنىڭ ئالدىدا ئاتتىن چۈشتى. ئاتىسى رەھمەتلىك «تەكەببۇر بولساڭ مازار ئارىلا، غاپىل بولساڭ بازار كەز. بازار كۆزگە ئارام، مازار كۆڭۈلگە تەسەللى بېرىدۇ» دېگەن گەپنى دائىم تەكرارلايتتى.

سۇلتان بىسمىللا دەپ بازارغا كىردى، كىردىيۇ، ئىختىيارسىز توختاپ قالدى. بازار گويا داش قازاندەك قاينايتتى. توغرا، سەمەرقەنت بازىرى مەغرىب ۋە مەشرىقتە مەشھۇر ئىدى. بۇ يەردە ئۇ رۇسىيىدىن كەلگەن يۈك سودىگەرلىرى، قەشقەرلىك زەرگەرلەر، دەشتى قىپچاقتىن كەلگەن ئاتچىلار، شام ۋە ئىراقتىن كەلگەن سودىگەرلەرنى ئۇچرىتىش مۇمكىن ئىدى. سەمەرقەنت بازىرىنى پىيادە كېزىش ئۇچۇن بىر كۈن ۋاقىت يەتمەس ئىدى. ئات بازىرى، قوي بازىرى، باققالچىلىق بازىرى، گەزمال بازىرى، قۇل

بازىرى، دورا - دەرمان بازىرى، قۇش بازىرى، كۆكتات بازىرى، مېۋە - چېۋە بازىرى، ئوۋچىلىق بازىرى، تېرە بازىرى... ئىشقىلىپ، ئالەم يارالغاندىن بېرى بىر - بىرىنىڭ رىزقىنى قەيسەپ يا بىرىگە نېسىۋە بېرىپ يۈرگەن يۈزلەپ، مىڭلاپ كەسىپ ئىگىلىرىنى بۇ يەردە ئۇچرىتىش مۇمكىن ئىدى. بازارنىڭ تىلى ھەم ئۆزگىچە ئىدى، ئوتتۇرىدا تۇرۇپ بىردەم قۇلاق سالساڭ ھەربىر كىشى گويا ئۆز تىلىدا سايرىشىۋاتقان قۇشلارنى ئەسلىتەتتى...

سۇلتان مەھمۇدخان كۆكتات بازىرىغا باردى. دىمىغىغا نەمەخۇش، يېقىملىق بىر پۇراق گۇپپىدە ئۇرۇلدى. ھەرخىل چېچەكلەر، كۆكتاتلار ئىچىدىن رەيھاننىڭ پۇرىقى ئالاھىدە ئايرىلىپ تۇراتتى. «سەمەرقەنت رەيھىنىنى پۇرىغان مېيىتمۇ تىرىلۇر» دەپ ئويلىدى سۇلتان رەستىگە نەزەر سېلىپ. سۇلتاننى تونۇپ ئاللىقاچان خۇدۇكسىرەش ۋە ئۇمىد ئارىلاش ئورۇنلىرىدىن تۇرغان كۆكتاتچىلار خانغا تال سېۋەتتىكى ھەرخىل كۆكتات ۋە ئىپار پۇراقلىق گۇللەرنى تەڭلەشتى. مەھمۇدخان رەستىلەرنى ئارىلاپ ئىچكىرىلەرگەنسېرى كۆڭلى مەست بولۇپ، زوقمەن ھېسلارغا تولاتتى، شۇنداق ئاۋات ۋە بايلىقات بىر ئۆلكىنىڭ بىردىنبىر ئىگىسى ئىكەنلىكىدىن غۇرۇرى گۇمبەزدەك يۇكسىلەتتى. ئىختىيارسىز سۇلتاننىڭ خىيالىغا ئەرەب شائىرى ئەبۇلپەتھ بۇستىنىڭ ئاجايىپ بىر بېيىتى كەلدى. بۇستى: «ئۇ دۇنيادا ئادەملەر ئۇچۇن جەننەت بار، بۇ دۇنيانىڭ جەننىتى سەمەرقەنتتۇر» دېگەنىدى. سۇلتان قولىدىكى بىر توپ رەيھانىنى پۇراپ ئەتراپىغا ئارىلاپ باقتى. «جەننەتكە ئوخشايدىغان سەمەرقەنتىم، ئىلاھا ساڭا كۆز تەگمىگەي، سېنىڭ ھۆسنىڭگە كۆز ئالايتقانلارنىڭ كۆزىگە توپا ياغقاي، راھىتىڭمۇ، زەخمىتىڭمۇ ئۆز ئۇلۇسىڭغا بولغاي...»

زەرگەرلىك ۋە دورا - دەرمان دۇكانلىرى ئارىسىدا سۇلتان غارايىپ بىر مەنزىرىگە دۇچ كەلدى. قەبرە تېشىدەك يوغان بىر قورام تاشتا جۇلدۇر چاپان كىيىپ، بېلىگە زۇننار باغلىغان،

ھەبەشتەك قاپقارا بىر زەڭگى ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ چاچلىرى پاخپەيىپ تۇراتتى، ئالدىدا قاپقارا ئاياق، بۆز داستىخان تۇراتتى. بۇ مەجنۇن سۇپەت يىگىت بىر - بىرىگە خىلاپ، بىمەنە سۆزلەرنى قىلىپ ۋارقىرايتتى:

— ئەسسالامۇ، ئەلۋىدامۇ مۇشۇ يەردىدۇر! تۇركىنى كۆلدۇر- گەن نەرسە ئەجەمنى يىغلىتۇر، ئەكسىچە ئەجەم كۆلگەندە تۇرك زار - زار يىغلىغاي! دېھقان تېرىپ ئالتە ئاي كۆتكەي، مېنىڭ تېرىغىنىم ئالدىمدىلا ئۇنۇپ چىققاي! شەك كەلتۇرسەڭ ئالدىمغا كەل...

سۆلتان سول يېنىدا تىترەپ تۇرغان بازار نازارەتچىسىگە قارىدى:

— بۇ كىم؟

— كەشمىرلىك مۇساپىر، ئالەمپاناھ، — دېدى بازار نازارەتچىسى ئېگىلىپ، — ئۇنى كەشمىرلىك دىۋانە دەپمۇ ئاتىشىدۇ. بىر بۇردا نان ئۈچۈن رەم ئېچىپ پال كۆرىدۇ...

مەھمۇدخان ئۇنىدىمەي ئالدىغا قاراپ ماڭدى، كېيىن رەمچى- لىڭ سىرلىق سۆزى يادىغا چۈشۈپ توختىدى. «ئەسسالامۇ، ئەلۋىدا مۇشۇ يەردىدۇر دېدى. نېمە ئۈچۈن تىرىكلىكىڭ ئىپتىدا- سى بىلەن ئىنتىھاسى بۇ دىنسىزلىڭ قولىدا بولغاي؟»

سۆلتان كەشمىرلىك يىگىتكە قارىدى:

— ئەي مۇساپىر! مەن ئۈچۈن پال سال، ئاندىن كېيىن ئەسسالام بىلەن ئەلۋىدالىڭ تەرىپىنى سۆزلە!

يىگىت خانلىڭ ئەپتىگە ئۇزاق تىكىلدى، ئۆزىچە نېمىلەرنى- دۇر دەپ پىچىرلىدى، قوينىدىن ئالىقاندەك ئەينەكنى ئېلىپ قارا- دى، بىر سەقىم يالتىراق تاشلارنى داستىخانغا چاچتى.

— سېنى بۇ يەرگە ئاتاڭ باشلاپ كەلدى، — دېدى تاشلارغا قاراپ، — كۆكسۈڭدە مانا بۇنداق (ئۇ ئاستىدىكى قورام تاشنى شاپىلاقلاپ قويدى) تاش بار ئىدى، ئەمدى ئۇ تاش ئېرىدى. ئەمما، كەچتە ئۇ تاش قايتا ئىچىڭگە كىرگەي. سۆزۈمدىن غەزەپلەنسەڭ

كاللام دارغا يەتكەي، شۇ ئەلۋىدا ماڭا. بېشارىتىم ئوڭدىن كەلسە يەنە مېنى سېغىنىپ كېلۈرسەن، شۇ ئەسسالام ماڭا!

سۇلتان سەسكەندى:

— تاش نېمە بولغاي، ئۇنى كىم ئېرىتۇر؟

— قەدىمدىن قالغان رىۋايەت باردۇركى، ئەي غاپىل كۇن پاتسا يىغلىما، ئۇ تاڭلا ئالەمنى قايتا مۇنەۋۋەر قىلغاي... ئاخشاملىقتا سېنىڭ كۆكسۈڭگە مېھمان بولىدىغان تاشنى سۆز ئېرىتكەي...

كەشمىرلىك يىگىت داستىخاندىكى تاشلارنى ۋە ئەينەكنى يىغىشتۇردى.

سۇلتان ھاڭ - تاڭ بولۇپ تۇرۇپ قالدى، يېنىغا قولىنى سېلىپ بىر دىنار ئالدى - دە، يىگىتنىڭ ئالدىغا تاشلىدى. رەمچى يىگىت تىللا تەڭگىگە مەنسىتمىگەندەك كۆز تاشلىدى، كېيىن ئۇنى قولىغا ئېلىپ ئۆرۈپ - چۆرۈپ قارىدى ھەمدە ھەجىيىپ قويدى.

— ھازىر تىككىنىم كۆز ئالدىمدا ئۇنۇپ چىقتى...

شۇ چاغدا بىر سېۋەت نان كۆتۈرۈپ ناۋاي كېلىپ قالدى. رەمچى يىگىت سېۋەتتىن ئىككى نانىنى ئېلىپ تىللانى تەڭلىدى. ناۋاينىڭ كۆزى چىقىپ كېتەي دەپدى.

— ئال، ئايىغىم ھارام بولمىسۇن، — دەدى يىگىت، — مېنىڭ تىللادىن بىر بۇردا نان ئەلا. بۇ دۇنيانىڭ چىرايىمۇ، چىنارىمۇ بىر بۇردا نان دېگەن گەپ بار.

مۇساپىرنىڭ «چىنار» دېگەن گېپى سۇلتانغا نەشتەردەك سانجىلدى. ئەمما، ئۇ دېمىنى ئىچىگە يۇتۇپ ئەتراپىدىكىلەرنى ئەگەشتۈرگىنىچە بازارنىڭ ئايىغىغا قاراپ كەتتى.

سۇلتان كوھەكتىكى قارارگاھىغا يېتىپ كەلگەندە ئەسىر نامزى ۋاقتى بولغانىدى. ئۇ سەپەردە يۈرگەن كىشىدەك تۆت رەكەت نامازنى تۇگەتتى - دە، پەي تەكىيىگە يانپاشلىدى. توساتتىن كەيپىياتى بۇزۇلدى، كۆڭلىگە يانپىشىدىكى گۇللۇك تەكىيىدەك تاش پاتقاندەك بولدى، خىيالىغا لاپ قىلىپ كەشمىرلىك يىگىتنىڭ

گەپنى كەلدى: «كەچتە ئىچكگە تاش كىرگەي... بۇ تاشنى سۆز ئېرىتكەي...» سۇلتان بۇ سىرلىق كارامەتنىڭ مەنىسىنى ئويلاپ خېلىغىچە ياتتى. كۈتۈشتىن يامان نەرسە يوق ئىكەن. خەۋپ - خەتەرنىڭ ئۆزىدىن كۆرە ئۇنىڭ ۋەھىمىسى يامان، دەپ ئەللامىلەر بىكار ئېيتمىغانىكەن. «كەچتە ئىچمگە كىرىدىغان قانداق تاشتۇر ئۇ؟» مەھمۇدخان خۇراپاتقا ئىشەنمەيتتى، دىنغىمۇ مۇتەئەسسىپ- لەردەك بېرىلىپ كەتمەيتتى، دىنىي ئۆلىمالارنى ئۆزىدىن ياتلاشتۇ- رۇپ قويماسلىق ئۈچۈن پەرز سۈننەتنى ئەستايىدىل ئادا قىلىۋاتقان كىشى قىياپىتىدە يۈرەتتى. ئەمما، بەرىبىر ئېغىر جەڭدىن بۇرۇن قانىنىڭ پۇرىقىنى سەزگەن جەڭگىۋار چەۋەندازدەك دىلى قېتىپ، يۈرىكى كۆكسىنى تېشىۋېتىدىغاندەك ئېغىۋاتاتتى. سۇلتان: «دۇئا- نە بەرىبىر دۇئانە - دە، بىر چاڭگال تاشقا قاراپ ئېغىزىغا كەلگەننى ۋالاقلايدۇ» دەپ ئۆزىگە تەسەللى بېرىشكە ئۇرۇندى. ئەمما، ئۇنۇ- مى بولمىدى. «سېنى ئاتاڭ باشلاپ كەلدى» دېدىغۇ. كارامەت كۆرسەتتى «ئاخشام چۆچۈپ ئويغانغىنىمنى، چۈش كۆرگەنلىكىمنى نەدىن بىلگەندۇر ئۇ؟» دېگەن ئىزتىراپ ئۇنىڭ يۈرىكىنى تېخىمۇ قوچۇشقا باشلىدى.

سۇلتان ياتقان پېتى چاۋاك چالدى. ئىشىكئاغىسى كىرىپ كەلدى.

— مەجۇن بىلەن قىمىز كەلتۈرۈڭ.

ئىشىكئاغىسى بىلەن مۇلازىم تىللا لېگەندە غاز گۆشى، نان، بىر چىنە، كوزىدا قىمىز، شۇنىڭغا لايىق مەجۇن كەلتۈردى. سۇلتان مەجۇندىن كۆپرەك قوشۇپ بىر چىنە قىمىز ئىچتى، يۈرە- كىنىڭ كۆيۈشى بىرئاز بېسىققاندەك بولدى، غاز گۆشىدىن ئازراق يېدى، ئاردىدىن سەل ئۆتۈپ مەجۇن كۈچىنى كۆرسەتتى. سۇلتان- نىڭ ۋۇجۇدىنىڭ چۈلغۇالغان خاتىرجەمسىزلىك پەسەيگەندەك بولدى.

ئىككىنچى چىنە قىمىز سۇلتاننى تامامەن سەرخۇش قىلدى. ئۇ يانپاشلاپ يېتىپ ئۇيقۇغا كەتتى.

سۇلتان ئۇيقۇدىن قارا بېسىپ ئويغاندى. نامازدىگەرنىڭ ۋاقـ
تىمۇ ئۆتكەنىدى. «سالاتقىمۇ چاقىرماپتۇ، لەنىتىلەر» دەپ مۇلا-
زىملىرىدىن ئاغرىندى، كېيىن مەجۇن يېگەنلىكىنى ئەسلەپ خە-
جىل بولدى. ئۇنىڭ يۈرىكىدە ھامان بىر قارا تاش چۆكۈپ ياتقان-
دەك قىلاتتى.

سىرتتىن تەمتىرىگەن ھالدا ئىشىكئاغىسى ماڭلىدى. سۇلتان-
نىڭ ئورنىدىن تۇرۇپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ئاستا بوسۇغىدىن
ئۆتتى.

— ھەزرىتىم، بىر مۇساپىر ئىجازەت سوراپ تۇرۇپتۇ...

— كىم ئىكەن؟ — دېدى سۇلتان غەپلەت ئىچىدە.

— يەسسىدىن كەلگەنمىش. خان جانابلىرىغا تاپشۇرىدىغان
ئامانىتىم بار دەيدۇ.

يەسسى دېگەن گەپنى ئاڭلاپ، مەھمۇدخان تېتىكلەشتى. يەس-
سىدە ئوغلى قۇتبىددىن بار. «ئەجەبا ئوغلىدىن خەۋەر كەلگەن
بولسا؟»

— كىرسۇن.

ئىشىكئاغىسى چىقىپ كەتتى. سەل پۇرسەتتىن كېيىن مولا
قىياپەتلىك بىر يىگىتنى باشلاپ كىردى. بۇ مەۋلۇتقارىي ئىدى.

قارىي دەرھال تىزلاندى، سۇلتاننىڭ ھەققىگە دۇئا قىلدى،
كېيىن قوينىغا قولىنى تىقىپ ئورالغان قەغەزنى ئالدى ـ دە، قوش
قوللاپ سۇلتانغا تۇتتى.

— بۇ نېمە؟ — دېدى خان قاپىقىنى سىلىپ.

— مەكتۇپ، شاھىم. بۇنى سەبران ئۆلىمالىرى پۈتكەن.
سۇلتانىمىزنىڭ ئۆز قولىغا تاپشۇر دەپ ئەمىر قىلغان.

— ئۆزۈڭ كىم بولىسەن؟

قارىي سەل ئوڭايسىزلاندى، كېيىن ئەشرەپخان قازىنىڭ گەپ-
پىنى ئېسىگە ئېلىپ:

— پېقىرىڭىز بىر سودىگەرمەن. تۇركىستان دىيارىدىن بۇخا-
رايى شەرىپكە تىجارەتكە ماڭغانىدىم. مۇھتەرەم زاتلىرىمىزنىڭ

ئىلتىماسلىرىغا ياق دېگىلى تىلىم بارمىدى ... — دېدى.

سۇلتان خەتنى ئېلىپ قارىيىنىڭ ئەپتىگە ئىنچىكىلەپ قاراپ قويدى. ئۇنىڭ ئوڭايسىزلىنىپ تۇرغانلىقىنى كاززاپلىقتىن ئەمەس، ئەكسىچە مېنىڭ سالاپىتىمنىڭ سۇرىدىن دەپ ئويلىدى. «سىزگە ئىجازەت» دەپ ئۇنىڭغا رۇخسەت بەردى. مەۋلۇتقارىي ئاسان قۇتۇلغىنىغا خۇشال بولۇپ، دەرھال چىقىپ كەتتى.

سۇلتان خەتنى ئېرەنسىزلىك بىلەن ئاچتى. خەت ئىكىكى ۋاراق ئىدى. بىرىنچى ۋاراقى چوڭ - چوڭ ھەرپىتە ناھايىتى سەت يېزىلغانىدى. مەھمۇدخان خەتنىڭ بېشىدىكى ئادەت بولۇپ كەتكەن ھەمدۇسانالارنى تاشلاپ ئاخىرىغىراق كۆز يۈگۈرتتى. «... بىز سىز جانابىي ئالىيلىرىغا تەۋە سابراندا ئىستىقامەت قىلغۇچى مۇمىن پۇقرالىرىڭىزدۇرمىز. سۇلتانىمىزنىڭ شانۇ شەۋكىتىگە سايە چۈشمەسۇن دېگەن قۇتلۇق نىيەتتە مەزكۇر نامىنى پۈتمەكتىمىز. سىز پىرىم دەپ قول بەرگەن شەيخ سەلتەنىتىڭىزنىڭ دۈشمىنى بولمىش خارەزمشاھ ئاتسىزنىڭ ۋەلىئەھدى ئابدۇلپەتھەكە مېھىر كۆرسەتىپ، ئۇنى خەيرلىك دۇئالىرى بىلەن مۇبارەكلەپ تۇرۇپتۇ. كۆزىڭىزنىڭ قارىسى شاھزادە قۇتبىددىننى سىزدىن تىرىك جۇدا قىلغىنى كەملىك قىلدىمۇ؟ شەيخنىڭ بۇل يوسۇندىكى مۇھەببەتنامەسىنى بىر ئۆلىمالار ئەھلى يەتتە ئىقلىمنىڭ ئىگىسى سۇلتان سەنجىرى ئىككىنچى ئاتالمىش سىزدەك ئالىي ھىممەتلىك تەقۋا ساھىبى سۇلتان مەھمۇدخانغا نىسبەتەن بوھتان دەپ بىلگەيمىز. سۆزىمىزنىڭ دەللىلى سۈپىتىدە قۇل خوجا ئەھمەد شەيخنىڭ ئۆز قولى بىلەن پۈتۈلگەن نامەنى ئەۋەتتۇق. ئاللا مەدەتكار، ھەق مۇسۇتاپا يار بولۇپ، سىز جانابىي ئالىيلىرى پىرىڭىزنىڭ مۇناپىقلارچە سىرىدىن ئاگاھ بولسىڭىز ئەجەب ئەمەس. جېنىڭىز ھەقىقىدە دۇئا قىلىپ، تاج - تەختىڭىزگە ۋە دۆلىتىڭىزگە بەرىكەت تىلەپ، سابىراندىكى قازى - قۇززاتلاردىن دەپ بىلگەيسىز. ۋەسسالام».

ئەھلى ئۆلىمالارنىڭ گېپى بويىچە، ئىككىنچى مەكتۇپ شەيـ

خۇل ماشايخنىڭكى ئىدى. مەھمۇدخان بۇ خەتنى ئازراق ئەجەبلە-
نىش ۋە دىلىدا كىچىككىنە غەشلىك بىلەن قولىغا ئالدى. ئاۋۋال
ئۇششاق، راۋان يېزىقتا تىكىلىپ قالدى. ئۇ سۇلتانۇل ئارىپىننىڭ
ئۆز قولى بىلەن يازغان خېتىنى تۇنجى قېتىم كۆرۈشى ئىدى.
خەتتىن شەيخنىڭ نەپسى، روھىيىتى ئۇرغۇپ تۇرغاندەك قىلاتتى.
سۇلتان نېمىشقىدۇر تىترەپ كەتتى. توساتتىن چىرايلىق ئۇششاق
ھەرپلەرگە جان كىردى، «نۇن» — كۇموش ھالقىلارغا ئايلاندى،
«سىن» ئۆتكۇر چىشلىق ھەربگە ئايلاندى، «ئەلىف» ئۇزۇن ئېرغاي
تاياقتا ئۆزگەردى، زىغىردەك نازۇك چېكىتلەر بولسا قارا يۇلتۇز-
لاردەك چېدىرنىڭ ئىچىدە پەرۋاز قىلىشقا باشلىدى...
سۇلتان خىيالىنى يىغىپ قەغەزگە تىكىلدى. دەل شۇ چاغدا
ئىختىيارسىز بارماقلىرىنىڭ تىترەۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىپ قال-
دى، بەدىنى قىزىدى. سۇلتان كەلىمە ئېيتتى، كېيىن ئۆزىنى
زورلاپ نامەنى ئوقۇشقا باشلىدى. نامە قىسقىلا ئىدى:

«مۇرتىمىز شاھزادە ئابدۇلپەتتەھ باھادىرخانغا: دىنىي
ئىسلامنى كېڭەيتىش يولىدا چەككەن زەخمەتلىرىڭىزنىڭ ئەج-
رى ساۋابىنى بىر كۈنى يارانقانىنىڭ ئۆزى بەرگەي. ئەمما،
ئېسىڭىزدىن چىقارماڭكى، كالامىشېرىپتە، دىندا زورلاش
يوقتۇر. پەرۋەردىگارى ئالەم ئىنسان تەبىئىتىنىڭ ناھايىتى
زالىم ۋە ناشۇكۇر بولىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، سىز ۋە بىزنى
زۇلۇمدىن ھەزەر قىلماققا چاقىرىدۇ. چۈنكى، كىمنىڭ كۆڭ-
لىگە ئاللانىڭ شاراپەتلىك نۇرى يەتسە، بەس، ئول ئۆز ئىخ-
تىيارى بىلەن مۆمىنلىككە ئېرىشكەي. ئەسلا قىلىچ شىلتىپ
باش كەسمەككە ھاجەت يوقتۇر. قانىنىڭ ھىدى پۇراپ تۇرغان
يەردە ھاياتنىڭ چېچىكى كۆكەرمەس. سىز سۇلتان خەنجەر
قوۋملىرىدىن شىكايەت ئەيلەپ، ھەققىڭىزگە خەيرلىك دۇئا
تىلەپسىز. سەنجەرلەرگىمۇ، خارەزمىلەرگىمۇ گېپىمىز بار-
دۇر: سىلەر كۆپ كۇلمەكنى ئىختىيار قىلىپسىلەر. پەرۋەر-

دىگارى ئالەم [بەس، ئاز كۆلۈڭلار] دەپتۇرلار. بۇل مۇبارەك ئايەتنىڭ مەنىسىنى ئوبدان بىلىپ ۋۇجۇدىڭىزغا تەپەككۇر ئەيلەڭ، ئوغلۇم. ئۆز يۇرتىنى پارە - پارە قىلىپ تالىشىۋاتقان بىر ۋەتەن پەرزەنتلىرىگە ۋەسىيەت - خېتىم شۇلدۇر.
بېيىت:

سېنى قويماس ئەجەل ھەرگىز نېچە ھۆكمىڭ راۋان بولسا،
ھۆكۈمەت بىرلە ئالەمنى ئەگەر زىرۇ زەبەر قىلساڭ.

سىزگە لەۋھى مەھپۇز ئىگىسى ئىنساپ تەۋپىق ئاتا قىلسۇن.

— شەيخ قۇل خاجە ئەھمەد يەسسەۋي

سۇلتان مەكتۇپنىڭ ئاخىرىدىكى شەيخنىڭ مۆھرىگە باقتى. بوتىلاقنىڭ كۆزىدەك بېجىرىم، قاپقارا مۆھۈرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى «ھەزرىتى سۇلتان خوجا ئەھمەد يەسسەۋي» دېگەن پۈتۈك ئويۇلغان گەردىشتە يەسسەۋىيدىن بۇرۇن ئۆتكەن ئون ئۇلۇغ ئەھمەدلەرنىڭ ئىسىملىرى تىزىلغانىدى. سۇلتان ئۇلارغا پەرىشان ھالدا كۆز يۈگۈرتتى، بىراق شەيخنىڭ نامىدىكى غەلىتىلىكنى بايقىمىدى. ئۇ تەسەۋۋۇپ ئىلمىدىن خەۋەردار ۋە زېرەكرەك بولغىنىدا بۇ غەلەتنى ھېس قىلار، ئاقىۋەتتە پۇشايمان ئوقلىرىغا گىرىپتار بولماس ئىدى. ئەپسۇسكى، مەھمۇدخان بارلىق سۇلتانلارغا ئوخشاش قىلىچ كامان ئىلمىدا ماھىر، لېكىن ئەقلىي ئىلمىدە ناتىۋانراق ئىدى.
مەھمۇدخان كاسىدىكى ئانار سۇيىنى سۇمۇرۇپ، بىرئاز تىن ئالدى. ئۆلىمالار: «شەيخ مەككەئى مۇكەررەمەگە قاراپ سەپەر قىلدى، يېقىن پۇرسەتتە سەمەرقەنتكە يېتىپ بارغاي» دەپ خەۋەر بەرگەنىدى. سۇلتاننىڭ قەلبى داۋالغۇدى. «ئەگەر شەيخ بىز تەرەپ- كە تەشرىپ بۇيرۇسا، ئېھتىمال ئوغلىمىز قۇتبىددىنمۇ قوشۇلۇپ كېلەر. مانا ئۈچ يىلدىن بېرى تەخت ۋارىسى ھەزرىتى سۇلتاننىڭ

دەرگاھىدا مۇرىت بولۇپ يۈرۈپتۇ، گويا شاھزادە ئەمەس، دەر-
ۋىش، قەلەندەر، جەندە كىيگەن تەركىدۇنياچىغا ئوخشاش...»

سۇلتاننىڭ كۆز ئالدىدا تۇنجى قېتىم شەيخنى زىيارەت قىلغان چاغ گەۋدىلەندى. بۇنىڭدىن ئىككى يىل، ئىككى ئاي مۇقەددەم، مەھمۇدخان شەيخۇل ماشايىخ خوجا ئەھمەد يەسسەۋىي جانابلىرىنى تاۋاپ قىلغىلى سەمەرقەنتتىن يەسسىگە قاراپ ئاتلاندى. ئەتراپىدا سادىق ئەمىرلىرى، خاس خادىملىرى، ئاكابىر - ئەشرەپلىرى، سەمەرقەنت، بۇخارانىڭ ئۆلىما ۋە پازىللىرى، قازى - قۇززاتلىرى بار ئىدى، خەير - ئېھسانىنىمۇ مول ئالغانىدى. ئۇنىڭ نىيىتى ئەۋلىيالار سەرۋىرى، غايىب شاھادەت ساھىبى سۇلتانۇل ئارىپىننىڭ زىيارەت قىلىش، ئۇنىڭغا قول بېرىپ مۇرىت بولۇش، دۇئاسىنى ئېلىپ، سەلتەنىتىگە روناق ۋە بەرىكەت تىلەش ئىدى. تاغىسى، يەتتە ئىقلىمنىڭ سەردارى سۇلتان سەنجەر يەسسەۋىي تەرىقىنىڭ مۇخلىسى ئىدى. ئۇ ھەزرەت بىلەن مەكتۇپ ئالماشتۇرۇپ تۇراتتى، شەيخنىڭ نەسىھەتلىرىنى جان دەپ ئاڭلايتتى. مەھمۇدخان بۇ زىيارىتى بىلەن تاغىسىنىمۇ رازى قىلىشنى ئويلىدى. سۆيۈملۈك رەپىقىسى ئايتۇغدىدىن بولغان ئوغلى قۇتبىددىنىنمۇ يېنىغا ئېلىۋالدى. تەخت ۋارىسى بولمىش قۇتبىددىنغا ئەۋلىيا بوۋىسى ئاق پاتىھە بەرسە دېگەن ئۈمىدتە ئىدى.

سۇلتان بىر ئايغا يېقىن يول يۈرۈپ، دەل قوغۇن پىشىشقىدا يەسسىگە يېتىپ كەلدى. بۇ مەھمۇدخانىنىڭ ھەزرەتنى تۇنجى قېتىم كۆرۈشى ئىدى. ئۇ شەيخنىڭ ئېتىكىنى كۆزىگە سۈرتۈپ تاۋاپ قىلدى، پىرىم دەپ قول بەردى، بىر ھەپتە ھەزرەتنىڭ خىزمىتىدە بولدى. ئوغلى قۇتبىددىنىنى ھەزرەتنىڭ ئالدىدا يۈكۈندۈرۈپ بۇ بالىغا ئىرشات بېرىڭ، ئۆمرىگە كامال تىلەڭ، ئۇنىڭ بىلەن قارا-خانىيلارنىڭ سەلتەنىتى مەڭگۈ شانۇ شەۋكەتتىن، زەپەردىن مەھ-رۇم بولمىغاي، دەپ ئۆتۈندى.

قۇتبىددىن شۇنىڭ بىلەن ھەزرەتكە قاتتىق باغلىنىپ قالدى. سۇلتان مەھمۇدخان ئىلكىدىكى ۋىلايەتلەرنى ئايلىنىپ، ھاكىم ۋە

ھۆكۈمالار بىلەن سۆھبەتتە يۈرگەندە، قۇتبىددىن قەلئەدىن بىر قەدەمىمۇ داجىماي، ئىزچىل شەيخىنىڭ ھۇزۇرىدىكى ساما يىغىلىشلىرىغا ئىشتىراك قىلدى، دەرۋىشلەرنىڭ ئارىسىدا يۈرۈپ، خانىقا ئەھلىدىن ئەسلا ئايرىلمىدى.

سەپەر ئاخىرلىشىپ سۇلتان قايتىش نىيىتىگە كەلگەندە، قۇتبىددىننىڭ يەسسىدە بىر مەزگىل قېلىش ئىستىكىنىڭ بارلىقىنى بىلدى. ئەمما، ئۇنى تېخى نارەسىدە دەپ قوشۇلمىدى، ئۆزى بىلەن سەمەرقەنتكە ئېلىپ كەتتى. قىش ئۆتۈپ چېچەكلەر ئېچىلىشقا باشلىغاندا، قۇتبىددىن يەنە ئاتىسىدىن: «پىر بوۋامنى زىيارەت قىلسام» دەپ ئىجازەت سورىدى. سۇلتان ئەركە ئوغلىنىڭ مەيلىگە بېقىپ رازى بولىدى. ئەپسۇسكى، قۇتبىددىن يەسسىگە بارىدىيۇ، ئاتا - ئانىسىنىڭ يېنىغا قايتمىدى. ياز ئۆتتى، كۈز ئۆتتى. سۇلتاننىڭ غەزىپى كەلدى. ئۇ: «تۇغقان ئانىسى بىرلە قېلىگاھىدىنمۇ ئارتۇق كىم بار بۇ ئالەمدە؟» دەپ ئويلىدى. ئەمما، ئوغلىنىڭ مىجەز - خۇيىنى ياخشى بىلگەنلىكى ئۈچۈن مۇلايىم تەرزدە خەت يازدى: «ئوغلۇم، سىز بىزنى سېغىنمىغان بولسىڭىز، بىز سىزنى سېغىنىدۇق. مېھرىبان ئانىڭىزنىڭ كۆزلىرى ياشلاندى، بىزمۇ ھاسسەك يۆلەنچۈكمىزنى ئىنتىزار بولۇپ كۈتكەيمىز. ئېلىڭىزگە، مۇبارەك ئائىلىڭىزگە دەرھال قايتىڭ».

ئەمما، قۇتبىددىن قايتمىدى. ئەمدى سۇلتان قەھر ئېتىغا مىنىپ، غەزەپ قامچىسىنى قولىغا ئالدى. ئون باھادىر نۆكىرىنى قوراللاندۇرۇپ يەسسىگە يولغا سالدى: «ئول قاچقۇنىنىڭ قولىغا كىشەن سېلىپ، تېزدىن ئېلىپ كېلىڭلار. شاھزادە، تەخت ۋارىسى، دەپ ئاياپ ئولتۇرماڭلار!».

نۆكەرلەر قۇتبىددىننى كىشەنلەپ سەمەرقەنتكە ئەكەلدى. ئەمما، قۇتبىددىن ئۆيدە بىر ئايمۇ تۇرماستىن يەنە يەسسىگە قېچىپ كەتتى. «سەن بىزدىن كەچكەن بولساڭ، بىزمۇ سەندەك پەرزەنتىنىڭ مېھرىدىن كەچتۇق» دېدى سۇلتان ئۆزىچە ۋە ئىككىنچىلەپ ئوغلىنى تىلغا ئالمىدى. شۇنىڭدىن بۇيان قۇتبىددىن شەيخىنىڭ

بوسۇغىسىدا خىزمەتكارمىش، يىرتىق جەندە، قىڭغىر قالپاق كى-يىپ، چوڕۇقىنى سۆرەپ دەرۋىشلەرنىڭ ئارىسىدا زىكىر سېلىپ يۈرەرمىش...

سۇلتان شەيخنىڭ مۆھرىدىكى «ھەزرىتى سۇلتان» دېگەن سۆزگە قاراپ پىچىرلىدى: «شۇمۇ ئىنساپقا كىرەمدۇ، پىرىم؟ بىز نېمە يامانلىق قىلدۇق؟ بىر ئېغىز ياخشى سۆزىڭىزنى راۋا كۆرسە-ڭىز مەرتىۋىڭىز تۆۋەنلەپ كېتەرمىدى؟ كۆزۈمنىڭ گۆھىرى، ئوغلۇمنىڭ دەردىدە كۆيگىنىم يەتمەسمىدى؟ نېمىشقا سىزمۇ بىزگە زەھەر دەرىخىنىڭ مېۋىسىنى تەڭلىمەكچى بولىسىز؟ ھەم-مەت بىلەن ۋاپانىڭ مۇكاپاتى شۇمۇ؟»

سۇلتان ئىككى ۋاراق يىپەك قەغەزگە قاراپ يەنە خېلىغىچە ئولتۇردى. كەشمىرلىك دىۋانىنىڭ سوغۇق بېشارەتلىرىنى ئەسلە-دى، كۆز ئالدىغا قەلەندەر سۆيەت ئوغلى كەلدى، داۋاملىق قاپقە-نى ئاچمايدىغان، تەكەببۇر كۆرۈنىدىغان، قىسقا ئەمما كەسكىن سۆزلەيدىغان ھەزرىتى سۇلتانمۇ گەۋدىلەندى. سۇلتاننىڭ گورخان ۋە قارلۇقلار بىلەن بولغان جەڭدىن قالغان قەلب جاراھىتى ئەمدىلا تىنىشقا باشلىغانىدى. مانا بۇ نامە تۆپەيلىدىن ئۇنىڭ يارىسى يەنە ئېچىشتى، خورلۇقى كەلدى، ئاندىن سۆيىدىن يەنە ئىچتى.

سۇلتان قەغەزنى يىغىشتۇرۇپ ئورنىدىن تۇردى. تىللا كەمە-رىنى چىڭىتىپ باغلىدى، ئۆزىنى بەردەم، ھەيۋەتلىك قىياپەتتە تۇتۇپ تاشقىرىغا چىقتى. «بالا كەلسە سەۋر قىل» دېگەن گەپ بار، بالادىن خۇدا ساقلىسۇن، ئوغلۇم كەلمەكتە. ھەزرەت سەنجەرلەر خانىدانىنىڭ شەنگە سۆز ئېيتقان بولسا ئېيتىپتۇ. چۈنكى سۇلتان-لار بىلەن شائىرلار زامانە ئەۋلادىن تا قىيامەتكىچە ئىختىلاپلىق-تۇر. بۇنىڭغا زېدە بولۇپ جىگەرنى كاۋاپ قىلماسلىق زۆرۈر. كىشىلەپ كەلتۈرەلمىگەن ئوغلۇم ئۆز پۇتى بىلەن كەلمەكتە. ئەمدى قېشىمدا قالغاي. بۇ خۇش خەۋەرنى ئېيتىپ ئانىسىنى خۇشال قىلاي. ئەمدى قەسىرگە قايتقىنىمىز تۈزۈك، شاھزادىنى قەسىر ئالىيدا كۈتۈۋالغىنىمىز ياخشى.

سۇلتان ئايتۇغدىنىڭ قىزىل چېدىرى تەرەپكە ماڭدى.

16. ئاسمي پەرزەنت

تا كىشىگە دەرد تەگمەي، بولمىدى باغرى كاۋاب.
دىلدا دەردىڭ بولمىسا، دەردى سەرىمنى كولىما.
بەھرى رەھمەتكە كىرىپ، قىلدىم ژۇجۇدۇمنى ئەدەم،
مەرىپەتتىن بىخەبەرسەن، دەقتەرىمنى كولىما.

— مەشرەپ

قۇتبىددىن تۇرلۇك خىياللار بىلەن بوسۇغىدىن ئاتلىدىيۇ، تۆردە، تەختتە ئولتۇرغان ئاتىسىغا كۆزى چۈشۈپ يۈرىكى سىلىپ كەتتى، تېزدىن ئالدىغا قاراپ ماڭدى. گۈللۈك، يۈمشاق ئەجەم گىلەملىرىنى يېنىك دەسسەپ، تېزلا پەدەرىنىڭ ئىستىقبالىغا بار-دى. گويا قۇلدەك يەر سۆيدى، بېشىنى گىلەمدىن كۆتۈرۈپ قول قوشتۇردى. ئەمما، ئاتىسىنىڭ كۆزىگە قايتا قاراشقا جۈر-ئەت قىلالمىدى. مۇڭلۇق، تىترەك ئاۋازدا ئىستىغپار ئېيتتى:

— ئاسمي پەرزەنتىڭ گۇناھىدىن ئۆتۈڭ، قىبلىگاھىم...

مەھمۇدخان ئوغلىنىڭ چىرايىغا نەزەر سالدى. ئۇنىڭ كۆزلە-رى ياش بىلەن تولغانىدى. سۆلتانىنىڭمۇ قېرىلىققا يۈزلەنگەن ناتە-ۋان قەلبى سەل بولدى. ئەگەر ئۇنىڭ ئىززەت نەپسى ئاجىز بولغىنىدا، سەۋر قىلالماس، ئىختىيارسىز تەختتىن تۇرۇپ كەتە-كەن بولاتتى. پەرزەنت سېغىنىشى ئۇنى تەختىراۋاندىن ئۇزۇۋالماق-چى بولاتتى. ئەمما، تەنتەك ئوغلىنىڭ قىلمىشىدىن زەخىم يېگەن

ئاتىلىق كۆڭلى، پادىشاھلىق كىبرى بۇنىڭغا يول قويمايتتى.

قۇتبىددىن ھامان يەردىن كۆز ئۈزمەي بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇراتتى. سۇلتان ئوغلىغا بىر مىنۇت ئىنچىكىلەپ تىكىلىپ قالدى. قۇتبىددىننىڭ ئۇستىگە سەھرالىقلار كىيىدىغان يۇڭ چەكمەن، پۇتىدا كونا چورۇق، بېلىدە بىر ئەنلىك كەمەر، بېشىدا قەلەندەرلەرگە خاس كۇلاھ بار ئىدى. سۇلتان كۇلاھنىڭ پېشىگە بېسىلغان يېشىل ياپراق نۇسخىسىغا قىزىقىپ تىكىلدى. ئالىقاندەك ياپراقنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئۈزۈن - ئۈزۈن ئاپئاق سىزىقلار تارتىلغانىدى. بۇ سىزىقلار تاغ باغرىدا ئېرىۋاتقان قار پارچىلىرىنى ئەسلىتەتتى. سۇلتانغا قۇتبىددىننىڭ بويىنىدىكى بارماقتەك قارا تاشمۇ غەيرىي تۇيۇلدى. «بۇ قەلەندەرنىڭ تۇمارىمىكىن» دەپ ئويلىدى سۇلتان ۋە قىسقا يۆتەلدى. قۇتبىددىن ئاتىسىنىڭ ئىشارىتىنى چۈشىنەتتى. شۇڭا، ئاستا بېشىنى كۆتۈردى. سۇلتان يۈزىگە قەھرلىك تۈس بەردى، قاپقىنى سالغىنىچە بارماقلىرىنى ئىلماق قىلىپ ئۈنى ئىشارەتلىدى. قۇتبىددىن تىزلىنىپ ئالغا ئىنتىلدى، تەختىراۋاننىڭ يېنىغا بېرىپ ئاتىسىنىڭ ئۆزۈن تونىنى تۇتۇپ، ئېتىكىنى كۆزىگە سۈرتتى. ئۇ ئىككى يىلدىن بېرى پەدەرنى بەكلا سېغىنغان، ئەگەر ئىشارەت بولسا، ئۆزىنى ئاتىسىنىڭ باغرىغا ئېتىشقا تەييار ئىدى. ئەمما، سۇلتان مەھمۇد جىم ئىدى. سۈكۈنات خىيلىغىچە سوزۇلدى، ئۇ گويا مەڭگۈ داۋام قىلىدىغاندەك قىلاتتى.

قۇتبىددىن بېشىنى كۆتۈرۈپ خوجىسىدىن مەرھەمەت، بىر ئېغىز ياخشى گەپ كۈتكەن ۋاپادار ئىتتەك قىبلىگاھىنىڭ بوغۇلۇپ تۇرغان قىپقىزىل يۈزىگە، ئاق ئارىلىغان ساقال - بۇرۇتلىرىغا قارىدى.

— شەپقىتىڭىزگە زارمەن، ئاتا، گۇناھىمنى كەچۈرگەيسىز...

سۇلتان ئۇن چىقارمىدى، قولىنى قىلىچتەك شىلتىپ ئوغلىنىڭ يۈزىگە بىر تەستەك سالدى. قۇتبىددىن بۇنى كۈتمىگەنىدى،

شۇڭا ئوڭ يېنىغا يېقىلاي دېدى. سۇلتان ئىچىدە پۇشايمان قىلدى: «قاتتىق تەگدى، قۇرۇپ كەتسۇن جاھىللىق. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ چىقىپ كېتىشتىن تايمايدۇ، مىجەزى قاتتىق، ئانىسىغا تارتقان».

قۇتبىددىننىڭ يۈزىدىن ئوت چىقىپ كەتتى. بىراق، ئورنىدىن قوزغالمىدى. ھەيران قالارلىق يېرى ئۇ يەلكىسىنى بېسىپ تۇرغان بىر زەمبىل يۈكنىڭ يېرىمىدىن قۇتۇلغاندەك، ۋۇجۇدىدا يەڭگىللىك ھېس قىلدى. «دېمەك، قىبلىگاھىم گۇناھىمدىن ئۆتۈپتۇ، ھەر ھالدا قوغلاپ چىقارمىدى، يەنىلا كۆڭلىدىن ئۆچمەپتە-مەن، شۇكۇر...»

ئاخىرى سۇلتاندىن سادا كەلدى:

— قېنى ئەمدى سۆزلىشەيلى!

قۇتبىددىن دېمىنى ئىچىگە يۇتۇپ ئاتىسىنىڭ يۈزىگە قاراپ بىچارىلەرچە كۈلۈمسىرىدى.

سۇلتان ئوغلىنىڭ كىيىم - كېچەكلىرىگە قايتىدىن نەزەر سالدى، ئىچىدە قاينىاپ تۇرغان مېھرىنى سەزدۈرگۈسى كەلمىدى:

— ئۆيدىن چىقىپ كەتكىنىڭىزدە شاھزادە ئىدىڭىز، قەلەندەر بولۇپ قايتىپسىز - دە! بىزنىڭ دېۋانە ئوغلىمىز يوق، مانا بۇ تاج - تەختنىڭ ئىگىسى بولمىش ۋەلىئەھدىمىز بار دەپ يۈرۈپتە-مىز. بۇ قانداق قىياپەت؟ بېرىڭ، سىپسىق جەندىلىرىڭىزنى ئالـ-ماشتۇرۇڭ، ئاندىن بىرنېمە دېيىشكەيمىز.

قۇتبىددىن خىلى دادىل ھالدا:

— ئەپسۇسكىم، پۇرسەت ئۆتتى، قىبلىگاھىم، — دېدى ئەدەپ بىلەن، — رەسۇلىللا ئېيتمىشكى، تازىلىق ئىماندىندۇر. بۇل ھەدىسنىڭ مەنىسى شۇلكى، ھەربىر مۆمىن مۇسۇلمان بارچە نەرسىلىرىنى پاكىز تۇتمىقى لازىمدۇر، بولۇپمۇ كىيىدىغان لىباسـ-لىرىنى، سوپىلار لىباسلىرىنى سىپسىق دېيىش توغرا ئەمەس، ھەزرىتىم.

سۇلتاننىڭ ئاچچىقى كەلدى، ئىستىھزا ئارىلاش كۈلدى.

— دېمەك، بىزنىڭ ئۇستىمىزدىكى مانا بۇ زەرباپتىن سىزنىڭ جەندىڭىز پاكىزرەك ئىكەن - دە، ئوغلۇم؟

— ئەسلا ئۇنداق دېگىنىم يوق. ئىمانى پاكىز بەندىنىڭ لىباسىمۇ پاكىزلىققا باراۋەردۇر. پادىشاھلار بارلىق خالايىقنىڭ مەنسۇى ئاتىسىدۇر، ئۇلارغا شەك كەلتۈرمەك گۇناھى ئەزىمدۇر.

سۇلتان ئۇدۇللا سوئال بەردى:

— مۇنداق قارىسام ئەقىل - ھوشىڭىز جايىدا كۆرۈنىدۇ. ئەمما، بىر مۇشكۇل سوئال ماڭا ئارام بەرمەيۋاتىدۇ. قۇتلۇق ئائىلىڭىزدىن، مېھرىبان ئانىڭىزدىن، شاھزادىلىك مەرتىۋىڭىزدىن ۋاز كېچىپ تاپقىنىڭىز نېمە بولدى؟ مانا شۇ چىركىن كۆلاھمۇ؟ بوينىڭىزدىكى ئاۋۇ قارا تاشمۇ؟ ياكى ئەسكى چورۇقىڭىزمۇ؟ زادى نېمىنى تاپتىڭىز؟

— مەن ئۆزۈمنى تاپتىم، بۇزرۇكۇار. زاھىرنى بۇزۇپ، باتىنىنى تۈزەت، دەيدۇ پىرى كامىلىم. شەيخىمنىڭ بۇ ھېكمەتلىرىگە ئەمدى ئەقلىم يەتتى. كىمكى ئىچكى ئالىمنى سەرەمجان قىلماس ئىكەن، ئول كىشى ھەقنىڭ جامالىدىن بىخەۋەردۇر. بۇ ھەقىقەتنى ئەمدى چۈشەندىم. نادامەتلەر بولغايكىم، روھىي كۆزۈم يۇمۇق ئىكەن، ھەزرىتىمنىڭ ئىنايىتى تۈپەيلىدىن سۇرەتنىڭ نە-مىلىكى، مەنىنىڭ نېمىلىكىنىڭ پەرقىنى بىلدىم. ئىلگىرى بۇ غېرىب ئوغلىڭىز سۇرەتكە مەھلىيا بولغانىكەن، شۇڭا ئۆزۈمنى پەردازلاشقا بېرىلىپتىمەن. شەرىئەتنىڭ پوستىنىڭ نېمە، مېغىزى-نىڭ نېمىلىكىدىن غاپىل قاپتىمەن. بۇ غەپلەتتىن سىز قىبلىگاھىم، مېنى ئاگاھ ئەتتىڭىز. پىرىمنىڭ دەرگاھىغا ئاپارغىنىڭىز-نىڭ ھەققىگە تا قىيامەتكىچە دۇئايىڭىزنى قىلغايمەن، بۇزرۇكۇار.

— ھەزرەتنى زىيارەت قىلىشقا بارغاندا سەلتەنەتكە رونۇق ۋە بەرىكەت تىلىسۇن دېگەننى نىيەت قىلغانىدۇق. ئەسلا تەخت ۋارد-سىنى قۇللۇققا قوبۇل قىلسۇن، دېگەن مۇددىئايىمىز يوق ئىدى. سۇلتانىڭىزغا قانداق مۇرىت بولۇپ، نېمە خورلۇقلارنى كۆرگىنە-ڭىزنى ئاڭلىدۇق. سەمەرقەنت ۋە بۇخاراخانىنىڭ ۋەلىئەھدى سە-

رالىقلار بىلەن ئوتۇن تېرىپ، مال بېقىپ، كوچا سۈپۈرۈپ، هاجەتخانا تازىلاپ يۈرگەنمىش! شاهزادىلىرى ئادەتتىكى كىشىلەر بىلەن تەڭ قويۇپ، ئۇنىڭغا كوچا سۈپۈرگۈزۈش قايسى مەزھەپتە بار؟!

«ھەممىسىنى بىلىپتۇ» دەپ ئويلىدى قۇتبىددىن. دەرھەقىقەت، سوپىلار سۇلۇكىگە قوشۇلغان ياش مۇرىتنى سىناشنىڭ يوللىرى كۆپ ئىدى. مەسىلەن، ئۇنى قىرىق كۈن ئات باققىلى سالاتتى، قىرىق كۈن چۆلدىن ئوتۇن تەرگىلى سالاتتى، يەنە قىرىق كۈن ھاممالىلىق قىلدۇراتتى، ھەتتا بازاردا تىلەمچىلىك قىلىشقىمۇ سالاتتى. دەرۋىشلىكنى ئىختىيار قىلغان مۇرىتلار ئېسىلزادىلەرىدىن بولسا، سىناق يەنىمۇ قاتتىقراق بولاتتى. قۇتبىددىننىڭ بېشىدىنمۇ قارلىق - قىرولىق، هاقارەتلىك دەملەر ئۇنتى. ئۇنىڭ خانزادىلەرگە خاس غۇرۇرىنى ياندۇرۇش ئۈچۈن ئېھتىمال بابا ماچىن ئۇنى ھەددىدىن زىيادىرەك قىينىغاندۇر. ئەمما، قۇتبىددىن چەككەن زەخمەتلىرىگە پۇشايمان قىلمايتتى. ئەكسىچە...

— ھەزرىتى پىرىمگە قىلغان قۇلچىلىقىمدىن بەكلا رازىدۇرمەن، — دېدى قۇتبىددىن، — مال باقتىم، لاي ئېتىپ كېسەك قۇيدۇم، ياغاچ كەستىم، سۇ توشۇدۇم، ئېرىق قازدىم... مانا قوللىرىمغا قاراڭ، بۇزرۇكۇارىم، دېھقانلارنىڭ قاداق قوللىرىدىن پەرقى يوق. بىر بۇردا نان تېپىشنىڭ نەقەدەر مۇشەققەتلىك ئىكەنلىكىنى بېشىمدىن ئۆتكۈزدۈم. ئاپتاپ دوزاخنىڭ ئوتىدەك قىزدۇرىدۇ، تاپىنىڭغا تىكەنلەر سانجىلىپ تېشىۋېتىدۇ، كۆز ياشلىرى ئاچچىق تەرلەرگە قوشۇلۇپ نەپسىڭنى بوغىدۇ. سەھرادىن ئەتىگەنلىك بازارغا ئوتۇن ئاپىرىمەن دەپ مىڭ ئۆلۈپ، مىڭ تىرىلىسەن. يەلكەڭ يېغىر بولۇپ كېتىدۇ. بۇ دۇنياغا كەلگىنىڭگە پۇشايمان يەيسەن. ئەمما، ئوتۇننى سېتىپ ئۇنىڭ بەدىلىگە ئېلىپ يېگەن نان شۇنداق تاتلىق ۋە مەززىلىك بولىدۇكى، شۇ ياشقا كىرگۈچە، داستىخىنىڭىزدىن تۇز - تاماق يەپ بۇ قەدەر تاتلىقىنى تېتىمىغانىدىم، ئاتا. كۈپۈر سۆزلىگەن بولسام، ئالجىغان بولسام جېنىم

قولىڭىزدا. ئۆز ھالال مېھنىتىڭ بىلەن تېپىپ يېگەن رىزىق، يەتتە ئالەمنىڭ مۇكاپاتى، جەننەتنىڭ مېۋىلىرىدىن لەززەتلىك بولىدىكەن...

سۇلتان ئويغا پېتىپ، ئوغلىنىڭ قارا چاقماقتەك يېنىپ تۇر-غان نەملىك كۆزلىرىگە، يورۇق چېھرىگە تىكىلىپ قالدى.

— شۇنچە جەبىر - جاپادىن كېيىنمۇ توۋا قىلمىدىڭمۇ؟ — دېدى سۇلتان.

قۇتبىددىن باش چايقىدى.

— ئەكسىچە، بۇزرۇكۋارىم، شۇكۇر قىلدىم. راھەتكە غەرق بولدۇم. پىرىمنىڭ ھەققىگە دۇئا قىلدىم. ھەزرىتىمگە يولۇقتۇر-غىنىڭىز ئۈچۈن، سىز قىبلىگاھىمغا، غايىبانە رەھمەتلەر ئېيت-تىم. پىرىم، «دېھقان ئەمەس، كەتمەن چېپىپ نان يېمىسە» دەپ ھېكمەت ئېيتىدۇ. بۇ ھېكمەتنىڭ مەنىسىگە يەتكەندەك بولدۇم. ئەھلى جامائەت بىلىدۇكى، ھەزرىتىمنىڭ ئۆزىمۇ قوشۇق، كۈرەك ياساپ شۇلارنىڭ ھېسابىغا ئۆيىنى باقىدۇ. مېھنەتتىن كەلگەن لوقما ھالال بولغاي، دەپ ئۆگۈت قىلىدۇ.

قۇتبىددىنىڭ ھەربىر گېپىدە شەيخنى تىلغا ئېلىشى سۇلتان-نىڭ غەشلىكىنى كەلتۈردى. ئۇنىڭ يادىغا تۇنۇگۈن سودىگەر ئې-لىپ كەلگەن خەت كەلدى. ئوغلى بىلەن دىدارلىشىش تەپتى بىلەن ئېرىپ تۇرغان كۆكسىگە سوغۇقلۇق يۈگۈردى. «تۆت دانە قوشۇق ياسىغان كىشى قورسىقىنى تويغۇزالامدۇ؟ بۇ ئەلنىڭ كۆزىنى ئال-داشتىكى بىر نىقاب بولسا ئەجەب ئەمەس».

— شەيخنىڭ بۇ ئىشى بىزگە غەلىتە تۇيۇلۇۋاتىدۇ. دۇنيانىڭ تۆت تەرىپىدىن تۆگە - تۆگىدە خەير - ئېھسان كېلىپ تۇرسا... شۇلارمۇ كەملىك قىلامدۇ؟

— سىزدەك ھىممەتلىك زاتلارنىڭ مەرھەمەتلىرى ھەق يولىغا كىرگەن دەرۋىشلەرنىڭ خىراجىتىدىن ئاشمايدۇ، ھەزرىتىم. پىرىم بۇ تۆگە - تۆگە خەير - ئېھسانلارغا كۆز قىرىنمۇ سالمايدۇ. يېتىم - يېسىرلارغا، غېرىب - غۇرۇالارغا بۆلۈپ بېرىڭلار، دەيـ-

دۇ. ئەھلى تەرىقەت ئارىسىدا ئەل - جامائەتنى ھەق يولىغا چىلا-
لاپ، كۈنۈ تۈن تائەت - ئىبادەت بىلەن مەشغۇل بولىدىغان بەندىلەر
سان - ساناقسىز، قىبلىگاھىم.

— خەلقتە «ئېشەك مىنگەن ئەلدە كۆپ، يول تاپمىغان يولدا
كۆپ» دېگەن بىر ماقال بار. سەن ئېيتقان ناتىۋان بىچارىلەر
يولدىن ئاداشقان گۇمراھلاردۇر، شۇكرىكىم، مانا تۇغۇلغان ئې-
لىكىنى تېپىپ كەپسەن. ئەمدى قالغىنىنى تەڭرىم ئۆزى
ساقلىسۇن.

قۇتبىددىن سەگەكلەشتى. ئاتىسى ئۇنى توۋا قىلىپ، ئۆيگە
قايتىپ كەلدى، دەپ خام خىيال قىلىۋاتاتتى.

سۇلتان ئاستا تۇرۇپ تەختتىن چۈشتى. ئوغلىنى يېنىغا،
ئەتلەس كۆرپىنىڭ ئۈستىگە ئولتۇرغۇزدى، ئۇنى يەلكىسىدىن قۇ-
چاقلىغان بولدى، كۇلاھىنى ئىلىپ قويۇپ، تاقىر بېشىنى سىلا-
دى. «كىچىككىنە ئاچقۇچ چوڭ ئىشىكنى ئاچىدۇ. تاتلىق گەپ
قىلاي، ئۇرساڭ ئېتى قاتىدۇ. سۆكسەڭ يۇزى قاتىدۇ. دېگەن گەپ
بار. مەجنۇنلۇقىنى تاشلىسا ئەجەب ئەمەس. تېخى ئۇنىڭ سۆڭىكى
قاتقىنى يوق. قانداقلا قىلىپ بولمىسۇن بۇ بالىنى سەرسانلىق
بايا‌ۋانلىرىدىن قايتۇرۇپ سارايغا جەلپ قىلماق دەركار.»

— بىز ۋالىدەڭ بىلەن سېنى ئىنتىزار بولۇپ كۈتتۇق.
سېنىڭ بۇ يەردىلىكىڭدىن ئۇ بىخەۋەر. بىلگەن بولسا پەرياد سېلىپ
كىرىپ كېلەتتى. بىز بازار بېغىمىزنى ئويلىمىقىمىز ۋاجىپتۇر.
تۇنۇگۈن جەننەت ماكان بوۋاڭ — ئىلاھىم پەرۋەردىگار ئۇنىڭ
ئاخىرىتىنى ئاۋات قىلغاي — چۈشۈمگە كىرىپتۇ. «سەن مېۋىدىن
قالدىڭ، كۆچەتلىرىڭ قېنى؟» دەپ جىگىرىمنى خۇن قىلدى.
مېنىڭ كۆچىتىم سەن ئۆزۈڭ، قۇتبىددىن. شۇنچە يىللاردىن بېرى
ئاچ - يالىڭاچ، مېھىرگە زار، بىر يۇتۇم سۇغا خار بولۇپ كىشى-
لەرنىڭ ئىشىكى ئەتراپىدا يۇرگىنىڭ يېتەر. كونا كىتابلاردا پۈتۈ-
لۈشچە، بەزى شاھزادىلەر داۋاسىز دەردلەرگە يولۇقۇپ ئۆيدىن
چىقىپ كېتەرمىش. سېنىڭ نە دەردىڭ، نە كېمىڭ بار؟ سېنىڭ

بۇ تۇنقان يولۇڭ ئېسىلزادىلەرگە ياراشمىغاي، گادايلار، ئاتا ـ ئانىسىدىن بىزار بولغانلار، ئەھلى ئايالىدىن قول ئۈزگەنلەرنىڭ ئىشى بۇ! قىيامەت كۈنى پۇشتىپاناھىم ۋە مېھرىبان ئانام رازى بولۇپ دۇئا قىلسۇن دېسەڭ، مانا بۇ چېركىن لىباسلىرىڭدىن كەچ، شاھزادىلەرگە خاس قىياپەتكە كىرگىن، قۇتلۇق خاندانىڭنى تاۋاپ قىل، يېنىمدا قال. مەن ھۆكۈمايۇ، ئۆلىمالارنى چاقىرىپ، سەلتەنەتكە جار سالدۇرۇپ، مەسچىتلەردە نامىڭنى خۇتبىگە قوشۇپ ئوقۇتىمەن. بۇگۈندىن باشلاپ ۋەلىئەھدى قۇتبىددىن ئىبنى مەھمۇدخان ئىبنى ئارسلانخان سەمەرقەنت پادىشاھلىقىنى ئۆز قولىغا ئالدى دەپ جاكارلاتقۇزىمەن.

سۇلتان قىلىچ تۇنقان قولى بىلەن ئوغلىنىڭ تاقىر بېشىنى ئاستا ـ ئاستا سىلاپ ئولتۇراتتى. لېكىن، قۇتبىددىن بۇ قولدىن ئاتىلىق تەپتىنى سەزگەندەك ئەمەس ئىدى. تەخمىنەن قىرىق كۈنچە ئىلگىرى ئۇنىڭ بېشىنى بىر قول سىلىغان، ئۇ قولنىڭ ئىسسىق جېنىنى يايرىتىپ، ۋۇجۇدىغا قۇۋۋەت، ئىلھام، ئەقلىگە زىيا بېغىشلىغانىدى. چۈنكى، ئۇ قول مۇبارەك قول ئىدى، پىرى كامىلى، ئۇلۇغ ئەۋلىيا ھەزرىتى سۇلتانۇل ئارىپىننىڭ تەۋەررۈك قوللىرى ئىدى.

قۇتبىددىننىڭ يادىغا خىرقى كىيگەن كۈنى پىرىنىڭ قىلغان سۆزلىرى كەلدى: «بۇل سالىكنىڭ ئىخلاسىغا، سالاھىيىتىگە، بىلىمىگە ئىمان كەلتۈردۇق. ئۇنى خەلىپە ھەمدە ئەسھاب مەرتىۋىسىگە لايىق كۆردۇق. ئىلاھا، بۇ مۇرىتىمىز ھەق يولىدا چەككەن زەخمەتلىرىمىزنى ئاقلىغاي، جۇملە مۇمىنلەرنىڭ كۆڭلىگە ئاللانىڭ پەرزىنى، ھەق مۇستاپاڭىڭ سۇننەتلىرىنى سالغاي، ئىنسانلارنى ياخشىلىققا، ئىمانغا دەۋەت قىلغاي، ئاللا تائالا ياقلىغان ئىسمىڭنى تا قىيامەتكىچە يولدىشىڭىز بولغاي...» قۇتبىددىن ئاتىسى بىلەن پىرىنىڭ سۆزلىرىنى خىيالەن سېلىشتۇردى. ئاتىسى مال ـ دۇنيا ۋەدە قىلسا، پىرى قانائەت قورغىنىنى ئىگىلەشكە ئۇندەيتتى، ئاتىسى ھۆكۈمدارلىق مەرتىۋىسىنى تەكلىپ

قىلسا، پىرى بىچارە كۆكۈللەرنى ئوۋلاشنى ئىستەيتتى، ئاتىسى زىبۇ زىننەتلىك، ھەشەمەتلىك تۇرمۇشنى ئەۋزەل بىلسە، پىرى قارا مېھنەت بىلەن پېقىرانە، بىر كۈنلۈك رىزىق غېمى ۋە ھۆسنى مۇتلەق ئىشقى بىرلە ھايات كەچۈرۈشنى ئەلا بىلەتتى. «نەپسىڭنى قوغلا، نەپسىڭنى قوغلا!» دېدى قۇتبىددىن ئىچىدە ۋە بويىندىكى تىلسىم تاشنى تۈتۈپ قويدى. تاشتىن گويا ئەكس سادا قايتقاندەك بولدى: «دۇنيا ئۈچۈن غەم يېمە، ھەقتىن ئۆزگىنى دېمە!»

ئاتا ئوغلىدىن جاۋاب كۈتەتتى.

— خوش، نېمە دەيسەن؟

— بۈزرۈكۋارىم، مەن غېرىب پەرزەنتىڭىز سەككىز نەپسىنىڭ ئۈچىنى قولغا ئالدىم. ئىنشائاللا بۇنىڭدىن كېيىن قالغىنىنىمۇ قولغا ئالغايمەن. سىز ئېيتقان تەدبىر ئىبادەتتىن بۇرۇن تاھارەت ئېلىپ، يەنە ئۈنى سۈندۈرغان بىلەن باراۋەردۇر. مەن «قۇرئان كەرىم» نى سۆيۈپ، ماڭلىيىمغا بېسىپ تۇرۇپ، ئەھلى جامائەتىنىڭ ئالدىدا قەسەم ئىچتىم. قەسەمخورلۇق قىلىپ ھەقنىڭ سالامىنى ساتقاندىن كۆرە ئۆلگىنىم ئەۋزەل ئەمەسمۇ؟

— تىرىك تۇرۇپ تۆرەدە يوق، ئۆلۈك تۇرۇپ گۆرەدە يوق، دېگەندەك بىرىگە ئايلىنىپ قېلىشتىڭدىن قورقمەن، قۇتبىددىن.

— سوپىلار تۆر دېگەن چۈشەنچىنى تەن ئالمايدۇ. بۇ دۇنيادا ھەممىمىز بەش كۈنلۈك مېھماندۇرمىز. گويا ئاۋۇ ئىشىكتىن كىرىپ، ماۋۇ ئىشىكتىن چىقىپ كېتىمىز. شۇ سەۋەبتىن، بىز ئۆتكۈنچى نەرسىلەرگە پەرقسىز قاراپ ئۆگىنىپ قالغانمىز. مال ـ دۇنيا، شان ـ شەۋكەت، مەرتىۋە، تاج ـ تەخت... ھەممىسى ئامانەتتۇر. ھامان بىر كۈنى ئەزرائىل ھەقنىڭ خىزمىتىگە چاقىرىپ كەلگەندە ئىسكەندەر كەبى ئوچۇق قول كېتىمىز. بۇ دۇنيانىڭ غېمىنى يەپ، ئۇرۇشۇپ ـ سوقۇشۇپ، يەر، ئابرۇي تالىشىپ، بىر قاچا ئۇماچ بىلەن تويىدىغان قورسىقىڭ ئۈچۈن يۈز يىللىق مال توپلاشنىڭ نېمە كېرىكى. بەس، قانائەت، سەۋر، مۇرۇۋۋەت ئەلا ئەمەسمۇ؟ تەكەببۇرلۇق قىلىپ، ئايەت ھەدىسلەرنىڭ ھېكمە-

تىنى سېتىپ، بىر غېرىبنى زار - زار يىغلىتىپ، بىگۇناھ كىشىلەرنىڭ قېنىنى تۆكۈپ، ئۆتكۈنچى دۇنيانىڭ راھىتىگە كۆڭۈل قويۇپ، ھالال - ھارامنىڭ پەرقىگە بارماي، تەقۋا ئىبادەتنى ئۇنتۇپ... ئاقىۋەتتە ئەپسۇس بىلەن توۋا قىلماقتىن، كۆز ياش تۆكۈپ ئاللاتائالانىڭ رەھمىتىنى تىلىمەكتىن نېمە پايدا؟ گۇناھ قىلىپ ئىستىغپار ئېيتىشتىن كۆرە ئۆزىنى تىزگىنلەپ بىر سائەت بولسىمۇ بۇرۇنراق ھەق يولىدا ئەرزىيەت چەكمەك ئەلا ئەمەسمۇ؟ پىرى كامىلىم: زاھىت بولما، ئابىت بولما، ئاشىق بولغىل دەپ بىكار ئېيتمىغان. يەنە ئول زات ئېيتىدۇلەركى:

نەپسىڭ سېنى ئاخىر دەمدە گادا قىلغاي،
دىن ئۆيىنى غارەت قىلىپ ئادا قىلغاي.

ئۆلەر ۋاقىتتا ئىمانىڭنى جۇدا قىلغاي،
ئاقىل بولساڭ نەپسى بەتتىن بولغىل بىزار!

مەھمۇدخان ئۇزۇن ئۇھ تارتتى، ئىچىدىن ئۆرلەپ چىقىۋاتقان غەزىپىنى ئاران بېسىپ سورىدى:

— سەن بۇ يەرگە نېمە ئۈچۈن كەلدىڭ؟ ھېكمەت ئېيتقىلىمۇ؟ ياكى ماڭا تاج - تەختتىن ۋاز كېچىڭ دەپ نەسىھەت قىلغىلىمۇ؟ خۇداغا مىڭ شۈكرىكىم، ھېلىمۇ شەمشىرىمنى مەھكەم تۇتقايمەن، ئىككى دەريا ئارىسىدىكى ئەزىم بىر مەملىكەت ئىلكىمدە تۇرۇپتۇ. مەن سېنىڭ تەرىقىتىڭنى پارچە پۇلغا ئالغايمەن!

قۇتبىددىن مۇنازىرىنىڭ ئۇزۇن ۋە ئاياۋسىز داۋام قىلىدىغانلىقىنى سېزىپ سۈكۈت قىلدى، خېلىدىن كېيىن پەس ئاۋازدا سۆزلىدى:

— ئاتا، مەن سىزدەك بۇزرۇكۋارىم بىلەن ئانامنى بىر قۇر كۆرۈپ، دىدارىغا قېنىپ خوشلاشقىلى كەلدىم. ئەمدى قايتا كۆرۈشىمىزمۇ، كۆرۈشمەيمىزمۇ خۇدا بىلىدۇ... مەندىن رازى بولۇڭ،

داستىخىنىڭىزدىن نېمەت يەپ چوڭ بولدۇم، ئاخىر بويۇنتاۋلىق قىلدىم. شۇندىمۇ رەھمىتىڭىزدىن ئۈمىدۋارمەن...

— ئەگەر گۇناھىڭدىن ئۆتىسەمچۇ؟ ئاتا رازى — خۇدا رازى دېگەن گەپ بار. ئاتاڭنى نارازى قىلىپ، ئاناڭنى يىغلىتىپ، مەجنۇنەدەك بىماكان، بىمەنزىل يۈرگىنىڭنى ئاللاتائالا خۇش كۆرەمدۇ؟

— سىز رازى بولمىسىڭىز، يالغۇز ئاللاغىلا يالۋۇرۇشتىن باشقا ئىلاجىم يوق. پەدەرىم، شۇ ئوغلۇمنىڭ ئىمانى رەھمەت دەرياسىدىن بەھرە ئالسۇن، بۇ پانىي دۇنيادا ئۆز پەرزىنى ئادا قىلىپ ياشىسۇن دېسىڭىز، ئەركەمگە قويۇپ بېرىڭ. سىزدىن شۇنى ئۆتۈنىمەن، ئاتا...

— ئەركىگە قويۇپ بەرمەستىن، سولاتقۇزسام قانداق قىلىسەن؟

— سىزدەك ئاقىل، دانىشمەن زاتقا بىر تاغار گۆشنىڭ نېمە ھاجىتى؟ جېنىم ئىلكىڭىزدە، ئەمما جاھانىم، كۆڭلۈم ئۆزۈم ئىستىگەن يەردە بولغاي.

سۇلتان ئەمدى خىيالغا پاتتى: «ياخشى گەپلەرنى قىلىپ كۆردۈم، كۆنمىدى، ھەيۋىدىن ھېيىقمىدى. شەيخ پىرىمنىڭ سېھىر - جادۇسى شۇ قەدەر ئۆتكۈرمىدۇر، سۆڭىكى قاتمىغان بىر شاھزادىنى ئائىلىسىدىن جۇدا قىلىپ، تۇزاقتا چۈشكەن قۇشتەك ئىلكىدە تۇتۇپ تۇرۇپتۇ. ئەمدى قانداق قىلىشىم كېرەك؟ ئۆلىما-لارغا مەسلىھەت سېلىپ كۆرەيمۇ ياكى بىرەر موللىنى چاقىرتىپ ئىسىق - سوغۇق قىلدۇرۇپ كۆرەيمۇ؟ خوتۇن ئېلىپ بېرىمەن دەپ باقايمۇ؟... ياكى بولمىسا شەيخمىنىڭ ئۆزىدىن ئۆتۈنەيمۇ؟ بىزنى مۇرىتىمىز دېسىڭىز بۇ ئاسىيغا نەسىھەت قىلىڭ، تۇغۇلغان يېرىدە قالسۇن، دەپ ئىلتىجا قىلايمۇ؟ پۇرسەت تېخى بار، ئالدىرا-ماي، ئۇلار تېخى سەمەرقەنتتە بەش — ئون كۈن تۇرىدۇ. ھازىرچە يۇمشاق گەپلەرنى قىلىپ جاۋابىنى بېرەي».

— بىزنىڭ ئاخىرقى سۆزىمىز شۇكى،— دېدى سۇلتان، —

دەرگاھىمىزدا قېلىشنى ئويلاڭ، شاھزادە، سىزگە مۆھلەت بېـ رەي، ئويلىنىپ كۆرۈڭ. كىندىك قېنىڭىز تۆكۈلگەن يۇرتنى تاشلاپ ۋەتەنسىز شامالدەك يۇرتمۇ يۇرت كېزىپ يۈرۈشتىن نېمە تاپسىز...

قۇتبىددىن قۇللۇق بەجا كەلتۈردى.

— قىبلىگاھىم، «قۇرئان كەرىم» دە يوقاتقان ئەرسىڭىزنى ئويلاپ ئارتۇقچە ئۆرتەنمەڭ ۋە قولغا كىرگۈزگەن ئەرسىلىرىڭىز- دىن ئارتۇقچە شادلانماڭ، دېيىلگەن. مەن ئىگەمنىڭ بۇ سۆزلىرىنى تۈمار كەبى دىلىمنىڭ چوڭقۇر يېرىگە مۆھۈرلىگەنمەن.

— ماقۇل، سىزگە ئىجازەت، ۋالىدىڭىزنى تاۋاپ قىلىڭ.

قۇتبىددىن تەزىم قىلىپ ئورنىدىن تۇردى ۋە يۈرىكى تېپىرلاپ ئانىسىنىڭ ھۇزۇرىغا ئاتلاندى.

17. ئەشرەپخان قازى تەشۋىشتە

ئۆيدە كۈلدۈرگەن نەرسە مۈساپىرچىلىقتا يىغلىتارمىش.

— شەرق ھېكمىتى

ئىككى كۈندىن بېرى، سەمەرقەنتتىكى قۇربەت دەپ ئاتالغان خانىقاغا ئادەم سىغمايۋاتاتتى. خانىقا چوڭ ھەم كەڭ ئىدى. ئۇنىڭ ئىچكى ھويلىسى يۈز قەدەمچە كېلەتتى، تۆت ئەتراپقا دائىرە شەكلىدە ھۈجرىلار سېلىنغان بولۇپ، ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا كۆلچەكنىڭ بويىدا شاتۇت، بېھى، بادامىلار ئۆسۈپ كەتكەنىدى. بۇ مەنزىل قەدىمدىن بېرى «ياھەبىب!» دەپ قوللىرىغا ھاسا تۇتقان دەرۋىشلەرنىڭ قونالغۇسى ئىدى. سەمەرقەنتتىن بۇخاراغا ياكى مەرۋ، خوراساندىن تۈركىستانغا قاراپ شامالدەك كۆچۈپ يۈرگۈچى سەرسان قەلەندەرلەر ۋە زاكىرلار ئۇچۇن قۇربەت خانىقا، يازدا سالقىن، قىشتا ئىسسىق باشپاناھ ئىدى. بۇ يەردە ئىككى كۈندىن بېرى ئاجايىپ بىر روھ ھۆكۈم سۈرەتتى. بۇ يەر كىشىلەرنىڭ تاۋاپخانىسىغا ئايلانغانىدى. سۇلتانۇل ئارىپىن شەيخ ئەھمەد يەسسەۋىينىڭ ئەمرىمەرۇپىنى ئاڭلاپ، دىدار كۆرۈشۈش ئۈمىدىدە كەلگەن جامائەت بامداتتىن تا نامازشامغىچە ئاستانىدىن نېرى كەتمەيتتى. زىيارەتچىلەرنىڭ ئارىسىدا يەتمىش ئىككى خىل ھۈنەر ئىگىسىنىڭ ھەممىسى، سودىگەرلەر، مەدرىسە تالىپلىرى، دۇئا تەلەپ قىلىپ كەلگەن ياشلار، تووا قىلىش ئۇچۇن كەلگەن ئازغۇنلار

لار، ئەھلى ئايالىدىن كەچكەن نادانلار، پەرزەنت تەلەپ قىلىپ كەلگەن زەئىپەلەر، شەيخكە مۇرىت بولۇش ئۈچۈن قەسەم ئىچكەن زاھىتلار بار ئىدى.

شەيخ يىراق يولدىن ھېرىپ كەلگەن بولۇپ، ھازىرچە خالايىقىنىڭ ئالدىدا ۋەز ئېيتقىلى ئىلھامىمۇ، مادارىمۇ يوق ئىدى. شۇ سەۋەبتىن ئەلنىڭ كۆزىگە بىر كۆرۈندىيۇ، ھۇجرىسىغا كىرىپ كەتتى. غەلۋە - غۇدۇر قىلىپ گۈلدۇرلەپ تۇرغان كىشىلەرگە ھەكىم سۇلايمان مۇراجىئەت قىلدى:

— مۆھتەرەم سەمەرقەنت ئەھلى! ئەزىز مۇسۇلمانلار! كۆرۈپ تۇرۇپسىلەر، پىرى كامىل سەپەردە چارچاپ قالدى. پېقىر سىلەردىن بىر - ئىككى كۈن سەۋر قىلىشنى سورايمەن. خۇدا خالىسا، ھەزرەت ئۇشبۇ جەننەت كەبى مەنزىلدە بىرەر ھەپتە بولغۇسىدۇر. سۇلتانۇل ئارىپىن جانابلىرىنىڭ سىلەرگە ئېيتقىنىغان مۇبارەك ئەمرىمەرۇپلىرى ناھايىتى كۆپ. ئىنشائاللا بىرگە ئاڭلىغايسىز. يارانقانىنىڭ ئۆزى قوللاپ، ھەممىسىنى مۇرادىغا يەتكۈزسۇن، ئامىن!

يۇزلەپ قوللار بىرلىكتە دۇئاغا كۆتۈرۈلدى. ئادەملەر ئاستا - ئاستا تارقىلىشقا باشلىدى.

شەيخنىڭ ھەمراھلىرىمۇ ئۆز قونالغۇلىرىغا كىرىپ كېتىشتى. ئادەتتىكىدەك، بابا ماچىن بىلەن قۇتبىددىن بىر ھۇجرىنى ئىگىلىگەنىدى. قۇتبىددىن ئاخشام ئاتىسىنىڭ ھۇزۇرىدىن چىقتىيۇ، ئانىسىنىڭ خانىسىغا ئېتىلدى، ئانىسىنى سۆيۈندۈرۈپ يىغلاتتى ۋە: «بۈگۈن مەن پىرىمنىڭ قېشىدا بولىمىقىم ۋاجىپ، مەن ئول ھەزرەتنىڭ خاس خادىمىدۇرمەن» دەپ يەنە يىغلاتتى.

ئەشرەپخان قازى ھەجگە ئاتلانغان كۆپلىگەن يەسسىلىكلەرگە ئوخشاش مۇساپىرخانىغا چۈشمەي خانىقانى تاللىدى. ئۇ ئىمكانقەدەر ھەزرەتكە ياندىشىپ يۈرۈشكە تىرىشاتتى. ئۇ ئالدى بىلەن ھېلىقى مەخپىي خەت سۇلتان مەھمۇدخانىنىڭ قولىغا تەگكەن بولسا، خانىنىڭ كەيپىياتى قانداق بولدىكىن، دېگەننى بىلىشنى ئارزۇ قىلاتتى.

تى، ئاندىن قالسا ئۆزىنى شەيخكە سۆھبەتداش قىلىپ كۆرسىتىشكە تىرىشاتتى. ئۇلارنىڭ سەمەرقەنتكە يېتىپ كەلگىنىگە مانا ئىككى كېچە ـ ئىككى كۈندۈز بولۇپ قالدى، ئەمما قارىيدىن دېرەك يوق ئىدى. ئۇ: «ئامانەتنى ئىگىسىگە تاپشۇرالمىدىمكىن ياكى بابا ما-چىنده‌ك بىر زەڭگىنىڭ قولىغا چۈشۈپ ئېغىزىدىكى ناندىن ئايرى-لىپ قالدىمىكىن، ئۇ يارىماسىنىڭ قارىسى ئەجەب كۆرۈنمەي-دۇغۇ؟» دېگەن خىياللارغا باردى.

قازى شۇلارنى ئويلاپ ئىچىده نامازشام ئەسىرگىچە ئازراق مۇگدى-ۋالماقچى بولۇپ ھۇجرا تەرەپكە بۇرۇلغاندا، يېنىدىكى ھەمتاۋاقلى-رىدىن بىرى، سابىرانلىق موللا تاجىددىن دېدى:

— شەيخىگە قارا، ئۆزىنى ئەزىز قىلىپ ئېلىپتەك غادىيىۋاپ-تۇ، بەشى ئەرشىئەلاغا يەتكەن تەكەببۇرغا ئوخشاپ قاپتۇ! ھەي ئىنساپ، خەلق سەندىن مال ـ دۇنيا سوراۋاتقىنى يوق، بىر ئېغىز سۆزۈڭنى ئاڭلىماقچى، خالاس. ھەتتا پەيغەمبەر بولساڭمۇ، «قۇر-ئانى كەرىم» دىن تۆت كەلىمە قىرائەت قىلىپ، ئاندىن ئىشىڭنى قىلمايسەنمۇ! مانا كەمىنىگە ۋەز ئېيىت دېسە تا يەتتە خۇپتەنگىچە چارچىماي ئېيتار ئىدىم. ۋاھەرىخ، بىراۋغا ئىشتىھا بېرىسەن، بىراۋغا ئاش بېرىسەن...

ئەتىسى بامدات نامىزىدىن كېيىن قازىكالاننى بىئارام قىلىد-غان يەنە بىر ۋەقە سادىر بولدى.

شەيخنىڭ خانىقانىڭ تۆرىدىكى ھۇجرىسىدا ھەج سەپىرىنىڭ كېيىنكى باسقۇچلىرى ۋە ھەجنىڭ ئاداسى ھەققىده پاراڭ بولۇۋاتات-تى. بۇ يەردە سۇلتانۇل ئارىپىن، سۇلايمان خوجا، بابا ماچىن، ئەشرەپخان قازى، سەمەرقەنت ئۆلىمالىرىدىنمۇ ئۇچ ـ تۆت كىشى بار ئىدى. قۇتبىددىن پەگاھدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ ئۇستازلىرىنىڭ گېپىگە قۇلاق سېلىۋاتاتتى. ئىشكىتىن خانىقا ساھىبى كىردى. ئۇ سۆھبەتنى بۆلەلمەي ئۆرە تۇرۇپ قالدى. شەيخ ئۇنىڭغا بۇرۇلدى.

— نېمە گەپ، ھاجى ئوبۇلقاسىم؟

— پىرىم، خان ھەزرەتلىرىنىڭ خاس ۋەكىلى كەپتۇ. ئىجازەت سوراۋاتىدۇ، جانابلىرىغا مەكتۇپ بارمىش.

ئەشرەپخان قازى: «ئاخىر باشلاندى، خان غەزەپ ئېتىغا مىنگەندەك قىلىدۇ» دېگەن خىيال بىلەن ئورنىدا قىمىرلاپ قويدى.

— كىرسۇن، — دېدى شەيخ. بىر لەھزىدىن كېيىنلا قاۋۇل، زەڭگەر رەڭلىك موۋۇت چەكمەن كىيگەن، ئەل قاتارى سەللە ئورىغان، بېلىنى ئىككى يەردىن باغلىغان سۇزۇك كۆزلۈك باھادىر يىگىت كەلدى. ئۇ شەيخكە تەزىم قىلدى: «پىرىمنىڭ قەدەملىرىگە ھەسسانات!» دېگەندەك قۇتلۇقلاش سۆزلىرىدىن كېيىن، زەرھەل قۇتىغا سېلىنغان مەكتۇپنى ئىككى قوللاپ سۇندى. شەيخ مەكتۇپنى ئېلىپ شەيخنىڭ كاتىپلىق ۋەزىپىسىنى ئۆتەۋاتقان سۇلايمان خوجىنىڭ ئالدىغا قويدى.

— ئوقۇڭ، ھېكىم خوجا.

خانىنىڭ ئەلچىسى ئېتىكىنى يىغىشتۇرۇپ ئولتۇردى، يۈزىگە پاتمۇ تارتتى. سۇلايمان مەكتۇپنى ئېچىپ، بىر ۋاراق يىپەك قەغەز ئالدى ۋە پەس ئاۋازدا ئوقۇدى:

«مەككەئى مۇكەررەمە سەپىرى تۇپەيلىدىن قۇتلۇق شەھرىمىزگە تەشرىپ بۇيرۇغانلىرىدىن بېشىمىز ئاسمانغا يەتتى. ئاللاتائالانىڭ ساۋابى يولىدا ھىجرەت قىلغان مۇسىلمانلىرىنىڭ دۇئاسىنى تىلەپ، بىر - ئىككى پارە نېسىۋە ئەۋەتتۇق. مەرھەمەت نەزىرى بىرلە قوبۇل قىلغايلا. سۆھبەتلىرىگە دائىر بولماق ئۈمىدى بىلەن ھەققىلىرىگە دۇئا قىلىپ تۇرۇپتىمىز. تامغاچخان مەھمۇدخان ئىبن ئارسلانخان مۇرتىكىزىدىن دەپ بىلگەيسىز. جامادىيەلئاخىرنىڭ ئون ئۈچىنچى كۈنى، چارشەنبە».

خەتنى ئاڭلاپ ئەشرەپخان قازىنىڭ يۈزى قىزىرىشقا باشلىدى.

ئىچىده مەۋلۇتقارىينى قارغىدى: «لەنىتى نامسىزنى خانغا يەتكۈز-مەپتۇ. يەتكۈزگەن بولسا بۇنداق مەدھىيە كەلمەس ئىدى. قايسى گۆردە يۇرگەندۇر ئۇ؟»

قازىكالان بېشى ئاغرىۋاتقانلىقىنى باھانە قىلدى ۋە پۈشۈلداپ چىقىپ كەتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ مەھرەملىرى ئارقىلىق يەرنىڭ تېگىدە بولسىمۇ مەۋلۇتقارىينىڭ تاپتۇرماقچى، نامىنىڭ ئىگىسىگە يەتكەن - يەتمىگەنلىكىنى بىلمەكچىدى. چۈنكى، قازىنىڭ بۇنىڭ-دىن كېيىنكى ئىشلىرى مەۋلۇتقارىينىڭ جاۋابىغا قاراشلىق ئىدى.

ئەلچى كەينىگە بۇرۇلۇپ كىمگىدۇر ئىما قىلدى. خىزمەتكار يىگىت ئاغزى بوغۇلغان خالتىنى ئەكېلىپ ئىككى قوللاپ ئەلچىگە تۇتقۇزدى. ئەلچى خالتىنى شەيخنىڭ ئالدىغا قويدى.

ھەزرەت خانىنىڭ ھەققىگە دۇئا قىلدى، ئەلچىگە ئىجازەت بەردى:

— ئاللا نېسىپ قىلسا، ئەتە پېشىندىن كېيىن سۇلتان جانا-بىي ئالىيلىرىنىڭ خىزمىتىگە تەييارمىز.

بۇ جاۋابتىن ئەلچى ھېچنېمىنى چۈشەنمىدى. ھەزرىتى سۇل-تانىنىڭ ھارغىنلىق قاپلىغان مۇڭلۇق كۆزلىرىگە تەلمۈردى. «ئەۋ-لىيا بوۋا نېمە دېمەكچىدۇر؟ ئەتە سارايغا تەشرىپ بۇيرۇيمەن دې-مەكچىمۇ ياكى خان مېنىڭ ئالدىمغا كەلسۇن دېمەكچىمۇ؟» ئەلچى خانىقاغا مەخسۇس مەكتۇپ بىلەن مىڭ تىللا ئەكېلىۋاتقىنىدا، شەيخۇل ماشايىخنى خانىنىڭ ھۇزۇرىغا تەكلىپ قىلىپ كەلدىم، دەپ ئويلىغانىدى.

شەيخ ئۆلىمالارنىڭمۇ مەڭدەپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ پىكرە-نى ئوچۇق بايان قىلدى:

— بىزنىڭ ئىشىكىمىز خان ھەزرەتلىرى ئۈچۈن ھەر دائىم ئوچۇق، مەرھەمەت قىلسۇن، — دېدى يۈزىگە پاتمە تارتىپ. ئەلچىسى ھەيرانلىق بىلەن قوزغالدى. ئۆلىمالار بىر - بىرىگە قاراشتى.

ئەلچى قۇللۇق قىلىپ چىقىپ كەتتى. شەيخ قۇتبىددىننى

يېنىغا چاقىرىپ:

— مانا بۇنى ئوبۇلقاسىمغا ئاپىرىپ بېرىڭ، — دېدى خالتىغا ئىشارە قىلىپ، — خانىقانىڭ خىراجىتىگە سەرپ قىلسۇن.

قۇتبىددىن تىللا قاچىلانغان خالتىنى قولىغا ئالدى. ئۇ ئىشىككە بارغاندا شەيخ ئەسكەرتتى:

— ئاندىن كېيىن قولىڭىزنى يۇيۇۋېتىڭ.

قۇتبىددىن قولىنى كۆكسىگە قويدى.

— بولىدۇ، پىرىم.

سۇلتانۇل ئارىپىننىڭ بىر خىسلىتى بار ئىدى. قايسى شەھەرگە قەدەم قويسا، ئاۋۋال بۇ ماكاندا ئۆتكەن ئەزىز ئەۋلىيالارنىڭ قەبرىسىنى زىيارەت قىلاتتى. شەيخ ئەتىسى مەسچىتى جامائەدە بامدات نامىزىنى ئوقۇتىدى، كېيىن ئەھلى جامائەتكە قىسقىلا ۋەز ئېيتتى، قىتانلار بىلەن بولغان جەڭدە شېھىت بولغان مەرھۇملارنىڭ ھەققىگە دۇئا قىلدى، يۇرتقا ئامانلىق، پادىشاھلارغا تەۋپىق ۋە ئىنساپ تىلەپ، يولىغا راۋان بولدى. ھەزرەتنى ھەدىسچىلەرنىڭ سەرداری ئىمام بۇخارىنىڭ ئەرۋاھى چىللاۋاتاتتى.

ئىسلام دۇنياسىدا سەھىھ، يەنى توغرا ۋە مۆتىۋەر سانالغان ئالتە ھەدىسلەر توپلىمى بار. بۇ ھەدىسلەرنى توپلىغانلارنىڭ كۆپ قىسمى مانا شۇ قەدىمكى تۇركىستان تۇپرىقىدا تەۋەللۇت تاپقان. ئەركانى دىن ئەھلىگە دەستۇر بولغان بۇ ھەدىسلەرنى توپلىغۇچىلار ئىبسا ئەت ـ تىرمىزىي، ئابدۇرەھمان داريمى ئەسسەمەرقەنتىي كەبى تۇركىي قوۋملارغا تەۋە كىشىلەرنىڭ نامى بىلەن باغلىق ئىدى. ئىمام بۇخارىي بولسا ئەنە شۇ ھەدىسشۇناسلارنىڭ سەرداری ئىدى. بىرەر مەسىلىدە ئىختىلاپ پەيدا بولسا ئۆلىما، مۇپتى، پىقىھلار «ئىمام بۇخارىي ھەزرەتلىرى بۇ ھەقتە نېمە دېگەندىكەن؟» دەپ ئالدى بىلەن ئۇنىڭ ھەدىسلەر توپلىمى «ئەل ـ جامىئى ئەس ـ سەھىھ» نى ۋاراقلايتتى.

ئىمام بۇخارىنىڭ مەقبەرىسى سەمەرقەنتىنىڭ يېنىدا، خەرتەڭ قىشلىقىدا ئىدى. شەيخ ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى كەنتلەردە توختاپ،

كىشىلەرنىڭ ھالىنى سوراپ يېتىپ بارغۇچە چاراقلاپ تۇرغان ئاپ-تاپنىڭ يۈزىنى قارا بۇلۇت قاپلىدى. ھەزرەت مەقبەرنى كۆزۈپ بىر چاقىرىمچە يىراقلىقتا ئاتتىن چۈشتى، ئاتنىڭ يۈگىنىنى قۇت-بىددىنغا تۇتقۇزدى - دە، خالايىقنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ يول باشلىدى. ئىمامنىڭ قەبرىسىگە شارىلداپ يامغۇر قۇيۇۋەتتى. «بۇخارا ئەمىرى تۆكمىگەن ياشنى پەلەك تۆكۈۋاتىدۇ» دەپ ئويلىدى شەيخ. شەيخ-نىڭ خىيالىغا ئەمىر خالىد ئىبن ئەھمەد زۇھەلىنىڭ گۈمراھلىقى كەلدى. بىر كۈنى ئەمىر ئىمامنىڭ ھۇزۇرىغا ئەلچى ئەۋەتىپ: «ئەبۇ ئابدۇللاغا ئېيتىڭلار، تارىخ كىتابلىرىنى ئەكىلىپ مېنىڭ ئالدىمدا ئوقۇپ بەرسۇن» دەپتۇ. ئەلچى ئەمىرنىڭ پەرمانىنى ئە-مامغا يەتكۈزۈپتۇ. ئىمام گەپنى قىسقىلا قىلىپ: «قۇشقا دان كېرەك بولسا بويۇن سوزىدۇ، ئىلىم ئىستىگەن كىشى مېنىڭ ھۇزۇرۇمغا كەلسۇن. مەن ئىلىمنى خار قىلىپ ئىشىكمۇ ئىشىك ماڑىلاپ يۈرۈشنى نومۇس دەپ بىلۈرمەن» دەپتۇ. بۇ گەپ ئەمىرگە ئېغىر كەپتۇ. ئەمما، ئۇ ئىلىم ئېلىشتىن كۆرە بۇخارايى شەرىپنى خاراب قىلىشنى ئەۋزەل بىلىپتۇ. مۇقەددەس نەپەس ئىگىسى دەپ شۆھرەت قازانغان ئەبۇ ئابدۇللا بۇخارادىن قوغلىنىپتۇ. ئۇ پەيغەم-بەرنىڭ يېشىغىمۇ يەتمەي ئاللانىڭ رەھمىتىگە بېرىپتۇ.

شەيخ ئىمام بۇخارىي تەسىپ قىلغان ھەدىسلەرنى ئىچىدە ئايەتتەك تەكرارلىدى، ئۇنىڭ كۆڭلى بىر يورۇپ، بىر خىرەلەش-تى. ئۇ بۇ مۇبارەك زاتنىڭ ئىسلام دۇنياسىدىكى مەشھۇر نامىدىن پەخىرلەنسە، غېرىبلىق ۋە موھتاجلىقتا كەچكەن ئاخىرقى كۈنلىرى-نى ئەسلەپ دىلى ئىزتىراپقا تولدى. «بىر يۈز يەتمىش يىلدىن بېرى دىن ئەھلى بۇ مۇبارەك زاتقا تەلپۈنۈپ كەلمەكتە. خەرتەڭ كەنتى ھىجرەتكە قەدىرىتى يەتمىگەن بىچارىلەرنىڭ مەككىسىگە ئاي-لاندى. بۇ ئاجايىپ دۇنيا ئىكەن، تىرىكلىكىڭدە گۆھەر سۆزلىرىڭ-نىمۇ پىستىنىڭ پۈرچىقىغىمۇ ئالمايدىكەن، ئۆلگەندىن كېيىن ۋادەرىخ دەپ ياش تۆكۈشەر ئىكەن، پىرىم دەپ سېغىنىشار ئىكەن، پەرۋەردىگار يەر يۈزىگە بەندىلىرىڭگە توغرا يولنى كۆرسەت، ياخشە-

لمقفا دەۋەت قىل، يامانلىقتىن قايتۇر دەپ رەسۇلىللانى ئەۋەتتى. ئۇممەتلىرى قۇلاق سالمىدى. مۇستاپا ۋەسىيەتلىرىنى ساھابىلىرىگە ئېيتتى، ساھابىلەرنىڭ ۋەزلىرىمۇ بۇ ئاسىي خەلقنە كار قىلمىدى. كېيىن پازىللار، دانىشمەنلەر ئادەم ئاتىنىڭ پەرزەنتلىرىگە ئەمرى-مەرۇپ قىلدى. ئەپسۇسكى، ئۇلارمۇ قەدىر تاپمىدى. شاھلار مال - دۇنياسى بىلەن مەغرۇر، ئۇچ يۈز ئاتمىش تومۇرلىرىدا ھېرىسمەنلىك، كىبىر، ھەۋەس، ھايۋانىي نەپس جۇش ئۇرىدۇ. تەقۋا ئەھلى شاھلارنىڭ داستىخىنىغا كۆز تىكىدۇ، پۇقرا بولسا قورساق غېمىدە. ئىلىم خار، ھازىرمۇ شۇنداق. ئەجەبا مەھشەرگە چە تالىبى ئىلىملەرنىڭ ماڭلىيىغا يېزىلغىنى شۇمىدۇر؟ ئېرپان گويا قاراڭغۇ يولنى يورۇتقۇچى شام چىراغتۇر. بۇ خەلق قاچان چىراغنىڭ قەدرىگە يېتىدۇ؟ قاچان چىراغ تۇتقان كىشىنىڭ ئېتە-كىنى تۇتىدۇ؟ ئىمام بۇخارىي جانابلىرىنىڭ ئەۋلادلىرى نېمە بولار-كىن، ئۇلارمۇ خالىد ئىبن ئەھمەدكە ئوخشاش، بۇ دۇنيانىڭ ئەللامىسىنى بىر غەلۋىر بۇغدايغا سېتىۋالمەن، دەپ خىيال قىلار-مۇ؟ ئىلىمسىز ئەل ئۆزگىلەرگە يەم بولۇپ، ئۆزگىلەرنىڭ ئايىغى ئاستىدا يانجىلغاي. يائاللا ئەبۇ ئابدۇللا مۇھەممەد ئىسمايىل بۇخا-ري ھەزرەتلىرىنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن، مىڭ يىلدىن كېيىن كېلە-دىغان ئەۋلادلىرىنى ئۆزۈڭ ساقلا، ئۇلارغا ئىمامىنىڭ قۇتلۇق نە-پەسلىرىنى بۇيرۇغىن، شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ قورسىقى تويۇپ، كۆڭۈللىرى روشەنلىشىپ، پىكىرلىرى ئوچقۇر، تەپەككۇرلىرى زىيادە بولسا ئەجەب ئەمەس. سەندىن تىلىكىم شۇ، مەدەتكارىم...»

شەيخ قايتتى. يامغۇر توختاپ، توپ - توپ بۇلۇتلارنىڭ ئارىسىدىن قۇياش يالتىراپ بالقىدى.

شەيخ سەمەرقەنتكە قايتقاندا مەزىنلەرنىڭ پېشىن نامىزىغا تۇۋ-لىغان ئەزىنى ئاڭلىنىۋاتاتتى. شەيخ نامازدىن كېيىن مۇرتلىرىغا رۇخسەت بەردى، ئەڭ يېقىن مەھرىمى بابا ماچىن، سۇلايمان، قۇتبىددىننى ئەگەشتۇرۇپ شەھەردىكى بىر تار كوچىغا قاراپ يول

ئالدى. ھەزرەتنىڭ تاۋاپ قىلىدىغان يەنە بىر مەنزىلى بار ئىدى، بۇ مەنزىلمۇ ئىمام بۇخارىينىڭ مەقبەرىسىدىن قېلىشمايتتى.

شەيخ شەھەرنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدىكى كونا بىر ئىمارەتنىڭ ئالدىغا بېرىپ توختىدى. رېمونت قىلىنماي تاشلىنىپ كەتكەن تاملار قارغىش تەگكەن كىشىنىڭ قولىنى ئەسلىتەتتى. لەمپە چىرىپ، ساڭگىلاپ كېتىپتۇ. يېرىقلىرىغا بارماق سىغىدىغان قوش قاناتلىق ئويما دەرۋازا، دەرۋازىدىكى كۈمۈش ھالقىلار، يەرگە پېتىپ كەتكەن بوسۇغا خارابىنى ئەسكە سالاتتى.

شەيخ دەرۋازىدىن ئاتلىغاندا بىردىنلا يۇرىكى سېلىپ كەتتى. ئۇنىڭ بۇ يەرگە قەدەم باسمىغىنىغا ئوتتۇز يىلدىن ئېشىپ قالغانىدى. ئۇ يىگىرمە ياش چاغلىرىدا يەسسىدىن بۇخارايى شەرىپكە، سەدرى ئەزەم بۇرھانىدىن ئائىلىسىگە كېلىپ ئالىي تەلىم ئېلىشقا كىرىشكەنىدى. ئۇ شۇ يەردە ئۇچ ـ تۆت يىل ئۆز زامانىسىنىڭ ئەللامىلىرىدىن تەلىم ئالدى، كېيىن تەقدىر شامىلى ئۇنى بۇ يەرگە، سەمەرقەنتكە، مانا شۇ غاتىپەر مەدرىسىسگە تاشلىدى. بۇ قۇتلۇق دەرگاھنى ئۇنىڭ ئىككىنچى ئۇستازى، سوپىلىق تەرىقىتىنىڭ قۇتبى خوجى يۈسۈپ ھەمەدانى ھەزرەتلىرىنىڭ مۇقەددەس نەپەسلىرى ئاۋات قىلىپ تۇراتتى. شۇ چاغدىمۇ ياش ئەھمەد بوسۇغىدىن كامالى ئېھتىرام، ھاياجان، ئەندىشە ۋە ئۇمىد بىلەن ئاتلىغانىدى.

شەيخ بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ ھويلىسىغا كىردى. ئەتراپقا قارىدى. ئىچكەركى ھويلا تاشقىرىقى ھويلىدىنمۇ بەتتەر ئىدى. جىمجىت ھۇجرىلار، قۇرۇغان دەرەخلەر، سۇسىز كۆلچەك، ئەتراپ خازانلار بىلەن تولغانىدى...

ھەزرەت ئۆگزىسى ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن سۆيۈملۈك ئايۇانغا چىقىپ كونا بورىنىڭ ئۈستىگە يۇكۈندى، ئېڭىشىپ يەرنى سىيپىلىدى، مەدرىسىنىڭ تۆپرىقىنى كۆزىگە سۈرتتى، بىردەمدىن كېيىن ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ قېتىپ تۇرغان قۇتبىددىنغا قاراپ ئېغىز ئاچتى:

— بۇ دەرگاھتا بىز تەرىقەت ئىلمىنى ئۆگەنگەنسۇق. خوجا-مىز تۆتىمىزنىڭ بېشىنى سىلىغانىدى.

بابا ماچىن بىلەن قۇتبىددىن بۇ يەرنىڭ ئۇلۇغ مۇتەسەۋۋۇپ يۈسۈپ ھەمەدانىي ئىلىم بەرگەن مەدرىسە ئىكەنلىكىنى ئەمدى ھېس قىلىشتى.

سۇلايمانىڭ ئاۋازى يېقىملىق، ياڭراق ئىدى، ئۇ كۆزلىرىنى يۇمۇپ «ياسىن» نى ئوقۇدى.

دۇئادىن كېيىن ئۇچ مۇرىت بىر تەرەپتە قالدى. شەيخ ئادىتى بويىچە بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلماستىن، خىيال دېڭىزىغا غەرق بولۇپ ھوجرىلارنى ئايلىنىپ كەتتى.

شەيخنىڭ پۇتۇن ۋۇجۇدىنى، تەپەككۇرىنى ئوتتۇز يىللىق خا-تىرىلەر چۇلغۇۋالدى. ئۇ ئاستا ـ ئاستا مېڭىپ يەنىلا قەدىرلىك، ئەمما غېرىب ھوجرىلارنى تاپتى. ھوجرا قۇپقۇرۇق، ئىچى قاراڭغۇ ئىدى. شەيخ ئىشىكتە بىرەەم تۇرۇپ قالدى. بۇ ھوجرا بىر زامانلار ئاۋات ئىدى، ئۇنىڭدا قىيامەتلىك دوستلىرى ئابدۇللا بەرقىي، ھەسەن ئەنداقىي، ئابدۇخالىق غىجدۇۋانىي بىلەن بىر ئاننى تۆتكە بۆلۈپ يەيتتى، ھەرخىل ئىلىملەرنى بىرلىكتە ئۆگىنەتتى. شەيخ كۆزلىرىنى يۇمدى، ئالدىدا يۈسۈپ ھەمەدانىي گەۋدىلەندى. ئەنە ئۇ يەرگە قاراپ نەقىشلىك دەرۋازىدىن كىرىپ كەلمەكتە. ئۇزۇن قوڭۇر ساقىلى يېنىك يەلپۇنمەكتە، ئۇستىدە دائىملىق لىباسى — ئاددىي يۈڭ تون، پۇتىدا چورۇق، بېشىدا ناۋات رەڭ سەللە. شەيخنىڭ خىيالىدىن ئۇستازىنىڭ سۈپەتلىرى بىر ـ بىرلەپ ئۆ-تۈشكە باشلىدى. پىرى سۆزلىگەندە كۆلۈپ تۇرۇپ سۆزلەيتتى، مۇلايىم تەبىئەتلىك ئىدى. ئۇ تەببىي ئىلىمدىن چوڭقۇر خەۋەردار بولۇپ، بىمارلارغا دورا يېزىپ بېرىپ كۈن كەچۇرەتتى ... ئۆزىنىڭ سالاپىتىدىن نومۇس قىلغاندەك دائىم مۇكچىيىپ يۈرەتتى، تۇرۇپ ـ تۇرۇپ نېمىنىدۇر پىچىرلاپ قويىاتتى. ئۇنىڭ باش ئاغرىقى بار ئىدى، بازارغا بېرىشنى ياقتۇرمايتتى، شاھلار، ھاكىملار، بەگلەرنىڭ داستىخىنىغا بېرىشقا ئۆچ ئىدى، ئاز يەيت-

تى، ئاز سۆزلەيتتى، ئاخىرەتلىكىنى تىرىكلىكىدە ھازىرلاپ بولغا-
نىدى. ئوتتۇز ئالتە قېتىم پىيادە مەككىگە باردى. «قۇرئان كە-
رىم» نى مىڭ قېتىم خەتمە قىلدى، سەككىز مىڭ دىنسىزنى
مۇسۇلمان قىلدى...

يۈسۈپ ھەمەدانىي ئابدۇللا بەرقىينى، ھەسەن ئەنداقىينى،
ئابدۇلخالىق ۋە ئەھمەدنى پەرزەنتىم دەپ قارايتتى. زىكىر ۋاقتىدا
ئۇلارنى يېنىغا ئولتۇرغۇزۇۋېلىپ، ئۇزۇن بارماقلىرى بىلەن بە-
شىنى سىلاپ ئولتۇراتتى. شۇنىڭ بىلەن گويا ئۇلارغا كامالەت
تىلىگەندەك قىلاتتى. بىر كۆكلەم ۋاقتى ئىدى. بىر كۈنى ئۇ تۆت
خەلپىسىنى ئالدىغا چاقىردى. «بىز مىڭ توققۇز ئاي يەر يۈزىنى
چىڭداپ تۇرۇپتىمىز، — دېدى كۇلۇمسىرەپ، — مانا ئەمدى ئاللا
ئامانەتنى سوراپ تۇرۇپتۇ. خىزمىتىگە باراي، بىزدىن رازى بو-
لۇپ، شۇ ساقاللىق قېرىنىڭ مۇشكۇلى ئاسان بولسۇن دەپ تىلەڭ-
لار». ئۇستاز ۋەسىيىتىنى ئېيتتى: «ئابدۇللا يۈيسۇن، ئابدۇلخا-
لىق يۆلىسۇن، گۆرۈمنى ئەنداقي كۆلىسۇن، ئەھمەد مازىرىمدا
‹ۋەن ـ نازىئات› نى ئوقۇسۇن». خەلىپىلەر ئۇستازىنىڭ ۋەسىيە-
تىنى ئادا قىلىشقا تەييار تۇرۇشتى. ئەمما، پىرىنىڭ ئۆمرى
ئۇزۇن ئىكەن. ئۆلۈمنى بوينىغا ئالغانلىقى ئۈچۈن بولسا كېرەك،
ئاللا ئۇنىڭغا مەرھەمەت قىلدى. بەنە سەككىز يىل ياشاپ مەرۋىدە،
تۇغۇلغان يېرىگە يېقىن يەردە ئاللانىڭ رەھمىتىگە باردى.

شەيخ خۇددى ئوتتۇز ئۈچ يىل ئىلگىرىكىدەك پىچىرلاپ
«ۋەن ـ نازىئات» سۈرىسىنى تىلاۋەت قىلدى. گېلى بوغۇلدى،
كۆكسى ئېچىشتى. دەل شۇ پەيتتە مۆجىزە يۈز بەردى، تار،
قاراڭغۇ ھۇجرىدىن ئاق لىباس كىيگەن پىرى كاملىنىڭ سىيماسى
كۆرۈندى. ئۇستاز ئادەتتىكىدەك سىرلىق كۇلۇمسىرەپ تۇراتتى.
شەيخ تىلاۋەتنى تۇگىتىشى بىلەن يۈسۈپ ھەمەدانىينىڭ سىيماسى
قاراڭغۇلۇق ئىچىگە سىڭىپ كەتتى...

ئۇستازنىڭ ئەرۋاھى بىلەن دىدارلىشىش شەيخنىڭ كۆڭلىگە
يورۇقلۇق بېغىشلىدى. «پىرىم خىزمەتلىرىمدىن رازىمىكىن دېگەن

ئەندىشىدە ئىدىم، شۇكرىكىم، رازى بولۇپتۇ» دەپ ئويلىدى شەيخ ئىچىدە.

شەيخ ھەمراھلىرىنىڭ يېنىغا قايتتى. تۆتەيلەن خارابىگە ئايلىنىپ قالغان مەدرىسىگە ئاخىرقى قېتىم كۆز تاشلاپ تاشقىرىغا چىقتى. شەيخ ھامان خىيال ئىلكىدە ئىدى، بۇنى ھېس قىلغان سۇلايمان بىلەن قۇتبىددىن ھەزرەتنىڭ ئىزىدىن ئاستا كېلىۋاتاتتى. بابا ماچىنىڭ تىلى تېز بولغاچقا شەيخكە ياندىشىپ سورىدى:

— شەيخىم، پىرى كامىلىڭىز يۈسۈپ ھەمەدانىي جانابلىرى ئەھلى ئايالىدىن ژاز كېچىپ، كەمىنىگە ئوخشاش يالغۇز ئۆتكەنىكەن ـ دە؟

— يەتمىش بەش يېشىغا قەدەر دۇنيادىن تاۋ ئۆتكەندى، كېيىن ئۆي ـ روزغار يۈكىنى بوينىغا ئالدى.

— قەبرىغاندا بىر مەھرەم كېرەك بولغانىكەن ـ دە؟

شەيخ بابا ماچىنىغا قارىمىدى، خۇددى ئۆزىگە ئۆزى گەپ قىلىۋاتقاندەك ئويچان ھالدا دېدى:

— ھەربىر مۆمىن مۇسۇلمانغا بىر مەھرەم كېرەك. مەيلى ئۇ ياش بولسۇن، قېرى بولسۇن. بۇ ھەق مۇستاپانىڭ سۇننىتى.

ھەزرەتنىڭ گېپىنى سۇلايمانغا ياقتى، لېكىن قۇتبىددىنغا ياقمىدى. سۇلايمانىڭ يېشى قىرىقتىن ئاشتى، ئۇ ھەزرەتنىڭ يېنىدىن بىر قەدەممۇ ئايرىلماي، ئىسسىق ـ سوغۇقنى بىرگە كۆرۈپ يۈرۈپتۇ. قۇرئان تىلاۋىتى، سوپىلىق تەرىقىتى ئۇنىڭغا بەيتۇل ھەرەمدەك مۇقەددەس. بىراق، ئۇزۇن كېچىلەردە ئۇنىڭ خىيالى قاچىدۇ، جىگىرى خۇن بولىدۇ... يىگىتلىك گۈلشىنى خازان بولۇپ، قېرىلىق سەھراسىغا يۈزلىنىۋاتقان ۋۇجۇدى مۇلايىم، مەسۇمە ۋە ئىمانلىق بىر مەھرەمنى خالايدۇ. ناۋاتتەك تىلى تاتلىق، قارىغاچ بالىسىدەك ۋىجىرلايدىغان بالىلارنىڭ بېشىنى سىلىغۇسى كېلىدۇ، گۆدەكنىڭ ھىدىنى سېغىنىدۇ. ئۆزىنىڭ بالىسى بولسا، بالام دېسە، ئەركىلەتسە، سۆيسە...

سۇلايماننىڭ دەردى يەنە قوزغالدى. ئەمما، ھەزرەتنىڭ ئۇتراز

يولىدىكى تەنە ئارىلاش ۋەدىسىنى ئەسلەپ توۋا قىلدى. مەككەمۇ-كەررەمدىن ئامان - ئىسەن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئاندىن ئويلىغانلىرىنى شەيخكە ئېيتىشنى نىيەت قىلدى.

قۇتبىددىن ئاللىقاچان دۇنيادىن تاق ئۆتۈشكە قەسەم قىلغاندى. ئۇ: «ھەق يولىنى ئارزۇ قىلىپتىمەن، سوپىيانە تۇرمۇشنى تاللاپ، تەرىقەت دېگىزىغا كىرىپتىمەن يا چۆكۈپ كېتىمەن، يا بۇ دېگىزدا ئۈزۈپ ھۆسنى مۇتلەقكە يەتكەيمەن» دېگەن قارارغا كەلگەنىدى.

شەيخ بۇ ئىككى مۇرىتنىڭ پىكرىنى ئاللىقاچان بىلگەنىدى. شۇڭا، ئۇلارغا ئۇستازى يۈسۈپ ھەمەدانىينىڭ ھاياتىدىن بىر ئىبرەتلىك ۋەقەنى ئېيتىپ بەردى:

— ھەزرەتنىڭ بىرىنچى خەلپىسى ھەسەن ئەنداقىي بۇخارانىڭ ئەنداق كەنتىدىن ئىدى، ئۆيى - جايى، پەرزەنتلىرى بار ئىدى. بىر كۈنى ئۇ مەن ئەمدى ئەھلى ئايالىمنى ئەسلا كۆرمەيمەن، دېدى، سەۋەبىنى ئېيتمىدى. بۇ گەپتىن پىرىمىز خەۋەر تاپتى. ھۆجرىمىزغا كىرىپ ھەسەننى تىزلاندۇرۇپ ئولتۇرغۇزۇپ نەسىھەت قىلدى: «شەرىئەت ۋە ئەقىل يۈزىسىدىن قارىغاندا سىز پەرزەنتلىرىڭىزگىمۇ، رەپىقىڭىزگىمۇ يېقىن بولۇشىڭىز كېرەك» دېدى. ئەنداقىينىڭ مىجەزى چۈس ئىدى. «نېمە بولغانلىقىنى بىر ئۆزۈم بىلىمەن، بىر ئاللا بىلىدۇ. مەن سوپىلىق خىرقىسىنى كىيدىم، ئەھلى ئايالدىن ۋاز كەچتىم، ئۆزگە ۋەجىم يوق» دېدى. پىرىمىز بۇ سۆزدىن ئازار چەكتى. شۇ كۈنى غايىبتىن «ئەي يۈسۈپ، بىز ساڭا ئەقىل كۆزى بىلەن كۆرۈشنى نېسىپ قىلدۇق، ھەسەن ئەنداقىيغا بولسا ھەم ئەقىل كۆزى، ھەم قەلب كۆزىنى بەردۇق» دېگەن ئاۋاز كەپتۇ. نەتىجىدە پىرىمىز ھۆجرىمىزغا كېلىپ ھەسەندىن ئۆزرە سورىدى. ئەنداقىي يىغلاپ تۇرۇپ پىرىنىڭ قولىنى سۆيدى. بۇ قىسسىدىن خۇلاسىنى ئۆزۈڭلار چىقىرىۋېلىڭلار.

ھەسەن ئەنداقىيغا مۇناسىۋەتلىك بۇ ۋەقە ئوچ مۇرىتقا ئوچ

خىل تەسىر قىلدى: قۇتبىددىن قەتئىي ئۆز پىكرىدە قالدى، سۇلايمان يۈسۈپ ھەمەدانىينى قۇۋۇەتلىدى، بابا ماچىنغا بولسا ئىككى دۇنيا بىر قەدەم ئىدى، ئۇنىڭ ۋۇجۇدى مەھرەم ئىشقىدا ئەمەس، زىكرى ئاللا ۋە يولنىڭ تاناۋىنى تارتىپ، ئۇچۇپ - قونۇپ يۈرۈش شەۋقى بىلەن ئۆرتىنەتتى.

— بابا قۇل، سىز دەرھال خانىقاغا بېرىڭ، — دېدى شەيخ، بابا ماچىننىڭ ئاستا مېڭىپ قىينىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، — خان ھەزرەتلىرى تەشرىپ بۇيرۇماقچىدى. ساقلاپ قالمىسۇن.

بابا ماچىن تۆت ئاتلاپلا يولنىڭ بۇرۇلۇشىدا غايىب بولدى. شەيخ ھەمراھلىرى بىلەن چوڭ كوچىغا چىققاندا بابا ماچىن ئاللىقاچان خانىقانىڭ دەرۋازىسىغا يېتىپ بارغانىدى.

قۇربەت خانىقاسىنىڭ ئىچى - تېشىدا ئادەم كۆپ ئىدى، سەرۋازلاردىن گادايلارغىچە، شەيخۇلرەئىستىن رەمچىگىچە، تىجارەتچىلەردىن ئەرزدارغىچە يىغىلغانىدى. ھەممىسى ئىنتىزار. بىراۋ ئۆز دەردىنى ئېيتىپ نىجات سورىغىلى سۇلتان مەھمۇدخاننىڭ كۈتسە، بىراۋ شەيخۇل ماشايىخ خوجا ئەھمەد يەسىۋىينىڭ دىدارىغا مۇشتاق ئىدى.

18. نەققاشنىڭ سەۋەنلىكى

ئادەملەرنىڭ يامىنى ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ئۆلىمالارنىڭ يامىنىدۇر.

— ھەدىس

ھەركىمكى يامان بولسا، جازا تاپقۇسىدۇر.

— مىرزا بابىر

سۇلتان مەھمۇد خانىقا ئالدىدا ئاتتىن چۈشتى، ئەركانى دىن ۋە ئەمەلدارلىرى بىلەن ھويلىغا كىردى، ئەتراپقا سەپسېلىپ قارىدى. ئۇ: «شەيخ ئىستىقبالىمغا چىقار» دەپ ئويلىغانىدى. ئەمما، ھەزرەت كۆرۈنمىدى. سۇلتاننى سەمەرقەنتنىڭ شەيخۇلئىسلامى، شەھەر ھاكىمى، مۇدەررىسلەر، شەيخ بىلەن مەككە زىيارىتىگە كېتىۋاتقان كىشىلەر، پۇقرالار كۈتۈپ تۇراتتى. مەھمۇدخان يورغىلاپ يول باشلاۋاتقان شەھەر ھاكىمىنىڭ كەينىدىن تۆردىكى خاس خانىغا قاراپ ماڭدى. سۇلتاننىڭ شەرىپىگە خانىقادىكى بىردىنبىر مەجلىسخانا مەخسۇس سەرەمجانلاشتۇرۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭغا قىرىق — ئەللىك چاغلىق ئادەم سىغاتتى.

مەجلىسخانا ئىشىكىدە سۇلتان كەينىگە ئۆرۈلدى، «نامە!» دەپ خاس مۇلازىمغا قاراپ قولىنى سوزدى. مۇلازىم ئالدىراپ قوينىغا قول سېلىپ، بىر پارچە خەتنى ئېلىپ ئەدەپ بىلەن ئۇزاتتى. مەھمۇدخان ئۇنى ئىچ يانچۇقىغا سېلىپ بوسۇغىدىن ئاتلىدى.

دى. مەجلىسخانا خېلىلا يورۇق بولۇپ، بۇرجەك - بۇرجەكتە يوغان - يوغان شامىلار پارىلداپ يېنىپ تۇراتتى، ئىچكىرىدە ئۇچ - تۆت بوۋاي ئولتۇراتتى.

سۇلتاننىڭ سەللىسىگە قوندۇرۇلغان باش بارماقتەك ياقۇتنى كۆرۈپ شەيخ ئاستا قوزغالدى - دە، خانىنىڭ ئالدىغا قاراپ ماڭدى، سۇلتان قەدىمىنى تېزلەتتى، ئۇلار مەجلىسخانىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر - بىرىگە يۇزلەندى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، پىرىم! — دېدى سۇلتان شەيخنىڭ بۇغداي ئۆڭ، سەپەر شامىلىدا قارايغان چېھرىگە قاراپ. ھەزرەت تۇنجى بولۇپ قول ئۇزاتتى، يۇزىدە مۇلايىم بىر ئىپادە جىلۋە قىلدى.

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ۋەرەھمىتۇللاھى ۋەبەرەكاتۇ.

سۇلتان ئېڭىشىپ شەيخنىڭ قوللىرىنى سۆيدى.

— مېڭ مەرتە شۇكرىكىم، ئاللاتائالا دىدارىڭىزنى نېسىپ قىلدى. قەدەملىرىڭىزگە ھەسسانات، پىرىم.

ئۇلار تۆرگە ئۆتتى. شەيخ سۇلتاننى ئوڭ تەرىپىگە تەكلىپ قىلدى. ئۇلاردىن كېيىن باشقىلار ئۆز مەرتىۋىسى بويىچە ئورۇن ئالدى. ئەشرەپخان قازى يۇقىرىراقتا تۇرغانىدى، ئەزىز مېھمانلارغا مۇلازىمەت قىلىمەن دەپ ئۆزى پەگاھقا يېقىنلاشتى.

شەيخ دۇئاغا قول ئاچتى.

— ئامىن! پەرۋەردىگارى ئالەم ئۆمرىڭىزنى ئۇزۇن قىلسۇن، قول ئاستىڭىزدىكى غېرىب - غۇرۇالارنىڭ دۇئاسىدىن بىنېسىپ قىلمىسۇن، سەمەرقەنت ئەزىمدە شۆھىتىلەرنىڭ قېنى تۆكۈلمەسۇن، دىنىي ئىسلام يولىدا بىر نۆۋەت ئەرزىيەت چەكسىڭىز، ئاللادىن مېڭ قەتلە شاپائەت ياغقاي، قۇتلۇق مەنزىلىڭىز ئاۋات بولۇپ، ئۇنى ئۆزىنىڭ ئىگىلىرىگە بۇيرۇسۇن، ئاللاھۇئەكبەر!

ئەشرەپخان قازى ئالىقانلىرىنى يۇزىگە سۈركىدىيۇ، شەيخ بەدىلەن سۇلتاننىڭ ئۆزئارا مەرھەمەت كۆرسىتىشكەنلىكلىرىنى كۆرۈپ ئىچىدە كۈلدى: «ھازىرچە بىر - بىرىڭلارنى يالاپ تۇرۇڭلار،

نامه ئاشكارا بولسا قالغىنىنى ئاندىن كۆرىمىز» . قازىكالان ئاخشام مەۋلۇتقارىينى تاپتۇرغان، ئۇنىڭ «ناملىنى خان ھەزرەتلىرىنىڭ ئۆز قولىغا تاپشۇرىدۇم» دېگەن قەسىمىنى ئاڭلاپ ئارام تاپقانىدى.

ئاددىي بۆز داستىخانغا مۇلازىملار چىنە ـ ئىدىشلاردا شەربەت، تاتلىق تائاملارنى كەلتۈرۈشكە باشلىدى. شەيخ قىتانلار بىلەن بولغان جەڭدە سەمەرقەنت ئەھلىنىڭ بېشىغا چۈشكەن كۈلپەتلەرنى ئەسلىتىپ، سۈلتاندىن كۆڭۈل سورىدى:

— سەھەردە ئىمام بۇخارىي ھەزرەتلىرىنىڭ مەقبەرىسىنى زىيارەت قىلىشقا مۇيەسسەر بولدۇق. يول ئۈستىدە ئاشۇ بىگۈناھ شېھىتلەرنىڭ بېشىغا دۈگا قىلىش نېسىپتىمىز بار ئىدى. ئىمان تارتىدۇ، لېكىن ئاياغ ماڭمايدۇ. بارساق گويا، «بىزنىڭ تەقدىرىمىز قانداق ئىدى؟» دەپ ئوتتۇزمىڭ شېھىت كېپەنلىرىنى سۆرەپ چىقىپ كېلىدىغاندەك. شۇڭا، يولىمىزغا قايىتتۇق. ۋاھ-رىخ!

شەيخنىڭ گېپىي سۈلتاننىڭ جېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى. شۇ بىر ئېغىز «ۋاھ-رىخ» دېگەن سۆز سۈلتاننىڭ يارىسىنى تاتلىغاندەك بولدى. شۇ قېتىمقى ئۇرۇشنى ئاڭلىسا سۈلتاننىڭ يەتمىش ئىككى بوغۇمىغا ئاغرىق كىرىۋالىدۇ، كېچىسى ئۇيقۇسى قاچىدۇ، كۈندۈزى غەم باسىدۇ. ئاشۇ قىرغىن، شەرمەندىلەرچە مەغلۇبىيەت، خورلۇقلار سۈلتاننىڭ كۆز ئالدىدىن ئۆتكەندەك بولدى.

بۇنىڭدىن بەش يىلچە بۇرۇن قۇلان، مەركى ئەتراپلىرىدا، سەيھۇن بويلىرىدا ياشىغۇچى قارلۇقلار مەھمۇدخانغا قارشى ئىسيان كۆتۈردى. مەھمۇدخان ئۇلارنىڭ ئىسيانىنى ئاياۋسىز باستۇردى. ئەمما، قارلۇقلار تىنچىمىدى. خۇپيانە ھالدا يارەم سوراپ خانزادە شاھى ئالائىددىن ئاتسىزغا ئادەم ئەۋەتتى. ئالائىددىن ئاتسىز ۋەدە بەردى، سۈلتان سەنجەرنىڭ تۇزلۇقىغا تۆكۈرۈپ، ئاربغا قىتانلارنىڭ خانى گورخاننى سالدى. لەنتى گورخان ئۆزىگە تەڭ بولالمىغان ئەھۋالدا، ئۆزىگىگە بوي بولمىغان دەپ، مەھمۇدخانىنىڭ تاغىسى ھەم يېزىسى سەنجەرگە مەكتۇپ يوللىدى.

«سەن كاپىرنىڭ بىز مۇسىلمان بىلەن نېمە ئىشىڭ بار؟ —

دېدى جاۋاب خېتىده سەنجەر، — ئېلىڭ باشقا، دىنىڭ باشقا، ئۆز ئۆكۈزۈڭنى ھەيدەپ يۈرىۋەر، ماڭا ھەمدەم بولماقنى خالىساڭ مۇسۇلمان بول، ئاندىن كېيىن سەن بىلەن مۇڑەسسە قىلغايمەن. تەكلىپىمگە كۆنمىسەڭ قىلىچىمنىڭ تەمىنى تېتىپ كۆرگەيسەن!» گورخان، ئالائىددىن ئاتسىزنىڭ ھەربىي ياردىمىگە، قارلۇقلارنىڭ مەدەتلىرىگە تايانىدىمۇ سەمەرقەنتكە قاراپ باستۇرۇپ كىرىشكە باشلىدى. ھېلىمۇ مەھمۇدخانىنىڭ يادىدا، سۈنبۈلە ئېيى ئۆتۈپ مىزان ئېيى كىرگەنىدى. خوجەنت بىلەن سەمەرقەنت ئارىسىدا قاتاۋان دەشتىدە ئىككى تەرەپنىڭ لەشكەرلىرى توقۇنۇشتى. گورخاننىڭ لەشكەرلىرى كۆپ بولىسىمۇ، مەھمۇدخاندىن نارازى خەلق كۆپ ئىدى. سەنجەر ئەۋەتكەن ياردەمچىلەر بىلەن قوشۇلۇپ، مەھمۇدخاننىڭ لەشكەرلىرىمۇ يۈز مىڭغا يېتەتتى. ئۇرۇش ئۇرۇش بولۇپ بۇنداق دەھشەتلىك ئۇرۇش بولغان ئەمەس. تىرىكتىن ئۆلۈك، ئۆلۈكتىن تىرىك كۆپىيىپ كەتتى. ئىچىڭدىكى ياۋ يامان دېگەن گەپ راست ئىكەن. قارلۇقلار ۋەھشىي ھايۋاندەك قۇتراپ جەڭ قىلدى. ئۇلار قورال ـ ياراغلىرى قالمىسا قوللىرى، چىشلىرى، پۇتلىرىنى ئىشقا سالاتتى، جان تەسلىم قىلىۋېتىپمۇ ئاتلارنى ئارغامچا بىلەن چىرماپ يىقىتاتتى. ئۆلگەنلەرنىڭ قورسىقىنى يېرىپ قۇزغۇنلارغا تاشلاپ كېتىشەتتى.

شۇ قېتىملىق جەڭدە سۇلتان سەنجەرنىڭ لەشكەرلىرى قىرىق يىلدىن بېرى تۇنجى قېتىم مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىدى. ئەگەر قاچمىغان بولسا سۇلتان مەھمۇدخانمۇ ئەسىرگە چۈشۈپ ئۆلۈشى مۇقەررەر ئىدى. ھېلىمۇ شۇكرىكىم ئەمىر ئەبۇل پازىل بار ئىكەن. ئۇ شاھنىڭ خاس چېدىرىغا كىرىپ گويا سۇلتان سەنجەردەك ئولتۇردى. ئۆزىنى گورخاننىڭ قولىغا تاپشۇرۇپ بۇيۇك ئەمىرنىڭ جېنىنى ساقلاپ قالدى.

مەھمۇدخان ئەسىرلىك ئازابىنى تارتقان ھەدىسى، سۇلتان سەنجەرنىڭ خوتۇنى تۈركان خاتۇننى ئەسلىدى. ئۇ گورخاننىڭ شەرتىنى ئادا قىلىپ ھەدىسىنى بەش يۈز مىڭ دىنار بەدىلىگە

قايتـۇرۇۋالـدى. ئەمـما، نۇرغۇنلىغان ئەمىرلىرى، باھادىرلىرى شېھىت كەتتى. ھازىر ئاشۇ جەڭ مەيدانى چوڭ بىر قەبرىستان. كىشىلەر مەيلى مۇسۇلمان، مەيلى كاپىر بولسۇن ئۇلارنى دەپنە قىلىپ، ئۈستىگە تاش دۆۋىلەپ بىر تۆپىلىك بەرپا قىلغان. نېمىشقىدۇر ئاۋام خەلق بۇ مازارنى «كاپىرىستان» دېيىشىدۇ، ئۇ يەرنىڭ يېنىدىن ئۆتكەن كىشىلەر يۈرەكلىرىنى تۇتۇپ ئۆتىدۇ. دۇئاغا ئېچىلغان قوللار تىترەيدۇ...

بىرنەچچە دەقىقە مەجلىسخانىنى سۈكۈنات قاپلىدى. گويا ھەممەيلەن بېشىنى سىلىپ ئاشۇ شېھىتلەرنىڭ روھىنى يادىغا ئالغاندەك ئىدى.

نىھايەت سۇلتان مەھمۇدخان داستىخاندىن باش كۆتۈردى.

— مۇسىبەتتە قالدۇق، پىرىم، — دېدى ئۇزۇن ئۇھ تارتىپ، — گۇناھ ھەممىدىن ئۆتتى، ئەگەر ئۆز يۇرتىغا تويماي، ئۆزگە ئەلگە كۆز ئالايتقان گورخان بولمىغاندا...

— يەرنىڭ ئاستىغا كۆمۈلگەن مەرھۇملار بىلەن يەرنىڭ ئۈستىدە پەرياد ئۇرۇپ قالغان يېتىم ـ يېسىرلاردا نېمە گۇناھ، — دېدى شەيخ كەسكىن ئاۋازدا، — گۇناھ ئالدى بىلەن سىزدە جانابەگ مەھمۇدخان، ئاندىن قالسا ئۇلۇغ ئەمىردە. سىز قارلۇق لارنىڭ داد ـ پەريادىغا قۇلاق سالغان بولسىڭىز، ئۇلار يارەم سوراپ قىتانلارنىڭ ئالدىغا بارماس ئىدى. بۇ نېمە شۇملۇقكى، پەرزەنت ئۆز ئاتىسىدىن مېھىر تىلىسە، لېكىن شەپقەت تاپالماي ياتقىنىڭ ئايىغىغا باش ئۇرۇپ بارسا؟! ئەقىل بىلەن بىر تەرەپ قىلغىلى بولىدىغان ئىشنى زورلۇق بىلەن بىر تەرەپ قىلىش سىزگە يارىمايتتى. سىز مىسالى بىر تېۋىپ، پۇقرالىرىڭىز بىمار. ئول پۇقرالار دەردىم بار دەپ كەلسە سىز بولسىڭىز ئاۋازىڭنى چىقارما ناتىۋان، دەپ بىمار كىشىنىڭ ئۈستىگە چېرىك تارتىپسىز. مەردلىك مەردلەرنىڭ ئىشى، خاتانى بويۇنغا ئېلىپ توۋا قىلىش لازىمدۇر. خوش، ئەمدى ئۇلۇغ ئەمىر سۇلتان سەنجەر جانابلىرىنىڭ قىلغانلىرىنى ئويلاپ كۆرۈڭ. سىر ئەمەسكى، مانا شۇ ئەزىم

خانىقادەك خىرمانغا ئوت قويۇش ئۈچۈن مىسراكتەك بىر تال تارىشا كۆپايە قىلۇر. سۇلتاننىڭ بىر ئېغىز تەكەببۇر سۆزى مەسالى گۈگۈت بولۇپ ئۇرۇش ئوتىنى ياقتى. بىزنىڭ سۆزىمىز غەلەت بولغان بولسا ئېيتىڭ، خان ھەزرەتلىرى...

مەھمۇدخان سۇلتان سەنجەرنىڭ يېنىنى ئالدى:

— تاغىمىز گورخان «سەن بىزنىڭ روزغارىمىزغا بۇرنۇڭنى تىقما» دېگەن مەزمۇندا نامە ئەۋەتتى. ئەمما، گورخان بىلەن ئاۋۇ بىتەۋپىق خارەزملىك ئالائىددىن ئاتسىز خىيانەت قىلدى...

— نامەنىڭ قۇيرۇقى خۇرجۇندا قالدى، — دېدى شەيخ ئىسمىھزا بىلەن، — مۇبادا سىز بىلمىگەن بولسىڭىز، بىز ئېيتىپ بېرەيلى. سۇلتان سەنجەر گورخانغا «مۇسۇلمان بول، بولمىسا مەندىن شەپقەت تىلىمە!» دېگەن مەزمۇندا شەرت قويدى. سۇلتانىنىڭ خاتاسى شۇ. «ئۆزۈڭنى ئەر بىلسەڭ، ئۆزگىنى شىر بىل» دېگەن ماقال بار. كالامىشېرىپتە، دىندا زورلاش يوقتۇر، جاھىل ۋە بىتەقۋا كىشىلەرنى ئىمانغا كەلتۈرمەكچى بولساڭ، مۇلايىم سۆز ۋە ئەقىل ـ ئىدراك بىرلە تەرغىب قىل، دېيىلگەن. ئۆز دىنى، ئۆز مەزھىبىدە مۇستەھكەم بىر بەندىنى قىلىچىنىڭ كۈچىگە تايىنىپ ھەق يولىغا مەجبۇرىي كىرگۈزۈش يوللۇقمۇ؟ بۇ ئالەمنىڭ بالاسى تەرسا، جوھوت، نەسرانى، بۈتپەرەس دەپ ئىرق ئايرىشتا، دىن ۋە مىللەت ئايرىشتا. رەسۇلىللا ئۈممەتلىرىم بىر كۈنى تەڭرىنىڭ بالاسىغا يولۇققاي، دەپ ۋەسىيەت قىلغان. «نېمە بالا؟» دەپ سورالغاندا، ھەق مۇستاپا: «بۇ — كىبىر، ھەۋەس، تەكەببۇرلۇق، ئادەملەر ئارىسىدىكى رىقابەت، مال ـ دۇنيا تالىشىش، نىزا ۋە ھەسەتتۇر. بۇ ئىللەتلەر سەۋەبىدىن ئاۋۇال خالايىقنىڭ خاراكتېرى بۇزۇلغاي، ئاندىن كېيىن دۇنيادا جېدەل ـ ماجىرا باشلانغۇسى» دەپ جاۋاب بەرگەنلەر. سۇلتان سەنجەر ئۇلۇغ زاتتۇر، ئەمما ئۇ زات تەكەببۇرلۇقى ۋەجىدىن ئاللانىڭ غەزىپىگە دۇچار بولدى. شۇبھىسىز كەتكەن بىگۇناھلارنىڭ ئەرۋاھى سۇلتان جانابلىرىنى ئۇ دۇنيا ـ بۇ دۇنيا بىئارام قىلىپ تۇرىدىغانلىقلىرى شۇبھىسىزدۇر.

ئىمانى سالامەت كىشى ئۆز قىلمىشىغا پۇشايمان قىلۇر. ئۇمىد شۇلكىم، سۇلتان سەنجەرنىڭ دىيانىتىگە تېخى دەز كەتمىگەندەك قىلىدۇ.

ئوقنىڭ قۇدرىتى يالغۇز كامانىنىڭ زەربىسىگىلا ئەمەس، ئوق ئاتقۇچىغىمۇ باغلىق بولىدۇ. خۇددى شۇنىڭدەك ماختاش ياكى ئالقىش كىمنىڭ لەۋزىدىن ئېيتىلغىنىغا قاراپ قوبۇل قىلىنىدۇ. شەيخنىڭ ئاۋۋال سۇلتانلارنى مالامەتكە كۆمۈپ، ئاخىرىدا سۇلتان سەنجەرنىڭ شەننى ئۇنچىۋالا يەرگە ئۇرمىغانلىقى ۋەزىيەتنى بىرئاز يۇمشاتتى. شەيخنىڭ تەنىسىدىن مەھمۇدخانىنىڭ زەردىسى قاينىدى. ئۇ بىر - ئىككى قېتىم قولىنى باغرىغا باستى، ئىچىنى كۆيدۈرۈپ تۇرغان ئاشۇ خەتنى ئېلىپ ھەزرەتنىڭ ئالدىغا قويماقچى، «پىرىم، بىز سىزگە قول بېرىپ مۇرىت بولدۇق، سىز بولسىڭىز رەقىبىڭىز بېشىنى سىلاپ ئۇنىڭغا مۇنداق مەكتۇپلارنى يوللاپسىز، شۇمۇ ئىنساپتىنمۇ؟» دەپ ئۆزىنىڭ مىننەتلىرىنى تۆكمەكچىدى. ئەمما، شەيخنىڭ دەشنامىلىرىنىڭ ئاخىرىدا تاغىسىنىڭ پايدىسىغا ئۆرۈلگەنلىكىنى كۆرۈپ، خىيالىدىن ياندى. شەيخ كۆز قىرى بىلەن سۇلتاننىڭ قوينىدا بىرنېمە بارلىقىنى ئاللىقاچان بايقىغانىدى:

— ئامانىتىڭىزنى تاپشۇرۇپ، دەۋايىڭىزنى قىلىڭ، خان جانابلىرى، دەرد ئىچىڭىزدە قالمىسۇن. سىزمۇ بىزمۇ كۆڭۈلنى تازىلىۋالايلى.

سۇلتان جامائەتكە قارىدى. ئۇ شەيخ بىلەن ئايرىم سۆھبەتلىشىشنى ئىستەيتتى.

— بۇ جامائەتتىن نېمىنى يوشۇرىسىز، سۇلتان؟ يېرىمى سىزدىن، يېرىمى بىزدىن. خۇدادىن يوشۇرمىغان نەرسىنى بەندىدىن قىزغانماق مۇناسىپ ئەمەستۇر.

سۇلتان ئەتراپتىكىلەرگە خۇشياقمىغاندەك نەزەر سالدى - دە، قوينىدىن خەتنى ئېلىپ ھەزرەتنىڭ ئالدىغا قويدى.

— بۇ مەكتۇپنى ئالغاندىن بېرى ئارامدىنمۇ، راھەتتىنمۇ

مەھرۇم قالدىم. چۈنكى، سىز پىرىم دەپ قول بەرگەن ئەۋلىيا-سىز، نېمىشقا بىزدەك سادىق مۇرىتلىرىغا بەتنام چاپلاشنى راۋا كۆرگەندۇر، گۇناھىمىز نېمىدۇر؟ ئىخلاسمەنمۇ ياكى يالغۇز پەرزەنتىمىزنى خىزمىتىگە تاشلاپ بەرگىنىمىزمۇ دەپ گۇمان ۋە ئىزتىراپ ئىچىدە ئۆرتەنمەكتىمەن...

سۇلتاننىڭ گېپى ئەشرەپخان قازىغا تېگىپ كەتتى. ئەشرەپ-خان قازى ئىچىدە «ئاۋۋال سەن ئارامىڭنى يوقاتقان بولساڭ، خەت ئوقۇلغاندىن كېيىن، پىرىڭ راھىتىدىن ئايرىلغاي. خوپ بولدى» دەپ ئويلىدى.

— قېنى ئوقۇپ كۆرەيلى، سىزنى بۇقەدەر ئەرزىيەتكە سالغان ئول نېمە خەتتۇر، — دېدى شەيخ ۋە خەتنى سۇلايمانغا ئۇزاتتى، — قازىكالانغا بېرىڭ، ئۇنىڭ قىرائىتى ياخشى.

ئەشرەپخان قازى بۇنى كۈتمىگەندى، شۇڭا تەمتىرەپ قالدى.

— شەيخىم، بىزنىڭ كۆزىمىز ئاجىزراق، شۇڭا...

— سىزنىڭ كۆزىڭىز ئاجىز بولغان بىلەن زېھنىڭىز ئۆتكۈر، — دېدى شەيخ قاپقىنى سېلىپ، — غەلەت يەرلىرىنى تۇزىتىپ ئوقۇيالايسىز، ئوقۇڭ!

شەيخنىڭ گېپىنىڭ تېگىدىكى مەنىنى ئابا ماچىن بىلەن سۇلايمانلاردىن باشقىلار چۈشەنمىدى.

قازىكالان تەڭقىسلىقتا قالدى، خەت ئۇنىڭ قولىغا يەتكەندى، دۇمچىيىپ ئوقۇشقا كىرىشتى. خەتنى ھەجىلەپ ئوقۇپ بولۇپلا، باشقىلاردىن بۇرۇن خىتاب قىلدى:

— بوھتان، بوھتان بۇ. شەيخىمىزنىڭ ئۇلۇغ مەرتىۋىسىنى كۆرەلمەيدىغانلار پۈتكەن بۇنى! ئاشۇ خەتنى ئەكەلگەن مەلئۇننى دەرھال تاپماق لازىمدۇر!

— مەكتۇپنى بۇياققا بېرىڭ! — دېدى شەيخ زەردە بىلەن. قازىكالان مەكتۇپنى ھەزرەتكە بەردى. ھەزرەت مەكتۇپنى داستە-خانغا قويۇپ ئازراق كۆز تاشلىدى ـ دە، غەمكىن كۈلۈمسىرىدى.

— بۇل مەكتۇپتا پېقىرنىڭ سۆزلىرى بار. ئەمما، يازما

بىزنىڭكى ئەمەس. مۇھۇرمۇ نۇسخا ئېلىنغان، چولتا ئۈستىغا ياستىپتۇ.

سۇلتان مەھمۇدخان ئاپئاق شايى قەغەزگە بېسىلغان چوڭ مۇھۇرگە تىكىلدى. سۇلايمان خەتكە بوي سوزدى، سەمەرقەنت ئۆلىمالىرى بىر - بىرىگە مەنسىلىك قاراشتى. ئەشرەپخان قازى تېپىرلاپ، رەڭگى ئۆڭۈپ تۇرۇپ شەيخكە، تۇرۇپ سۇلتانغا ئالاق - جالاق قاراشقا باشلىدى. بابا ماچىن ئەشرەپخان قازىنىڭ دۇپدۇگىلىك يۈزلىرىگە كۆز ئۇزمەي قاراپ قالدى.

سۇلتان كۈپكۈندۈزدە، ئەل ئارىسىدا بىرەر بىگۇناھ كىشىگە تۆھمەت قىلىپ قويغان تۆھمەتچىدەك قىزاردى، چۆچۈپرەك ئېغىز ئاچتى:

— پىرىم، بۇ مۇھۇر ئۆزلىرىنىڭكى بولسا كېرەك يا ھەزرىتى سۇلتان خاجە ئەھمەد يەسسەۋىينىڭ باشقا مۇھۇرلىرىمۇ بارمۇ؟

شەيخ سۇلتان مەھمۇدقا تەنىلىك قاردى.

— سىزنىڭ تونىڭىزنى كىيىپ، بېشىغا جىغا قىستۇرۇپ، بېلىگە تىللا كەمەر باغلاپ، كۈمۈش شەمشەر ئاسقان كىشى سىزگە ئوخشىشى مۇمكىنمۇ؟ ئوخشىشى مۇمكىن. ئەمما، ئۇ ئىمانسىز ئەسلا سۇلتان مەھمۇدخان بولالماس. سۇلتان — سىز. مەنە باشقا، سۈرەت باشقىدۇر. ئەسلىي بىلەن نۇسخىنى پەرقلەندۈرۈش ئۈچۈن كۆپ ئەقىل كېرەك ئەمەس، ئازراقلا پاراسەت بولسا كۇپايە. قېنى مۇھۇردىكى پۈتۈكنى يەنە بىر ئوقۇپ كۆرۈڭچۇ.

سۇلتانۇل ئارىپىنىڭ خاس مۇھۇرىنى مەھمۇدخان ئىككى - ئۈچ قېتىم كۆرگەنىدى. ئۇ مۇھۇرنىڭ ئەتراپىدىكى پۈتۈكنى خاتا- سىز ئوقۇدى.

— بەللى! ئەمدى مۇھۇرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكىنى ئوقۇڭ.

يەسسەۋىينىڭ مۇھىرى يۇمىلاق شەكىللىك ئۈچ ھالقىدىن ئىبارەت بولۇپ، ئەڭ سىرتقى ھالقىغا ئايەتلەر پۈتۈلگەن، كىچىك ھالقىغا شەيخنىڭ ئۇنۋانى ئەسكەرتىلگەنىدى. ئوتتۇرىدىكى ھالقىدا بولسا خاجە ئەھمەد يەسسەۋىيدىن ئىلگىرى ئۆتكەن ئون ئۇ-

لۇغ زات — ئون ئەھمەدنىڭ ئىسمىشەرىپى كەلتۇرۇلگەنىدى. ئۇلار ئەھمەدى مۇرسەل سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسسەلەم (مۇھەممەد پەيغەمبەر)، شەيخ ئەھمەدى ھەنبەل، شەيخ ئەھمەد خەيرۇن — نەساج، شەيخ ئەھمەد ھەزرەۋىيە، شەيخ ئەھمەد رەۋىيە، شەيخ ئەھمەد مۇختار، شەيخ ئەھمەد خامى، شەيخ ئەھمەد كەبىر، شەيخ ئەھمەد سادىرىيە قاتارلىقلاردىن ئىبارەت ئىدى. مەكتۇپتا دەسلەپكى تۆت ئەھمەد توغرا يېزىلغان، بەشىنچى ئەھمەد ھەزرەۋىيەنى نەققاش بىلەلمىدىمۇ ياكى ئالدىراقسانلىق قىلدىمۇ ھەزرىيە دەپ يازغانىدى. سۇلتان مەھمۇدخانمۇ نەققاشنىڭ خاتاسىنى تەكرارلىدى — قانداق يېزىلغان بولسا شۇنداق ئوقۇدى.

— توختاڭ! — دەپ قولىنى كۆتۈردى ھەزرەت ۋە جامائەتكە نەزەر سالدى، — بۇ يەردە سەمەرقەنت ئۆلىمالىرىمۇ ئولتۇرۇپتۇ، قېنى، تەقسىرلەر، ئېيتىڭلار، بۇ ئالەمدە ھەزرىيە دېگەن مۇبارەك زات ئۆتكەنلىكىدىن خەۋىرىڭلار بارمۇ؟

سورۇندا گۇرۇڭ ـ گۇرۇڭ باشلاندى. سەمەرقەنتنىڭ شەيخۇلرەئىسى خوجا ئابدۇرەززاق ئېغىز ئاچتى:

— بىز ئىسلامىيەت ئالىمدە ھەزرىيە دېگەن كىشىنى بىلمەيمىز، شەيخ ئەھمەدى ھەزرەۋىيەنى بىلمۇرمىز. بۇ زاتى شەرپ قۇسەم ئىبن ئاببباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ جانابلىرىنىڭ ئۇستازى بولىدۇ.

مەھمۇدخان بىئارام بولدى. قارامتۇل چىرايى يەنىمۇ تۇتۇلۇپ كەتتى، قولىدىكى مۆھۈرنى ئايلاندۇرۇپ قاردى. گويا شۇ باھانە بىلەن ئۆلىمالارنىڭ دەشنامىلىرىدىن قۇتۇلماقچى بولدى. ئىچىدە ئۆزىنى كايىدى: «ئەجەبا رەسۇل ئەلەيھىسسالامنىڭ تۇغقىنى قۇسەم ئىبنى ئاببباسقا ئۇستازلىق قىلغان شەيخ ھەزرەۋىيەنى بىلمىسەم قانداق بولغىنى؟ ۋادەرىغ، بىلمەيدىكەنمەن، يەنە مات بولدۇم!»

سەمەرقەنت ئۆلىمالىرى بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرۇشتى. ئۇلار سۇلتاننىڭ مۆھرىنى خاتا ئوقۇغانلىقىدىن سوغۇق تەرگە چۆمۈلگەنىدى. ئەشرەپخان قازى «خوپ بولدى» دېگەندەك ئۆلىمالارغا مەغرۇر كۆلۈمسىرەپ قاراپ قويدى، كېيىن كۆزى شەيخۇل

ماشايىخنىڭ كۆزىگە چۈشۈپ تېپىرلاپ كەتتى. سۇلتانۇل ئارىپىن قازىغا ئۆتكۈر نىگاھىنى سانجىپ، «ئاتلارنىڭ ئۆلۈمى ئىتلارنىڭ بايرىمى ئىكەن ـ دە، جانابىي قازىكالان؟» دېگەندەك قىلاتتى. قازى كىيىملىرىنى تۈزەشتۈردى، كېيىن قەيەردە، كىمنىڭ ھۈزۈرىدا ئولتۇرغانلىقى يادىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتكەندەك ئاستا قوزغالىدى. ئۇ بۇ ھالدىن قۇتۇلۇشنى نىيەت قىلغانىدى. «خۇدا ساقلىسۇن، گەپ چۈۋۈلۈپ سىر ئېچىلسا بۇ تەكەببۇر خان بىلەن شەيخ قارىيىنى تاپتۇرۇپ كەلگۈسى. ئۇ چاغدا ساقالغا ئەلۈندا دەپ، ئېشەككە تەتۈر مىنىپ بازار ئايلاندۇرىشقا ھازىر بولماق كېرەك...» دېگەنلەرنى ئويلىدى قازى.

قازى پەگاھدا ئولتۇرغانىدى، ئاستا تۇرۇپ چىقىپ كەتمەكچى بولدى. ئەمما، ئۇنىڭ شۇم نىيىتىنى بايقاپ تۇرغان شەيخ ئەمىر قىلدى:

— قازى، جايىڭىزغا ئولتۇرۇڭ!

ھەممەيلەن يالت قىلىپ ئىشىك تەرەپكە قارىدى. خالايىققا كەينىنى قىلىپ، سۇررەڭ يۈڭ تاغاردەك تۇرغان قازى دەرھال ئولتۇردى ـ دە، كىرپىدەك تۆگۈلۈۋالدى.

شەيخ سۇلايمانغا قارىدى:

— ھېكىم خوجا، خان جانابلىرىغا بىزنىڭ مۇھۇرنى بېرىڭ.

سۇلايمان قوينىدىن ئاچا قۇتىغا سېلىنغان خاس مۇھۇرنى چىقاردى، ئۇنى قوش قوللاپ مەھمۇدخاننىڭ ئالدىغا ئەكېلىپ قويدى. خان ھامان خجالەت ۋە مالامەت يۈكىدىن خالاس بولماي چىشىنى چىشلەپ ئولتۇرغان بولسىمۇ، سەۋرچانلىق بىلەن شەيخىنىڭ مۇھۇرىگە كۆز يۈگۈرتتى. «شەيخ ئەھمەد ھەزرەتۈيە» دېگەن نامنى ئۇچ قېتىم ھەجلەپ ئوقۇدى، پېشانىسىنى سىلىدى... ئېغىر ئۇھ تارتتى... ئاندىن جىمىپ قالدى. شەيخ ئۇنىڭغا «ئەمدى پەرقىنى بىلگەنسىز، تەقسىر؟» دېگەندەك نەزەر سالدى.

— ئاتىسىنىڭ لەنىتىگە ئۇچرىغانلار! — خاننىڭ ئاۋازى گۇرىكىرەپ چىقتى. بۇ غەزەپلىك ئاۋازدىن ئەشرەپخان قازىلا ئەمەس،

ئۆلىمالارمۇ شۇركۈنۈپ كەتتى.

خان سول يېنىغا، شەيخ تەرەپكە ئۆرۈلۈپ قولىنى كۆكسىگە قويدى.

— بىزدىن ئاسىيلىق ئۆتتى، پىرىم، ئەپۇ قىلىڭ...

شەيخ ئۇندىمىدى.

ئەشرەپخان قازىنىڭ ماجالسىز ۋۇجۇدىغا قايتىدىن جان كىرىگەندەك بولدى: «خەيرىيەت، خۇدا بىر پالاكەتتىن ساقلىدى، ساقال - بۇرۇتۇم ئامان قالدى، شۈكۈر...»

شۇ پەيتتە سەمەرقەنتنىڭ شەيخۇلرەئىسى خوجا ئابدۇرەززاق ئىجازەت سوراپ گەپكە ئارىلاشتى:

— خان ھەزرەتلىرى، «ھەدىس شېرىپ» تە ئېيتىلمىشكى، يامانلارنىڭ ئەڭ يامىنى — ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى جاھىل ئۆلىمالار. دۇر. ئەل - ئۇلۇس كۆرۈپ توۋا قىلسۇن دەپ ئوغرىنىڭ قولى كېسىلىدۇ. رىياكارلار جازاسىز قالسا، ئول رىياكارلىق يەنە داۋام قىلغۇسىدۇر. پېقىر قۇلىڭىزنىڭ بىر ئۆتۈنچى بارىدۇر. ئول بەتەۋپىق نەجىسنى تاپتۇرۇپ جازاغا تارتماق دەركار، بۇنىڭ بىلەن مۆمىن مۇسۇلمانلارنىڭ بېشىغا يەنە تۆھمەت تاشلىرى يېغىلمىغاي.

مەھمۇدخان «بولىدۇ» دېگەندەك بېشىنى ئىرغىتتى. ئەشرەپخان قازى پەگاھىدا تۇرۇپ بۇ سۆزنى قۇۋۋەتلىدى:

— جانابىي شەيخۇلرەئىس ناھايىتى توغرا ئېيتىدۇ. قولىدا تەسۇي تۇتۇۋېلىپ شەۋكەتلىك خانىمىز بىلەن پىرى بۇزرۇكۋارغا تۆھمەت قىلغان قايسى ئىمانسىز ئۇ! بىز سەبران ئۆلىمالىرى ئول كاززاپ بوھتانچىنى تاپتۇرۇپ شەرئى ھۆكۈم بىرلە جازا بېرىلىشىنى تەلەپ قىلىمىز!

قازى شۇنداق دېدىيۇ، ئىچىدە خۇشال بولدى: «مەكتۇپنى ئەكەلگەن مەۋلۇتقارىينى تېپىپ بولدۇڭلار، ئۇ ھازىر قايدىسەن بۇخارا دەپ ئېشەكنى ئىخىتاپ كېتىپ قالغان بولسا ئەجەب ئەمەس».

ئەشرەپخان قازى خۇپتەن مەزگىلدە مەۋلۇتقارىينى مەخپىي

يەرگە چاقىرىپ: «ئەمدى كۆزدىن يىراق تۇر، ئوق نىشانغا تەگمىدى، قاراڭغۇ كۆرسەتمە» دەپ شەھەردىن چىقىپ كېتىشنى ئەمىر قىلغانىدى. قازىنىڭ خوشال بولۇپ كېتىشى شۇ سەۋەبتىن ئىدى. ئەمما، ئىنسان بالىسىنىڭ مىڭ بىر قۇسۇرلىرىدىن بىرى شۇكى، ئۇ ئۆزىنىڭ قۇسۇرىدىن كۆرە يات كىشىلەرنىڭ قۇسۇرىنى تىلغا ئېلىشنى ئەۋزەل كۆرىدۇ. پەرۋاسىزلىق، كۆپ هاللاردا شەرمەندىلىك بىلەن خاتىمىلىنىدۇ.

بۇ قېتىم قازى ئەنە شۇ پەرۋاسىزلىقنىڭ قۇربانى بولدى. مەھمۇدخان بىر چاكىرغا ئىما قىلدى.

— هېلىقى سودىگەرنى چاقىرىڭ.

چاكار شىپىلداپ چىقىپ كەتتى. سەل پۇرسەتتىن كېيىن رەڭگىرويى ئۆچكەن مەۋلۇتقارىي كىردى. ئۇ ئىشىكتىن ئاتلىمايلا، يەرگە يېقىلىپ خانغا تەزىم قىلدى. مەجلىس ئەھلى ئاددىي كىيىنگەن ئورۇق بۇ يىگىتكە قاراپ ئۆزئارا كۆز ئىشارىتى قىلىشىۋاتقاندا ئەشرەپخان قازى پۇرسەتتىن پايدىلانىدى. ئۇ ئۆمىلەپ دېگۈدەك نۆكەرلەرنىڭ پۇتىنىڭ ئارىسىدىن ئۆتتىيۇ، هويلىغا ئېتىلدى. ئەمما، جېنىنى قۇتقۇزالمىدى. بابا ماچىن هامان قازىدىن كۆز ئۇزمەي ئولتۇرغانىدى، ئۇ ئىرغىپ ئورنىدىن تۇردى - دە، ئىشىكنىڭ ئالدىدىلا قازىنى تۇتۇپ مەسخىرىلىك كۈلدى:

— يول بولسۇن، تەقسىر، پىرىمىزنىڭ دەرگاهىدىن رۇخسەتسىز چىقىپ كەتكىنىڭىز ئەدەپسىزلىك بولدىمۇ، قانداق؟

— هەئە، سەنمىدىڭ، بوتام؟ ئۆزۈڭ بىلىسەن، موللا بابا قۇل، پەجمىم بوشراق... تاهارەت سۇندۇرۇۋالاي دېگەنتىم...

— هاجەتخانا ماۋۇ ياقتا، تەقسىر، سىز بولسىڭىز دەرۋازىغا قاراپ كېتىۋاتىسىز.

— ئېغىزىڭغا ئىگە بول، كۆيدۈرگە، ماڭ، پىرىمنىڭ ئالدىغا كىر، مەن هازىرلا...

بابا ماچىن قازىغا ئەگەشتى.

— تەقسىر، بىز سىزنى ئاسرىمىساق بولمايدۇ. باردىغان

يېرىڭىزگە ئۆزۈم ئاپىرىپ ئەكېلەي...
قازى ۋارقىراپ تاشلىدى:
— نېرى تۇر، بىتەۋپىق! ھەي مۇسۇلمانلار مېنى بۇ ئالۋاسىتىنىڭ زۇلمىدىن خالاس قىلىڭلار، ئۇ مېنىڭ ئىمانىمنى بۇلغىماقچى!
— ئۆزى يوق نەرسە قانداق بۇلغانغاي، تەقسىر! قېنى بۇياقتا مېڭىڭ.
قازى ئىشتانىبېغىنى چاڭگاللىغىنىچە ھويلىنىڭ بۇلۇڭىدىكى ھاجەتخانا تەرەپكە قاراپ يۇگۇردى. بابا ماچىن گەرچە ئانچە ئەندىشە قىلىپ كەتمىسىمۇ، قازىنىڭ كەينىدىن مېڭىپ، ھاجەتخانىنىڭ سەل بېرىسىدە كۆزىتىپ تۇردى.
قازى چىقتى. تەقدىرگە تەن بېرىپ بابا ماچىنىڭ ئالدىغا چۈشتى ـ دە، مەجلىسخانا تەرەپكە قاراپ ماڭدى.
بوسۇغىدا مەۋلۇتقارىي تىك تۇرۇپ گۇۋاھلىق بېرىۋاتاتتى. ئۇ بەرگىدىن ئۇزۇلەي ـ ئۇزۇلەي دەپ تۇرغان زەپىرانە ياپراقتەك تىترەيتتى، تىلى گەپكە كەلمەي كالۋالىشاتتى.
قازى بوسۇغىدىن ئاتلاۋېتىپ مەۋلۇتقارىينىڭ بىقىنىغا قاتتىق تۇرتۇپ قويدى. بۇ «ئېغىزىڭغا ئېھتىيات بول، سىرنى ئاچساڭ ئەدىپىڭنى بېرىمەن» دېگىنى ئىدى. ئەمما، قارىينىڭ ئاچچىقى كەلدى:
— نېمىشقا بىقىنىمغا تۇرتىسىز، تەقسىر؟ — دېدى ئۆزىنى تەمكىنەك تۇتۇشقا تىرىشىپ، — ئۇرغاندىن تۇرتكەن يامانمىش. تۇرتسىڭىزمۇ، ئۇرۇپ ئۆلتۈرسىڭىزمۇ گەپنىڭ راستىنى ئېيتىمەن. مانا بۇ مەكتۇپنى سەمەرقەنتكە ئاپىرىپ خانىمزىنىڭ قولىغا تاپشۇرساڭ، ھەجگە ئالغاچ كېتىمەن، دېگەن كىم ئىدى؟ ئۇ سىز، دەل سىز. شەيخۇل ماشايىخ بەكمۇ تەكەببۇر، ئۇ خانىمزىنى نەزەرگە ئىلمايدۇ، دېگەن كىم ئىدى؟ ئۇمۇ دەل سىز، تەقسىر! شاھابىددىن ھاجى ئارقىلىق يالغان مۆھۈر ياساتتۇرۇپ، بىراۋغا تۆھمەت خېتى يازدۇرۇپ خارەزم شاھىنىڭ ئوغلىغا پۈتۈلگەن

مەكتۇپىدىكى ئاچتۇرۇپ ئوقۇغان كىم ئىدى؟ ئۇمۇ ئۆزلىرى، تەقسىر! — مەۋلۇتقارىي يىغلاپ تاشلىدى، — سىز مېنىڭ ئاخىرەتىمنى كۆيدۈردىڭىز... تاڭلا مەھشەر كۈنى ئىككى قولۇم ياقىڭىزدا بولغاي...

قازىكالان قايغۇ ـ ھەسرەت ئىچىدە قالدى. ھازىر ئورنىدىن تۇرۇپ «يالغان، بۇل مەكتۇپىنى مەن يازدۇرمىدىم!» دېسە ئاۋۇ تەكەببۇر شەيخ قولىغا قۇرئان تۇتقۇزۇشى مۇمكىن. قازى قۇرئان تۇتۇپ قەسەم ئىچىشتىن قورقىدۇ. ئۇ چاغدا قازىنىڭ بېشىغىمۇ شاھابىددىننىڭ كۈنى چۈشىدىغانلىقى تۇرغان گەپ. ئەكسىچە ئەيىبلىرىنى بويىنىغا ئالسىچۇ... قازىنىڭ ئۆتى ئېچىشتى. خىيالىدىن مۇئەززەم سەمەرقەنت بازىرى، يېغىر ئېشەك، ساقال ـ بۇرۇتىنى قىرىش ئۈچۈن ئۇستىرا بىلەپ تۇرغان ساتىراش ئۆتتى. سابرانلىق مۇرتىلىرىنىڭ ئالدىدا سازايى بولغىنىدىن كۆرە ئۆلگىنى ئەلا ئەمەسمۇ؟ ئۇ ئويلاپ ـ ئويلاپ ئىككىنچى يولنى تاللىدى. «ھەي، بىر ئۆمۈر ئېغىز ـ بۇرنۇڭ قىڭغىيىپ، مەجرۇھ بولۇپ يۈرگەندىن كۆرە بىر كۈنى سازايى بولسا نېمە بولۇپتۇ، تا ھازىرغىچە سازايى قىلىنىش بىلەن ھېچكىم ئۆلگىنى يوق. بۇ دېگەن يات يۇرت، سابران ئەمەس، بەش ـ ئالتە ئاي ئىچىدە ساقال ـ بۇرۇتمۇ ئۆسۈپ قالىدۇ. قالغىنى ئاللاغا تەۋەككۈل...»

ئەشرەپخان ئىككىلىنىپ ئورنىدىن تۇردى، ئۇچ ـ تۆت قەدەم ئالدىغا مېڭىپ خانىنىڭ ئالدىغا يىقىلدى.

— بىر قوشۇق قېنىمدىن كېچىڭ، ئالىيلىرى... ئىتلىق قىلىپتىمەن. مېنى شەيتان يولدىن ئازدۇردى. ئاشۇ سەبران مۇ-دەررىسى مۇھەممەد رەسۇلنىڭ گېپىگە كىرىپ ئەقلىمدىن ئازدىم. ئىللا مەكتۇپنى مەن پۈتمىدىم. مەن شەيخنىڭ مەرتىۋىسىنى ياخشى بىلىمەن. بۇ زاتنىڭ سىزنى زاتى ئالىيلىرىغا ھېسداشلىق قىلىدىغانلىقىنى قەدىرلەيمىز. ھەزرىتىم ئىجازەت بەرسە...

قازىنىڭ گېپىدىن چىققان گەپ ئېغىزىغا كەپلىشىپ قالدى.

— مانا بۇ سودىگەر قىياپىتىدىكى قاريي ئەللىك تاياق ئۇرۇل-

سۇن! — دېدى خان ئاۋازى بۇزۇلغان هالدا، — ئىمانىنى ساتقان قازىكالان سازايى قىلىنسۇن!

ئەشرەپخان قازى ئۆمىلەپ خانىنىڭ ئالدىغا باردى.

— سادىغىڭىز بولاي، خان ھەزرەتلىرى، ئەللىك ئەمەس يۈز تاياققىمۇ رازىمەن. خۇدايىم بەختىڭىزنى بەرسۇن، رەسۋايىئالەم قىلمىسىڭىز، بۇ قېرىغان يېشىمدا سازايى بولغاندىن كۆرە ئۆلگىنىم ئەلا.

خانىنىڭ غەزىپى قوزغالدى:

— قاتىلدا بىر گۇناھ بولسا، ئۇنىڭ قولىغا خەنجەر تۇتقۇزغان كىشىنىڭ گۇناھى ئىككى ھەسسە بولىدۇ. قازىنىمۇ ئەللىك دەررە ئۇرۇپ سەمەرقەنتتىن قوغلاپ چىقىرىڭلار! ئېشەككە تەتۇر مىندۈرۈڭلار بۇ ئىمانسىزنى!

ھەش - پەش دېگۈچە نۆكەرلەر ئەشرەپخان قازى بىلەن مەۋلۇتنى قارىيىنى ھەيدەپ چىقىپ كەتتى.

سۇلتانۇل ئارىپىنىڭ پاتىھەسىدىن كېيىن جامائەت ئورنىدىن قوزغالدى. خانىدا خانىنىڭ خاس خادىملىرى ھەم شەيخىنىڭ مەھرەملىرى قالدى. مەھمۇدخان شەيخكە تەكەللۇپ بىلەن باقتى:

— پىرىمىزغا ئىككى ئېغىز ئەرزىمىز بار ئىدى.

شەيخ سۇلايمان بىلەن بابا ماچىنغا قاراپ بېشىنى قىمىرلاتتى. ئۇلار پىرىنىڭ ئىشارىتىنى چۈشىنىپ ئاستا قوزغالدى.

— سىلەرگىمۇ رۇخسەت، — دېدى خان خاس خادىملىرىغا.

خانىدا مەھمۇدخان بىلەن سۇلتانۇل ئارىپىنلا قالدى. سوپىلارنىڭ شەرتى بويىچە بۇز داستىخان سېلىندى، سەمەرقەنت نېنى بىلەن مېۋىلەر تارتىلدى. خانىنىڭ ئالدىغا شەربەت قويۇلدى. ھەزرەت داغ سۇ ئىچەتتى.

بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارنى ئەسلەپ، مەھمۇدخانىنىڭ كۆڭلى خىرەلەشتى، ئەمما قەلب يارىسىنى قايتا تىرناپ ئولتۇرۇشنى خالىماي دەرھال كۆڭلىدىكى گەپنى قىلدى:

— پىرىم، ئىككى يىلدىن بېرى كۆزىمىزنىڭ قارىسى شاھزادە

قۇتبىددىن جانابلىرىنىڭ دەرگاھلىرىدا خىزمەتتە بولماقتا. مەن شاھزادە بىلەن سۆزلەشتىم. سىزدەك زاتى پاكىنىڭ ئىسمىشەرىپلىرىنى تىلىدىن چۈشۈرمەس بوپتۇ. كۆپ تەربىيە ئېلىپ، پەزىلەت، كامالەت ئىگىلەپتۇ. بۇ بەش كۈنلۈك دۇنيا ھەممىزگە ئامانەتتۇر. يىگىتلىك گۈلشىنى ئاخىرلىشىپ، ئۆمۈر كارۋىنى قەبرىلىق بايا‌ۋىنىغا قاراپ يول سالۇر. شۇنداق ئىكەن سەلتەنەتنى كۆزى زىرەك، ئەقلى ئۆتكۇر، قولىدا كۈچى بار شاھزادىگە تاپشۇرۇش ئۈمىدى كۆڭلىمىزگە نۇر سالۇر ۋە لېكىن سۆھبەتتىن مەلۇم بولدىكى، شاھزادە بىزنىڭ مۇرادىمىزنى ھېس قىلمىدى ياكى تاج - تەختتىن ئۆزىنى يىراق تۇتماقتا. پىرىمدىن ئۆتۈنۈشۈم ۋە ئۈمىدىم شۇلكىم، شاھزادىگە ئىجازەت بەرسە، ئۇ سارايغا قايتىپ ۋەلىئەھدلىك خىزمىتىنى ئادا قىلسا.

شەيخ ئاتا - بالا ئوتتۇرىسىدا مۇشكۈل مۇنازىرىنىڭ بولغانلىقىنى ھېس قىلدى. قۇتبىددىن سوپىلىق خىرقىسىنى سېلىپ، شاھزادىلىك لىباسىنى كىيىشكە رازى بولمىغاندەك قىلاتتى. ھەزرەت ئىچىدە شۈكرى ئېيتتى: «ئاتا بىرلە ئانا دىدارى جەننەتتىن ئارتۇق دېيىلمىشتۇر. ئاتا - ئانىسىنىڭ جامالىغا خىرقە بىلەن تىلسىم تاشنى تىگىشمىگەن بولسا، قۇتبىددىندىن كۆڭلۈم توق. زەخمەتلىرىم زايە كەتمەپتۇ، رەببىنا، ئۆزۈڭ مەغپىرەت قىلغايسەن. بىز ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن تەرىقەت چىرىغىمىزنى يېقىپ تۇرغۇچى مۇرىتلىرىمىزدىن بىرى شۇ بالا بولسا ئەجەب ئەمەس».

سۇلتانۇل ئارىپىن سۆدىن ئوتلاپ ئاستا ئېغىز ئاچتى:

— مەنتىقە جەھەتتىن ئالغاندا قۇتبىددىن پەدەرى بۇزرۇكۋارى بىلەن ۋالىدەئى مېھرىبانىنىڭ ئالدىدا تەسلىم بولمىقى لازىم ئىدى، خان جانابلىرى.

— ئەپسۇسكى، ئۇ خانىقاغا ئىنتىلىپ تۇرىدۇ. ناھايىتى توغرا ئېيتتىلا، تەقسىر، تۇغۇلغان يۇرتىنىڭ تۇپرىقىدىن، ئاتا - ئانا مېھرىدىن خانىقا ئۇلۇغمۇ، پىرىم. ئاخىر قۇشلارمۇ دان يەپ، سۇ

ئىچكەن ماكانغا ئىنتىلىدۇ، ئەمما بۇ نېمە هالدۇركى، ئەقلىم هەيران.

شەيخ خانغا تەنە ئارىلاش قاراپ قويدى.

— خان جانابلىرى، سىز نەپسى روهى بىلەن نەپسى هايۋانـ ـنىڭ پەرقىنى نەزەردىن ساقىت قىلدىڭىز. مانا بۇ داستىخاندىكى نېمەتلەر بىزدىكى نەپسى هايۋانىنى قاندۇرۇشقا يېتەرلىكتۇر. ئەمـ ما، ئىگەمنىڭ ياراتقان مەخلۇقاتى يالغۇز قورساق غېمىدىلا بولـ ماس. ئۇلارغا نەپسى روهى ئۈچۈن هەم ئوزۇق لازىمدۇر. ئىنسان مەخلۇقاتلار ئىچرە ئەڭ مۇكەررەم زات بولغانكەن، ئۇنىڭغا نەپسى هايۋانىدىن بۇرۇن روهىي ئېهتىياج پەرز بولغاي. بەندىسىنىڭ كۆزى توق، كۆڭلى توق بولسۇن. قورسىقى توق، لېكىن كۆڭلى ئاچ كىشىنىڭ ئىمانى پۈتۈن بولماس. قۇتبىددىنغا كەلسەك... ئول يىگىتنىڭ مەرىپەتتىن تەرىقەت، تەرىقەتتىن هەقىقەت سىرى ئىنتىـ لىشى سىز ئېيتقان قۇشنىڭ نەپسىدىن پەرق قىلۇر. قۇشنىڭ دەردى دان ۋە سۇدا. قۇتبىددىنىنىڭ غېمى پۈتكۈل روهىي ئالىمنى بېزەپ، ۋۇجۇدىنى جىمى هايۋانىي نەپسىلەردىن تولۇق ئازاد قىلـ ماقتۇر. سالىھ پەرزەنت ئاتا بىرلە ئانىنىڭ كۆڭۈل هۇزۇرى، پەخرى ئەمەسمۇ؟

— شۇنداق، پىرىم. ئەمما ئاشۇ پەرزەنت ئاتا ـ ئانامنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ ئۇلارنى شاد ئېتەي، دۇئاسىنى ئالاي دەپ ئويلىمىقى پەرز ئەمەسمۇ؟ ئاتا رازى — خۇدا رازى دېيىلمىشتۇر.

— توغرا، ئاللانىڭ ئىرادىسى ئاتىنىڭ مېهرىدىن ئۇلۇغدۇر. ياراتقان ئىگەم قۇتبىددىنىنىڭ كۆكسىگە بىر قېتىم نۇرى تەجەللى ئاتا قىلىپتۇر. بۇل نۇر شاهزادىلىك هەۋىسىدىن، بۇ دۇنيانىڭ ئىشرەتلىرىدىن، مال ـ مۇلۇك يىغىش هۇزۇرىدىن ئۈستۈن كەلـ گەن بولسا نېمە ئامال قىلىسىز؟ ئاللانىڭ هۆكمىگە بويسۇنماقتىن ئۆزگە ئىلاجىڭىز بارمۇ؟ سىزدىن لازىمى خەيرلىك دۇئا بىلەن قۇتبىددىننى ئەركىگە قويۇپ بېرىشتۇر. پېقىر ئۈستاز بولۇپ تۇـ رۇپ ئۇنى تەرىقەتتىن قايتۇرسام، سىز پەدەرى بۇزرۇكۋار بولۇپ

تۇرۇپ ئۇنى روھىي جەھەتتىن ئىسكەنجىگە ئالسىڭىز، ئۇنىڭغا زۇلۇم قىلغان بولمايمىزمۇ؟ كۆڭۈل ئىشى نازۇك ئىش. كۆڭۈلگە بىر ئىگەمدىن باشقىسىنىڭ ئامال قىلىشى مۇمكىن ئەمەستۇر...

خان جىلە بولۇشقا باشلىدى. ئۇ شەيختىن مەدەت كۈتكەن، ئەقەللىيسى، بىز قۇتبىددىنغا نەسىھەت قىلىپ باقايلى دېيىشنى كۈتكەنىدى. ئۇنى ئەركىگە قويۇپ بېرىڭ دەيدۇ. ئون سەككىز ياشقا كىرگەن، دەل كۈچىگە تولغان، قېنى ئۇرغۇپ تۇرغان يىگىت. نى ئۆز ئەركىگە قويۇپ بېرىش ئۇنىڭدىن تىرىكلا ئايرىلىش دېگەن. لىك ئەمەسمۇ؟ ياق، خان ئاسىي ئوغۇل بىلەن ئايرىم سۆزلىشىدۇ، تۇغقان ئانىسىنى ئالدىغا ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ نەسىھەت قىلىدۇ، يالۋۇرىدۇ، لازىم بولسا تەھدىتمۇ سالىدۇ. قانداق ئامال قىلىپ بولمىسۇن قۇتبىددىننى سەمەرقەنتتە ئېلىپ قالىدۇ.

خان ئۇزاق سۈكۈتكە چۆمدى، كېيىن سۆھبەتنى ئاخىرلاشتۇرماق ئويىدا تۆۋەن ئاۋازدا سۆزلىدى:

— نېمە ئىلاج، پىرىم. ئۆز ئوغلىمىزغا ئىگىدارچىلىق قىلىش ئارزۇسىدا ئىدۇق. تەقدىرنىڭ يازمىشى شۇنداق ئىكەن. ئاللانىڭ ھۆكمىگە بويسۇنماقتىن باشقا نېمە ئامال بار...

— ھەممىمىزگە ئىگىدارچىلىق قىلغۇچى يالغۇز ئاللادۇر، خان ھەزرەتلىرى، — دېدى شەيخ سۆھبەت تامام دېگەن مەزمۇندا.

ئەسىر ئامىزى يېقىنلىشىپ قالغان، يىراق - يېقىندىن ئەزان ئاۋازى ياڭراشقا باشلىغانىدى. شەيخ داستىخانغا پاتمە ئوقۇپ ئورنىدىن تۇردى. مەھمۇدخانمۇ شەيخكە ئەگەشتى.

مەھمۇدخان شەيخنىڭ كەينىدىن ھويلىغا چىقتىيۇ، قولىدا كۈموش چۆگۈن كۆتۈرۈپ پىرىنى كۈتۈپ تۇرغان قۇتبىددىنغا كۆزى چۈشۈپ، بىر پەس تۇرۇپ قالدى. قۇتبىددىن ئۆزىنى چەتكە ئېلىپ ئۇلارغا يول بەردى. مەھمۇدخان ئوغلىغا سىناق نەزىرى بىلەن قاراپ قويۇپ، تاش يانقۇزۇلغان ھويلىدىن دەرۋازىغا قاراپ ماڭدى. قۇتبىددىن ئاتىسىنىڭ كەينىدىن مەيۈس ھالەتتە تەلمۈرۈپ قالدى.

19. شاهزاده نەزەربەندتە

كۆزۈم ئاچتىم، سېنى كۆردۈم،
قۇل كۆكۈلنى ساڭا بەردىم،
ئۇرۇغلىرىم تەكتىم قىلدىم،
ماڭا سەن - ئوق كېرەكسەن.
سۆزلىسەم سەن تىلىدا سەن،
كۆزلىسەم سەن كۆزۈمدە سەن،
كۆكلۈمدە ھەم جېنىمدا سەن،
ماڭا سەن - ئوق كېرەكسەن.

— ئەھمەد يەسسەۋي

سولاقخانىنىڭ ئىشكى شاراقلاپ يېپىلدى. قۇتبىددىن قاراڭغۇلۇققا كۆنەلمەي، بىردەم تەمتىرەپ تۇردى. سولاقخانىدىن ئاش-لانغان تېرىنىڭ ھىدى كېلەتتى. نەمخۇش، بەتبۇي پۇراق نەپەسنى سىقاتتى. قۇتبىددىن ئىككى قەدەم ئالدىغا ماڭدى، ئەتراپقا قارا-دى. پەتنۇستەك كىچىككىنە پەنجىرىدىن ئازغىنا نۇر چۈشۈپ تۇ-راتتى. ئۇنىڭ كۆزلىرى قاراڭغۇلۇققا ئازراق كۆندى، يەنە ئۇچ - تۆت قەدەم ئالدىغا قاراپ ماڭدى، يەرنى سىلاشتۇردى. بىر ئادەم سىغىدىغان لاي سۇۋاق سۇپىنى كۆرۈپ، ئاستا ئولتۇردى. ئۇ ئىچىدە «بۇ كۇنۇڭگىمۇ شۇكۇر، تەڭرىم» دېگىنىچە دەرۋىشلەر-گە خاس ھالەتتە بېشىنى ساڭگىلىتىپ، كۆزلىرىنى يۇمۇپ خىيلە-غىچە ئولتۇردى.

پولات ئىشىك تاراقلىدى. بىر غېرىچ شام بىلەن بىر قاچا سۇ كۆتۈرۈپ گۈندىپاي كىرىپ كەلدى. ئۇ ئۈندىمەي تۆرگە ئۆتتى، شام بىلەن كاسىنى تامنىڭ ئويۇقىغا قويدى ـ دە، گەپ ـ سۆز قىلماستىن قايتتى، ئىشىككە بارغاندا كەينىگە ئۆرۈلدى:

— ھاجىتىڭىز بولسا ئىشكىنى ئۇرۇڭ، بېگىم.

قۇتبىددىن باش لىڭشىتتى.

— قۇللۇق، تەقسىر.

ئىشىك يەنە ئېتىلدى.

قۇتبىددىن ئىچى كۆيۈپ، ئۇسساپ ئولتۇرغانىدى، قاچىدىكى سۇنى ئېگىز كۆتۈردى، بىراق تولۇق ئىچمىدى. ئۇنىڭ نەپسى تىزگىنلەنگەنىدى. شۇ سەۋەبتىن جىسمى كۆيۈپ سۇغا تەشنا بولۇپ تۇرسىمۇ، ئۆزىنى تارتتى، قاچىنى ئورنىغا قويدى.

قۇتبىددىن قوللىرىنى ياستۇق قىلىپ ئۇزۇن سوزۇلدى. ئۇ بۇنداق يېتىشقا كۆنۈپ كەتكەنىدى. دەرۋىشلەرنىڭ ياستۇقى تاش، كۆرپىسى يەر دېگەن ھېكمەت بىكار ئېيتىلمىغان. شۇڭا، ئۇ ئۆزىنى زەي باسقان سولاقخانىدا ئەمەس، دەرۋىشلەر بىلەن بىرگە يانقانەدەك ھېس قىلدى. ئۇ خاتىرجەم ئىدى، كېيىن كۆزلىرىنى يۇمدى. كۆز ئالدىدا يەنە قىبلىگاھى گەۋدىلەندى...

بىر سائەت بۇرۇن سۇلتان مەھمۇدخان ئوغلىنى سارايغا چاقىرتتۇردى. ئۇ ھېلىمۇ ئوغلىدىن ئۈمىدىنى ئۈزمىگەنىدى. سۇلتان: «ئوغلۇم ئۇچ كۈندىن بېرى ئانىسى بىلەن سىردىشىپ ئولتۇرۇپتۇ. ئانىنىڭ سۆزى مەلھەم ئىمىش. شۇ سەۋەبتىن ئۇ ئاسىي بالىنىڭ كۆكسىدىكى تاش ئېرىسە، تاج ـ تەختىمنىڭ ئىگىسى بولۇپ، قېشىمدا قالسا ئەجەب ئەمەس. يا تەڭرىم، ئوغلۇمغا تەۋپىق ئاتا قىلغايسەن» دەپ ئويلىدى.

قۇتبىددىن كىردى. ئۇ دەرۋىشلەرگە خاس جەندىسىنى سېلىۋەتكەنىدى، لېكىن شاھانە لىباس كىيمىگەنىدى. ئۇستىدە ئاددىي كۆكۈچ يەكتەك، شۇنىڭغا ئوخشىشىدىغان شالۋار، بېشىدا كىچىك كىنە سەللە ئورالغان دوپپا بار ئىدى. قۇتبىددىنىڭ چىرايى

ئوچۇق ئىدى. ئۇ سالامخانىنىڭ ئوتتۇرىسىغچە قولىنى كۆكسىگە قويۇپ تەزىم بىلەن كەلدى، كېيىن يۇكۇنۇپ ئاتىسىنىڭ ئېتىكىنى كۆزىگە سۈرتتى، ئاندىن يەنە قەددىنى رۇسلىدى. قىبلىگاھىنىڭ ئەمرىگە تەييار ھالدا قوللىرىنى قوشتۇرۇپ تۇردى.

سۇلتان مەھمۇدخان ئوغلىغا تىكىلىپ تۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭ نەزىرىدە قۇتبىددىننىڭ چىرايىغا رەڭ كىرىپ قالغاندەك ئىدى. سۇلتان: «تۇغۇلغان ئۆيىدە شاھانە كۆرپە ـ يوتقاندا ياتماق نېمىدېگەن راھەت، دەرۋىشلەر ئارىسىدا پۇتۇن يېتىپ، پۇتۇن قوپۇش نېمىدېگەن ئازاب؟» دېگەنلەرنى ئويلىدى. ئەمما، خان بىلمەيتتىكى، قۇتبىددىن كۈندۈزى ئاتا ـ ئانىسىنىڭ يېنىدا يۈرەتتى، ناماز ئەسىردىن كېيىن كىيىملىرىنى ئالماشتۇرۇپ قۇربەت خانىقاسىغا باراتتى ـ دە، دەرۋىشلەر ئارىسىدا زىكىر ـ ساما بىلەن مەشغۇل بولاتتى.

مەھمۇدخان ئوغلىنىڭ بوي ـ بەستىگە بېقىپ، ئىچىدە بىر خىل پەخىرلىك تۇيغۇ ھېس قىلدى: «بۇ باشقا سەللە ئەمەس، دۇبۇلغا ياراشقاي، بۇ قوللارغا ساپايى ئەمەس، شەمشەر زىننەت بەرگەي، شاھزادە! سەن ھەرپلىرىمگە زىرۇزەۋر بېغىشلاپ، ئۆكسۈگەن كۆڭلۈمنى ئەرشكە يەتكۈزگەيسەن!»

ئاخىر ئاتىدىن ئەمر بولدى:

— ئولتۇر، شاھزادە.

قۇتبىددىن تەزىم بىلەن يۇكۇندى، ئىككى قولىنى تىزىغا قويۇپ، چوغدەك گىلەمگە تىكىلىپ ئولتۇردى.

— كۆزۈمگە قارا!

قۇتبىددىن ئاستا بېشىنى كۆتۈرۈپ ئاتىسىغا ئىتائەتكارلىق بىلەن باقتى. ئۇنىڭ كۆزلىرى غەمكىن، ئەمما ئانىسىدىن ئۆتكەن بۇ قاپقارا يوغان كۆزلەردە قەتئىي بىر قارا چاقناپ تۇراتتى.

— ئاخىرقى قېتىم سېنىڭدىن سورايمەن. مەملىكەتنى قوغۇغا ئېلىپ دەرگاھىمىزدا قالامسەن ياكى ئاشۇ دەرۋىشلەر بىلەن بىرگە كېتەمسەن؟

ئوغۇل ئوك قولىنى كۆكسىگە ئالدى.

— مېنى ئەپۇ قىلىڭ، بۇزرۇكۇار. مەن ئازغان قۇلىڭىز- مەن. ئىختىيارىم ئۆزۈمدە ئەمەس. مەن ئىلاھىي ئىشقا ئۆزۈمنى ئاتىغانمەن. ئەمدى بۇ يولدىن ئوغلىڭىزنى يارىتقان ئىگەمدىن باشقا ھېچكىم قايتۇرالمىغاي.

«قارارىدىن يانماپتۇ، يارىماس! — دېدى مەھمۇدخان ئىچىدە، — دۇنيانىڭ راھەت - پاراغىتىدىن، سەلتەنەت - شەۋكىتىدىن، ئاتا - ئانا مېھرىدىن ئۈستۈن تۇرغان قانداق ئىشقتۇر ئۇ؟ بەس، مەن مەھمۇدخان تىرىك بولسام سەندەك كۆچەتنى يا كۆكەرتمەن ۋە يا سۇندۇرۇپ قۇرۇتۇۋېتىمەن!»

— سەن قانداق پاراسەتسىز مەخلۇق، نېمە ئۈچۈن ھەدىسى شېرىپكە بويسۇنمايسەن؟ رەسۇلىللا: «سېنىڭ مال - مۈلكۈڭمۇ، ئۆزۈڭمۇ ئاتاڭغا تېگىشلىكتۇر» دېگەن. بۇ ھەدىس يادىڭدا بولسۇن!

— مېلىم، جېنىم ئىلكىڭىزدە، قىبلىگاھىم. مەندەك ئازغۇننى دۇنياغا كەلتۈرۈپ، ياخشى ئىسىم، ياخشى جىسمنى راۋا كۆرگەن پەدەرى بۇزرۇكۇارىمغا مىڭ جېنىم بولسىمۇ پىدا بولسۇن. ئەمما، دۆلەت ئىگىسى بولۇپ بىراۋلارغا ھۆكۈم يۈرگۈزمەكتىن كۆرە، ئىلاھىي يولغا بويسۇنماقنى ئەۋزەل بىلدىم، ئاتا.

مەھمۇدخان قىسقا ۋاقىت ئويغا پاتتى، كېيىن گويا ئوغلىنىڭ تەرىپىنى ئېلىۋاتقاندەك، مۇلايىم ئاۋازدا دېدى:

— ماقۇل، دۆلەت سوراشقا مەيلىڭ يوق بولسا ئىختىيارىڭ. شۇنداقتىمۇ بىزنى ئاتا، ئەنە شۇ بىچارە ئايالنى ئانا دەپ تاۋاپ قىلساڭ، بىرلا سۆزىمىزگە قۇلاق سال، بالام. ئاتىلىق پەرزىنى ئادا قىلىپ بىر پاكىز ئايال زاتنى جۈپتى ھالاللىقا ئېلىپ بېرەي.

قۇتبىددىن مەيۈس كۈلۈپ قويدى.

— پېقىرنىڭ دۇنيادىن تەنھا ئۆتۈشنى ئىختىيار قىلدىم، قىبلىگاھىم. بىزنى يارىتقان پەرۋەردىگارىمۇ يالغۇز، ئۇنى دەپ

سوقىدىغان قەلبىمۇ يالغۇز. بىر قەلبكە ئىككى ئىشق سىغماس. پېقىر قۇلىڭىز ئۆزۈمنى پۈتۈنلەي ئىلاھىي ئىشقىغا بېغىشلىدىم.

— بەكلا ھەددىڭدىن ئېشىپ كېتىپسەن، قۇتبىددىن، — دېدى مەھمۇدخان تېشىپ كېلىۋاتقان غەزىپىنى بېسىپ، — تەنھا ياشاپ دۇنيادىن نام ـ نىشانسىز ئۆتمەك شەرىئىتىمىزگە خىلاپتۇر. ئەنە، پىرى مۇرشىدىڭ ھەزرىتى سۇلتانغا قارا، ئۇمۇ ئۆي تۇتقان، ئەھلى ئايالى، بالىلىرى بىلەن ياشايدۇ.

— پىرىم كامالەت مەرتىۋىسىگە يەتكەن، پىرىم مىسالى بىر ساما، بىز شۇ سامانىڭ ئېتەكلىرىدۇرمىز. پېقىرىڭىزدىكى ئىمان نۇرى پىرىمنىڭ مەقامىلىرىدىن بىر زەررىدۇر، خالاس. بىز كامالەت مەرتىۋىسىدىن تېخى كۆپ يىراقتىمىز.

قۇتبىددىننىڭ خاتىرىسىگە ئاجايىپ بىر مەنزىرە كەلدى. ئۇ «ئېيتسام بولارمۇ، بولماسمۇ؟» دېگەندەك ئىلتىجا ئارىلاش ئاتەسسىغا قارىدى. سۇلتان مەھمۇدخان «تەكەببۇر بولساڭمۇ، دانا تەكەببۇر بولۇپسەن» دەپ ئوغلىغا ھەۋەس ۋە ئەلەم بىلەن تىكىلىپ ئولتۇراتتى. ئۇ ئوغلىنىڭ نىيىتىنى سەزدى.

— تىلىڭدا بىر سۆز تۇرۇپتۇ، قېنى ئېيت، — دېدى. قۇتبىددىن مىننەتدار بولغان قىياپەتتە سۆز باشلىدى:

— دەشتتە ئوتۇن تېرىپ يۈرەتتىم. ئۇستۇمدىن بىر توپ قۇشلار ئۇچۇپ ئۆتتى، ئۇنىڭغا مەھلىيا بولۇپ قاراپ تۇردۇم. يۇرىكىمنىڭ سوقۇشى تېزلەشتى. ھېس قىلدىمكى، ۋۇجۇدۇمدىن مۇشتەك بىر نەرسە ئايرىلىپ چىقتى، ئۇ ئاسماندىكى قۇشلارغا قوشۇلدى ھەمدە شۇ قۇشلار بىلەن ئۇچۇپ كەتتى. بىر دەمدىن كېيىن ئۇ قۇشلارنىڭ كەينىدە قېلىشقا باشلىدى ـ دە، ئاخىر كۆكسۈمگە قايتىپ كەلدى. بىلدىمكى، ئۇ جان قۇشۇم ئىكەن، غايىبتىن بىر ئاۋاز كەلدى: «ئاسماندىكى قۇشلار جەننەتكە قاراپ ئۇچقانىدى، سەن تېخىچە كامالەت مەرتىۋىسىگە يەتمەپسەن، شۇ سەۋەبتىن جان قۇشۇڭ يەنە ئۆز قەپىسىگە قايتىپ كەلدى...»

— ئاشۇ قەپەس ئەمدى مېنىڭ قولۇمدا، — دېدى مەھمۇدخان

كەسكىن ھالدا، — زىنھار قولۇمدىن چىقارماسمەن. سەن ئۇچۇن ئىككى يول بار: يا ۋەلىئەھدلىكنى قوبۇل قىلغايسەن، ياكى بولمىسا ئۆمرۈڭنى زىندانىدا ئۆتكۈزگەيسەن. قايسىبىرىنى تاللاشنى ئۆزۈڭ بەلگىلە!

قۇتبىددىن بېشىنى ساڭگىلىتىپ سۈكۈتكە چۆمدى. مەھمۇد-خان مەنسىلىك يۆتەلدى. قۇتبىددىن بېشىنى كۆتۈردى ۋە ئاتىسىنىڭ كۆزلىرىگە گۇناھكارانە تەلمۈردى.

— ئاسىي پەرزەنتىڭىزدىن رازى بولۇڭ، قىبلىگاھىم. پېقىر-ىڭىز شاھانە سارايىدىن غېرىبانە خانىقانى ئەۋزەل كۆرىمەن.

خان چاۋاك چالدى، ئىشىكئاغىسى كىرىپ كەلدى.

— بۇ گۈمراھنى دەرھال زىندانغا تاشلاڭ! — دەپ ۋارقىرىدى مەھمۇدخان، — شاھزادە دەپ ئاياپ قويماڭلار. ئۇنى يالغۇز زىندانغا تاشلاڭلار.

خان كەسكىن ئورنىدىن قوزغالدى ـ دە، تەختىنىڭ كەينىدىكى مەخسۇس ئىشىكتىن چىقىپ كەتتى. ئىككى نۆكەر كىرىپ قۇتبىددىننى ئالدىغا سېلىپ ماڭدى.

بۇ تار زىندان ئەمدى قۇتبىددىن ئۇچۇن ئازادە خىيال ئۇمىدىغا ئايلاندى.

قۇتبىددىن قاچىدىكى سۇدىن ئوتلىدى، كۆزىنى يۇمدى. سو-پىلارنىڭ قەدىمكى بىر ھېكمىتى ئۇنىڭ قەلبىنى نۇرلاندۇردى. قۇتبىددىننىڭ كۆڭلى زېرەك كۆزگە ئايلاندى. كۆز ئالدىدىن ئۇ-نىڭ كەچمىشلىرى خۇددى تەسۋىرنىڭ دانىسىدەك ئۆتۈشكە باشلا-دى. ھەيھات، ئۇنىڭ غېرىب بېشىغا نېمە سەۋدالار چۈشمىدى. قىرىق كۈن ئات باقتى. قىرىق كۈن يەر سۈپۈردى. يەنە قىرىق كۈن دەشتلەردە پۈتلىرىغا تىكەن كىرىپ، قوللىرى تىلىنىپ ئوتۇن تەردى. خەلپىلەرگە تاھارەت سۇيى تەييارلىدى، ئوتۇن يارىدى، ھەتتا ھاجەتخانا تازىلىدى. مۇرتىلىقنىڭ دەسلەپكى ۋاقىتلىرىنى ئېسىگە ئالسا قۇتبىددىننىڭ بەدىنىدىن ئوت چىقىپ، يەتمىش ئىكى تومۇرى بىراقلا سوقۇشقا باشلايدۇ.

قۇتبىددىننىڭ پىرىنسىڭ خىزمىتىگە كىرگەن دەسلەپكى كۈنلىرى ئىدى. تەرىقەت ئەھكامىغا ئاساسەن، مۇرىت ئۆزىدىكى مەنلىكنى ئۆلتۈرۈشى، شۇ يول بىلەن دەرۋىشلەر جامائىتىگە يېتىشىۋېلىشى كېرەك ئىدى. قۇتبىددىن — تۇنۇگۈنكى شاھزادە، سەمەرقەنت تەختىنىڭ ۋارىسى. ئۇنىڭدىن كىيىرنى سۈندۈرۈش بابا ماچىنغا تاپشۇرۇلدى. بابا ماچىن ئەسلىدىن كۆڭلى يۇمشاق، شەپقەتلىك كىشى ئىدى. ئەمما، ئۇ ھازىر تېۋىپلىق ۋەزىپىسىنى ئۆتىشى لازىم ئىدى. تېۋىپ رەھىمدىللىك قىلىپ جاراھەتكە تېغ سالمىسا، يارا يامىراپ كېتىشى مۇمكىن. بابا ماچىن بولسا شۇ تېۋىپلىق يولىنى تۇتۇپ، قۇتبىددىننى يەسسەۋىكى چوڭ بازارغا ئەگەشتۈرۈپ باردى ھەمدە ئۇنى كەچكىچە تىلەمچىلىك قىلىشقا بۇيرۇدى. قۇتبىددىن ئورنىدىن سەھەر تۇراتتى؛ باشقا مۇرىتلارغا ئوخشاش ئوچاققا سالام بېرىپ ئاللادىن رىزىق تىلەيتتى - دە، بازارغا قاراپ ماڭاتتى. ئۇستىدە جۇلدۇر تون، بوينىغا ئىككى تەرىپىدىن شوينا ئۆتكۈزۈلگەن ئاياق ئېسىلغان، پۇتىدا ياماق چوروق، دىلىدا زىكرۇسانا بىلەن بازارغا كىرەتتى، ئاۋازى تىترىگەن ھالدا «ھەق دوست، يائاللا!» دەپ توۋلايتتى، تۇرۇپ كۆزلىرىگە ياش كېلەتتى، خورلىناتتى. ئادەتتىكى خىزمەت باشقا، ئەمما كىشىلەرنىڭ كۆزى ئالدىدا تىلەمچىلىك قىلىش باشقا گەپ ئىكەن. ئۇنىڭ قەلبىنىڭ تېگى - تېگىدىن ئىسيانكار بىر ندا كېلەتتى: «يا رەببىم! سەمەرقەنت پادىشاھىنىڭ يالغۇز پەرزەنتى كىشىلەرنىڭ ئالدىدا قولىنى سوزۇپ تىلەمچىلىك قىلىپ يۈرسە بۇ نېمە كۆرگۈلۈك؟!» ئەمما ئامال قانچە، پىرىنسىڭ ئەمرى ۋاجىپ. قۇتبىددىن يەنىلا ئالغا ئىنتىلەتتى. «بىر ناتونۇشقا خۇدا يولىدا خەير - ئېھسان قىلىڭلار... ھەق دوست، يائاللا! ھەق دوست، يائاللا!...» دەپ توۋلايتتى. ئاياقتا جىرىڭلاپ بىر - ئىككى كۈموش تەڭگە تاشلىناتتى. بۇ تەڭگىلەر گويا شاپىلاق كەبى قۇتبىددىننىڭ يۈزىگە ئۇرۇلغاندەك بولاتتى. قۇتبىددىن تەرلەپ كېتەتتى، ئەترايتقا قارايتتى، قانداقتۇر بىر تونۇش بىر ئاۋازنى ئاڭلىغاندەك بولاتتى،

«سەمەرقەنتتىن كەلگەن سودىگەرمىكىن، شېۋىسىمۇ تونۇشلۇق. خۇداغا شۈكرىكى بۇ بازاردا ئۇنى بىراۋ تونۇمايدۇ...»

بىرەر ھەپتىدىن كېيىن قۇتبىددىننىڭ «يۇزى قاتتى»، ئەمدى ئۇنىڭدا شاھزادىلىك غۇرۇرىدىن ئەسەرمۇ قالمىغانىدى...

ئوتلۇق تەسىراتلار ھامان ئۇنىڭ يۈرىكىگە ئارام بەرمەيۋاتاتتى. ئۇ سۇدىن يەنە بىر ئوتلاپ قويدى.

كەچ كىردى. پەنجىرىنى قاراڭغۇلۇق قاپلىدى. قۇتبىددىن چازا قۇرۇپ زىكرى قەلبىيە، يەنى سۆزسىز ئىبادەت بىلەن مەشغۇل بولۇپ ئولتۇراتتى. شۇ پەيت ئىشىك تاراقلاپ ئېچىلدى. يوغان شامنى كۆتۈرۈپ گۈندىپاي كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ كەينىدە ئاپئاق كىيىنگەن بىر ئايال كۆرۈندى. گۈندىپاي ئۆزىنى چەتكە ئېلىپ ئايالغا يول بەردى. ئايال بوسۇغىدىن ئاتلاپلا «بالام، كۆزۈمنىڭ نۇرى!» دەپ نىدا قىلدى. قۇتبىددىن ئانىسىنىڭ ئالدىغا باردى. ئايتۇغدى ئوغلىنى باغرىغا باستى - دە، يۇز - كۆزلىرىنى سىلىدى، پېشانىسىگە سۆيدى.

گۈندىپاي چىقىپ كەتتى. ئايتۇغدى قۇتبىددىننى خۇددى بىمارنى يۆلىگەندەك يۆلەپ سۇپىغا ئولتۇرغۇزدى ۋە يۈكۈنۈپ ئوغلىنىڭ پۇتلىرىنى قۇچاقلىدى، كۆز يېشى ئارىلاش يىغلامسىرىدى.

— يالغۇزۇم... قانىتىم ... يۈرىكىمنىڭ پارىسى، ساڭا نېمە بولدى؟ مەن بېچارىگە شۇنچە كۆرگۈلۈكلەر ئازمىدى...

ئايتۇغدى ئاۋازىنى قويۇپ بېرىپ ھۆكۈرەپ يىغلىدى. قۇتبىددىن ئۇندىمىدى، ئانىسىنىڭ ئەنبەر پۇراپ تۇرغان چاچلىرىنى سىلىدى، ۋۇجۇدى كۆيۈشۈپ، جېنى ئۆرتەندى. ئۇنىڭ بېشى غوڭۇلدايتتى، گەپ قىلاي دېسە گېلىدا ياڭاقتەك بىر تاش تۇرۇۋالغاندەك قىلاتتى.

— ئانا... ئانا... — دېدى قۇتبىددىن ئانىسىنىڭ چاچلىرىنى ھىدلاپ، ئاندىن ئۇنىڭ كۆزىدىن تارىلاپ ياش تۆكۈلدى. ئانا - بالىنىڭ كۆز ياشلىرى قوشۇلۇپ كەتتى.

ئايتۇغدى ئازراق نەپسىنى رۇسلاپ ئوغلىنىڭ يېنىغا ئولتۇر-

دى، قۇتبىددىننىڭ مۇرىسىنى ۋە بېشىنى ئۇزاق سىلىدى ۋە ئاخىر غەمكىن، ئۆكسۈگەن ئاۋازدا دېدى:

— ئەمدى مەن قانداق قىلاي، بالام؟ بۇ بەختسىز ئاناڭنى زار - زار قاقشىتىپ، تاشلاپ كېتىشنى نىيەت قىلدىڭمۇ؟

قۇتبىددىن جاۋاب بەرمەستىن ئۇزۇن ئۇھ تارتىپ قويدى.

— مېنىمۇ ئەكەت، جېنىم بالام، گاداي بولساڭ گاداي بولاي. مەن، ئادا بولساڭ ئادا بولىمەن. بۇ دۇنيانىڭ شادلىقى نېمە؟ ئىككى ئالەمنىڭ راھىتىنى سېنىڭ بىر دانە مويۇڭغا تەڭ قىلمايمەن! مەلىكىلىك مەرتىۋىسىگە تۆكۈردۈم، سارايغا ئوت قويىمەن! مېنىڭ سېنىڭدىن باشقا كىمىم بار؟

قۇتبىددىن ئاستا گەپ قاتتى:

— دۆلەت ئىگىسى ئاتام...

— مەن ئۇچۇن پەرزەنت مېھرى ئەرنىڭ مېھرىدىن ئەلا.

قۇتبىددىن ئانىسىنىڭ بېشىدىن قولىنى تارتتى.

— بەرگەن سۆتىڭىزگە رازى بولۇڭ، ئانا، سىزنى ئەكېتەلمەيمەن. مېنىڭ يولۇم يىراق. ئەمدى بۇ پېقىر ئوغلىڭىز ھەق يولچىسىدۇر.

ئوغلىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ئايتۇغدى ئېغىر خورسىنىپ قويدى. ئۇنىڭغا نىسبەتەن ئەمدى باشقا گەپ قىلىشنىڭ ھاجىتى قالمىغاندەك قىلاتتى.

ئايتۇغدى بىر بوغچىنى ئېلىپ مەخمەل داستىخانىنى يايدى، داستىخانغا ھەرخىل تائاملارنى قويدى.

— ئال، بالام، گۆشتىن ئال، قۇۋۋەت بولىدۇ. ئاتاڭ غەزىپىدىن يانغۇچە ئاجىزلاپ قالىسەن.

— مەن گۆش يېمەيمەن. بىزنىڭ يېيىشىمىز مېۋە بىلەن سەي - كۆكتات. دەرۋىشلەردە قورسىقاڭ ئاچ، كۆڭلۈڭ توق بولسۇن دېگەن ھېكمەت بار. ئانا، ئۆز قولىڭىز بىلەن ئاخىرقى قېتىم بىر توغرام نان يېگۈزۈڭ. ئېغىزىمغا ئەمچەك سالغان قوللىرىڭىزنىڭ خۇشبۇي ھىدىنى ئېسىمدە ساقلىۋالاي.

ئايتۇغدى نان سۇندۇرۇپ ئوغلىنىڭ ئېغىزىغا سالدى. قۇتـ
بىددىن ئانىسىنىڭ ئالىقانلىرىنى قايتا ـ قايتا ھىدلاپ سۆيدى.
ئايتۇغدىنىڭ خىيالىدىن بىر پىكىر كەچتى: «ئەجەبا، پىر ھەزرەتـ
لىرىڭ سېھرى ئاتا ـ ئانىسىنىڭ مېھرىدىن ئۈلۈغمىدۇر؟ خۇدا
گۇۋاھ، بۇ سىرغا ناقىس ئەقلىم يەتمەيدۇ!»

ئايتۇغدى «مەن ئاتاڭدىن يوشۇرۇن كەلدىم، ئەمدى چىقاي» دېگىنىچە چىقىپ كەتتى. بىرئازدىن كېيىن گۇندىپاي كونا كۆرپە ۋە بىر توننى ئەكىرىپ تاشلىدى. قۇتبىددىن قوللىرىنى ياستۇق قىلىپ سۇپىغا سوزۇلدى.

20. ھەق يولچىسى

كىتابىم، قۇرئانىم، دەرسىم،
ھەدىسىم، ئەبجەتىم، لەۋھىم،
سالاتىم، تائىتىم، زۇھدىم،
ساۋابىم، ھەججۇ، ئەركانىم.

— نەسىمىي

ئۇچ كۈندىن بېرى قۇتبىددىن ھاۋاسى سېسىق، قاپقاراڭغۇ ھۇجرىدا ئاتىسىنىڭ ۋە تۇغمەن تېشىدەك خىياللارنىڭ ئەسىرى بولۇپ ياتاتتى. تاڭ ئاتىدۇ، كۈن پاتىدۇ، يەنە تاڭ ئاتىدۇ. ئەمما، قۇتبىددىننىڭ كۆڭلى يورۇمىدى. ئۇ ھەقتىن ھىدايەت كۈتەتتى. «ھەق يولىغا كىرىپ ھەق يولچىسىغا ئايلاندىم. ئىنشائاللا، قادىر ئىگەم مەرھەمىتىنى ئايىماس» دەپ ئۈمىد قىلاتتى.

ئۇ يىرتىق كۆرپىنىڭ ئۈستىگە سوزۇلۇپ، ئۇزۇن - ئۇزۇن خىياللارغا باراتتى، مۇبارەك خانىقانى، خانىقادىكى بۇرادەرلىرىنى ئەسلەيتتى. كۆز ئالدىغا شەيخۇل ماشايىخ كەلدى. خاس خادىمىنىڭ نام - نىشانسىز كەتكەنلىكىدىن ھەزرەت بىئارام بولۇپ رەنجىپ قالدىمىكىن؟ باباقۇل ئاغامچۇ؟ ئۇ بەلكىم: «ھە شاھزادەم، يۈك چەكمەن ئېغىرلىق قىلدىمۇ؟ يۈمشاق ئورۇنغا نېمە يەتسۇن؟» دەپ كۈلۈپ يۈرگەندۇر.

قۇتبىددىن مەسلەكداشلىرى ئالدىدا ئۆزىنى گۇناھكار دەك ھېس قىلدى، باش - ئاخىرى يوق خىياللاردىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن

ھەزرەتنىڭ بىر ھېكمىتىنى پىچىرلاپ قىرائەت قىلدى:

بۇ ۋۇجۇدۇم شەھرىنى پانىي قىلادۇر، دوستلىرىم،
بۇ قەپەسنىڭ تۈتىسى پەرۋاز ئېتەدۇر ئۇچقىلى،
بىر قاراڭغۇ شولىسىز يەرگە بارادۇر دوستلىرىم،
ئەي مېنىڭ يارەنلىرىم، ھىممەت تۈتۈڭ ئىمانىمە،
دۇشمىنىم ئىمانىمە زەخمەت بىرەدۇر، دوستلىرىم.
.....

تاشقىرىدا ئىشىك تاراقلىدى. ئات كىشىنىدى. بوغۇق ئاۋازلار ئاڭلاندى. پەنجىرە تەرەپتىن جارچىنىڭ سوزۇق، جاراڭلىق ئاۋازى كەلدى: «ئەي ئادەملەر، پىردەۋسۇل ئەلا سەمەرقەنت سۇلتانى كاشىپۇل ھەقايىق... مەھمۇدخان ئىبن ئارسلانخان جانابلىرى...» جارچىنىڭ خىتابى يىراقلاپ كەتتى. پەدەرىنىڭ نېمە ئىشقا ئاتلانغانلىقى قۇتبىددىنغا مەۋھۇم بولۇپ قالدى. ئۇ كۆزلىرىنى يۇمۇپ، يەنە ھېكمەت ئوقۇشقا باشلىدى:

ئىزىم يادى ئۇلۇغ يادتۇر، ئېيتار بولساڭ،
ھەسەل يەڭلىغ چۈچۈك بولۇر تىلىم مېنىڭ.
ئۆزۈم پېقىر، قىلدىم مۇنكىر، بولدۇم ھەقىر،
قانات قاقار ئۇچار قۇشتەك كۆڭلۈم مېنىڭ.

تۇرلۇك ئەيشىم، تۇرلۇك ئىشىم، مۇڭلۇق باشىم،
ئىرىدى جانىم، كەتتى ھوشۇم، ئاقتى ياشىم،
يازۇغ بىلەن تولدى تۇگەل ئىچىم - تاشىم،
بىنىيازىم ئاچىپ بەرسۇن يولۇم مېنىڭ.

كۆزۈم چۈشتى، كۆڭلۈم ئۇچتى، ئەرشكە يەتتى،
ئۆمرۈم كەچتى، نەپسىم قاچتى، بەھرىم تاشتى،

كارۋان كۆچتى، مەنزىل ئاشتى، ھېرىپ چۈشتى.
سىر ئۇلاشتى، نېتاك بولغاي ھالىم مېنىڭ...

قۇتبىددىن جان قۇشىدىن قۇتۇلغان كىشىدەك بىر نەپەس دېمىنى چىقارماي قېتىپ قالدى. كېيىن ھالسىز ئەلپازدا شۇنىڭ لىدى: «سىر ئۇلاشتى، نېتاك بولغان ھالىم مېنىڭ... نېتاك بولغاي ھالىم مېنىڭ... ھالىم مېنىڭ...»

ئۇ مۇشكۈلىگە چارە ئىزلەيتتى، ئۇ: «ئەي تەڭرىم، دەردىمگە ئۆزۈڭ يەتكىن، سەندىن باشقا يۆلەنچۈكۈم يوق» دەپ دۇئا قىلىۋېتىپ ئۆزىنىڭ مۇگدەۋاتقانلىقىنى سەزمەي قالدى.

قۇتبىددىن چۈش كۆردى، چۈشىدە شارقىراپ ئېقىپ تۇرغان سايغا تۇتاش چىرايلىق بىر باغ بارمىش، ئەتراپ گۈللۈك، كاتتا بىر بەزمە بولۇۋاتارمىش. كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ياسىنىۋالغانمىش. يىراقتىن كاناي ـ سۇنايىنىڭ ساداسى كېلەرمىش. قۇتبىددىن ساي بويىدا ياتارمىش، يېنىدا سۇدەك پاكىز بىر قىز بارمىش. يېقىملىق كۈلەرمىش، قۇتبىددىنغا يېقىنچىلىق قىلارمىش. قۇتبىددىن گويا ھېچبىر ئىش بولمىغاندەك، كىرپىك قاقماي سۇغا تەلمۈرەرمىش. شۇ پەيت ئېقىنىنىڭ ئۇ تەرىپىدە ھەزرەت پەيدا بولارمىش. ئۇ قۇتبىددىنغا ھومىيىپ قاراپ قويۇپ بۇرۇلۇپ كېتىپ قالارمىش. قۇتبىددىن شۇ ھامان ئۆزىنى سۇغا ئاتارمىش...

قۇتبىددىن تەرلەپ ئويغاندى. سۇمۇ، پىرىمۇ يوق، قۇلاقلىرى غوڭۈلداپ، كاللىسى ئېغىرلىشىپ قالغاندەك قىلاتتى. ئۇ ياستۇقتىن ئاران بېشىنى ئۈزدى، ئىستىغپار ئېيتتى. «بۇ بىر غايىب ئىشارەت، پىرىمنىڭ رەنجىگىنى راست ئىكەن. قانداق چارە قىلىپ بولسىمۇ بۇ بەتبۇي يەردىن قۇتۇلماق لازىمدۇر. ئەمما قانداق چارە تاپقاي؟»

بىردىن قۇتبىددىنىڭ خىيالى سۈزۈلدى، يۈرىكىگە قانداقتۇر بىر زەڭگەر نۇر چۈشتى. شۇ ھامان ددىلى پارلاپ «پىرىم! پىرىم!» دەپ تاشلىدى. تىلىغا سۇلتانۇل ئارىپىنىڭ مىسرالىرى

قۇيۇلۇپ كەلدى:

ئەرنى كۆرسەم ئەگەشتىم، ئىستىكىمنى سورىدىم،
بارچىسى سەندە دېدى، قالدىم ھەيران ئىچىمدە.

قۇتبىددىن ئىرغىپ ئورنىدىن تۇردى، ئىتتىك بېرىپ ئىشىكىنى قوش قوللاپ ئۇرۇشقا باشلىدى. گۇندىپاي كىردى، «خىزمەتكۈزگە تەييارمەن، بېگىم» دېگەندەك بوسۇغىدا ئۆرە تۇردى.

— تېزدىن ھۆكۈمدارغا ئەرزىمنى يەتكۈزۈڭ. مەن پەدەرىمنىڭ شەرتلىرىگە رازىمەن.

— باش ئۇستىگە، بېگىم، — دېدى گۇندىپاي ئىشىكنى يېپىپ.

ئۇچ كۇندىن كېيىن قۇتبىددىن تويلۇق كىيىملەرنى كىيدى. سۇلتان مەھمۇدخان يالغۇز ئوغلىنىڭ تويىنى ئاجايىپ ھەشەمەت بىلەن ئۆتكۈزۈشنى نىيەت قىلدى. سۇيۇپ ساھىلىغا يۇزلەپ يېپەك چېدىرلارنى تىكتۇردى. شەھەردىن تا دەريا بويىغىچە بولغان كوچىلارغا سۇ سېپىلدى، خەۋەرچىلەر كەنتمۇ كەنت ئات چاپتۇرۇپ يۇرۇپ خالايىقنى شاھانە بەزمىگە چىللىدى. مەزىنلەر مۇنارلاردىكى ئورۇنلىرىنى جارچى مەددالارغا بوشىتىپ بېرىشكە مەجبۇر بولدى. جارچى مەددالار، ساخاۋەتتە ھاتەم سۇپەت، ئادالەتتە نۇشىروۋان، جەڭدە رۇستەمى زال··· مىسكىنلەرنىڭ پاناھى، دىنىي ئىسلامنىڭ شەمشىرى سۇلتان مەھمۇدخان ئىبنى ئارسلانخان جانابىي ئالىيلىرىنىڭ يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە بولغان خالايىقنى باغى دىل كۇشاغا تەكلىپ قىلغانلىقىنى مەلۇم قىلىپ جار سېلىشتى.

تۆت - بەش كۇن ئارىسىدا سۇيۇپ بويلىرى يەر يۇزىنىڭ جەننىتىگە ئايلاندى. بىر ياندا مۇغەننىلەر نەغمە چېلىپ دىللارغا ئوت سالماقتا، بىر ياقتا ياغاچ پۇتلۇق ئۇستىلار ئويۇن كۆرسىتەمەكتە، دەريا ئۇستىدە دارۋازلار لەڭگەر تۇتۇپ ئۇچماقتا، گۇلدۇرلەپ يېنىپ تۇرغان گۇلخانىنىڭ ئەتراپىدا سېھىرگەرلەر، ئېيىق

ئويناتقۇچىلارمۇ، قىزىقچىلار كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنى ئوۋلاشماقتا ئىدى. داش قازانلار پۈرقىراپ قاينايتتى. قىرىق خىل قوغۇن، يۈز خىل مېۋە ئارتىلغان ھارۋىلارنى سۆرەپ كېلىۋاتقان ئات ۋە قېچىرلار ھاسىراپ پۇشقۇراتتى. نەچچە ئايلاردىن بېرى يەر ئاستىدا قاينىاپ ياتقان ھەيۋەتلىك كوزىلارنىڭ ئاغزى ئېچىلغانىدى. كاسىلار قولمۇ قول ئۆتۈشۈپ تۇراتتى، چىرايلار كۈلگۈن رەڭ ئالغانىدى. بۇگۈن مەيپۇرۇش مەيخورغا، مەيخور مەيپۇرۇشقا ئايلانغانىدى.

سۇلتان مەھمۇدخانمۇ تىللا گەردىشلىك كاسىنى قولىغا ئالغانىدى. ئۇ باغنىڭ قاق ئوتتۇرىسىغا ئورنىتىلغان ھەيۋەتلىك چېدىر-نىڭ ئالدىدا، ئالتۇن تەختتە ئولتۇرۇپ توي تەييارلىقىنى كۆزىتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدە مەستانە بىر خۇشخۇيلۇق جىلۋە قىلاتتى. قەلبىدە شۇكۇر بىلەن قانائەت ئورۇن تالىشاتتى. شۇكرىسى شۇ-كى، ئوغلىنى ھۆكمىگە بويسۇندۇردى. قۇتبىددىن دەرۋىشلىك جەندىسىنى سېلىۋەتتى. سۇلتان: «ئىنشائاللا، ئەمدى ئۇ دەرگا-ھىدا قالغاي، نېسىپ قىلسا ئەركاندۆلەتنى جەملەپ سەلتەنەت تىزگىنىنى ئاڭا تاپشۇرغايمەن. بەس، ئەمدىغۇ خانىقانى تاشلاپ، سارايغا تولۇق يېنىپ كەلگۈسى» دەپ ئويلىدى.

«خانىقا» دېگەن سۆز مەھمۇدخاننىڭ يادىغا سۇلتانۇل ئارىپنى-نى سالدى. توي ھارپىسىدا مەھمۇدخان پىرى كامىل ھۇزۇرىغا سەمەرقەنتنىڭ شەيخۇلرەئىسى خوجا ئابدۇرەززاقنى ئەلچى قىلىپ ئەۋەتكەنىدى. ئەلچىگە «ھەق سۇبھانە ۋە تائالاغا ھەمدۇسانالاردىن كېيىن ئەرزى دىلىمىز شۇكى، سىزدەك زاتى شەرىپ ھەزرىتىم-نىڭ قۇتلۇق نەپەسلىرىدىن بەھرىمەن بولۇپ، پەزلۇ كامالەت ئىگە-لىگەن پەرزەنتىمىز شاھزادىنى ئەرلىك مەرتىۋىسىگە نائىل قىلماق ئارزۇسىدىدۇرمىز. بىزدەك ئىرادەت ئەھلىنىڭ داستىخىنى سىز-دەك پىرى كامىلغا مۇنتەزىردۇر. مۇبارەك نەزەرلىرى بىرلە قەدەم تەشرىپ قىلسىلا، خانىدانىمىز نۇرغا تولۇر ئىدى. ھەققىلىرىدە دۇئا قىلىپ قۇللۇق مەقامىدىكى مۇرتىكىز مەھمۇد تابغاچخان» دەپ مەكتۇپ يېزىپ بەردى.

خوجا ئابدۇرەززاق شەيخىنىڭ ئىككى ئېغىز جاۋاب ئەكەلدى: مەرھەمەتلىرى ئۇچۇن قۇللۇق، — دېگەنىدى ھەزرەت، — «ئەپسۇسكى، پۇرسىتىمىز يار بەرمەيۋاتىدۇ. يول تەييارلىقىنى كۆرۈۋاتىمىز».

ھەزرەتنىڭ كارۋىنى شۇ كۇنىلا بۇخارايى شەرىپ تەرەپكە قاراپ ئاتلاندى. شەيخۇل ماشايىخنىڭ خانىنىڭ تەكلىپىگە قىيا باقماي كەتكەنلىكى مەھمۇدخانىنىڭ مەست كۆڭلىنى تىرناپ ئۆتتى. بۇ ئۇنىڭغا خاسىيەتسىز بىر ئالامەت بولۇپ تۇيۇلدى. «نېمە چارە»، — دېدى ئىچىدە مەھمۇدخان، — ئول ھەزرەت ئەۋلىيائى كەبىر، بىز بولساق سۇلتان سەنجەرنىڭ ۋارىسلىرىدۇرمىز، كىچىك بىر خاندۇرمىز».

ھەزرەتنىڭ سەمەرقەنتتىدىن كەتكەنلىكىنى بىلىپ قۇتىبددىنىڭ دىلى سەدپارە بولدى. ئۇنىڭ ئىچىمۇ، تېشىمۇ كۆيۈپ، بەزمىنىڭ ئاياغلىشىشىنى كۇتەتتى. ئاشۇ كېلىنىڭ دىدارىغا بىر قاراپ قويۇپ ئاندىن دىلىغا پۇكۇپ قويغان مۇرادىغا يېتىشنى ئارزۇ قىلاتتى. ئۇ پىرىنىڭ سۆھبىتىنى سېغىنىدى. مانا توققۇز كۇندىن بېرى ئۇيۇرىدىن ئاداشقان ئارغىماق ئاتتەك نە كۆزىگە، نە دىلىغا تەسكىن تاپالمايدىغان بىر مەنزىلدە يۇرەتتى.

توي دەبدەبىسىنىڭ بەشىنچى كۇنى بەزمە ئەۋجىگە چىقىپ كېلىن ئەكېلىش مۇراسىمى باشلاندى. كېلىن — مەھمۇدخاننىڭ ھېلىقى قاتاۋان بايىاۋىنىدىكى جەڭدە ئۆلۈمدىن ساقلاپ قالغان ئەمىر ئابدۇلپەزىلىنىڭ قىزى زۇلپىزار ئىدى. قىزنى ئەكېلىشكە خان ئۆزىنىڭ ئەڭ ياۋاش، ھەيۋەتلىك پىلىنى ئەۋەتكەنىدى. يۇزلەپ بالىلار، ئايالار، نۆكەرلەرنىڭ قورشاۋىدا زەرباپ ماتالار بىلەن زىننەتلەنگەن ھەيۋەتلىك پىل بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ سورۇنغا كىرىپ كەلدى. پىلچى پىلنى ئۇدۇللا خان ئولتۇرغان تەختىنىڭ ئالدىغا قاراپ يېتىلىدى. زەر مەخمەل ۋە باشقا قىممەتلىك توقۇلمىلار بىلەن چۇمكەلگەن تەختىراۋاندا كېلىن يەرگە چۇشۇرۇلدى. كېلىنىنىڭ بېشىدىن تىللا تەڭگە چېچىلدى. قىزنىڭ ئالدىغا ئىرىم

يۇزىسىدىن بىرنەچچە ئايلىق بولغان بوۋاق دوسلىتىلدى. ئاياللار يار - يار ئېيتىپ زۇلپىزارنى مەخسۇس يىپەك چىملدىققا ئۇزۇتىپ كىردى.

قۇتبىددىن بىر چەتتە يىگىت ھەمراھلىرى (ئەملىيەتتە قارا-ۋۇللار) بىلەن بىللە بۇ سىرلىق مەنزىرىلەرنى كۆزىتىپ، لېۋىنى چىشلەپ تۇراتتى.

كەچ كىردى، مۇلازىملار لازىمەتلىكلەرنى يىغىشتۇرۇشقا باشلىدى. تەرەپ - تەرەپتىكى ئۆچەي دەپ قالغان گۈلخانلارغا سۇ سېپىلدى. كىشىلەر ئاستا - ئاستا تارقىلىشتى. توي ئاخىرلاشقان، ئەمدى نىكاھ كېچىسىگە تەييارلىق باشلانغانىدى.

قۇتبىددىن ئۇستىگە زەڭگەر رەڭلىك يىپەك تون، بېشىغا ياقۇت قادالغان سەللە، پۇتىغا زەر باغلانغان ئۆتۈك كىيگەنىدى. ئۇ خاس خانىسىدىن كېلىننىڭ ھۇزۇرىغا يول ئالدى. چىملدىقنىڭ ئالدىدا بىر ئايال قۇتبىددىننى بىرئاز يالغۇز قالدۇرۇپ، ئۆزى ئىچكىرىگە كىرىپ كەتتى. ئىچكىرىدىن ئۇنىڭ شوخ ئاۋازى ئاڭلاندى:

— يىگىتلەرنىڭ سۇلتانى، مەملىكەتنىڭ پاسىبانى، قىزىل-گۈلنىڭ يىلتىزى، سەرخىللارنىڭ يۇلتۇزى قۇتبىددىن تۇرەم تەشرىپ بۇيرۇدى! بىزگە ئاتالغان قۇيما ئۇزۇكىنىزگە گۆھەر كۆز بولغىلى كەلدۇق!

كېلىننىڭ ئىككى تەرىپىدە ئولتۇرغان ئىككى يەڭگىسى زۇلپىزارنى ئورنىدىن تۇرغۇزۇپ، سالامغا ھازىرلىدى. ئايال چىملدىقتىن چىقتى، ئاندىن قۇتبىددىننى ئىچكىرىگە ئەكىردى. كېلىن بېشى يەرگە تەگكۈچە ئېگىلىپ سالام قىلدى. يىگىت نېمە قىلىشىنى بىلەلمەي تۇرىۋەردى. يەڭگىلەردىن بىرى قېسىنى ئېتىپ كۈلدى:

— سالام ھەققى بېرىڭ، تۆرە!

قۇتبىددىن يېنىدىن بىرنەچچە تىللا تەڭگىنى ئېلىپ يەڭگىنىڭ قولىغا تاشلىدى. قائىدىگە ئاساسەن ئىككىنچى يەڭگە قىزىنىڭ يۈزى-

دىكى ئاپئاق شايى پەردىنى قايرىدى. قىز پەردىن كۆزىنى ئۇزمەيتى، ئۇنىڭ ھاياجانلىنىۋاتقانلىقى يۈزىنىڭ بىلىنەر - بىلىنمەس تىترىشىدىن سېزىلىپ تۇراتتى. قۇتبىددىن قىزنىڭ ئاپئاق چىرايىغا مەھلىيا بولۇپ قالدى.

— بەس ئەمدى، بېگىم، يەنە قاراۋەرسىڭىز قىزىمىزغا كۆز تەگكەي، — دەپ ھەزىللەشتى بىرىنچى يەڭگە، — ئىسرىق ئورنىغا دىدار ھەققى بېرىڭ!

قۇتبىددىن يەڭگىلەرنىڭ قولىغا يەنە تەڭگە تاشلاۋېتىپ، ھامان زۇلپىزاردىن كۆزىنى ئۇزەلمىدى. قىزنىڭ بادام قاپاقلىرى... سەل تىترەپ تۇرغان گۈلنىڭ بەرگىدەك قىپقىزىل لەۋلىرى... سەرۋى قامىتى، ئىككى ئالەمنىڭ ھۇزۇرىنى ئۇرغۇتۇپ تۇرغان كېلىنلىك كىيىملىرى قۇتبىددىننىڭ تىزگىنلەنگەن ھېس - تۇيغۇلىرىنى ئازاد قىلىپ، ئۇنى شۇ كەمگىچە ئۆزىگە يات بولغان غەيرىي بىر ۋەسۋەسە گىردابىغا يېقىتتى. قۇتبىددىن شۇ كەمگىچە سارايدىكى خىزمەتكار ئاياللار، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنىڭ ئارىسىدىكى قىز ۋە كېلىنلەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا بىرەر قىزنىڭ يۈزىگە قىيا باقمىغان، قولىنى تۇتۇش ئۈياقتا تۇرسۇن، ئۇلارنىڭ ھىدىنىمۇ پۇرىمىغانىدى. «ياق، بۇ ئىنسان ئەھلىدىن ئەمەس، كۆكتىن چۈشكەن پەرىشتە، ئىنسان قىياپىتىگە كىرىپ ئالدىمدا تۇرۇپتۇ» دەپ ئويلىدى قۇتبىددىن ۋە ئەمدى قانداق قىلاي دېگەندەك يېنىدىكى ئاياللغا قارىدى.

يوسۇن بويىچە يەڭگىلەر ئەمدى كېلىننى مەخسۇس ۋىسالخانىغا ئۇزىتىپ قويۇشلىرى لازىم ئىدى. ئايال قۇتبىددىننى كىچىك بالىنى يېتىلىگەندەك چىملىدىقتىن ئاچىقتى. ئۇلار يانداش خانىلارنىڭ بىرىگە كىرگەندىن كېيىن، قۇتبىددىن مەخمەل كۆرپىگە چازا قۇرۇپ ئولتۇردى. ئايال ئۇنىڭ ئالدىغا داستىخان سالدى، شىرىن - شېكەر مېۋىلەرنى كەلتۇردى، چاي قۇيۇپ سۇندى، ئۆزىچە كۈلۈپ تۇرۇپ مەسلىھەت بەرگەن بولدى.

— كېلىننىڭ ئالدىدا تارتىنماڭ، بېگىم. سىز يېگىتلەر-

نىڭ لاچىنسىز، خوددى ئاپئاق كەپتەرنىڭ كۆرگەن لاچىندەك بولۇڭ، — ئايال يەنە كۈلدى، — بېگىم، بىر كۈندە بارلىق يىگىتلىك كۈچىڭنى سەرپ قىلىپ، ئەتىسى قىزىمىزنى مىجىقلانغان گۈلگە ئوخشىتىپ قويماڭ، چىراي كۈندە كېرەك...

ئايالنىڭ سۆزلىرى قۇتبىددىننىڭ قۇلىقىغا كىرمەيتتى. ئۇ ئىنتىزارلىق بىلەن بۇ تىللا قەپەستىن ئازاد بولىدىغان دەقىقىلەرنى كۈتەتتى.

يەڭگىلەر قىزنى ئىسالخانىغا ئەكىرىپ قويۇپ ئۆزلىرى نەگىدۇر غايىب بولدى. ئايال قۇتبىددىننى باشلاپ ئىسالخانىغا كىردى. زۇلپىزار ئىسالخانىنىڭ ئوتتۇرىسىدا قول قوشتۇرۇپ تۇراتتى. ئۇ قۇتبىددىننى كۆرۈپ، يەنە ئېگىلىپ سالام قىلدى. ئايال كېلىن بىلەن كۆيئوغۇلنى ئۇدۇلمۇ ئۇدۇل ئولتۇرغۇزدى، ئاندىن سىرتقا چىقىپ كۈمۈش پەتنۇستا ئىسرىق ئەكىردى ۋە كېلىن بىلەن كۆيئوغۇلنى ئىسرىقلىدى، كېيىن ئىسالخانىنىڭ تۆرىدىكى تۆت قەۋەت قىلىپ سېلىنغان مامۇق تۆشەكلەرنى كۆزدىن كەچۈردى، ئاپئاق پەردىنى قايىرىدى ۋە تەكچىدىن كىچىككىنە قۇرئاننى ئەكېلىپ ياستۇقنىڭ تېگىگە قويدى، كېيىن تەكچىلەردە پىلىلداپ يېنىپ تۇرغان يوغان شاملاردىن ئىككىسىنىلا قالدۇردى - دە، باشقىسىنى ئۆچۈردى، ئاندىن قولىنى ئېچىپ دۇئا قىلدى:

— ئىلاھا، ياراتقان پەرۋەردىگار ئىككىڭلارنىڭ يۈزىنى يورۇق قىلسۇن، ئامىن ئاللاھۇئەكبەر!

ئايال پۈتىنىڭ ئۈچىدا دەسسەپ چىقىپ كەتتى. ئىسالخانىدا ئەمدىلا ئون ئالتىگە قەدەم قويغان قىز بىلەن ئون سەككىز ياشىنى ئېگەرلەپ مىنگەن، ئۇجۇددىن كۈچ ئۇرغۇپ تۇرغان يىگىت قالدى.

قۇتبىددىن ئەتراپقا باقتى. دېرىزە پەردىلىرى توق قىزىل رەڭدە، تۆشەك ئۈستىدىكى ياپقۇچلارمۇ قىزىل، ئاستىدىكى خۇراسان گىلەملىرىمۇ چوغدەك قىزىل... بۇلار قۇتبىددىنىڭ قېينىنى ئۇرغۇتۇپ ھەۋىسىنى قىزدۇرۇش ئۈچۈن قەستەن قىلىنغاندەك قە-

لاتتى. يىگىت قىزغا قىيا باقتى. ئەمدى نېمە دېيىش كېرەك؟ چۈنكى، ئۇ قىز بىلەن بىر ياستۇققا باش قويۇشنى خالىمايدۇ، جۈپتى هالاللىقنى ئۆزىگە راۋا كۆرمەيدۇ؟ نېمە ئامال قىلسۇن ياكى گەپنىڭ ئوچۇقىنى ئېيتسۇنمۇ؟ ئىشكىنىڭ ئالدىدا، باغنىڭ ئەترا-پىدا قۇتىبددىنغا كۆز - قۇلاق بولۇپ يۈرگەن نۆكەرلەرنى يېڭىپ قېچىپ كەتسۇنمۇ؟ خۇداغا شۈكۈر، بىلىكسىدە كۈچى بار، تۆت ئەمەس سەككىز نۆكەرنىڭمۇ بىر تەرەپ قىلىدىغانغا كۈچى يېتىدۇ...

قىز كىچىك پىيالىگە خۇشبۇي چاي قۇيدى، ئورنىدىن تۇرۇپ تەزىم بىلەن قۇتىبددىنغا ئۇزاتتى. قۇتىبددىن چاينى ئېلىۋېتىپ:

— ئاۋارە بولماڭ، سىڭلىم، ئولتۇرغان يېرىڭىزدە سۈنۈۋېرىڭ، — دېدى.

«سىڭلىم» دېگەن سۆز زۇلپىزارنىڭ يۈرىكىنى تېشىپ ئۆتكەندەك بولدى، بىراق ئۇ مەيۈس كۈلدى:

— بېگىم، نىكاھ بىرلە باغلىنىپ ئەر - ئايالىق بوسۇغىسىدا تۇرغان كىشىلەر بىر - بىرلىرىگە ئاكا - سىڭىل بولغايمۇ؟

قۇتىبددىن ئىچىدە قىزنىڭ پاراسىتىگە ئاپىرىن ئېيتتى. ئۇ-نىڭغا رەھمى كەلدى. «شۇنداق دانا، چىرايلىق بىر ئاجىزەنىڭ بەختىگە زامىن بولدۇڭ - دە، يىگىت! باشتىلا ياق دېمەك بولماس-مىدى، تەنتەك؟»

ئارىنى سۈكۈت قاپلىدى. قىز قۇتىبددىننىڭ يۈزىگە تۇنجى قېتىم زوقلىنىپ باقتىيۇ، ئاستا دېدى:

— بېگىم، بىرنېمە دەڭ...

قۇتىبددىن ئۇنچىقمىدى. تېخى تۇنۇگۈنلا ئانىسىنىڭ ئېتىكە-نى تۇتۇپ يۈرگەن بۇ قىزغا نېمە دېسۇن؟ ئۇ زىكرۇ سامانى چۈشەنمىسە، ساپايىنى بىلمىسە، تىلسىم تاشقا ئەقلى يەتمىسە؟

— سىزگە نېمە دېسەم بولار، زۇلپىزار؟

قىزنىڭ كۆزى چاقناپ كەتتى. ئېرى تۇنجى قېتىم ئۇنىڭ ئىسمىنى تىلغا ئالدى. «دېمەك، كۆڭلى بار ئىكەن» دېگەن تۇيغۇ

قىزنىڭ يۈرەك تارىنى چېكىپ ئۆتتى.

— بېگىم، ياش تۇرۇپ ئاجايىپ سىرلارنى بىلەرئىمىشسىز. سەيلە ـ ساياھەت قىلىپ، تاغۇتاشلار، چۆل ـ باياۋانلارنى كەزگەن دەپ ئاڭلىدىم.

— بۇلار سىزگە نېمە ھاجەت. مېنىڭ كۆرگەنلىرىمنى باشقا بەندە كۆرمىسۇن، — دېدى قۇتبىددىن ئويچان ھالدا. ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا خىرقە كىيىپ، سەبران بازارلىرىدا تىلەمچىلىك قىلىپ يۈرگەنلىرى كەلدى. قىز تىلىنى چىشلەپ ئۆكسۈدى. قۇتبىددىن شەپقەت يۈزىسىدىن ئۇنىڭ يۈزىگە مۇلايىملىق بىلەن باقتى.

— مەن سىزگە غەزەل ئوقۇپ بېرەيمۇ؟

قىز يىگىتكە تەلمۈرۈپ باقتى، قاشلىرى كۆتۈرۈلۈپ جېنى ياشنىپ كەتتى.

— ئوقۇڭ، بېگىم... جان قۇلىقىم سىزدىدۇر...

قۇتبىددىن پەنجىرە تەرەپكە تىكىلىپ ھېكمەت ئوقۇشقا باشلىدى:

ئىشقىڭ قىلدى شەيدا مېنى،
جۇملە ئالدى، بىلدى مېنى،
قايغۇ سەنسەن تۇنى ـ كۈنى،
ماڭا سەن — ئوق كېرەكسەن.
كۆزۈم ئاچتىم، سېنى كۆردۈم،
قۇل كۆڭلۈنى ساڭا بەردىم،
ئۇرۇغلىرىم تەركىن قىلدىم،
ماڭا سەن — ئوق كېرەكسەن.
سۆزلىسەم تىلىمدا سەن،
كۆزلىسەم كۆزۈمدە سەن،
كۆڭلۈمدە ھەم جېنىمدا سەن،
ماڭا سەن — ئوق كېرەكسەن...

زۇلپىزار ئىختىيارسىز ئېڭىكىنى ئىككى ئالقىنىنىڭ ئارا-

سىغا ئېلىپ، قۇتىبىددىنغا كۆز ئۇزمەي تىكىلىپ قالدى. ئۇ بۇ يىگىتنى ئۆمرىدە بىرىنچى قېتىم كۆرۈشى ئىدى. بىر سائەتچە بۇرۇن چىمىلدىقتا كۆز قىرىنى سالدى. شۇ چاغدىلا دىلىغا ھاياجان چۈشكەن، يىگىتنىڭ قاپقارا، مۇڭلۇق كۆزلىرىنى، ئېقى ئاق، قىزىلى قىزىل يۈزىنى، قويۇق قاشلىرىنى، ئۆزىنى مەغرۇر تۇتۇشلىرىنى بىردىن ياقتۇرۇپ قالغانىدى. زۇلپىزار ئاللاغا ئىنايەت قىلىپ شۇنداق بىر يىگىتنى نېسىپ قىلغىنىغا شۈكۈر ئېيتاتتى، ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ ئۆزىنى يىگىتنىڭ قۇچىقىغا ئاتقۇسى كېلەتتى، ئەمما مەرتىۋىسى، قىزلىق شەرم ـ ھاياسى بۇنىڭغا يول قويمايتتى.

— بۇ بېيىتلارنى ئۆزىڭىز توقۇغانمۇ، بېگىم؟ — دېدى زۇلپىزار قۇتىبىددىنغا چوڭقۇر بىر مېھىر بىلەن تىكىلىپ.

— ياق، بۇلارنى بىر ئەۋلىيا، سۇلتانۇل ئارىپىن پۈتكەن.

— توغرا پۈتۈپتۇر، — دېدى زۇلپىزار، — ئىككىمىزنىڭ دىلىنى جايىدا شەرھلەپتۇ. ئول پىرىمنى خۇدا پاناھىدا ساقلىسۇن.

قىز تەتۈر قاراپ ئەسىندى.

— مەن يالغۇز يېتىشتىن قورقىمەن. ئۆيدە سىڭلىم بىرگە ياتاتتى.

«بۇ ھىيلىڭىز ئاقمايدۇ، گۈزەل» دېدى ئىچىدە قۇتىبىددىن ۋە تۆشەكنى ئىما قىلدى.

— ئارامگاھ سىزگە تەييار.

قىز ئائىلاج دۇئا قىلىپ ئورنىدىن قوزغالدى، بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ تۆرگە ئۆتتى. ئۇنىڭ مىسكىن بىر كەيپىياتتا سىرتقى كىيىملىرىنى يېشىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، قۇتىبىددىن ئىچىدە ئۆزىنى لەنەتلىدى: «بىر ئاجىزەنىڭ بەختىگە زامىن بولدۇڭ، ئەي نادان!»

زۇلپىزار يىگىتكە ئۈمىدۋار قاراپ قويۇپ تۆشەككە چىقىپ ياتتى. قۇتىبىددىن تولىمۇ ئۇزۇن ئولتۇردى. بىر چاغدا قىز ئۇھ تارتتى، ئۇنىڭ «بېگىم، توڭلىدىم» دېگەن نىداسى ئاڭلاندى.

يىگىت ئىنساپ يۈزىسىدىن ئورنىدىن تۇردى، شايى يەكتىكىنى يەلكىسىدىن ئالدى، ئۆتۈكلىرىنى سالدى، ئاستا بېرىپ قىزنىڭ يېنىغا سوزۇلدى. زۇلپىزار قولىنى ئۇزاتتى:

— قولۇمنى تۇتۇپ يېتىڭ، بېگىم. كۆزۈمگە ھەرخىل نەرسىلەر كۆرۈنۈپ كەتتى...

قۇتبىددىن قىزنىڭ قولىنى تۇتتى، تىللا بىلەزۈك سېلىنغان ئاپئاق، نازۇك بىلەك مۇزدەك ئىدى، ئاستا ـ ئاستا قىزنىڭ قولى ئىسسىشقا باشلىدى، كېيىن تومۇرلىرى گۈپۈلدەپ سوقتى. قىزدىكى ھاياجان قۇتبىددىنغىمۇ ئۆتتى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا ئىللىق بىر نەرسە يۈگۈردى، مېڭىسىگە قان قۇيۇلدى، ھەربىر جانىنى مەڭگۈ ئاسراپ قېلىشقا ئۇندەيدىغان بىر خىل ئارزۇ ـ ئىستەك ئويغاندى. قۇتبىددىن دەرھال بوينىغا قولىنى سوزۇپ تىلسىم تاشنى سىلىدى. شۇ زامان تېنىدە تېپىرلاپ تۇرغان ھېرىس يوقالدى. قىز كۆزلىرىنى يۇمۇۋالدى. يىگىت بولسا ئۇنىڭغا قانداق تەسەللى بېرىشنى بىلەلمەي، پەنجىرە تەرەپكە قاراپ يېتىۋەردى. دەل شۇچاغىدا پەنجىرە ئالدىدا دۇدەك بىر مەخلۇق پەيدا بولدى. ئۇنىڭ چاچلىرى چۇۋۇق، كاللىسى يوغان، كۆزلىرى پارقىراق بولۇپ، ئەپتى ـ ھالى... خۇددى بابا ماچىنغا ئوخشاپ كېتەتتى. ئۇ سارغايغان، رەتسىز چىشلىرىنى پارقىرىتىپ سۆزگە كىردى:

«بۇ دۇنيانىڭ ئەيش راھىتىنى سۈرۈۋالمامسەن! ئىچىسەك قىمىز ئىچ، سۆيسەك قىزنى سۆي! خالىغىنىڭ قوينۇڭدا يېتىپتۇ! سېنىمۇ ئەركەك دېگىلى بولامدۇ؟ بۇ يالغان دۇنيا ئۆتۈپ كېتىدۇ. مانا بىزمۇ ھەزرەتنىڭ ئەمرىمەرۇپىغا مەست بولۇپ يۈرۈپتىمىز... سەندەك شاھزادىلەرگە ئوتۇن تەرگۈزۈپ، يەر سۈپۈرگۈزۈپ... ۋاقتىڭ كەلدى، ئۇنى قولدىن بەرمە...»

قۇتبىددىن سەزدىكى، بۇ بابا ماچىن ئەمەس ئىدى. باباقۇل پىرى كامىل ھەققىدە بۇنداق كۆپۈر سۆزلەرنى قىلمايدۇ، لەۋزىنىمۇ بولمىغۇر سۆزلەر بىلەن بۇلغىمايدۇ...

قۇتبىددىن ئاللاتائالانىڭ توقسان توققۇز ئىسمىنى تېزلىك

بىلەن تەكرارلاشقا باشلىدى. بابا ماچىن قىياپەتىدىكى كۆلەڭگە پەنجىرىنىڭ ئالدىدىن غايىب بولدى. قۇتبىددىن ئىستىغپار ئېيتتى.

زۇلپىزار يېنىك ئۇخلاپ ياتاتتى. قۇتبىددىن ئېھتىيات بىلەن ئورنىدىن تۇردى، ئۆتۈكىنىمۇ، يەكتەكنىمۇ كىيمەي، پۇتىنىڭ ئۇچىدا ئىشىك تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

قۇتبىددىن تويىنىڭ ئالدىدا باغقا ئۆز بۇرادەرلىرىنى يوشۇرۇپ قويغانىدى. ئۇ ئۇلارنى ئاسانلا تاپتى، خىرقىسىنى، كۇلاھىنى كىيدى، پۇتىغا ئەسكى چورۇقنى ئىلدى، ھاسا بىلەن ساپايىنى ئىلىپ تامدىن سەكرەپ ئۆتتى. تۇن قاراڭغۇسىدا دەريانى بويلاپ ماڭدى. ئاسماندا يۇلتۇزلار كۆز قىسااتتى. يىراقتا ئىت ھۇۋلىدى. قۇتبىددىن بۇخارايى شەرىپىنى كۆزلەپ يۇرۇپ كەتتى.

21. مۇبارەك تەسۋى

خىلۋەت ئىشىكىن ياپقىل،
سۆھبەت ئىشىكىن ئاچقىل،
شەيخىلىق ئىشىكىن ياپقىل،
دوستلۇق ئىشىكىن ئاچقىل.

— ئابدۇلخالىق غىجدۇۋانىي

نەچچە كۈندىن بېرى قۇربەت خانىقاسى يىراق تۇركىستاندىن كەلگەن مۇساپىرلار ۋە شۇ يەرنى ماكان تۇتقان مىسكىنلەر، دەرۋىشلەر بىلەن ئاۋات ئىدى. بۇ يەردە بامداتتىن تا خۇپتەنگىچە ئادەم ئايىغى ئۈزۈلمەيتتى. ھەممە كىشى ئۆزىنى پەرۋانە كەبى خانىقاغا ئاتاتتى، ئەۋلىيائى كەبىرىنىڭ سۆھبىتىگە نائىل بولۇشنى، مۇبارەك بويىنى بىر كۆرۈپ دۇئاسىنى ئېلىشنى ئۈمىد قىلاتتى.

ھەزرەت سەمەرقەنتتە ئون كۈن تۇردى. «ئاققان دەريانىڭ ئېقىپ تۇرغىنى ئەۋزەل، بىر يەردە تۇرۇپ قالغان سۇنىڭ بۇزۇلۇپ سازلىققا ئايلىنىشى مۇقەررەر» دېگەندەك، ئون بىرىنچى كۈنى كارۋاننىڭ يولغا چىقىشىغا ئىجازەت بەردى. ھەزرەت خانىقاغا قارايدىغان ئوبۇلقاسىمنى چاقىرىپ، زىكىرگە ھازىرلىق كۆرۈشتى بۇيرۇدى. شەيخ بۇنىڭ بىلەن بىر يەردە تۇرۇپ زېرىكىشكە باشلىغان دەرۋىشلەرنى غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغاتماقچى ۋە مۇشەققەتلىك سەپەرگە تەييار قىلماقچىدى. تەربىيەت قائىدىسىگە ئاساسەن ھەربىر شەھەر ياكى ئەل خانىقاسىدا قونۇم تاپقان دەرۋىشلەر سۇلۇك ھالقىدا

سىنى ئۇزىتىپ قويۇپ ئاندىن قايتاتتى.

جۇمە كۈنى بامدات نامىزىدىن كېيىن زىكىر سۇلتانىيەگە ئىجازەت بېرىلىدى. زىكىر ۋاقتىدا شەيخ «ھەق، ھۇ! ھەق، ھۇۋ!» دەپ غۇلاچ تاشلاۋاتقان دەرۋىشلەرگە قاراپ كۆڭلى ئېزىلدى. ھالقىدا كۈمۈش قوڭغۇراقتەك تونۇش بىر ئاۋاز كەملىك قىلىۋاتقاندەك ئىدى. ھەزرەت قۇتبىددىننى ئەسلىدى، سۇلتان مەھمۇدخاننىڭ كالتە پەملىكىدىن رەنجىدى. ھەزرەت: «شۇنچە پەند - نەسىھەت، ئەقىل - ئىدراك بىرلە پۈتمىگەن ئىشنى زۇلۇم بىلەن پۈتتۈرۈپ بولۇرمۇ؟ بۇلبۇلنىڭ تىللا قەپەستە سايرىتىشنى ئازۇ قىلىپتۇ ئۇلار. بۇلبۇل ئىلھامنى نەدىن ئالىدۇ؟ بۇنى ئەھلى دىل بىلىدۇ. ئالىقانلىرى قىلىچ تۇتۇپ قاپىرىپ كەتكەن كىشى نەدىن بىلسۇن؟» دەپ ئويلىدى.

ھەزرەت قۇتبىددىننىڭ غەيرىي يول بىلەن تۇتۇپ تۇرۇلغانلىقىدىن خەۋەردار ئىدى. ئۇنىڭ زورلۇق بىلەن تويى قىلىنماقچى بولغانلىقىنىمۇ ئاڭلىدى. شۇ سەۋەبتىن خانىنىڭ داستىخىنىغا بارمىدى، ئەكسىچە ئۇنى ئۆمەرا ۋە ئۆلىمالارنىڭ كۆزى ئالدىدا رەت قىلىپ، شەھەرنى تاشلاپ كېتىۋاتاتتى. ئەمما، كۆڭلىنىڭ بىر يېرىدە قۇتبىددىننىمۇ گۇمانى بار ئىدى: «ئەجەبا بۇ يىگىتتىكى شەيتانى ۋەسۋەسە ئىلاھىي تەپەككۇرنى مەغلۇپ قىلغانمىدۇر؟ رەسۇللاللا دېمىشكى، ئادەم پەرزەنتىنىڭ ئىچىدە شەيتانى لەئىن مىسلى قاندەك كېزىپ يۈرىدۇ. سابىق شاھزادە شەيتانىنىڭ قۇتراتقۇلۇقىغا بەرداشلىق بېرەلمىگەن بولسا، بىز ئاڭا يېتەرلىك تەلىم بېرەلمەپتىمىز».

زىكرى سۇلتانىيە ئاخىرلىشىپ قالغانىدى، ئەمما شەيخنىڭ كۆز ئالدىدىن قۇتبىددىن كەتمەيتتى. ھەزرەت زىكرىنىڭ ئاخىرىدا بۇ خەلپىسىنىڭ يەككە ئاۋازدا ھېكمەت ئېيتىپ، دەرۋىشلەرنىڭ ھاياجىنىنى يەنمۇ جۇشقۇن بىر پەللىگە كۆتۈرۈشىگە ئۆگىنىپ قالغانىدى. ئەپسۇسكى، ئاللانىڭ ھۆكمى شۇنداق ئىكەن.

كۈن كۆتۈرۈلگەندە زىكىر تۇغىدى. تەرلەپ پىشىپ كەتكەن

دەرۋىشلەر توپ ـ توپ بولۇپ ھويلىدىن ئايرىلىشقا باشلىدى.

تاشقىرىدا سان ـ ساناقسىز كىشىلەر يىغىلغانىدى. كىشىلەر- نىڭ ئىچىدە شەيخىنىڭ غايىبانە مۇرىتلىرى، ئەركانى دىن، ساراي مۇلازىملىرى، مەدرىسە تالىپلىرى، مۇدەررىسلەر، يىراق كەنتلەر- دىن كەلگەن دېھقانلار، قولى قاداق، تىزى ياماق كاسىپلار، بالا يېتىلمۇالغان ئايالار، چاربازارچىلار، يات ئەللىكلەر، ئىشقىلىپ، يەتمىش ئىككى خىل تائىپىگە مەنسۇپ كىشىلەر جەم ئىدى.

شەيخىنىڭ كارۋىنى يەسسىدىن چىقىپ، ئۇتراردىن ئىسپىجاپ، شاش ئارقىلىق سەمەرقەنتكە كىرىپ كەلگۈچە يۇزلەپ كىشى كې- لىپ قوشۇلدى. ئادەملەر دەريانىڭ قوشۇلغان ئېقىنلاردەك تۇركىس- تانلىقلارنىڭ سېپىنى بارغانسېرى غولدىتىپ باراتتى. سەمەرقەنتتە كارۋان ئەزىم بىر دەريانىڭ ئايلاندى. ھازىر تاشقىنلاپ تۇرغان بۇ دەريا خانىقا ئالدىدا سۇلتانۇل ئارىپىنىنىڭ بىر ئېغىز پەرمانىغا تەلمۇرۇپ چايقىلىپ تۇراتتى.

نىھايەت ئىشىكتە شەيخ كۆرۇندى. ئۇ كىشىلەر ئارىسىنى خۇددى قىلىچتەك يېرىپ شىددەت بىلەن چىقىپ كەلدى ھەمدە «بىسمىللا...» دەپ دەرۋازا ئالدىدىكى ئېگىز لاي سۇپىغا چىقتى. خالايىق گۈرۈلدەپ كەتتى. ئۆمىردە شەيخنى تۇنجى قېتىم كۆرگەن مۇسۇلمانلار: «شەيخىم! شەيخىم!» دەپ ندا قىلىشتى. ھەزرەت كىشىلەر توپىغا كۆز يۈگۈرتتى. تەكەببۇر چىرايلار، ئۇمىدۋار ئىگاھلار، يېلىنىڭ كېيىمىدە تۇگۈلۈپ تۇرغان بىچارە كىشىلەر... قەۋىس ئېيى ئاياغلىشىپ قالغان بولۇپ قىش باشلانغا- نىدى. سوغۇق شامال چىقىپ تۇراتتى. شەيخ مىسكىن، مەلۇم قارا كۆزلەرگە بىر ھازا تىكىلىپ تۇردى ـ دە، لېۋىنى چىشلىدى، ۋەز ئېيتىپ ئۇلارنى سوغۇق ھاۋادا زۇلۇمغا قويۇشنى خالىمىدى، دەر- ھال قىسقىلا دۇئاغا قول كۆتۇردى:

— مۆھتەرەم جامائەت! ھەقتائالانىڭ ھىدايىتى بىرلە بىز يولغا چىققايمىز. بىزگە ئاقيول تىلەپ كېلىپسىلەر، ياراتقان ئىگەم ئۆمرۇڭلارنى زىيادە قىلسۇن. بەرگەن تۇزۇڭلارغا رازى بولۇڭلار،

ئامىن، ئاللا، ئۆزۈڭ ئەھلى پۇقرانىڭ رىزقىنى پۈتۈن قىلغايسەن، ئۇلارنى زالىملارنىڭ زۇلمىدىن ئاسراپ، بىمارلىرىغا شىپالىق ئاتا قىلغايسەن، موھتاجلارنىڭ ھاجىتىنى راۋا قىلغايسەن، مۇشكۈلىنى ئاسان قىلغايسەن! يا رەببىم، پادىشاھلىق تەختىنى مەزمۇت قىل، خان ھەزرەتلىرىنىڭ ئىمانىغا زەخمەت يەتمىسۇن، ئۇنىڭ كۆكسىدە، مۇرۇڭۇەت، ئادالەت، دىيانەت نۇرى مەڭگۈ پارلىسۇن، ئاللا-ھۇئەكبەر!

جامائەت گۇرۇلدەپ شەيخ بىلەن باراۋەر پاتىھىگە قول كۆتۈردى. شەيخ سۇپىدىن چۈشتى. كىشىلەر ئىككى تەرەپكە ئايرىلىپ يول بوشاتتى. ھەزرەت ئادىتى بويىچە يەرگە قاراپ خەلقىنىڭ ئارىسىدىن ئۆتۈشكە باشلىدى. سەل نېرىدا بابا ماچىن شەيخنىڭ تورۇق ئېتىنىڭ تىزگىنىنى تۇتۇپ تۇراتتى. ھەزرەت «بىسمىللاھىررەھمانىررەھىم!» دەپ ئۇزەڭگىگە پۇت قويدى، سۇلايمان قولتۇقىدىن يۆلىدى. شەيخ يېنىكلا ئېگەرگە مىندى، ئۆزىگە ھەيرەتلىك بېقىپ تۇرغان كىشىلەرگە قاراپ ئاستا باش ئىرغىتتى ۋە ئېتىنى دېۋىتتى.

كارۋان سەمەرقەنتتىن ئايرىلدى. ئالدىدا چورۇق كىيىپ ھاسا تۇتقان پىدائىي دەرۋىشلەر كېتىۋاتاتتى. ئۇلاردىن كېيىن پىيادە زىيارەتچىلەر كېتىۋاتاتتى. بابا ماچىن ئاتنىڭ چەپ تەرىپىدە ئوڭ قولى بىلەن يۈگەننى مەھكەم تۇتۇۋالغان بولۇپ، تېنىگە سىغمايۋاتقان ھېسسىياتنى ئاران تىزگىنلەپ ئاستا قەدەم تاشلايتتى. شەيخنىڭ ئوڭ تەرىپىدە يورغا ئاتتا سۇلايمان كېتىۋاتاتتى. ھەزرەتنىڭ كارۋىنىنى ئۇزىتىپ كېلىۋاتقان كىشىلەر بىرەر چاقىرىم يول ماڭغاندىن كېيىن ئاستا - ئاستا ئارقىدا قېلىشقا باشلىدى.

ھەزرەت كەينىگە ئۆرۈلدى. سەمەرقەنتنىڭ كالتە - كالتە مۇنارلىرى، مەسچىتى جامائەتنىڭ گۈمبىزى، كۆجۇم يېشىللىقلار ئاران - ئاران كۆزگە چېلىقاتتى. «قايتا كۆرۈشەلمەسەك، خوش ئەمدى» دەپ شەيخ يۈزىگە پاتىھە تارتتى، سۇلايمانمۇ ئۇنىڭغا ئەگەشتى. كېيىن ئۇلارنىڭ كۆڭلىدىن بىر پىكىر كەچتى. پىر بۇنى

پەملەپ خەلىپىسىگە قارىدى:

— سۇلايمان، گېپىڭىز بارمىدى؟

پىردىن سىر يوشۇرۇشنىڭ پايدىسى يوقلۇقىنى سېزىپ سۇلايمان ئېچىلغان قىياپەتتە دېدى:

— سېپىمىزدىن بىر كىشى كېمەيدى، پىرىم. شۇ ئىش كەمسىنگە ئارام بەرمەيۋاتىدۇ.

سۇلايمان قۇتبىددىننى نەزەردە تۇتۇۋاتاتتى. شەيخنىڭ بۇ ئىكىكى خەلىپىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا پىنھان بىر ئىختىلاپ بار ئىدى. ئوچۇقراقىنى ئېيتقاندا سۇلايمان نېمىشقىدۇر قۇتبىددىننى ياقتۇرۇپ كەتمەيتتى. ئۇنىڭ شاھزادىلىكىدىنمۇ ياكى پىرىنىڭ ئۇنىڭغا ئارتۇقچە مېھرىبانلىق قىلىۋاتقانلىقىدىنمۇ... ئىشقىلىپ، سۇلايمان قۇتبىددىننى پىردىن قىزغىناتتى.

ھەزرەت سۇلايماننىڭ يۈزىگە قاراپ مەنىلىك كۈلدى:

— خارەزمىدىمۇ بىر مەھرەمدىن ئايرىلىپ قالمىغىدۇق دەپ قورقمەن. ھەربىر كىشى ئۆز ئېلىدە سەپىرىمىزدىن قېلىۋەرسە...

بۇ گەپ سۇلايمانغا تەستەكتەك تەگدى. پىر قۇتبىددىننى كۆزدە تۇتۇپ تۇرۇپ سۇلايمانغا ئىشارە قىلىۋاتاتتى.

— توۋا قىلدىم، پىرىم، — دېدى سۇلايمان چۆچۈپ، — بىز قۇتبىددىن بىرلە گويا ئاغا ـ ئىنىدۇرمىز.

ھەزرەت يولغا تىكىلدى، خىيالچان ئاۋازدا ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلدى:

— كۆڭۈلنى كەڭ تۇتۇڭ، سۇلايمان قۇل. بىر تاغارغا بىر تاغار سامان سىغار، لېكىن كۆڭۈلگە جەيھۇن دەريالىرىنىمۇ سىغدۇرغىلى بولۇر، — پىرىنىڭ ئاۋازىدا ئىستىھزا ئاھاڭى سېزىلدى، — سىزنىڭ ئۇ ئىنىڭىز شۇ پۇرسەتتە نەپسى بىرلە جەڭ قىلىۋاتىدۇ. بۇمۇ بىر ئىمتىھاندۇر. قېنى سەۋر قىلىپ كۆرەيلى، كىم غالىب، كىم مەغلۇپ بولار ئىكەن.

سۇلايمان ئۆزىنى ئاقلاپ نېمىنىدۇر دېمەكچى بولدىيۇ، تىلـ

نى چىشلىدى. ئەگەر يەنە ئېغىز ئاچسا پىرىدىن ئاچچىق گەپ ئاڭلىشى تۇرغانلا گەپ ئىدى.

زىكىر سەۋەبىدىن قېنى قىزىغان دەرۋىشلەر ئىرغاي ھاسىلە. رىنى يەرگە زەردە بىلەن ئۇرۇپ، ئاچچىق شامالغا كۆكسىنى كېرىپ مېڭىۋاتاتتى. كۈنىگە ئون — ئون بەش پەرسەخ يول يۈرمىسە، جېنى تېنىگە سىغمايدىغان بابا ماچىن جىمجىت ئىدى. ئۇ ئاتنىڭ قەدىمىگە ماسلىشىپ كېتىپ باراتتى. كارۋان خارابلاش-قان كەنتلەرنى، ۋەيرانە باغلارنى، ئادەمسىز دالىلارنى ئارقىدا قالدۇرۇپ، مەككەئى مۇكەررەمەگە بارغانسېرى يېقىنلىشىپ باراتتى.

شەيخنىڭ بىر ھېكمىتى بار. ئۇ: «ئارقىدا قالغان تېغىڭنى ئەمەس، بارار يېغىڭنى ئويلا» دەيتتى. بۇخارايى شەرىپ تېخى ئۇزاقتا بولۇپ، يەنە كېمىدە ئالتە كۈنلۈك يول بار ئىدى. ئۇلار-نىڭ ئالدىدا مىيانقەلئە، كەرمەنە، تەۋسىس، غىجدۇۋان تۇرۇپتۇ. ھەزرەت تورۇق ئاتتا يەڭگىل چايقىلىپ كېتىۋېتىپ خىيالىدا بۇخا-رانى ئويلىدى. مەشرىقتىكى بۇ مۇئەززەم شەھەرنىڭ رەتلىك كوچە-لىرى، ھېكمەتكە تولغان مەدرىسىلىرى، جاھانغا داڭقى كەتكەن بازارلىرى، كۈندۈز ئاپتاپنى، كېچىدە ئايىنى ئەكس ئەتتۈرگۈچى زىلال كۆللىرى بىرمۇ بىر كۆز ئالدىدىن ئۆتۈشكە باشلىدى. شەيخ-نىڭ بۇخارادىن ئايرىلغىنىغا ئون يىلدىن ئاشتى. شەھەر سامانىيلار دەۋرىدە ئاۋات ئىدى. قاراخانىيلار تەختىنى ئىگىلىگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ھۆسنىگە ھۆسن قوشۇلدى. كۆپلىگەن جامائەت سورۇنلىرى قۇرۇلدى. تاغدىن ساپال تۇرۇبلاردا سۇ كەلتۈرۈلدى. ئېرىق - ئۆستەڭلەر كېڭەيتىلدى. مانا نەچچە زامانلاردىن بېرى شەھەر سەل-جۇقىيلار سۇلتانى مۇئىززىددىن سەنجەرنىڭ قولىغا ئۆتتى. سەنجەر نېمىلەرنى قىلدىكىن؟ شەيخ دۇنيانىڭ ئۇ بۇرجىكىدە، دەشتى قىپ-چاقتا تۇرۇپمۇ گاھىدا ناخۇش خەۋەرلەرنى ئاڭلاپ تۇردى. بۇخارائى شەرىپتىكى بىچارە كاسىپلار توقۇيدىغان زەر يېپەكلەر، گىلەمچە-لەر توقۇغان جايىنامازلار، زەربەپ چاپانلار ۋە دەرپەردىلەر باغداد

خەلپىسەندىلىك ئاستانىسىغە توشۇلارمىش. ئەل - ئۇلۇسنىڭ تۆگە - تۆگە مالىلىرى بىر دۇئانىڭ بەدىلىگە ئەكېتىلەرمىش. بۇخارا كاسىپلىرى خەلىپە ئۇچۇن شۇنداق ھەيۋەتلىك بىر زەرپەردە توقۇپتىمىشلەركى، ئۇنىڭ قىممىتى بۇخارانىڭ بىر يىللىق كىرىمىگە تەڭ ئىمىش. ئەلھەزەر! بۇ قانداق ئىنساپسىزلىقكى، بىر ۋىلايەت ئەھلىنىڭ بىر يىل يىغىپ - تۆشىگەن مېھنىتى بەدىلىگە مۇسۇلمانلار خەلىپىسى شاھانە قەسرىنى بېزەپ، پارقىرىتىپ ئولتۇرسا؟! مۇسۇلمانلار ئەمىرىنىڭ قىلىدىغان ئىشمۇ بۇ! قېنى ئىنساپ، قېنى دىيانەت؟!

شەيخنىڭ يۈرىكى قاينىدى. ئۇ خىيالەن دوستى شەيخ ئابدۇلخالىق غىجدۇۋانىيغا تەنە قىلدى: «مەرتىۋىڭىز يۇقىرى دوستۇم، سۇلۇكنىڭ سەردارىسىز. ئائىلار، ۋالىيلارنىڭ يولىنى توسۇپ، خەلقنىڭ ئۆزى تاپقان نېسىۋىسىنى ئۆزىگە بېرىشنىڭ چارىسىنى قىلماق لازىم ئىدى.» ھەزرەتنىڭ كۆز ئالدى روشەنلەشتى. كۆكۈچ، تىنىق بىر نۇر پەيدا بولدى. نۇر گۈمبەزگە ئايلاندى. گۈمبەز ئىچىدىن ئابدۇلخالىق چىقتى. ئۇ قاپقارا كۆزلىرىنى دوستىغا تىكىپ جاۋاب بەردى: «دەشنىمىڭىز ئورۇنلۇق، شەيخىم، بىر ماقال بارکى، تۈرك يىغلىغان گەپكە ئەجەملىك كۈلەرمىش. ئۇلۇس چوڭلىرى بىرنى مىڭ، مىڭنى تۈمەن قىلىش كويىدا بۇخارانىڭ مال - مۇلكىنى خەلىپىگە سەدىقە قىلىپ تۇرۇۋاتسا نېمە ئىلاج؟ سۇ بېشىدىن لاي، دوستۇم».

شەيخنىڭ كۆزى ئالدىدىكى نۇر ئۆچتى. غىجدۇۋانىينىڭ توۇش سېيماسى غايىب بولدى. شەيخ كۆرگەنلىرىنى يەنە بىر مۇشاھىدە قىلىپ يولغا تىكىلدى.

شەيخنىڭ كارۋىنى تىنماي يول يۈرۈپ ئۇچىنچى كۈنى كەرمەنەگە بېرىپ قوندى. بۇخاراغا يەنە ئىككى مەنزىل قالغانىدى. شەيخ مۇساپىر سەپەرداشلىرىغا بىر كۈن ئارام بەردى. سۇلايمان خانىقادىكى بىر بىمارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ قايتىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ شەيخۇل ماشايىخنىڭ خاس خانىسىغا يېقىنلاشتىيۇ، ھاڭ - تاڭ

بولۇپ تۇرۇپلا قالدى. ئالدىدا بىر قۇچاق ئوتۇن كۆتۈرۈپ قۇتبىدىن تۇراتتى! سۇلايمان سىرى پاش بولغان كىشىدەك بىردەم تەمتىرەپ قالدى، كېيىن نائىلاج كۈلۈمسىرىدى.

— پاھ، قانداق ئامال قىلىپ كەلدىڭىز بۇ يەرگە، شاھ... ئىنىم؟!

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ئاغا، — دېدى قۇتبىددىن ئىككى قولى بوش بولمىغانلىقى ئۈچۈن بېشىنى ئېگىپ، — ئاللاغا شۈكۈر، نېسىۋەمگە يېتىشۋالدىم.

سۇلايمان ھەزرەتنىڭ ھۇزۇرىغا قۇتبىددىن بىلەن بىرلىكتە كىرىشنى خالىمىدى.

— ئوتۇننى ماڭا بېرىڭ، — دېدى ۋە قۇتبىددىننىڭ قولىدىكى ئوتۇننى ئېلىپ ئىچىگە كىرىپ كەتتى.

سۇلايمان شەيخ چۈشكەن خانىدىكى ئوچاققا ئوتۇن سېلىپ ئوت ياقاي دەپ تۇراتتى، ھەزرەت مەنىلىك يۆتەلدى. سۇلايمان ئىختىيارسىز ئۆرۈلدى. شەيخنىڭ كەيپىياتى خۇشال ئىدى.

— سۇلايمان قۇل، سېپىمىز كېڭىيىپ قالغانىدەك كۆرۈنمىدىمۇ؟ — دەپ كۈلۈمسىرىدى. سۇلايمان دەرھال يۇكۇندى، ئەمما ئۆزرە سورىمىدى، بېشىنى سېلىپ ئولتۇرۇۋەردى.

— ئوتنى يېقىڭ، سوغۇق كۈچىيىپ كەتتى، — دېدى شەيخ. سۇلايمان دۇئادەك گەۋدىسىگە ياراشمىغان ئەپچىللىك بىلەن ئىرغىپ ئورنىدىن تۇردى. شەيخ كۆزلىرىنى يۇمدى. ئۇ يەنە يېتىپ بارغۇسى باغنى سەيلە قىلدى، خىيالىدىن قىيامەتلىك دوستى، ساھىبى كارامەت ئابدۇلخالىق غىجدۇۋانىي نېرى كەتمىدى.

سۇلتانۇل ئارىپىن ئەھمەد يەسسەۋىينىڭ ھىجاز سەپىرىگە ئاتلانغانلىقىدىن ئابدۇلخالىق غىجدۇۋانىينىڭ خەۋىرى بار ئىدى. شەيخ بىرنەچچە ئاي مۇقەددەم خوجىغا قىسقىلا نامە پۈتۈپ ئەۋەتكەن، ئۇنىڭدا ئاللا نېسىپ قىلسا جامادىيەلئاخىرىنىڭ ئاخىرلىرىدا بۇخارايى شەرىپتە دىدار كۆرۈشۈشنى ئۈمىد قىلغانىدى. خوجا شەھەر كېزىپ يۈرگۈچى سودىگەرلەردىن شەيخنىڭ سەمەرقەنتكە

كېلىپ چۈشكەنلىكىنى ئاڭلىدى. جامادىيەلئاخىرنىڭ يىگىرمە ئال-تىنچى كۈنىمۇ ئۆتۈپ كېتىۋاتاتتى، لېكىن ئەزىز مېھماندىن تېخى چىلا خۇش خەۋەر يوق ئىدى.

ئاخىر خەۋەر كەلدى، بىر زامانلاردا بىر بۇردا ئانىنى بۆلۈشۈپ يېيىشكەن جان دوستى شەيخ ئەھمەد يەسسەۋىي كەرمەنەدە ئىمىش. خوجىنىڭ روھ قۇشى كەرمەنەگە قاراپ ئۇچۇپ كەتكەنىدەك بولدى، دەرھال ياش خەلىپىسى ئارىپ رېۋگەرىنى ھۇزۇرىغا چاقىرتتى:

— شەيخۇل ماشايىخ كەرمەنەگە يېتىپ كەپتۇ. ئىستىقبالىغا ئاتلىنىڭ، دىدارىغا مۇشتاق ئىكەنلىكىمىزنى بىلدۈرۈڭ.

ئارىپ رېۋگەرى بابا ماچىنغا ئوخشاش يەل تاپانلاردىن ئىدى. خوجىسى يول تەييارلىقىنى ئويلىغۇچە شەھەردىن چىقىپ رابانقا باردى.

خوجا يېنىغا خەلىپىلىرىدىن ئەھمەد ساداقىي، سۇلايمان كەرمەنىيىنى ئالدى، ئۇنىڭدىن باشقا بۇخارانىڭ قىرىق ئۆلىماسىنى ئەگەشتۈرۈپ بامداتتىن كېيىن غىجدۇۋانغا قاراپ يولغا چىقتى. ئۇ دوستىنى ئۆزى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن قەدىردان يۇرتىدا كۈتۈۋېلىشنى نىيەت قىلغانىدى.

ئارىپ رېۋگەرى كەم دېگەندە ئون پەرسەخ كېلىدىغان يولنى ئۇچ ئاش پىشىمدا بېسىپ كەرمەنەگە يېتىپ كەلدى - دە، شەيخىنىڭ خىزمىتىگە كىردى. خوجا ئابدۇلخالىق ھەمراھلىرى بىلەن دوستىنىڭ ئىستىقبالىغا يولغا چىققان چاغدا شەيخىنىڭ كارۋىنى غىجدۇۋانغا قاراپ يولغا چىقتى. يول بارغانچە قىسقىراپ، ئىككى بۇزرۇك ئۆزئارا يېقىنلىشىپ كېلىۋاتاتتى، گويا ساماڭا ئىككى تولۇن ئاي، يەردە ئىككى ئەزىم دەريا — سەيھۇن بىلەن جەيھۇن بىر - بىرىگە يېپىشىپ كېلىۋاتقاندەك ئىدى.

خوجا ئابدۇلخالىق سوپىلىقتا ئالىي مەقامغا يەتكەن نادىرى دەۋران ئىدى. بۇنداق زاتلار ئۇچۇن زامان ۋە ماكاننىڭ پەرقى قالمايتتى. ئۇلار ئۆزلىرىدىكى نۇرى تەجەللىي - روھىي قۇۋۋەت ئارقىلىق ئۆتمۇش مەنزىللىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈشى، بولغۇ-

سى قىسمەتلەردىن بېشارەت بېرىشلىرى مۇمكىن ئىدى. غەجدۇۋا-نىي ئاتىنىڭ تىزگىنىنى قويۇپ بېرىپ، ئۇنىڭ قومۇشتەك قۇلاقلىرىغا تىكىلىپ كېلىۋاتقان كۆزىنى يۇمدى، دوستىنى ئويلىدى، يىگىتلىك چاغلىرىنى ئەسلىدى، كۆز ئالدىدا يىگىرمە يىل بۇرۇنقى بۇخارائى شەرىپ، خانىقا گەۋدىلەندى.

ئابدۇلخالىق بۇ يەرگە كەلگەندە، ئۇچ سوپى بار ئىدى، ئۇلار ئابدۇللا بەرقىي، ھەسەن ئەنداقىي، ئەھمەد يەسسەۋىي ئىدى. ئۇلار پىرى مۇرشىد، يۈسۈپ ھەمەدانىيدىن ئىلمىي ھال بويىچە تەھسىل ئېلىپ، يەتتە مەقامنىڭ تۆتىدىن ئۆتكەنىدى. ئابدۇلخالىق قوشۇلۇپ تۆت مۇرىت يېقىن ئاغا - ئىنى بولۇپ ئۇستازىنىڭ ئېتىكىنى تۇتتى. پىرىمۇ ئۇلارنىڭ بېشىدىن مۇبارەك قولىنى ئۇزمىدى، ساپالىق سۆھبەتلىرىدىن بىنېسىپ قىلمىدى. ئاھ، ئۇ كۈنلەرنىڭ پەيزى، بەرىكىتى! زىكرى سامانىڭ شىددىتى، زىكرى خۇپىيەنىڭ لەززىتى، رەھنەماسىنىڭ ياردىمى بىلەن ئىلاھىي ئالەم، ئەرشى كۇرسى، لەۋھۇ قەلەمنى سايالىرى قىلىش... پەنا بولۇپ ھەق دىدار. ئاھ غا يېتىش ئىشقى...! بۇلارنى ئۇنتۇغلى بولامدۇ؟ تومۇرلىرىدا ئىسسىق قان ئايلىنىپ، كۆكسىدە نەپەس ئۇرغۇپ تۇرسىلا، ئۇنى ئەستىن چىقىرىش مۇمكىن ئەمەس...

يۈسۈپ ھەمەدانىي ئۆمۈر كارۋىنىنىڭ مەنزىلىگە يېقىنلاپ قالغانلىقىنى بايقىغان بولسا كېرەك، تۇغۇلغان ئېلى مەرۋىگە كەتتى. يەسسەۋىينى ئۇچىنچى، ئابدۇلخالىقنى تۆتىنچى خەلپە قىلىپ تەيىنلىدى. خانىقا ئىككى دوستىنىڭ ئىختىيارىدا قالدى. يەسسەۋىي ئون يىلچە ھالقىنىڭ سەردارى بولۇپ تۇردى، كېيىن تۇركىستانغا ئاتلاندى. پىرى كامىلدىن قالغان مۇبارەك تەسۇبىنى دوستى ئابدۇلخالىقنىڭ قولىغا تاپشۇردى. بۇ، ئەمدى سۇلۇكنىڭ بېشى ئۆزدەك، بۇخارا سوپىلىرىنىڭ رەئىسلىكى قولىگىزغا ئۆتتى دېگەنلىك ئىدى. مانا شۇ ۋەقەگىمۇ ئون يىل بولۇپ قاپتۇ. ئابدۇلخالىق شۇ مۇبارەك تەسۇبىنى ئەزىزلەپ ساقلىماقتا. ھەر قېتىم ئۇنى قولىغا ئالغىنىدا ئابدۇللا بەرقىي، ھەسەن ئەنداقىي ۋە يەسسەۋىي خۇددى

تەسۋىرىنىڭ دانىسىدەك خىيالىدىن بىر - بىرلەپ تىزىلىپ ئۆتىدۇ، ئۇنىڭدىن تەكبىر ئاۋازى كەلگەندەك بولىدۇ...

ئەنە، ئەنە شۇ قەدىردان دوستى ھەجرۇل ئەسۋەت زىيارىتى سەپىرىدە بۇخاراغا تەشرىپ بۇيرۇماقتا. غىجدۇۋانىي ئېتىغا قامچا سالدى،

ھەزرەت ئەتىسى ئەسىر ۋاقتى بىلەن يېتىپ كەلدى. خوجا ئۇنى قارشى ئېلىش ئۈچۈن كوچا ئېغىزىغا چىقتى. خالايىقنىڭ ئوتتۇرىسىدا تورۇق ئاتتا ئولتۇرغان شەيخ كۆرۈندى. خوجىنىڭ يۈرىكى گۈپۈلدەپ ئالغا تەلپۈندى. شەيخ ئارىپ رېۋگەرىنىڭ يارىدىمىدە ئاتتىن چۈشتى، بېلىدىكى بەلۋاغنى رۇسلاپ قويۇپ، خوجىنىڭ ئالدىغا قاراپ ماڭدى. سەپ ئىككىگە يېرىلىپ، كىشىلەر ئىككى ئەۋلىيانىڭ يول بوشاتتى. خوجا ئابدۇلخالىق قۇچاق ئېچىپ كېلىپ دوستىنى باغرىغا باستى. ئۇ شەيخنىڭ ئوڭ يەلكىسىگە بېشىنى قويدى. شەيخمۇ خوجىنىڭ ئوڭ يەلكىسىگە بېشىنى قويدى، ئىككىيلەن بىرلىشىپ كەتتى.

22. قۇتبددىننىڭ ئىشتىياقىغا دەز كەتتى

كاسىپ — ئاللانىڭ دوستىدۇر.

— ھەدىس

دېھقان ئەمەس، كەتمەن چېپىپ نان يېمىسە.

— ئەھمەد يەسسەۋي

خوجا ئابدۇلخالىق غىجدۇۋانىينىڭ ئاتىسى ئەسلىي رۇملۇق ئىدى. ئول زاتنى مەۋلانە ئابدۇلجەمىل دەپ ئۇلۇغلىشاتتى. زاھىر-ىي ۋە باتىنىي ئىلىملەردە زامانىسىنىڭ ئەللامىسى ئىدى، مەسچىتتە ئىماملىق قىلاتتى، تالىپلارغا قال ئىلمى، ھال ئىلمىدىن ساۋاق بېرەتتى. ئۆزى ئىمام مالىك مەزھىپىگە مەنسۇپ ئىدى. بىر كۈنى ئول زاتى مۇبارەكنىڭ چۈشىگە خىزىر ئەلەيھىسسالام كىردى ۋە بېشارەت قىلدىكى: «ئەي ئابدۇلجەمىل، سەن پۈرسەتنى قولدىن بەرمەي بۇخارايى شەرىپكە بارغىن، غىجدۇۋان دەپ ئاتالغان يەردە مەنزىل تاپقايسەن. سەندىن بىر پەرزەنت دۇنياغا كەلگەي، ئۇنىڭ ئىسمىنى ئابدۇلخالىق قويۇپ، ئاخىرەتنىڭ ساۋابىنى ئالغايسەن.» ئابدۇلجەمىل مۇشۇ بېشارەت بىلەن غىجدۇۋانغا كۆچۈپ كەلدى، پەرزەنتلىك بولدى، ئۇنىڭغا ئابدۇلخالىق دەپ قۇتلۇق ئىسىم قويدى.

ھەقتائالا ئابدۇلخالىق دەپ ئاتالغان بۇ سۆيۈملۈك بەندىسىگە

ئىلمىي ئىلاھىيدىن ئازراق ئىنايەت قىلغاندى. ئادەتتە ئىلمىي ئىلاھىي ئۇچ قىسىمغا بۆلۈنەتتى. ئۇلار، ۋەھىي، ئىلھام، پاراسەت. بۇنىڭ ئىبارەت ئىدى. ۋەھىي پەيغەمبەرلەرگە، ئىلھام ئەۋلىيالارغا، پاراسەت سوپى - دەرۋىشلەرگە ئاتا قىلىناتتى. ئابدۇلخالىقنىڭ كۆكسىگە ھالا چاغلىرىدىلا پاراسەت ئۇرۇقى چېچىلدى. ئۇ توققۇز يېشىدا قۇرئاننى يادلىدى، ئون يېشىدا بۇخارادا رەھنەما دەپ ئاتالغان تەپسىر ئىلمىنىڭ سۆلتانى ئىمام سەددىدىننىڭ ئېتىكىنى تۇتتى. ئۇستازىنىڭ دەرگاھىدا بىرنەچچە يىل زەھمەت چېكىپ تەپسىر ئىلمىنى مۇكەممەل ئۆگەندى، كېيىن دەرۋىشلەرگە قوشۇلۇپ زىكىرگە كىرىشىپ كەتتى.

شەرق سوپىلىرىنىڭ يەكتاسى شەيخ ئەبۇ ياقۇپ يۈسۈپ ھەمەدانىي بۇخاراغا تەشرىپ بۇيرۇغاندا ئول زاتى پاكنىڭ ھۇزۇرىغا بېرىپ باش قويدى. گاھ سەمەرقەنت، گاھ بۇخارادا پىرىنىڭ خىزمىتىنى قىلدى، پىرىنىڭ مۇبارەك قولىدىن سوپىلىق خىرقىسىنى كىيدى. دوستى تۇركىي سۇلۇك ھالقىسىنىڭ بېشى شەيخ ئەھمەد يەسسەۋىي تۇركىستانغا كەتكەندىن كېيىن، بۇخارا ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى خانىقالار ئابدۇلخالىقنىڭ ئىختىيارىغا ئۆتتى. خوجا كىندىك قېنى تۆكۈلگەن غىجدۇۋان كەنتىگە چاغىراققىنە بىر خانىقا بىنا قىلدى، ئۇنىڭغا ۋەخپە ئاجراتتى، خانىقاغا يانداش قىلىپ مەدرىسە، مەسچىت سالدۇردى. بۇ يەر ئەمدىلىكتە ئاللانىڭ زىكرى بىلەن ھەق يولىغا كىرگەن دەرۋىشلەر، مەغرىبتىن مەشرىققە، مەشرىقتىن مەغرىبكە توختىماي قاتناپ يۈرىدىغان مۇساپىر يولۇچىلار ئۈچۈن قونالغۇ، قىشىنىڭ سوغۇقى ۋە يازنىڭ ئىسسىقىدا باشپاناھ ئىدى. شەيخۇل ماشايىخنىڭ كارۋىنىمۇ شۇ يەرگە كېلىپ چۈشتى. ئىلگىرىدىن باشلاپ ئاۋات ۋە قايناق بۇ مەنزىل شەيخنىڭ قۇتلۇق قەدىمى تۈپەيلىدىن يەنمۇ قىزغىنلىققا تولغاندى.

قۇتبىددىن ئىككى كۈندىن بېرى ئەنە شۇ خانىقانىڭ كۈنپېتىش تەرىپىدىكى كىچىككىنە ھۇجرىدا ئىستىقامەت قىلىۋاتاتتى. ئۇنىڭ بىلەن دائىم بىرگە قونىدىغان بابا ماچىن كۆپ چاغلاردا ھۇجرىدا

بولالمايتتى. ئۇ ئۆزىگە ئوخشاش يەل تاپان ئارىپ رېۋگەرى بىلەن تونۇشۇۋالغانىدى. ئۇلار ئىككىسى بىرلىشىپ پىرىنسىپ خىزمىتىنى قىلاتتى ياكى داستىخاننى سېلىپ قويۇپ سۆھبەتلىشەتتى. قىشنىڭ قەھرىتان سوغۇقىدا تاپىنىنىڭ قىچىشىشىنى بېسىش ئۈچۈن پات - پات غىجدۇڭاننى ئايلىنىپ كېلەتتى. قۇتبىددىن بولسا زېرىككەن ھالدا دەرۋىشلەر بىلەن سۆھبەتلىشىپ ئولتۇراتتى ياكى باغداتتىن بالاساغۇنغا كېزىپ يۈرگۈچى سودىگەرلەرنىڭ سەرگۈزەشتىلىرىنى ئاڭلايتتى. ئۇ دۇنيانىڭ ئىسسىق - سوغۇقلىرىنى، ئاچچىق - چۈچۈكلىرىنى كۆپ تېتىپ كۆرگەن سودا ئەھلىنىڭ ھەربىر گېپىنى، ھەربىر ھەسرىتىنى كۆڭۈل دەپتىرىگە يېزىۋالغۇسى كېلەتتى. ئۇلارنىڭ گاھ كۈلكىلىك، گاھ ئېچىنىشلىق، گاھ مۇبالىغە قوشۇلغان ھېكايەتلىرى قۇتبىددىننىڭ سەمەرقەنت ۋە يەسسىدىن باشقا يولنى بىلمىگەن قەلبىگە ھەيرانلىق چوغىنى سېلىپ لاۋۇلدىتاتتى. ئەگەر سەييياھلارنىڭ مۇبالىغىلىرى ھەددىدىن ئېشىپ كەتسە، قۇتبىددىن سورۇندىن ئاستا چىقىپ كېتىپ ئۆزىنىڭ ئىشىغا كىرىشىپ كېتەتتى. كۈندىلىك تائەت - ئىبادەت ۋە زىكرىدىن كېيىن ئۇنىڭغا ئەڭ ياقىدىغان ئىش قوشۇق ياكى چۆمۈچ ياساش ئىدى. بۇ قۇتبىددىننىڭ پىرى كاملىنىڭ خىزمىتىدە يۈرۈپ ئۆگەنگەن ھۈنىرى ئىدى. شەيخ بوش ۋاقتى بولسىلا قوشۇق ياكى چۆمۈچ ياساپ شۇنىڭدىن كەلگەن دارامەت بىلەن تۇرمۇشىنى قامدايتتى. قۇتبىددىن ھەزرەتنىڭ بۇ ئىشىنى ئىنچىكىلىك بىلەن كۆزىتىپ يۈرەتتى. بىر كۈنى ئۇ ھەزرەتتىن خۇپىيانە ھالدا قوشۇق ياساشقا كىرىشتى، ئەمما ئەپلەشتۈرەلمىدى. قوشۇقنىڭ سېپىنى چىقىرىش ئاسان، ئەمما قورسىقىنى چىقىرىش قىيىن ئىدى. قۇتبىددىن قىڭغىر - قىيسىق بەش — ئون تال قوشۇق ياسىغىچە نەچچە قېتىم قولىنى كېسىۋالدى، بۇنىڭ بىلەن ئەتراپتىكىلىرىگە كۈلكە بولدى. ئەمما، ئۇ قەيسەر ئىدى، «يا ئېتىلىڭ چىقسۇن، يا ئۆتۈڭ چىقسۇن» دېگەندەك كېچىلىرى بۇ ئىشنى تىنماي داۋاملاشتۇردى.

بىر كۈنى ئۇ شەيخنىڭ ھۈزۈرىغا كىردى ۋە تەكچىگە تىزىپ قويۇلغان تېخى تولۇق پۈتتۈرۈلۈپ بولۇنمىغان قوشۇق، چۆمۈچ-لەرنى كۆردى. قۇتبىددىن تىزلىنىپ پىرىدىن ئىجازەت سورىدى:

— بۇزرۇكۋارىم، ئەگەر ئىجازەت بەرسىڭىز ئاشۇ بۇيۇملارنى پۈتتۈرۈۋەتسەم...

شەيخ ئۇنىڭغا سىناق نەزىرى بىلەن قاراپ قويدى. قۇتبىددىن يەرگە تىكىلدى.

— بىر ئىشقا داۋاملىق مەشىق، مېھنەت بىلەن يەتكىلى بو-لۇر. كۆڭلىڭىزدە ھەۋەس پەيدا بولۇپتۇ، ئىجازەت بەردۇق، ساھا-بىلەرمۇ ھۈنەر ئىگىسى ئىدى. يىگىتنىڭ زىننىتى ھۈنەردۇر. ئېلىڭ، ئەمما قولىڭىزغا ئېھتىيات بولۇڭ.

قۇتبىددىن قوشۇق ۋە چۆمۈچلەرنى ئېلىپ چىقىپ كەتتى.

تۆت — بەش كۈندىن كېيىن ئۇ بىر چىرايلىق، بېجىرىم ياسالغان قوشۇقلارنى كۆتۈرۈپ ھاياجان ئىچىدە پىرىنىڭ ھۈزۈرىغا كىردى. شەيخ ئۇلارنى بىرمۇ بىر قولىغا ئېلىپ قارىدى. قۇتبىد-دىننىڭ يۈرىكى تېپىرلاپ ئەمگىكىنىڭ باھاسىنى كۈتەتتى. ھەزرەت ئېغىز ئاچتى:

— مەخپىي ھالدا ھۈنەر قىلغىنىڭىزغا قانچىلىك ۋاقىت بولغا-نىدى، ئوغلۇم؟

قۇتبىددىننىڭ تىلى تاڭلىيىغا يېپىشىپ قالغاندەك بولدى. «ئەۋلىيادىن سىر ساقلاپ ياخشى قىلماپتىمەن. ئەمدى سامىنىم چېچىلدى» دەپ ئويلىدى قۇتبىددىن.

— توۋا قىلدىم، پىرىم، ئالتە ئايدىن بېرى كېچىلىرى شۇ ھۈنەرگە كىرىشكەنىدىم. ھۆددىسىدىن چىقالماي قالسام، ئەلىنىڭ ئالدىدا ئۇيىلىپ قالماي دەپ...

— باركاللا! — شەيخ قۇتبىددىننى ئاقلىدى، — بۇنىڭدىن كېيىن قوشۇقنىڭ قورسىقىنى كىچىكرەك ئويۇڭ، تائامنىڭ يېرى-مى قوشۇقتا قالمىسۇن. لوقمىنى تولۇق يۇتماق سۈننەتتۇر.

— ئۇقتۇم، پىرىم، — دېدى قۇتبىددىن تەرلەپ، شۇنىڭدىن

بېرى شەيخنىڭ قولتۇقىغا كىردى، زىكىردىن، تائەت - ئىبادەت-تىن بوشىغان پەيتلىردە ئەسۋاب - ئۇسكۇنىلەرنى تەييارلاپ پىرد-ىنىڭ يېنىغا كىرىپ ئولتۇراتتى. شەيخ ياغاچتىن بۇيۇملارنىڭ نۇس-خىسىنى يونۇپ، قالغان ئىشىنى قۇتبىددىنغا ھاۋالە قىلاتتى. قۇتبىددىن ئۇلارنى پەردازلاپ، راۋۇرۇس قىلىپ پۈتتۈرەتتى. قو-شۇق، چۆمۈچ ۋە باشقا بۇيۇملار كۆپەيگەندىن كېيىن، ئۇلارنى بىر خالتىغا سېلىپ بازارغا ئېلىپ باراتتى. بازاردا ئەلنىڭ كۆزىدىن چەترەك، خالىيراق بىر يەردە ئولتۇراتتى. ئالا خۇرجۇنىنىڭ ئۈس-تىگە ئەكەلگەن نەرسىلىرىنى تىزىپ قوياتتى. بىر پەستىلا ئەتراپىغا خېرىدار توپلىناتتى. بازاردا ياغاچتىن ياسالغان تۇرلۇك - تۇمەن بۇيۇملار كۆپ ئىدى. ئەمما، نېمە ئۈچۈندۇر خېرىدارلار قەلەندەر سۈپەت كىيىنگەن بۇ يىگىتنىڭ ئالدىدىن نېرى كەتمەيتتى. گويا ئەۋلىيانىڭ قولى تەگكەن مۇبارەك قوشۇقلارنى تونۇغاندەك بىردەم-دىلا قۇتبىددىننىڭ ئالدىدىكى نەرسىلەرنى تالاپ كېتىشەتتى. قۇت-بىددىن «بۇ پىرى مۇرشىدىنىڭ كارامىتى بولسا ئەجەب ئەمەس» دەپ ئاللاغا شۈكرى ئېيتاتتى. ئۇ بازاردىن قايتىپلا يەنە شۇ ياخشى كۆرگەن مەشغۇلاتىغا كىرىشىپ كېتەتتى.

بۇگۈنمۇ قۇتبىددىن ئاپتاپقا چىقىپ، تېگىگە بىر ئەسكى تاغار-نى تاشلاپ، تىزىغا بەلۈېغىنى يايدى، بىر يۇڭ خالتىدىن ئەسۋابلە-رىنى ئالدى - دە، قوشۇق ياساشقا كىرىشتى. ئۇنىڭ بىلەن باشقىلارنىڭ چاتىقى يوق ئىدى، قۇتبىددىنمۇ باشقىلارنىڭ ئىشىغا ئارىلاشمايتتى. ئەسلىدە خانىقا ئەھلىنىڭ ئەدەپ - قائىدىسىمۇ شۇنداق ئىدى. ھەممىسى ئۆز ئىشى بىلەن بولاتتى. بىراۋ كىيىم-لىرىنى يامايتتى، كىمدۇر چورۇقىنى تىكەتتى، يەنە بىراۋلار بول-سا قازان بېشىغا قارىشىپ، داش قازاندا تاھارەتكە سۇ ئىسسىتاتـ-تى. دەرۋىشلەر بىر ئائىلىنىڭ ئىناق بالىلىرىغا ئوخشاپ كېتەتـ-تى. بىرەر ئېغىر ئىش بولسا، ئەتراپتىكىلەر دەرھال ياردەمگە كېلەتتى، بولمىسا بىر - بىرىنىڭ ئىشىغا دەخلى قىلىشمايتتى.

قۇتبىددىن پۈتۈن زېھنى بىلەن ئىشىغا كىرىشىپ كەتكەچكە،

يېنىغا كېلىپ ئولتۇرغان كىشىنى بايقىماي قالدى. بىر چاغدا يېنىك يۆتەلدىن ئېسىنى يىغىپ بېشىنى كۆتۈردى. يېنىدا ئۆچكە ساقال، بۇرۇتمۇ ئالىراق، تۈرقى چاغراق بىر كىشى ئولتۇراتتى. ئۇستىدىكى پاختىلىق چاپىنىغا قارىغاندا يىراق يولغا ئاتلانغان سودىگەرگە ئوخشايتتى.

— ئىلاھا، قولىڭىز دەرد كۆرمىسۇن، — دېدى يات كىشى.

قۇتبىددىن «قۇللۇق، تەقسىر» دېگەن مەنىدە بېشىنى لىڭشىتىپ قويدىيۇ، ئىشىنى داۋاملاشتۇردى. شۇ ھالدا ئازراق ۋاقىت ئۆتتى. كېيىن قۇتبىددىننىڭ ئۇستىدە چاقماق چېقىپ، ئاسمان گۇمبۇرلىگەندەك بولدى.

— شاھزادىلەرگە ياراشمايدىغان ھۇنەرنى ئۆگىنىپسىز، بېگىم...

قۇتبىددىننىڭ قەلبى قاراڭغۇلىشىپ كەتتى، يۈرىكىنىڭ سېلىشى تېزلەشتى، تېخى ھازىرلا پۈتۈن ۋۇجۇدىنى يايرىتىپ تۇرغان زوق ـ ئىشتىياقىدىن ئەسەرمۇ قالمىدى، ۋۇجۇدىنى گۇمان، قورقۇنچ ئارىلاش مەۋھۇم بىر تۈيغۇ ئىگىلىدى. ئۇ يالت قىلىپ يېنىدىكى كىشىگە باقتى، ئۇنىڭ يېنىدا ھېلىقى نىكاھ كېچىسى ھۇجرىنىڭ پەنجىرىسىدىن مارىغان شەيتانغا ئوخشاش مەخلۇق ئولتۇراتتى.

نەچچە يىللاردىن بېرى، قۇتبىددىن دەرۋىشلەر ئارىسىدا يۈرۈپ ھېسسىياتىنى تىزگىنلەشنى مەشىق قىلغانىدى. دەسلەپتە ئۇ ياشلىق تۈيغۇسىغا بېرىلىپ، يات كىشىگە مۇشت ئاتماقچى بولدى، كېيىن ئىستىغپار ئېيتىپ، ئۆزىنى بېسىپ سورىدى:

— تەقسىر، ئۆزلىرى كىم بولىدىلا؟

— خۇدا خالىسا، سىزگە خالىس خىزمەتكار بولساق دېگەن نىيەتتىمىز، بېگىم... سىزگە سۆيۈملۈك مەلىكىڭىزدىن مەكتۇپ ئەكەلدىم.

يات كىشى قوينىغا قولىنى سالدى. قۇتبىددىننىڭ تىلى گەپكە كەلمەي قالدى، بوغۇزىغا بىر نەرسە تىقىلىۋالغاندەك بولدى، يۈز-

لىرى ئېچىشتى.

يات كىشى ياڭچۇقىنىڭ خېلى كولىدى، ئاخىر قوشۇقنىڭ سېپىدەك قىلىپ ئورالغان قەغەزنى ئېلىپ قۇتىدىنغا تەڭلىدى.

— مانا ئامانتىڭىز، بېگىم. مەلىكەم سىزنىڭ سېغىنىپ كېچە - كۈندۈز مۇبارەك كۆزلىرىدىن ياش ئەمەس قان تۆكمەكتە...

قۇتىدىن خەتنى ئالايمۇ، ئالمايمۇ دەپ ئىككىلىنىپ تۇرغاندا بابا ماچىن كېلىپ قالدى. قۇتىدىن پىنهان بىر جىنايىتى ئاشكارا بولغان كىشىدەك تەمتىرىدى.

— بۇ تەقسىر سەمەرقەنتتىن مېنى ئىزدەپ كەپتۇ ... — دېدى يات كىشىگە ئىما قىلىپ قۇتىدىن. هېلىقى كىشى ئۇستىدە گۇمبەزدەك تۇرغان هەيۋەتلىك بابا ماچىنغا قورقۇپ قاراپ ئاستا ئورنىدىن تۇرۇشقا تەمشەلدى. بابا ماچىن ئۇنى كاللىسىدىن بېسىپ جايىدا ئولتۇرغۇزدى.

— ئايغاقچى ئىكەنسەن - دە، — دېدى ئۇ ئالىيىپ.

— ياق ... مەن ... مەكتۇپ ئەكەلدىم. مەلىكە ... مەلىكىمىزدىن...

بابا ماچىن قۇتىدىن بىلەن بىر هۇجرىدا تۇرغاچقا، ئۇنىڭ بېشىغا چۈشكەن سەۋدالاردىن خەۋەردار ئىدى. «سۇلتان مەهمۇد خانىنىڭ ئادەملىرى بۇ بالىنى گۆرگىنچە ئامان قويمايدىغان ئوخشايدۇ» دەپ ئويلىدى ئۇ ۋە قۇتىبددىننىڭ قولىدىكى ئۆتكۈر قىرغۇچىنى تارتىۋېلىپ، يات كىشىنىڭ ساقلىنى تۇتاملىدى.

— هازىر سېنى كوچىغا چىقالمايدىغان قىلىپ قويىمەن! زەپىلەردەك ياغلىق چىگىپ يۈرىدىغان بولىسەن. ئىتنىڭ بالىسى!

بابا ماچىن يات كىشىنىڭ ساقلىنى يېرىمىدىن كېسۋالدى. ئۇ ئەتراپىنى بىر ئېلىپ داد سالدى:

— مۇسۇلمانلار، ئۇ مېنىڭ ئىمانىمدىن ئايىردى! زالىمنىڭ زۇلمىدىن داد!

بابا ماچىن ئۇنىڭ ياقىسىدىن ئالدى:

— ئىمانىڭ بولسا پۇلغا سېتىلىپ، بىراۋنىڭ ئىزىدىن ئىز-دەپ يۈرەمسەن، ناكەس؟! ماڭ، ئەمدى بېرىپ يېم يېگەن ئوقۇ-رۇڭغا بېرىپ ھاڭرا!

بابا ماچىن يات كىشىنى سىلكىپ قولىدىن تارتتى. ئۇنىڭ بارمىقى قاس قىلىپ سۇندى. ئۇ بىر قولى بىلەن كېسىپ تاشلانغان ساقلىنى توسۇغانچە ۋارقىراپ خانىقادىن چىقىپ كەتتى.

بىر غېرىچ كېلىدىغان زەر قەغەزگە ئورالغان مەكتۇپ قۇتىبىد-دىنىڭ قولىدا قالدى. ئۇ مەكتۇپنى قوينىغا سېلىپ قويدى.

— پىرىم سېنى چاقىرىۋاتىدۇ، — دېدى بابا ماچىن ۋە بىرەمدىلا كۆزدىن غايىب بولدى.

قۇتبىددىن ھۇجرىسى تەرەپكە كېتىۋېتىپ سول كۆكسىنى سىلاپ قويدى، ئانىسىنىڭ خېتى، ئانىسىنىڭ سۆزى كۆكسىنى چوغدەك كۆيدۈرۈپ تۇراتتى.

23. ناشەرئىي خىراج

قانائەت بىر قورغانكى، ئۇنىڭغا كىرسەڭ، نەپ-
سىنىڭ ۋەسۋەسىسىدىن قۇتۇلىسەن.

— ئەلىشىر نەۋائىي

ھەزرەتنىڭ كارۋىنى ئاخىر بۇخاراغا يېتىپ كەلدى. خوجا ئابدۇلخالىق قەدىردان دوستى ۋە ئۇنىڭ مەھرەملىرى ئۇچۇن بىر چاغلاردا ئەھمەد يەسسەۋىي رەئىسلىك قىلغان، ئەمدىلىكتە بولسا ئۆزى باش بولۇپ تۇرغان خانىقادىن جاي ھازىرلاتقانىدى. دەرۋازە-دىن كىرىۋېتىپ سۇلتانۇل ئارىپىنىڭ ۋۇجۇدىغا ئاجايىپ بىر ئوت تۇتاشتى، يىگىتلىك گۇلشىنى ياشنىغان، بالاغەت مەۋسۇملىرى ئۇتكەن، كامالەت بېغىنىڭ سەرخىل مېۋىلىرى يېتىلگەن بۇ ئەزىز ماكاننى كۆڭۈلدىن ئۆچۈرۈپ بولامدۇ؟

ھەزرەت خاس خانىنىڭ ئىشىكى ئالدىغا كېلىپ بىر نەپەس توختىدى. كېيىن «ئەلھەمدۇلىللا» دەپ ئېڭىشىپ بوسۇغىدىن ئاتلىدى.

تەرىقەت ئەھكامىغا ئاساسەن ئاددىي داستىخان سېلىنىدى. سا-پال كوزىلاردا شەربەتلەر كەلتۇرۇلدى. كىچىك - كىچىك تەخسە-لەردە بۇخارانىڭ مەشھۇر يېمىشلىرى تىزىلدى... شەيخ تۇت دانە كىشمىش، تۇت دانە پىستە، بىر چىشلەم نان يېدى، شەربەتتىن بىر - ئىككى يۇتۇم تېتىدى. خوجا ئابدۇلخالىق قولىنى كۆكسىگە قويۇپ، بېشىنى سەل ئەگدى:

— خۇش كېلىپسىز، شەيخىم، بۇل خانىقا مۇبارەك قەدەملەر-
ىڭىزدىن نۇرلاندى. جاناببگىزنى جېنىمىز بىلەن سېغىنغانىدۇق.
بۇ تەكەللۇپقا جاۋابەن، شەيخمۇ ھېشىنى ئېگىپ تەزىم قىلدى.
خوجا ئابدۇلخالىق تەكچە تەرەپكە قاراپ ئارىپ رېۋگەرىگە ئىما
قىلدى. رېۋگەرى ئەدەپ بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ پەردىنىڭ كەينى-
دىكى تەكچىدىن كىچىكرەك بىر قارا قۇتىنى ئالدى، ئۇنىڭدىن بىر
تەسۋىنى چىقىرىپ ھەزرەتكە ئۇزاتتى:
— پىرى مۇرشىد، ئاللانىڭ سۆيۈملۈك بەندىسى خوجىمىز-
دىن سىز جانابلىرىغا، ئۇنىڭدىن كېيىن بىزگە قالغان نىشانەئى
شەرىپ...
شەيخ قارا گۆھەردەك تەسۋىنى تونۇدى. بۇ ئۇستازى يۈسۈپ
ھەمەدانىيىدىن قالغان يادىكارلىق ئىدى. ئۇستازى بۇخارادىن كې-
تەر چېغىدا بۇ تەسۋىنى، سىزگە ئامانەت، دەپ ئۇچىنچى خەلىپىسى
بولمىش ئەھمەد يەسەۋىيگە تاپشۇرغانىدى ھەمدە ۋەسىيەت قىلىپ:
«ئىككىلا ھالقىنى سىزگە تاپشۇردۇق، ئوغلۇم. بۇل ھالقا بىرلە
ئول ھالقىنى ئاۋات قىلغايسىز» دېگەنىدى. شەيخ ئۇستازىنىڭ
سۆزلىرىنىڭ مېغىزىنى چاقتى: «بۇل ھالقا ئىسمىئەزەم، ئاللانىڭ
ئىسمى بىلەن سىيرىلغان تەسۋى، ئول ھالقا دەرۋىشلەر سۆلۈكى»
ئىدى. شەيخۇل ماشايىخ تۈركىستانغا ئاتلىنىدىغان چاغدا، تەسۋىنى
ئۇستازىنىڭ تۆتىنچى خەلىپىسى، زىكرى قەلبىيە (خۇپىيە) تەرەپ-
دارى بولغان خوجا ئابدۇلخالىققا قالدۇرغانىدى. ھازىر ئەنە شۇ
تەسۋى ئۇنىڭ قولىدا پارقىراپ تۇراتتى. ھەزرەت تەسۋىنى سۆيۈپ
كۆزىگە سۈرتتى، كېيىن پىرى كامىلىنىڭ روھىغا دۇئا قىلىپ،
ئامانەتنى خوجا ئابدۇلخالىققا قايتۇرۇپ بەردى.
خۇپتەن بولغاندا مېھمانلار تارقىدى. ھۇجرىدا ئىككى دوست
تەنھا قالدى. ھەر ئىككىلىسى يانمۇيان، كۆزلىرىنى يۇمۇپ ئولتۇ-
راتتى. خوجا ئابدۇخالىق سەزدىكى، دوستى بۇخارانىڭ خىيالى
بىلەن بەند ئىدى، شۇڭا ئۇنىڭغا ماالالىق يەتكۈزۈپ قويۇشنى
خالىمىدى. شەيخمۇ خوجىنىڭ ۋۇجۇدىنىڭ زىكرى قەلبىيەگە ما-

يللىقىنى هېس قىلدى. شۇڭا، سۆھبەتنى ياپتى. شەيخ كۆڭۈل كۆزىنى بۇخاراغا تىكتى: «بۇخارا — بەرنا شەھەر، شۇنچە زىبا شەھەر! ئۇنىڭ تېشىمۇ، لېشىمۇ زەر بىلەن يۇغۇرۇلغاندۇر. شۇل سەۋەبتىن تىللا ئۈزۈكتەك قولدىن قولغا ئۆتەرمۇ؟ ئىلمۇ ئىرپان بۆشۈكى بۇخارا...»

شەيخنىڭ خىيالى خېلىغچە سوزۇلدى. ئۇنىڭ خاتىرىسىگە سالمان پارسىيدىن قالغان ھەدىس كەلدى. رىۋايەت قىلىدۇلەر-كىم، بىر كۈنى جەبرائىل ئەلەيھىسسالام ھەزرىتى مۇستاپاغا دېدى-لەر: «يا مۇھەممەد، كۈنچىقىش تەرەپتە بىر مەملىكەت باردۇر، ئۇنى خۇراسان دەرلەر. بۇل مەملىكەتنىڭ ئۈچ شەھىرىنى تاڭلا مەھشەردە ياقۇتلار، دۇرلار بىلەن زىننەتلەپ ئەكەلگەيلەر. ئول شەھەرنىڭ ئەتراپىدا مالائىكىلەر جەۋلان قىلىپ يۈرەرلەر. بۇ شە-ھەرلەر ئۆزرە نۇرى ئىمان يېغىلىپ تۇرارمىش». ھەزرىتى پەيغەم-بەر: «ئول شەھەرلەرنىڭ نامىنى ئېيتقىن!» دېدىلەر. جەبرائىل ئەلەيھىسسالام ئېيتتىلەركى: «بۇ جەننەتى مەۋالىلارنىڭ نامى، بىرى قاسىمى، بىرى سەمەرىيە، ئانى پارسچىدە سەمەرقەنت دەرلەر. يەنە بىرى پاخىرەدۇر، پارسلار ئانى بۇخارا دەپ ئاتارلار.» رەسۇللىلا سورىدى: «نېمىشقا پاخىرە دەرلەر؟» جەبرا-ئىل ئەلەيھىسسالام جاۋاب بەردىكى: «ئول شەھەر ھەق يولىدا شېھىت بولغان بەندىلەرنىڭ كۆپلۈكى بىرلە پەخىرلەنگۈسىدۇر، نۇرى ئىسلامنىڭ مۇستەھكەملىكى ۋە ئۆلىمالارنىڭ كۆپلۈكى بىرلە پەخىرلەنگۈسىدۇر، شۇل بائىستىن ئانى پاخىرە دەرلەر.» رەسۇلى ئەكرەم، ئىلاھا بۇخارا ئەھلىنىڭ دىلىنى تەقۋا بىرلە پاك ئەيلە-گىن، ئۇلارنى مەغپىرەت قىل، تا قىيامەتكىچە بەرىكىتىدىن ئايرى-ما، دەپ دۇئا قىلدىلەر.

ھەزرەت دۇئا قىلىپ ياستۇقىغا باش قويدى، سۇبھىدىن بۇرۇن يەنە دۇئا بىلەن باش كۆتۈردى. شەيخ ئاز ئۇخلايتتى، ئاز سۆزلەيتـ-تى، يېمەكلىكنى ئاز يەيتتى، كەمدىن - كەم كۈلەتتى. شەيخ ئۇڭ قولىدا چۆگۈن كۆتۈرۈپ تۇرغان قۇتبىددىننى كۆرۈپ، ئىلدام

ئورنىدىن تۇردى. بۇخارانىڭ دەسلەپكى تېڭى ئېتىۋاتاتتى.

سالاۋاتتىن كېيىن سوپىلارنىڭ قەدىمىي ئۇدۇمىغا ئاساسەن شەيخ ئەھمەد يەسسەۋىي بىلەن خوجا ئابدۇلخالىق غىجدۇۋانىي قۇ-چاقلىشىپ كۆرۈشتى. خوجا ئابدۇلخالىق شەيخنىڭ ئورۇق، قات-تىق قوللىرىنى يۇمشاق، يوغان ئالقانلىرىغا ئېلىپ دوستىغا مې-هىر بىلەن باقتى. ئۇنىڭ نەزىرىدە شەيخ ئازراق ياشىنىپ قالغان-دەك، ئەسلىدىن بۇغداي رەڭ چىرايى يەنمۇ قارايغاندەك قىلاتتى. ئۇ: «دەشتى قىپچاقنىڭ شامالىلىرى كۈچلۈك، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلۇسنىڭ ئىسلامغا بەيئەت قىلمىقى ئاسان ئەمەس. شەيخنىڭ ساقلىق ئۇلارنىڭ زەخمىتىدىن ئالىلاپتۇ.» خوجا ئابدۇلخالىققا شەيخنىڭ كۆزلىرى يېقىملىق كۆرۈنەتتى. ئادەمگە مۇڭلۇق، مە-يۇس باقىدىغان، قارىغا مايىل، ئويچان ۋە تەگسىز بىر سىر يوشۇ-رۇنغان بۇ ئۆتكۈر كۆزلەرگە ئۇزاق نەزەر سېلىش مۇشكۈل ئىدى. شەيخنىڭ نەزىرىدە خوجا ئابدۇلخالىق جىسمانىي جەھەتتىن پىشىپ يېتىلگەندەك قىلاتتى، قاۋۇل قامەت، ئۇزۇن ساقال، كەڭ پېشا-نە، قاپقارا كۆزلەر، قىزىلىشراق... ئەمما قويۇق قاشلىرىغا ئازراق قىرو قونۇپتۇ. دېمىسىمۇ دوستى تۆتىنچى مۇچەلنى تۇغىتىپ، بەشىنچى مۇچەلنىڭ بوسۇغىسىدا تۇرۇپتۇ.

ئۇلار ناشتىدىن كېيىن بۇخارانى سەيلە قىلىشقا ئاتلاندى. هويلىغا نۇرغۇن كىشى توپلانغانىدى. ئۇلار ھەزرەتنىڭ ھەمراھلە-رى، ئادەتتە خانىقادا تۇرىدىغان دەرۋىشلەر، تۇركىستاندىن كېلىپ مەلۇم سەۋەبلەر تۇپەيلىدىن بۇخارادا تۇرۇپ قالغان قوۋملار، يەسە-سەۋىيە تەرىقىتىنى دەستۇر دەپ بىلگەن سوپىلار، شەھەردىكى مەسچىتلەرنىڭ ئىمام، خاتىپلىرى، مەدرىسە تالىپلىرى ۋە باشقىلار ئىدى. بۇ يېقى خۇراسان ۋە ماۋەرائۇننەھردىن، ئۇ يېقى رۇم ئېلىگىچە ئەھمەد يەسسەۋىي ھېكمەتلىرىنى قىرائەت قىلىپ يۇرگۈ-چى مەددالار توپ ـ توپ بولۇپ، خانىقانىڭ ھويلىسىغا قىستىلە-شاتتى، ئەۋلىيانىڭ قانداق ئادەملىكىنى بىر كۆرۈش ئۈچۈن توپ ئىچىدىن بويىنى سوزۇپ ئىچكىرىگە ئىنتىلەتتى، تۇرۇپ ـ تۇرۇپ

«ئاللا! يائاللا!» دەپ نىدا قىلىشاتتى.

شەيخۇل ماشايىخ كىشىلەرگە كىرپىك قاقماي تەلمۇرۇپ قاراپ تۇراتتى. ئوڭ تەرىپىدە خوجا ئابدۇلخالىق، سۇلايمان باقىرغانىي، دەسلەپكى ئۇستازى ئارسلانباينىڭ پەرزەنتى شەيخ مەنسۇر، خوجىنىڭ خەلپىسى ئەھمەد ساداقىي، چەپ تەرىپىدە ئارىپ رېۋگەرى، بابا ماچىن، قۇتبىددىن، بۇخارانىڭ سەدىرى ئابدۇلئەزىز ئىبن بۇرھانىددىن، شەھەر ۋالىيسى پەزلۇللاھ قىران، سەمەرقەنتنىڭ شەيخۇلرەئىسى ئابدۇرەززاق، ئۇنىڭدىن باشقا بۇخارالىق ئۇلىمالار تۇراتتى.

قىسقا ئەمرىمەرۇپ ۋە دۇئادىن كېيىن شەيخ ئايۇاندىن چۈشۈشكە تەمشەلدى. شۇ پەيتتە كىشىلەر ئىككى بۆلەككە ئايرىلىپ، كەينىگە ئۆرۈلدى. دېھقان سۈپەت ئىككى يىگىت ئۇچ گەز كېلىدىغان مىس قەپەسنى ئىككى يېنىدىن كۆتۈرۈپ ئايۇانغا ئەكىرىۋاتاتتى. قەپەستە چىرايلىق تاۋۇس پارقىراپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ كەينىدىن سۆسەر تەلپەك، كۆكۈچ موۋۈت تون كىيگەن بىر كىشى كېلىۋاتاتتى.

يىگىتلەر قەپەسنى ئايۇانغا ئەكىرىپ شەيخنىڭ پۇتىنىڭ يېنىغا قويدى. سۆسەر تەلپەكلىك كىشى «بىسمىللا ...» دەپ ئايۇانغا كىردى ۋە شەيخكە تەزىم قىلدى، شەيخنىڭ ئېتىكىنى سىلاپ كۆزدىگە سۈرتتى، كېيىن ئەرز - ھالىنى سۆزلىدى:

— پىرىم، كەمىنە ئاجىز قۇلىڭىز تەۋائىسلىق مۇلۇكدارلار ئەۋلادىدىندۇرمەن. ھەزرىتىمىز مەككەئى مۇكەررەمگە ئەزىم قىلىپلا... يىراق يولدا كۆزلىرىنى روشەن قىلسۇن دېگەن نىيەتتە جەننەت قۇشلىرىدىن بىرىنى جانابلىرىغا ھەدىيە قىلماقتا جۈرئەت قىلدىم.

سۆسەر تەلپەكلىك كىشى شەيخنىڭ دۇئا كۈتۈپ بېشىنى ئەگىدى. شەيخ:

— قەيەردىسىز، پەزلۇللاھ قىران؟ — دەپ ئەتراپىغا باقتى. ۋالىي قولىنى كۆكسىگە قويۇپ، بىر قەدەم ئالدىغا چىقتى. شەيخ

سۆسەر تەلپەكلىك كىشىگە ئۆرۈلۈپ، — بۇ جانىۋارنى ۋالىيغا ئاتا قىلىك. ۋالىي جانابلىرىنىڭ روھلىنىشىنى مانا شۇ تاۋۇستىن ئۆگەنسۇن.

ھەزرەتنىڭ گېپىدىكى ئاچچىق كىنايىنى خوجا ئابدۇلخالىق بىلەن بۇخارا ۋالىيسى پەزلۇللاھ قىراندىن باشقا ھېچ كىشى ھېس قىلمىدى. شەيخ پىكرىنى سەل ئوچۇقراق بايان قىلغۇسى كەلدى.

— تۇركتە بىر ماقال بار كىم، تاۋۇس قانىتىغا قاراپ روھلىنارمىش، پۇتىغا قاراپ خورلىنارمىش. بىز بۇخارايى شەرىپىنىڭ پۇقراسىمىز دەپ پەخىرلىنىمىز. لېكىن، ئەھلى پۇقرانىڭ قولىنى قاپارتتۇرۇپ كۆزىدىن ياش ئەمەس قان تۆكۈپ تاپقان ھالال مېلىنى ئابباسىيلارغا تارتۇق قىلىشتىن ئار قىلمايمىز. ۋالىي (ھاكىم) جانابلىرى خەلپە ئەل مۇفتەفىينىڭ كۆڭلىنى ئالغانغا مەغرۇر، قازى ـ قۇززاتلار پەتىۋا بىرلە مەشغۇل، كارۋانچىلار تۆگە يېتىلەپ بۇخارانىڭ ئالتۇنلىرىنى باغداتقا توشۇش بىلەن ئاۋارە! بۇ ئۇلۇسنىڭ ئىگىسى بارمۇ ئۆزى؟ ئۇنداقتا ئىگىسى كىم، ئېيتىڭلارچۇ، ئۇنىڭ ئىگىسى گورخانمۇ؟ خارەزم شاھ ئاتسىزمۇ، سۇلتان سەنجەر مەلىك شاھمۇ؟ ۋە ياكى بۇ تەرەپكە قولىنى سوزۇپ لوقما كۆتۈپ ئولتۇرغان خەلپە — ئەمىرۇل مۇسلىمىن ئەل مۇفتەفىيمۇ؟

ھويلا ئېغىر سۈكۈتكە چۆكتى. تا ھازىرغىچە بۇخارا مۇنبەرلىرىدە ئەمىرۇل مۇسلىمىنىنىڭ شەنىگە بۇنداق گەپ ئېيتىلمىغاندى. خەلىپىنى ئەيىبلەش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئۇنىڭ نامىغا سايە سالىدىغان سۆزلەرنى قىلىش، نە ھۆكۈمدارلارنىڭ، نە ئۆلىمالارنىڭ خىيالىغا كەلگەن ئەمەس. بۇخارا ئۆلىمالىرىنىڭ رەھنەماسى بولمىش ئابدۇلئەزىز ئىبن بۇرھانىدىن شەرئىەتنىڭ دەللىلى دېگەن ئۇنۇڭا نغىمۇ ئىگە ئىدى. شەيخنىڭ گېپى ئۇنىڭغا تەستەك بولۇپ تەگدى. ئۇ گېزىرىپ، لېۋىنى چىشلىدى، ئۇ شەيخكە ئىككى ئېغىز جاۋاب قىلماقچى بولدى، كېيىن بۇ نىيىتىدىن قايتتى. «سۆزلەگەندىن سۆزلىمىگەن ياخشىراق. يارىنى ئېغىز ئالدۇرماي. بۇخارانىڭ ئېسىل مالىلىرىدىن خەلپىلىككە قىسمەن ئېھسان قىلىنىۋاتـ

قانلىقى ھەقىقەت. مالامەتتىن خالىي بولۇشنىڭ يولى — سەۋر قىلىش ۋە سۈكۈت ساقلاش» دەپ ئويلىدى.

كالتەكنىڭ چوڭى ۋالىيغا تەگكەنىدى. ئۇ بىئارام بولۇپ تېپىرلايتتى، ئۇستىگە قاراپ تېخىمۇ خجىل بولدى. ئۇ بۈگۈن باشقا كۈنلەردىكىدىنمۇ ھەيۋەتلىكرەك كىيىنگەنىدى. شەيخنىڭ ئۇ-نى تاۋۇسقا قىياس قىلغىنى ۋۇجۇدىنى ئۆرتەپ تاشلىدى. ئۇنىڭ خىيالىدىن «شەيخ ئەھۋالىمنى بىلسە كېرەك، ئۇ نېمىشقا مېنى تاۋۇسقا تەڭلەشتۇرىدۇ» دېگەنلەر كەچتى. تۆت يىل بۇرۇن خارەزم شاھ ئاتسىز بۇخارانى ئىگىلىگەندە ئۇنى ۋالىي قىلىپ قويۇپ كەتكە-نىدى. كېيىن سۈلتان سەنجەر قوشۇن تارتىپ كەلدى، بۇخارانى ئىلكىگە ئالدى. خارەزم شاھنىڭ ئادەملىرىنى قىلىچتىن ئۆتكۈز-دى. پەزلۇللاھ «مەڭگۈ قۇلىڭىزمەن، سۈلتانىم» دەپ قۇرئان تۇتۇپ قەسەم ئىچتى. شۇنىڭ بىلەن مەنسىپىنى ساقلاپ قالدى. سۈلتان سەنجەر ساددا، ئەپۇچان كىشى ئىدى، شۇڭا ئۇ قۇرئانغا ئىشەنىدى. بىراق، ۋالىي باغدات خەلپىسىنىڭ كۆڭلىنى ئوۋلاپ، ئاستىرتىن خارەزم شاھ ئاتسىزنىڭ خىزمىتىنى داۋام قىلدى. ئۇ بىلەتتىكى، باغدات خەلپىسى بىلەن خارەزم شاھ ئالائىددىن ئاتسىز مەنسۇي ئاتا ـ بالا بولۇپ، سۈلتان سەنجەرگە قارشى تىل بىرىكتۇر-گەنىدى. پەزلۇللاھنىڭ نەزىرىدە خوجا ئەھمەد يەسسەۋي ئۇزۇن دەرىسى بىلەن ھەممىنى — خەلپىنىمۇ، خارەزم شاھ ئالائىددىن ئاتسىزنىمۇ، ئۇنىڭ سادىق ئايغاقچىسى بولمىش ۋالىينىمۇ باراۋەر ساۋاۋاتقاندەك قىلاتتى. «يەسسەۋي يولىغا كەتكەي، نېسىپ قىلسا خارەزم شاھ ئالائىددىن ئاتسىز بۇ يەرگە كەلگۈسى، بۇخارانىڭ تىزگىنى يەنە قولىمىزغا چۈشكۈسى، ئىنشائاللا!» دەپ قويدى ۋالىي ئىچىدە.

شەيخ بىر دەم نەپىسىنى راسلىدى، كېيىن كەسكىن، مەغرۇر ئاھاڭدا سۆزىنى داۋام قىلدى:

— بۇخارا ۋالىيسىنىڭ بۇنداق ئىشلىرىنى پارا بېرىش دەپ قاراش كېرەك. خەلپە جانابلىرى بولسا بول ھارام لوقمىنى قوش

قوللاپ قويۇل قىلماقتا. تىلسىدا دۇئا، دىلسدا دۇنيا دېگەن شۇ! بىز بۇل خۇسۇستا خەلپىتىڭ ئۆزىگە مەكتۇپ پۈتمەكنى نىيەت قىلىپ قويدۇق!

ئابدۇلئەزىز ئىبنىسى بۇرھانىددىن شەرىئەت نازارەتچىسىنىڭ بىقىنىنى تۇرتتى:

— ئەمرۇل مۇسلىمىن ھەزرەتلىرىگە بۇنداق نامە پۈتمەككە شەيخىنىڭ ھەددى سىغارمىكىن ياكى بۇ پۇقرالارغا ياخشىچاق بولۇش سەۋەبىدىن ئېيتىلغان تەكەللۇپمىكىن؟ — دېدى پەس ئاۋازدا، نازارەتچى شەيخۇل ماشايىخنى ئون بەش يىلدىن بېرى، بۇخارا سوپىلىرىغا رەئىسلىك قىلغان ۋاقىتتىن باشلاپ بىلەتتى.

— شەيخۇل ماشايىخنىڭ مىجەز ـ خۇلقى كەمىنىگە ئايان، — دېدى پىچىرلاپ ئۇ، — ئەگەر رەسۇلى ئەكرەم تىرىلىپ كەلسىمۇ ئەۋلادلىرىنىڭ ئىسناپ ـ تەۋپىق تىلەك، دەپ ئىلتىماس قىلىشتىن يانمايدۇ.

خوجا ئابدۇلخالىق سەزدىكى، قووملىرى ئۇنىڭ ئىككى ئېغىز سۆزىگە تەشنا ئىدى. ئۇلار سۇلتانۇل ئارىپىنىڭ تەنە ـ دەشنامىلىرىغا جاۋابەن خوجا نېمە دەركىن، دەپ تەلمۇرۇپ تۇرۇشاتتى. خوجا قىسقا يۆتىلىپ ئېغىز ئاچتى:

— شەيخۇل ماشايىخ جانابلىرى ئەھلى بۇخارانىڭ ھەققىنى كۆزلەپ سۆزلىدى. كۆڭۈللەرگە ئېغىر ئالماڭلار. ئەمرۇل مۇسلىمىنگە ئەۋەتىلىدىغان زاكات بىرلە خىراج ۋاجىپ نەرسىدۇر. ئەمما، ئۇنىڭ مىقدارى بۇخارادا بىر باراۋەر كۆپ بولۇپ كەتتى، بۇمۇ مەخپىي ئەمەس. بۇخارائى شەرىپىنىڭ يىللىق خىراجىتىگە باراۋەر مال ھېلىمۇ خەلىپىنىڭ سارىيىغا يەتكۈزۈلۈپ تۇرۇپتۇ. بۇ ئىش ئەھلى دىيانەت تارازىسىدا ناشەرئىدۇر. چۈنكى، ئوتۇن چاپقانىنىڭكى، نان ياققانىنىڭكى بولمىقى لازىم.

خوجا ئابدۇلخالىق يۈزىگە پاتمە تارتىپ ئايۇاندىن چۈشتى، ئاندىن شەيخكە يول بوشاتتى. زىيارەتچىلەر خانىقادىن تارقىلىپ، بۇخارا كوچىلىرىنى سەلدەك تولدۇرۇپ كېتىشتى.

24. دىيانەتكە خىيانەت

ئۇرۇشتا رەقىبىنى يەڭگەن كىشى باتۇر ئەمەس، بەلكى غەزىپى كەلگەندە ئۆزىنى بېسىۋالغان كىشى باتۇر.

— ھەدىس

سەلجۇقىيلار سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى سۇلتانى سەنجەر مەلىك شاھ خۇپتەندە چېدىرىدىن بىئارام بولۇپ چىقتى. ئىشىك ئالدىدا قىلىچ ۋە قالقان بىلەن قوراللانغان ئىككى قاراۋۇل داڭ قېتىپ تۇراتتى. ئۇلار سۇلتاننىڭ شەپىسىنى سېزىپ، يەرنى تېپىپ قويىدى. سەنجەر ئۇدۇل دەريا تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ھۆكۈمدارنىڭ قامىتىنى، بېشىدىكى بۆكىنى كۆرۈپ قاياقتىندۇر قۇرچىبېشى تەكەش باھادىر يېتىپ كەلدى. «نېمە ئىش، ھەزرىتىم؟» دېگەندەك، سۇلتاننىڭ يۈزىگە سوئال نەزىرىدە باقتى، كېيىن كەينىگە تۆت قاراۋۇلنى ئەگەشتۈرۈپ، ھۆكۈمدارنىڭ ئىزىدىن ماڭدى. ئەتراپىنى تۇمان قاپلىغانىدى. تۇماننىڭ تەسىرىدىن ئون قەدەم نېرىدىكى نەرسىنىڭ نېمىلىكىنى پەرق ئەتكىلى بولمايتتى. تەكەش باھادىر سۇلتاننىڭ ئىشەنگەن ئادەملىرىدىن ئىدى. ئۇ نەچچە زامانلاردىن بېرى سۇلتانغا ئەقىدە، ۋاپا بىلەن خىزمەت قىلىپ كېلىۋاتاتتى. مانا ھازىرمۇ سۇلتاننىڭ قارىسىنى كۆزدىن قاچۇرماي ئىزىمۇ ئىز كېتىۋاتاتتى.

سۇلتان دەريا لېۋىگە بېرىپ توختىدى. قاراۋۇللار ئۇنى كەينى تەرەپتىن ئوراپ تۇردى. تەكەش باھادىر كەڭ كۆكرەكلىرى بىلەن

ئۇنى پىنھان ئوقتىن ھمايە قىلماقچى بولغاندەك سۇلتاننىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ تۇردى. سەنجەر بۇنى بايقاپ باھادىرنىڭ يەلكىسىدىن ئاستا تارتتى:

— بولدى قىلىڭ، باھادىر. رەقىبىنىڭ ئوقىدىن ئامان قېلىش مۇمكىندۇر، ئەمما ئاللانىڭ ئوقىدىن قۇتۇلۇپ بولماس.

— توغرا ئېيتتىلا، ھەزرەت، — دېدى تەكەش باھادىر سەل چەتكە سۇرۇلۇپ، — بۇ قەسەمخور ئاتسىزدىن ھەرقانداق يامانلىقلار كېلىدۇ. بىر تۇلكە يەتتە قاشقىرنى تۇمشۇقىدىن سۆرەپ يۇرەرمىش.

— تەقدىرى ئەزەلدە نېمە پۈتۈلگەن بولسا، شۇ مۇقەررەر بولغۇسىدۇر، — دېدى مەيۇس ئاۋازدا سۇلتان، — مېنىڭ، سىزنىڭ، جۇملە مۇسىنىڭ بۇ پانىي دۇنيادىن قاچان كەتمىكىمىز ئانىنىڭ قورسىقىدا ئايان بولارمىش. تەقدىردىن قېچىپ نەگە بارغايمىز، باھادىر؟ بىز بۇرۇن كەتكەيمىزمۇ ۋە ياكى ئول كاززاپ ئاتسىزمۇ، بۇ يالغۇز يارانقانىنىڭ ئۆزىگە روشەندۇر!

— ھەق راست، — دېدى باھادىر، — بۇ يالغان دۇنياغا بارچىمىز مېھمانمىز، قانداقلا بولمىسۇن ئاخىرەتتە ئاللا شاراپىتىنى ئايىمىغاي.

— باھادىر، ئوتۇن ئەكېلىپ گۈلخان يېقىڭ، — دېدى سەنجەر دەريا ئاغا مەيۇس تىكىلىپ، — ئوتىنىڭ تەپتىنى سېغىنىۋاتىمەن.

تەكەش باھادىر بىر قاراۋۇلغا ئىما قىلدى. قاراۋۇل تېزدىن كېتىپ قالدى. سەلدىن كېيىن نۆكەرلەر قۇچاق - قۇچاق ئوتۇن ئەكەلدى. سۇلتاننىڭ خاس مۇلازىمى يۇمشاق ئورۇندۇق كۆتۈرۈپ كەلدى. سەنجەر ئۇنىڭغا كايىدى:

— بۇل يەر سارايدىكى سالامخانا ئەمەس، بىر كۆتەك بولسىلا كۇپايە.

مۇلازىم ئورۇندۇقنى كۆتۈرۈپ كېتىپ قالدى. نۆكەرلەر ئوتۇننى بىر يەرگە يىغىپ ئوت قويدى. ھاۋا سوغۇق بولغاچقا،

ئوتۇنلار نەملىشىپ قالغانىدى. شۇڭا، چاراسلاپ ئاۋاز چىقىرىپ، كۆكۈچ تۇتۇن ئۆرلىتىپ كۆيۈشكە باشلىدى.

مۇلازىم تېپىپ كەلگەن كۆتەكنى باھادىر گۈلخاننىڭ ئالدىغا قويدى. سۇلتان قاشقىر تېرىسىدىن تىكىلگەن ئۇزۇن جۇۋىسىنىڭ ئېتەكلىرىنى يىغىشتۇرۇپ كۆتەككە ئولتۇردى، قولىغا بىر گەزچە كېلىدىغان بىر تاياقنى ئالدى. ئۇ ئەتراپقا كۈموش ئۇچقۇن چاچرىتىپ كۆيۈۋاتقان ئوتنى ئاستا - ئاستا تۇرتۇپ قويدى، شۇ چاغدا ئۇنىڭ جىسمىغىمۇ ئوت تۇتاشقاندەك بولدى. ئۇنىڭ ئېسىگە تۇركىلەرنىڭ «ئىسسىنمىدىم ئوتۇڭغا، كور بولدۇم تۇتۇنىگە» دېگەن سۆزى كەلدى. سۇلتان: «نېمىدېگەن ئاجايىپ، بۇ دۇنيادا نېمە ھادىسە سادىر بولسا، ئۇنىڭ ئىزىدىن بىر ھېكمەت تۇغۇلارمىش. بەئەينى ئاتىسىغا قارىتىپ ئېيتىلغاندەك...» دەپ ئويلىدى.

قەلئە تەرەپتىن ئەزان ئاۋازى ئاڭلاندى. خۇپتەننىڭ ۋاقتى ئۆتكەن، بامدانقا تېخى پۈرسەت بار ئىدى. سۇلتان ېېشىنى بۇراپ ئەتراپقا قۇلاق سالدى. ئادەتتە، بىرەر پالاكەت يۈز بەرسە ياكى جەڭ بولۇپ قالسا ۋاقىتسىز ئەزان ئېيتىلاتتى. سەنجەر، «ئول مەلئۇن تۇن چاپقۇنىغا ھازىرلىق قىلىۋاتامدىغاندۇر؟» دېگەندەك، قارىيىپ كۆرۈنۈپ تۇرغان ھەيۋەتلىك قەلئەگە تىكىلدى. تەكەش باھادىر ھۆكۈمدارنىڭ ئالدىغا يېقىن كېلىپ، ئېگىلىپ پەس ئاۋازدا دېدى:

— كۆڭۈللىرىنى توق تۇتسىلا، ھەزرىتىم. بۇ ئۇلارنىڭ بىز يەنىلا تىرىك دېگەنلىكىدىن بېشارەتتۇر. ئۇلار قەلئەدىن ېېشىنى چىقىرىشقىمۇ پېتىنالمايدۇ. مەرگەنلىرىڭىز ئوقنى كامانغا سەپلەپ ئۇلارنىڭ ماڭلىيىنى نىشانلاپ تۇرۇپتۇ.

سۇلتان خورسىنىپ قويدى:

— ئەل ئاغزىدا «تىرىك بولۇپ تۆرده يوق، ئۆلۈك بولۇپ گۆرده يوق» دېگەن ماقال باردۇر.

باھادىر يەنە تەزىم بەجا كەلتۇردى:

— كۆڭلىڭىزنى توق تۇتۇڭ، دۆلەتپاناھ. ئەل ئاغزىدا يەنە بىر ماقال بارىكىم: «تۇمۇچۇقنىڭ ئەجىلى يەتسە بۇركۇت بىلەن

ئويۇشارمىش» . يېمەك ـ ئىچمەكلىرى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، قۇلدەك بويۇن ئېگىپ قېشىڭىزغا ئۆزلىرى چىقىپ كەلگەي ئۇلار.

ئەزاننىڭ تۇغىشى بىلەن، قەلئە تەرەپتىكى شاۋقۇنمۇ بېسىلىدى. سۇلتان قەلئەدىن كۆز ئۈزمەي تىكىلىپ قالدى، خىيال كارۋىنى ئۇنى يىراق ئۆتمۇشكە ئەكەتتى...

ئالائىددىن ئاتسىزنىڭ ئەسلىي نەسەبى قۇللارغا بېرىپ تاقىلاتتى. بوۋىسى ئانۇشتېگىن سەلجۇقىيلار سارىيىدا مۇلازىم ئىدى. گەرچە ئۇ تېگىدىن قۇل بولسىمۇ، سەلتەنەتكە پۇتۇن كۈچى بىلەن خىزمەت قىلدى. سۇلتان مەلىك شاھمۇ ئۇنىڭ ساداقىتىنى قەدىرلىدى، ئۇنى خاس مەھرەملىرى قاتارىغا قوشتى، مۇتەسەررىپ ئۇنۇانى بىلەن تەقدىرلىدى. مۇنەسەررىپ دىۋانىدىكى نوپۇزلۇق مەنسەپلەردىن ھېسابلىناتتى. بۇ مەنسەپ ئىگىسىنىڭ ئىختىيارى ئۆزىدە بولۇپ، ھەممە ئىشقا قادىر، ھەتتا ۋەزىيەتكە قاراپ سۇلتاننىڭ نامىدىن ئىش كۆرۈشكىمۇ ھەقلىق ئىدى. ئانۇشتېگىن خارەزم دىيارىنىڭ ۋالىيسى بولۇشتەك مەرتىۋىگە يېتەلمەي ئالەمدىن ئۆتتى. ئەمما، بۇ مەرتىۋە ئۇنىڭ ئوغلى قۇتبىددىن مۇھەممەدكە نېسىپ بولدى. سۇلتان سەنجەر ئىبنى مەلىك شاھ ئاغىسى بۆركيارۇغنىڭ ياردىمىدە خۇراسانىنى تولۇق ئىگىلىگەندىن كېيىن قۇتبىددىننى ئۆزىگە يېقىنلاشتۇردى. ئۇنى خارەزمنىڭ ھاكىملىقى بىلەن تارتۇقلىدى. قۇتبىددىن ئاتسىزنىڭ كۆرسەتمىسىنى مەھكەم ئېسىدە تۇتتى، يېڭى ھۆكۈمدارغا ئەقىدە ۋە ۋاپاسىنى تولۇق يەتكۈزدى. ئىلىم ئىگىلىرىگە مۇرۇۋۋەت قىلدى، پۇقرالارغا ئەرزىيەت يەتكۈزمىدى، سۇلتاننىڭ خەزىنىسىنى كۆپەيتتى، ئۇنىڭ دوستىنى دوست، رەقىبىنى رەقىب دەپ بىلدى.

قۇتبىددىنمۇ بۇ پانىي دۇنيادىن ياخشى نام بىلەن كېتىپ قالدى. ئۇنىڭدىن ئالائىددىن جالالىددىن مۇھەممەد ئاتلىق بىر ئوغۇل قالغانىدى. سۇلتان سەنجەر بۇ ياشقىمۇ دىققەت قىلىپ كېلىۋاتاتتى، ئالائىددىننىڭ پاراسىتى، مەردلىكى، ئەقىللىقلىقى ئۇنى ئۆزىگە تارتتى. ئالائىددىن سۇلتان سەنجەرنىڭ سارىيىدا ئەھ-

لى قەلەم، ئەھلى شەمشەر ئارىسىدا ۋايىغا يېتىپ جەسۇر يىگىت بولدى. ئۇنىڭ ئاتقان ئوقى نىشانغا خاتاسىز تېگەتتى، ئېيتقان سۆزلىرى كۆڭۈللەرگە شادلىق بېغىشلايتتى. سەنجەر ئالائىددىننى پەرزەنت قاتارىدا باغرىغا باستى ۋە ئۇنى خارەزمنىڭ تەختىگە ئولـ تۇرغۇزدى. «پاكىز ئېرىقتىن سۇزۇك سۇ ئاقار، — دەپ ئۇمىد قىلدى ئۇ، — ئاق بۇغدايىنىڭ باشقىدا قارا دان نېمە ئىش قىلـ سۇن؟» شۇ چاغدا ئالائىددىن ئاتىسىز تېخى ئوتتۇزغىمۇ كىرمىگەن باھادىر يىگىت ئىدى. ئۇ ئۆزىگە نان بەرگەن رەھنەماسىنىڭ ئايـ غىنى سۆيدى. «تا قىيامەتكىچە سادىق قۇلىڭىزمەن، پەدەرىمنىڭ ئورنىدا پەدەرى بۇزرۇكۋارىمسىز» دەپ قەسەم ئىچتى. سۇلتان قاتناشقان ئۇرۇشلاردا ئۇ سۇلتان بىلەن يانمۇ يان تۇردى. سەنجەر ئۇنىڭدىن رازى ئىدى، بىر بىچارىنىڭ بېشىنى سىلاپ ئاللانىڭ ھۆكمىنى ئادا قىلغىنىغا شۇكۇر قىلدى.

كېيىن مەلۇم بولدىكى، بۇلارنىڭ ھەممىسى ساختا ئىكەن. ئالۇۋن كەبى ئۆتكۈنچى ئىكەن...

سۇلتاننىڭ ئۆپكىسى ئۆرۈلدى، گۈرۈلدەپ ئاسمانغا ئۆرلەۋاتـ قان گۈلخاننى ئاستا تۇرتۇپ قويدى، كۆكسىدىن سوغۇق بىر پەرياد ئېتىلىپ چىقتى: «ھەي نامەرد، بالا! ئاتىنى يەمگە ئۆگەتسەڭ، تورىنى تېشىپتۇ، دېگىنى شۇ بولسا كېرەك. ھەي تۇزكور! ئۇ دۇنيا، بۇ دۇنيا بەرگەن تۇزۇمغا رازى ئەمەسمەن...»

سەنجەر يەنە خىيالغا غەرق بولدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئون يىل بۇرۇنقى قاباھەتلىك ھادىسە گەۋدىلەندى...

سەيھۇن دەرياسىنىڭ ئەتراپىدىكى جەنده، يېڭى كەنت، سىغـ ناق، سەبران كەبى شەھەرلەر قەدىمدىن بېرى سەلجۇقىيلارنىڭ ئىلكىدە ئىدى. ئۇ تەرەپنىڭ تۇپرىقى يۇمشاق، چارۋىلىرى سېمىز، خەلقى مۇلايىم ئىدى. ئالائىددىن ئاتىسىغا ھازار ئەتراپى تارلىق قىلدىمۇ قانداق، دۆلەتپاناھىنىڭ مۇلكىگە كۆز تىكتى. ئۇ بىر ئاخشىمى لەشكەر باشلىقلىرىنى توپلاپ زىياپەت قىلدى ھەمدە سۇلـ تان سەنجەرنىڭ تەۋەلىكىدىن ئايرىلىپ چىقىدىغانلىقىنى ئېلان

قىلدى. بۇنى ئاڭلاپ سۇلتان سەنجەر ياقىسىنى چىشلىدى: «ھەي ھاماقەت. ئەجەبا... قولۇڭدىن نان يەۋاتقان كۆچۈك قولۇڭنى چىش-لىسە قانداق بولغىنى؟»

بۇ شۇم خەۋەر راست ئىدى. ئالائىددىن ئاتسىز خۇپىيانە ھالدا جەندىكە قاراپ ئاتلاندى. سەيھۇن يەرلىرىنى بۇلاپ - تالىدى، قەلئەلەرگە ئوت قويدى، ئادەملەرنى ئۆلتۈردى، ئەھلى ئاياللارنى ئەسىر قىلدى، سەنجەر تەينىلىگەن كىشىلەرنىڭ ئورنىغا ئۆزىنىڭ ئادەملىرىنى تەينىلىدى.

سۇلتان دەشتى قىپچاققا قوشۇن تارتتى. ئالائىددىن قاچتى. ئۇ جاڭگاللاردا مۆكۈنۈپ يۇرۇپ گۇرگەنچكە يېتىپ كەلدى ۋە قەلئەگە يوشۇرۇنۇۋالدى. سۇلتان قەلئەنى قورشىدى.

جەڭ بىر ئايچە داۋام قىلدى. ئالائىددىنىڭ ئون مىڭغا يېقىن لەشكىرى شېھىت بولدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا سۆيۈملۈك پەرزەنتى مۇھەممەدمۇ بار ئىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئاتسىز تەسلىم بولغانلىقىنى بىلدۈرۈپ قەلئەدىن چىقتى. سۇلتان ئۇنىڭ قان تالاش ئەپتىگە ئۇزاق تىكىلدى، ئىختىيارسىز قولى قىلىچىنىڭ دەستىسىگە يۇگۇردى. ئالائىددىن ئاتسىز دەرھال تىزلاندى، توۋا قىلدى. سۇلتان قولىنى قىلىچتىن تارتتى، پەقەت بىر ئېغىزلا «ئىمانسىز!» دەپ قويدى، خالاس. شۇنداق قىلىپ ئۇنىڭ خۇنىدىن ئۆتتى. سۇلتان: «ئاللا ئۇنىڭ جازاسىنى بەردى، بەس پەرزەنت داغدىن ئارتۇق تېمە جازا كېرەك بۇ ئىتقا؟» دەپ ئويلىدى.

ئاتسىز بىر توپ نۆكەرلىرى بىلەن دەريادىن ئۆتۈپ كەتتى. بىر ئايدىن كېيىن ئاللانىڭ نامىدىن قەسەم ئىچىپ نامە يازدى. سەنجەر قولى تىترىگەن ھالدا نامەنى ئوقۇدى:

«ئاسىيلىق قىلدىم، تۇزكور بولدۇم. مېنىڭ قېتىم تەزىم قىلىپ، مېنىڭ قېتىم ھوينۇمنى پۈكۈپ سىزگە باش ئۇرىمەن. ئاسىي قۇلىڭىزنى ئەپۇ قىلىڭ! يارانقان ئىگەمنىڭ نامى بىلەن قەسەم ئىچىمەنكى، بۇنىڭدىن كېيىن سىز ماڭغان يولدىن

كېسىپ ئۆتسەم تىن تارتماي ئۆلەي... تۇگمىدەك مېلىڭىزغا كۆز تىكسەم، كۆزۈم كور بولسۇن...»

سۇلتان كۆڭلى يۇمشاق، مۇرۇۋۋەتلىك كىشى ئىدى. ئۇ ئاتىسىنىڭ قەسىمىگە ئىشەنمىدى، گۇناھىدىن كەچتى. ئەمما، سۇلتان «قەسەمخوردا ۋاپا بولماس» دېگەن ھېكمەتنى ئويلاپ كۆرمىگەنىكەن. ئارىدىن ئۇچ - تۆت يىل ئۆتە - ئۆتمەي ئاتىسى ئۆزىگە تەخت ۋە بەخت ئاتا قىلغان رەھنەماسىغا يەنە قىلىچ كۆتۈردى...

قىتانلار سەمەرقەنتكە ھۇجۇم قىلدى. سەنجەر دەرھال زور قوشۇن بىلەن جەڭگە كىردى. مۇشۇنداق پۇرسەتنى كۈتۈپ يانقان ئاتىسى بۇخارانى بېسىۋالدى، شەھەرنىڭ قورغانلىرىنى بۇزۇپ تاشلىدى. قولىغا ئۇچرىغانلىكى نەرسىنى بۇلاپ ئەكەتتى، كېيىن سەلجۇقىيلارنىڭ پايتەختى مەرۋنى ئىگىلىدى. سۇلتاننىڭ خەزىنىسىنى بۇلاپ - تالىدى، بىر نەچچە ئۆلىما - دانىشمەنلەرنى ئۆلتۈرۈگۈزدى. سەنجەر گورخاندىن تالاپەتكە ئۇچراپ قايتقىنىدا بۇخارامۇ، مەرۋمۇ ۋەيران بولغانىدى. بۇنى كۆرۈپ ئۇنىڭ بىر دەردى مىڭ بولدى: «ياتىنىڭ زەربىسى تېنىڭنى ئاغرىتار، ئۆزۈڭنىڭكى جېنىڭنى. ساڭا مىڭ لەنەت، سېنى بىر خۇداغا قويدۇم...» سەنجەر قىتانلار بىلەن بولغان جەڭدە ئېغىر تالاپەتكە ئۇچراپ ھارغان، شۇنداقلا تەن يارىسى، كۆڭۈل يارىسىمۇ پۈتمىگەنىدى. سۇلتان چىشىنى چىشلەپ سەۋر قىلدى، قوشۇن توپلىدى، قورال - ياراغ ھازىرلىدى، تاقەت بىلەن ئاللا ئىنايەت قىلىدىغان كۈنلەرنى كۈتتى. ئاخىرى بىر غايىب ئىشارەت بىلەن شۇكۇرنى بىلمەيدىغان ئاسىينىڭ كۆزىنى ئېچىپ قويۇشقا بەل باغلىدى. بۇ قېتىمىمۇ جەڭ ئۇزاق داۋام قىلمىدى. ئاتىسى سەنجەرنىڭ تۆمۈر ئىسكەنجىسىدىن قۇتۇلۇشنىڭ يولىنى تاپالمىغاندىن كېيىن، تەسلىم بولدى. ئۆلىمالارنى ئوتتۇرىغا قويۇپ ئامانلىق تىلىدى، يەنە قەسەمنامە يازدى. قۇرئان نامى بىلەن، يېگەن نېنى، ئىچكەن تۇزى بىلەن، مەرھۇم ئاتا - ئانىسىنىڭ نامى بىلەن قەسەم ئىچتى، سەنجەرنىڭ خەزىنە-

سىنى تولۇق قايتۇرۇپ بەردى.

سەنجەر يەنە يۇمشاق كۆڭۈللۈك قىلدى، ئىككىنچى قېتىم ئۇنىڭ گۇناھىنى كەچۈردى. ئاتسىز دەريانىڭ ئوڭ ساھىلىغا ئۆتۈپ ئاتتىن چۈشتى، يەرنى سۆيدى ۋە ئارقىسىغا قارىماي كېتىپ قالدى. قازى ھۈسەن مۇھەممەد سۈلتانغا بۇرۇلدى:

— ئالەمپاناھ، «قەسەمخورنىڭ قەسىمى گويا كۆپۈكتۇر» دېگەنىكەن ماشايىخلار. ئۇ بىر مەككار يىلان، بېشىنى يانجىماق ۋاجىپتۇر. بۇل ئاسىي يەنە بىر كۈنى غوۋغا كۆتۈرۈپ قالمىغىيدى دەپ ئەنسىرەيمەن.

سۈلتان بۇ سۆزگە رازى بولمىدى.

— بىز ئەھلى جامائەت ئالدىدا ئايەت ئوقۇپ، ئۇنى پەرزەنت-لىككە قوبۇل قىلغاندۇق. ئۆز پەرزەنتىمىزنى ئۆلتۈرسەك قانداق بولغىنى. ئىت — ئىتتۇر. ئۇنىڭ جازاسى كالتەكتۇر.

ئەپسۇسكى، قازىكالانىڭ گېپى ھەق بولۇپ چىقتى. پەرزەنت دەپ ئاتالغان شۇ قەسەمخور مانا ئۇچىنچى قېتىم ئۆز قىلمىشىنى قىلدى.

سۈلتان سەنجەرنىڭ بىر ئادىتى بار ئىدى، قىش كېلىشى بىلەن ئۇ لەشكەرلىرىنى قويۇۋېتەتتى، قېشىدا پەقەت خاس نۆكەر-لىرى ۋە بىر - ئىككى تۇمەن شەھەر قاراۋۇللىرى قالاتتى. سەن-جەرنىڭ بۇ ئادىتىنى ياخشى بىلگەن ئاتسىز قارلىق كۈنلەر باشلىنە-شى بىلەن ئېتىغا قامچا سالدى. سەيھۈن بويىدىكى ئەل - ئۇلۇس-نىڭ ئۈستىگە چاپقۇن قىلدى. ئۇ سۈلتان ئۆيى - ئۆيىلىرىگە تارقە-لىپ كەتكەن لەشكەرلىرىنى توپلىغۇچە ئالدىغان ئولجىسىنى ئېلىپ قايتىشنى نىيەت قىلغانىدى.

سەنجەر يەنە ئۆرتەندى: «ئەلھەزەر، — دەپ ئۆكۈندى ئۇ، — بۇ دۇنيا ئىمارىتىنى ۋاپا تۈۋرۈكلىرى كۆتۈرۈپ تۇرار-مىش، ئەمما ئۈستى خيانەتتىن يېپىلارمىش. نېمە ئامال، قوينە-مۇ ئۆز پۈتىدىن ئاسىدۇ».

بىر ھەپتىگە قالماي مىڭلارچە لەشكەرلەر جەم بولدى. سۈلتان

دىيانەتكە خىيانەت قىلغان ئاسىي بىلەن ئاخىرقى قېتىملىق جەڭگە تەييارلاندى. ئاتسىز قاراقۇمدىن باشپاناھ تاپالماي، ھازارەسىپ قەلئەسىگە كېلىپ جېنىنى جان قىلدى. ئىككى ئايدىن بېرى ئۇ قامالدا ئىدى. گاھىدا سىپاھلىرى بىلەن چېقىپ قالايمىقان جەڭ قىلىپ قويماتتى ـ دە، يەنە قەلئەگە بېكىنىۋالاتتى. سەنجەر تۆت تەرەپكە پىستىرما قويۇپ، ئۇنىڭ چېكىنىش يولىنى توسۇپ تاشلىغانىدى. ئاتسىز بۇنى بىلەتتى، ئەمما مەغلۇبىيىتىگىمۇ تەن بەرمەيتتى، ئۇششاق ئېلىشىشلارنىمۇ بولدى قىلمايتتى.

نىھايەت سۇلتان ئىستىغپار ئېيتتى. ئاتسىزغا نامە كىرگۈزدى: «سەن بىزگە مۇخالىپلىق قىلساڭ، ئۇرۇش ئەندىشىسى ئارتمدىن كۆتۈرۈلمەس. ئەگەر خالىساڭ سۇلھى قائىدىسىنى بەجا كەلتۈرگەيمىز، ۋەسسالام». ئاتسىز سۇلتانىنىڭ مەكتۇپىغا جاۋاب بېرىشنى راۋا كۆرمىدى، ئەكسىچە ساراي شائىرى رەشىددىن ۋەتۋاتقا بىر ھەجۋىي شېئىر يازدۇرۇپ قەلئە سېپىلىدىن ئاتتى. رەشىددىن ۋەتۋاتنىڭ شېئىرىنىڭ ئاساسىي مەزمۇن «ئەي شاھ، رۇستەم كەبى پالۋان بولساڭمۇ، ھازارەسىپ قەلئەسىدىن بىر ئېشەكنى قولغا كىرگۈزۈشۈڭمۇ ناتايىن» دېگەندىن ئىبارەت ئىدى.

سۇلتان بۇ ھەجۋىي شېئىرنى ۋەتۋاتنىڭ يازغانلىقىنى بىلەتتى. ئۇ ئىچىدە: «ئەگەر ۋەتۋات قولۇمغا چۈشسە، يەتتە پارە قىلغايمەن» دەپ غەزەپلەندى...

تۇمان تارقىلىپ، دەريانىڭ يۇزى ئېنىق كۆزگە تاشلاندى. سۇبھىگە يېقىنلاپ قالغانىدى. سەنجەر چىگىش خىيالىدىن يېشىم كۆتكەندەك، ئاقار سۇغا تەلمۇرۇپ باقتى. دەريانىڭ ئوتتۇرىسىدا ياڭاقتەك كۆپۈكلەر پەيدا بولدى، بىر چاغدا يوغان بىر لاقا بېلىق ئېتىلىپ چىقتى ۋە قۇيرۇقىنى بىر ئوينىتىپ يەنە سۇغا شۇڭغۇدى. سەنجەر يېنىغا قارىدى:

— كامانىڭنى بېرىڭ! — دېدى تەكەشكە قاراپ. تەكەش باھادىر كامانىنى ئۇزاتتى. سەنجەر كامانغا ئوق سېلىپ سۇغا تىكىلىپ تۇردى. شۇ پەيتتە ھېلىقى لاقا بېلىق يەنە سۇ يۈزىگە ئۆرلەپ

چىقتى. سەنجەر بېلىقنىڭ بېشىنى كۆزلەپ ئوق ئۇزدى. بېلىق بىر سەكرەپ قويدى ـ دە، سۇ يۈزىدە لەيلەپ قالدى. ئوق ئۇنىڭ كۆزىگە تەگكەنىدى.

— ئاپىرىن ھەزرىتىم! — دېدى تەكەش باھادىر، — ئۇنىڭ دەل كۆزىگە تەگكۈزۈپسىز. تېخى يوق مەرگەنسىز. ئاۋۇ كۆزى يوق ئاتسىزمۇ بىر تال ئوقىنىڭغا موھتاجدۇر، خالاس، دۆلەتپاناھ...

— ئەمىرلەشكەرگە ئېيتىڭ، تارقىلىشقا ھازىرلىق كۆرسۇن، — دېدى سۇلتان. تەكەش باھادىر «بۇ قانداق گەپ، ھەزرىتىم؟» دەپ مەڭدەپ تۇرۇپ قالدى، كېيىن سول بىقىنىغا ئېسىلغان قىلىچىنى تۇتقىنىچە ئەمىرلەشكەرلەرنىڭ قارارگاھى تەرەپكە قاراپ كەتتى. سۇلتان سەنجەر ئوغلىدىن تۇرۇپ چېدىرغا قاراپ ماڭدى. ئۇ قەلئەنى قامال قىلىشتىن زېرىككەنىدى. ئۇ ئوزۇق ـ تۇلۇك ۋە سۇ تۇگىگەندىن كېيىن، ئاتسىزنىڭ نائىلاج تەسلىم بايرىقىنى كۆتۈرۈپ چىقىدىغانلىقىنى بىلەتتى. ئەمما، پۇرسەت غەنىيمەت ئىدى. سۇلتان پىرى كامىلدىن نامە ئالغانىدى. شەيخۇل ماشايىخ سەمەرقەنتتىن يولغا چىققان بولۇپ، ھازىر خارەزم يولىدا بولسا ئەجەب ئەمەس ئىدى. سەنجەر ئەھمەد يەسسەۋىيەدەك پىرى مۇرشىدىنى بۇنداق جەڭ مەيدانىدا كۈتۈۋېلىشنى ئۆزى ئۈچۈن مۇناسىپ ئەمەس دەپ قارىدى. شۇ سەۋەبتىن ئۇ سۇغا قاراپ ئولتۇرۇپ بىر ھىيلە ئويلاپ تاپتى. ئۇ گويا چېكىنگەندەك بولۇپ جەڭ مەيدانىنى ئاتسىزغا تاشلاپ بېرىشى، رەقىبلىرى قەلئەدىن چىقىپ ھوشيارلىقىنى يوقاتقاندىن كېيىن، توساتتىن ھۇجۇم باشلىشى كېرەك ئىدى.

سۇلتان چېدىرغا كىرىپ قورال ـ ياراغلىرىنى تاقىدى، ئۇنىڭغىچە ئەمىرلەشكەر يېتىپ كەلدى.

— قوشۇننى دەريانىڭ ئۇ تەرىپىگە ئۆتكۈزۈڭ، — دېدى سۇلتان قاپىقىنى ئاچماي، — بىر ـ ئىككى كۈن كۆزدىن يىراق تۇرايلى.

ئەمىرلەشكەر ھۆكۈمدارنىڭ نىيىتىنى بىلدى، شۇڭا دەرھال

تەزىم قىلىپ چىقىپ كەتتى.

بامدات نامىزىغا ئەزان ئېيتىلىپ، سالاۋات تۆگىگەندىن كېيىن قوشۇن كۆچتى. پېشىن ۋاقتى بولغاندا قەلئە ئەتراپىدا سەلجۇقىيلاردىن بىرمۇ ئادەم قالمىدى. دەريا بويىدا ئون — ئون يەشتەك ئات بىلەن بىر توپ قوي ئوتلاپ يۈرەتتى، ئۇلارنىڭ كەينىدە چارۋىچى كىيىمىدىكى ئىككى يىگىت تاياق كۆتۈرۈپ يۈرەتتى. بۇلار سۇلتان سەنجەرنىڭ خاس نۆكەرلىرى ئىدى.

قەلئە كۈنگۈرلىرىدىن بۇ مەنزىرىنى كۆزىتىپ تۇرغان خارەزملىكلەر ناغرا چېلىپ تەنتەنە قىلىشتى. ئۇلار، دەرۋازىلارنى ئېچىپ، گۈرگەنج تەرەپكە ئاتلانساق بولار دەپ ئويلىدى. ئاتسىز ھەر ئېھتىمالغا قارشى سىرتقا مەخپىي ئايغاقچىلارنى چىقارتتى. ئايغاقچىلار قەلئەنى ئايلىنىپ، پىستىرمىدىن نام ـ نىشان تاپالماغاندىن كېيىن، ئاتسىزنىڭ ئالدىغا كېلىپ تىزلاندى:

— كۆزدىن يوقىلىپتۇ ئول ئوغۇزلار، ھەزرىتىم. بىز ئەمدى دەريا بويىغا بارايلى.

دەرۋازىلار ئېچىلدى. نۆكەرلەر ئات ئوينىتىپ تاشقىرىغا چىقىشقا باشلىدى. ئىككى ئايدىن بېرى قانغۇدەك سۇ، تويغۇدەك بىر نەرسە يېيەلمەي جاپا چەككەن نۆكەرلەر ساپ ھاۋادىن مەست بولۇپ ئۆزلىرىنى ئۇنتۇدى. ئاتلارنىڭ ئېگەر ـ جابدۇقلىرى ئېلىۋېتىلگەن، تەرەپ ـ تەرەپكە چېچىرلار تىكىلگەن، گۈلخانلار يېقىلغان، داش قازانلار ئېسىلغانىدى.

ئاتسىز ئىككى قويچىنى يېنىغا چاقىرتتى.

— سۇلتان سەنجەر نەگە كەتتى؟ بىلگەنلىرىڭلارنى ئېيتىڭلار!

قويچىلار باشلىرى يەرگە تەگكىچە تەزىم قىلىشتى.

— بىلگىنىمىز شۇكى، — دەپ گەپ باشلىدى بەرىنچىسى، — سەلجۇق پادىشاھىنىڭ خوجا ئەھمەد يەسسەۋىي دېگەن پىرى كېلىۋاتارمىش...

ئىككىنچىسى گەپنى ئۇزۇۋەتتى:

— شۇ پىرىنىڭ ئالدىغا چىققىلى بۇخارا تەرەپكە كېتىپتۇ. ئاتسىز «ھىم» دەپ ساقلىنى سىلىدى. ئۇ سەنجەر بىلەن

تۇركىستانلىق شەيخۇل ماشايىخنىڭ ئارىسىدا يېقىن مۇناسىۋەتنىڭ بارلىقىنى بىلەتتى، ئەمما شەيخنىڭ بۇ تەرەپكە كېلىۋاتقانلىقىدىن خەۋەرسىز ئىدى.

ئاتسىز ئىككى پادىچىغا رۇخسەت بەردى. ئۇلار جانلىرىنىڭ ئامان قالغانلىقىغا شۈكرى ئېيتىپ بىردەمدىلا غايىب بولدى.

خارەزملىكلەر ئۇچ كۈنگىچە يەپ - ئىچىش بىلەن مەشغۇل بولدى. بىرىنچى كۈنلىرى ئۇلار ئەتراپقا كۆز - قۇلاق بولۇپ، ئەنسىزلىك بىلەن كۈن ئۆتكۈزگەنىدى. سەنجەرنىڭ نۆكەرلىرىدىن نام - نىشان بولمىغاچ، ئۇلار ئۆزلىرىنى تامامەن ئۇنتۇدى. يېقىن كەنتلەردىن تۇلۇم - تۇلۇم قىمىز، كوزىلاردا مۇسەللەس ئەكېلىشىتى. شۇنىڭ بىلەن مەيخورلۇق، بىغەملىك، راھەت - پاراغەت، ئويۇن - كۈلكە باشلىنىپ كەتتى. ئاتسىزنىڭ ئادەملىرى ئەمدىلا قورشاۋدىن خالاس بولغان نۆكەرلەرگە ئەمەس، بەلكى دۇنيانى ئۇنتۇغان بەڭگى، دىۋانىلەرگە ئوخشاپ قالغانىدى.

تۆتىنچى كۈنى خۇپتەن نامىزىدىن كېيىن سۇلتان سەنجەر ئۆلىمالىرىدىن ئاق پاتىھە ئېلىپ تۇيۇقسىز ھۇجۇمغا ئۆتتى. ئاتسىزنىڭ نۆكەرلىرى تۈن كېچىدە چېدىرلاردىن ئىشتانچاق چىقىپ تەرەپ - تەرەپكە چېپىشاتتى، ئوتلاپ يۈرگەن ئاتلىرىنى ئىزلىشەتتى، ئۇستىگە باستۇرۇپ كېلىۋاتقان سۇلتان سەنجەر لەشكەرلىرىنىڭ قىلىچىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن جاي تاپالماي پەريات سېلىشاتتى.

نىھايەت تاڭ ئېتىپ، دوست بىلەن دۇشمەن بىر - بىرىنى تونۇيدىغان بولدى. ئەمدى خارەزملىكلەرمۇ خېلى جەڭگىۋار قىياپەتكە كىرگەن بولۇپ، مەردانە ھالدا ئۇرۇشقا كىرىشكەنىدى.

ئۇرۇش شامغىچە داۋام قىلدى. ئاتسىزنىڭ نۇرغۇن نۆكەرى نابۇت بولدى. نەيزە سانجىلىپ يىقىلغان ئاتلارنىڭ قېنى بىلەن شېھىتلەرنىڭ قېنى قوشۇلۇپ ئاقتى. قەلئەنى قىيا - چىيا، پەريات بىر ئالدى. ئەتراپقا تۈن پەردىسى يېيىلغاندا دەرۋازىدىن جۇلدۇر كىيىملىك بىر كىشى چىقىپ كەلدى. ئۇنىڭ قولىدا ئاق تۇغ، كەينىدە ئۇچ - تۆت ئاتلىق، يېنىدا كۆك سەللىلىك بىر بوۋاي تۇراتتى.

سۇلتان سەنجەر بادام رەڭلىك تۇلپارنىڭ ئۈستىدە يىراقتىن ئەھۋالنى كۆزىتىپ تۇراتتى. ئۇ مەرگىنلىرگە: «ئوق ئاتماڭلار!» دېگەندەك ئىما قىلدى. ئەلچىلەر يېتىپ كەلدى. تېرە جۇۋا كىيىپ ئاق تۇغ كۆتۈرگەن كىشى ھازارەسپتىكى تونۇلغان زاھىت ئاھۇپۇش ئاتا ئىدى. ئۇ ئۈدۈل سەنجەرنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ئاق تۇغنى ئاستا تۇلپارنىڭ ئالدىغا قويدى. ئاتلىقلارمۇ ئاتتىن چۈشتى ۋە خارەزملىكلەرنىڭ قاپقارا، تۆت بۇرجەك تۇغنى سەنجەرنىڭ ئالدىغا تاشلىدى. ئاھۇپۇش ئاتا يارانقان تەڭرى نامىدىن: «ئول ئاسمي بەتخۇي گۈمراھ» نىڭ گۈناھىنى سورىدى.

— ئۇ نامەردنىڭ ئۆزى نەدە؟ — دەپ ۋارقىرىدى سەنجەر.

نۆكەرلىرىنىڭ بىرى جاۋاب قىلدى:

— جانابىمىز... بىزلەرنى ئەلچىلىككە ئەۋەتتى. ئۆزلىرى ئۈياقتا قالدى...

سۇلتان يېنىدىن ئاياللارنىڭ زىبۇزىننەتلىرىنى ئېلىپ نۆكەرنىڭ يۈزىگە ئاتتى:

— مانا بۇلارنى ئۇ ئۈيانسىزغا ئاپىرىپ بېرىڭلار. نامەردنىڭ بوينىغا قىلىچ ئەمەس، زەئىپەلەرنىڭ زىبۇ زىننەتلىرى مۇناسىپ. تۇر.

سۇلتان ئاتنىڭ بېشىنى بۇراپ قارارگاھى تەرەپكە يۈزلەندى. تاڭ ئاتتى. خۇددى سۇلتاننى زەپەر بىلەن قۇتلۇقلىغاندەك چاراقلاپ ئاپتاپ چىقتى. سەنجەر چېدىردىن چىقىپ قاراۋۇللارنىڭ قورشاۋىدا دەريا تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئۇ سۇ بويىغا بېرىپ توختىدى. سۇ كۆپۈكلىنىپ ئاقاتتى. دولقۇنلار گويا سۇلتاننى ئالقىشلاۋاتقاندەك قىلاتتى. سۇلتان تۆت ئەتراپىغا نەزەر تاشلىدى، ئۇنىڭغا دۇنيا كېڭىيىپ كەتكەندەك بىلىنەتتى. بىپايان چۆل ھاۋاسى، دەريانىڭ نەمخۇش ھىدى، سۇزۇك سامادىكى مەيىن ئاپتاپ بىردىن ئۇنىڭ روھىنى جانلاندۇرۇۋەتتى. ئۇ كەينىگە بۇرۇلدى، ھەيۋەتلىك يىپەك چېدىرنىڭ ئۈستىدە قېنىق كۆك رەڭلىك تۇغى يالتىراپ تۇراتتى. تۇغنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىككى باشلىق بۇركۇت گويا مەغرىب ۋە مەشرىق تەرەپكە پەرۋازغا ئىنتىلىپ تۇرغاندەك، بۇر-

كۆتىنىڭ ئالدىدىكى كامانغا راسلانغان ئوق رەقىبنى نىشانغا ئالغاندەك كۆرۈنەتتى.

سۇلتان سەنجەر ئۆركەش - ئۆركەش دولقۇنلارغا خىيالچان تىكىلىپ تۇرۇپ، بۇگۈنكى غالىبىيەت ۋە پىرى كامىلنى يورۇق يۈز بىلەن قارشى ئېلىشقا نېسىپ قىلغىنى ئۈچۈن ئاللاغا شۈكۈر ئېيتتى.

مۇنشى نامە ئەكەلدى. نامە ئاتسىزدىن كەلگەنىكەن. سۇلتان «قەسەمخور سۆزىدە تۇرماس» دەپ ئۇنى ئوقۇشنى خالىمىدى. مۇنشى:

— شاھىنشاھتىن ئىجازەت بولسا، ئۇ ئاسىي قۇللۇق ئۈچۈن كېلەرمىش، — دېدى.

— مۇشۇ يەرگە كەلسۇن! — دېدى سۇلتان.

— ھۇزۇرىڭىزغا كەلگىلى يۈزى چىدىماسمىش... شۈڭا... سۇلتان ئىستىھزالىق كۈلدى.

— يۈزى بىلەن كۆتىنىڭ پەرقى قالمىغاندىن كېيىن... نېمىشقا كېلىدىكەن...

تەكەش باھادىر سۆز قوشتى:

— ھەزرىتىم ئىجازەت بەرسە، ئۇل كاززاپنى تۇتۇپ ئەكېتەيلى!

سۇلتان سەنجەر ئىككىلەندى. ئۇ جەڭنىڭ ئالدىدا «ئاتسىز قولغا چۈشسە، كاللىسىدىن جۇدا قىلىمەن» دەپ نىيەت قىلغانىدى. ئەمما، پىرى مۇرشىد كېلىدىغان چاغدا قولىنى قان بىلەن بۇلغاپ ئولتۇرۇشنى لايىق كۆرمىدى.

— ئۇ ئاسىيغا ئېيتىڭلار، ئاخىرقى قېتىم قېنىدىن كەچتۇق، — دېدى سۇلتان.

بىرئازدىن كېيىن دەريانىڭ ئوڭ تەرىپىدە بىر توپ ئاتلىق پەيدا بولدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن ئاق تۇلپار مىنگەن ئالائىددىن چىقىپ كەلدى. ئۇ دەريانىڭ لېۋىگە كېلىپ ئاتتىن چۈشتى، سەجدىگە باش قويغاندەك ئۇچ قېتىم يەرگە يۇكۇندى، كېيىن ئېتىغا ئىرغىپ مىندى - دە، نۆكەرلىرى بىلەن قۇملۇقنىڭ ئىچكىرىگە

كىرىپ كەتتى.

«ۋەسسالام، — دېدى سۇلتان ئىچىدە، — ئىنشائاللا، ئۇنىڭ يۈزىنى قايتا كۆرمىگەيمەن».

سۇلتان چېدىرىغا قايتتى. ئىچكىرى كىرىپ ئالتۇن تەختتە ئولتۇردى. نۆكەرلەر پاكار، ۋەجىككىنە بىر كىشىنى سۆرەپ كىرىشتى.

سۇلتان مۇلايىم ئاۋازدا سورىدى:

— مەۋلانە، قەلئە سېپىلىدىن ئېتىلغان ئەشئارنى جانابلىرى پۈتكەنمۇ؟

— شۇنداق، شاھىنشاھىم، — دېدى ئاران بېشىنى كۆتۈرۈپ رەشىددىن ۋەتۋات.

— نېچۈن بۇنداق ئازدىكىز؟ كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇنىڭ جاۋابىنى بېرۈرمەن دەپ ئويلىمىدىكىزمۇ؟ ئۆلۈمىكىزدىن بۇرۇن ئېيتىڭچۇ، مەۋلانە، ھەزارەسىپتىن بىر ئېشەكمۇ ئالالمايسىز دەپ بېشارەت قىلغانىدىكىز، مانا شۇكرىكىم، ئېشەك ئورنىغا بىر ئاتقا ئىگە بولدۇق.

— بەرھەق، دۆلەتپاناھ، — دېدى رەشىددىن ۋە كۆكسىنى توقۇدى، — بۇ ئات بىر كۈنى ئېشەك بولغۇسىدۇر، ئەمما ئىككىلا دۇنيادا ئات بولالمىغاي.

رەشىددىننىڭ ئاجايىپ ئوخشىتىشلىرىدىن سۇلتان قاقاقلاپ كۈلدى. رەشىددىن بىر تەرەپتىن ئۆزىنى ئېشەككە ئوخشىتار، يەنە بىر تەرەپتىن، گېپىم گەپ، ئات ئالالمايسىز دەپ قەيسەرلىك قىلىۋاتاتتى. سۇلتان لېۋىنى چىشلەپ بىردەم سۈكۈتتە تۇردى، كېيىن تەكەش باھادىرغا ئىما قىلدى:

— بۇ ئەبلەخنى يەتتە پارە قىلىڭ!

رەشىددىننىڭ جېنى تۇمشۇقىغا كەلدى. ئۇ گۈپ قىلىپ يەرگە يىقىلدى، خېلىغىچە بېشىنى كۆتۈرمەي ياتتى، ئاندىن ئىڭراپ گەۋدىسىنى كۆتۈردى. ئۇنىڭ تۆگمىدەك كىچىككىنە كۆزلىرىگە ياش تولغانىدى.

— شاھىنشاھىم... ئۆلۈمدىن بۇرۇن ماڭىمۇ بىر ئېغىز سۆز

بەرسىڭىز...
— سۆزلەڭ!
— ئۆلۈمىمگە رازىدۇرمەن، شاھىنشاھ، قاراڭ، مەن كىـ چىككىنە بىر بەندىدۇرمەن... مەن غېرىبنىڭ قەيسىرىنى يەتتە پارە قىلىسىز. ئەگەر رۇخسەت قىلسىڭىز ئىككى پارە قىلسۇن.
سۇلتان بىردىن كۈلۈپ تاشلىدى.
— جان تاتلىق ئىكەن ـ ھە، شائىر قىياپەتتە سەيلە قىلغانىدەك بولدىڭىز بەلكىم؟
ۋەتۋات ھامان تىترەپ تۇراتتى. سۇلتان قاپىقىنى تۇردى.
— ئۇنى ئېشەككە مىندۇرۇپ ئەلدىن ھەيدەپ چىقىرىڭلار.
رەشىدىددىن ھۆكۈرەپ يىغلاپ تاشلىدى. ئۇ بىر ئۆلۈپ تىرىلـ گەندى.
سۇلتان چېدىرىدا تەنھا ئولتۇراتتى. ئۇ خىيالغا پاتتى، ئاتسىز بىلەن بولغان ئىككى ئايلىق جېدەل ـ ماجىرانى، ئاتسىزلىڭ دەريا ـ لىڭ ئۇ تەرىپىدە تۇرۇپ ئامانلىق تىلىگەنلىكىنى، رەشىدىددىنلىڭ ھۆكۈرەپ يىغلىغانلىقىنى... يىگىتلىك چاغلىرىنى، ئىشقىلىپ، ئۆتكەن ئۆمرىنى بىر قۇر ئەلگەكتىن ئۆتكۈزدى، كۆڭلى سىيرىلـ دى، يۇرىكى ئېچىشتى. «قېرىـپىتىمەن... ساپالىق باغلىرىمىز خازانغا يۈزلىنىپتۇ...» دېدى.
ئۇ چاۋاك چالدى، مۇلازىم كىرىپ كەلدى.
— مەي كەلتۈرۈڭ!
مۇلازىم چىقىپ كەتتى. ئازراق پۇرسەت ئۆتۈپ تىللا كوزا بىلەن چىنە ئەكىردى. ئۇنى خانتاختىغا قويۇپ چىقىپ كەتتى. سۇلتان كوزىنى چايقىدى، ئاندىن چىنىگە مەي قۇيدى، كېيىن خىيال ئىلكىدە ئۇنىڭغا تىكىلدى. سۆزۈك مەيدە ساقىلىغا ئاق ئارىلىغان بىر مويسىپىتىنىڭ سۈرىتى ئەكس ئېتىپ تۇراتتى. سۇلـ تاننىڭ كۆزلىرىگە ياش كەلدى. بۇ ساۋابلىق ئۇچۇن بېقىۋالغان پەرزەنتى ئاتسىزدىن كەلگەن خورلۇقمۇ، ئاللا نېسىپ قىلغان ئىرا ـ دىنىڭ تۇرتكىسىمۇ ۋە ياكى پىرى مۇرشىد بىلەن بولغۇسى دىدار شادلىقىمۇ بىلىپ بولمايتتى.

25. ئادالەت قوغۇرىقى

دانا پادىشاھ شائىرنىڭ ئىشىكىنى چېكىدۇ،
نادان شائىر شاھلارنىڭ ئىشىكىنى چېكىدۇ.

— قەدىمكى ھېكمەت

سۇلتانۇل ئارىپىننىڭ بىر چاپقۇر ئېتى بار ئىدى. ھەزرەت ئۇنى بابا ماچىنغا تاپشۇرغانىدى. باباقۇل تائەت ـ ئىبادەتتىن باشقا ۋاقىتلاردا ئۇنىڭ ئەتراپىدىن نېرى كەتمەيتتى؛ سۇ بويىغا ئاپىرىپ سۇغىراتتى، يۇيۇپ ـ تارايتتى، يەم توۋرىسىنى قۇرۇق قويماسلىقـ ـقا تىرىشاتتى. ئاتمۇ بابا قولغا ئوخشاش ئۇچقۇر ئاياغ بولۇپ، زادى تىنىم تاپمايتتى؛ بىر يەردە ئۇزاق تۇرسا پۇشقۇرۇپ، بىئارام بولاتتى. باباقۇل «مەنمۇ ئۇچقۇر ئاياغ، سەنمۇ ئۇچقۇر ئاياغ» دەپ قويىاتتى ۋە ئۇنى يېتىلەپ ئەتراپىنى ئايلىناتتى.

بىر كۈنى شەيخ ئاتخانىغا كىردى، قارىسا ئات يەرنى تېپىپ، باغلاقنى ئۇزۇشكە ئۇرۇنۇۋاتاتتى.

«ئاتمۇ زېرىكىپتۇ، باباقۇل، — دېدى ھەزرەت، — يول تەييارلىقىنى كۆرۈڭ، خۇدا خالىسا، جۇمە نامىزىنى ئۆتكۈزۈپ يولغا چىققايمىز».

يەسسەۋىي تەرىقىتىگە ئاساسەن، يىراق سەپەردىن بۇرۇن زىـ ـكىرگە چۈشمەك ۋاجىپ ئىدى. شەيخ تۇنجى ئۇستازى ئارسلانبابىـ ـنىڭ پەرزەنتى، يېقىن مەھرىمى مەنسۇر خوجىنى چاقىرىپ جۇمە كۈنى زىكىر ئۆتكۈزۈشنى بۇيرۇدى. مەنسۇر خوجا بۇخارا سەپىرىـ

نىڭ ئاخىرلاشقانلىقىنى ھېس قىلدى. ئۇ تەزىم قىلدى:
— پىرىم، بۇخارالىقلار بىزنىڭ زىكىرگە قاتنىشىشنى ئىختىيار قىلىپتۇ. جانابىڭىزدىن ئىجازەت بولسا، ئۇلارنىمۇ سېپىمىزگە قوشساق...
ھەزرەت تەسۋىي سىيرىپ، تەكبىر ئېيتىپ ئولتۇراتتى، شۇ يوسۇندا خىيالغا پاتتى. زىكىر مەسىلىسىدە غىجدۇۋانىي تەرىقىتىگە مەنسۇپ دەرۋىشلەر بىلەن يەسسەۋىيە تەرىقىتىگە مەنسۇپ دەرۋىشلەر ئارىسىدا ئازراق ئىختىلاپ بار ئىدى. غىجدۇۋانىي تەرىقىتىدىكىلەر زىكىر پىنھان تەرەپدارلىرى ئىدى. ئۇلار ئاللانىڭ نامىنى قەلبىدە، ئاۋازسىز زىكىر قىلىشنى ئەۋزەل بىلەتتى. يەسسەۋىيە تەرىقىتىدىكىلەر ئاللانى ئاشكارا ۋە پىنھان، تىلدا ھەم دىلدا بىردەك زىكىر قىلىشنى پەرز دەپ ھېسابلايتتى.
شەيخنىڭ كۆڭلىدىن ئەنە شۇ سىلىشتۇرما ئۆتتى ۋە بېشىنى كۆتۈرۈپ خەلىپىسىگە قارىدى:
— ئاللا ئۇلارنىڭ كۆكسىگە ئاشكارا زىكىرنى سالغان بولسا، بوپتۇ، كېلىپ قاتناشسۇن.
مەنسۇر خوجا قولىنى كۆكسىگە قويغىنىچە چىقىپ كەتتى.
بىرئازدىن كېيىن خانقا ھويلىسىدا جاراڭلىق ئاۋاز ئاڭلىنىدى، سەرداری دەرۋىشلەرنى زىكىرگە چىللىدى:

ھۇ ھالقىسى قۇرۇلدى،
ھەي دەرۋىشلەر كېلىڭلار!
ھەق سۇپرىسى يېيىلدى،
ئاندىن ئۇلۇش ئېلىڭلار!

قال ئىلمىنى ئوقۇبان،
ھال ئىلمىغا يېتىبان،
يوقلۇق ئىچرە پېتىبان،
بارلىقلاردىن ئېلىڭلار!

سوغۇقتا تار ھۈجرىلارغا بېكىنىپ ياتقان دەرۋىشلەر ئارقا-ئارقىدىن چىقىپ كېلىشكە باشلىدى. خانىقانىڭ كەڭ، توّت بۇر-جەك ھويلىسى زىكىر ئەھلى بىلەن تولدى. مەنسۇرخوجا چاۋاك چېلىپ، تۇركىستاندىن كەلگەن دەرۋىشلەرنى ھالقىغا توپلىغاندىن كېيىن، زىكىر ئەھلى ئىككىگە ئايرىلدى. يەسسەۋىيە مۇرىتلىرى سۇلۇك قائىدىسىگە ئاساسەن يۈمىلاق بولۇشۇپ، بىر-بىرلىرىنىڭ يەلكىلىرىگە قوللىرىنى قويدى. مەنسۇر خوجا تەكبىر ئېيتتى، كېيىن سۇلتانۇل ئارىپىنىڭ ئوتلۇق بىر ھېكمىتىنى ئوقۇدى. شۇ چاغدا شەيخۇل ماشايىخ بىلەن ئابدۇلخالىق پەيدا بولدى. ئىككى بىر ھالقىنىڭ ئۈدۈلىدىكى گىلەم سېلىنغان سۇپىغا ئولتۇردى. شەيخ زىكىرگە ئىجازەت بېرىپ پاتىھە ئوقۇدى. يەسسەۋىيە سۇلىۇكىدىكى زىكىر ئەھلى گاھ چەپ، گاھ ئوڭ تەرەپكە چايقىلىپ ئاستا-ئاستا زىكىرگە چۈشۈشكە باشلىدى. ئۇلارنى ئاجايىپ بىر قىزىقىش بىلەن كۆرۈپ تۇرغان غىجدۇۋانىي تەرەپدارلىرى تۇرغان يەرلىرىدە ئىختىيارسىز ساما ئاڭاھىغا جور بولۇپ تەۋرەنىشكە باشلىدى. زىكىر شىددەتلىك تۇس ئېلىشقا باشلىدى. ئەمدى بۇخارالىقلار تۇركىستانلىقلارغا تەقلىد قىلىپ بىر-بىرىنىڭ يەلكىلىرىگە قوللىرىنى قويۇپ، «يا ھۇ! يا ھەق!» دەپ تەڭ ئاۋازدا زىكىرگە چۈشۈپ كەتكەنلىكىنى سەزمەي قېلىشتى.

بۇ ئاجايىپ مەنزىرىگە ئەسىر بولۇپ ئولتۇرغان ئىككى دوست ئۆزئارا بېقىشىپ قويدى. شەيخۇل ماشايىخ ئاشكارا زىكىر بىلەن پىنھان زىكىر ئوتتۇرىسىدىكى ئىختىلاپنى كۆرسە يايراپ كېتىدىغان مالامەتچىلەرگە خىيالەن مۇراجىئەت قىلدى: «ھەقتائالانىڭ دىدارىغا يېتىشىنىڭ يولى ناھايىتى كۆپ. بىراۋ سادىق بولۇپ، بىراۋ ئاشىق بولۇپ يېتىدۇ. ئۇلارنىڭ ھەممىسى زىكىر ئەھلىدۇر. شۇنداق ئىكەن، ئۇلارنىڭ ئارىسىغا نىزا سېلىشتىن نېمە پايدا؟ شەيخلىك ئۆز يولى بىلەن، دوستلۇق رىشتىسىمۇ ئۆز يولى بىلەن...»

شەيخنىڭ كۆڭلىدىن كېچىۋاتقان گەپلەرنى ھېس قىلىپ ئولـ

تۇرغان ئابدۇلخالىق كۇلۇمسىرەپ بېشىنى ئىرغىتتى ۋە تۇركىي تەلەپپۇزىدا:

— بەرھەق راست، شەيخىم. بىز زىكىرنى باشقىچە قىلىمىز، لېكىن باشقىچە زىكىرنىمۇ ئىنكار قىلمايمىز. قەلب يېگانىدۇر، ئىككىگە بۆلۈنگەن قەلب ئىككى پارچە گۆشتۇر، — دېدى.

بۇ چاغدا زىكىر بارغانسېرى ئەۋجىگە چىقىۋاتاتتى. زىكىر ئەھلى سۈدەك تەرگە چۆمگەن، ياراتقانغا ھەمدۇسانا ئېيتىپ، مۇناجات ئوقۇۋاتقان دەرۋىشلەرنىڭ جاراڭلىق ئاۋازىدىن خانىقانىڭ ھۇجرىلىرىمۇ لەرزىگە كەلگەن، ھۇۋ تارتىپ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن زىكىرگە بېرىلگەن دەرۋىشلەرنىڭ قايىسىنىڭ يەسسەۋىيە تەرىقىتىگە، قايىسىنىڭ غىجدۇۋانىي تەرىقىتىگە مەنسۇپلۇقىنى ئايرىغىلى بولمايدىغان بىر ھالەت شەكىللەنگەنىدى. ئەسلىدە ئۇلار بىر دەرەخنىڭ شاخلىرى، ئەھلى سۈننەت جامائىتى ئىدى.

زىكىر ئاخىرلاشتى. ھالىدىن كەتكەن زىكىر ئەھلى ھۇجرىلىرىغا تارقىلىپ كېتىشتى.

ئەتىسى بامدات نامىزىدىن كېيىن شەيخنىڭ كارۋىنى مەرۋىگە قاراپ يولغا چۈشتى. ئابدۇلخالىق غىجدۇۋانىي سەمەن ئاتتا، سۇلتانۇل ئارىپىن بولسا كۇل رەڭ يورغا ئاتتا كېتىپ باراتتى. ئىككى پىرنىڭ ئاتلىرى يانمۇ يان قەدەم تاشلايتتى. ئىككى يەل تاپان — بابا ماچىن بىلەن ئارىپ رېۋگەرى بىر - بىرىگە يەلكىدىشىپ، پاراڭلىشىپ كېتىپ باراتتى. ئارقىدا مىڭغا يېقىن كىشى، بۇخارا ژالىيسىنىڭ مەخسۇس قاراۋۇللىرى كېلىۋاتاتتى. ئابدۇلخالىق غىجدۇۋانىي شەيخنى شەھەردىن يەتتە پەرسەخ يىراقلىققىچە ئۇزىتىپ قويۇشنى نىيەت قىلغانىدى. ئۇ ئېگەردە قەددىنى تىك تۇتۇپ ئولتۇرغان دوستىغا قىيا باقاتتى، شەيخنىڭ دەردـ ھالىنى بىلمەكچى بولاتتى. نىھايەت، ئۇ كۆزلىرىنى يۇمدى، ئەقىل كۆزى بىلەن كۆردىكى، شەيخ بۇخارا ئەھلى ۋە دوستى ئابدۇلخالىق غىجدۇۋانىي بىلەن ۋىدالاشماقتا ئىدى. ئابدۇلخالىق دوستىنىڭ كۆڭلىگە كۆڭۇل رىشتىسىنى باغلىدى. ئىككى قەلب ئارىسىدا ئىچكى دىل

سۆھبىتى باشلاندى:

يەسسەۋىي: «دىدار قىيامەتكە قالدى. بىزدىن رازى بولۇڭ، دوستۇم. بىز تۇپەيلى جاپا تارتقان بولسىڭىز، كۆڭلىڭىزگە ئالماڭ».

ئابدۇلخالىق: «مەڭ مەرتىۋە رازىدۇرمىز، شەيخىم. شۇنداق بىر پۇرسەت بولدىكى، بىر بۇردا ناننى ئىككىگە بۆلۈپ يېدۇق. بىر جايناماز ئىككىمىزگە كۆپايە قىلدى. بۇخارايى شەرىپتە ئىشق دۇكىنى بىنا قىلغان بولساق، بۇ جانابلىرى تۇپەيلىدىندۇر. سىزمۇ رازى بولۇڭ، شەيخىم».

يەسسەۋىي: «تالىپلار ئۇچۇن ئىشق دۇكىنى قۇرۇشنى پىرى كامىل ھەمەدانىي ھەزرەتلىرى ئىككىمىزگە بۇيرۇغانىدى. ئاللا ئۇستازىمڭ قەبرىسىنى نۇرلۇق قىلغاي. ئاشۇ پىرى مۇرشىد سەۋەبىدىن سىزنىڭ تەرىقىتىڭىز مەيدانغا كەلدى. بۇل تەرىقەت سۇلۇك ئەھلىنىڭ ئىككى دۇنياسىنى ئاۋات قىلسۇن. نەزەر بەر قەدەم، سەپەر دەر ۋەتەن، يەنى ھەربىر قەدەم نەزەر — نازارەت بىلەن، سەپەر ئەل ئارا بولغاي. نۇرى ئىمانغا يەتكۈزگۈچى يول شۇدۇر، دوستۇم».

ئابدۇلخالىق: «سىز ئارىپلارنىڭ تاجىدۇرسىز، دوستۇم. بارلىق تۇركىي قوۋم يەسسەۋىي ھېكمەتلىرىنى ياد بىلگۈسىدۇر. ئول نەزمۇل جاۋاھىرلارنى، دەپتىرى سانىي، دەپ ھەدىسى شېرىپ- كە قىياس قىلماق ۋاجىپتۇر. رەسۇلىللا، ئۆز قوۋمى ئىچىدىن يېتىلگەن ماشايىخلار ئۇممىتىم ئارىسىدا نەبى سۈپەتتۇر، دەپ لۇتپ قىلمىشتۇر».

شەيخ گويا غايىبتىن بىر بېشارەت سەزگەندەك ئېتىنىڭ بېشى- نى تارتتى. ئۇ دوستىغا قاراپ دېدى:

— ئەمدى قايتاڭ، مەۋلانە. بىزنىڭ بارار بېغىمىز يىراق، خوشلىشايلى.

ئىككى پىر ئاتتىن چۈشتى، ئاندىن ئۇچ قېتىم قۇچاقلاشتى. ئابدۇلخالىقنىڭ كۆڭلى يۇمشاق ئىدى، شۇ سەۋەبتىن كۆزلىرىگە

ياش كەلدى. شەيخ بولسا ئۆز ھېسسىياتىنى تىزگىنلەپ كۆڭ-گەندى، كۆكسى ئېچىشىپ تۇرسىمۇ چىرايىنى ئۆزگەرتمىدى، يۈزىنى يانغا بۇراپ، قىسقا پاتمە ئوقۇپ ئېتىغا مىندى.

ئابدۇلخالىق دوستىنىڭ كەينىدىن خېلىغىچە تىكىلىپ قاراپ تۇردى. دەرۋىشلەرنىڭ ئاخىرقى سېپى يېنىدىن ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئارىپ رېۋگەرىگە قاراپ دېدى:

— شەيخ مەككەئى مۇكەررەمگە يېتىپ بارالماس... كۆرۈپ تۇرۇپتىمەن، غايىب بىر ئىشارەت تۇپەيلىدىن يەنە تۇركىستان ئېلىگە قايتقاي... يولىڭىز ئاقيول بولسۇن، شەيخىم.

ئابدۇلخالىق غىجدۇۋانىي پەنالىق مەقامىغا مۇشەررەپ بولغان زاتى شەرىپلەردىن ئىدى. ئۇنىڭ بېشارىتى راست بولۇپ چىقتى.

سۇلتان سەنجەر لەشكەرلىرىنى ئىككى بۆلەككە بولدى، چوڭ قىسمىنى مەرۋگە يولغا سالدى. ئۇ ئالائىددىن ئاتسىز يەنە قەسەمنى بۇزۇپ پايتەختكە ھۇجۇم قىلىپ قالمىسۇن دېگەن ئەندىشىدە ئىدى.

سۇلتان سەنجەر يېنىغا بىرنەچچە مىڭ كىشىلىك تاللانغان نۆكەرنى ئېلىپ، پىرى كامىلىنىڭ ئىستىقبالىغا قاراپ ماڭدى. شەيخۇل ماشايىختىن داۋاملىق خەۋەر كېلىپ تۇراتتى. پىر تۇنۇ-گۈن بۇخارادىن چىققانمىش. ئاللا يولىنى بەرسە بىر ھەپتە ئىچىدە چارجۇيغا يېتىپ كېلىشى مۇمكىن. سۇلتان پىرنى دەريا بويىدا كۈتۈۋېلىشنى نىيەت قىلغانىدى. ئەمما، مەنزىل خېلى ئۇزاق، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئېتىنى داۋاملىق قامچىلىشى كېرەك ئىدى.

سۇلتان سەنجەر يۈگلۈق تونغا ئورانغىنىچە كېتىپ باراتتى. چىللە ئېيى كىرىپ قالاي دېگەندى. كۈن سوغۇق بولۇپ، دەريا تەرەپتىن قىش شامىلى كېلەتتى. جەيھۇن دەرياسىنىڭ يۈزىنى داكىدەك قېلىنلىقتا ئايلاق مۇز قاپلىغانىدى. تەكەش باھادىر دەريا-غا قاراپ نېمىنىدۇر غۇدۇڭشىيىتتى. ئەمما، سۇلتان سەنجەرنىڭ قۇلىقىغا گەپ كىرمەيتتى. ئۇنىڭ خىيالى پىرى مۇرشىدىتا ئىدى. ئۇ ئەۋلىيالار سەرۋىرى بىلەن تېزرەك دىدارلىشىشنى ئىستەيتتى. «ئەۋلىيالار سەرۋىرى...» دېگەن بۇ بىر ئېغىز گەپ سۇلتان

سەنجەرنىڭ خىيالىنى يىراق يەسسىگە ئەكەتتى. كۆز ئالدىدا پىرى گەۋدىلەندى. بۇنىڭدىن تەخمىنەن ئون يىللار بۇرۇن سۇلتان سەد-جەر ئۇچ كۈن پىرى كامىلىنىڭ دەرگاھىنى تاۋاپ قىلدى، ئۇچ كۈن ئۇنىڭ سۆھبىتىدىن بەھرە ئالدى ۋە شۇ تۇپەيلىدىن جىسمى جېنىدا ئاجايىپ بىر ئۆزگىرىشنى سەزگەندەك بولدى. ئۇنىڭ ئە-قىل كۆزىمۇ روشەنلەشكەندەك، زېھنى سۈزۈلگەندەك تۇيۇلدى. سۇلتان سەنجەر خانىقا ئەھلىگە نۇرغۇن ئېھسانلارنى قىلدى، ئاۋامغا مىڭلاپ مال تارقاتتى، مەدرىسە، مەسچىتلەرگە ۋەخپە ئاجراتتى.

سۇلتان سەنجەر يەسسىدىن شەيخۇل ماشايىخنىڭ ئېرشاتىنى ئىلىپ قارارگاھىغا قايتتى. شۇنىڭدىن بېرى ئۇ ئىمكانقەدەر پىر-نى زىيارەت قىلىپ تۇردى، ئۆزى بارالمىغان چاغلاردا نامە ئەۋەت-تى، مۇشكۈل ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغاندا مەسلىھەت سورىدى، سەل-جۇقىيلار دۆلىتىگە ئامانلىق، ئەركانلىرىغا ساداقەت، ئۆلىمالىرىغا دىيانەت، پۇقرالىرىغا پاراغەت تىلەپ دۇئا قىلىشنى ئۆتۈنۈپ كەلدى.

ئەمما... بىرنەچچە يىللاردىن بېرى سۇلتان سەنجەرنىڭ كۆڭ-لىگە ئېغىر بىر تاش چۆكۈپ ياتاتتى. ئۇ پىرىنىڭ قولىنى سۆيەل-مىدى، ئاشۇ قەتاۋان دەشتىدە گورخاندىن مەغلۇپ بولغاندىن كې-يىن ھەزرەتنىڭ دەرگاھىغا بېرىشقا يۈزى چىدىمىدى... مانا ئەمدى پىرىنىڭ ئۆزى كېلىۋاتىدۇ. سۇلتان سەنجەر تېزرەك پىرىنىڭ دىدارىغا يېتىش، كۆڭلىنى بىئارام قىلىپ ياتقان ئېغىر تاشتىن خالاس بولۇش ئۈچۈن يەنە ئانقا قامچا سالدى.

سۇلتان سەنجەر ناھايىتى تېز يۈرۈپ، كېمىدە تۆت يۈز تاش كېلىدىغان يولنى ئۇچ كۈندە بېسىپ بولدى ۋە چارجۇي ساھىلىدە-كى كېچىككە كېلىپ ئاتتىن چۈشتى. شەيخنىڭ كارۋىنىدىن تېخى دېرەك يوق ئىدى. «خۇداغا شۈكۈر، ئۇلگۈرۈپ كەپتىمەن» دېدى سۇلتان سەنجەر ۋە دەريانىڭ بويىغا ئەزىز مېھمانلار ئۈچۈن قونالغۇ ھازىرلاشقا پەرمان بەردى. نۆكەرلەر ھەزرەتنى ئىنتىزار بولۇپ كۈتۈۋاتقاندەك يەرلىك خەلق قولمۇ قول بولۇشۇپ ئىشقا كىرىشىپ

كەتتى. ئىككى سۇلتانغا يانمۇ يان ئاق ئۆي تىكىلدى. كىگىزلەر بىلەن ئورالغان چېدىرلارنىڭ سىرتى يىپەك ماتا بىلەن قاپلاندى. بىر چېدىرنىڭ ئۈستىدە يەسسەۋىيە تەرىقىتىنىڭ تۇغى، ئىككىنچىسىدە سەلجۇقىيلارنىڭ كۆك رەڭلىك تۇغى لەپىلدەپ تۇراتتى.

داش قازانلار ئېسىلغان، قويلار سويۇلغان، كوزىلاردا تۇرلۇك شەربەتلەر كەلتۇرۇلگەن بولۇپ، خارەزمنىڭ مەشھۇر قوغۇنلىرىمۇ مېھمانلارغا تەييار بولۇپ تۇراتتى.

ئىككى كۈندىن كېيىن بىر كىشى سۆيۈنچە سوراپ كەلدى:

— يىراقتا شەيخنىڭ كارۋىنى كۆرۈندى!

سۇلتان سەنجەر دەريا بويىغا بېرىپ ئاتتىن چۈشتى. جەيھۇنىڭ ئۇ تەرىپىگە، يېنىك چاڭ توزۇتۇپ كېلىۋاتقان كارۋانغا تىكىلىپ خىيالچان تۇرۇپ قالدى. ئۇ ئۆزىنى گويا پەدەرىنىڭ ئالدىدا گۇناھ قىلىپ قويۇپ، توۋا قىلىش ئۈچۈن كەلگەن ئاسىي پەرزەنتىدەك ھېس قىلىپ، يۈرىكى گۈپۈلدەپ سوقۇپ كەتتى. ئەمما، توساتتىن «ئاسىيلىق پەرزەنتكە خاس، ئەپۇ قىلماق ئاتىغا» دېگەنلەرنى ئويلاپ، كۆڭلى يورۇپ كەتكەندەك بولدى.

سۇلتانۇل ئارىپىن، سۇلايمان، مەنسۇر خوجا، بابا ماچىن، قۇتبىددىن ۋە باشقا بىرنەچچە ئۆلىمالار مەخسۇس كېمىدە دەريادىن ئۆتۈپ، ئامان - ئېسەن قاشقا چىقتى. سۇلتان سەنجەر ئىلدام بېرىپ پىرنىڭ ئالدىدا تىزلاندى ۋە شەيخنىڭ ئېتەكلىرىنى كۆزگە سۈرتتى، ئاندىن ئورنىدىن تۇرۇپ، ھەزرەت بىلەن ئۈچ قېتىم قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. سۇلتان يوغان ئالىقانلىرى بىلەن شەيخنىڭ ئورۇق قوللىرىنى سىلاپ، دەردى ئېغىرلىگەندەك بولۇپ كۇلۇمسىرىدى:

— خۇش كېلىپسىز، پىرىم. مۇشۇنداق ياخشى كۈنلەرمۇ بارئىكەن، سىزنى جېنىمىز بىلەن سېغىنىدۇق، قىبلىگاھىم...

ھەزرەتنىڭ چىرايىغا يېنىك تەبەسسۇم يۈگۈردى:

— بىزمۇ جانابىڭىزنىڭ سۆھبىتىنى سېغىنغانىدۇق. جەيھۇن سۈيى مىڭ دەردكە داۋامىش.

شەيخ ئۆزىگە خاس ئىشارە بىلەن «ئۇزۇن بولدى، بىز تەرەپكە ئۆتمىدىگىز» دەۋاتاتتى. سۇلتان سەنجەر خىجالەت بولدى.

— كۆڭۈل قۇشى پىر دەرگاھىغا ئۇچۇشنى ئىختىيار قىلسە- مۇ، — دېدى سۇلتان قىزىرىپ، — ئەمما پۇشايمانلىق ئەندىشىسى پۈتمىزنى قويۇپ بەرمىدى. ھەزرىتىمىنىڭ ئالدىدا قارايۇز بولدۇق.

شەيخ سۇلتاننىڭ قولىنى قويۇۋېتىپ ئالدىغا قاراپ ماڭدى.

— پۇشايمان توۋىنىڭ ئاقىۋىتىدۇر، دەپتۇرلەر رەسۇللا- توڭلىدۇق، قېنىى يول باشلاڭ، ئىسمائىلى، شاھىنشاھ جانابلىرى.

شەيخۇل ماشايىخنىڭ تەسكىنلىك سۆزى سۇلتان سەنجەرنىڭ كۆكسىنى بېسىپ تۇرغان تاشنى ئېرىتىپ تاشلىغاندەك بولدى. ئۇ پىرى كامىل بىلەن يانمۇ يان ھالدا خاس چېدىرغا قاراپ ماڭدى.

چېدىرنىڭ ئالدىدا سۇلايمان بىردىن يۇگۈندى. «شۇكۇر ئالا- لا، تۇغۇلغان ئېلىمگە يەتكۈزدۇڭ!» دەپ قوللىرىنى يەرگە ئۇرۇپ يۇزىگە سۈرتتى. ئۇنىڭ بىلەن ئىزمۇ ئىز كېلىۋاتقان قۇتبىددىن سۇلايمان ئاغام يېقىلدى، دەپ ئويلاپ، قولتۇقىدىن يۆلىمەكچى بولدى. دەل شۇ چاغدا پىرى مۇرشىدىنىڭ كەسكىن ئاۋازى ئاڭلاندى:

— تەگمەڭ، يۈرت مېھرىگە قانسۇن.

قۇتبىددىن قېتىپ تۇرۇپلا قالدى. ھەزرەت ئۆزىدىن ئىككى قەدەم كېيىن كېلىۋاتقان سۇلايمانىنىڭ تىزلانغانلىقىنى بىلگەنىدى. قۇتبىددىن ئۇستازىنىڭ نەزەر ساھىبى ئىكەنلىكىگە يەنە بىر قېتىم ئىمان كەلتۈردى.

سۇلتان سەنجەر شەيخنىڭ مىجەز ـ خۇلقىنى ياخشى بىلەتتى. ھەزرەت ئارتۇقچە ھەشەمنى ياخشى كۆرمەيتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ چېدىرنى ئاددىيلا قىلىپ بېزەتتى. تۆردە ياغاچ ساندۇق، ئىلغۇچتا يۇڭ چەكمەن، تۇلكە تېرىسىدىن تىكىلگەن جۇۋا، ئوتتۇرىغا تۆت پۈتلۈق چوغدان قويۇلغان، چوغدانلاردا قىپقىزىل ئوت يالقۇنجايتى-

تى. چېدىر ئىچى ئىسسىق، رەتلىك سەرەمجانلاشتۇرۇلغانىدى.

شەيخ تۆرگە ئۆتتى، كەينىدىن سۇلتان سەنجەر، سەمەرقەنت قازىسى ئابدۇرەززاق، سۇلايمان، مەنسۇر خوجا، بابا ماچىن، قۇتە-بىددىن ۋە شەيخنىڭ ھەمسەپەرلىرى، شۇنداقلا مەرۋىلىك ئەمەلدار ۋە ئۆلىمالار كىردى. ھەزرەت قولىنى دۇئاغا كۆتۈردى.

— ئامىن! ئىلاھا، ساۋاب ئىستەپ مەككەئى مۇكەررەمەگە قاراپ يول ئالغانلارنىڭ مۇشكۈلىنى ئاسان قىلغايسەن، ئىلاھا، مۇلۇك ئىگىسى ئۆز تەختىدە بەرقارار بولسۇن، پۇقرانىڭ رىزقى مول بولسۇن! ئىلاھا، بەندىلىرىڭگە پايدىلىق ئىلىم ۋە پاراسەت ئاتا قىلغىن، ئاللاھۇ ئەكبەر!

سۇلتان سەنجەر قولىنى كۆكسىگە قويۇپ بېشىنى ئەگدى:

— پەرۋەردىگار كۆلىمىزنى نۇرغا تولدۇردى.

زىياپەت ئەسىرگىچە داۋام قىلدى، كېيىن جامائەت ئىبادەتكە تۇردى. سۇلتان سەنجەرنىڭ يېتمىش گەزلىك يىپەك چېدىرى بار ئىدى. بۇ چېدىر يامغۇر يېغىن ياكى سوغۇق كۈنلەردە مەسچىت ئورنىدا ئىشلىتىلەتتى. مېھمانلار شۇ چېدىرغا كىردى. سۇلتانۇل ئارىپىنغا ئىقتىدا قىلىپ سالاتنى ئادا قىلدى.

سۇلتان نامازدىن كېيىن تەزىم بىلەن:

— قىبلىگاھىم، ئەمدى ئارام ئېلىڭ، ئۇزاق يولدا جاپا چەكـ كەندۇرسىز، — دېدى.

شەيخ ماقۇل دېگەن تەرزدە بېشىنى ئىرغىتتى. سۇلتان سەنـ جەر پىرى كامىلنى خاس چېدىرغا ئۇزىتىپ قويۇپ قارارگاھى تەرەپكە قاراپ كەتتى.

مانا ئوتتۇز يىلدۇركى، سەنجەر ئاتا مىراس ئەلنىڭ سۇلتانى. ئۇ پەدەرى بۇزرۇكۋارى مەلىكشاھ ئالىپ ئارسلان ھايات ۋاقتىدا شاھزادىلەرگە مۇناسىپ ئىلىم ـ ھېكمەتنى ئىگىلەشكە باشلىغانـ دى. سەنجەر قارىي ئىدى. «قۇرئان كەرىم» نى يەتتە يېشىدىن باشلاپ ئوقۇپ كېلىۋاتاتتى، گەرچە ئۇ نەسەبى جەھەتتىن شەمشەر ئەھلى بولسىمۇ، قەلبى جەھەتتىن ئەھلى دىللاردىن ئىدى. ئۇ

ئارىلاپ ـ ئارىلاپ خانىقالارنى زىيارەت قىلاتتى، زىكىرنى ياخشى كۆرەتتى، دۆلەت ئىشلىرىدىن ئارىسالدىچىلىق تاپقان چاغلىرىدا دەرۋىشلەر ھالقىسىدا ھاردۇق چىقىرىشنى ياقتۇراتتى.

سۇلتان سەنجەردە شائىرلارغا خاس دىت بار ئىدى، بەزىدە شېئىرمۇ يېزىپ قويىاتتى. شېئىردا سابىر تىرمىزى، ئەنۋەرى كەبى كامال تاپمىغان بولسىمۇ، بېيىتلىرى گاھىدا ناھايىتى ئورۇنلۇق چىقاتتى. ئۇنىڭ سۆھبەتداشلىرى ئۆلىمالار، پازىللار، پىقھ ئەھلى ۋە ھەدىسشۇناسلار ئىدى. ھەربىي يۇرۇشلەردە بىرنەچچە تۆگىگە ئارتىلغان كۆچمە كۇتۇپخانىسىنىمۇ بىرگە ئېلىپ يۈرەتتى. قال ئىلمى ۋە ھال ئىلمىنى ياخشى بىلەتتى. پىرى خوجا ئەھمەد يەسسەۋۇي ھېكمەتلىرىنى ياد قىرائەت قىلغاندا ئاۋازى شۇقەدەر يېقىملىق ۋە جاراڭلىق چىقاتتىكى ھەممە ئۇنىڭغا قۇلاق سالاتتى.

سۇلتان سەنجەر پىرى شەيخۇل ماشايىخ، سۇلتانۇل ئارىپىن ئىنىڭ سۆھبىتىگە تەشنا بولۇپ خىيالچان ئولتۇراتتى.

بىر چاغدا پىرى كامىلىنىڭ شەپىسىنى سەزگەندەك كەينىگە ئۆرۈلدى. لېكىن، ئۇنىڭ كەينىدە ئادەم يوق ئىدى. ئۇ بىلدىكى، دېمەك، پىر ئۇنى كۇتمەكتە ئىدى. سۇلتان ئورنىدىن تۇرۇپ شەيخنىڭ چېدىرى تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

سۇلتانۇل ئارىپىن شاھنى بوسۇغىدا كۆرۈپ كۇلدى.

— دۆلەتپاناھ، بۇياققا كېلىڭ دەپ چاقىرساق ئاڭلىمىدىڭىز.

سۇلتان سەنجەر بىلدىكى پىرى راستىنلا ئۇنى كۇتۇپ تۇرغانىدى. ھۆكۇمدار مەخمەل كۆرپىگە شەيخنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئولتۇردى. خېلى بىر زامانغىچە ئىككىلا سۇلتاندىن سادا چىقمىدى. شەيخ: «شاھ دەردىنى ئېيتىڭ» دەپ كۇتەتتى. سۇلتان سەنجەر بولسا تېڭىپقا ئەھۋالنى بايان قىلماقچى بولۇپ كەلگەن بىمارغا ئوخشايتتى، لېكىن گەپنى نېمىدىن، قەيەردىن باشلاشنى بىلمەيتتى. شۇنداقتىمۇ ئۇ ئاخىر گەپ باشلىدى:

— ھەزرىتىم، ئىچىم ئاچچىق مەيگە تولغان كوزىدەك تاشماقتا. دۇنيا مېنى زېرىكتۇردى. ھەر ۋاقىت قارا قۇيۇندەك خىياللار

باستۇرۇپ كېلىدۇ. بۇ خىيال مېنى ئىبراھىم ئەدھەمدەك ھەممە نەرسىدىن ۋاز كېچىپ، چۆل - بايا‌ۋانلارغا چىقىپ كەت ۋە دەرۋىش- لەر ھالقىسىغا قوشۇل، دەپ ئۇندەيدۇ.

— ئىبراھىم ئەدھەمنىڭ مەقامى باشقا، سىزنىڭكى باشقا، — دېدى شەيخۇل ماشايىخ، — ھالقا يولى غايەت ئۇزاق يول. بۇنىڭ ئۈچۈن نەپسى ۋەسۋەسىسىنى تىزگىنلىمەك لازىمدۇر. سىز ئوتتۇز يىل تەخت ئۆزرە دەۋران سۈردىڭىز. شاھلىق راھىتىدىن ۋاز كېچىشكە كۆڭلىڭىز رازىدۇر، لېكىن كۆزىڭىز چۇ، كۆزىڭىز رازى بولۇرمۇ؟

— ئەگەر ئاللادىن ئەمىر بولسا.

— ئاللاتائالا، شاھ ۋە سۇلتانلار مېنىڭ يەردىكى سايەمدۇر دەپ مەرھەمەت قىلدىلەر. ئادالەت دىنىڭ ئىززىتى، سۇلتانىڭ قۇۋۋىتى، ئۇ پۇقرالارنىڭ ئامانلىقى ۋە بارلىق ياخشى ئەمەللەرگە تارازىمىش. بۇ ھەددىسى شېرىپ ئادالەت قوڭغۇرىقىنى يادىڭىزغا سالمامدۇ؟ شۇ ھەقتىكى رىۋايەتنى ئەسلەپ كۆرۈڭ.

سۇلتان سەنجەر پېشانىسىنى سىلاپ خىلىغچە ئويغا چۆمدى، ئەمما ئادالەت قوڭغۇرىقى ھەققىدىكى رىۋايەت ئېسىگە كەلمىدى. ئۇ بۇ رىۋايەتنى ئاڭلىمىغان ياكى ئاڭلىغان بولسىمۇ ئېسىدىن كۆتۈرۈلگەنىدى.

— ئۆزرە، پىرىم...

شەيخۇل ماشايىخنىڭ چۆل شامالىرىنىڭ تەسىرىدىن قارايغان چېھرىدە بوش تەبەسسۇم جىلۋە قىلدى.

— ياشلىقتا ئوقۇغۇنىڭ مەرمەرگە يېزىلدى، قېرىلىقتا ئوقۇ- غۇنىڭ قۇمغا يېزىلدى. ھەي بۇ قەدىمكى رىۋايەتكە بىر بېقىڭ، سۇلتان. يەر يۈزىدە سىزگە ئوخشىغان، ئېھتىمال سىزگە ئوخ- شاشمىغان بىر پادىشاھ بار ئىدى. ئول پادىشاھ ئەلنىڭ سۆزىنى سېغىناتتى، پۇقرانىڭ دەردىگە قۇلاق سېلىشنى ئارزۇ قىلاتتى. لېكىن، سارايغا بىر مۇسۇلمان ئەرز - داد ئېيتىپ كەلمەيتتى، گويا بۇ ئەلنىڭ پادىشاھى يوقتەك ئىدى. شاھ بۇ ھالدىن بىئارام

بولدى، خاس مۇلازىمىنى چاقىرتىپ دېدىكى «نېمىشقا سارايغا بىرەر كىشى ئەرز - داد ئېيتىپ كەلمەيدۇ؟ ھاكىم ۋە بەگلەردىن، قازى - قۇززاتلاردىن ھەممە كىشى رازىمۇ؟» مۇلازىم جاۋاب بەردىكى: «خەلقنىڭ دەردى كۆپ، سىزگە ئېيتىدىغان سۆزلىرى تۇگىمەستۇر. لېكىن، ۋەزىرلەر ۋە باشقا ئەمەلدارلار ئۇلارنى سارىيىڭىزغا يېقىن يولاتمايدۇ. ئەرز بىلەن كەلگەن كىشىنى يالغان ۋەدە بىلەن قايتۇرۇۋېتىدۇ.» بۇنى ئاڭلاپ پادىشاھ: «سالامخانىغا بىر قوڭغۇراق ئېسىلسۇن، تانىسى دەرۋازىغا باغلانسۇن، ئۇ شۇقەدەر پەس بولسۇنكى، نارەسىدە بالىنىڭمۇ قولى يەتسۇن، كىمنىڭ شاھقا ئېيتىدىغان سۆزى بولسا ئاشۇ تانىنى تارتسۇن، مەيلى بامدات، مەيلى ئەسىر، مەيلى كېچە بولسۇن قوڭغۇراقنى چالسۇن» دەپ ئەمر قىلدى.

ئەلقىسسە، بىر كۈنى خۇپتەن ۋاقتىدا قوڭغۇراق توختىماي جاراڭلاپ كېتىپتۇ. چىقىپ قارىسا بىر ھۇرۇن ئېشەك تومۇقىنى تانىغا سۈركەۋاتقانكەن. بۇ ھال شاھقا يەتكۈزۈلۈپتۇ. شاھ، ئېشەكنىڭ ئىگىسىنى تېپىپ كېلىڭلار، دەپ ئەمر قىپتۇ. تاڭغا يېقىن ئېشەكنىڭ ئىگىسى تېپىپ كېلىنىپتۇ. سوئال - جاۋابتىن كېيىن مەلۇم بولۇپتۇكى، بۇ كىشىنىڭ ئېشەكنى سېتىۋالغىنىغا يىگىرمە يىل بولغانىكەن. ئېشەك قېرىپ كېرەككە كەلمەس بولۇپ قالغانلىقى ئۈچۈن كوچىغا ھەيدەپ چىقارغانىكەن. بۇنى ئاڭلاپ شاھ «تاكى ئېشەك ئۆلگۈچە ئۇنىڭ يېم - خەشىكىنى بېرىپ باقىسىز، ئەگەر ئۇنداق قىلمىسىڭىز مېلىڭىز مۇسادىرە قىلىنىپ، ئۆزىڭىز ئەل ئارا سازايى قىلىنىسىز» دەپ بۇيرۇپتۇ.

— ئاجايىپ ھېكمەت ئىكەن، — دېدى سۇلتان سەنجەر سوغۇق تەرلەپ، — بىز قولىمىزدىن نان يېگەن ئىتلارغىمۇ ئادالەت قىلدۇق، لېكىن ۋاپا كۆرمىدۇق.

— خەۋىرىمىز بار.

— ئاشۇ بىتەۋپىق ئاتسىزنىڭ قىلغان ئىشىغا قارىڭ. سىزدەك شەيخۇل ماشايىخنىڭ ئەمرىمەرۇپى بىلەن ئىسلامغا كىرگەن ئۇلۇس-

نى كاپىر دەپ چاپقۇن قىلدى. ئۇچ قېتىم قەسەم ئىچتى. بۇنىڭ-
دىن كېيىن سەيھۇن بويىغا قەدەم باسسام پالەچ بولاي، كور بولاي
دەپ يالۋۇردى. شەيتان ئاتسىزلىنىڭ بوينىغا تاش باغلاپ دەريا غا
تاشلا، دەيدۇ. ئەمما پەرزەنت دەپ بىلگىنىمىز ئۈچۈن گۇناھىدىن
ئۆتتۇق.

پىر باش ئىرغىتتى.

— ئەپۇ قىلىشىنىڭ لەززىتى ئىنتىقامدا يوق. ئەندىشە رەھمان-
دىن، ئالدىراقسانلىق شەيتاندىن. ئاتسىزلىنىڭ جېنىغا قەست قىلغا-
نىڭىزدا سىزمۇ نەپسىڭىزنىڭ قۇلىغا ئايلانغان بولاتتىڭىز.

— بىراۋنىڭ مۇلكىگە كۆز ئالايتىشمۇ نەپسىنىڭ قۇربانى
ئەمەسمۇ، ھەزرەت؟

— شۇنداق. شەددات يەر يۈزىدە جەننەت يارىتىمەن دەپ كۆپۈر
بولدى. فىرئەۋن خۇدالىق داۋاسى قىلىپ ئۆزىدىن كەتتى. قارۇن
دۇنيا بىلەن دۇنيانى سېتىۋالماقچى بولدى. ئاقىۋىتى نېمە بولدى؟
كۆمپەيكۇم بولدى. بۇ دۇنيادىكى پاجىئەلەرنىڭ ھەممىسى نەپسى
تۇپەيلىدىندۇر. تەكەببۇرلۇق، مەنمەنلىك، بايلىققا بېرىلىش، زە-
نا، مەرتىۋە زوقى، تەمە، ناشۇكۇرلۇك... بەشەر ئەھلى بۇ كەبى
قاباھەتلەردىن خالاس بولمايدىكەن. ئادەملەر ئوتتۇرىسىدا ئىمان،
شەپقەت، ئادالەت ئىنساپ قارار تاپمايدۇ. ھەقتائالا سىز ۋە بىزنى
تۇپراقتىن يارانقان، شۇ سەۋەبتىن يەرگە بېقىپ يۈر، ئەسلىڭنى
ئۇنتۇما، سۇلتان بولساڭمۇ، ئۇلتان بولساڭمۇ بۇ دۇنيادا مېھمان-
سەن دەپ بۇيرۇرمىش.

سۇلتان سەنجەر داستىخانىنىڭ پۈپۈكىنى تىتىلاپ خىيالغا
بېرىلدى. نەزىرىدە پىرى كامىل ئۇنىڭ بەزى گۇناھلىرىنى يۈزىگە
سېلىۋاتقاندەك قىلاتتى، ئېچى سىيرىلدى، ئەمما ئۆزىنى ئاقلىمە-
دى. سۇلتان سەنجەرنىڭ شەيخىنىڭ ئالدىغا مېڭىپ بىر خىيال بىلەن
كىرگەن، ئاچچىق گەپلەرنىمۇ ئاڭلاشقا تەييار ئىدى. شۇكرىكىم
پىر ئۇنى ئايىدى، شەپقەت قىلدى.

سۇلتانۇل ئارىپىن يېنىدىن بىر قەغەزنى چىقىرىپ سەنجەرگە

ئۇزاتتى.

— بەلكىم خەۋەرلىرى بار، بۇخارادا ئەمرىمەرۇپ ۋاقتىدا خەلپىنىڭ شەنىگە بەزى قاتتىق گەپلەرنى ئېيتتۇق. بىر بىچارە ئەلنىڭ تەرلەپ ـ پىشىپ تاپقان نېنىنى يېتىپ يېيىش خەلپىنىڭ مەرتىۋىسىگە ياراشمايدۇ. بۇ خىيال يول بويى ماڭا ئارام بەرمىدى. شۇ سەۋەبتىن كۆڭلىمىزدە قىسقا بىر ھېكمەت تۇغۇلدى. ئۇنى سىزگە ئاتىدىم. بىزدىن ۋەسىيەت ئورنىدا يادنامە بولسۇن.

سۇلتان سەنجەر پىرى كامىلنىڭ ھېكمىتىنى ئېلىپ كۆزىگە سۈرتتى ۋە قىرائەت قىلىشقا ئىجازەت سورىدى.

— مەيلى ئوقۇڭ، سۇلتان. باشقىلارنىڭ ئاۋازىدىن بىزمۇ ئاڭلايلۇق دەپ يازغانمىز.

سۇلتان سەنجەر ئاستا ئەمما مۇڭ بىلەن ھېكمەتنى ئوقۇدى:

شەكسىز بىلىڭ، بۇ دۇنيا بارچە خەلقتىن ئۆتەرا،
ئىنانمىغىل مېلىكىغا، بىر كۈن قولدىن كېتەر.
ئاتا ـ ئانا، قېرىنداش، قايان كەتتى پىكىر قىل،
تۆت ئاياغلىق چۆبىن ئات بىر كۈن ساڭا يېتەر.
دۇنيا ئۈچۈن غەم يېمە، ھەقتىن ئۆزگىنى دېمە،
كىشى مالىنى يېمە، سىرات ئۆزرە تۇتارا.
ئەھلى ئايال، قېرىنداش، ھېچكىم بولمايدۇ يولداش،
مەردانە بول، غېرىب باش، ئۆمۈرۈڭ يەلدەك ئۆتەرا.
قۇل خاجە ئەھمەد، تائەت قىل، ئۆمرۈڭ بىلمەم نەچچە يىل،
ئەسلىڭ بىلسەڭ ئابى گىل، يەنە گىلغا كېتەرا.

سۇلتان سەنجەر تەسىرلەنگەن ھالدا ھېكمەتنىڭ ئاخىرقى مىسراسىنى يادقا ئوقۇدى:

— «ئەسلىڭ بىلسەڭ ئابى گىل، يەنە گىلغا كېتەرا...» ھەزرىتىم، بۇ جاۋاھىردەك ھېكمەت بولۇپتۇ. بىز ئۇنى بوينىمىزغا تۇمار كەبى ئېسىپ يۈرگەيمىز، دۇئا قىلىڭ، پىرىم.

شەيخۇل ماشايىخ دۇئاغا قول كۆتۈردى.

26. مەنسۇر ھەللاجنىڭ خاكى

بىلمىدىلەر موللىلار «ئەنەلھەق» نىڭ مەناسىن،
قال ئىلمىگە ھال ئىلمىن ھەق كۆرمىدى مۇناسىپ.
رىۋايەتلەر پۇتۇلدى، ھالىن ئانىڭ بىلمىدى،
مەنسۇردەك ئەۋلىيانى قويدىلەر دارغا ئاسىپ.

— ئەھمەد يەسسەۋىي

چىللە كىرىشى بىلەن تەڭ شەيخنىڭ كارۋىنى ئامان ـ ئېسەن مەرۋىگە كېلىپ قوندى. رىۋايەتچىلەر بۇ شەھەرنى ئىسكەندەر زۇل-قەرنەين بەرپا قىلغان دېيىشىدۇ. بەلكىم شۇنداقتۇر، قانداق بولۇ-شىدىن قەتئىينەزەر ئۇ قەدىمكى ۋە مۇبارەك شەھەر. سەمەرقەنتنى سودا شەھىرى، بۇخارانى ئىسلام شەھىرى، مەرۋىنى بولسا پازىللار شەھىرى دېيىشىدۇ. مەرۋىنىڭ كۇتۇپخانىلىرىغا شام ۋە ئىراقنىڭ ئۆلىمالىرىمۇ تەلپۈنىدۇ. مەرۋى ئۆلىمالىرىنىڭ شۆھرىتى باغدات خەلپىسىنىڭ سارىيىغچە يېتىپ بارغانىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن كېشى-لەر مەرۋىنىڭ نامىنى تاق ئېيتماستىن، مەرۋى شاھى جاھان دەپ شەرەپ بىلەن تىلغا ئېلىشاتتى.

زەردۇشتلارنىڭ ھېكمىتى بويىچە، رىزىق مول بولغان مەملە-كەتتە پەند ـ نەسىھەتمۇ قۇلاققا ياخشى سىڭمەيدۇ. مەرۋى پارا-ۋان، ئاۋات يۇرت ئىدى. مۇرغاپ دەرياسىدىن كەلتۈرۈلگەن ئېرىق-لاردا ياز بويى شارقىراپ سۇ ئېقىپ تۇراتتى، ئوتلاقلىرى مول، چارۋىسى سېمىز، دېھقانلىرى بازارنى ياشنىتىپ تۇراتتى. سەلجۇ-

قىيلار سەلتەنىتى دەۋرىدە مەرۋىنىڭ ھۆسنىگە يەنە ھۆسن قوشۇلـ
دى. سۇلتان سەنجەر ئۇچۇن مەرۋى كۆز ئارامى، غۇرۇرى، گويياكى پەدەرى بۇزرۇكۋارى، مېھرىبان ئانىسى، خۇددى ھەدىستە مەرھەمەت قىلغىنىدەك ئاخىرەتنىڭ ئېكىنزارى ئىدى.

سۇلتان سەنجەر سارايدا پىرى كامىلغا ئاتاپ خاس خانىلارنى ئاجراتقانىدى. شەيخ «روھنى تەندىن ئايرىپ بولماس، تەن قايدا بولسا، روھ شۇندا بولمىقى زۆرۇر» دەپ زىيارەتچىلەر بىلەن بىرگە شەھەردىكى چوڭ خانىقاغا كىرىپ چۇشتى. بۇ خانىقانى سۇلتان سەنجەر ئۆزى لايىھىلىگەنىدى، شۇ سەۋەبتىن سەنجەر خانىقاسى دەپ ئاتىلاتتى. خانىقانىڭ ھويلىسى چوڭ بولۇپ، ھەربىر تەرىپى يۇز قەدەمچە كېلەتتى، ئەتراپقا چۆرىدەپ ھۇجرىلار سېلىنغانىدى. ھويـ لىدا ئۆرۇك، ئۇجمە، خورما دەرەخلىرى ئۆسۇپ تۇراتتى. خانىقاـ نىڭ تۆت بۇرجىكىدە تۆت كۆلچەك بار ئىدى. نامازخانىلار ئۇچۇن ئۇزۇنچاق ئايۋان، مەسچىت، ناۋايخانا، ئاشخانا، تاھارەتخانا راسلانغانىدى. داش قازانلاردا سۇلتاننىڭ ئەمرى بىلەن قىش ـ ياز ئېھسان تامىقى پىشىپ تۇراتتى.

يولدا توڭلىغان دەرۋىشلەر ئىسسىق ھۇجرىلارغا كىرىپ كەتـ كىنىچە تالاغمۇ چىقىشمىدى. ئىككى كۇندىن كېيىن شەيخۇل ماشايىخ ئۇستازى يۇسۇپ ھەمەدانىنىڭ زىيارىتىگە ئاتلاندى. يېنىغا سۇلايمان، مەنسۇر خوجا ۋە قۇتبىددىننى ئالدى. ئۇستازىنىڭ قەبرىسى شەھەرنىڭ سىرتىدا ئىدى. دەرۋىشنىڭ يول باشلىشى بىلەن ئۇلار بىر قېرى دەرەخنىڭ تۇۋىگە بېرىپ توختىدى.

— مەۋلانە يۇسۇپ ھەمەدانى ھەزرەتلىرىنىڭ قەبرىسى ئەنە شۇ، — دېدى دەرۋىش ۋە كۆزى بىلەن ئۇستىنى ئوت ـ گىياھلار قاپلىغان دۆڭگە ئىشارە قىلدى. ئۇستاز: «تاۋۇتۇمنىڭ ئالدىدا ئەھمەد (سۇرە نازىئات) نى ئوقۇسۇن» دەپ ۋەسىيەت قىلغانىدى. تەقدىر شۇنداق ئىكەن. پىرى مۇرشىدنى يەرلىكىگە قويۇش ئەھمەد. كە نېسىپ قىلمىدى. ئۇستاز بۇخارادىن مەرۋىگە كېلىۋېتىپ يولدا ئاللانىڭ رەھمىتىگە باردى.

ئۇستازىنىڭ ۋەسىيىتىنى ئادا قىلىش پۇرسىتى ئەمدى كەلگەنىدى. شەيخ «نازىئات» سۈرىسىنى خەتمە قىلىپ پاتىھەگە قول كۆتۈردى:

«ئىلاھا ئامىن! ھەقتائالا ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن ۋە ئۇنى رەھمىتىگە ئالسۇن!»

ھېكىم سۈلايمان ھەزرەتكە ئىقتىدا قىلدى:

— پەرۋەردىگار، ئۆزۈڭ شەيخۇلرەئىسنىڭ ياتقان يېرىنى نۇر-غا تولدۇرۇپ، ئۇنىڭ روھىنى مۇئەتتەر قىلغايسەن، ئاللاھۇ ئەكبەر!

زىيارەتچىلەر خانىقانى كۆزلەپ قايتتى. سۈلتانۇل ئارىپىن قەلئە دەرۋازىسىدىن ئۆتۈپ قونالغۇ تەرەپكە بۇرۇلدى. يۇز قەدەمچە نېرىدا بىر كونا مەسچىت تۇراتتى. تار ئايۋاندا ئاپتاپسىنىپ تۆت ـ بەش كىشى ئولتۇراتتى. شەيخ ئۇلارغا بىر قۇر نەزەر سالدىيۇ، يەرگە قاراپ دېدى:

— سۈلايمان قۇل، ئايۇاننىڭ ئالدىغا بېرىپ ئۆچكە ساقال، بىر كۆزى ئالغايراق كەلگەن كىشىگە نەزەر سېلىڭ. ئۇ كېيىن بىزگە ئەسقاتىدۇ.

— بولىدۇ، پىرىم، — دېدى سۈلايمان.

ئۇلار ئايۇاننىڭ ئالدىغا كەلدى. شەيخ يەنىلا يەرگە قاراپ كېتىپ باراتتى. ئايۇاندىكى كىشىلەر ئۇلارنى كۆرۈپ سالامغا تۇرىدى. سۈلايمان شەيخ ئېيتقان كىشىگە تىكىلدى. ئۇ راستىنىلا ئۆچكە ساقال، بىر كۆزى ئالغاي ئىدى.

سۈلايمان ئىلدام مېڭىپ ھەزرەتكە يېتىشۋالدى.

— تۇرقىغا ئوبدان قارىدىڭىزمۇ؟ — دېدى شەيخ كۈلۈمسىرەپ.

— مېڭ ئادەمنىڭ ئىچىدىن تاپ دېسىڭىزمۇ ئاداشماي تېپىپ بېرىمەن، پىرىم.

— بولىدۇ، — دەپ قويدى شەيخ.

يولۇچىلار ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئايۇاندا ئولتۇرغانلارنىڭ

سۆھبىتى يەنە داۋام قىلدى. ئۆچكە ساقال ئۆلىما مۇدەررىس ئابدۇ-كېرىم سوپى ئىدى. ئۇ تېخى پەيغەمبەر يېشىغا يەتمىگەن بولسىمۇ، ئۆزىنى ھەققە يەتكەن ھېسابلايتتى، شۇ سەۋەبتىن ئۆزگىلەردىن نۇقسان تېپىشنى ئەۋزەل كۆرەتتى. ئۇنىڭ يېنىدىكى ھەمسۆھبەتلە-رى مەسچىت ئىمامى ھاجى يارتاش ۋە مۇدەررىسلەر ئىدى.

— تۈركىستانلىقلار، — دېدى سوپى ئابدۇكېرىم، زىيارەتچە-لەرنىڭ كەينىدىن قاراپ، — پىرى خوجا ئەھمەد يەسسەۋىينى تاۋاپ قىلىشقا كېتىۋاتىدۇ.

— سىز قانداق بىلىسىز، مەۋلانە، ئېھتىمال بۇلار سەمەر-قەنتلىكلەردۇر؟ — دېدى ھاجى يارتاش.

سوپى ئىمامنى مەسخىرە قىلدى.

— ئۆزىڭىز ھاجىي بولۇپ تۇرۇپ سەللىنىڭ پېشىنى پەرق ئېتىشنى بىلمەيسىز، تەقسىرىم! تۈركىستانلىقلار سەللىنىڭ پېشىنى ئېشەكنىڭ قۇيرۇقىدەك ئېسىلدۇرۇپ يۈرىدۇ.

بىر مۇدەررىس گەپكە قوشۇلدى:

— بەزىلىرى قوش بەلۋاغ باغلىۋاپتۇ. ئەجەبا بىر بەلۋاغ ئازلىق قىلۇرمۇ؟

سوپى قاقاقلاپ كۈلدى:

— ئۇلارنىڭ لەقمىمۇ قوش بەلۋاغ. بىرى جاينامаз، بىرى داستىخان ئورنىدا.

— بۇ ئادەتلىرى ياخشى ئىكەن، — دېدى ئىمام. ئۇ چالا موللا ئىدى. مەسچىتتە ئەمرىمەرۇپ قىلىشتىن بۇرۇن سوپى ئابدۇكېرىمدىن مەسىلىھەت ئېلىپ تۇراتتى، قۇرئان تەپسىرىنىمۇ ئۇنىڭدىن تەلىم ئالغانىدى.

سوپى ئىمامنى تالىپ ئورنىدا كۆرۈپ دېدى:

— بەك دانىشمەن بولۇپ كەتتىلىمۇ قانداق، تەقسىرىم...

— ياق، توۋا قىلدۇق، ھاجى ئاتا...

سوپى كېرىلىپ قويدى:

— ئاشۇ تۈركىستانلىقلارنىڭ ئەۋلىياسىغا بىر جۈپ مەسىلە

هازىرلاپ قويدۇم. جۇمە كۈنى ئەمرىمەرۇپ بولارمىش. جامائەت ئالدىدا بىر ئويلاندۇرۇپ قويايمىكىن دەيمەن؟

— «ئويناشمىغىن ئەرباب بىلەن» دەپتۇ ماشايىخلار، — دېدى بىر مۇدەررىس، — تۈكىگىز يۇلۇنمىسۇن، تەقسىرىم.

— تۈركىستانلىق پىرنىڭ تىلى ئاچچىقمىش. ئەھلى ئۆلىما ئالدىدا كىمسەن دېسە سوپى ئابدۇكېرىم ھاجى، مۇدەررىس، شائىر دېگەن ئۇنۇانىگىز بار. شۇڭا ... — دېدى يەنە بىر مۇدەررىس.

سوپى گويا بۇ مۇنازىرىدە ئۇتۇپ چىقىدىغانلىقىدا گۇمانى يوق-تەك، ساقلىنى تۇتاملاپ قويدى:

— مۇشكۇلمىزنى ئاسان قىلسا بىز رازى، ئەمما جاۋاب بېرەلمەي ئاجىزلىق قىلسا، ئەيىب ئەۋلىيانىڭ ئۆزىگە بولغاي، ئىنشائاللا.

سوپى ساق كۆزىنى قىسىپ كۈنگە قاراپ قويدى ـ دە، ئېتىز-كىنى يېغىشتۇردى:

— ئەمدى چىقايلى. تالىپلار يولىمىزغا قاراپ تۇرۇپتۇ.

سوپىنىڭ قارىسى ئۆچمەي تۇرۇپلا ئولتۇرغانلار غەيۋەت قىلىشقا باشلىدى:

— توۋسىغا ئەمەل قىلمايدۇ بۇ ئالغاي. ھېلىقى بىر يىلى ھىراتتىن كەلگەن ئۆلىمادىن دەككىسىنى يېگەنىدى. يەنە ئۆزگەر-مەپتۇ!

— قۇيرۇقى يۇلۇنغان فېرى خورازدەك بولۇپ چىقار جامەدىن...

— راست، ئەۋلىيا بىلەن ئېلىشىپ ئابرۇي تاپالامدۇ بۇ نادان؟!

جۇمە كۈنى مەرۋىنىڭ جامە مەسچىتىگە ئادەم سىغماي قالدى. پېشىن نامىزىدىن كېيىن بۇ يەرگە نۇرغۇن خالايىق توپلاندى. ھەر كۆڭۈلدە ھەرخىل خىيال: بىراۋ شەيخۇل ماشايىخنىڭ قانداق زات ئىكەنلىكىنى كۆرمەكچى، بىراۋ ئۇنىڭ ئەمرىمەرۇپىغا تەشنا، ئەھ-لى ئۆلىمالار مۇشكۇل مەسىلىلەر ھەققىدە ئۇنىڭ پىكرىنى بىلمەك-

چى، فىقىھلار، مۇپتىلار ئادەتتە بىرەر مۇنازىرىلىك مەسىلە ئۈس-
تىدە بەسلىشىشتىن بۇرۇن «قۇرئان كەرىم» گە مۇراجىئەت قىلى-
دۇ. ئەگەر قۇرئان تەپسىرى ئارقىلىق جاۋاب تېپىلمىسا، ھەدىس-
لەردىن ئىزدەيدۇ. ھەدىسلەرمۇ ئۇلارنى قانائەتلەندۈرمىسە، قىياس
بىلەن خۇلاسىگە بويسۇنماقتىن باشقا ئامال قالمايدۇ. قىياس شەرى-
ئەت ئىلمىنى سۈدەك بىلگەن دانىشمەنلەرنىڭ سېلىشتۇرۇش ئار-
قىلىق مەنتىقي يەكۈن چىقىرىشى، خۇلاسە بولسا بىر نەچچە دانىش-
مەننىڭ بىرلىككە كەلگەن ھۆكۈمى، ئىرادىسى ئىدى.

سۇلتانۇل ئارىپىن مۇنبەرنىڭ يېنىدىكى ئېگىز سۇپىدا چازانە قۇرۇپ ئولتۇراتتى. يېنىدا سەمەرقەنتنىڭ شەيخۇلرەئىسى مەنسۇر خوجا، مەرۋىنىڭ قازىكالانى، سۇلايمان، جامائە مەسچىتىنىڭ ئىمام خاتىپى قاتارلىقلار بار ئىدى. قازىكالان قۇرئان تىلاۋەت قىلدى، پاتمەدىن كېيىن ئىككى ئېغىز ۋەز ئېيتتى:

— تۈركىستان ئېلىنىڭ شەيخۇل ماشايىخى، يەسسەۋىيە تەرە-
قىتىنىڭ ئاساسچىسى، دۆلەتپاناھىمىز سۇلتانى ئەزەم سەنجەر جا-
نابلىرىنىڭ پىرى مۇرشىدى خوجا ئەھمەد يەسسەۋي زاتى شەرىپلە-
رىنىڭ شاھى جاھان مەرۋىگە تەشرىپ بۇيرۇغانلىقىدىن بېشىمىز
ئاسمانغا يەتكەندەك بولدى. ئۇلۇغ دەريالاردىن ئېرىقلار سۇ ئىچەر.
شەيخۇل ماشايىخ جانابلىرىنىڭ ئېرپان خەزىنىسىدىن بۇ يەردە جەم
بولمىش ئەھلى ئۆلىما، تالىبى ئىلىملەر بەھرە ئالساق، دېگەن
ئۇمىدتىمىز.

سۇلتانۇل ئارىپىن «كىمنىڭ گېپى بار؟» دېگەندەك ئەتراپقا
نەزەر سالدى. خالايىق ئىچىدىن ياشانغانراق بىر كىشى ئورنىدىن
تۇردى:

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، شەيخ جانابلىرى، ئەگەر سوئالىمىز
ئورۇنسىز بولسا ئەپۇ قىلغايلا. بەزىبىر زاتى شەرىپلەر يازمىشكى،
دەرۋىشلىك خىرقىسىنى كىيىپ، تەرىقەت سۇلۇكىگە كىرگەن سو-
پى تەنها ياشىمىقى شەرتمىش. دەرۋەقە، ئاللا ۋەسلىدىن ئۇمىدۋار
دەرۋىشنىڭ ئىشى زىكىر، تائەت ـ ئىبادەت، قەلبىنى پاكلاش

بولمىقى لازىم. ئەھلى ئايال، ئۆيۈاق غېمى سالىكىنىڭ ئىمانىغا زەخمەت يەتكۈزگۈسىدۇر، پەنالىق يولىدىكى ئىش - ھەربىرىكەتلەرگە توسالغۇ بولغۇسىدۇر. چۈنكى، بىر يۇرەككە ئىككى ئىشقىنى سىغىدۇرۇپ بولماس. ئەگەر سوپى چىن دىلىدىن سوپى بولسا، بۇ دۇنيانىڭ راھەتلىرىدىن ۋاز كېچىپ، پەقەتلا ئىشقى ئىلاھى بىرلە ياشىمىقى لازىم. شۇل ئەقىدە خۇسۇسىدا جانابلىرىنىڭ مۇبارەك سۆزلىرىنى ئىشتىمەككە تەشنامىز.

شەيخۇل ماشايىخ سەزدىكى، بۇ كىشى ئابدۇلخالىق غىجدۇۋانىي تەرىقىتىگە مايىل ئىكەن. خۇددى زىكىر قائىدىلىرىگە ئوخشاش تەنھالىق، دۇنيادىن يالغۇز ئۆتۈش مەسىلىسىدە يەسسەۋىيە تەرىقىتى بىلەن خوجىگان ئەھكامى ئوتتۇرىسىدا نامۇۋاپىقلىق، ئازراق ئىختىلاپ مەۋجۇت ئىدى. خوجىگان تەرىقىتىگە كىرگەن سالىك تەنھا بولۇشى، يەنى بالا - چاقىلىق بولماي تاق ئۆتۈشى، كېچە - كۈندۈز ئاللاتائالانىڭ زىكرى بىلەن، ھەقنىڭ خىيالى بىلەن نەپەس ئېلىشى لازىم ئىدى. يەسسەۋىيە تەرىقىتىدە بولسا مۇرىتقا بىرقەدەر ئەركىنلىك بېرىلگەن، يەنى ھەقنىڭ جامالىغا قاناي دېسەڭ — زىكىر - ساما دىلىڭنى تەرك ئەتمىسۇن، ئەمما ئاللا يارانقان نېمەتلەردىنمۇ بىبەھرە قالما، دېيىلگەنىدى.

سۇلتانۇل ئارىپىن خىيالغا پاتتى. بەزىلەر تەئەججۇپلىنىپ، مەسىلە مۇشكۈلمۇ قانداق دەپ ئويلىنىپ قالدى. شەيخ ئۆزىگە خاس كەسكىن ئاۋازدا سۆز باشلىدى:

— ئىسلامدا راھىبلىق يوقتۇر. ئاللاتائالا يەر يۈزىدىكى بارلىق جانلىقلارنى بىر - بىرى بىلەن جۈپلەشسۇن دەپ جۈپ يارانقاندۇر. رەسۇلىللا «مۇلايىم ۋە تۇغۇمچان ئاياللار بىلەن تۇرمۇش قۇرۇڭلار» دەپ مەرھەمەت قىلغان. شۇنداق ئىكەن تەركىدۇنياچىلىق بىزنىڭ تەرىقىتىمىز ئەمەس. ئىنسان دۇنياغا نېمە ئۈچۈن كېلىدۇ؟ ياخشى ئىش ئۈچۈن، ياخشى پەرزەنت تەربىيىلەپ، ياخشى نام قالدۇرماق ئۈچۈن. ھەقتائالا ياخشىلىق قىلىشقا ئالدىراڭلار دەپ بۇيرۇغان. خوش، ئەل - ئۇلۇسقا كىم ياخشىلىق قىلىشقا

قادىر؟ مەن ئاللانىڭ خىزمىتىگە كەتتىم دەپ خانىقادىن چىقماي ياتىدىغان نادانمۇ؟ سېنى يوقتىن بار قىلغان ئاتا ـ ئاناڭ ساڭا تىكلىپ تۇرۇپتۇ. ئۇلارنىڭ ھالىدىن كىم خەۋەر ئالىدۇ، ئۇلار-نىڭ ئىسسىق ـ سوغۇقىغا كىم قارايدۇ؟ ئاتا- ئانىسىدىن كېچىپ زاھىتلىق خىرقىسىنى كىيگەن تەكەببۇرنى ھەقتائالامۇ كەچۈرمەيدۇ. ئاللا غەيرەتلىك كىشىلەرنى ياخشى كۆرىدۇ. غەيرەت ئالدى بىلەن يارانقانغا ھەمدۇسانا ئوقۇن، ئاندىن بۇ يورۇق دۇنيانىڭ خۇشاللىقى ئوچۇن بولۇشى كېرەك. كاسىپ ئەسۋابلىرىنى يىغىش-تۇرۇپ قويۇپ خانىقانى ماكان قىلسا، پادىچى پادىسىنى، دېھقان ئېتىزىنى ئونتۇپ تەركىدۇنيا بولسا قانداق بولىدۇ؟ شۇنداق بولسا ئالەمدە قىيامەت باشلانماسمۇ؟ «كاسىپ ئاللانىڭ دوستى» دەپتۇ رەسۇللىلا. پىكرى ئاجىزىمىزچە كاسىپلا ئەمەس، زەخمەت چېكىپ ئەھلى روزغارىنى ۋە باشقىلارنى باققان كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ئاللانىڭ دوستىدۇر. سىز تەنھالىق يولىغا كىرىپ كەتسىڭىز سىز-گە ھالا رىزقىنى كىم بېرىدۇ؟ تىلەمسىز؟ بىراۋنىڭ سەدىقىسىگە تەلمۇرەمسىز؟ تىلىگەن تىلىنغاندىن يامان. ئىشقى ئىلاھى بىلەن زىكرى ئاللانىڭ مەنىسىنى نادان ئەمەس دانا بىلۇر. خۇلاسە كالام: ئىنسان مۇكەررەم، ئىنسان جىمىكى مەخلۇقاتنىڭ، بارلىق مەۋجۇ-داتنىڭ گۇل تاجى. شۇنداق ئىكەن ئىنسان بولسا ئىنسانەك ياشا.

شەيخ ۋەزنى توگىتىپ پاتمە قىلدى:

— خۇداۋەندە كەرىم، بىزلەرگە پايدىلىق ئىلىم ۋە ئۆتكۇر پاراسەت ئاتا قىلغىن!

شۇ تەرىقىدە ئوچ ـ تۆت كىشى بىلەن سوئال ـ جاۋاب بولۇپ ئوتتى. بىر چاغدا ئارقا تەرەپتىن بىر ئاۋاز ئاڭلاندى:

— مەگەر ئىجازەت بولسا، بىر سوئالىمىز بار ئىدى...

بۇ سوپى ئابدۇكېرىم ئىدى.

— بۇ يەرگە كېلىڭ، — دېدى قازىكالان.

سوپى مۇنبەرگە قاراپ كەلدى. شەيخنىڭ يېنىغا تۆت قەدەمچە

قالغاندا توختىدى، نېمىشقىدۇر سىرلىق كۈلۈمسىرىدى ۋە ئاسمانغا قاراپ سۆز ئاچتى:

— شەيخ ھەزرەتلىرى، جانابلىرى پۈتكەن ھېكمەتلەرنى راھەت دەرياسىغا چۆمۈلۈپ ئوقۇيمىز. بىز ئۇنى نەزمىي دۇردانە دەپ قارايمىز. پېقىرىڭىز تالىپلارغا ئىلىم بېرىش بىلەن شۇغۇللانسام-مۇ، كۆڭۈل مەيلى تۈپەيلىدىن بېيىتمۇ يېزىپ قويىمەن. شەيخىم بىر ھېكمەتلىرىدە «بىلمىدىلەر موللىلار ‹ئەنەلھەق› نى مەناسىز، قال ئىلمىگە ھال ئىلمىن ھەق كۆرمىدى مۇناسىپ» دەپتۇرلار. «ئەنەلھەق» نىڭ مەنىسىنى بىلمەككە ئەقلىمىز كەملىك قىلىدۇ. ئۇنداقتا «ئەنەلھەق» نېمە دېگەنلىكتۇر؟

— «ئەنەلھەق» نىڭ مەنىسىنى سىزگە چۈشەندۈرمەك مۇشكۈل. دەردىنىڭ نېمىلىكىنى دەرد چەككەن كىشىلا بىلىدۇ. سىز قال ئىلمىگە تەۋە ئادەمسىز. «ئەنەلھەق» نىڭ مەنىسىنى بىلمەك ئۈچۈن ھالغا يەتمەك لازىم. سوپى جانابلىرى، سىز ئايىتى كەرىمە-لەردىن بىلگەنلىرىڭىزنى ئوقۇپ يۈرۈڭ، تالىپلىرىڭىزغا تەلىم بېرىپ ئۇلارنى رازى قىلسىڭىز بولدى. سىزگە نەسىھەتىمىز شۇ.

سوپى شۇ يەردىلا قۇللۇق قىلىپ چىقىپ كەتسە بولاتتى. لېكىن ئۇ ئەشەددىي بىر مۇتەئەسسىپ سۈپىتىدە كونا تارىخنى كولاشقا باشلىدى:

— تەقسىرىم، مەنسۇر ھەللاج كاپىر ئىدى. شەرىئىتىمىزگە شەك كەلتۈردى. فىرئەۋنىگە ئوخشاش خۇدالىق دەۋاسى قىلدى. ھەيرانمەن، سىزدەك زاتى شەرىپ نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭغا يان باسىسىز؟ خەلىپە مەنسۇرنى بىكارغا دارغا ئاستىمۇ؟

سورۇننى سۈكۈت باستى. خانىقا قۇپقۇرۇقتەك، دەرۋىشلەر ئۇخلاپ قالغاندەك ئىدى. كىمدۇر ئۇزۇن ئۇھ تارتتى. بۇ جىمجىتلىقنى سۈلتانۇل ئارىپىنىڭ قىلىچتەك ئۆتكۈر، كەسكىن ئاۋازى بۇزدى:

— ئەگەر مەنسۇر ھەللاج كاپىر بولسا، ئۇ چاغدا سىز بىلەن بىزمۇ مۇسۇلمان ئەمەسمىز!

«ئەستاغپۇرۇللا!» «ئۆزۈڭ ساقلا، يارەببىم!» دېگەن خەتابلار ئاڭلاندى. جامائەت بىردىن تەۋرىنىپ كەتتى. شەيخ سۆزىنى داۋام قىلدى:

— ئاللاغا مەنسۇردەك يېقىن كىشى يوق ئىدى. خەلپە مۇقتەدىرمۇ ھال ئىلمىنى بىلمەيتتى. شۇ تۇپەيلى جاھىل موللىلارنىڭ گېپىگە كىرىپ خاتا قىلدى. كېيىن توۋا قىلدى. خاتىرىڭىزنى جەم قىلىڭ، سوپى جانابلىرى، خەلپىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن مەنسۇرنى دارغا ئاستى، شۇنداقمۇ؟ تېنىنى كۆيدۈرۈپ، كۈلىنى دەريالغا تۆكتى. ئاندىن كېيىن نېمە بولدى، بىر ئەسلەپ كۆرۈڭچۇ؟

ئابدۇكېرىم بېشىنى ئېگىپ تۇرۇۋەردى، نېمە بولغانلىقىنى ياكى بىلمەيتتى، ياكى بىلسىمۇ ئېيتىشقا نومۇس قىلاتتى.

— نېمە بولدى، ئەھلى جامائەت؟ — شەيخ خالايىققا بۇرۇلدى.

— دەريا تاشتى!

— شەھەرنى سارايسىمىگە سالدى...

— دەريا تېشىپ، شەھەرنى سۇ باستى.

خەلپە جان ئاچچىقىدا شەيخ زۇنۇن مىسرىغا يالۋۇردى. زۇنۇن مەنسۇرنىڭ ئىزىدىن بىر سىقىم تۇپراق ئېلىۋالغاندى، ئۇنى دەرھال دەريانى تاشلىدى. تاشقىن ياندى. خەلپىنىڭمۇ، ئەۋلىيانىڭ ئۆلۈمىگە پەتىۋا بەرگەن نادان ئۆلىمالارنىڭمۇ جېنى ئامان قالدى. بۇنىڭغا نېمە دېگۈلۈك؟ كاپىرنىڭ كۈلىدىن دەريا تاشامدۇ؟ ئۇنىڭ ئىزىدىن ئېلىنغان بىر سىقىم تۇپراقتا دەريا تىنامدۇ؟ ئاللاتائالا مەنسۇرنى بەندەم، دېدى، قۇدرىتىنى كۆرسەتتى. سىز بولسىڭىز ھەق دەرگاھىدا ئەزىز بولغان بىر ئەۋلىيانى كاپىر دەپ تۇرۇپسىز. تاش - تارازا، ئەجىر - ساۋاب سىز بىلەن بىزنىڭ ئىلكىمىزدە ئەمەس، ئۇياقتا — باقىي دۇنيانىڭ ئىشىكىدە، جانابلىرى.

جامائەت تارقالدى، ھويلىغا چىققاندىن كېيىن بابا ماچىن ھېكىم سۇلايمانىنىڭ قولىنى تۇتتى.

— تەقسىرىم، ئاۋۇ ئازغۇن سۆزلەۋاتقاندا لېۋىڭىز قىمىرلاپ تۇردى. سۇلايمان بىر نېمىلەرنى توقۇۋاتسا كېرەك، دەپ ئويلىدىم.

سۇلايمان مەنىلىك كۈلدى:

— شۇنداق، توقۇدۇق. «ساڭا كالتەك قىلۇر كەملىك، ئۇنىڭ ئۈستىگە تاش دەركار».

— جايىدا يېزىپسىز، تەقسىرىم. ئاشۇ ئەخمەقنىڭ ھالىغا دەل كەپتۇ.

— مىڭ نەسىھەتتىن بىر مۇسىبەت ئەلا دېگەن گەپ بار. كالتەكنىڭ زەربىسىدىن كۆزى ئېچىلىپ قالسا ئەجەب ئەمەس.

— توغرا، — دېدى بابا ماچىن، لېكىن خىيالىدىن: «بۇنداق-لار مۇنكىر ـ نەكىرلەرنىڭ توقمىقىدىنمۇ ئېسىنى يىغماس» دېگەن پىكىر كەچتى.

27. «بەيئىتىك قوبۇل بولدى»

باالالارنىڭ ئەڭ شىددەتلىكى ئاۋۋال پەيغەمبەرلەر-گە، ئۇنىڭدىن كېيىن ئەۋلىيالارغا كېلىدۇ.

— ھەدىس

سەمەرقەنتتىن ئۇزاقلاشقانسېرى قۇتىبىددىننىڭ روھى ئۇرغۇپ كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ روھى نېمىشقا ئۇرغۇمىسۇن؟ ئاۋۋال ئاتا - ئانىسىنىڭ تەقىبىدىن خالاس بولدى، ئاندىن قالسا قىبلە تەرەپتىن كەلگەن شامال، ئېھرام كىيىدىغان كۇنلەرنىڭ يېقىنلىشىپ قالغان-لىقىدىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى. قۇتىبىددىننىڭ روھىنى ئۇرغۇتۇپ تۇرغان نەرسىلەرنىڭ يەنە بىرى، ئۇنىڭ پىشقان ھۇنەرۋەن بولۇپ قالغانلىقىدا ئىدى. ئۇنىڭ قوشۇقچىلىقنى ئۆگىنىشكە باشلىغىنىغا تۆت ئايلا بولدى خالاس. ئەمما، ياسىغان بۇيۇملىرى پىرىنىڭ نەزىرىگە چۈشتى، ھەزرەتتىن رىغبەت ۋە دۇئا ئالدى. ئۇنىڭ ياسىغان بۇيۇملىرىنى خېرىدارلىرى يەرگە قويدۇرمايلا ئەكېتىدۇ.

سۇلتان سەنجەر سۇلتان مەھمۇدخانىنىڭ ئوغلى، ئۆزبېكنىڭ جىيەنى قۇتىبىددىننى ياقتۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭغا ئېسىل دەمەشق پولاتلىرىدىن ياسالغان بىر خالتا ئەسۋاب - ئۇسكۇنە ھەدىيە قىلدى. قۇتىبىددىن كۇندىلىك تائەت - ئىبادەت، خانىقا ئىشلىرىدىن بوشى-غان پەيتلىرىدە پىرىنىڭ ھۇزۇرىغا كىرەتتى. ئۇستاز ۋە شاگىرت بىر توپ كېسىلگەن ياغاچلارنى تۆكۈۋېلىپ، ئۇلاردىن چىرايلىق بۇيۇملارنى ياسايتتى.

بۇگۈن چارشەنبە ئىدى. ئۇلارنىڭ مەرۋىدە دەم ئېلىۋاتقىنىغا ئون تۆت كۈن بولغانىدى. مۇشۇ جەريانىدا قۇتبىددىن بىر خالتا قوشۇق ياسىدى. بۇ قوشۇقلارنى يەكشەنبە كۈنى بازارغا ئاچقماق- چىدى، شۇڭا ئۇنى پىرىگە كۆرسەتتى.

شەيخ كۆڭۈل قويۇپ ياسالغان قوشۇقلارنى قولىغا ئېلىپ بىرمۇ بىر تاماشا قىلدى.

— باركاللا! — دېدى شاگىرتىنى ئالقىشلاپ. كېيىن مەس- لىھەت بەردى، — قوشۇقنىڭ سېپىنى قىسقا قىلىپ قويماڭ، قىسقا قوشۇق تائامغا سېلىنغاندا قولنى بۇلغاپ قويىدۇ. كۆزى بار ياغاچتىن قوشۇق ياسىماڭ. قوشۇقنى چىشلىگەندە ئېغىزنى بىئارام قىلمىغاي.

قۇتبىددىن:

— ئۇقتۇم، پىرىم، — دەپ تەزىم قىلدى.

— قانچە تال قوشۇق ھازىر بولۇپتۇ؟ — سورىدى پىر.

— ھازىرچە يىگىرمە تال، يەكشەنبىگىچە يەنە ئونىنى ياسىماق- چىمەن.

— بولىدۇ، بۇ قېتىم بازارغا ئاتىغان قوشۇقلىرىڭىزنى خاند- قاغا ئېھسان قىلىڭ، ئوغلۇم. قارىسام، خانقادىكى دەرۋىشلەرگە قوشۇق يېتىشمەيدىكەن.

قۇتبىددىننىڭ كۆڭلى تاغدەك ئۆسۈپ قالدى.

شۇ چاغدا جامائە مەسچىتى تەرەپتىن ئەزان ئاۋازى كەلدى. پېشىنگە تېخى خېلى بار ئىدى. ۋاقىتسىز ئېيتىلغان ئەزاندىن ھەر پالاكەتنىڭ يۈز بەرگەنلىكىنى ھېس قىلىشقا بولاتتى.

— بازارغا ھېرىڭ، ئوغلۇم، — دېدى ھەزرەت، — سوراپ كۆرۈڭچۇ، شەھەردە نېمە ئىش بولۇپتۇ.

قۇتبىددىن بۇيۇملىرىنى ئوپۇل - توپۇل يىغىشتۇرۇپ چىقىپ كەتتى.

مەنسۇر خوجا ھىلەن سۇلايمان كىرىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ تۇر- قى ھېشىغا ئېغىر سەۋدا چۈشكەن كىشىلەرنىڭ تۇرقىغا ئوخشاپ

كېتەتتى. سۇلايمان پەگاھقا يېقىنراق يەرگە تىزلاندى ـ دە، يۈزىگە پاتمە تارتتى.

— جانى جاھان مەرۇمگە بالا يېغىپتۇ، پىرىم، — دېدى سۇلايمان، — شەھەردە ۋابا تارقىلىپتۇ.

ھەزرەت ئۇندىمىدى، قاپىقىنى سىلىپ يەرگە قارىدى. سۇلايمان ئەكەلگەن شۇم خەۋەر ئۇنىڭ ياشانغان قەلبىنى نەشتەردەك تىلىپ تاشلىغانىدى. ئۇ خىيالغا چۆمدى، ئەزەلدىن ۋابا تارقالغان شەھەرگە كىرىپ ـ چىقىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. دېمەك، سەپەر نامەلۇم مۇددەتكىچە سوزۇلىدىغاندەك قىلاتتى. ۋابا مەرۇملىكلەرنى، شۇ قاتاردا شەيخنىڭ ھەمراھلىرىنىمۇ نابۇت قىلىشى مۇمكىن ئىدى. ئەڭ يامىنى بۇ داۋاسىز كېسەلنى تۇركىستانلىقلار ئەكەلدى دېگەن مالامەت ئىدى. شەيخنى ئەنە شۇ گۇمان ھەممىدىن بەك ئىزتىراپقا سالاتتى.

ھەزرەت بېشىنى كۆتۈردى. مەنسۇر خوجا بىلەن سۇلايمان «ئەمدى قانداق قىلىمىز، ئۇستاز؟» دېگەندەك شەيخكە تىكىلىپ تۇرۇشاتتى.

— مەنسۇر خوجا، سىز مۇساپىرخانىغا بېرىڭ، بىرمۇ ئادەم كوچىغا چىقمىسۇن، مېنى ئېيتتى دەڭ. تاشقىرىدىن بىرەر كىشى كىرمىسۇن. ئىشىككە بابا ماچىندەك يىگىتلەردىن قاراۋۇل قويۇلسۇن. داۋاملىق ئىسرىق يېقىلسۇن. سۇنى قاينىتىپ ئىچىڭلار، ئۇقتىڭىزمۇ؟ سۇلايمان قۇل، سىز ئارىمىزدىكى تېۋىپلارنى چاقىرىپ مەسلىھەت قىلىڭ. تاپقان دورا ـ دەرمانلارنى ئوتتۇرىغا قويسۇن. سىزمۇ تېۋىپسىز، ئەمدى ھۇنىرىڭىزنى كۆرسىتىڭ.

سۇلايمان قۇل بىلەن مەنسۇر خوجا ئەمدى ئورنىدىن قوزغىلاي دەپ تۇرغاندا قۇتبىددىن كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ گەپلىرى ۋەھىمىلىك ئىدى.

— پىرىم، بازاردا ئادەملەر تۆت تەرەپكە قاچماقتا. بازار باشقۇرغۇچىلار بازارلارنى تاقاپ، سودىگەرلەرنى ھەيدىمەكتە. خالايىق ئېسىنى يوقاتقان...

— ئەستاغپۇرۇللا، ئىلاھا، ئۆزۈڭ ساقلا، — دەپ ياقىسىغا تۈكۈردى مەنسۇر خوجا.

شۇ ئەسنادا تۈيۈقسىز قوزغالغان شامالدەك گۈرۈلدەپ بابا ماچىن كىرىپ كەلدى. ئۇ بوسۇغىدىن ئاتلاسمايلا «ۋاھ-ۋاھ، رىخ!» دەپ نەرە تارتىپ تاشلىدى. شەيخ ئۇنىڭغا نارازىلىق بىلەن قاراپ قويدى.

— ھازىر نەرە تارتىدىغان ۋاقىت ئەمەس، باباقۇل، — دېدى شەيخ، — سىز بەردەم يىگىتلەردىن ئېلىپ قاراۋۇللۇق قىلىڭ. خانىقاغا بىراۋ كىرىپ - چىقمىسۇن.

سەمەرقەنت قازىسى ھاجى ئابدۇرەززاق بىرنەچچە كاتتا ئۆلىما-لار بىلەن كىرىپ كەلدى. ئۇلارمۇ يولدىن ئاداشقان يولۇچىدەك پەرىشان ئىدى. ئۇلار خۇددى تېۋىپنىڭ ئالدىدا دورا - دەرمان كۈتۈپ تۇرغان بىمارەك شەيخنىڭ ئېغىزىغا قاراپ تۇرۇشتى. سۇلتانۇل ئارىپىن ئېغىز ئاچتى:

— بالاغا سەۋردىن ئۆزگە چارە يوقتۇر. دەرد بەرگەن ئىگەم شىپاسىنىمۇ ئايىماس، ئىنشائاللا.

شەيخ ئورنىدىن تۇردى. قۇتبىددىن ئىلغۇچىنى سەللە، تونىنى ئېلىپ تەييار بولدى.

— شاھ سارىيىغا بارايلى، — دېدى شەيخ كىيىنىپ بېلىنى باغلاۋېتىپ، — ئۆزئارا كېڭىشىپ بۇل ئاپەتكە قارشى تەدبىر ئويلاپ تاپايلى.

سۇلايماننىڭ ئىززەت نەپسى لەت بولغاندەك بولدى. پىرى كامىل ھېچقاچان خانلار، سۇلتانلارنىڭ سارىيىغا قەدەم قويمايتتى، ئەكسىچە ھۆكۈمرانلار شەيخۇل ماشايىخنىڭ ئاستانىسىگە باش ئۇ-رۇپ كېلىشەتتى. شەيخۇل ماشايىخنىڭ تەكەللۇپسىز سۇلتان سەد-جەر سارىيىغا ئاتلىنىشى پىرى مۇرشىدنىڭ مەرتىۋىسىگە لايىق كەلمەيدىغاندەك تۇيۇلدى. سۇلايمان:

— پىرىم، بىز سارايغا بارغاندىن كۆرە ... — دەپ ئېغىز ئاچقانىدى، شەيخ ئۇنىڭ گېپىنى كېسىۋەتتى:

— هازىر كىمنىڭ تېشى ئېغىر دەپ تارازىغا سالىدىغان ۋاقىت ئەمەس، بۇ يەرگە تەكلىپ ئەتمەك خىيالىمىزدا بار ئىدى. لېكىن، سۇلتان جانابلىرى دۆلەت ئەركانلىرىنى يىغىپ خانىقاغا يېتىپ كەلگۈچە بىرنەچچە مۇسۇلمانىنىڭ ئۆمرىگە زامىن بولۇشىمىز مۇمكىن. پۇرسەت غەنىيمەت، قېنى، قازى جانابلىرى، يول باشلاڭ.

سۇلايمان بەربىر كۆڭلىدىكى پىكىردىن قايتمىدى، هويلىغا چىققاندا باباقۇلنىڭ بىقىنىغا تۇرتۇپ شۇنداق دېدى:

— تەقسىر، تېزدىن سارايغا ئۇچۇڭ. هەزرەت تەشرىپ بۇيرۇماقچى، دەپ سۇلتانغا خەۋەر يەتكۈزۈڭ.

بابا ماچىن ماقۇل دېگەن مەنىدە بېشىنى لىڭشىتتى. شەيخۇل ماشايىخ باشلىق كىشىلەر كوچىغا چىققاندا باباقۇل سارايغا بېرىپ بولغانىدى.

سۇلتان سەنجەر يوغان چوغداننىڭ ئالدىدا يالغۇز خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى. مەرۇسىدە ۋابانىڭ تارقىلىشى ئۇنىڭ جىسمىنى ئۆرتەيتتى، خىيالىنى بىر - بىرىدىن مەجھۇل سوئاللار مالىمان قىلاتتى. «ئەمدى قانداق قىلىش كېرەك؟» دەل شۇ چاغدا خاس مۇلازىم كىرىپ، پىرى كامىلنىڭ قەدەم تەشرىپ قىلىۋاتقانلىقىنى ئېيتتى. هەيرانلىقتىن سۇلتان سەنجەرنىڭ يۈرىكى چاچراپ كەتتى. «نېمە ئەھۋال يۈز بەرگەندۇر؟ پىرى مۇرشىدىنىڭ ئادەملىرىگە ئۆلۈم يەتتىمىكىن؟ خۇدا كۆرسەتمىسۇن... ياكى ئۇستاز سەپىرىنى داۋاملاشتۇرماقچىمىدۇر؟ ئەمما بۇنىڭ ئىلاجى يوق. هەدىسته، بىر يەردە ۋابا تارقالغان بولسا ئۇ يەرگە كىرمەك، ئۇ يەردىنمۇ چىقماڭ دېيىلگەن... پىر كارۋىنىنى كۆچۈرمەكچى بولسىچۇ؟ پەدەرى بۇزرۇكۋارنىڭ رايىنى قايتۇرۇپ بولماس...»

سۇلتان سەنجەر مەھرەملىرىنى ئېلىپ دەرهال پىرىنىڭ ئىستىقبالىغا ئاتلاندى.

هەزرەت هەمراهلىرى بىلەن ئوردا هويلىسىغا قەدەم باسقاندا سۇلتان سەنجەرمۇ هەشەمەتلىك ئايۇاندىن چۈشۈپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ پىرىنى كۆرۈپ كۆڭلىگە نۇر قونغاندەك بولدى، تېزدىن بېرىپ

ھەزرەتنىڭ ئېتىكىنى سۆيدى. شەيخۇل ماشايىخنىڭ قوي كۆزلىرى- دە مۇڭلۇق بىر ئالامەتنى كۆرۈپ خۇدۇكسىرىدى. لېكىن، باشقا ئامال يوق ئىدى:

— ئۆزرە، پىرىم، ئازار چېكىپسىز. بىزگە بىر ئېغىز ئىجا- زەتلىرى كۆپايە ئىدى، دەرگاھىڭىزغا قۇشتەك ئۇچۇپ بارار ئىدۇق...

شەيخ يېنىك ئېتىراز بىلدۈردى:

— پۈرسەت غەنىيمەت، شاھىنشاھ. ئەجەل كەلسە شاھ ۋە گاداي باراۋەرمىش. قېنى كېڭەش قىلايلى.

ئۇلار سالامخانىغا كىردى. تۆردە شەيخۇل ماشايىخ بىلەن سۇل- تان سەنجەر، ئەتراپتا باشقىلار ئولتۇردى.

ھەزرەتنىڭ بىر ئادىتى بار ئىدىكى، سۆھبەت ۋاقتىدا باشقە- لارنىڭ يۈزىگە قاراپ سۆزلىمەيتتى، بۇ قېتىممۇ ئاستىدىكى قېلىن يىپەك گىلەمگە تىكىلىپ گەپ باشلىدى:

— بۇ ۋەھىمىلىك دەردنى قۇشلارمۇ، شامالمۇ، ئادەممۇ ئەكە- لىشى مۇقەررەر. ھازىر ئەيىبدارنى ئىزلەپ ئولتۇرمايلى. تىلسىز ياۋۇنىڭ ئالدىنى ئېلىشنىڭ چارىسىنى قىلماق لازىمدۇر.

سۇلتان خىيال بىلەن باش ئەگدى:

— قانداقلا ئىش بولسا ھۆيرۈڭ، پىرىم، سىزنىڭ ھۆيرۈقلە- رىڭىز بىز ئۈچۈن دەستۇردۇر.

— ئاۋۋال يۈرتتىكى بارلىق تېۋىپلارنى قەلئەگە يىغىش كې- رەك. شاھ جانابلىرى، پەرمان بەرسىڭىز، دالا - تۈزدىن كۆپرەك ئىسرىقلىق ئەكېلىشىۋىن، ئىمكان بار ھەربىر ئۆيدە، ھەربىر مەس- چىت، ھەربىر مەدرىسىدە ئىسرىق يېقىلىپ تۇرسۇن. پېقىرنىڭ كۆڭلىدە غەلىتە بىر پىكىر تۇغۇلدى، ئەلنىڭ بېشىغا كەلگەن بۇ بالانىڭ ئالدى ئېلىنغۇچە جامائەت ھولۇپ نامار ئوقۇشنى توختىتىپ تۇرساق...

بىرئاز سۈكۈتتىن كېيىن شاھەرنىڭ باش ئىمام خاتىپى ئېغىز ئاچتى:

— ئەپۇ قىلغايلا، شەيخىم، ئەھلى سۈننىي بۇ ئىشقا رازى بولماس دەپ قورقىمەن. مەسچىتنى تاقىۋەتسەك گۇناھ قىلغان بولۇرمىزمىكىن دېگەن خىيالدىمەن...

ئىمام خاتىپنىڭ سۆزىنى مۇپتى قۇۋۋەتلىدى:

— شۇنداق، ھەزرىتىم، رەسۇلى ئەكرەم جانابلىرىنىڭ سۆزلىرىدىمۇ جامائەت بولۇپ ئوقۇلىدىغان نامازنىڭ ساۋابى كۆپ دېيىلمىش. ئەل - ئۇلۇس غەيرىي خىيالغا بېرىلمىگىنى ياخشى...

بۇ ئىككىيلەننىڭ مۇتەئەسسىپلەرچە پىكرى سۇلتانۇل ئارىپىننىڭ غەشلىكىنى كەلتۈردى. ئۇ بازار باشقۇرغۇچىغا قارىدى:

— بازارنى نېمىشقا تاقىدىڭىز؟

— شاھىنشاھتىن پەرمان بولدى، — دېدى بازار باشقۇرغۇچى ئورنىدىن قوزغىلىپ، — ئادەملەر بىر - بىرى بىلەن ئالاقە قىلمىسۇن، بىر - بىرىگە كېسەل يۇقتۇرمىسۇن دېگەن مەقسەتتە.

— ھاڭكاللا! — دېدى شەيخ، — دېمەك، بازاردا خالايىق توپلانسا كېسەل يۇقىدۇ، ئۇنداقتا مەسچىتتە يۇقمامدىكەن؟

شەيخنىڭ سۆزىدىكى مەنتىقە ۋە شاھنىڭ پەرمانىنى ئاڭلاپ مۇپتى بىلەن ئىمام خاتىپ بىئارام بولدى. ھەزرەت سۆزىنى داۋام قىلدى:

— مۇپتى جانابلىرى، سىز «ھەدىس شېرىپ» نى ئوقۇپسىز. يۇ، مەنىسىنى چۈشەنمەپسىز. رەسۇلىللا نېمىنى ۋەسىيەت قىلغان بولسا سىز ۋە بىزنى، ئىنسان زاتىنى ئويلىدى، دۇنياغا كەلگۈسى ئەۋلادلارنىڭ غېمىنى يېدى. «ۋابادىن قېچىڭلار!» دەپ مەرھەمەت قىلغان ھەق مۇستاپانىڭ بېشىڭلارغا ئۆلۈم كەلگەندە جامائەت نامىزىدىن قالماڭلار، دەيدىغانلىقىغا ئىشەنگۈم كەلمەيدۇ.

شەيخۇل ماشايىخ «شاھىمىزنىڭ پىكرى قانداق؟» دېگەندەك سۇلتان سەنجەرگە بۇرۇلدى. سۇلتان سەنجەر خېلىدىن بىرى پىرى كامىلىنىڭ سۆزلىرىنى قۇۋۋەتلەپ بىر قارارغا كېلىپ ئولتۇرغاندى. شۇڭا، ئۇ بۇيۇك بىر ئەلنىڭ سۇلتانىغا خاس كەسكىنلىكى بىلەن سۆز باشلىدى:

— پىرى كامىلنىڭ مۇبارەك سۆزلىرىنى شاھنىڭ پەرمانى دەپ قوبۇل قىلغايمىز. يېزىڭ، مۇنشى! سەلتەنىتىمىزدىكى تېۋىپ-لار تېز ئارىدا مەرۋىگە يېتىپ كەلسۇن. ۋەزىر، بىزنىڭ ناممىز-دىن پەرمانى ئالىي تەييارلاڭ، كىمدە ئادراسمان بولسا ئەكەلسۇن. مۇپتى جانابلىرى، سىز پەتىۋا بېرىڭكى، تا بۇ ئاپەتنىڭ ئالدى ئېلىنمىغۇچە جامائەت نامىزى بىكار قىلىنسۇن. ياساۋۇلبېشى، ئېسىڭىزدە ساقلاڭ، تېۋىپتىن باشقا كىشى قەلئەگە يېقىن يولىمە-سۇن. ۋەسسالام، سىلەرگە ئىجازەت.

ۋەزىپىگە بۇيرۇلغانلار بىر - بىرلەپ چىقىپ كېتىشتى. سۇل-تان سەنجەرنىڭ كۆڭلى ھەزرەتنىڭ دىدارىغا مۇشتاق بولۇپ تۇراتى-تى. ئۇ نەچچە كۈندىن بېرى پىرى مۇرشىدىنىڭ سۆھبىتىگە نائىل بولالمىدى، دىلىدا ئارمانلار قات - قات بولۇپ يېتىپتۇ، شۇكرى-كىم بۇگۈن ھەزرەت ئۆزى كەلدى. شۇڭا، سۇلتان سەنجەر پىرى كامىلى بىلەن تەنھا سۆھبەت قۇرۇشنى ئارزۇ قىلاتتى، لېكىن بۇ نىيىتىنى ئۇستازغا ئېيتالماي ئولتۇراتتى. سۇلتانۇل ئارىپىن ھەمراھلىرىغا ئىجازەت بەردى:

— شاھ جانابلىرىنىڭ بىزگە ئېيتار سۆزلىرى بارىدەك قىلى-دۇ. خانىقادا بولۇڭلار، ئىنشائاللا مەنمۇ ئەسىرگىچە يېتىپ بار-غايمەن.

ھەزرەتنىڭ ھەمراھلىرىمۇ چىقىپ كەتتى.

داستىخان سېلىندى، ئانار سۇيى، ئالما شەربىتى، شىرنە، بۇغداي نېنى قويۇلدى. شەيخ ناندىن بارماقتەك ئۇزۇپ يېدى، شىرنىدىن ئازراق تېتىدى، كېيىن نانىنى قولىغا ئېلىپ، ئۇنىڭغا ئۇزاق تىكىلدى ۋە پەس ئاۋازدا:

— ئىلاھا، ھېچكىمنى مانا شۇنىڭدىن ئايرىمىسۇن. ھەممە كىشىنىڭ نېنى پۈتۈن بولسۇن، ھالال بولسۇن. شۇنداق بىر زامانلار كېلىدۇكى، ئادەملەر بىر بۇردا نان ئۈچۈن ئىمانلىرىنى ساتىدۇ. ئاتا - بالا، ئاغا - ئىنى ئوتتۇرىسىدا مېھىر - مۇھەببەت قالمايدۇ. جان دوستىڭىز سالام ئۈچۈن سىزدىن پۇل سورايدۇ.

قىزى ئانىسىغا قەرز بەرسە قەرزنى قىستايدۇ. دەل شۇ كۈنلەردە قىيامەتتىن دېرەك بەرسە ئەجەب ئەمەس.

پىرى كامىل ناننى داستىخانغا قويدى، سۇلتان سەنجەرنىڭ ئويچان كۆزلىرىگە قاراپ سۆزىنى داۋام قىلدى:

— شاھىنشاھ، بۆكمىزنى يەرگە ئېلىپ قويۇپ بىر مۇلاھىزە قىلايلى. قارا‌ڭ، خەلقنىڭ تۇق دېگەن تۇپرىكىدىمۇ ھېكمەت بار. «بۇغداي نېنىڭ بولمىسا، بۇغداي سۆزۈڭ بولسۇن» دېيىلىدۇ. «مۇكاپاتقا پۇلۇڭ بولمىسا، تىلىڭ بارغۇ!» سىزدە پۇلمۇ، بۇغداي نېنىمۇ كۆپ. ئەلدىن بۇغداي سۆزىڭىزنى ئايىماڭ، بۇغداي نېنىڭىزنى ئايىماڭ، سۇلتان. بىلىڭكى، ئادەملەرنىڭ قورسىقى توق بولسا ئەمرىمەرۇپنى قۇلىقىدا ياخشى ساقلايدۇ.

ھەزرەت ئالما شەربىتىدىن ئوتلاپ قويدى.

— سىزگە دەيدىغان سۆزىمىز بار، سۇلتان. بۇنى نەسىھەت دېسىڭىزمۇ، ۋەسىيەت دېسىڭىزمۇ بولىدۇ. جاھىلىيەت دەپ ئاتالغان ئۇزۇن بىر دەۋردە ئادەملەر تىلى بار ھايۋاندەك ياشىدى. تىرىك كۆمۈلدى، زىنا ئەيىب ھېسابلانمىدى، ھارام يېيىشتىن ھەزەر قىلىنمىدى. ئاللاغا شۈكرىكىم، ھازىر ئەھۋال ئۆزگەردى. شۇنداقتىمۇ مېنىڭ بىر ئەندىشەم بار.

سۇلتان سەنجەر تەئەججۈپ بىلەن سورىدى:

— قانداق ئەندىشىلىرى بار، پىرىم؟

— ئايەت ئوقۇپ مەنىسىنى ئۇقمايدىغان ئەھلى كالامدىن، سەللىسىدىن ئات ئەمەس ھارۋا ئۆركۈيدىغان ئەما قارىيلاردىن، كىشىلەرنى ئاللانىڭ سۆزى بىلەن قورقۇتۇپ قورسىقىنى تويغۇزىدىغان ئۆلىمالاردىن، «ھەدىس» نى كالتەك قىلىپ پۇقرانىڭ جېنىغا ئازار بېرىدىغان رىياكارلاردىن ئەندىشەم بار. ئاللاتائالا ئىسلامنى ئازاب ئۇچۇن ئەمەس، راھەت ئۇچۇن ياراتمىش. دىننى دەپ خالىغان جاپا چەكمىسۇن، ئەكسىچە ئۇنىڭدىن كۆڭلى سۇ ئىچسۇن، ئۆمرى زىيادە بولسۇن. ئويلا‌ڭ، سۇلتان، تەرىقەت زەھەرلىك دورا، لېكىن يامان كېسەلگە گىرىپتار بولغان كىشىنىڭ ئۇنى ئىستېمال

قىلىشى گۇناھ ئەمەس. شۇنداق جاھىل ئۆلىمالار بارکى، ئۇلار بۇنداق ھەقىقەتنى ئاڭلىسا ساقلىنى يۇلۇپ غەلىيان قىلىشىدۇ. ئۇلارغا ئاۋامنىڭ سالامەتلىكىدىن سەللىسىنىڭ ئابرۇيىنى ساقلاش ئەلاراقتۇر. تېخى شۇنداق ئاجايىپ زامانلار كېلىدۇ. مۇتەئەسسىپ موللىلارنىڭ پەتىۋاسى بىلەن بىدئەت ۋە خۇراپاتلار تارقىلىدۇ... بۇنداق ئەندىشىلەر كىچىلىرىنى بۇزمامدۇ، شاھ جانابلىرى؟

سۇلتان سەنجەر پىرى كامىلنىڭ سۆزلىرىدىن ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا خىيال ئۇممانىغا غەرق بولغانىدى.

ھەزرەت بىر دەملىك سۈكۈتتىن كېيىن ئۆزىگە ئۆزى دېدى:

«شۇنداق ئەندىشىلەر سەۋەبىدىن مېنىڭ ئۇيقۇم قاچىدۇ...»

شۇ كۈنى كېچىسى سۇلتان سەنجەر تۇرۇك ئۇخلىيالمىدى. غەلىتە چۈشلەرنى كۆردى. چۈشىدە بىر توپ ئۆلىمالار مەسچىتىنىڭ تۇڭرۇكلىرىنى ئات قىلىپ مىنىپ يۇرگەنمىش... قازىكالان سەللىسىدە قارا قوينىڭ كاللىسىنى كۆتۈرۈپ كېتىۋاتقانمىش...

سۇلتان سەنجەر ئورنىدىن تۇرۇپ تەكبىر ئېيتتى. ۋەزىرى ئەكبەرنى چاقىرىپ خەير - ئېھسان تارقىتىشنى بۇيرۇدى.

ئۇچ كۈن ئۆتكەندىن كېيىن شەھەردە ئۆلۈم كۆپىيىپ كەتتى. ھەر كۈنى دېگۈدەك بىر ئائىلىدە يىغا ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

كۈن ئۆتكەنسېرى شەھەردە كىشىلەر ئازلاپ، قەبرىلەر كۆپىيىشكە باشلىدى.

شەيخۇل ماشايىخ ھۇجرىسىدىن بىر قەدەممۇ سىرتقا چىقماي ئولتۇراتتى. ئۇ قۇتبىددىن بىلەن قوشۇق ياسايتتى، «ئەلنىڭ ئۇستىگە كەلگەن پالاكەتنى ئۆزۈڭ بىر تەرەپ قىلغايسەن» دەپ شاپائەت تىلەيتتى.

بىر كۈنى سۇلايمان كىرىپ كەلدى. ئۇ بېشىنى سىلىپ خېلى ئولتۇرغاندىن كېيىن، ئۇھ تارتىپ ئېغىز ئاچتى:

— سېپىمىزدىن ئادەم كېمەيدى، پىرىم.

شەيخ بېشىنى كۆتۈردى:

— كىم ئىكەن، بىلدىڭىزمۇ؟

— بىرى ئىسپىجاپتىن، يەنە بىرى سەمەرقەنتتىن، ئىككىسى ساياھەتچى ئىكەن.

شەيخ يۈزىگە پاتمە تارتتى.

— ئۇلارنىڭ ھەج بەدىلىنى بويىنىڭىزغا ئېلىڭ، — دېدى شەيخ ۋە كېيىن، — سەۋر قىلايلى، سۇلايمان. ئاينىڭ ئون بەشى قاراڭغۇ، ئون بەشى يورۇق. ئەلۋەتتە بىر نىجاتلىق يەتكۈسىدۇر.

شۇ كۈنى خۇپتەنگىچە ھەزرىتىنىڭ كۆزى يۇمۇلمىدى. ئۇ ئاللانىڭ ئىسمىنى قىرىق مەرتىۋە تەكرارلاپ مۇراجىئەت قىلدى: «ئەي پەرۋەردىگار، بەندىلىرىڭنىڭ دەردىنى يېغىپ ماڭا بەر. ئانا سۈتىگە قانمىغان گۆدەكلەرگە رەھىم قىل. چىمىلدىقنىڭ راھىتىنى كۆرمىگەن جۇۋانلارغا شەپقەت قىل. قانداقلا ئازابنىڭ بولسا قۇلۇڭ ئەھمەدكە بەر، مەن ئاخىرەتنىڭ تەييارلىقىنى قىلىپ قويغانمەن. رەببىنا، بىر ئىسمىڭ رەھمان، بىر ئىسمىڭ قاھھار، رەھىم قىل، رەھىم قىل، رەھىم قىل...»

ھەزرىتى سۇبھى ۋاقتىدا ياستۇقتا باش قويدى، كۆزى ئۇيقۇغا بارا ـ بارمايلا، غايىبتىن بىر سادا كەلدى: «ئايا ئەھمەد! ئورنۇڭدىن تۇر، سېنى چىلتەنلەر چىللاپ كەلدى...»

ھەزرىتى كۆزىنى ئاچتى، تورۇستا پەتنۇستەك زەڭگەر نۇر جىلۋە قىلىپ تۇراتتى. شەيخ «بىسمىللا ...» دەپ ئورنىدىن تۇردى. تاھارىتى ئېلىپ، تەكبىر ئېيتىپ كېيىندى. تورۇستىكى نۇر تامنى بويلاپ پەسلەپ يەرگە چۈشكەن بولۇپ، گويا شەيخنىڭ يولىنى پايلاپ تۇرغاندەك قىلاتتى.

سۇلتانۇل ئارىپىن سىرتقا چىقتى. ھاۋا سوغۇق، قاراڭغۇ ئىدى. ئاسماندا سېزىلەر ـ سېزىلمەس يۇلتۇزلار پىلدىرلايتتى. شەيخ «بىزنى چىللىغان بۇرادەرلەر قەيەردىكىن؟» دېگەندەك قاياققا مېڭىشنى بىلمەي ئىككىلىنىپ تۇرۇپ قالدى. شۇ ئەسنادا بىر نۇر شەيخنىڭ ئالدىغا ئۆتتى ۋە كۈمۈش گىلەمدەك قەلئە دەرۋازىسى تەرەپكە قاراپ سوزۇلدى.

دەرۋازىۋەن تۇيۇقسىز ئىشكنى ئۇرغان كىشىنى خۇشياقمىغان ھالدا كۈتۈۋالدى.

— ئۇيقۇمىزنى ھارام قىلدىڭ، بۇرادەر، نېمە گېپىڭ بار؟

— ئىشكنى ئېچىڭ! — دېدى شەيخ ئەمر قىلغاندەك ئاھاڭدا. دەرۋازىۋەن كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ غۇدۇرىدى:

— بامدات‌نامچە ئاچالمايمەن، بولمىسا بېشىم كېتىدۇ.

— ئېچىڭ! بولمىسا ئۆزىمىز چىقىمىز.

يۈك چەكمەن كىيىپ، ئاددىي سەللە ئورىغان ۋۇجۇككىنە بوۋاينىڭ پوپوزىسى دەرۋازىۋەنگە تەسىر قىلدى. ئۇ بىردىن «ئەستاغپۇرۇللا» دەپ تاشلىدى. شەيخنىڭ يولىنى يورۇتۇپ كەلگەن نۇر يەردىن دەرۋازىنىڭ ھالقىسىغا قاراپ سەكرەۋاتاتتى، ھەزرەتنىڭ ئاياغلىرىنى ئوراپ دەرۋازىغا ئىشارە قىلاتتى. دەرۋازىۋەننىڭ قولى تىتىرىدى، قورقۇنچ ئىچىدە قۇلۇپقا ئاچقۇچ سالدى. قۇلۇپ ئېچىلا - ئېچىلماي تۇرۇپ، دەرۋازا غىچىرلىدى ۋە يوغان ئېچىلىدى. شەيخ نۇرغا ئەگىشىپ چىقىپ كەتتى. دەرۋازىۋەن ياقىسىنى تۇتقىنىچە، ئاغزىنى ئېچىپ قالدى.

شەيخۇل ماشايىخ نۇرغا ئەگىشىپ شەھەرنىڭ كۇنىپېتىش تەرىپىدىكى بىر كونا مازارنىڭ ئىشكى ئالدىغا بېرىپ توختىدى. تاڭ سۈزۈلۈپ قالغانىدى. نۇر غايىب بولدى. شەيخ ئىختىيارسىز ئالدىغا قاراپ ماڭدى. قەبرىستانلىقنىڭ ئىچكىرىدە بىر مۇساپىرخانا كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. ھەزرەت شۇ مۇساپىرخانىغا قاراپ ماڭدى.

مۇساپىرخانىنىڭ ئىشكى تاقاق ئىدى. ھەزرەت ئۇچ قېتىم ئىشكنى قاقتى. ئىچكىرىدىن «كىم؟» دېگەن ئېغىر ئاۋاز كەلدى. شۇ ھامان شەيخنىڭ خىيالىدا بىر رىۋايەت جانلاندى. رەسۇلىللا سۆھبەت ئارزۇسىدا چىلتەنلەر يىغىلىشىغا يول ئالدى. ئىشىك ئالدىغا بېرىپ: «مەن رەسۇلىللامەن» دېدى، ئېچىلمىدى، «پەيغەمبەرمەن» دېدى، يەنە ئېچىلمىدى. كېيىن «قوۋمىمىزنىڭ ئۇلۇغى، پۇقرالارنىڭ خادىمىمەن» دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئىشىك

ئېچىلدى.

سۇلتانۇل ئارىپىن تۆتىنچى قېتىم ئىشىكنى قېقىپ: «بىز قوۋمىنىڭ شەيخى، پېقىرلارنىڭ چاكارى قۇل خوجا ئەھمەددۇرمىز» دېدى. ئىشىكنىڭ ئىككى قانىتى باراۋەر ئېچىلدى. شەيخ ئۇدۇل بېرىپ سۇيىغا چىقتى. تۆت تەرەپتىن ئاۋاز كەلدى:

— بىر كەم ئىدۇق، قىرىق بولدۇق.

شەيخ ئاۋاز ئىگىسىنى تونۇدى. ئۇ پىرى مۇرشىد يۈسۇپ ھەمەدانىي ھەزرەتلىرى ئىدى. قالغانلىرى بولسا شەيخ ئەھمەد يەسەسەۋىيگە سوئال نەزىرى بىلەن تىكىلىپ تۇراتتى. ئۇلار سۇلتانۇل ئارىپىننىڭ مەسلەكداشلىرى ئابدۇلقادىر گىلانىي، بايازىد بەستامىي، ھەسەن بەسرىي، ئەبۇبەكرى شىبلىي، مەنسۇر ھەللاج، ھەكىم تىرمىزىيلار ئىدى. سورۇن تىمتاس ئىدى، چىلتەنلەر قەلبەكى سۆھبەتلىشۇاتاتتى. قىرىق ۋەلى — چىلتەنلەر بىر - بىرىنىڭ كۆڭلىدىن كېچىۋاتقان تەپەككۇرنى ئورتاق ھېس قىلىپ، ئىچكى نىگاھ بىلەن سېزىپ تۇراتتى.

سۆھبەت ئاخىرلاشتى. غەۋسۇل ئەزەم دەپ ئۇلۇغلانغان ئابدۇلقادىر گىلانىي پاتمە قىلدى:

— شەيخ ئەھمەد يەسەۋىينىڭ مۇشكۈلىگە ئاللاتائالادىن شاپائەت ۋە مەغپىرەت تىلەيمىز. يا رەببىم، ئۆزۈڭ جاپپار، ئۆزۈڭ ساتتار! بۇرادىرىمىزنىڭ مۇشكۈلىنى ئاسان قىل.

چىلتەنلەر قائىدىسىگە ئاساسەن، ئەڭ ئاخىر كىرگەن كىشى بىرىنچى بولۇپ چىقىپ كېتىشى كېرەك ئىدى. شەيخۇل ماشايىخ ئىلدام ئورنىدىن تۇرۇپ تاشقىرىغا قاراپ يول ئالدى.

بامداتتىن بېرى پىرى مۇرشىدىنى تاپالمايى بىئارام بولۇپ يۈرگەن خەلپە ھەم خاس خادىملار شەيخنى ساق - سالامەت كۆرۈپ جانلىرىنى تېپىۋالغاندەك بولدى. ھەزرەت مەردانە مېڭىپ ئۇدۇل ھۇجرىسىغا كىردى - دە ئالدىرىماي يېشىندى، سەللە ۋە تونىنى قۇتبىددىنغا بېرىپ ئولتۇردى. مەنسۇر خوجا، سۇلايمان، بابا ماچىن ۋە قۇتبىددىن پىرىنىڭ ئېغىزىغا تىكىلدى. شەيخۇل ماشايىخ-

تىن قەيەرگە بارغانلىقىنى سوراش تەرىقەت ئەدەپ - ئەخلاقىغا زىت ئىدى. ئۆزىنىڭ قەيەرگە بېرىپ كەلگەنلىكىنى ئېيتىش بولسا چىل- تەنلەر ئەھكامىغا خىلاپ ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن سۇلتانۇل ئارىپىن خەلپىلىرىنىڭ سوئال نەزىرى بىلەن تىكىلىشلىرىنى جاۋابسىز قالدۇردى.

— جاي ھازىرلاڭ، ئوغلۇم، — دېدى قۇتبىددىنغا، — ئازراق ئارام ئالغۇم كەلدى.

مۇرىتلار پۈتىنىڭ ئۈچىدا دەسسەپ چىقىپ كەتتى. شەيخ تونى- نى بېشىغا پۈركەپ يۈپقا كۆرپىگە سوزۇلدى، كۆزلىرىنى يۇمدى. بىر ئاش پىشىم، ئېھتىمال، ئىككى ئاش پىشىم ۋاقىت ئۆتتى. ئەمما، ھەزرەتنىڭ ئۇيقۇسى كەلمىدى. ئۇ چىلتەنلەرنىڭ سۆھبە- تىنى ئەسلىدى، ئەل - يۇرتنى يالماۋۇزدەك يالماۋاتقان ۋاباني، ئېھرام باغلاشنى ئارزۇ قىلىپ جاپا چېكىپ ياتقان مۇرىتلىرىنى ئويلىدى... ھەزرەت يۈرەكنى ئېزىدىغان خىياللاردىن چارچىدى. ئاللاغا قايتا - قايتا مۇناجات قىلىپ يېنىغا ئۆرۈلدى. شۇ چاغدا ئالدى چاراقلاپ يورۇپ كەتكەندەك بولدى. ھەزرەت كۆزلىرىنى ئاچتى. ئىشىكتە باشتىن - ئاياغ ئاپئاق كىيىنگەن، ئاپئاق ساقال- لىق سالاپەتلىك بىر مويسىپىت تۇراتتى. شەيخ ئورنىدىن تۇرۇشقا ئۇلگۈرمىدى. مويسىپىت ئىككى ئېغىز گەپ قىلدىيۇ، كۆزدىن غايىب بولدى:

«بېشىڭغا مۇشكۇل سەۋدا چۈشۈپتۇ، ئەھمەد! سەن قەلئەنى تاشلاپ باياۋانغا چىق! قۇم ئىچىدە قۇرۇغان يالغۇز دەرەخ بار، تونۇڭنى يېشىپ ئاشۇ دەرەخكە ياپ، كېيىن ياراتقانىڭ كارامىتىنى كۆرگەيسەن...»

شەيخ قوڭغۇراقنى چالدى، سۇلايمان دەرھال يېتىپ كىردى.

— قەغەز كەلتۈرۈڭ، — دېدى شەيخ، — شاھنشاھقا نامە پۈتكەيمىز.

سۇلايمان قەلەم، قەغەز ئېلىپ تەييار بولدى. شەيخ سۇلتان سەنجەرگە تۆت كەلىمە مەكتۇپ يازدۇردى.

— مۆھىرىمىزنى بېسىڭ، ئاندىن باباقۇلغا ئېيتىڭ، شاھقا ئاپىرىپ بەرسۇن.

سۇلايمان بىر قولىدىكى مەكتۇپقا، بىر ھەزرەتنىڭ خۇشاللىق جىلۋە قىلىپ تۇرغان يۈل مەكتۇپىنىڭ مەنىسىگە يېتەلمەي ئەقلى لال...

پىرنىڭ چىرايى بارغانسېرى يورۇپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ سۇلايمانغا قاراپ كۈلدى:

— بۇ ئىشارىتى غايىب. مەكتۇپنىڭ مەنىسىنى كۆزىڭىز بىلەن كۆرگەيسىز، سۇلايمان.

پىرى مۇرشىدنىڭ قىسقىلا مەكتۇپىنى ئوقۇپ سۇلتان سەنجەر ھوشىنى يوقىتىپ قويايى دېدى. ھەزرەت يېقىنلىرى مەھرەملىرى بىلەن بىرنەچچە كۈن شەھەرنىڭ سىرتىغا چىقىپ، بايا‌ۋاندا ئىستىقامەت قىلىشنى ئىختىيار قىلىپتۇ! قىشنىڭ قارا چىللىسىدە، ۋابا دېگەن بىداۋا كاساپەت مىڭلاپ كىشىلەرنىڭ ياستۇقىنى قۇرۇتۇۋاتقان مۇشۇنداق چاغدا سۇلتان بۇ ئىشقا قانداق رازى بولسۇن! بىرى پىرى كامىلنىڭ ئەزمى قارارىغا توسقۇنلۇق قىلىشقا جۈرئەت قىلىپ بولالامدۇ؟

سۇلتان ئىككى ئوت ئارىسىدا قالدى. ئاخىرشەيخنىڭ ھۆزۈرىغا بېرىشقا جەزم قىلدى. پىرى مۇرشىد ھۆكۈمدارنىڭ ئىلتىجاسىغا قۇلاق سالسا، بالا ـ قازانىڭ ئالدى ئېلىنغۇچە قەلئەدە بولسا ئەجەب ئەمەس...

ئەپسۇسكى، سۇلتان سەنجەردەك شاھى جاھاننىڭ ھۆكمى بىر نۆۋەت ۋاجىپ بولسا، خوجا ئەھمەد يەسەۋىيدەك ئەۋلىيانىڭ قارارى ئون نۆۋەت ۋاجىپ ئىدى.

ئەتىسى نۆكەرلەر مەرۋىدىن ئون چاقىرىمچە يىراقلىقتىكى چۆلدە ئىسسىق چېدىر تىكلەشكە كىرىشتى. سۇلتان سەنجەر پىرى كامىلنى ئادەمسىز چۆلدە يالغۇز قالدۇرۇشنى خالىمىدى ۋە ھەزرەتنىڭ چېدىرىغا يانمۇ يان قىلىپ ئۆزىگىمۇ چېدىر تىكتۇردى. بۇ چارشەنبە كۈنىدىكى ئىشلار ئىدى. پەيشەنبە كۈنى بامداتتىن

كېيىن شەيخۇل ماشايىخ مەھرەملىرى بىلەن بايا‌ۋانغا قاراپ ئاتلاندى. سۇلتان سەنجەر ئاق تۇلپارغا، سۇلتانۇل ئارىپىن ئۆز يورغىسىغا مىنىپ يانمۇ يان كېتىۋاتاتتى. ئىككىلا سۇلتان ئۆزى خىيالى بىلەن بەند ئىدى. «نېمە ئىش، نېمە ھال يۈز بەردى، پىرىم، — دەپ ئويلايتتى سۇلتان سەنجەر، — قىشنىڭ قەھرىلىك چىللىسىدە ئىسسىق ئورنىڭىزنى تەرك قىلىشقا نېمە مەجبۇر قىلدى؟» مانا شۇنداق سوئاللار ھۆكۈمدارنى بىئارام قىلاتتى، لېكىن مۇرىت بولۇش سۈپىتى بىلەن سوراشقا پېتىنالمايتتى.

ئۇچ - تۆت پەرسەخ يول يۈرگەندىن كېيىن ئاندا - ساندا سۆكسۆك، يۇلغۇنلار ئۇچرىدى. ھەزرەت ئاتنىڭ بېشىنى ئوڭ تەرەپكە بۇرىدى، يەنە خېلى يول بېسىشتى. بىر چاغدا يىراقتا تەرەپ - تەرەپكە چاتاق يايغان بىر دەرەخ كۆرۈندى.

شەيخ بابا ماچىننىڭ ياردىمىدە ئاتتىن چۈشتى. سۇلتان سەنجەرمۇ ئاتتىن چۈشتى. ئۇ پىرى كامىل نېمە قىلارىكىن، دېگەندەك ئۇستازغا ھەيرانلىق بىلەن تىكىلىپ تۇراتتى. سۇلتانۇل ئارىپىن دەرەخ تەرەپكە قاراپ ماڭدى ۋە ئۇنىڭ يېنىغا بېرىپ توختىدى، ئىچىدە دۇئا ئوقۇدى، كېيىن ئالدىرىماي تونىنى سېلىپ قاتلىدى ۋە بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ يېقىن بېرىپ تونىنى دەرەخكە ئاتتى. شەيخنىڭ مەھرەملىرى ۋە سۇلتان سەنجەرنىڭ مۇلازىملىرىدىن بولۇپ يىگىرمىدەك ئادەم ھەيرانلىق ئىلكىدە قاراپ تۇرۇشاتتى. شۇ پەيتتە مۆجىزە يۈز بەردى، قۇرۇپ كەتكەن يوغان دەرەخ دەسلىپىدە ئېغىر غىچىرلىدى، گويا سىرلىق بىر كۈچنىڭ تەسىرىدىن چايقالغاندەك بولدى، كېيىن توساتتىن تونغا ئوت كەتتى ۋە لاۋۇلداپ كۆيۈشكە باشلىدى. ئەتراپتىكىلەر ياقىسىنى چىشلىدى، كىمدۇر «يا، غايىبى قۇدرەت!» دەپ ۋارقىراپ تاشلىدى.

شەيخۇل ماشايىخ دۇنيانى ئۇنتۇغاندى، ئۇ ئىچىدە تەكبىر ئېيتىپ، بارغانسېرى ئۇلغىيىپ كۆيۈۋاتقان، تۇتۇنى ئاسمانغا ئۆرلەۋاتقان دەرەخكە تەلمۇرگىنىچە تۇراتتى.

ئاشۇ كۈنىدىن باشلاپ نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ جېنىغا زامىن

بولغان ۋابا توساتتىن تىنچىپ قالدى.

ئىككى كۈندىن كېيىن شەيخۇل ماشايىخ سۈبھى بىلەن سەگەك-لىشىپ ئويغىنىپ كەتتى. ھەزرەتنىڭ ئالدىدا باشتىن - ئاخىر ئاپئاق كىيىنگەن، ئاپئاق ساقاللىق سېيما نۇرلىنىپ تۇراتتى.

«ئەي ئەھمەد! مىسكىنلەرنى بالادىن قۇتقۇزۇپ ھەج سا-ۋابىنى ئالدىڭ. بەيئىتىڭ قوبۇل بولدى. ئەمدى تۇركىستانغا قايت...»

سۇلتان سەنجەر ھەزرەتنىڭ تۇركىستانغا قايتىشىنى قارار قىلغانلىقىنى ئاڭلاپ ئەجەبلەنمىدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن ھامان گۈرۈلدەپ كۆيۈۋاتقان دەرەخ كەتمەيتتى.

— نېمە ئامال، پىرىم، — دېدى سۇلتان سەنجەر، — ھەممىمىز ئاللانىڭ ھۆكمىگە بويسۇنمىز.

— باركاللا! — دەپ باش ئىرغىتتى شەيخ.

ھەزرەت قىرىقتەك مەھرىمىنى ئېلىپ قالدى. قالغان زىيارەت-چىلەر مەنسۇر خوجىنىڭ باشچىلىقىدا ھەج سەپىرىنى داۋام قىلدۇ-رىدىغان بولدى.

ئارىدىن تۆت كۈن ئۆتتى. سۇلتان سەنجەرنىڭ ياخشى قورال-لانغان خاس قاراۋۇللىرىنىڭ ھەمراھلىقىدا شەيخنىڭ كارۋىنى تۇر-كىستان تەرەپكە قاراپ يولغا چىقتى. ھەزرەت تۆگە ئۈستىگە ئورنا-تىلغان چېدىرلىق تەختىراۋاندا يېنىك چايقىلىپ كېتىۋېتىپ، كۆ-ڭۈل قۇشى سەيھۇن بويلىرىغا قاراپ ئۇچتى. يېرىم يىللىق ھىجران سېغىنىشى دىلىنى قوچۇدى. دۇنيادىكى ئەڭ يېقىن يول — ۋەتەنگە تۇتاشقان يول، دېگەن گەپ بار. شەيخ ۋەتەنگە تەلپۈنەتتى، شېرىن سۈيىنى ئىچىپ، بۇغداي نېنىنى يەپ چوڭ بولغان ۋەتەنگە ئىنتى-لەتتى. لېكىن، ئۇنى ئانا ماكاننىڭ يېقىملىق شامالىرى، ئەھلى ئايالىنىڭ ئىللىق دىدارى، سادىق مۇرتلىرىنىڭ تەشنا كۆزلىرى بىلەن بىرگە تۆھمەت، مالامەت ۋە ئايرىلىش ئازابىنىڭ كۈتۈپ تۇرغانلىقىنى بىلمەيتتى.

ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچىدىن

بۇنىڭدىن بىرنەچچە يىللار ئىلگىرى بىر ماتېرىيالدىن ئۆزبېكستاندا ئەھمەد يەسسەۋي ھەققىدە رومان يېزىلغانلىقى ھەققىدىكى مەلۇماتنى كۆرۈپ، كۆڭلۈمدە: «شۇ رومانىنى بىر ئوقۇش ماڭمۇ نېسىپ بولسىكەن» دېگەننى ئويلىغۇدىم. بىلمىدىم، سەممىي نىيەتنىڭ ئىقبالىمۇ ياكى شۇنداق توغرا كېلىپ قېلىشمۇ ئاخىر بۇ ئارزۇيۇم ئەمەلگە ئاشتى. پىكىرداش بۇرادىرىم، دوكتور ھۆرمەتجان ئابدۇراھمان فىكرەتنىڭ يارىدىمى بىلەن ئۆزبېكستانلىق يازغۇچى سەئدۇللا سىيايېفنىڭ «يەسسەۋينىڭ ئاخىرقى سەپىرى» ناملىق رومانىنى ئوقۇپ چىقتىم. رومانىنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن ئاجايىپ سىرلىق بىر تۇيغۇ، كۆڭۈەجەپ، چىگىلىپ تۇرغان بىر خىل ھاياجان ماڭا ئارام بەرمىدى. ئادەتتىم بويىچە، رومانىدىن تۇتاشقان بۇ روھىي داۋالغۇشلىرىمنى ھۆرمەتجانغا تۆكتۈم. ھۆرمەتجان بۇنى ئاڭلىغاندىن كېيىن: «شۇنداق ئىكەن، رومانىنى ئۇيغۇرچىلاشتۇرسىڭىز بولمىدىمۇ؟» دېدى. شۇنىڭ بىلەن رومانىنى ئۇيغۇرچىلاشتۇرۇشقا كىرىشتىم.

رومانىنى ئۇيغۇرچىلاشتۇرۇش مەن ئۈچۈن تولىمۇ ئەھمىيەتلىك جەريان بولدى. بۇ جەريانداا مەن نۇرغۇن يېڭىلىقلاردىن بەھرىمەن بولدۇم، رومانىدىكى بەدىئىي تەپەككۇر بىلەن ئىلمىي، مەنتىقىي چۈشەنچىلەرنىڭ يۇغۇرۇلمىسىدىن ھاسىل بولغان سېھىرلىك ئېقىن مېنى قانغۇچە ھۇزۇرلاندۇردى. قىسقا، يېقىملىق، پاساھەتلىك سۆز ـ جۈملىلەر، ئادەمنى ئۆزىنىڭ نىيەت ـ ئىقبالى،

ئەخلاقي پەزىلىتى، مەنىۋى كامالىتى، ئەقلىي بالاغىتى، كىشىلەر ئارىسىدىكى بۇرچ - مەسئۇلىيىتى ھەققىدە ئەتراپلىق ئويلىنىشقا ئۇندەيدىغان ئەھمىيەتلىك تەپسىلاتلار ناتىۋان قەلبىمنى لەرزىگە سالدى. ئويلايمەنكى، ئەقلىي جەھەتتىن ساغلام، يۇرىكىدە ئىنسانىي تۇيغۇ ئۇرغۇپ تۇرغان، ئۆزىنىڭ ئادەمىيلىك خىسلىتىنى يوقاتمىغان ھەرقانداق ئوقۇرمەن بۇ نۇقتىنى ھېس قىلماي قالمايدۇ.

روماندا، ئەسىرلەردىن بېرى كىشىلەر ئارىسىدا بۇيۇك ئەۋلىيا، شەيخۇل ماشايىخ، سۇلتانۇل ئارىپىن دېگەندەك يۇكسەك نامىلار بىلەن تەرىپلىنىپ كېلىنىۋاتقان خوجا ئەھمەد يەسسەۋىينىڭ ھەج سەپىرىگە ئاتلىنىشى ۋە شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك بىر قاتار ۋەقەلەر بايان قىلىنغان. شۇ سەۋەبتىن رومان «ئەھمەد يەسسەۋىينىڭ ئاخىرقى سەپىرى» دەپ ئاتالغان بولۇشى مۇمكىن. ئەمما، يازغۇچى ئۆزىنىڭ يېتۈك ماھارىتى، يەسسەۋىيە تەرىقىتى ۋە ئۇنىڭ زامان، ماكان بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى، يەسسەۋي ياشىغان دەۋرنىڭ تارىخىي ئارقا كۆرۈنۈشى، ئىدىيىۋى ئاساسى، مەدەنىيەت قاتلىمى قاتارلىق كۆپ قۇتۇپلۇق مۇناسىۋەتلەرگە دائىر مول چۈشەنچىلىرى بىلەن يەسسەۋىيدىن ئىبارەت بۇ بۇيۇك زاتنىڭ ھەر تەرەپتىن تولۇق كامالەت تاپقان مۇكەممەل ئوبرازىنى يارىتقان. شۇڭا، رومانىنىڭ ئىسمىنى كىشىلەر ئېغىزدىن چۈشۈرمەيدىغان مۇبارەك نام بىلەن «ئەھمەد يەسسەۋي» دەپ ئېلىشنى لايىق كۆردۇم.

مۆھتەرەم يازغۇچى سەئدۇللا سىيايىنىڭ ئاكا رومانىنىڭ ئۇيغۇرچە نەشرى ئۈچۈن قىزغىن، سەمىمىي ۋە خالىسلىق بىلەن رازىلىق بەردى ھەمدە «مۇئەللىپتىن» دېگەن نام بىلەن قىممەتلىك سۆز بېشى يېزىپ بەردى. بۇنىڭ ئۈچۈن سەئدۇللا سىيايىنى ئاكىغا چوڭقۇر مىننەتدارلىق بىلدۈرىمەن. مېنى رومان بىلەن تونۇشۇش ۋە ئۇنى ئۇيغۇرچىلاشتۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلغان، مۇئەللىپ بىلەن بولغان ئالاقە ئىشلىرىمغا يېقىندىن ياردەم بەرگەن قەدىرلىك بۇرادىرىم ھۆرمەتجان ئابدۇرەھمان فىكرەتكە ئالاھىدە رەھمەت ئېيتىمەن.

سەئدۇللا سىيايېڤى ئاكا ئېيتقاندەك، ئۇيغۇر ۋە ئۆزبېك تىللىرى كۆپ جەھەتتىن ئورتاقلىققا ئىگە بولسىمۇ، لېكىن رومانىدا قەلەمگە ئېلىنغان ۋەقە ۋە ھادىسىلەر ئوتتۇرا ئەسىرگە تەۋە بولغاچقا، شۇ سەۋەبتىن رومانىدا قوللىنىلغان بەزى تىل خۇسۇسىيەتلىرىنىڭ تارىخىي خاسلىققا ماسلاشتۇرۇلغانلىقى، ئەگەر مۇھىم ھەرپتى يەسسەۋىينىڭ ئىدىيىسى، تەرىقىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك مۇرەككەپ سۆز - ئاتالغۇلار ۋە ئەرەب، پارسچە ئىبارىلەر خېلىلا كۆپ بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇيغۇرچىلاشتۇرۇش جەريانىدا خاتا بولۇپ قالغان ياكى ئەسلىي مەنىسى جايىدا ئىپادىلەنمەي قالغان سۆز - جۈملىلەر بولسا، بۇنىڭ ئۈچۈن مۇئەللىپ سەئدۇللا سىيايېڤى ئاكىدىن ۋە كەڭ ئوقۇرمەنلەردىن ئەپۇ سورايمەن.

— ئەزىزى

بۇ كىتاب ئۆزبېكىستان تاشكەنت «مەنۇيەت» نەشرىياتىنىڭ 2002 ـ يىل ئۆزبېكچە 1 ـ نەشرىگە ئاساسەن تەرجىمە قىلىپ نەشر قىلىندى.

本书根据乌兹别克斯坦塔什干道义出版社 2002 年乌兹别克语第 1 版翻译出版。

（涉外合同登记版权图字 29—2008—001）

ئەھمەد يەسسەۋي

ئاپتورى: سەئدۇللا سىيايىق
تەرجىمە قىلغۇچى: ئەزىزى
مەسئۇل مۇھەررىرى: مۇھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت
مەسئۇل كوررېكتورى: ئاسىيە ئەخمەت
مۇقاۋىسىنى لايىھىلىگۈچى: مۇرادىل ئابىت
نەشر قىلىپ تارقاتقۇچى: شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 ـ نومۇر
پوچتا نومۇرى: 830001
باسقۇچى: شىنجاڭ جىنبەن مەتبەئە چەكلىك شىركىتى
سانتۇچى: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇا كىتابخانىسى
فورماتى: 880×1230 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى: 10.875
نەشرى: 2008 ـ يىلى 2 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
باسمىسى: 2008 ـ يىلى 2 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
تىراژى: 1—6100
كىتاب نومۇرى: ISBN 978—7—228—09927—3
باھاسى: 27.00 يۈەن